

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 10 том 1

Одеса
2014

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України
відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол № 2 від 18 листопада 2014 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради;
А.Ф. Крижановський, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради;
М.П. Коваленко, д-р фіз. мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **В.Д. Берназ**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф.; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д.А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **В.М. Запорожан**, д-р мед. наук, проф., акад. АМН України; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р тех. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **І.В. Ступак**, д-р філол. наук, доц.; **Г.П. Пекліна**, канд. мед. наук, проф.; **О.В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **І.В. Ступак**

Відповідальний секретар – кандидат філологічних наук, доцент **Л.І. Морошану (Демьянова)**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

Н.В. Бардіна, доктор філологічних наук, професор; **Ш.Р. Басиров**, доктор філологічних наук, професор;
О.А. Жаборюк, доктор філологічних наук, професор; **К.Б. Зайцева**, кандидат філологічних наук, доцент;
М.І. Зубов, доктор філологічних наук, професор; **Е. Пирву**, кандидат філологічних наук, професор;
В.Д. Каліущенко, доктор філологічних наук, професор; **Т.М. Корольова**, доктор філологічних наук, професор;
В.А. Кухаренко, доктор філологічних наук, професор; **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор;
І.Б. Морозова, доктор філологічних наук, професор; **О.М. Образцова**, доктор філологічних наук, професор;
Н.В. Петлюченко, доктор філологічних наук, професор; **І.Г. Таранець**, доктор філологічних наук, професор.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2014

© Міжнародний гуманітарний університет, 2014

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРА

Анікеєнко Ю. А.,

аспірант кафедри української мови

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

КАТЕГОРІЯ РОЗДІЛОВОЇ СУРЯДНОСТІ В ЛОГІКО-ГРАМАТИЧНОМУ ІНТЕРПРЕТУВАННІ

Анотація. У статті подано логіко-граматичне витлумачення категорії розділової сурядності в сучасній українській мові. Особливу увагу звернено на специфіку жорсткої та слабкої диз'юнкції.

Ключові слова: категорія розділової сурядності, диз'юнкція, кон'юнкція, імплікація.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою мовознавства є всебічне вивчення категорії розділової сурядності, яку на сьогодні визнано однією з найдискусійніших та малодосліджених. Наголошуємо, чинна теоретико-практична база дає всі підстави стверджувати, що ця категорія успішно інтегрована в міжнауковий процес, позаяк опинилася в полі зору не тільки мовознавців, а й передових логіків. Для різновекторного описання й наукового витлумачення категорію розділової сурядності потрібно інтерпретувати передусім як логіко-граматичне явище.

Об'єктом пропонованого дослідження є категорія розділової сурядності, предметом – логіко-граматичний підхід до її витлумачення.

Мета дослідження зводиться до розгляду категорії розділової сурядності з огляду на її логічну та граматичну сутність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правомірність застосування логічного підходу до вивчення окремих категорій та одиниць мовознавства підтверджено в працях А.П. Грищенка [1], В.З. Саннікова [2] та ін.

Еволюція поглядів на категорію розділової сурядності позначена поступовим її осмисленням. Найперші уявлення про неї тісно пов'язані з ідентифікацією поняття «диз'юнкція», виділенням розділових суджень і відповідних логічних сполучників.

Посутню роль у цілеспрямованому трактуванні диз'юнкції відіграли логічні студії Аристотеля, у яких він першим сформулював принцип недопустимості суперечності: «Неможливо, щоб одне й те саме разом було і не було притаманне одному й тому ж і в одному й тому самому сенсі» [3, с. 120] та виключення третього: «Якщо тепер брехня є не що інше, як заперечення істини, то все не може бути помилковим; бо один із двох членів суперечності має бути істинним» [3, с. 120].

Згодом принципи Аристотеля доповнили перші перипатетики. Осібне місце зайняли Теофраст та Евдем, які основну увагу зосередили на дослідженні розділових силогізмів.

Основи теоретичних знань не тільки про диз'юнкцію, але й про розділові судження беззаперечно відносимо до стоїцизму, оскільки навіть появу слова «розділовий» пов'язують із функціонуванням школи стоїків. На жаль, до нас дійшло дуже мало їхніх оригінальних текстів.

Відомо, що виняткову роль стоїки надавали простим і складним судженням. Так, вони досить повно описали прості судження за якістю, кількістю та модальністю, а складні диференціювали на єднальні, розділові й гіпотетичні [4, с. 31]: «Якщо Аристотель у своїх творах головну увагу звертав на дослідження категоричного силогізму, то стоїки займались, головним чином, тими умовиводами, до яких складовими частинами входили умовні та розділові судження. Вони застосовували низку логічних категорій, які увійшли в сучасну символічну (математичну) логіку – імплікацію, диз'юнкцію, кон'юнкцію та ін.» [5, с. 13–14].

Л.Г. Тоноян справедливо зауважує, що диз'юнкцію, як і кон'юнкцію, стоїки виводять з умовного висловлення й прагнуть умотивувати його. Так, Хризіпп, аналізуючи кон'юнкцію, указує на її заперечення й зауважує, що вираз «не разом перше і не-друге» тотожний пропозиції «якщо перше, то друге». Диз'юнкцію ж «або перше, або друге», на його думку, слід розуміти тільки в руслі жорсткого, контрадикторного поділу, а тому така диз'юнкція є істинною тільки тоді, коли одне з простих суджень, що становлять її структуру, є істинним. У формі «або не перше, або друге» диз'юнкція тотожна умовній пропозиції «якщо перше, то друге». Така специфіка суджень дає Л.Г. Тоноян аргументи стверджувати, що відношення кон'юнкції та диз'юнкції до імплікації сприяє виокремленню їх як основних видів одного гіпотетичного висловлення, у якому з наявності чи то ж відсутності першого можна зробити висновок про наявність або відсутність другого. З огляду на це виникає гіпотетичний силогізм, який стоїки вважають найважливішим інструментом пізнання [6, с. 213].

На сьогодні неспростовним є твердження, що саме стоїки розкрили зміст кон'юнкції та диз'юнкції. Складне судження, згідно з їхньою концепцією, є хибним тоді, коли хоча б одне просте судження, яке входить у його склад, є хибним. До того ж ще в ті далекі часи вони закріпили за диз'юнкцією статус жорсткості: необхідною умовою істинності будь-якого диз'юнктивного висловлення є істинність тільки одного його аргументу [7, с. 37].

Важливо наголосити, що стоїки послуговувалися терміном «диз'юнкція» і для вираження значення несумісності [8, с. 77].

В.І. Чуєшов переконливо довів, що стоїки аналізували не тільки різні види суджень (куди, звичайно ж, уходили і розділові судження), але й спеціальні логічні сполучники [9, с. 43].

Не можемо оминати увагою найвизначнішого представника школи стоїків – уже згаданого Хризіппа, з ім'ям якого пов'язують розділові судження. Щоправда, думки дослідників стосовно цього неоднозначні. Так, науковці вважають, що Хризіпп аналізував тільки жорстку

диз'юнкцію (такого погляду дотримується Я. Лукасевич) і для цього є всі підстави. Дослідниця Г.С. Степанова зауважує, що зберігся фрагмент тексту Галена, у якому фігурує термін «το διεξενυμένον», що позначав диз'юнкцію. У документі присутня також указівка на те, що стоїки послуговувалися здебільшого сполучником «ἢτοι» (або). Між тим, на думку Галена, ніхто, окрім стоїків, не розмежував уживання односкладового сполучника «ἢ» та двоскладового «ἢτοι». Отже, маємо підстави констатувати, що стоїки наголошували на доцільності використання особливого сполучника, який виражав жорстку диз'юнкцію [10, с. 109–110].

Важливим підтвердженням зацікавлень стоїків слабкою диз'юнкцією є і фрагмент Авла Геллія, у якому побутує особливий термін «τὸ παραδιεξενυμένον», що теж позначав диз'юнкцію, проте її стоїки вважали хибною [10, с. 110].

Школа стоїків сформулювала ще й правило усунення диз'юнкції, що мало назву «modus tollendo ponens» [8, с. 20].

У середньовічній Європі значний внесок у вивчення розділових суджень зробив представник схоластичної логіки Петро Іспанський. У його праці «Суммули» представлено чітку дефініцію диз'юнкції, а також сформульовано закон її заперечення [11, с. 122]. Переконаливо доведено й те, що диз'юнкція є істинною не тільки тоді, коли істинним є один із її членів, але й коли існує перспектива істинності обох її компонентів; хибною ж диз'юнкція є тоді, коли хибними є її обидва складники [8, с. 78]. На нашу думку, такими аргументами Петро Іспанський підтвердив функціонування слабкої диз'юнкції.

У XIV ст. логіки відводили особливе місце саме слабкій диз'юнкції. До прикладу, Вальтер Бурлей указував на той факт, що диз'юнкція є віддзеркаленням будь-якого її компонента, звідси й така закономірність: якщо обидва її члени є істинними, то і сама диз'юнкція є істинною [8, с. 78].

Пізніше французькі філософи та логіки А. Арно й П. Ніколь, синтезуючи надбання середньовічної логіки та дедуктивного вчення Р. Декарта, дали чітку класифікацію суджень, з-поміж яких вагоме місце відвели розділовим судженням [4, с. 44]. А згодом І. Кант у своїй класифікації виокремив розділові судження вже з точки зору відношень, які вони виражають [4, с. 51].

Сьогодні ж за типом логічних сполучників виокремлюють три типи суджень: категоричні, розділові, умовні [4, с. 101]. Категоричні судження є простими, а розділові та умовні – складні, оскільки постають на основі простих суджень, поєднаних за допомогою логічних зв'язок – логічних сполучників.

Диз'юнкцію (лат. disjunctio – роз'єднання, відокремлення) традиційно членують на два види: жорстку та слабку [5, с. 36].

Маркером жорсткої диз'юнкції є парний сполучник **або...або**. Таке судження наділене здатністю вибору з двох або більше варіантів лише одного, наприклад: *Рівно через місяць ми поїдемо відпочивати або в Єгипет, або в Італію* («поїдемо відпочивати або в Єгипет, або в Італію, але не в Єгипет та Італію (разом)»).

Зауважуємо, уже сам зміст сполучника **або...або** (поєднання несумісних суджень) розкриває специфіку жорсткої диз'юнкції (взаємно усувальне судження можна вважати істинним тільки тоді, коли один із його складників є істинним, а інший – хибним, та хибним, коли обидва його

компоненти є хибними) [5, с. 36]. Це правило слід покласти в основу вибудування таблиці істинності того чи того розділового судження, як-от: *Сьогодні ввечері я або залишусь вдома, або піду до тітки*:

A	B	Або А, або В (A∨B)
I	I	X
I	X	I
X	I	I
X	X	X

Зі свого боку слабку диз'юнкцію виражає сполучник **або**. Він указує на можливу сумісність пропонованих суджень і передбачає ширший діапазон вибору: «можливе тільки перше, можливе тільки друге, можливе і перше, і друге одночасно» [12, с. 96], наприклад: *Я замовлю тістечко або чашку кави* («замовлю тістечко або чашку кави, або тістечко й чашку кави (разом)»). Тому невзаємно усувальне судження кваліфікують як істинне тоді, коли обидва його складники є істинними або ж коли один із них істинний, а другий – хибний, та хибним, коли обидва компоненти є хибними [5, с. 37], наприклад: *Цей кліп він завжди слухає або дивиться*:

A	B	A або B (A∨B)
I	I	I
I	X	I
X	I	I
X	X	X

А.С. Конверський стверджує, що «аналогами диз'юнкції є вирази: «А або В», «А або В, або обидва», «А і або В», «А, якщо не В» [11, с. 80].

Ураховуючи все зазначене вище, А.П. Грищенко переніс уявлення логіків про диз'юнкцію на реченнєвий механізм української мови, зауважуючи, що «на противагу єднальним і зіставно-протиставним реченням, які з логічного погляду являють собою так звані кон'юнктивні судження, розділові складносурядні речення інтерпретуються в логіці як диз'юнктивні (розділові) судження» [1, с. 137]. Звернено особливу увагу також на те, що, крім значення жорсткої диз'юнкції, необхідно враховувати і значення слабкої диз'юнкції. Ми солідаризуємося із цим твердженням А.П. Грищенка і водночас робимо таке уточнення: якщо з жорсткою диз'юнкцією особливих проблем немає, то слабка диз'юнкція викликає декілька суперечностей. Спробуємо пояснити ці діаметрально протилежні точки зору за допомогою розділового сполучника **або**.

Для наочності використаємо два приклади:

1. *Якщо завтра піде дощ або випаде сніг, то сестра залишиться вдома.*

2. *10 вересня опівдні я буду на конференції у Полтаві або в Запоріжжі.*

У цих двох реченнях облігаторністю наділені такі компоненти:

1) «або А»: «або якщо завтра піде дощ, то сестра залишиться вдома» та «або 10 вересня опівдні я буду на конференції в Полтаві»;

2) «або В»: «або якщо завтра випаде сніг, то сестра залишиться вдома» та «або 10 вересня опівдні я буду на конференції в Запоріжжі».

Не варто забувати про спроможність слабкої диз'юнкції містити ще й третій компонент «або і А, і В разом»: «або якщо завтра піде дощ і випаде сніг (одночасно), то сестра залишиться вдома» та «або 10 вересня опівдні я буду на конференції в Полтаві і в Запоріжжі (одночасно)». Цей компонент характеризують по-різному. В.З. Санніков називає його «об'єднувальним» і вказує на три дефініційні параметри:

- 1) об'єднувальний компонент є завжди;
- 2) об'єднувального компонента немає;
- 3) об'єднувальний компонент в одних випадках є, а в інших його немає [2, с. 100].

На основі спостережень В.З. Саннікова розглянемо ці параметри докладніше. Думку про постійне функціонування об'єднувального компонента постулюють О.В. Гладкий, Ф. Дж. Пеллетье та ін. Існує, проте, багато прикладів, у яких цей інтегровальний конститuent семантично не експлікований, унаслідок чого тоді речення стають абсурдними [2, с. 100].

З огляду на логіко-семантичний аспект речення *10 вересня опівдні я буду на конференції в Полтаві або в Запоріжжі* його інтелектуальне осмислення «10 вересня я буду на конференції або в Полтаві, або в Запоріжжі, або в Полтаві та Запоріжжі (одночасно)» видається нелогічним. Тому В.З. Санніков указує на припущення О.В. Гладкого про несумісність фактів, виражену двома компонентами такого виду речень: «обидва компоненти не можуть бути істинними одночасно, але не тому, що в цих випадках або використаний в іншому значенні, а тому, що в цих випадках несумісні факти, які виражають компоненти – що не має відношення до мови» [2, с. 100]. На прикладі наведеного речення О.В. Гладкий обстоює фантастичну зможу істоти перебувати у двох місцях одночасно, яку людина може тільки уявити.

За В.З. Санніковим, тлумачення на вірець «10 вересня опівдні я буду на конференції або в Полтаві, або в Запоріжжі, або в Полтаві та Запоріжжі (одночасно)» презентують три альтернативи:

- 1) представлений нереальний факт або компоненти речення є несумісними, оскільки фізично одна людина не може бути одночасно і в Полтаві, і в Запоріжжі;
- 2) означений суб'єкт 10 вересня опівдні буде на конференції в Полтаві, а не в Запоріжжі;
- 3) означений суб'єкт 10 вересня опівдні буде на конференції в Запоріжжі, а не в Полтаві [2, с. 100].

Ми не підтримуємо концепцію постійної наявності об'єднувального компонента, оскільки вважаємо, що він є прийнятним не для всіх розділових речень, у чому переконує приклад 2. Практика ж показує, що людина, яка сприймає такі висловлення, не задумується про всі ці три альтернативи.

Представники другого підходу доводять, що об'єднувального компонента взагалі не існує, декларуючи цим самим повноцінне взаємовиключення. Саме таке значення притаманне розділовому сполучникові *або*: сполучник *або* вживається тоді, коли «значення розділовості необхідно об'єднати з вказівкою на взаємовиключення подій, явищ і предметів» [13, с. 74]; сполучник або вказує «на

те, що з названих можливих дій здійснюється, здійснювалася або здійснюватиметься тільки одна» [14, с. 280]; «відношення взаємовиключення виражають одиничні *або* повторювані сполучники *або*, чи» [15, с. 594].

В.З. Санніков також відзначає бачення цього підходу в А. Вежбицької, яка залучає для лінгвістичного аналізу компонент «частина». На основі наведеного нею речення «*Damian is Spanish or Portuguese (Даміан – іспанець або португалець)*» автор розмірковує так: «думаючи про Даміана, можна сказати частину наступного: «він іспанець; він португалець»; я не можу сказати, яку частину» [2, с. 101].

Цей підхід є доречним для логіко-семантичної характеристики речення 2 (фізично поєднати одночасне місцеперебування в Полтаві та Запоріжжі неможливо), але аж ніяк не для речення 1. Так, якщо триматися настанов прихильників цього підходу, речення *Якщо завтра піде дощ або випаде сніг, то сестра залишиться вдома* міститиме тільки дві альтернативи:

- 1) «або якщо завтра піде дощ, то сестра залишиться вдома»;
- 2) «або якщо завтра випаде сніг, то сестра залишиться вдома».

Про третю альтернативу «або якщо завтра піде дощ і випаде сніг (одночасно), то сестра залишиться вдома» навіть не може йтися, хоча дощ зі снігом – не таке вже й рідкісне природне явище.

Як уже було зауважено, представники третього підходу вважають, що об'єднувальний компонент в одних випадках є, а в інших його немає (Е. Мендельсон, О.В. Падучева, Дж. Херфорд та ін.). Він також не позбавлений суперечності. Це передусім пов'язано з правилом розподілу значень, де особливу роль відіграє імплікація, яка закладена не в зміст сполучника *або*, а в саме речення із цим сполучником [2, с. 102].

В.З. Санніков на основі досліджень Дж. Херфорда безпідставно доходить висновку, що в логіко-семантичному аналізі речень можуть виникнути й інші труднощі [2, с. 102]. Інтелектуальне осмислення речення *Вона замовить морозиво або тістечко*, до прикладу, можна представити, як:

- 1) «вона замовить морозиво або тістечко, або морозиво і тістечко (разом)»;
- 2) «вона замовить морозиво або тістечко, але не морозиво і тістечко (разом)».

Якщо представлене речення піддавати аналізу з урахуванням значення взаємовиключення, то в інтелектуальному представленні 1 з'являється суперечність («вона замовить або морозиво, або тістечко, але не морозиво й тістечко (разом), або морозиво і тістечко (разом)»), а в інтелектуальному представленні 2 – явна тавтологія («вона замовить або морозиво, або тістечко, але не морозиво і тістечко (разом), але не морозиво і тістечко (разом)»). Якщо ж не брати до уваги значення взаємовиключення, то вже в інтелектуальному представленні 1 з'явиться тавтологія («вона замовить або морозиво, або тістечко, або морозиво і тістечко (разом), або морозиво і тістечко (разом)»), а в інтелектуальному представленні 2 – суперечність («вона замовить або морозиво, або тістечко, або морозиво і тістечко (разом), але не морозиво і тістечко (разом)») [2, с. 102–103]. Отже, перед нами постає проблема накладання значень.

Якими б суперечливими не видавалися ці три підходи, вважаємо найприйнятнішим третій: в одних випадках об'єднувальний компонент *e*, а в інших його немає. Водночас робимо такі суттєві уточнення. Дослідження, які проводив Дж. Херфорд, мають місце з логічної точки зору, але насправді людина не замислюється про всі наведені вище альтернативи. Вона навіть і не думає, чи поєднати їх, а чи, може, розмежувати. Повністю ж відкинути його наукову точку зору ми не можемо, оскільки в реченнях на зразок *Вона замовить морозиво або тістечко* є ймовірність того, що означений суб'єкт не замовить ані морозива, ані тістечка, тому що й досі не визначився з вибором. Людина має обрати для себе якусь провідну альтернативу з-поміж інших, адже синхронне поєднання їх видається дуже дивним стосовно мовної картини світу.

Висновки. Отже, широкий опис категорії розділової сурядності можливий тільки з урахуванням граматичного та логічного аспектів. Перші кроки до розуміння й наукового витлумачення цієї надзвичайно складної категорії були зроблені ще античними логіками, проте підґрунтя її теоретичного пізнання заклали представники школи стоїків. Основу їхніх учень спостережено в сучасних підходах до трактування диз'юнкції, розділових суджень та відповідних розділових сполучників.

Неабиякі перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні багатогранної природи розділових сполучників.

Література:

1. Грищенко А.П. Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові / А.П. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1969. – 156 с.
2. Санников В.З. Русские сочинительные конструкции. Семантика. Прагматика. Синтаксис / В.З. Санников. – М. : Наука, 1989. – 266 с.
3. История философии : в 4 т. / под. ред. М.А. Дынина, М.Т. Иовчука, Б.М. Кедрова, М.Б. Митина, О.В. Трахтенберга. – М. : Изд-во АН СССР, 1957– . – Т. 1. – 1957. – 718 с.
4. Ерышев А.А. Логика : [учеб. пособ.] / А.А. Ерышев, Н.П. Лукашевич, Е.Ф. Сластенко ; под ред. Н.П. Лукашевича. – 4-е изд., перераб. и доп. – К. : МАУП, 2003. – 216 с.
5. Арутюнов В.Х. Логика : [навч. посіб. для економістів] / В.Х. Арутюнов, Д.П. Кирик, В.М. Мішин. – 3-тє вид., без змін. – К. : КНЕУ, 2008. – 144 с.

6. Тоноян Л.Г. Отношение логического следования в трактатах Боэция / Л.Г. Тоноян // Логические исследования. – М. ; СПб., 2012. – Вып. 18. – С. 211–233. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://iph.ras.ru/uplfile/logic/log18/LI-18_Tonojan.pdf.
7. Логика : [учеб. пособ.] / сост. : И.П. Билецкий, П.В. Брунько, О.Н. Кузь, И.Н. Сивовол, В.А. Черненко. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2004. – 160 с.
8. Слупецкий Е. Элементы математической логики и теории множеств / Е. Слупецкий, Л. Борковский ; пер. с пол. О.Ф. Серебрянникова. – М. : Прогресс, 1965. – 368 с.
9. Чуешов В.И. Основы современной логики : [учеб. пособ.] / В.И. Чуешов. – Мн. : Новое знание, 2003. – 207 с.
10. Степанова А.С. Философия древней Стои / А.С. Степанова. – СПб. : Алетейя, 1995. – 272 с.
11. Конверський А.Є. Логіка (традиційна та сучасна) : [підручник для студ. вищих навч. закладів] / А.Є. Конверський. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 536 с.
12. Логіка : [підручник для студ. вищих навч. закладів] / [В.Д. Титов, С.Д. Цалін, О.П. Невельська-Гордеева та ін.] ; за заг. ред. проф. В.Д. Титова. – Х. : Право, 2005. – 208 с.
13. Пешак М. М. Комунікативний синтаксис / М.М. Пешак. – К. : Довіра, 2000. – 150 с.
14. Ващенко В.С. Українська мова / В.С. Ващенко. – Х. : Вид-во Харків. ордену трудового червоного прапора Держ. ун-ту імені О.М. Горького, 1959. – 348 с.
15. Шкурятяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова : [навч. посіб.] / Н.Г. Шкурятяна, С.В. Шевчук. – К. : Літера, 2000. – 688 с.

Аникеенко Ю. А. Категория разделительной сочинности в логико-грамматической интерпретации

Аннотация. В статье представлено логико-грамматическое истолкование категории разделительной сочинности в современном украинском языке. Особое внимание обращено на специфику жесткой и слабой дизъюнкции.

Ключевые слова: категория разделительной сочинности, дизъюнкция, конъюнкция, импликация.

Anikeenko Y. The category of disjunctive coordination in logical-grammatical interpretation

Summary. The article deals with logical-grammatical interpretation of the category of disjunctive coordination in contemporary Ukrainian. Special attention is paid to the specificity of strong and weak disjunction.

Key words: category of disjunctive coordination, disjunction, conjunction, implication.

Баранник Н. О.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загального мовознавства та української філології

Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті висвітлюються теоретичні питання компаративних фразеологізмів, зокрема погляди вчених на їх сутність, особливості компонентного складу, розглядаються основні структурні моделі стійких порівнянь сучасної української мови.

Ключові слова: компаративні конструкції, порівняння, стійке порівняння, суб'єкт порівняння, об'єкт порівняння, основа порівняння.

Постановка проблеми. Одним із яскравих образних засобів, що відображають національну самобутність, своєрідність культури, традицій народу, специфіку його образного мислення, є стійкі порівняння, які до сьогодні залишаються найменш вивченою групою фразеологізмів. Потребують подальшого вирішення дискусійні питання про їх сутність, семантику і структуру.

Проблема функціонування стійких порівнянь (або компаративем) вивчалася як у зарубіжній, так і у вітчизняній лінгвістиці, зокрема: у російській мові досліджувалися комплікативні моделі компаративної фразеології (С. Гаврін); лексико-семантична сполучуваність фразеологічних одиниць із порівняльним компонентом якісної семантики (Л. Ігнат'єва); постійні порівняння та їх відношення до лексичного оточення (Л. Лебедева); стійкі компаративні структури в системі сучасної російської мови (В. Огольцев); порівняння-фразеологізми російського розмовного мовлення (М. Черемисіна); градація стійких порівнянь за ступенем ідіоматичності (Г. Долгова) та інші. Стійкі порівняння описано на матеріалі англійської, німецької, французької мов (С. Берлізон, Я. Біренбаум, А. Кунін, С. Ройзензон, А. Назарян); польської (К. Гюлумянц), болгарської мови (В. Кювлієва). В українському мовознавстві стійкі порівняльні фразеологізми проаналізовано в працях А. Найди, О. Щепки, А. Марахової, Я. Ворони, А. Івченко, О. Антонів та інших.

Мета статті – висвітлити сутність поняття стійкі порівняльні фразеологічні одиниці, їх компонентний склад, проаналізувати структурно-граматичні особливості стійких компаративем сучасної української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фразеологічний склад кожної мови, як відомо, є тим фрагментом концептуальної картини світу, у якій особливо яскраво відображаються риси національного менталітету, характер соціального, політичного, історичного розвитку народу [1]. Стійкі порівняння (далі – СП) становлять особливу групу фразеологічних зворотів (поряд із фразеологічними єдностями, зрощеннями і сполученнями), і на відміну від індивідуально-авторських порівнянь «відтворюються

з пам'яті як готові мовні одиниці, цілісні за значенням і стійкі за складом та структурою» [2, с. 90].

У науковій літературі «стійкі порівняння» називають також «компаративними фразеологізмами», «порівнянням», «порівняльними зворотами», «порівняльними виразами».

Незважаючи на те, що компаративні фразеологічні одиниці постійно були предметом зацікавлення у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці, учені по-різному пояснюють дефініцію поняття «стійка порівняльна структура»: 1) розкладена на значущі елементи відтворювана одиниця мови, компоненти якої характеризуються порівняльними взаємовідношеннями, що визначають цілісне компаративно-образне її значення (В. Огольцев) [3, с. 16]; 2) стійке поєднання, образний засіб мови, який «звичайно є результатом багатовікового вживання», один із способів оцінки та осмислення навколишньої дійсності, що ґрунтується «на зіставленні двох предметів або явищ для більш точного, образного опису одного з них» (Л. Лебедева) [4, 4–5]; 3) одиниці, які генетично близькі до порівняльних речень, формально марковані фразотворчим компонентом як або наче, ніби, мов тощо (Н. Судоплатова) [5, с. 51]. Як бачимо, під СП варто розуміти стійкі, відтворювані, частково або цілісно перекладені експресивні одиниці мови, які, маючи формальні ознаки компаративності, представлені порівняльними сполучниками або іншими порівняльними конструкціями.

Стійкі порівняння розглядають як багатокомпонентні конструкції, що відбивають логічну формулу порівняння А – С – як В, де А – суб'єкт порівняння, В – об'єкт порівняння, як – модус (показник) порівняння і С – основа (ознака) порівняння. У структурно-логічному відношенні СП ділиться на дві складові: порівняльну і супровідну.

Об'єкт порівняння в таких компаративемах найчастіше виражається іменником у називному або непрямих відмінках із прийменником чи без нього (*як чорт, як собаці, як до дитини, як на пожежу*), субстантивованими частинами мови (*як німий, як сліпий, як убитий, як ошпарений*), дієсловом і в окремих випадках прислівником. Показником порівняння є порівняльний сполучник як або його синоніми *ніби, неначе, ніби, що: добрий як ангел, красивий як бог, жити як кішка з собакою* і т.д.

Компаративні конструкції зі сполучником **як** становлять найбільшу групу СП української мови. Причому деякі з них здатні вживатися тільки зі сполучником **як** (*як свої п'ять пальців, як німий, як сокіл*), в інших же сполучник як може замінюватися синонімами **немов** або **наче**, надаючи СП відтінку книжності (*як кам'яний – немов кам'яний, як цариця – наче цариця*). У деяких СП сполучник

немов має домінуюче використання (*немов крила за спиною вирости, немов земля клином зійшлася*). Характерною особливістю сполучника *немов* є те, що він має особливий семантичний відтінок, який вказує на нереальність ситуації. Поряд із сполучниковими конструкціями показником порівняння може бути і конструкція з орудним порівнянням, яка часто вживається для характеристики людини: *губи сердечком, співати солов'єм* і т.п. Отже, постійними ознаками стійких порівнянь визначають семантичну стабільність компонентів, визначеність граматичної будови і прагматичну спрямованість.

Одним із перших у російській лінгвістиці на наявність стійких порівняльних конструкцій вказав С. Ожегов у статті «Про структуру фразеології». Вивчаючи проблему виділення у фразеології опорного слова, учений розглядав різні види фразеологічних одиниць, у тому числі й стійкі порівняння. «З фразеологічними одиницями переносно-образного типу близькі словосполучення, що становлять узагальнену подібність до чого-небудь, порівняння із чим-небудь: *як сніг на голову, як оселедці в бочці..*» [6, с. 212]. М. Шанський наголосив на синтаксичній своєрідності стійких порівнянь щодо інших фразеологізмів і вперше виділив їх визначальну ознаку – структурно-семантичну двочленність [2, с. 106]. Починаючи з кінця 60-х років, у лінгвістиці здійснюється ґрунтовне вивчення стійких порівнянь як окремого класу фразеологічних одиниць. Найбільш повне їх дослідження було здійснене В. Огольцевим у роботі «Стійкі порівняння в системі російської фразеології» [3, с. 74]. В англійській фразеології стійкі порівняння розглядали як окремий клас фразеологічних одиниць і виокремлювали їх у три групи: ад'єктивні (порівняння з прикметниками), дієслівні (порівняння з дієсловами) та інші порівняння (різні порівняння). У німецькій фразеології означені одиниці спочатку не розглядалися як окрема група, згодом було виділено дві групи стійких словосполучень із порівняльною частиною: постійні порівняння: «*чорний як ніч*», «*твердий як сталь*» та порівняння із загальним переносним значенням (фразеологічні порівняння), наприклад, *reden wie ein Buch* («говорити як книга») «говорити дуже багато, без зупинки» [7].

Найбільш дискусійним у компаративній фразеології є питання про компонентний склад стійких порівнянь. В. Огольцев стверджує, що будь-яке порівняння складається з трьох компонентів: 1) елемент А – те, що порівнюється; 2) елемент В – те, з чим здійснюється порівняння (предмет порівняння); 3) елемент С – загальна ознака порівнюваних предметів (основа порівняння). Наприклад: N (А) *неповороткий* (С) як *півень* (В). А – елемент зовнішнього контексту, який не входить до складу СП. Отже, процес порівняння як логічна дія поділяється на кілька етапів, які називаються *компаративним ланцюгом*. На першому етапі схожість/відмінність порівнюваних предметів виявляється в наявності/відсутності спільної ознаки; на другому етапі – у подібності/відмінності проявів цієї спільної ознаки; на третьому – у подібності/відмінності ступеня вияву інтенсивності порівнюваних спільних ознак [3]. Ознаки порівняння – це ієрархічний ряд, кількість членів якого обмежений, що, у свою чергу, обмежує довжину компаративної ланцюга. Ієрархічно пов'язані між собою в компаративні ланцюги і самі члени порівняння А і В (ідея «компаративної матрешки»).

В. Огольцев зауважує також, що елемент С може не входить до складу СП (дієслівні конструкції з орудним відмінком іменника – *звиватися вужем*, конструкції іменника з прикметником – *п'яний як чін*; конструкції іменників у називному й орудному відмінках – *хвіст трубою*), або залишатися за його межами (звороти зі сполучником як – *як собака, як сніг*).

І. Гурін пояснює постійні народні порівняння як сталі фразеологічні словосполучення, у яких на основі спільних ознак порівнюються люди, явища, предмети з метою створення більш яскравих уявлень про них або вияву відповідної емоційної реакції. Дослідник зазначає, що стійкі порівняння завжди влучні і, як правило, образні, свідчать про глибоку спостережливість українського народу [8, с. 4].

Розглянемо структурно-граматичну будову стійких порівнянь, виокремлених із фразеологічних словників української мови [8; 9; 10]. Аналіз мовного матеріалу переконливо свідчить, що стійкі компаративами досить різноманітні як за структурою, так і за морфологічним вираженням їх компонентів. Значну частину серед досліджуваних конструкцій становлять однослівні порівняння, переважно із сполучником *як*, рідше *мов, наче, ніби*. Саме такі конструкції в лінгвістиці розглядаються як стійкі порівняння:

1) **як + іменник у Н.в.:** (*липнути*), як *смола*; (багатий), як *осінь*; (балакучий), як *баба*; (будь багата), як *земля*; (босий), як *пес*; (літає), *мов вихор*; (німа), як *риба*; (плигає), як *коза*; (плює), як *верблюд*; (походжає), як *пава*; (реве), як *бугай*; (рівний), як *струна*; (серце), як *камінь*; (струнка), як *тополя*; (твердий), як *граніт*; (тупий), як *обух*; (упертій), як *цап*; (щедра), як *земля* та інші.

Часто однослівні порівняння можуть поширюватися як препозитивними, так і постпозитивними прикметниками, дієприкметниками, узагальнено-якісними займенниками:

2) **як + іменник у Н.в. із препозитивним прикметником, дієприкметником, займенником:** (*бадьориться*), як *та чапля*; (*змерз*), як *березова брунька*; (*торохтить*), як *порожня діжка*; (*сидить*), *похмурий як туман*; (*бубонить*), як *старий дяк*; (*пихтить*), як *збитий горнець*; (*волочить*), як *крадена шапка*; (*бігає*), *мов перелякана миша*; (*мордується*) як *скажена пані*; як *немазане колесо* та інші;

3) **як + іменник із постпозитивним прикметником, дієприкметником, займенником:** (*багата*), як *собака кудлата*, (*багатий*), як *чорт рогатий*, як *кабан вгодований*; (*глухий*) як *довбня вільхова*; (*говорить*), як *вітер пустий*; (*красива*), як *вівця сива*; як *agneць божий*; (*розумний*), як *рабин жидівський*; як *ворона обмочена*; (*ходить*), як *індик переяславський* та інші;

4) **як + іменник у непрямому відмінку з прийменником чи без нього:** (*б'є*), як *обухом* (О.в.); (*б'є*), як у *бубон* (Зн.в.), (*били*), як *кота* (Р.в.); як (*мов, ніби*) *під шнурок* (Зн.в.); як *від чуми* (Р.в.); як *листу* (Р.в.); як *на шарнірах* (М.в.); (*гепнуло*), *мов довбнею* (О.в.), як у *тумані* (М.в.); як у *домовині* (М.в.); (*випарив*), як у *лазні* (М.в.); (*залишився*), як у *верету* (М.в.); (*сидить*), *наче у гаю* (М.в.); як *дзитою* (*грати*) (О.в.); як *на завійницю* (*кричить*) (Р.в.) та інші.

З-поміж аналізованих конструкцій можна виокремити невелику за обсягом групу порівнянь, виражених одиничними прикметниками або дієприкметниками:

5) **як + одиничний прикметник (дієприкметник):** як (мов, ніби) шовковий (бігає); мов скажений; (бігає), як засватана, (бігає), як опарений, як шалений;

6) **як + дієприкметник (прикметник) із залежним іменником:** як у комині завуджений; як мітлюю зметене; (п'яний) як решетом накритий; як громом прибитий; як водою облитий; як у воду опущений;

Крім аналізованих однослівних сполук чи словосполучень із головним компонентом іменником, прикметником чи дієприкметником, у фразеологічних словниках було зафіксовано незначну кількість словосполучень із числівником у ролі головного компонента:

7) **як + числівник із залежним іменником:** як сім галок (дуже, надзвичайно чорний); як один фунт (рівно, точно); як свої п'ять пальців (дуже добре знати); (треба), як п'ятої ноги собаці (непотрібно); один як бовдур (самотній) та інші.

Привертають увагу й такі стійкі порівняння, у яких елемент В (об'єкт порівняння) виражений різними структурними моделями простого речення – двоскладним, поширеним і непоширеним, односкладним (повним і неповним):

1) **повні двоскладні непоширені речення:** як рак свисне; мов кіт наплакав; як мокре горить (біжить), наче клубок котиться; (голий), як мати породила; як лиз (лизень, лизь) злизав, (говорить), наче пташка щебече; (говорить), наче соловей співає; (говорить), як вітер віє; (говорить), як музика дзвенить, як грім гримить; наче тедзь укусив; як рак свисне та інші;

2) **повні двоскладні речення, поширені другорядними членами:** як гарбуз на вербі виростає; як чорту лапоть потрібен; як нечистий від ладану тікає; як не своїм гласом кричить; як гостець бабу мене; як дідько грішну душу до пекла відімчав; як злидні в бондаря вчепився; як шельма по ярмарку бігає; як вітер пустий віє; як холодною водою облитий; як по свячену воду ідуть; як сніг на сонці гине; як мухи на мед налетіли та інші;

3) **неповні контекстуальні речення з пропущеним присудком:** (вискочив), як Пилип із конопель; (боїться), як чорт хреста і кадила; (вигрипився), як баран на нові ворота; (вихопився), немов шершень із дупла; (вовтузиться), як квочка на воді; (ворушиться), мов жук у снопі; (вскочив), як сліпе теля в яму; (вчепився), як блоха до кожуха; (гавкає), мов собака на прив'язі; (ганяє), як куций по череді; (ганяє), як чорт по болоту та багато інших.

Варто зазначити, що саме такі порівняльні конструкції, які виражені формою простого неповного речення з пропущеним присудком, і становлять переважну більшість порівнянь в українській фразеології.

4) **неповні двоскладні речення з пропущеним підметом (рідше), при цьому присудки переважно виражені формою дієслова:**

– **минулого часу:** як три дні не їв; мов крізь землю провалився (раптово зник); (говорить), мов блекоти об'ївся; (десь узявся), як із землі виринув; (мовчить), як води в рот набрав; (пішов), як у воду впав; (задихався), наче воза тягнув; (засумував), наче батька поховав; (знайшов), як дома взяв; як чорт пугою нагнав; як під бульбу пішов; наче кисллицю з'їв; як із топольок вискочив; як чемериці об'ївся та інші;

– **3 особи однини теперішнього чи майбутнього часу:** (говорить), як з рукава сипле; (говорить), як у дзвін

б'є; (гляне), мов окропом обіллє; (гляне), наче золотом обдарує; (говорить), мов горохом торохтить; (балака), як горохом об стінку б'є, як шовком шиє; (біжить), наче клубок котиться; (говорить так), немов із книги бере; як у казані кипіти; як води напиться; (хвалить), як медом мастить; як на завійницю кричить.

Досить цікавими у фразеологічній системі сучасної української мови є конструкції, у яких порівняльний компонент виражено формою

5) **неповного речення з обома пропущеними головними членами речення:** (бережи), як ока в лобі; (знає), як свої п'ять пальців, (побачить), як свого носа; (сиплеться), як із рукава, (загойться), як на собаці; (господарює), як у себе вдома; (зудуть), як у вулику; (влетіло), як коту за сметану; (водить), наче kota за ниткою; (гарно), як собаці на ярмарку та інші.

Значна частина стійких компаративем виражена різними видами односкладних речень, як-от:

6) **односкладними неповними (із пропущеним головним членом):** (бережи), як ока в лобі; (ганяють), як солоного зайця; (дзвенить), немов у бочці; (заманулось), як серед літа мерзлого; (захотілось), як вовку овець; (збігаються), як на солонище; (корисно), як сліпому дзеркало; (захотілося), як снігу в петрівку; як свої (своїх) п'ять пальців; (забажалось), мов перед смертю та інші;

7) **означено-особовими односкладними реченнями з присудком, вираженим дієсловом 1, 2 особи однини чи множини дійсного способу:** (темно) хоч собак ганяй; (гарна молодиця), хоч із лиця води напийся; (далеко), як оком глянеш; хоч до рани прикладай;

8) **безособовими реченнями з присудками, вираженими безособовими дієсловами на позначення фізичних і психічних станів людини, явищ природи:** (бубонить), як у бочку дме; як вітром здуло; мов рукою; як (мов, немов) вітром принесло; як водою вмило (змило); (злякався), аж у п'ятах закололо; мов варом обдало; як утопленику (утопленому) щастить.

9) **безособовими реченнями з присудками, вираженими безособово-предикативними формами на –НО, –ТО:** (розуму), як накапано; як кип'ячем обпарено;

10) **неозначено-особовими реченнями з присудками, вираженими дієсловами у формі множини минулого часу:** (змарнів), як із хреста зняли; як чортові в зуби кинули.

Найбільшу групу з-поміж односкладних становлять **інфінітивні речення:** як крізь густе сито сіяти; як меду полизати; як на сало годувати; як води напиться; як із книжки читати; як не своїми ногами піти, підійти; як по псалтирю читати; як меду полизати, як дурному з гори бігти; як медом по губах мазнули; як (мов, наче) в око вліпити; як горохом сипати та інші.

Висновки. Вищевикладений матеріал дозволяє зробити висновки, що стійкі порівняння посідають особливе місце у фразеологічній системі сучасної української мови. Ці одиниці мають специфічну структуру (суб'єкт порівняння (те, що порівнюється), об'єкт (образ) порівняння (те, із чим порівнюється), основа порівняння); формально маркуються фразотворчим компонентом **як**, рідше **мов, наче, ніби**; характеризуються властивими їм порівняльними взаємовідношеннями, що визначають цілісне компаративно-образне значення і мають яскраве національ-

не забарвлення. Аналізовані компаративами української мови оригінальні за структурним і граматичним вираженням, завжди є засобом образного відображення індивідуальної ознаки й вираження емоційно-оцінного ставлення людини до дійсності.

Література:

1. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови : [навч. посібник] / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
2. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Н.М. Шанский. – М. : Высшая школа, 1969. – 231 с.
3. Огольцев В.М. Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии / В.М. Огольцев. – Изд.2, испр. и доп. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 192 с.
4. Лебедева Л.А. Устойчивые сравнения русского языка : [краткий тематический словарь] / Л.А. Лебедева. – Краснодар, 2003. – 300 с.
5. Судоплатова М.Н. Устойчивые компаративные сочетания и компаративная фразеология / М.Н. Судоплатова // Современная русская лексикография. – Ленинград, 1979. – С. 48–62.
6. Ожегов С.И. О структуре фразеологии (в связи с проектом фразеологического словаря русского языка) / С.И. Ожегов // Лексикология. Лексикография. Культура речи. – М. : Высшая школа, 1974. – С. 182–219
7. Долгова А.О. Лексикографирование устойчивых сравнений (к проекту составления словаря русских устойчивых сравнений с английскими и немецкими эквивалентами) / А.О. Долгова // Слово и словарь. Vocabulum et vocabularium : сб. науч. трудов по лексикографии. – Вып. 12. – X. : Підручник НТУ XIII, 2011 – С. 85–92
8. Гурин І.І. Образне слово (Постійні народні порівняння) / І.І. Гурин. – К. : Дніпро, 1966. – 222 с.
9. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови : у 2 т. / Г.М. Удовиченко. – К. : Вища школа, 1984– . – Т. 2. – 1984. – 384 с.
10. Ужченко В.Д. Фразеологічний словник української мови / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.

Баранник Н. А. Сущность и структурные особенности компаративных фразеологизмов современного украинского языка

Аннотация. В статье освещены теоретические вопросы компаративных фразеологических единиц, в частности взгляды ученых на их сущность, особенности компонентного состава, рассматриваются основные структурные модели устойчивых сравнений современного украинского языка.

Ключевые слова: компаративные конструкции, сравнение, устойчивое сравнение, субъект сравнения, объект сравнения, основа сравнения.

Barannik N. Nature and structural features comparative phraseologisms' in modern Ukrainian language

Summary. The article deals with theoretical aspects of comparative phraseological units, in particular scientists' views on their nature, characteristics of component composition. The basic structural models of sustainable comparisons in modern Ukrainian language are considered there.

Key words: comparative structures, comparison, sustainable comparison, subject of comparison, object of comparison, basis of comparison.

*Біличенко О. Л.,
професор кафедри української мови та літератури
Донбаського державного педагогічного університету*

ТВОРЧІСТЬ Й. ДУЧИЧА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-СЕРБСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Анотація. У роботі зроблена спроба висвітлити основні віхи біографії відомого сербського поета Й. Дучича, творчість якого була несправедливо забута. Стаття розповідає про долю талановитого письменника, публіциста, критика, редактора. Автор приділяє увагу раннім рокам життя поета, коли відбувається становлення його літературного таланту, пов'язуючи їх із Парижем і Женевою. Творчість Й. Дучича показана на тлі розвитку не тільки сербської літератури, а також слов'янської та європейської.

Ключові слова: українська література, сербська література, модернізм, поезія.

Постановка проблеми. Два слов'янські народи – Україна і Сербія нині будують своє майбутнє як суверенні держави. У динаміці розвитку культур українського і сербського народів учені знаходять чимало подібного. Не можна не помітити аналогій між спектром подій у Галицько-Волинському князівстві та королівстві Неманичів. Українсько-сербські культурні та літературні зв'язки становлять невід'ємну складову частину традиційних взаємостосунків у сферах релігії, освіти, науки, сягають часів перших південно- та східнослов'янських державних формувань.

Хоча ми маємо загальну картину входження чужих літератур у літературу українську, хоча українська література панорамно представлена у світовому контексті, хоча в межах слов'янського світу розроблено не один аспект українсько-слов'янських літературних контактів, однак залишається ще широкое поле для дослідження в літературному плані контактів української літератури із слов'янськими літературами. Адже українсько-сербські літературні взаємини виступають невід'ємною складовою загальнослов'янського контексту.

В епоху глобалізації проблема слов'янської єдності, на нашу думку, також є глобальною, оскільки пов'язана з проблемою творення, яка повинна нас об'єднувати, оскільки слов'янські народи мають спільне історичне минуле і культуру.

Культура всіх слов'янських народів зазнала значних збитків унаслідок стихійних лих, воєн. Двадцять перше століття стимулює світове наукове товариство до розгортання об'єктивних, аналітичних, побудованих на правдивій історичній основі, глибоких досліджень, які б сприяли розвитку культур усіх слов'янських народів.

Необхідно зазначити, що контекст українсько-сербських взаємозв'язків в окремий науковий напрям спеціально не виділявся, порівняльний аналіз культур, і зокрема літератур, проводився недостатньо, хоча саме українськими вченими і письменниками такі різнопланові дослідження робились постійно й успішно. Багата та оригінальна сербська література завжди була в полі

зору українських учених і письменників різних поколінь. Літературні зв'язки Сербії та України були предметом досліджень численних українських та сербських науковців. Серед них необхідно згадати С. Гаєвського, П. Куліша, М. Максимовича, М. Рильського, І. Свенцицького, М. Старицького, Ю. Федьковича, Т. Шевченка, Л. Українку, І. Франка. До них можна додати дослідження Д. Айдачича, С. Віднянського, Г. Вецловича, М. Гуця, М. Гольберга, Д. Давидова, О. Дзюби-Погребняк, М. Драй-Хмари, В. Ерчича, О. Іваненка, М. Козачинського, К. Колибанової, М. Костича, В. Мароши, Д. Медаковича, О. Микитенка, Б. Олійника, Д. Павличка, О. Павлюченка, Л. Поповича, О. Потебні, С. Рашковича, П. Рудякова, М. Сибиновича, А. Татаренка, Б. Терзича, М. Тимогіївича, В. Чумака, І. Ющука, В. Ярового та інших.

Інтенсивні контакти між українськими та сербськими літераторами, спільна фольклористична та філологічна діяльність українських і сербських славистів та інші моменти синкретичних українсько-сербських взаємопроникнень неодноразово звертали на себе увагу відомих дослідників. Про українську літературу та її впливи в сербській науковій славистиці писали такі відомі дослідники, як М. Павич і Й. Деретич у своїх дослідженнях сербської літератури, а також П. Митрофан, С. Суботин, Р. Пайкович, М. Ніколич, С. Рашович та ін.

Спільність наших культур простежується із часів Київської Русі. Як зазначає А. Ліпатов, вони являли собою «сегменти єдиного цілого певної цивілізаційної спільноти» [3, с. 48].

Кожна культура виняткова. Чим більше ми занурюємося в інше світовідчуття, філософію, культуру, тим більше ми збагачуємо культуру власну. Культурні взаємозв'язки двох народів ми розглядаємо через призму і в контексті соціальних явищ, спільних для всіх європейських країн, розвитку культури всієї європейської спільноти, що свідчить про **актуальність** таких досліджень.

Серед останніх публікацій, що стосуються сербської літератури, варто згадати антологію А. Базилевського, яка, на наш погляд, є зразковою. Вона включає сербських авторів 1898–1939 років народження [1].

Окремим періодам й аспектам українсько-сербських літературних контактів, у тому числі ролі перекладацького компоненту, присвячені наукові розвідки І. Лучука [5].

На жаль, творчість Й. Дучича незаслужено забута і в дослідженнях сучасних літературознавців не знайшла належного відображення.

Тому, **метою** нашої статті є спроба висвітлити основні віхи біографії талановитого поета.

Мета дала можливість визначити **завдання:** показати місце та роль творчості Й. Дучича в слов'янській та західноєвропейській культурі та літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сербська література розвивалась не тільки в Сербії, де Белград був головним культурним і літературним центром життя народу. Творчість багатьох сербських письменників і потужне літературне життя, зокрема, видання журналів, були пов'язані з культурними центрами інших південно-слов'янських земель та Західної Європи.

З поглибленням соціальних та ідейних протиріч у житті сербського суспільства наприкінці XIX – початку XX ст. найгострішим стає питання про подальші шляхи літературного розвитку. Воно стояло в центрі літературної критики того часу. З приходом до неї таких яскравих творчих індивідуальностей, як Й. Скерлич (1877–1914 роки), Л. Недич (1858–1902 роки), Б. Попович (1863–1944 роки), критика утверджується як самостійна гілка художнього життя, яка помітно впливала на літературний процес. Схрещувалися різні точки зору, загострюється та ускладнюється літературна боротьба. Це було характерно для кінця 900-х – початку 10-х років.

З діяльністю Л. Недича, а потім Б. Поповича розвиваються концепції оновлення мистецтва на ідеалістичній основі, які послаблювали зв'язки літератури із суспільним розвитком та життям народу. Культивувався суб'єктивізм оцінок, як правило, з позицій чистого естетства. Проте роль цих критиків неоднозначна – їх увага до художньої майстерності, до розширення культурних, естетичних поглядів письменників відгукнулася і позитивним чином у літературі. Із загостренням ідейної боротьби в другій половині 900-х років молоде покоління літераторів і критиків, які тяжіли до нових, переважно модерністських концепцій, виступило проти принципів «мистецтво для мистецтва» і авторитарної влади старшого покоління. Однак незважаючи на те, що літературно-естетичні позиції та художня творчість «молодих» відзначалися різноманітністю та протиріччями, у самій атмосфері модернізму домінували кризові риси буржуазної ідеології, набирала силу боротьба його прихильників проти реалістичних основ мистецтва.

Демократичну літературну думку очолив Й. Скерлич – видатний діяч національної культури, критик і літературознавець широкого діапазону, автор капітальних праць з історії сербської літератури та злободенних рецензій на твори молодих сучасників. Й. Скерличу належала основна роль в об'єднанні прогресивних літературних сил, у підтримці і розвитку важливих літературних і культурних починань. Він заснував разом із Б. Поповичем потужний літературно-громадський часопис «Српски книжевни гласник», багато зробив для укріплення зв'язків між південнослов'янськими діячами культури, пропагування досягнень європейських літератур.

Послідовник принципів реалістичного й демократичного мистецтва, Й. Скерлич відстоював суспільну значущість літератури, її високу ідейність, вимагав від письменників дотримання правди життя. Критерієм цінності твору була для нього нерозривна єдність ідейності та художності. Із цих позицій він виступав проти модернізму, припускаючи спрощене розуміння його як запозиченого явища, що суперечить «здоровому» моральному началу сербського народу.

Широкий спектр явищ, характерних для сербської літератури в цей період, розкрився в усій багатоманітності

у поезії. Проте говорити про одну якусь домінанту важко, оскільки продовжились на якісно новому художньому рівні традиції соціально значущого, народного у своїй основі мистецтва, і розвивались явища, які відверто полемізували із цими традиціями.

Наприкінці 900-х – початку 10-х років на поезії позначились динамізм та ускладнення літературного розвитку. У надзвичайно строкатій його картині виділяється творчість С. Пандуровича (1883–1960 роки) і особливо В. Петровича-Диса (1880–1917 роки). Тема трагічної незахищеності людини у світі, її самотність, безсилля, розгубленість перед життям, передчуття майбутніх катаклізмів, з яких витікали прізиви смерті, характеризують його поезію. В. Петрович-Дис підіймався і до соціального звинувачення сучасної йому Сербії – відчайдушно виступав проти покiрного терпіння народу (вірш «Наші дні»).

З поетичними жанрами пов'язано виникнення нового для сербської (і всієї югославської) літератури явища – пролетарської поезії. Її основоположником став К. Абрашевич (1879–1898 роки). Усе його коротке життя було пов'язане з робітничим середовищем – підлітком познайомившись із соціалістичними ідеями, він став їх активним пропагандистом у робітничих колах. Першим у сербській літературі К. Абрашевич зробив головною темою своєї творчості життя пролетарів, головним своїм героєм – робітника («Вірші», 1903 рік). Його вірші надихала віра в майбутнє робітничого руху, впевненість у перемозі втілював один із найпопулярніших у робітничому середовищі віршів «Червона».

Послідовники К. Абрашевича, поети-початківці, як правило, вихідці з робітників, які виступали переважно на сторінках соціалістичних і прогресивних друкованих видань, розвивають ідею братства та солідарності робітників. Серед них варто назвати П. Іовкича (1886–1915 роки), який узяв псевдонім – Н. Жучні, тобто «гіркий».

Своїми художніми традиціями робітничая поезія була пов'язана з демократичною поезією XIX ст., використовувала вона і досвід новітніх течій. Спрямованість у майбутнє, мрія про нове життя, образ якого носив ще тільки приблизні контури, створювали атмосферу для романтичних узагальнень. Знаменуючи собою нові тенденції в літературному процесі, робітничая поезія була одним із витоків такого помітного явища, як югославська соціальна література кінця 20-х і 30-х років XX ст.

У цей час були дуже відчутні взаємозв'язки сербських і хорватських літераторів та діячів культури. В. Петрович-Дис змикається з визвольними настроями передових кіл сербського і хорватського суспільства і знаходить підтримку в сучасній йому критиці. У відгуку поета на події Балканських воєн («Ми чекаємо царя», 1912 рік) патріотичні настрої виявилися затемненими націоналізмом. З лірикою В. Петровича-Диса сербська поезія вступає у світ підсвідомості, тяжіє до асоціативності мислення. В. Петрович-Дис збагатив поезію рідкісними, забутими розмірами, підійшов до вільного вірша.

Більшість поетів 1898–1922 років народження, від Д. Матича до В. Попи, безумовно були європейцями. Вони встигли сприйняти сюрреалізм, а також засвоїти вільний вірш. У Сербії не стали наполягати на своєму особливому шляху, що рифмує до кінця життя, і не стали підносити верлібр як обов'язкову умову сучасності. Верлібр

і метричний вірш з успіхом поєднувалися як в окремих авторів, так і в поезії в цілому. Багато хто закінчив філософський факультет Белградського університету. У Сербії через нерозвиненість філософії її функції багато в чому перебирала на себе література. Практично усі – перекладачі, які зналися на декількох мовах.

Процес оновлення сербської поезії через активну взаємодію національної поетичної традиції з досвідом європейської, зокрема французької, поезії другої половини XIX ст. втілюється у творчості Й. Дучича (1871–1943 роки).

Й. Дучич народився в місті Требіньє в Герцеговині, яке розташоване порівняно недалеко від моря і Дубровника. Море, яке побачив у дитинстві поет, назавжди увійшло в його пам'ять як одне з найяскравіших життєвих вражень, море надихнуло його на створення багатьох віршів. Серед своїх далеких предків Й. Дучич називав відомого сподвижника Петра I – С. Рагузинського. Наприкінці життя Й. Дучич напише про нього книгу «Про одного серба-дипломата при дворі Петра Великого та Катерини. Граф Савва Владиславич Рагузинський», яка вийшла друком у Пітсбурзі в 1942 році. Трагічна доля рідного краю не обійшла родину поета – його батько загинув під час герцеговинського національно-визвольного повстання 1875 року.

Й. Дучич починав із захоплення патріотичними ідеями, фольклором, романтичною лірикою. Він брав активну участь у патріотичному русі молоді в Мостарі. Разом з А. Шантичем видавав журнал «Зора» (1896–1901 роки), який відіграв важливу роль у становленні літературного життя Герцеговини. Проте вирішальним імпульсом у творчому визначенні поета стало його знайомство з європейською поезією – від О. Пушкіна, якого він перекладав у молодості, до французьких поетів – парнасців та символістів. Їх вплив став надзвичайно дієвим на формування творчої індивідуальності Й. Дучича з характерною для неї орієнтацією на самоціль мистецтва, культ форми, постійне поглиблення й вдосконалення поетичної виразності вірша. Хоча літературна діяльність поета продовжувалася біля півстоліття, її своєрідність визначилася у своїх головних якостях до 1914 року («Вірші», 1901 рік, 1908 рік, 1911 рік; вірші в прозі «Блакитні легенди», 1908 рік).

Під час редакторської діяльності Й. Дучича журнал приділяв особливу увагу слов'янській та західноєвропейській літературі. Творчий шлях поета охоплює майже півстоліття – його перша книга «Вірші» («Песме») вийшла в 1901 році в Постарі, а остання («Лірика») – у 1943 році в Пітсбурзі (США). Поетичний талант поєднувався в Й. Дучича з талантом прозаїка: він є автором багатьох есе про письменників-сучасників, подорожніх нотаток («Міста й химери», 1940 рік), книги афоризмів («Скарби царя Радована», 1932 рік).

На відміну від своїх друзів, які були захоплені, як наприклад А. Шантич, проблемами рідного краю, Й. Дучич мріяв вирватися з балканської провінції і в 1899 році поїхав вчитися на Захід, назавжди покинувши Герцеговину і Мостар.

Наприкінці XIX – початку XX ст. в мистецтві з'явилося певне явище, про яке було відомо в історії культури минулих століть, але не такою мірою. Це так звана паризька школа (Ecole de Paris), або утворення в столиці Франції міжнародного середовища, яке, наче магніт, притягує митців усього світу. Париж був художньою столицею в XVIII

і XIX ст., але після 1900 року став метрополією, у якій іноземні митці оселялися назавжди.

У Женеві та Парижі Й. Дучич познайомився з літературним і культурним життям Європи, багато читав, вивчав мову, яка дала йому можливість стати одним із найосвіченіших письменників серед своїх співвітчизників. У Белграді, куди він повернувся після навчання, почалася його кар'єра дипломатичного чиновника. Починаючи з 1910 року до Другої світової війни він представляв Сербію, а потім – королівську Югославію в низці європейських держав. У 1900-х роках поет вважався найбільш авторитетним співробітником журналу «Српски книжевни гласник».

Початок творчості Й. Дучича позначений впливом фольклору та поезії романтиків. Однак лірика В. Іліча та знайомство з різноманітним досвідом інших літератур переконали Й. Дучича в необхідності оновлення сербської поезії. Він пройшов через захоплення німецькою та російською поезією. Але вирішальну роль у формуванні Й. Дучича відіграла французька поезія, яку, як переконують дослідники, він чудово знав. Його, як і більшість сербських поетів 1900-х років, приваблювали автори другої половини XIX ст., представники «парнаської» школи (А. Сюллі-Прюдом, А. де Реньє, Ж.-М. де Ередіа та інші) і символісти, особливо Ш. Бодлер та П. Верлен. Свої творчі позиції Й. Дучич втілює в есе «Пам'ятник Воїславу» (1902 рік), своєрідному «маніфесті» першого в поколінні сербського модерну.

Програмний характер відзначає і його вірш «Моя поезія» (1904 рік), полемічно загострений проти громадянської заангажованості, соціальної проблематики, колективного начала в поезії XIX ст. Музи романтиків, яку зазвичай втілювала героїня народних пісень віла – покровителька і хранителька легендарних борців за волю, Й. Дучич протиставив новий для сербської поезії образ – меланхолійну бліду діву з жовтими трояндами у волоссі. Занурена в себе, байдужа до людського горя і взагалі далека від земних проблем, муза поета «горда, щоб жити для інших» [4, с. 50]. У цьому ключі певної елітарності розвивалась і творчість самого Й. Дучича. Сфера його лірики – кохання, природа, рефлексії про життя і смерть. І хоча в його любовній ліриці превалує досить абстрактна «філософія серця», у низці випадків поет зміг передати тонкі психологічні нюанси, зачепити інтимні сторони любовних переживань, що були незнайомі раніше сербській ліриці, що вплинуло на більш сучасне звучання в ній цієї теми.

Найкраща частина поезії Й. Дучича пов'язана з природою. Це підкреслюють вірші різних етапів його творчості (цикли 1900-х років – «Тіні на воді», 1900–1901 роки; «Адріатичні сонети», 1908 рік, і пізніші, які вийшли після 1918 року – «Сонячні вірші», «Вранішні вірші»). Й. Дучич тонко відчував природу, він спостережливий, вмів знайти точну деталь, створити конкретний образ. Його пейзажі завжди просякнуті душевним станом поета. Тривогу, настороженість, напругу ліричного героя передають такі характерні для віршів Й. Дучича образи, як нічний морок, чорний вітер, чорні дощі, шум нічних тополь. Природа допомагає виразити невпевнені відчуття, невловимі душевні рухи («Тополя» – один із найкращих віршів поета). Конкретний образ, який у низці випадків виникає в початкових рядках вірша, переростає на символ із філософським підтекстом. Відбувається «деконкретизація»

образу. У пізніших циклах Й. Дучича природа виступає як самостійний світ, до якого поет ставиться з невіддільною зацікавленістю і теплом.

Характерну грань поезії Й. Дучича представляють витончені мініатюри з життя улюбленого Дубровника епохи бароко (цикл «Дубровницькі поеми», 1908 рік).

Салонний світ «маленьких маркіз» аристократичного Дубровника – один із характерних і виразних образів поезії Й. Дучича. Він виникає як протиставлення «грубій» дійсності, яка викликає в поета почуття неприязні та страху.

Головні герої циклу – представники давніх родів, домініканські ченці, поети. Куртуазні бесіди, бали, бенкети створюють атмосферу підкресленої вишуканості. Поет дотримується одного із своїх головних принципів: поезія – це краса. У душі парнаської школи Й. Дучич бачить її в граційності речей, які оточують людину, відтворюють її пластичними, живописними образами, точними, конкретними деталями. Разом із тим об'єктивну манеру письма він об'єднує з легкою іронією, грайливістю тону, як наприклад, у «Мадригалі з Дубровника». На противагу багатослів'ю романтиків, Й. Дучич обрав «класичну» форму – і це стало однією з головних тенденцій у поезії сербського модерна першого покоління. «Міні-поеми» Й. Дучича містять у низці випадків історію цілого людського життя так, нібито це новела чи короткий роман.

Проголошуючи у своїй поетичній програмі відсторонення від життя «натовпу», зарозумілість і холодну байдужість до страждань інших («Моя поезія», 1904 рік), Й. Дучич тяжіє до абстрактних переживань і роздумів. Водночас, зосереджений на самовираженні, він вміє передати стан душевної тривоги, неясних передчуттів, які охоплюють людину перед складністю і нерозгаданістю буття. Трепетним відчуттям життя, тонкою спостережливостю позначені кращі його твори про природу (цикл «Адріатичні сонети»). Витонченість і довершеність його класичних віршів, конкретний, пластично ясний образ, який вміщує в себе більш широкий символічний зміст, музичність ритмів, віртуозне володіння складними поетичними формами (сонет) були сильною особливістю поезики Й. Дучича.

До улюблених жанрів поета належать сонети, катреї, які символізували зростання поетичної культури, європеїзацію національної поезії. Й. Дучич використовує і такий характерний для межі століть жанр, як вірш у прозі («Голуби легенди», 1908 рік). Поету належить велика роль в оновленні й збагаченні поетичного мовлення, він знаходить нові, неочікувані і незвичні поєднання слів, відкриваючи в них нові нюанси. Звідси – любов Й. Дучича до метафори. Але розрив із фольклорною традицією звужив його мовленнєвий діапазон, позбавивши живого розмовного пласта. Більша частина віршів Й. Дучича на межі століть написана 11-ти й 12-ти складною частиною на відміну від традиційного в сербській поезії десяти складника. В останніх циклах поет звернувся до короткої строфи.

Відгук на події Балканських воєн піднімає проблему патріотизму і незалежності країни, але осмислює її поет із тенденційних, націоналістичних позицій. У роки Балканських воєн, а потім Першої світової війни Й. Дучич виступив із національно-патріотичною лірикою (цикли «Моя вітчизна», «Царські сонети», 1914–1917 роки). Патетика стилю, врочисті декламаційні інтонації покликані були піднести Сербію («Ave Serbia!», «Гімн переможців»).

Перша світова війна перервала літературне життя Сербії. Те, що було створено письменниками в 1914–1918 роках, – головним чином патріотична поезія, у якій виділялися вірші Й. Дучича, який осмислював війну як трагедію людства, і спогади – створювалося в еміграції, центром якої був острів Корфу. Можна навести слова Й. Дучича: «Мой сербский народ, по своему устроению духа и идеалам, есть величайший христианин меж народами. Прежде всего, он более чем кто-либо обожествил героизм и мученичество...» [2, с. 180].

Й. Дучич писав до самої смерті, зберігаючи вимогливість до художнього рівня творів. Не випадково серед дослідників його творчості переважає думка, що талант поета розвивався по висхідній і найкращі твори Й. Дучич створив у 20-х – на початку 30-х років, хоча написав він у цей час небагато (цикли «Вранішні вірші», «Вечірні вірші», «Сонячні вірші»). Тим часом на строкатому, мінливому поетичному просторі міжвоєнного двадцятиліття Й. Дучич тримався відчужено. Для нового покоління він залишався поетом минулого, межі століть. Його важливу роль у розвитку національної поетичної культури змогли оцінити в наш час, а тим більше – продовжити тільки деякі з його молодих сучасників. Останні роки життя Й. Дучича пройшли в США, куди він переїхав із початком Другої світової війни, підтримуючи політику емігрантського королівського уряду. Окремі вірші Й. Дучича українською мовою переклали Д. Павличко та І. Дзюба.

Висновки. У Сербії, викликана тоталітаризмом лакуна в культурі була коротшою, і репресії носили не такий всезагальний характер, хоча й були розстріляні поети, і табори для інакомислячих. Проте, можливо, винищувальна війна менше завдає шкоди поезії, ніж відносний мир тоталітарного режиму. Авторам наступного покоління одержати незалежну культурно-світоглядну основу вже не дали. Перелом у сербській поезії був дуже помітним. Вірші вже стали суттєво спрощеними. Соціалістичний режим увігнав людей у тугу успішніше, ніж турки. Саме тоді в сербській поезії з'являється песимізм, який насправді був більш гідним виходом, ніж бадьорі вірші про батьківщину і партію.

У новому тисячолітті, на новій платформі ми продовжуємо розвивати давні традиції, вивчати культури та літератури й збагачувати тим самим духовність та міць своїх народів.

Вдивляючись у сербську поезію, схожу за мовою та історичним досвідом, але водночас іншу, ми, можливо, краще зрозуміємо і те, що відбувається з українською поезією.

Література:

1. Антология сербской поэзии / сост. А. Базилевский. – М. : Вахазар, 2004. – 560 с.
2. Гловлюк С.Н. Сербская поэзия : [стихотворения] / С.Н. Гловлюк, И.М. Числов. – М. : Пранат, 2003. – 380 с.
3. Липатов А.В. Проблемы создания общей истории славянских литератур / А.В. Липатов // Сов. славяноведение. – 1978. – № 3. – С. 48.
4. Лучук І. В. Поезія українська – слов'янська – європейська – світова / І. Лучук // Літературознавство : матеріали III конгресу міжнародної асоціації українців. – К., 1996. – С. 111–117.
5. Лучук І.В. Слов'янський світ і поезія слов'ян / І. Лучук // Славистичні студії. – Т. 1. – 1997. – С. 63–68.
6. Станишич Й. Йован Дучич і русская культура: сербко-русские литературные связи конца XIX – начала XX в. / Й. Станишич. – Л. : Наука, 1991. – 267 с.
7. Станишич Й. Заветные струны : [стихи] / Й. Станишич. – Воронеж : ИПФ «Воронеж», 2006. – 222 с.

Беличенко О. Л. Творчество Й. Дучича в контексте украинско-сербских литературных связей

Аннотация. В работе сделана попытка осветить основные вехи биографии известного сербского поэта Й. Дучича, творчество которого было несправедливо забыто. Статья рассказывает о судьбе талантливого писателя, публициста, критика, редактора. Автор уделяет внимание ранним годам жизни поэта, когда происходит становление его литературного таланта, связывая его с Парижем и Женевой. Творчество Й. Дучича показано на фоне развития не только сербской литературы, но и славянской, и европейской.

Ключевые слова: украинская литература, сербская литература, модернизм, поэзия.

Bilychenko O. Work of Y. Duchicha in a context of Ukrainian-Serbian connections

Summary. The research is aimed at setting up the main biographical milestones of Y. Duchich, Serbian poet, whose works have unfairly been forgotten. The article recounts the fate of a talented man of letters, critic, writer of political essays and an editor. The author of the article pays much attention to poet's adolescence, the years of his literary talent formation, making connection with Paris and Geneva. Duchich's works are shown not only against the background of Serbian but also Slavonic and European literature.

Key words: Ukrainian literature, Serbian literature, modernism, poetry.

Величко Н. В.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови та літератури Філії Московського державного університету імені М. В. Ломоносова в м. Севастополі

ОЦІННІСТЬ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ А. П. ЧЕХОВА (НА МАТЕРІАЛІ ЛИСТІВ 1898–1904 РР.)

Анотація. У статті представлена оцінність – одна з основних складових мовної картини світу А. П. Чехова, і мовні засоби її вираження в ідіостилі письменника.

Ключові слова: оціненість, мовна картина світу, епістолярний текст.

Постановка проблеми. Оцінка – одна з ґрунтовних антропоцентричних категорій. Н.Д. Арутюнова вважає оцінку власне людською категорією [1, с. 5]. Внутрішній світ людини відображає картину світу за допомогою понятійних категорій якості, кількості, понятійності, заперечення, визначеності, тотожності, оцінки та інше в їх взаємозв'язку [1].

Оцінка є розумовою операцією, у процесі якої визначається значення предмета з точки зору оцінюючого суб'єкта. Виражена мовними засобами, оцінка стає властивістю мовних елементів (оцінністю), яку, за Н.Д. Арутюновою, розуміємо як семантичну ознаку, яка відображає позитивне чи негативне ставлення мовця до предмета. Оцінна позиція мовця есплікуюється згідно з канонами, які властиві відповідній епосі, за текстами можна вивести узагальнену ціннісну орієнтацію цього соціуму [2, с. 208]. Саме тому реконструкції картин світу письменників цікаві дослідникам картин світу тієї чи іншої культури, що визначає актуальність дослідження.

У працях Н.Д. Арутюнової, О.М. Вольф, Г.О. Золотової, В.В. Леденюва, П.О. Леканта, Т.В. Маркелової, В.М. Телії, Т.В. Космеда детально висвітлені питання категорії оцінки, її виявлення в тексті й дискурсі. Вираження оцінних значень одиницями мови досліджували Н.Д. Арутюнова, О.М. Вольф, Г.О. Золотова, Т.А. Космеда, В.В. Лопатін, Т.В. Маркелова, О.О. Селіванова, Ж.П. Соколовська та інші. Особливу увагу дослідники звертали на аналіз оцінних засобів у текстах художнього стилю (Т.А. Космеда, С.В. Кривонос та ін.). Проблема аналізу оцінних засобів в епістолярних текстах не потрапляла в поле зору вчених.

Оцінність є однією з основних складових ідіостилу А.П. Чехова. Поряд з об'єктивними оцінками в листах представлені суб'єктивні, індивідуально-авторські оцінки, які є цінним матеріалом для висвітлення концепту Крим у російській культурі. Листи 1898–1904 років майстра художнього слова А.П. Чехова становлять культурну цінність і містять багатий матеріал для виявлення аксіологічної картини світу письменника як частини картини світу російської культури, але треба зазначити, що дуже зрідка дослідники звертають свій погляд на листи А.П. Чехова, а разом із тим саме епістолярні тексти розкривають усю широту ідіолекту автора листа і вимагають більш пильної уваги.

Мета статті – шляхом аналізу листів кримського періоду А.П. Чехова виявити оцінність у мовній картині світу письменника. Для досягнення поставленої мети не-

обхідно виконати такі завдання: виявити способи репрезентації оцінки та особливості функціонування оцінних одиниць у текстах листів А.П. Чехова; провести аналіз оцінних засобів; описати мовні засоби вираження оцінності в ідіостилі письменника. Предметом дослідження є ціннісне сприйняття Криму письменником.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка є однією з ключових категорій дійсності. Людина пізнає навколишній світ, оцінюючи. Усе, що оточує його, може бути оцінено, і основою інтерпретаційної функції мови слугують ціннісні параметри. А.Г. Баранов стверджує, що оцінка є однією з найважливіших сторін діяльності людини і знаходить відображення в мові [3, с. 6–10]. Вона невіддільна від людини, супроводжує процес пізнання дійсності, у ній відбиваються соціальні та моральні установки особистості, світогляд, естетичні погляди, інтереси, смаки, надії, страхи та заботи [4, с. 6].

Загальновідомо, що цінності є базовою категорією при побудові картини світу, а оцінка виступає як фактор, що організовує ціннісну картину світу. Оцінка, як зазначає О.М. Вольф, ніби визначає місце кожного об'єкта в ціннісній картині світу, визначаючи їх порядок і взаємодію, «вибір оцінних засобів визначається місцем у «картині світу» об'єкта оцінки» [4, с. 206]. Оцінка є розумовою операцією, у процесі якої визначається значення предмета з точки зору оцінюючого суб'єкта. Виражена мовними засобами, оцінка стає властивістю мовних елементів (оцінністю), яку, за Н.Д. Арутюновою, розуміємо як «семантичну ознаку, що відображає позитивне чи негативне ставлення мовця до предмета» [5].

Перші положення про категорії оцінки визначив Арістотель. Пізніше вчені для вирішення питання, пов'язаного з оцінкою, намагалися вирішувати з точки зору різних дослідницьких підходів: логіко-філософського, функціонально-семантичного, функціонально-прагматичного підходів, цілий комплекс проблем, пов'язаних із функціонуванням оцінних засобів мови. В останні десятиліття у зв'язку з виникненням і становленням нових наукових парадигм намітилися інші підходи до вивчення оцінки: її розглядають у контексті свідомості як фактор, що формує «ціннісну картину світу» (В.І. Карасик, Т.О. Трипільська та інші). Оцінка є сутністю мовної презентації позамовної дійсності. Оцінка розглядається як одна із чотирьох «початкових» функцій мови, «навколо яких організується словник мови, його фразеологічні засоби і його граматики» [6, с. 30].

У роботах Н.Д. Арутюнової, О.М. Вольф, Т.В. Космеда питання виявлення категорії оцінки в тексті висвітлено детально. О.О. Селіванова розглядає аксіологічність як текстово-дискурсивну підкатегорію інформаційного простору дискурсу [7, с. 213]. А.П. Загнітко позиціонує

оцінку як один із факторів глибинної організації дискурсу [8, с. 61–62].

У словнику лінгвістичних термінів поняття «оцінка» тлумачиться як судження мовця, його ставлення – схвалення або несхвалення, бажання, заохочення тощо – як одна з основних частин стилістичної конотації [9, с. 305]. Крім того, у вказаному словнику виділяється категорія суб'єктивної оцінки, що означає семантико-синтаксична категорія, що виражається відповідним синтаксичним вживанням різних частин мови: іменника, якісного прикметника і прислівники – виражає ставлення мовця до предмета мовлення [9, с. 193]. Саме завдяки цій категорії ми можемо визначити особливе бачення світу того чи іншого індивіда, тому що в коло оцінки входить усе, що становить основу людської діяльності, і навіть сама людина. Оскільки між оцінним предикатом та об'єктом оцінки завжди стоїть людина, що представляє суб'єктивне начало, то оцінні судження за своєю природою суб'єктивні; з іншого боку, людина, оцінюючи, спирається на вже розроблену процедуру оцінки, що передбачає використання суб'єктом об'єктивних параметрів, критеріїв, показників, а значить є підстави говорити про об'єктивність оцінки.

Оцінка може здійснюватися на різних підставах. У якості класифікаційних критеріїв можуть слугувати такі: спосіб оцінювання (абсолютні/порівняльні оцінки), аксіологічна інтерпретація (позитивна/негативна оцінка), підстава оцінки (раціональна/емоційна оцінка) і таке інше. Основна сфера значень, які зазвичай належать до оцінних, пов'язана з ознакою «добре/погано» [9, с. 8]. Результатом оцінювання є присвоєння об'єкту позитивної або негативної оцінки. У залежності від знаку «+» або «-» оцінка поділяється на позитивну (меліоративну) і негативну (пейоративну, дерогативну). Більшість дослідників розглядає оцінку як модальну рамку, яка накладається на дескриптивний зміст висловлювання.

Було досліджено 1396 листів, які відображають враження А.П. Чехова про Крим. Проведений аналіз оцінних засобів показав, що поряд з об'єктивними оцінками в листах виступають суб'єктивні, найчастіше індивідуально-авторські, які є цінним матеріалом для опису багатогранного образу Криму в російській культурі. Структура оцінки в мові представлена такими основними елементами: суб'єкт оцінки, об'єкт оцінки і оцінний предикат. Під суб'єктом оцінної структури розуміємо особу, частину соціуму або соціум у цілому, з точки зору якого проводиться оцінка. Суб'єкт дає оцінку на підставі наявної в його «картині світу» шкали і відповідних стереотипів [2, с. 12].

Визначаючи суб'єкт оцінки в листах А.П. Чехова, треба чітко розмежовувати: 1) суб'єкт оцінки, який чітко збігається з автором тексту; 2) суб'єкт оцінки, що не збігається з автором тексту; 3) суб'єкт користі або бенефіціант, який може: а) збігатися з (1) або (2); б) представляти іншу особу. У проаналізованому матеріалі суб'єкт користі, в основному, збігається з суб'єктом оцінки, автором тексту: «...*климат на мене дійствує хорошою*» («ПССиП»¹, 2503). При цьому переважають оцінки з негативною семантикою з боку суб'єкта «користі», який скоріше виступає як суб'єкт «вреда»: «*Опять все заволкло, солнце ушло за тучи. Надежда эта гад ость*» («ПССиП», 4349). Основні класи оці-

нюваних об'єктів у листах – це зовнішній світ письменника: міста Криму, жителі, курорт, клімат, природа, здоров'я, лікування, житло, харчування, «цивілізація» тощо; і світ внутрішній: самономінації й самохарактеристики, сприйняття, оцінка. Підставою для оцінки є точка зору, для чого проводиться оцінювання. Нарешті, оцінний предикат є результатом оцінювання об'єкта суб'єктом оцінки і виражає ставлення суб'єкта до оцінюваного об'єкту. Крім того, до структури оцінки включають шкалу оцінок та оціночні стереотипи, на яких орієнтується суб'єкт оцінки, перш ніж визначити цінність того чи іншого об'єкта [2]. Оцінка визнається однією з найважливіших сторін інтелектуальної діяльності людини і, безсумнівно, знаходить своє відображення в мові, тому що суб'єкт оцінює всі елементи дійсності, а основою інтерпретувальної функції мови є ціннісні параметри її відображення [10, с. 6–10].

Н.Д. Арутюнова пропонує класифікацію, в основі якої лежить взаємодія суб'єкта оцінки з її об'єктом [11, с. 179], згідно з якою всі оцінні значення поділяються на дві групи – загальнооцінні (добре/погано) і приватнооцінні (добре/погано + модус осмислення дійсності). Крім того, автор виділяє приватнооцінні значення, об'єднуючи їх у три групи, сім розрядів, серед яких до першої групи належать сенсорні оцінки: сенсорно-смакові або гедоністичні оцінки; психологічні, серед яких розрізняються: а) інтелектуальні оцінки; б) емоційні. Друга група включає сублімовані (абсолютні або гуманізовані оцінки), представлені двома категоріями оцінок: естетичними та етичними. Третю групу складають раціоналістичні оцінки, серед яких розрізняються: утилітарні, нормативні, телеологічні. Як зазначає О.М. Вольф, оцінка може бути співвіднесена як із власне мовними одиницями, так і зі семантикою висловлювань у дуже широкому діапазоні значень [4, с. 8]. Значення, з яких складається оцінний аспект, реалізуються майже на всіх рівнях мови: на рівні лексики, словотвору, синтаксису, фонетики й інтонації.

Когнітивно-дискурсивний потенціал оцінки проявляється у взаємодії лексичних одиниць із контекстом, насамперед із найближчим оточенням. Оцінне висловлення і контекст взаємовпливають один на одного. Як приклад наведемо оцінку погоди, тому що саме кліматичні умови були визначальним фактором для переїзду А.П. Чехова в Крим і відігравали велику роль у житті хворого на туберкульоз письменника. У класі клімат, куди входить погода, нас цікавлять такі метеорологічні й атмосферні явища: температурні («*жара, зной, холод*»); опади та повітряні потоки («*снего, дождь, ветер*»); інші: «*туман, метель, буря*».

Оцінність розглядається нами як один із видів модальності, яка супроводжує мовні вирази. У листах А.П. Чехова широко представлені як загальнооцінні модули *добре-погано*, що характеризують погоду, виражені численними предикатами: «*прекрасная, очаровательная, чудесная, великолепная, волшебная, изумительная, роскошная, замечательная, удивительная бурная, лютая, скверная, дрянная, отвратительная, мерзкая, ужасная, дурная, гнусная*», часто з інтенсифікаторами: «*здесь погода небывало хорошая, погода прескверная, преподлая*», серед яких зустрічаються форми елатива і суперлатива: «*тишайшая, чудеснейшая, расчудеснейшая/наскудней-*

¹ ПССиП, 2530 – ПССиП – здесь и далее Полное собрание сочинений и писем; 2530 – номер письма.

шая, подлейшая, сквернейшая, ужаснейшая, мерзейшая», так і приватнооцінні, які тісно пов'язані із загальнооцінними і взаємодіють із такими факультативними елементами оцінних висловлювань, як мотивування, порівняння та засоби інтенсифікації. Наприклад, синоніми із семантикою посилення якості («здесь погода небывало хорошая, очаровательная, лучше и не может быть») вказують не на градуальність ознаки, а на інтенсифікацію, тому на перший план виходить прагматичний аспект – збільшення кількості ознаки має суб'єктивну значущість. Функцію інтенсифікатора виконує прислівник «небывало», що включає сему «унікальність», яка повторюється і у фразеологізованому виразі «лучше и не может быть».

Особливе індивідуально-особистісне забарвлення мають оцінки типу *татарская, нецензурная погода* як індивідуально-авторські утворення, оказіоналізми.

Приватнооцінні модуси розглянемо на прикладі сенсорної оцінки, найбільш типової для листів А.П. Чехова. При оцінці погоди істотною насамперед характеристиками за температурою, а також за сухістю/вологістю. Для основного суб'єкта оцінки А.П. Чехова, лікаря й легеневого хворого, змушеного жити в Ялті в осіннє-зимовий період, аксіологічна оцінка як хорошої погоди пов'язується з такими характеристиками, як «тепло» і «сухість», «безвітря», «ясність»: «*Деревья и трава зеленеют по-летнему, тепло, ясно, тихо, сухо.... Это мне очень нравится, и я, пожалуй, совсем поселюсь в Ялте*» («ПССиП», 2446).

Відповідно аксіологічна оцінка погоди як поганої пов'язується з такими характеристиками, як «холод», «вогкість», «легковажність», «похмурість»: «*Теперь январь, у нас начнется отвратительная погода, с ветрами, с грязью, с холодом, а потом февраль с туманами*» («ПССиП», 3611); «*сегодня на дворе отвратительно: мороз, сильный ветер, снег, одним словом – тьфу!*» («ПССиП», 3679).

Висновки. Таким чином, ми довели, що оцінність є складовою ідіостиля А.П. Чехова, а епістолярний текст – це благодатний ґрунт для виявлення способів репрезентації оцінки та особливостей функціонування оцінних одиниць. Аналіз оцінних засобів у листах А.П. Чехова довів, що поряд з об'єктивними оцінками в листах виступають суб'єктивні, найчастіше індивідуально-авторські, які є цінним матеріалом для репрезентації багатогранного образу Криму в російській культурі. Ми навели тільки окремі приватнооцінні модуси, у перспективі цікаво буде представити й інші приватні оцінки, наприклад, сублімовані й раціоналістичні.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
2. Апресян Ю.Д. Языковые аномалии: типы и функции / Ю.Д. Апресян // Филологические исследования. – 1990. – С. 50–71.
3. Баранов А.Г. Функционально-прагматическая концепция текста / А.Г. Баранов. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1993. – 182 с.
4. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – изд. 3-е, стер. – М.: КомКнига, 2006. – 261 с.
5. Арутюнова Н.Д. Аксиология в механизмах жизни и языка / Н.Д. Арутюнова // Проблемы структурной лингвистики. – М.: Наука, 1984. – С. 5–23.
6. Шейгал Е.И. Театральность политического дискурса / Е.И. Шейгал // Единицы языка и их функционирование. – Вып. 6. – Саратов, 2000. – С. 92–96.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: [термінологічна енциклопедія] / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля; К., 2006. – 716 с.
8. Загнітко А.П. Основи дискурсології: [науково-навчальне видання] / А.П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2008. – 194 с.
9. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М., 1966. – 148 с.
10. Аврух Д.Д. «Язык должен быть прост и изящен» Синонимы у А.П. Чехова / Д.Д. Аврух // Русская речь. – 2004. – № 4. – С. 40–43.
11. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – Изд. 2-е. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
12. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 264 с.
13. Полное собрание сочинений и писем: в 30-ти т. / А.П. Чехов; АН СССР, Ин-т мировой литературы им. А.М. Горького. – М.: Наука, 1974.

Величко Н. В. Оценочность в языковой картине мира А. П. Чехова (на материале писем 1898–1904 гг.)

Аннотация. В статье представлена оценочность – одна из основных составляющих языковой картины мира А. П. Чехова, и языковые средства её выражения в идиостиле писателя.

Ключевые слова: оценочность, языковая картина мира, эпистолярный текст.

Velychko N. Attitudinal meaning in Chekhov's language worldview (Chekhov's letters case study of 1898–1904)

Summary. The article comprises attitudinal meaning as one of the constituents of Chekhov's language worldview and its expressional means in the writer's individual style.

Key words: attitudinal meaning, language worldview picture, epistolary text.

Гладченко А. М.,
кандидат філологічних наук, доцент
Національної академії Служби безпеки України

ДО ПИТАННЯ УТВОРЕННЯ ДЕЯКИХ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ГРУП СЛІВ ЧЕСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті розглянуто утворення від чеських дендрономів лексичних одиниць лексико-семантичних груп слів на позначення напоїв, кольорів та осіб як виконавців певної дії або роду занять, їх функціонування в сучасній чеській мові.

Ключові слова: чеська мова, словотвір дендрономів, похідне утворення.

Постановка проблеми. Значна частина лексики сучасної чеської літературної мови з погляду сучасних семантико-словотвірних зв'язків є непохідними утвореннями. Основа таких лексем визначається як невмотивована, а її значення може бути виявлено лише внаслідок етимологічного аналізу. Як непохідні утворення виступають назви, успадковані з праслов'янської мови, а також іншомовні запозичення. Проте значна частина лексики в сучасній чеській мові є похідними назвами, утвореними суфіксальним способом словотворення іменників. До таких належать і слова, утворені від назв дерев і кущів.

Вивчення лексико-тематичних груп, утворених від дендрономів – одного з найдавніших, проте активно вживаних шарів лексики – є актуальним як в теоретичному, так і в практичному плані.

Всебічне дослідження як чеської, так і інших слов'янських мов є актуальним питанням сучасної лінгвістики. Походження, розвиток та функціонування слов'янської лексики висвітлено в працях вітчизняних (В.В. Мартинів, Й.О. Дзєндзелівський, В.Т. Коломієць, А.Є. Супрун, Т.Г. Линник, В.М. Русанівський; Т.О. Черниш) та зарубіжних (Й. Філіпец, Т.З. Орлош, Т. Александру, І. Немец, Б. Поштолка, Я. Главсова) учених.

Мета нашого дослідження – проаналізувати утворення лексичних одиниць лексико-семантичних груп, утворених від чеських дендрономів.

Об'єктом нашого дослідження спершу стала частина лексико-семантичної групи чеських назв напоїв, одиниці якої утворені від ботанічних номінів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чеськими лексикографічними джерелами зафіксовано назви напоїв, які походять від назв плодів дерев та кущів: *rybízovka*, *malinovka*, *jahodovka*, *broskovice*, *bergamotka*, *višňovice*, *višňovka*, *višňák*, *třešňovice*, *třešnice*, *třešňovka*, *jeřábek*, *jeřábinka*, *slivovice*, *slivovka*, *meruňkovice*, *meruňčice*, *broskvice*, *hruškovice*, *hruškovník*, *jablečák*, *jablečnick*, *ořechovka*, *jádrovka*, *mandlovka*, *jalovcovka*, *limonáda*, *citronáda*, *citronovka*, *oranžáda* [2; 3; 4].

Варто відзначити, що більшість чеських назв, які використовують на позначення алкогольних напоїв, утворено від лексем слов'янського походження: *borovička*, *malinovka*, *jahodovka*, *jeřábek*, *jeřábinka*, *broskovice*, *broskvice*, *višňovice*, *višňovka*, *višňák*, *třešňovice*, *třešnice*, *třešňovka*, *slivovice*,

slivovka, *meruňkovice*, *meruňčice*, *hruškovice*, *hruškovník*, *jablečák*, *jablečnick*, *ořechovka*, *jádrovka*, *jalovcovka*; винятком є слова іншомовного походження *bergamotka*, *mandlovka* та *rybízovka*. Від назв цитрусових, за походженням також іншомовних, утворено лексеми, що позначають безалкогольні напої: *limonáda*, *citronáda*, *citronovka*, *oranžáda*.

Слова цієї лексичної групи оформлено за допомогою суфіксів *-ád-a*, *-ák*, *-ic-e*, *-k-a*, *-ník*, *-ovic-e*, *-ovk-a*. З них найпродуктивнішими є *-ád-a*, *-ovic-e*, *-ovk-a*: *-ád-a* (*limonáda*, *citronáda*, *oranžáda*); *-ovic-e* (*broskovice*, *višňovice*, *třešňovice*, *slivovice*, *hruškovice*); *-ovk-a* (*malinovka*, *višňovka*, *třešňovka*, *slivovka*, *citronovka*, *rybízovka*, *jahodovka*, *ořechovka*, *jádrovka*, *mandlovka*, *jalovcovka*). Менш продуктивними є такі суфікси: *-ák* (*višňák*, *jablečák*); *-ic-e* (*třešnice*, *broskvice*, *meruňčice*); *-k-a* (*bergamotka*, *jeřábinka*); *-ník* (*jeřábek*, *hruškovník*, *jablečnick*); *-ovičk-a* (*borovička*).

Наявність у похідних словах інтерфікса *-ov-* свідчить про утворення їх від основ прикметників. Тобто для більшості чеських лексем на позначення напоїв основою є прикметники, утворені від назв плодів дерев та кущів.

Слід також зазначити, що частина суфіксів, за допомогою яких було утворено назви напоїв, є оцінними, наприклад: *-ic-e*, *-k-a*, *-ovic-e*, *-ovičk-a*, *-ovk-a*.

Об'єктом нашого дослідження також стала частина лексико-семантичної групи чеських назв кольорів, одиниці якої утворені від ботанічних номінів. Більшість лексем, що позначають відтінки основних кольорів, утворено від назв реалій об'єктивної дійсності. Усе різноманіття барв у свідомості мовців формується на основі стійких асоціацій з ознаками різних предметів та реалій навколишнього світу. Саме тому в процесі номінації кольорів використовують предмети (носії колірної ознаки), які всіма мовцями сприймаються однаково. Спробуємо підтвердити це на матеріалі чеських ботанічних назв. Так, відповідники чеських *oranžový* (від *oranž*) та *poterančový* (від *poteranč*) у значенні «оранжевий колір» знаходимо в більшості європейських мов, а саме: у слов'ян (укр. оранжевий, помаранчевий, рос. *оранжевый*, біл. *аранжавы*, пол. *oranż*, *potarańczowy*, серб. *наранџаст*, болг. *оранжев* тощо), в іспанців (*naranja*), англійців (*orange*), італійців (*arancia*), німців (*orange*) та інших. Усі наведені слова мають спільну мотивацію за назвою плоду апельсин (помаранч); свою колірну ознаку вони означають опосередковано, за допомогою назви плоду, якому властивий цей колір. У такий спосіб утворено і назви одного з відтінків жовтого – *citrónový* (укр. лимонний) та коричневого – *kávový* (укр. кавовий) кольорів. Вони теж у різних мовах мають спільну мотивацію – назви лимону та кави. Окрім уже згаданих *oranžový*, *poterančový*, *citrónový* та *kávový*, до цієї групи кольоронайменувань належать також назви *olivový*, *višňový*, *třešňový*, *malinový*, *meruňkový* та інші.

Звичайно, не можна не враховувати того, що в чеській мові, як, зрештою, і в більшості інших, слова *oranžový, pomerančový, citrónový, kávový* є запозиченнями. Проте, як уже зазначалося, запозичення назв відбувалося одночасно із запозиченням плодів, тому зрозуміло, що мовці пов'язували відповідний колір з уявленням про колір їх «еталонів».

З точки зору лінгвістичних досліджень кольороназв основна відмінність між групою основних та, так би мовити, «другорядних» кольорів полягає в тому, що до розряду основних кольорних номінацій належать ті, які здатні узагальнювати назви кольорів у певні групи, а саме: *bílý, šedý, černý, rudý, žlutý, zelený, modrý*.

У сучасній чеській мові спільне змістове поняття *rudý (červený)* виражають такі його відтінки, як *malinový, jahodový, třešňový, višňový, granatový, broskvový, meruňkový, oranžový (pomerančový, oranž), rybízový*, тобто вони називають колір плоду відповідних дерев чи кущів. Жовтий (*žlutý*) тон представлено відтінками: *meruňkový, citrónový, pomerančový, oranžový, broskvový, čajový, mimosový, olivový*. Синій (*modrý*) тон представлено відтінками: *borůvkový, švestkový, šerikový, zimostrázový*. Зелений колір визначають такі відтінки: *olivový, pistáciový*. Коричневий колір представлено відтінками: *ořechový, olivový, tisavý, kaštanový*. На означення білого кольору вживають прикметник *jasmínový (jasmínová plet')*.

Цікаву особливість бачимо на прикладі відтінку *olivový*. У чеській мові зазначений відтінок співвіднесено одразу з кількома різними кольорами: *žlutý, zelený, černý, šedý, rudý (červený)*, напр.: *olivově žlutý, olivově zelený, olivově žlutozelený, olivově černý, olivově šedý, olivově šedohnědý, olivově hnědý, olivově cihlový*.

Деякі відтінки, як *broskvový, meruňkový, oranžový (pomerančový)*, належать одразу до двох тонів: червоного (*rudý, červený*) та жовтого (*žlutý*), а відтінок *olivový* – до п'яти: жовтого (*žlutý*), зеленого (*zelený*), чорного (*černý*), сірого (*šedý*) та коричневого (*hnědý*). Це пояснюється тим, що, як вказує О.М. Дзівак, система кольорів є безперервною і замкненою, тобто всі кольори пов'язані один з одним безперервними переходами, внаслідок чого один колір може бути переведений у будь-який інший, між кольорними тонами не існує різких фізичних та психологічних меж [1, с. 25–31].

Усі кольороназви поділяються на семантично вмотивовані та невмотивовані (з точки зору носіїв мови). Семантично вмотивовані назви точніше називають колір означуваних предметів та явищ, оскільки їх утворено від назв об'єктивних реалій. Це похідні назви: *borůvka – borůvkový, višeň – višňový, malina – malinový, jahoda – jahodový, meruňka – meruňkový, švestka – švestkový, rybíz – rybízový, třešeň – třešňový, broskev – broskvový, šerík – šerikový, čajovka – čajový, oranž – oranžový, citrón – citrónový, pomeranč – pomerančový, granát – granatový, kaštan – kaštanový, zimostráz – zimostrázový, mimoso – mimosový, oliva – olivový, pistácie – pistáciový*. Ці відтінки асоціюються у свідомості мовців із конкретними предметами та їх кольоровим забарвленням.

Як бачимо, кольорні асоціації з певними предметами стають основою для формування смислових відтінків кольоронайменувань. Назви, утворені за кольорною подібністю до плодів дерев та кущів (*malinový, jahodový, třešňový, višňový, broskvový, oranžový, citrónový, meruňkový, borůvkový,*

švestkový, olivový), означають кольірну якість опосередковано, їхня кольорна семантика є вторинною (пор. *malinový kompot ma malinový svetr; třešňová zahrada ma třešňová barva; broskvový džem ma broskvová sukně; oranžová kůra ma oranžová pohovka; meruňková zmrzlina ma meruňkové tapety; olivový olej ma olivové záclony*).

За походженням назви, які вживаються в сучасній чеській мові на позначення кольорів і є похідними від назв плодів, можуть бути власне чеськими (переважно праслов'янського походження): *malinový, jahodový, třešňový, višňový, broskvový, meruňkový, borůvkový, švestkový, trnkový, ořechový, zimostrázový*; та іншомовного походження: *oranžový, pomerančový, citrónový, kávový, olivový, rybízový, mimosový, pistáciový, kaštanový*.

Назви іншомовного походження в чеській мові стали результатом морфологічного засвоєння, діставши чеські прикметникові морфеми *-ový, -ová, -ové (oranž-ový, pomeranč-ový, citrón-ový)*; з усиченням основи – *káv-ový, oliv-ový*).

Опосередковані назви кольорів, утворені за кольорною подібністю до об'єктивних предметів, у цьому випадку – фруктів та ягід, становлять відкриту систему, яка здатна поповнюватися новими лексичними одиницями, оскільки визначальним чинником у процесі номінації є асоціація з предметом, що має постійний, властивий йому колір. Поповнення групи назв відтінків основних кольорів новими лексичними одиницями відбувається за допомогою афіксального та основоскладального способів словотвору. Відіменникові суфіксальні утворення є одним із найпродуктивніших словотвірних типів прикметників чеської мови. Назви кольорів, похідні від конкретних іменників, творяться за допомогою не дуже поширеного, але продуктивного для зазначеної лексичної групи суфікса *-ový: malinový, třešňový, broskvový, oranžový, meruňkový, borůvkový, švestkový, kávový* тощо.

Складні прикметники утворено способом основоскладання, наприклад, від основ двох прикметників утворено назви *bleděkávový, tmavovišňový*.

Прислівники, що вживають на означення відтінків кольорів, утворюються від прикметників за допомогою суфікса *-ě: broskvově, citronově, oranžově, pomerančově, jahodově, rybízově, mandlově, švestkově, olivově, šerikově, ořechově, zimosrtrázově, kaštanově, pistáciově, granatově, třešňově*.

Нерідко назви на означення конкретної кольірної якості, тобто відтінку, у чеській мові утворюються шляхом поєднання прислівника з прикметником: *citronově žlutý, pomerančově žlutý, jahodově růžový, rybízově červený, mandlově bledý, švestkově modrý, olivově bledý olivově zelený, olivově cihlový, olivově hnědý, olivově černý, olivově šedý, olivově žlutozelený, olivově šedohnědý, olivově žlutý, šerikově modrý, ořechově hnědý, zimosrtrázově modrý, kaštanově hnědý, pistáciově zelený, granatově červený, třešňově červený*.

Слід зауважити, що за значенням назви кольорів, які утворені за кольорною подібністю до плодів дерев та кущів, є відносними прикметниками, що перейшли до розряду якісних, тобто становлять групу відносно-якісних прикметників. Перехід до цього розряду відбувся внаслідок їх переносного (метафоричного) вживання (порівняємо: *malinový kompot – malinový svetr; broskvový džem – broskvová sukně, oranžová kůra – oranžová pohovka, mimosová kytice – mimosová halena, kaštanový plod – kaštanové vlasy, zimostrázový keř – zimostrázová tapeta, ořechová zmrzlina – ořechový koberec*

тощо). Отже, один і той самий прикметник (*malinový, jahodový, třešňový, višňový, broskvový, oranžový, pomerančový, olivový, rybízový, mimosový, pistáciový, kaštanový, borůvkový, švestkový, trnkový, ořechový, zimostrázový*) має значення як відносного, так і якісного прикметника.

Окремо варто згадати назву *oranž*. Деякі особливості відрізняють її від решти кольороназв ботанічного походження. Насамперед це єдиний іменник, що належить до розглядуваної категорії назв кольорів. Назва кольору з'явилася за допомогою вторинної номінації від назви фрукту відповідного забарвлення – *oranž* «апельсин». Від *oranž* утворено дієслово – *oranžověť*, засвідчено дві, похідні від *oranž*, паралельні форми прикметників: *oranžový* та *oranžný*. Прикметник *oranžový* утворено за допомогою продуктивного в зазначеній лексичній групі суфікса *-ový*. Суфікс *-ný*, що оформив прикметник *oranžný*, для утворення інших кольороназв ботанічного походження не використовувався.

Іншим об'єктом нашого дослідження стала частина лексико-семантичної групи чеських назв напоїв, одиниці якої утворені від ботанічних номенів. Похідні утворення від назв плодів дерев та кущів на позначення напоїв становлять окрему групу. Чеськими лексикографічними джерелами зафіксовано такі назви напоїв: *rybízovka, malinovka, jahodovka, broskvovica, bergamotka, višňovica, višňovka, višňák, třešňovica, třešnice, třešňovka, jeřábek, jeřábina, slivovica, slivovka, meruňkovic, meruňčice, broskvice, hruškovice, hruškovnik, jablečák, jablečnik, ořechovka, jádrovka, mandlovka, jalovcovka, limonáda, citronáda, citronovka, oranžáda* [2; 3; 4].

Варто відзначити, що більшість чеських назв, які використовують на позначення алкогольних напоїв, утворено від лексем слів 'янського походження: *borovička, malinovka, jahodovka, jeřábek, jeřábina, broskvovica, broskvice, višňovica, višňovka, višňák, třešňovica, třešnice, třešňovka, slivovica, slivovka, meruňkovic, meruňčice, hruškovice, hruškovnik, jablečák, jablečnik, ořechovka, jádrovka, jalovcovka*; винятком є слова іншомовного походження *bergamotka, mandlovka* та *rybízovka*. Від назв цитрусових, за походженням також іншомовних, утворено лексеми, що позначають безалкогольні напої: *limonáda, citronáda, citronovka, oranžáda*.

Слова цієї лексичної групи оформлено за допомогою суфіксів *-ád-a, -ák, -ic-e, -k-a, -ník, -ovic-e, -ovk-a*. З них найпродуктивнішими є *-ád-a* (*limonáda, citronáda, oranžáda*), *-ovic-e* (*broskvovica, višňovica, třešňovica, slivovica, hruškovice*), *-ovk-a* (*malinovka, višňovka, třešňovka, slivovka, citronovka, rybízovka, jahodovka, ořechovka, jádrovka, mandlovka, jalovcovka*).

Менш продуктивними є суфікси: *-ák* (*višňák, jablečák*); *-ic-e* (*třešnice, broskvice, meruňčice*); *-k-a* (*bergamotka, jeřábina*); *-ník* (*jeřábek, hruškovnik, jablečnik*); *-ovičk-a* (*borovička*).

Наявність у похідних словах інтерфікса *-ov-* свідчить про утворення їх від основ прикметників. Тобто для більшості чеських лексем на позначення напоїв основою є прикметники, утворені від назв плодів дерев та кущів.

Слід також зазначити, що частина суфіксів, за допомогою яких було утворено назви напоїв, є оцінними, наприклад: *-ic-e, -k-a, -ovk-a, -ovic-e, -ovičk-a*.

Іншою лексичною групою слів чеської мови, що походять від назв дерев та кущів, є слова на позначення осіб як вико-

навців певної дії або роду занять. До цієї нечисленної групи належать відсутні іменники *jahůdkář, brusinkář, kaštanář, šipkář*, а також можемо зарахувати назви *kafičkář* (ж.р. *kafičkářka*), пейор. *kafař* (ж.р. *kafařka*) «каволюб (ж.р. каволюбка)», та *citlivůstkář*, утворену від слова *citlivka*, яка вживається в значенні «занадто чутлива (вразлива) людина». Слова оформлено за допомогою суфікса *-ář(-ař)*, найпродуктивнішого в чеській мові при утворенні назв осіб від назв предметів (порівняємо: *rybář, medvěďář, sedlář, cukrář*).

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що в сучасній чеській мові ботанічні назви є основою для формування інших лексико-семантичних груп слів, зокрема назв напоїв, кольорів та осіб як виконавців певної дії або роду занять. Слова на позначення напоїв оформлено за допомогою суфіксів *-ád-a, -ic-e, -k-a, -ovic-e, -ovk-a*, одиниці лексичної групи осіб як виконавців певної дії або роду занять – за допомогою суфікса *-ář(-ař)*, найпродуктивнішого в чеській мові при утворенні назв осіб від назв предметів, відносно-якісні прикметники, які вживаються на позначення відтінків кольорів і є похідними від назв плодів, утворено від власне чеських слів (як правило, праслов'янського походження) та слів іншомовного походження за допомогою суфіксів *-atý (-natý), -í, -ní, -ný, -ovitý, -ový*. Опосередковані назви кольорів, утворені за кольірною подібністю до об'єктивних предметів, у цьому випадку – фруктів та ягід, становлять відкриту систему, яка здатна поповнюватися новими лексичними одиницями. Поповнення групи назв відтінків основних кольорів новими лексичними одиницями відбувається за допомогою афіксального та основоскладального способів словотвору, що є цікавим матеріалом для здійснення лінгвістичних досліджень.

Література:

1. Дзівак О.М. Про систему назв кольорів у сучасній українській літературній мові / О.М.Дзівак // Українське мовознавство. – 1975. – № 3. – С. 25–31.
2. Haller J. Český slovník věcný a synonymický / J. Haller – Praha : SPN, 1974–1987. – D. 1–4.
3. Rejman L. Slovník cizích slov / L. Rejman – Praha : SPN, 1971. – 414 s.
4. Slovník spisovného jazyka českého. – Praha : ČSAV, 1958–1971. – Sv. 1–40 (Т. 1–8).

Гладченко А. Н. К вопросу образования некоторых лексико-семантических групп слов чешского языка

Аннотация. В статье рассмотрено образование от чешских дендронимов лексических единиц лексико-семантических групп слов для обозначения напитков, цветов и лиц как исполнителей определенного действия или рода занятий, их функционирование в современном чешском языке.

Ключевые слова: чешский язык, словообразование, дендроним, производное образование.

Hladchenko A. On the issue of education of some lexical-semantic groups of words of Czech language

Summary. The article deals with the formation of the Czech dendronomen lexical items lexical-semantic groups of words to describe drinks, colors and people as performers of a certain act or occupation, their functioning in the modern Czech language.

Key words: Czech language, derivation, dendronomen, derivative.

Грамма К. М.,

викладач,

заступник декана факультету іноземної та слов'янської філології

з наукової та виховної роботи

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ПОНЯТТЯ «ОЗНАКА» ЯК ЛОГІКО-ФІЛОСОФСЬКА ТА ЛІНГВІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ

Анотація. Статтю присвячено логіко-філософському та лінгвістичному аналізу поняття «ознака». Автор робить спробу диференціювати поняття «якість», «властивість» та «ознака», що часто ототожнюються в мовній площині.

Ключові слова: якість, властивість, ознака, логіко-філософська категорія, лінгвістична категорія.

Постановка проблеми. Предмети чи факти об'єктивної дійсності, перебуваючи в постійних зв'язках з іншими об'єктами чи суб'єктами, виявляють свої ознаки, властивості та якості. Зазначені поняття є логіко-філософськими та лінгвістичними категоріями, що часто ототожнюються і використовуються як синоніми. Це пов'язано з неоднозначним вживанням їхніх мовних носіїв у науковій літературі. Поруч із категоріальним значенням функціонують некатегоріальні значення цих слів, що призводить до змішування понять та змістового викривлення категорій. У мовній практиці трапляються випадки неправомірного вживання слів «якість» та «властивість» у значенні «ознака предмета». Цими словами називають усе, що так чи інакше характеризує предмет, що відповідає на питання який? Про вживання слів «якість», «властивість» та «ознака» як синонімів свідчать їхні визначення в словниках. Так, у «Словнику української мови» «*властивість*» визначається як «якість, ознака, характерні для чого-, кого-небудь» [13, с. 703], «*ознака*» – «риси, властивість, особливість чого-, кого-небудь» [11, с. 655], «*якість*» – «3. Та чи інша характерна ознака, властивість, риса чого-, кого-небудь» [14, с. 638].

Огляд вітчизняної та зарубіжної літератури із цього питання засвідчує той факт, що більшість наукових праць присвячена вивченню категорії ознаки як філософської категорії. Хоча зазначена категорія пройшла довгий шлях свого становлення від логічної до морфологічної та лексичної категорії. Перші спроби дослідження категорії «ознака» сягають ще античності та належать Арістотелю [1] та В. Гегелю [2]. Проте античні науковці вбачали в зазначеній категорії лише філософський зміст.

Сучасні дослідники наголошують на необхідності розмежування категоріальних та некатегоріальних значень ознаки, тобто розглядаються не лише логіко-філософське наповнення поняття «ознака», а й лінгвістичне (Л.Є. Балашов [3], С.О. Лебедєв [4], Е.Ф. Губський [5], О.С. Шибкова [6]).

Мета статті – з'ясувати змістове наповнення логіко-філософської та лінгвістичної категорії «ознака», розмежувавши її із суміжними поняттями «якість» та «властивість».

Виклад основного матеріалу дослідження. Логіко-філософські категорії якості, властивості та ознаки

називаються категоріями мислення, оскільки виражають основні поняття, а також універсальні, найвищі форми «пізнання» [7, с. 329]. Як за допомогою декількох десятків літер в алфавіті виражається все багатство національної мови, так за допомогою декількох десятків категорій виражається об'єктивна реальність. Оскільки зазначені категорії належать до загальних феноменів пізнання, розуміння й усвідомлення об'єктивної дійсності, дослідники групують їх у певні групи [6], сім'ї чи тріади [3], у яких об'єднуються тісно пов'язані категорії, наприклад: «річ – властивість – відношення», «якість – кількість – міра», «форма – зміст», «предмет – ознака – відношення до суб'єкта» та ін. Поєднання категорій у такі системи не є безпідставним. Як зауважує О.С. Шибкова, речі як певні сутності характеризуються визначеними властивостями, що й складає їх сутність, протилежну за своїми властивостями іншим речам з аналогічними властивостями. Речі об'єднуються в класи, роди чи види з тотожними властивостями одного і того ж порядку. Отже, саме через наявність/відсутність тотожних/нетотожних властивостей імпліцитно (приховано) реалізується категорія відношення [6, с. 1].

За тлумаченням «Філософського енциклопедичного словника», ознакою є «будь-яка властивість чи характеристика предмета, за якою він пізнається» [5]. Відповідно до цього визначення ознакою називають усе, що так чи інакше характеризує предмет, усе, що відрізняє його від інших предметів. Проте не можна погодитись із таким широким трактуванням, оскільки і властивість предмета так само характеризує його та відрізняє від інших предметів. Тому для того, щоб дати чітке визначення поняття «ознака», необхідне глибоке усвідомлення змісту понять «якість», «властивість» та «ознака», а також їх розмежування як філософських категорій.

На сучасному етапі розвитку науки часто «якість» трактується як сукупність властивостей (суттєвих властивостей) тієї чи іншої речі. Навіть філософи іноді визначають «якість» через властивість, тоді як ці поняття глибоко різні за своєю категоріальною сутністю. Так, у «Філософському енциклопедичному словнику» «якість» трактується як «взаємопов'язана сукупність властивостей і відношень речей» [4]. Причиною такого нечіткого тлумачення термінів є існування некатегоріальних значень якості, що фіксуються в живій стихії мови. Філософ Л.Є. Балашов вважає, що «на перших етапах розвитку людських знань поняття «якість» та «властивість» не були відмежовані одне від одного, оскільки пізнання предметів і явищ не відбувалося далі, ніж пізнання їх властивостей...»

[8, с. 26]. Проте поступово людські знання розвивалися від властивостей речей до їх структури та законів об'єктивної дійсності, тому розуміння якості як властивості стало все обмеженішим.

На перших етапах свого розвитку поняття «якість» функціонувало на рівні донаукового мислення, для якого був притаманний описовий підхід до пізнання якісної сторони предметів. На цій стадії розуміння якості формується і розвивається разом із розвитком лексико-граматичних форм мови. Пізніше відбувається відокремлення якісних уявлень від предметних і поступово викристалізовується поняття якості як категорії.

Л.Є. Балашов пропонує виділяти три етапи розвитку якісних уявлень залежно від розвитку лексико-граматичних форм. На його думку, на першому етапі якість не усвідомлюється окремо від предмета чи іншого носія якості. Їх мовні еквіваленти (іменники та прикметники) складають одну лексико-граматичну категорію – ім'я, що одночасно означала і предмет, і якість. На другому етапі іменники та прикметники відособлюються одні від інших, стають самостійними частинами мови. Іменник називає предмет, а прикметник – ознаку, властивість чи якість предмета. Якість на цьому етапі розглядається вже дещо відокремлено від предметності. Проте ще не відбувається повного абстрагування якості від предмета, оскільки прикметник називає якість лише у відношенні до предмета, визначаючи його та узгоджуючись із його назвою (іменником). І лише на третьому етапі відбувається повне відмежування якості від предмета-носія, унаслідок субстантивізації прикметників (твердий – твердість). Назвою якості тепер є іменник [9, с. 226–227]. Слушною вважаємо думку О. Есперсена про те, що «всі іменники, про походження яких ми зараз забули, раніше були звичайною назвою якості. Саме якості складають реальний світ і з них складаються предмети» [10, с. 67]. Доказом цьому твердженню є існування абстрактних назв, які хоч і вважаються іменниками, проте означають безпосередню якість, наприклад: *мудрість, сміливість, доброта* та ін. Отже, саме на третьому етапі реальна якість стає предметом думки і починає формуватися в категоріальному значенні.

Уперше питання про необхідність розмежування понять «якість» та «властивість» поставив іще В. Гегель. Він вважав, що не можна «змішувати властивості з якостями» [2, с. 438.], незважаючи на те, що і «якість», і «властивість» мають атрибутивний характер, тобто не існують самостійно, а належать предметові, що є їхнім носієм. Однак схожість цих категорій простежується лише в приналежності предметові. Учений помітив, що «якість» і «властивість» є синонімами, взаємозамінними поняттями лише в тому випадку, коли вживаються поза своїми категоріальними межами (у найбільш широкому розумінні). Тому необхідною умовою для розрізнення цих понять повинно стати чітке визначення меж їх вживання як категорій.

У вузькому філософському значенні категорія якості зумовлюється її відношенням до категорій кількості та міри, тобто визначається в підсистемі «якість – міра – кількість». Згідно з філософськими концепціями Арістотеля та В. Гегеля [1, с. 204; 2, с. 438], якість та кількість є найближчими визначеннями сутності (матерії), без яких вона не може існувати. Якість та кількість поєднуються в категорії міри. Будь-який об'єкт має якісну і кількісну

сторони. Як наголошує Л.Є. Балашов, у світі не існує якісно чи кількісно невизначених об'єктів, а якість є єдністю загального та специфічного в об'єктивній дійсності, видовою відмінністю сутності (тобто чим одна сутність відрізняється від іншої) [3, с. 70].

З іншого боку, властивість – те, що притаманне певним явищам, речам і виявляється тільки у відношенні між ними. Властивість є проміжною ланкою між речами та відношеннями, оскільки належить до підсистеми «речі – властивості – відношення». Категорія «властивість» незалежна від людини, оскільки властивості внутрішньо притаманні матерії і залежать лише від її внутрішньої організації. Властивості конкретної матерії можуть змінюватися в результаті її саморозпаду або взаємодії з іншими предметами, а не діяльності людини чи іншої живої істоти. Якість і властивість співвідносяться як природна визначеність речей, їх сутність та характеристика речей або їх стан, що виявляється у відношеннях з іншими предметами. Тобто зазначені філософські категорії існують у різних площинах, належать до різних категоріальних блоків і мають різний гносеологічний статус.

Л.Є. Балашов вважає, що своєрідними мовними еквівалентами філософських категорій є питальні займенники, які вважаються пракаатегоріями. Підтвердженням цьому є формування категоріального ладу мислення дитини за допомогою цілої системи запитань до дорослих: що? який? чому? коли? та ін. Філософ наголошує, що категорії «якість» відповідає питальний займенник який?, а категорії «властивість» – чий? [3, с. 17].

Не менш складним для розуміння виявляється співвідношення понять «властивість» та «ознака», для розмежування яких знову необхідне їх чітке категоріальне усвідомлення. Як уже зазначалося, властивість належить до тріади «речі – властивості – відношення», а ознака – «предмет – ознака – відношення до суб'єкта», тому ці поняття відрізняються категоріально [8, с. 115]. Окрім того, необхідно розрізнити і поняття «речі» та «предмети». Речі разом зі своїми властивостями та відношеннями належать до об'єктивної дійсності, до матерії в цілому, а предмети зі своїми ознаками та якостями – до суб'єктивної. Предмет (те, на що націлене людське око) належить до діяльності людини (чи живої істоти). Якщо властивість виявляється у відношенні предмета до іншого предмета, то ознака виявляється у відношенні предмета до суб'єкта.

Якщо ж розглядати статичні властивості предметів, то, на думку О.С. Шибкової, основною відмінністю властивості предмета від його ознаки можна вважати те, що «предмет займає частину простору, має самостійне розташування, тоді як ознаки та відношення таких властивостей не мають» [6, с. 2]. Предмет – це один із агрегатних станів матерії. Інші агрегатні стани матерії (рідкі, плазменні та ін.) можуть не мати властивості формувати простір (місце) і здатність його займати. Іменники виділяють у предметі статичні властивості. Різні статичні властивості різних предметів дають нам на порівняльному рівні пізнання їх ознакових характеристик. Ознаки пов'язані з тими чи іншими предметами і виявляються лише в порівнянні з предметами іншого типу. Тобто властивість – це внутрішній агрегатний стан предмета, який виявляється в результаті взаємодії різних предметів. Однак властивості можуть набути статусу розпізнавальних ознак у резуль-

таті взаємодії людини із цим предметом. Характеристика будь-якого об'єкта стане ознакою лише в межах діяльності живої істоти, тому ознакою може бути і якісна, і кількісна визначеність об'єкта, і його властивість лише з точки зору їх значимості для суб'єкта.

Справедливим видається зауваження Л.Є. Балашова про те, що «речі, їх властивості та відношення існують незалежно від будь-яких суб'єктів та їхньої діяльності, а предмети та їх ознаки виявляються лише в межах відношення «суб'єкт – об'єкт». Наприклад, кам'яна сіль має властивість розчинятися у воді. Тобто розчинність буде її властивістю (у відношенні до води). Якість (якісна визначеність) солі буде виражатися в хімічній формулі NaCl. А от ознакою цієї ж солі буде її солоність. Оскільки ця ознака виявляється лише у відношенні до суб'єкта (людини чи іншої живої істоти) [3, с. 360].

Отже, погоджуючись з О.С. Шибковою, ознакою можна вважати усвідомлене виявлення властивості предмета в порівнянні з іншою властивістю іншого предмета, опосередковане, по-перше, діяльністю людини із цим предметом, по-друге, конкретним органом чуття людини, по-третє, наявністю у світі людини інших предметів реальної дійсності [6, с. 2]. Таке розуміння ознаки як мисленнєвої категорії є новим аспектом усвідомлення дійсності. Ознака стає основною «позначкою» предмета в порівнянні з іншою ознакою іншого предмета в мисленні людини.

У лінгвістиці термін «ознака» має дещо інший зміст, оскільки в мові «ознака» є вже не понятійною, а лінгвістичною категорією, яка реалізована в конкретних мовних засобах. Під цим поняттям розуміють усе, що є «рисуом, властивістю, особливістю когось, чого-небудь» [11, с. 654]. Таке тлумачення пов'язане з тим, що жива мова позначає не лише логічно вивірені поняття, а й поняття практичні, що, як правило, є багатозначними, складаються з елементів, які належать до різних категорій мислення. Тому в мові відбувається поєднання поняття якості (ознаки) як форми мови та категорії мислення.

Ознака предмета або факту – поняття дуже складне і залежно від того, до якого об'єкта безпосередньо вона належить, виділяється декілька розрядів значень ознаки, а саме: ознака дії, ознака предмета та ознака ознаки. Знаходять ці ознаки своє вираження в мовних формах, зокрема в конкретних класах слів – прикметнику, дієслові, прислівнику, а також деяких групах іменників. Як видно, мовне вираження ознаки не обмежується однією частиною мови. Тому не можна пов'язувати вираження ознаки в мові лише з прикметником, оскільки це звучить розуміння якості як такої, що здатна виражати не лише результати суб'єктивної, чуттєвої оцінки явищ.

Предмет є носієм ознаки, а ознака завжди супроводжує предмет, є його атрибутом. Ознаки предметів або фактів дійсності можуть бути якісні, кількісні, темпоральні (часовості), процесуальні, локальні, оціннісні тощо [12, с. 107].

Найчастіше ознака є невід'ємною, істотною рисою предмета, що визначає його статус. Та ознака, що є природною сутністю предмета, без якої останній інколи не може бути навіть виявлений, виражається прикметником. Як привило, ознака завжди відноситься до якогось предмета й без нього не функціонує. Навіть якщо інколи предмет опускається, то ознака викликає уявлення і про

сам предмет, він присутній незримо. Тобто ознака несе в собі вказівку на предмет [12, с. 109]. Проте ознака може бути відокремлена від носія і сприйматися безвідносно до нього. У такому випадку вона опредмечується і прирівнюється до предмета, а прикметник, що позначав цю ознаку, субстантивується. Саме в таких випадках відбувається позначення предмета через його ознаку, наприклад: *зелень, білизна, чорнота*.

Ознака може бути універсальною у відношенні до одного і того ж предмета, тобто може належати різним предметам. Це говорить про її відносну самостійність і необов'язкову прикріпленість до певного предмета. Відносна автономність ознаки від предмета дозволяє у випадку необхідності абстрагуватися від предмета і розглядати ознаку відокремлено як «вмістилище» низки «особистих» ознак.

Завдяки узагальненому характеру ознака може набувати полісемантизму, що забезпечує існування переносних значень. Хоча в поєднанні із конкретним іменником значення ознаки конкретизується.

Значення якісної ознаки виражається структурою слова, зокрема прикметниковим коренем: *синій, товстий*; у випадках утворення прикметника від інших частин мови (іменника, дієслова, займенника, прислівника) – словотворчими афіксами (суфіксами і префіксами): *прибережний, торішний, самостійний*. Зв'язок узагальненого значення ознаки предмета з граматичним вираженням (залежністю форм від іменника у функції означення) становить частиномовне, категоріальне, значення прикметника – атрибутивність.

Ознака може бути динамічною, процесуально-темпоральною, тимчасовою, тобто такою, що не належить предметові як його природна властивість, а набувається або створюється предметом у процесі його існування, наприклад: *сніг біліє, трава зеленіє, птах летить*. Динамічна ознака виявлятиметься доти, доки триватиме сама дія, припиниться дія – не виявлятиметься й ознака. Така ознака вербалізується не прикметником, а дієсловом [12, с. 109].

Дієслово передає ознаку в розгортанні, у перебігу, а прикметник – без вказівки на її зміну. Дія є динамічною ознакою, формою існування матерії і відзначається різноманітністю виявів чи способів перебігу, що знаходить своє вираження в численних дієслівних формах [12, с. 158]. Оскільки дієслово позначає рух, то основною функцією дієслова є вираження темпоральності (часовості). Проте дієслово може втрачати темпоральне значення і набувати статичних, атрибутивних ознак, що їх набуває предмет у результаті його діяльності чи впливу на нього іншого предмета. Тоді дієслово функціонально наближається до прикметника і реалізується в мові окремою дієслівною формою – дієприкметником [12, с. 162].

Окрім того, ознака може виражатися не безпосередньо, не через дію, а через іншу ознаку: *занадто великий, дуже холодний*. Для граматики дуже важливо розпізнавати поняття предмета (матеріального тіла) і «носія ознак», оскільки «носієм ознаки» може бути не тільки предмет, але й ознака предмета.

Така ознака вербалізується прислівником. Прислівники називають не безпосередню ознаку, а опосередковану, вторинну, оскільки є уточнювальними. Хоча належить ця

опосередкована ознака тому ж самому предметові, що й безпосередня [12, с. 243]. Прислівники можуть уточнювати як атрибутивну ознаку (завдяки якій первинна ознака набуває іншої якості), так і процесуальну (не змінює природної якості ознаки). Потреба якісної диференціації ознаки, особливо процесуальної, зростає, завдяки чому клас означальних прислівників постійно поповнюється новими утвореннями.

Висновки. Проведений аналіз «ознаки» в логіко-філософській та лінгвістичній площині дає нам можливість трактувати її як поняття, що належить своєму носієві, виявляється в межах відношення «суб'єкт діяльності – об'єкт діяльності» через конкретний орган чуття та в порівнянні з іншим предметом реальності, а також характеризується узагальненим значенням, відносною самостійністю, універсальністю та здатністю вербалізуватися в різних граматичних класах слів, зокрема прикметнику, прислівнику, дієслові та деяких групах іменників. Перспективним є подальше дослідження категорій «властивість» та «якість» у лінгвістичній площині.

Література:

1. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель ; ред. В.Ф. Асмус. – М. : Мысль, 1975– . – Т. 1 : Метафизика. – 1975. – М., 1975. – 550 с.
2. Гегель В. Наука логики : в 2 т. / В. Гегель. – СПб. : Наука, 1997– . – Т. 1. – 1997. – 800 с.
3. Балашов Л.Е. Мир глазами философа. Категориальная картина мира / Л.Е. Балашов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://balashov44.narod.ru>.
4. Лебедев С.А. Философия науки : [словарь основных философских терминов] / С.А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2004. – 320 с.
5. Философский энциклопедический словарь / ред.-состав. Е.Ф. Губский. – М. : ИНФРА. – 2003. – 489 с.
6. Шибкова О.С. Категория качество как категория мышления (свойство-признак-качество) / О.С. Шибкова // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2010. – № 5. – С. 1.

7. Философский энциклопедический словарь / ред.-состав. А.Г. Спиркин. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 337 с.
8. Балашов Л.Е. Ошибки и перекосы категориального мышления / Л.Е. Балашов. – М. : ACADEMIA, 2002. – 140 с.
9. Балашов Л.Е. История философии. Материалы / Л.Е. Балашов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://balashov44.narod.ru>.
10. Эсперсен О. Философия грамматики / О. Эсперсен. ; пер. с англ. В.В. Пасика, С.П. Сафронова ; под. ред. Б.А. Ильши. – М. : Иностран. лит., 1958. – 404 с.
11. Словник української мови : в 11 т. / за ред. В.О. Винника. – К. : Наук. думка, 1974– . – Т. 5. – 1974. – 839 с.
12. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія : [навчальний посібник] / М.В. Леонова. – К. : Вища школа, 1983. – 264 с.
13. Словник української мови : в 11 т. / за ред. В.О. Винника. – К. : Наук. думка, 1974– . – Т. 1. – 1970. – 800 с.
14. Словник української мови : в 11 т. / за ред. В.О. Винника. – К. : Наук. думка, 1974– . – Т. 11. – 1979. – 700 с.

Грамма К. Н. Понятие «признак» как логико-философская и лингвистическая категория

Аннотация. Статья посвящена логико-философскому и лингвистическому анализу понятия «признак». Автор делает попытку дифференцировать понятия «качество», «свойство» и «признак», которые часто отождествляются в языковой плоскости.

Ключевые слова: качество, свойство, признак, логико-философская категория, лингвистическая категория.

Gramma K. The concept of “attribute” as logical-philosophical and linguistic category

Summary. The article is devoted to logical-philosophical and linguistic analysis of the concept of “attribute”. The author makes an attempt to differentiate the concept of “quality”, “property” and “attribute” that is often identified in linguistic plane.

Key words: quality, property, attribute, logical and philosophical category, linguistic category.

Гунчик І. В.,

кандидат філологічних наук,

докторант кафедри фольклористики Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МАЛОВІДОМА ЗБІРКА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ «ПРОСТОНАРОДНИХ МОЛИТОВ» ПРО СОН ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ В ЗАПИСАХ 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті йдеться про публікацію під назвою «Простонародні молитви» з невідомого українознавчого чи славистичного збірника. До неї увійшли фольклорні матеріали, що включають чотирнадцять варіантів народних молитов, які серед науковців відомі під назвою «Сон Пресвятої Богородиці». Хоч система персонажів і сюжетна подієвість цих творів тісно пов'язана з християнською міфологією, самі молитовні зразки належать не до церковної канонічної літератури, а до царини фольклорної творчості.

Ключові слова: молитва, фольклорний, мотив, Божа Мати, апокрифічний, сон, християнство.

Постановка проблеми. В Україні впродовж ХХ століття в різних виданнях і публікаціях було надруковано велику кількість текстів народних молитов. Вони належать до оказіонально-обрядового або магічно-сакрального фольклору [1] і відрізняються від інших типологічно споріднених утворень (замовлянь, примовок, заклинань) тим, що в них наявний образ вищої сили у вигляді божественного міфологічного персонажа, до якого звертається виконавець твору за допомогою того чи іншого адресата (раба Божого Н). Своєрідними словесними універсальними апотропеями були народні молитви, що належать до індивідуально-охоронної тематичної групи. Одним із найвідоміших функціональних різновидів серед них є «ранішній» текст під назвою «Сон Пресвятої Богородиці». У ХІХ – ХХ століттях варіанти подібних молитовних творів були поширені в багатьох історико-етнографічних регіонах України, у тому числі на Галичині.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Львівській національній науковій бібліотеці імені Василя Стефаника (далі – ЛННБ імені Василя Стефаника) під реєстраційним шрифтом В 2947 зберігається відбитка україномовної публікації, яка має назву «Простонародні молитви» [6]. Квадратний штамп, усередині якого зазначено «Збірка М.С. Возняка», вказує на те, що вона потрапила до бібліотеки з приватної книгозбірні академіка М. Возняка – відомого українського літературознавця і фольклориста, який у післявоєнні роки тривалий час працював на посаді професора кафедри української літератури в Львівському державному університеті імені Івана Франка. Очевидно, цю невеличку друковану відбитку разом з іншими книжковими виданнями було передано до ЛННБ імені Василя Стефаника вже після смерті вченого.

Текст відбитки «Простонародні молитви» надруковано на сторінках 127–133. Зверху на 127-й сторінці в ко-

лонтидулах вказано назву рубрики, до якої вона належала: «З архіву семинара словянської філології. Матеріали «Красзнавчого гуртка». Надруковані матеріали були єдиною публікацією в цій рубриці. Про це свідчить наступна 134-а сторінка, яка містить початок чієїсь рецензії, що належала вже до іншої рубрики. Тож, швидше за все, усі вісім сторінок відбитки було відділено або вирвано з якогось наукового українознавчого або славистичного збірника, у якому вони були поміщені в його прикінцевій частині, де зазвичай друкували подібні матеріали, а також рецензії та огляди. Назва цього збірника і рік його виходу невідомі. Ймовірно, його надрукували в Україні наприкінці 30-х років ХХ століття, зокрема 1936 року або в наступних роках напередодні Другої світової війни, адже більшість записів текстів молитов, які увійшли в публікацію, було зроблено саме в 1936 році. Не виключено, що його могли надрукувати і за межами України, скажімо, у Чехії, Румунії або Польщі.

У публікацію «Простонародні молитви» увійшли фольклорні матеріали, що включають чотирнадцять варіантів народних молитов, які серед науковців відомі під назвою «Сон Пресвятої Богородиці», «Сон Божої Матері» («*Sen Matki Bożej*») та ін. Порівняно з іншими текстами цієї ж тематичної групи, вони є досить об'ємними, що демонструє перша народна молитва:

I.

Село Липовиця, пов. Долина.

«На синарській горі / росте зільце не мені – / Христос идє д мені. / Війшла сьвіта Матынка спочивати, / Свого Синка вігльєдати¹. / – Ой, Синку мій, прельубезний! / Снїу ми сь сон прецудеўний, / що тебе жидова ймила, / на ўхрест ручки розложила, / на три древа розьпела, / струньцьи кровцьи испустила / і землицеў премішьела. / Сонце сьи зьмінило, / мисьцьи сьи зьміниў. / Взьела сьвета Пречиста / Свого Синка за білу руку, / повєла на Утринье; / з Утринье на Всеношне; / з Всеншого на Службу Божу. / На Службі Божі золотий пресьцьиў, / на тьім престольї Сус Христос лєжит / на охрест руки дєржить. / Прийшоў сьветий Петро и Паўло: / – Ай, Ти Боже наш, що Ти ту дьлаєш? / Терпиш муки за увесь нарид тай за нас! / – Ай Ти Петре, ай Ти Паўле! / Не лыкайсьи Меї муки! / Узми собі в праву руку хрест, / а в льїву палицьу, / иди по сьвіту, / по цальїм повіту, / накажи сьльпого, ньомого, кривого, глухого: / Хто би тоту молитву знаў, / аби тьлько грїху маў, / ги на дрєві листу, / на синім мори піску: / Царство доперте, / пекло заперте – / во віки вікóm, аминь». («У нас сьи сьміют с тої молитви»).

¹ Варіант: «визирати».

Від неписьменного 30-літнього Федора Семкулича записала (1936 рік)

Марія Парипа [6, с. 133].

Хоч система персонажів і сюжетна подієвість цих творів тісно пов'язана з християнською міфологією, самі молитовні зразки не належать до церковної канонічної літератури. Як стверджують учені, вони мають апокрифічне походження і нерідко відображають позасвангельські сюжети, а наявність багатьох варіантів, усна форма їх поширення чітко вказують, що це тексти фольклорні.

Народні молитви про сон Пресвятої Богородиці увійшли в усну традицію, очевидно, ще в давні часи після поширення християнства і почали активно побутувати в більшості історико-етнографічних регіонів Правобережної та Лівобережної України в XVIII – XIX століттях. Так, варіанти цієї фольклорної молитви зафіксовано на Слобожанщині та Полтавщині. Їх було опубліковано наприкінці XIX століття в «Матеріалах для изучения Харьковской губернии» [3] та у праці «Житє-бытє лубенского красьянина» В. Милорадовича [4, 1904; 5, с. 281], який одним із перших в українській фольклористиці використав на означення подібних творів-оберегів термін «народна молитва». Пізніше, у XX столітті, чимало її варіантів у своїх збірниках серед магічно-сакрального фольклору надрукували: Я. Новицький [5], В. Кравченко [2], Г. Бондаренко [7], Т. Полковенко [8] та інші дослідники народної культури. Значну кількість цих молитовних творів було опубліковано в інших друкованих виданнях серед духовних віршів та релігійних пісень.

За «жанром» публікація «Простонародні молитви» є фольклорними матеріалами або добіркою уснопоетичних творів. У ній відсутня передмова або коротка вступна частина, які б полегшили їх ідентифікацію із відповідним збірником або упорядником. Нетиповим для подібних публікацій є наявність епіграфу. У його ролі використано фрагмент фольклорно-етнографічного запису з населеного пункту Кути повіту Косів від 54-літньої О. Лазарек. У ньому висловлено життємудрі роздуми місцевої мешканки Гуцульщини про значення молитви в житті людини. На запитання «Що то є молитва?», респондента, будучи віруючою людиною, суть молитви разом із причастям і слізьми пояснила так: «Молитва є золотий паркан від диявола для душі. Причастя – золоті слупи, і він не має куди приступити, а слюзи – колюча дріть, і він не має як до чоловіка приступати» [6, с. 128]. Записав цей епіграф, про що вказано знизу, М. Стефанів, який, імовірно, підготував і подав до друку цю публікацію, а тому, можливо, є її одним із найбільш вірогідних авторів.

Усі 14 фольклорних текстів із відбитки «Простонародні молитви» записано в Західній Україні на території Карпатського краю в населених пунктах сучасної Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської областей. Їх респондентами були мешканці трьох етнографічних регіонів – Гуцульщини, Бойківщини та північної частини Галичини, яка межує з Волиною. Найбільше в публікації прикарпатських текстів з Опілля, які походять із таких сіл: Виспа, повіт Рогатин (№ II); Серники Середні, повіт Рогатин (№ VIII); Боришківці, повіт Борщів (№ IX); Чернихів, повіт Тернопіль (№ X); Лозівка, повіт Збараж (№ XI); Нагачів, повіт Яворів (№ XII); Чернилява, повіт Яворів (№ XIII); Сасів, повіт Золочів (№ XVI). Географію

гуцульських записів представлено чотирма народними молитвами: із Залукви, повіт Станиславів (№ 3); Березіва Нижнього, повіт Коломия (№ IV); Полянок, повіт Косів (№ V); Товмачика, повіт Коломия (№ VI). Два тексти записано на території Бойківщини, зокрема в селах Липовиця (№ I) і Перегінсько (№ VII) сучасного Рожнятівського району Івано-Франківської області, які розташовані поруч один від одного «через гору» і в довоєнний період належали до повітового містечка Долина.

Крім зазначення населеного пункту (села) і тогочасного повітового адміністративного центру, у паспортизації всіх текстів народних молитов вказано їх записувачів. До них належать: С. Борис, А. Будзан, І. Будзівський, Р. Генік-Березовський, П. Іванюк, Ю. Коссовський, Л. Куленій, Р. Лиско, Д. Лютий, Р. Михайлів, М. Парипа, Т. Пасичинський, Р. Чолій. Молитовний зразок № V має аж двох записувачів. Спочатку від респондента його зафіксував священник о. А. Наконечний, а вже «з його записів переписав» О. Дращеньовський [6, с. 129]. Окремі із цих записувачів є відомими західноукраїнськими громадськими діячами та вченими.

Дата фіксації більшості народних молитов «Сон Пресвятої Богородиці» стосується 1936 року, відповідно дві з них записано в 1935 році (№ II, III), по одній – 1934 (№ V) та 1937 (№ IX) роках. У половині текстів у паспорті запису містяться відомості про респондента (ім'я, прізвище), до яких іноді додано характеристику його віку, зрідка – освіченості. Наприклад, після першої бойківської молитви із села Липовиця зазначено, що її «від неписьменного 30-літнього Федора Семкулича записала (1936) Марія Парипа» [6, с. 127].

У публікації «Простонародні молитви», у яку увійшли варіанти «Сну Пресвятої Богородиці» з трьох основних Карпатських історико-етнографічних регіонів, привертає до себе увагу її назва. Вона має частково народне й, очевидно, авторське походження. У коротеньких позатекстових коментарях, які наявні лише в поодиноких зразках, молитвами ці фольклорні тексти називали місцеві респонденти та їх записувачі. Скажімо, у коментарі до липовицького запису інформатор відзначив, що «у нас сі сміют с тої молитви» [6, с. 127]. У шостому варіанті твору з гуцульського села Товмачик і Опільської Лозівки (№ XI) народну назву подали вже записувачі, які і вказали її жанр: «молитва Великого посту» [6, с. 130]; «молитва належала до «Вочинацу»» [6, с. 132].

Не виключено, що ідентифікувати ці твори саме з молитовними зразками респондентам допомагав сам текст «Сну Пресвятої Богородиці» через наявність у ньому самого терміна «молитва». Його згадано у всіх варіантах, окрім передостаннього тринадцятого, де замість цієї назви вжито синонімічний вираз «той отченаш» [6, с. 133]. У деяких фольклорних творах, замість традиційної «молитва», вжито інші, споріднені до цього слова, відповідники, наприклад: «МОЛИТВОЎЦЯ» («хто буди тої про Суса Христа молитвоўцы вміти, / той ни буди в пекльї горіти!..») [6, с. 128]; «МОЛИТВИЦЯ» («бери хрест у праву руку, / іди по цілім світі, / навчи тої молитвиці...») [6, с. 128]; «МОЛИТОВЦЯ» («хто ту молитовцю зговорив і при собі її носив, того нігди душа в огни не згорить») [6, с. 130].

Паралельно з традиційним поняттям «молитва» та її спорідненими варіантами на означення молитовних тво-

рив «Сон Пресвятої Богородиці» у тексті двічі використано «**вотчинаш**» (№ XI) або «**отченаш**» (№ XIII), а також ще один термін «**пацір**»: «... Хто тую **пацір** змовит, / п'ятницю ду пізна, / (в) нидьльду ду схід соньця, / (в) сьватою ду Служби Божой, / пекло буде замкне, / рай буде вітворений, / на віки віком, амінь, / на віки віком, амінь» [6, с. 133].

Назва «пацір» походить від польського слова «*pacierzu*», що означає християнські хатні молитви доброго циклу.

Вказівки на жанрову приналежність народних молитов містилися зазвичай у прикінцевій частині, яку нібито промовляв Ісус Христос до святих Петра, Павла, і яка одночасно стосувалася всіх носіїв фольклору, які її читали. Ці особливі обітничі виражали своєрідну народно-християнську філософію та мораль цілого твору. Вона мала характер настанови, повчання, через що сама молитва, завдяки апотропеїчному у своїй суті змісту, була актуальною для кожної людини: «... *Хто буде ту молитву вміти, / той не буде на своїм тілі болю терпіти, / на вогнях погорати, / на водах потопати, / бо хрестянин має тільки гріху, / як в морю піску і на дереві листя. / І зішле Господь Бог два ангели з неба, / і візьмуть ту душеньку до неба. / Амінь*» [6, с. 133].

Не виключено, що «простонародними» молитвами тексти «Сну Пресвятої Богородиці» у назві публікації назвав сам автор. Це влучне слово він ужив, щоб відокремити фольклорні молитовні твори від церковних канонічних молитов і вказати, що вони поширювалися і побутували серед простого народу, який, очевидно, і був їх автором. Попри те, що подекуди серед людей із таких молитов «сі сміють», бо молитви в них асоціюються із церквою і канонічною літературою, ці фольклорні твори так само відображають християнський світогляд їх носіїв, несуть у собі глибоку життєву мудрість та загальнолюдські цінності.

Варто також відзначити, що в надрукованих записках більшості молитовних творів добре відтворено особливості місцевих говірок. Так, де потрібно, вказано діалектні або нетипові наголоси, в окремих словах виділено *ў*, за допомогою м'якого знака показано додаткову м'якість приголосних. Виділення цих та інших особливостей «простонародних молитов» дозволяє стверджувати, що їх фіксацію і публікацію на сторінках невідомого збірника здійснили особи, які мали добру фахову підготовку. Тому ця публікація має наукову вартість і для фольклористів, і для діалектологів та етнолінгвістів.

Висновки. Усі чотирнадцять фольклорних молитовних текстів «Сну Пресвятої Богородиці» із публікації «Простонародні молитви» мають чимало сюжетних відмінностей і реалізують у собі кілька основних мотивів. Тому з погляду поетики та змісту, а також в аспекті з'ясування їх апокрифічної основи вони потребують окремого спеціального дослідження. На разі важливим є те, що ці опубліковані матеріали підтверджують побутування в першій третині ХХ століття серед мешканців трьох основних регіонів Карпат – Гуцульщини, Бойківщини та

Північної Галичини текстів такого своєрідного фольклорного жанру, як народні молитви, які належать до одного з функціональних різновидів індивідуально-охоронної тематичної групи українського оказіонального фольклору.

Література:

1. Гунчик І. Український магично-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування : [монографія] / І. Гунчик. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 232 с.
2. Кравченко В. Звичаї в селі Забрідді Житомирського повіту на Волині / В. Кравченко. – Житомир, 1920. – 160 с.
3. Материали для етнографического изучения Харьковской губернии // Харьковский сборник Литературно-научное приложение к «Харьковскому календарю». – Х., 1898. – Вып. 12. – 240 с.
4. Милорадович В.П. Жит'є-быт'є лубенского крест'янина / В. П. Милорадович // Киевская старина. – 1902. – № 4, 6, 10; 1903. – № 2, 3, 7–8; 1904. – № 5–6.
5. Новицкий Я. Малорусские народные заговоры, заклинания, молитвы и рецепты, собранные в Екатеринославщине / Я. Новицкий. – Екатеринослав, 1913.
6. Простонародні молитви : збірка М.С. Возняка. – Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника. – В 2947. – С. 127–133.
7. Таємна сила слова: заговори, замовляння, заклинання / упор. Г. Бондаренко. – К. : Товариство «Знання», 1992. – 32 с.
8. Українська народна магія. Поетика. Психологія / упор. Т. Полковенко. – К., 2001. – 139 с.

Гунчик І. В. Малоизвестный сборник западноукраинских «простонародных молитв» о сне Пресвятой Богородицы в записях 30-х годов ХХ века

Аннотация. В статье речь идет о публикации под названием «Простонародные молитвы» с неизвестного украиноведческого или славистического сборника. В нее вошли фольклорные материалы, включающие четырнадцать вариантов народных молитв, которые среди ученых известны под названием «Сон Пресвятой Богородицы». Хотя система персонажей и сюжетная событийность этих произведений тесно связана с христианской мифологией, сами молитвенные образцы принадлежат не к церковной канонической литературе, а к области фольклорного творчества.

Ключевые слова: молитва, фольклорный, мотив, Богородица, апокрифический, сон, христианство.

Hunchyk I. Little-known collection of Western Ukrainian «vernacular prayers» about the dream of the Blessed Virgin Mary in the records of the 30-s of the twentieth century

Summary. The topic of the article is a publication entitled “Vernacular prayers” from an unknown Ukrainian or Slavic collection. This publication was made up of folklore materials that include fourteen variants of folk prayers that are known among scholars as the “Dream of the Blessed Virgin Mary”. Although the system of characters and plot events in these works are closely connected with the Christian mythology, the prayer examples themselves do not belong to the church canonical literature.

Key words: prayer, folklore, motif, Mother of God, apocryphal, dream, Christianity.

*Дейна Л. В.,
асистент кафедри української мови
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СТРУКТУРИ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ НА ТЛІ ЩОДЕННИКОВОГО ДИСКУРСУ

Анотація. У статті проаналізовано основні й додаткові структурні елементи оцінки з урахуванням специфіки лінгвостилістичного середовища досліджуваної категорії. З'ясовано особливості компонентів оцінки, виявлено деякі суперечливі погляди мовознавців на них.

Ключові слова: об'єкт оцінки, оцінка, оцінний предикат, оцінний стереотип, структура оцінки, суб'єкт оцінки, шкала оцінки.

Постановка проблеми. Оцінний підхід до життєвих фактів, сприймання їх крізь систему власних чи загальноприйнятих цінностей, норм та законів притаманні кожній людині. Змога експлікації оцінки – така ж вихідна функція мови, як і функція передачі інформації, а позитивна й негативна оцінки іманентно закладені в мові. Не викликає жодного сумніву, що всі події, факти, явища ми сприймаємо як позитивні, нейтральні або негативні залежно від установлених норм, правил та своїх переконань, саме тому концепт оцінки є беззаперечним та важливим складником картини світу як окремих осіб, соціальних груп, так і цілих націй. Крім того, «аксіологічна категорія оцінки значною мірою визначає комунікативну інтенцію мовця і загальний зміст повідомлення, а тому є актуальною і застосовує на комплексне вивчення» [1, с. 145].

Ставленню мовця (суб'єкта) до об'єктів дійсності як змістовому наповненню категорії оцінки науковці приділяють особливу увагу у зв'язку зі стрімким розвитком антропоцентричного напрямку сучасного мовознавства. Саме антропоцентризм спонукає до вивчення прагматичного аспекту мовних категорій, розгляду мовних явищ у межах дискурсу, витлумачення їхніх конститuentів, ознак, властивостей і функцій, зважаючи на специфіку лінгвостилістичного середовища, у якому вони перебувають тощо. З огляду на це вважаємо **актуальною** інтерпретацію структурних компонентів категорії оцінки на тлі українського щоденникового дискурсу другої половини ХХ століття.

Метою дослідження є з'ясування специфіки структури оцінки на фоні українського щоденникового дискурсу. Для її досягнення необхідно розв'язати такі **завдання**: витлумачити основні й додаткові конститuentи категорії оцінки; визначити особливості структурних елементів оцінки в щоденниковому дискурсі; узагальнити розмаїття поглядів мовознавців на проблему структури категорії оцінки вияскавленням безсумнівних і обов'язкових її компонентів.

Джерелами фактичного матеріалу стали щоденники українських письменників другої половини ХХ – початку ХХІ століття (В.А. Симоненка, В.С. Стуса, В.К. Малика, О.П. Довженка, К.В. Москальця).

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно структуру категорії оцінки представляють як мо-

дальну рамку, що накладається на висловлення й не збігається ні з його синтаксичним, ні з логіко-семантичним ладом [2, с. 11–12].

Лінгвістична структура оцінки частково запозичена із логіки в такій компонентній інтерпретації: 1) суб'єкт оцінки – той, хто наділяє цінністю певний предмет/особу/явище/властивість; 2) об'єкт оцінки – предмет/особа/явище/властивість, якому надають певної цінності; 3) сама оцінка, абсолютна чи порівняльна; 4) підгрунття – те, з погляду чого здійснено оцінювання [3, с. 21–28].

Крім названих компонентів, мовознавці вирізняють ще модальну рамку, аксіологічний предикат, оцінні стереотипи, шкалу оцінок (О.М. Вольф, В.М. Телія), оцінні модули, оцінні мотивації (О.М. Вольф, В.М. Телія, В.І. Карасик, В.А. Федосєєв), реципієнта (Р.З. Мурашов, А.С. Самігулліна, А.Л. Федорова) тощо. Отже, структура оцінки об'єднує обов'язкові компоненти, виражені експліцитно чи імпліцитно (суб'єкт, об'єкт оцінки, аксіологічний предикат, оцінний стереотип і шкалу оцінок), а також периферійні елементи (реципієнт, мотиватори, класифікатори, інтенсифікатори, деінтенсифікатори та багато ін.) (О.М. Вольф, В.М. Телія).

В основі категорії оцінки – загальноприйнята логічна формула $A \text{ г } B$, де A – суб'єкт оцінки, B – її об'єкт, $г$ – оцінний предикат із загальним значенням «добре/погано». До того ж предикатові $г$ властива низка ознак, що відображають специфіку оцінного ставлення суб'єкта до об'єкта («емотивність», «емоційність/раціональність», «афективність» та ін.) [2, с. 12].

Суб'єкт оцінки – це особа чи соціум, що оцінює, або з погляду яких автор подає оцінку в тексті. Ширше – суб'єктом може бути не лише індивід, а й соціальна група, суспільство, нація і навіть людство [4, с. 58]. О.М. Вольф докладно тлумачить суб'єкт оцінки і слушно зауважує, що він відрізняється від суб'єкта висловлення і суб'єкта мовлення. Ним є як один із актантів, так і автор тексту. Оцінка може бути подана від однієї конкретної особи (індивідуальна) або від «загальної думки», тобто групи осіб зі спільними стереотипами, а також подана як така, що не має суб'єкта і є істинною в реальному світі. Особливе місце в структурі оцінки, на переконання дослідниці, займає суб'єкт – «автор тексту», який подеколи може ніби відмежовуватися від повідомлюваного конструкціями з компонентами *славитися*, *видаватися* й подібні.

Такої думки дотримується й Н.Д. Арутюнова, яка підкреслює особливу роль мовця або групи мовців, чийми «інтересами, поглядами (соціальними, етичними, естетичними)» зумовлена оцінка, «і тільки щодо них оцінке висловлення може розглядатися як істинне або неістинне. Воно позбавлене параметру об'єктивної істинності» [4, с. 51]. Проте з останнім твердженням (відсутність па-

раметра об'єктивної істинності) не можемо безапеляційно погодитися. Слушними видаються погляди тих науковців (О.А. Івін, А.П. Загнітко, Ш. Баллі та ін.), які, класифікуючи оцінні значення, з-поміж інших типів виділяють об'єктивні оцінки.

Експліцитно суб'єкт оцінки може бути виражений за допомогою прямої вказівки на особу: *по-моєму, на її думку*; за допомогою пропозиціональних дієслів: *вважаю, здається, думаю* тощо [2, с. 69–70]. О.М. Токарева додає, що суб'єкт оцінки також можуть засвідчувати частки, прислівники, адвербіальні звороти: *наче, безумовно, безперечно, ймовірно, зрозуміло* та ін. [5, с. 21]. Вона аргументує свою позицію тим, що будь-яка оцінка пов'язана з певною точкою зору, що й актуалізують подані приклади.

У щоденниковому дискурсі, текстову основу якого становить Его-центричний жанр щоденника, безумовно, домінантним є суб'єкт-автор, оскільки саме його мовленнєва діяльність, його почуття, ставлення, враження, погляди, емоції формують канву цього різновиду дискурсу. У діаріусі суб'єкт-автор експлікується всіма зазначеними вище засобами, наприклад: *«Дуже (спасибі йому!) допоміг мені М.Т. Рильський»* (О. Вишня, 12.02.1952 р.); *«Цим епізодом, здається, закінчилася спроба КГБ взяти мене штурмом»* (В.С. Стус, запис 6); *«Власне, чи є українська інтелігенція? Думаю, або її немає взагалі, або вона вся молода й незріла»* (В.С. Стус, запис 9–10); *«Побувавши на з'їзді охотників, відчуваю (це раз!), який же наш народ хороший!»* (О. Вишня, 26.12.1951 р.); *«Це моя третя і, на мій погляд, не краща книжка»* (В.К. Малик, 26.07.1960 р.). Однак зрідка діаристи фіксують й оцінки інших суб'єктів, послуговуючись прямою вказівкою на особу: *«Відповідь Іван Манжора, що поема подобається, але попросив надіслати біографію, хто та що»* (В.К. Малик, 11.01.1958 р.); *«Мати каже, що він у гробу був як живий і красивий»* (О.П. Довженко, 28.10.1945 р.). Подеколи чужі оцінки автори супроводжують власним оцінним коментарем: *«Тарас Чубай каже, що я співав справді гарно, чисто і не закуто; відчуваю, що це так, і радий, бо більше причин для радості немає»* (К.В. Москалець, 15.09.1989 р.).

У широкому розумінні об'єкт оцінки витлумачують як будь-який об'єкт, що «потрапляє до природного класу порівняння за своєю звичайною чи можливою діяльністю, придатністю чи за своїм учинком» [6, с. 550]. Суголосним цьому є визначення О.М. Вольф, яка констатує, що «будь-який об'єкт, потрапляючи до сфери оцінної діяльності суб'єкта, може виявитися не байдужим для оцінки» [2, с. 18]. Н.Д. Арутюнова пропонує вужчу дефініцію й стверджує, що «оцінюється те, що потрібне (фізично чи духовно) людині і Людству», оскільки для оцінювання об'єкта людина повинна «пропустити» його через себе [4, с. 58].

Найчастіше об'єктами оцінки щоденниківів стають такі фрагменти дійсності:

– інтимно-особистий простір автора (сім'я, друзі, кохані, близькі люди): *«Мати була неписьменна, але від природи розумна і добра»* (В.К. Малик, 07.04.1967 р.); *«... як очі в мого онука, Павлушки, голубі та чисті»* (О. Вишня, 05.11.1951 р.);

– громадянська позиція діариста (політичні переконання, погляди на питання історії й культури та ін.): *«Нема на світі другого народу з такою безмірно жахливою долею»*

(О.П. Довженко, 30.06.1945 р.); *«У країні відбувається щось незрозуміле. Всі роз'єднані, і це нарешті стало добре помітно»* (К.В. Москалець, 10.04.1989 р.);

– погляди щоденникаря на мистецтво, чужі й власні твори зокрема (критика або ж похвала чужої мистецької праці, хід роботи над своїми творами чи перебіг процесу їхнього видання): *«А творчість, справжня творчість, вона не тільки радує, вона запліднює»* (О. Вишня, 05.02.1952 р.); *«І я щасливий, що доля дала мені змогу любити літературу!»* (О. Вишня, 08.02.1952 р.);

– фізичний і психологічний стан автора-письменника (стан здоров'я, самопочуття, враження, переживання, емоції, хвороби тощо): *«Можливо, це думки надто невідготовлені, чернеткові»* (В.С. Стус, запис 11); *«Уже тиждень минає, як не встаю з ліжка, хворий на дизентерію. Ослабло серце і виснажився весь організм. Великий смуток заповнив мою душу. Самотність душить мене, не покидаючи ні вдень, ні вночі»* (О.П. Довженко, 26.07.1945 р.);

– персональні або суспільні морально-етичні норми (розмисли про добро і зло, справедливість, порядність, людські чесноти та ін.): *«Втрата мужності – це втрата людської гідності, котру я ставлю над усе. Навіть над самим життям»* (В.А. Симоненко, 06.07.1963 р.);

– риси характеру, зовнішність, поведінка, чесноти й вади, здібності, ставлення до автора, взаємини з ним конкретної людини або сукупності людей, об'єднаних певними зв'язками: *«Але колишчани – люди міцні»* (В.С. Стус, запис 1); *«Неприємна публіка!»* (О. Вишня, 25.01.1952 р.);

– побут (житло письменника, інтер'єр/екстер'єр місць, де він перебував) і природа: *«Маленькі, затишні й чисті ресторанчики, привітні, усміхнені, уважні люди, латиноамериканці, які грали свої національні мелодії на площах»* (К.В. Москалець, 02.04.1991 р.); *«Лютий вітер, холодно і незатишно в хаті»* (К.В. Москалець, 02.01.1991 р.).

Варто зауважити, що питання про роль суб'єкта й об'єкта в оцінному висловленні на разі залишається дискусійним. Емотивісти (А. Ейер, Ч. Стівенсон), для яких провідним в оцінці є суб'єктивно-емоційний аспект, переконані, що суб'єкт – це основний елемент оцінної структури, тому що саме він відчуває емоції та переживає почуття, зумовлені оцінкою «добре/погано». Інакше тлумачать роль суб'єкта представники функційного напрямку (П. Новел-Сміт, Г. фон Врігт). Для них центральне місце в оцінній структурі посідає об'єкт і його властивості, а суб'єкта вони наділяють лише здатністю співвідносити ці властивості з наявними в «картині світу» оцінною шкалою й стереотипами [2, с. 68]. Жодне з поданих тверджень не є універсальним, вони радше є взаємозаперечними крайнощами. Уважаємо, що суб'єкт і об'єкт як структурні одиниці категорії оцінки рівнозначні, позаяк без суб'єкта властивості й характеристики об'єкта втратили б свою значущість і не були б репрезентовані засобами мови. Але й суб'єкт зі своєю оцінною шкалою, ставленням, почуттями й відчуттями повинен мати для оцінювання об'єкт із притаманними йому ознаками, тобто один без одного вони не можуть існувати, стають беззмстовними.

Оцінний предикат майже завжди реалізується в мові експліцитно, за винятком тих контекстів, у яких засобами вираження оцінки стають вигукі. Його семантика й репрезентанти залежать і від властивостей суб'єкта, і від якостей об'єкта оцінки [7, с. 64]. За слухним визначен-

ням О.М. Вольф, «аксіологічні предикати – це клас предикатів, що входять до структури оцінки, поєднуючи її об'єкт і суб'єкт» [2, с. 97]. Саме в предикаті, як стверджує Т.В. Маркелова, зосереджені властивості категорії оцінки: емотивність, здатність розрізняти емоційну й раціональну оцінку, експресивність висловлення, ефективність та інтенсифікація [7, с. 65].

Ще одним важливим компонентом оцінки є підгрунття, тобто те, з погляду чого відбувається оцінювання. Визначення підгрунття знаходимо в логістів. Вони дефінують його як «ту позицію чи ті докази, що схиляють суб'єктів до схвалення, осуду або висловлення байдужості стосовно певних речей» [3, с. 27]. Г. Лейбніц надає підгрунттю провідну роль в оцінюванні будь-якої реальності: «Жодне явище не може виявитись істинним або дійсним, жодне твердження – справедливим без достатнього підгрунття, чому справа йде саме так, а не інакше» [8, с. 345].

Підгрунття оцінок учені-логіки поділяють на декілька типів: 1) почуття чи відчуття; 2) зразок, ідеал, стандарт; 3) певна інша оцінка. Оцінки, підгрунття яких є відчуття чи почуття, О.А. Івін називає внутрішніми (наприклад, *цей предмет хороший, оскільки він приносить мені задоволення*). Використання зразка, ідеалу чи стандарту як підгрунття оцінки дослідник пояснює так: даючи об'єктові позитивну/негативну/нейтральну оцінку, ми співвідносимо його зі стандартом, якому він повинен відповідати. Окремі оцінки, підгрунття яких є та або та оцінка, називають зовнішніми, чи утилітарними: предметові, який розглядають, надають позитивної, негативної чи нульової цінності не самому по собі, а як засобу досягнення чи усунення чогось іншого, що оцінюють позитивно/негативно [3, с. 31]. Необхідно зупинитися й на такому моменті: у щоденниковому дискурсі підгрунття оцінки здебільшого є почуття й відчуття, тому що кожний описуваний фрагмент дійсності автор «пропускає» крізь себе й найчастіше фіксує у своїх записах тільки те, що його справді хвилює або вражає: «Прекрасний тихий ранок» (О.П. Довженко, 12.09.1954 р.); «Боже, як добре, що я дожив до сьогоднішнього дня з особливим весняним світлом, строгим і прекрасним сірим світлом, яке повертає речам форму, а формі – колір, а кольору – сенс...» (К.В. Москалець, 20.03.1991 р.); «Депресія. Працювати не можу» (В.К. Малик, 30.05.1973 р.); «Це – наш, народний, хороший» (О. Вишня, 14.02.1952 р.).

Важливо також зробити зауваження щодо зразка/ідеалу/стандарту як різновиду підгрунття оцінки: маємо всі підстави тлумачити їх як самостійний імпліцитний елемент структури категорії оцінки, який у лінгвістиці прийнято номінувати стереотипом. Це певне «уявлення» про фрагмент дійсності, фіксована ментальна картинка, що є результатом відображення у свідомості особистості «типового» фрагмента реального світу, такий собі інваріант певної частини картини світу [9, с. 231]. Слід урахувати, що стереотипи – соціальні феномени: суспільство формує стандартні уявлення про те, якими повинні бути речі певного типу. Проте не всі об'єкти мають стандарти. Такого стандарту, наприклад, позбавлені планети: неможливо сказати, якою повинна бути хороша планета. Крім того, стереотипи історично й ситуативно змінні: хороший телевізор середини ХХ ст. виявиться поганим сучасним телевізором.

Шкала оцінок як компонент категорії оцінки завжди знаходиться у свідомості мовця, хоча прямо в мові й не

реалізується. Вона нерозривно пов'язана із природою об'єктів, оскільки неможливо зіставити, наприклад, великий кавун і великий літак, тому порівнювати за певною ознакою можна лише в межах однорідного класу [2, с. 48]. Однак шкала є досить невизначеним компонентом категорії оцінки, оскільки неможливо точно з'ясувати кількість ознаки, відстань між різними ступенями однієї ознаки, міру інтенсифікації тощо.

Необхідно розрізняти об'єкти, байдужі для оцінки, тобто ті, що перебувають поза сферою оцінної діяльності суб'єкта, оскільки вони не входять до ціннісної картини світу мовця, і об'єкти, що стосуються зони байдужого або нейтральної зони на шкалі оцінок. Займаючи нейтральну позицію на цій шкалі оцінок, ознаки «добре» і «погано» зрівноважуються. Крім того, нейтральну зону можна позначити словами *байдужий, нейтральний, середній*. Проте ці слова, що позначають середній ступінь якості, не сигналізують про нейтральну позицію об'єкта на шкалі оцінок, а більше запрограмовані на зону «поганого», як-от: *яблука хороші, погані і середні* [2, с. 51].

Мотиви оцінок не входять до модальної рамки категорії оцінки як її елемент, однак їх фіксують серед факультативних компонентів оцінної структури. Мотивування визначає критерії оцінки, тобто ознаки, за якими оцінюють інші властивості (*цей будинок кращий від іншого, оскільки в ньому більше кімнат, він світліший тощо*) [2, с. 117]. Н.Д. Арутюнова доречно зазначає, що між мотивом оцінки й самою оцінкою відсутній прямий зв'язок, хоча вони й перебувають у постійній емпіричній взаємодії у свідомості людей. Вона переконливо доводить, що оцінка не має причини, однак мотиви оцінки можуть бути усвідомлені як причини думки, *порівняємо: Чому троянди гарні? і Чому ти вважаєш троянди гарними квітами?* [4, с. 57–58].

Мовознавці слушно зауважують, що деякі різновиди оцінок взагалі не мотивовані (смакові, емоційні, естетичні), а деякі оцінки мотивує кодекс поведінки чи кодекс уподобань (етичні чи утилітарні оцінки) [10, с. 2].

Називають ще один компонент структури категорії оцінки – реципієнта, наголошуючи, що він – обов'язкова умова аксіологічної комунікативної ситуації, оскільки реципієнт «виступає одночасно й отримувачем, і тлумачем повідомлення. Проте ця схема ускладнюється, коли маємо справу з біоцінними висловленнями, для яких суттєвою є наявність інтерпретатора-спостерігача зі своїми цілями, цінностями й внутрішніми світами, який не належить до безпосередніх учасників ситуації» [11, с. 69]. Є всі підстави погодитися з таким уточненням структури категорії оцінки. Вивчаючи її прагматичний аспект, а також функціонування в межах щоденникового дискурсу, варто обов'язково врахувати наявність реципієнта, незалежно від того, чи мав його на увазі сам автор під час створення щоденникових записів.

Висновки. Лінгвістична наука досі не виробила уніфікованого погляду на структуру оцінки, що спричинено змістовим і формальним розмаїттям цієї категорії. Проте всі науковці однак у тому, що обов'язковими й такими, що не підлягають сумніву, компонентами є об'єкт, суб'єкт і предикат оцінки. Також у більшості дослідників не викликають заперечень додаткові структурні елементи аналізованої категорії: підгрунття, оцінний стереотип і

шкала оцінки. Крім того, зважаючи на прагматичні й антропоцентричні тенденції в сучасному мовознавстві, варто брати до уваги й такі конститuentи оцінки, як мотив і реципієнт. Вони відіграють важливу роль у дискурсивній інтерпретації аналізованої категорії та впливають на її комунікативний потенціал.

Література:

1. Буяр І.Є. Лінгвістична категорія оцінки: оцінювання досягнутого у вітчизняній лінгвістиці / І.Є. Буяр // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Вип. 11. – 2009. – С. 145–149.
2. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М.: Наука, 2002. – 280 с.
3. Ивин А.А. Основание логики оценок / А.А. Ивин. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1970. – 230 с.
4. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 338 с.
5. Токарева Е.Н. Специфика выражения оценки в гендерном дискурсе: на материале современного английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Е.Н. Токарева. – Уфа : РГБ, 2006. – 208 с.
6. Вендлер З. О слове «good» / З. Вендлер // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 10. – М.: Прогресс, 1981. – С. 531–554.
7. Маркелова Т.В. Семантика оценки и средства ее выражения в русском языке / Т.В. Маркелова. – М.: МПУ, 1993. – 125 с.
8. Лейбниц Г.В. Избранные философские сочинения / пер. под ред. В.П. Преображенского / Г.В. Лейбниц. – М.: Тип.-литограф. Т-ва И.Н. Кушнерев и К, 1908. – 364 с.
9. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В.В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
10. Карасик В.И. Оценочная мотивировка, статус лица и словарная личность / В.И. Карасик // Филология – Philologica. – Краснодар, 1994. – № 3. – С. 2–7.
11. Мурысов Р.З. Опыт анализа оценочного высказывания / Р.З. Мурысов, А.С. Самигуллина, А.Л. Федорова // Вопросы языкознания. – 2004. – № 5. – С. 68–78.

Джерела фактичного матеріалу:

1. Вишня О. Думи мої, думи мої... / О. Вишня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/books/printthebook.php?id=125&bookid=3>.

2. Довженко О.П. Сторінки щоденника (1941–1956) / О.П. Довженко. – К.: Вид-во гуманіт. л-ри, 2004. – 384 с.
3. Малик В.К. Синя книга: щоденник (записки для себе). 1958–1998 / В.К. Малик / упор.: О.В. Сиченко, Н.О. Сиченко. – 2-е вид., без змін. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2011. – 308 с.
4. Москалец К. Келія чайної троянди / К. Москалец [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/691637/>.
5. Стус В. З таборового зошита // Стус В. Твори : у 4 т. 6 кн. Т. 4 : Повісті та оповідання; Незакінчені твори; Сценарії; Літературна критика; Заяви, публіцист. листи та звернення; З таборового зошита. – Львів: Просвіта, 1994. – 544 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.madslinger.com/stus/z-taborovoho-zoshyta/>.

Дейна Л. В. Інтерпретація структури категорії оцінки на фоні щоденникового дискурсу

Анотація. В статті проаналізовані основні й додаткові структурні елементи оцінки з урахуванням специфіки лінгвістичної середовища досліджуваної категорії. Установлені особливості компонентів оцінки, виявлені деякі суперечливі погляди мовознавців на них.

Ключевые слова: об'єкт оцінки, оцінка, оціночний предикат, оціночний стереотип, структура оцінки, суб'єкт оцінки, шкала оцінки.

Deina L. Interpretation of the evaluation category structure against the background of diary discourse

Summary. This article deals with the basic and additional structural elements of the assessment with a subject to specificity of linguo-stylistic environment of studied category. The features of evaluation components have been clarified and revealed some conflicting views of linguists on them.

Key words: object of evaluation, assessment, evaluative predicate, evaluative stereotype, structure of evaluation, subject of evaluation, evaluation scale.

ДИСКУРС ЛІТЕРАТУРНО-ЖИВОПИСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ТВОРЧОСТІ Я. ІВАШКЕВИЧА

Анотація. Стаття присвячена особливостям світосприйняття Я. Івашкевича, спробі осмислити внутрішній світ його художніх творів. Увага сконцентрована на дослідженні особливостей функціонування художнього образу в контексті взаємодії музики, слова та живописного начала.

Ключові слова: метафора, світогляд, звук, колір, синкретизм, синтез.

Постановка проблеми. Сучасність виводить синкретизм на рівень одного з основних понять філософії та культури, що зумовлено зростаючою роллю інтеграційних процесів та явищ у контексті глобалізації всього культурного життя суспільства, яке перетворює оточуючий світ. На відміну від синтезу, що полягає в з'єднанні вже вилучених із єдності автономних різновидів мистецтва, синкретизм є ознакою мистецтва, що вказує на єдність, нерозчленованість.

Незважаючи на чималу низку робіт, присвячених творчості Я. Івашкевича (Ю. Булаховська та Г. Вервес писали про художній світ Я. Івашкевича, про зв'язки митця з Україною; А. Завада – про європеїзм письменника; Є. Квятковський та Р. Радишевський висвітлювали ранню поезію; Г. Рітц – мотивний аналіз прозових творів; С. Яковенко – філософське підґрунтя його творчості та ін.), вона залишається відкритою для нових інтерпретацій та прочитань з огляду на нові тенденції літературознавчої науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будучи різнобічно обдарованою людиною, Я. Івашкевич, поряд із глибоким знанням музики та зацікавленості нею, звертає величезну увагу на живописну складову своєї творчості. У житті письменника настає період сильного зацікавлення живописом. «Нічого не можу відтворити олівцем чи пензлем, але здається мені, що лише таким чином міг би висловитися до кінця. Іноді перемагає мене справжня ностальгія за живописом – і навіть зараз замість оповідання про Париж, – хотілось би це все – намалювати...» [7, с. 235].

Відповідно, кольорова палітра Я. Івашкевича – надзвичайно різноманітна: від нехарактерного для християнського самоусвідомлення та сприйняття світу золотого кольору до традиційних значень чорного та білого.

Яскраві (вогненні, пурпурові, золоті) кольори, вочевидь, є не лише виразними акцентами, але й надають оповіді певної урочистості, допомагають в імпресіоністичному нюансуванні почуттів та пейзажних замальовок Я. Івашкевича.

Як зауважив Р. Радишевський, «уся українська тематика Я. Івашкевича духовно невичерпна – як описи рідного пейзажу, так і просякнуті тугою спогади про Україну, вони стають у його творчості топосами іншого значення, символізують вплив східно-християнської ментальності.

Східні інспірації поета... – це, перш за все, символ діонісійства, <...> домінування, як у візантійському живописі та іконографії, золотого кольору, більш притаманного православ'ю, аніж католицизму» [4, с. 73–74].

Втілення концепції України як місця зустрічі та співіснування Сходу та Заходу найповніше втілюється в повісті «Осінній банкет». На користь цього свідчать і своєрідно забарвлені пейзажі, і внутрішні стани головних героїв, і навіть особливі інтер'єрні замальовки: «А коли він сів за стіл, накритий рушниками, маючи перед собою цілий ряд позолочених чи старочорних мальованих візантійських ікон – світло від заходу сонця, фуксії у вікнах і герані, старий-старезний клавіцимбал біля величезних вазонів фікусів, створили у нього дивне враження екзотики щоденного українського життя, котрої він не бачив уже так давно» [6].

Після подорожей до свого маєтку повертається молодий юнак Стефан. Він відвідує місцевого православного священика Василя, де зустрічає його доньку – Ганю, яка в повісті є втіленням діонісійського начала, саме вона виконує роль жриці храму осені, саме з її образом найтісніше пов'язані плодючість землі, еротизм та мотив поєднання Еросу і Танатосу. Будучи об'єктом еротичного бажання, образ Гані завжди пов'язаний зі смертю – йдеться про смерть батьків Стефана та Кристину, епізод хвороби та смерті тітки Феліції. Золотий колір невідступно супроводжує образ Гані: «В білій, легкій сукні, боса, з мідно-золотим волоссям, заплетеним тоненьким калачиком навколо голови, невеликої і гарної, стала на порозі. Вуста її розкрилися в усмішці несміливій, але гідній. Дві її міцні руки тримали велику миску, повну золотих яблук, несамовито круглих, і тарілку, на якій прозорі соти меду розпливалися в бурштинових потоках солодошців» [6]. Спочатку всі герої зустрічаються в Стефана, потім у маєтку маркіза. Там здійснюється ритуал поклоніння Церері, також діонісійський за своєю суттю.

Поряд із Ганею найбільшим еротизмом автор наділяє Кристину: «Ворота стайні, чорні ворота, відчинилися; на великому анатолійському огирі, недавно привезеному Стефаном, керованому вмілою долонею, виїхав Кристин – цілком голий і прекрасний у той момент; зосереджений на своєму потужному коні, він тримав у лівійці віжки, напружуючи м'язи плечей і грудей – у правій руці тримав зелену ще гілку з листям замість багога. Кінь завернув убік і Кристин їхав профілем до Гані і Стефана під склепінням широких кленів, котрі де-не-де вже починали жовтіти» (Переклад – О. Сухомлинова) [5].

Тонко спостережені в повісті плінність людського життя та природи, багатство світлотіней. Дія відбувається в найбільш улюблену Я. Івашкевичем пору року – осінь – час родючості і достатку: «Я переконаний, що немає більш поганської пори року. Вона є, власне, настільки готовою,

це ви добре сказали, як яблуко, що має ось-ось впасти, переповнене соками своїми, і згнати. Але це швидше нагадує жінку, котра так виповнена життям і життєвими силами, що тільки вітру треба, аби її зірвав аби впала в чийсь руки, що пригорнуть її до лона. Йдеться мені, власне, про те, щоби цим порівнянням дати образ пекельно чуттєвий, котрий би гладив і пестив тіло – якою є осінь» (Переклад – О. Сухомлинова) [5].

Природа в Я. Івашкевича теж наділена діонісійськими рисами – еротичністю та зрілістю: «Почорніла від дощу земля (недавно зорана) розкривала свої тлусті боки, любовно віддана вихорам, котрі йшли вздовж її тіла, цілючи її довго, пестливо, пристрасно і бурно. Той поцілунок вітру широких піль почув і Кристин, коли стояв отак, і повів цей втискався поміж рукави і поміж розставлені ноги, згори донизу обіймаючи пестливим холодом, почувла цей вітер і Ганя; мимохить на сидінні до Стефана присуваючись, і одночасно дивлячись на його профіль своїм непевним, але сміливим поглядом» (Переклад – О. Сухомлинов) [5].

Ритуал поклоніння Церері – вино, еротичні візії, принада молодого тіла «жриці» Гані, плоди землі демонструють віру в нерозривну єдність усього суцього на землі – містично, незалежно від бажань людей: «Єдиною правдою і єдиною істотною річчю, яка чого-небудь варта є оті одвічні хвилі, що під поверхнею брехні людської плывуть і зв'язують між собою небачені світи і людей, зорі і жінок, пальми і яблуні... Ганю і мене, і пана, і Кристину в один нерозривний вузол найглибшого існування, яке шкода називати життям чи коханням» [6].

Отже, відмітимо вживання золотого кольору Я. Івашкевичем в особливий спосіб. Повесть наповнена золотим кольором як символом сонячного світла, що асоціюється із сонячною енергією та вогнем, Сходом, достатком та добробутом. Відзначимо імпресіоністичне нюансування почуттів персонажів за допомогою нетрадиційної для слов'янського світу колористики.

Новаторство в попередній пейзажній традиції польської літератури межі XIX – XX століть виявляється в посиленні виражального начала пейзажів. Так виникає різновид пейзажної мініатюри – поезії в прозі, що мають низку особливостей, серед яких дослідники називають імпресіоністичні прийоми письма. Це, по-перше, зміна кута зору з об'єктивного на суб'єктивний – відбиття зображуваного крізь призму сприйняття ліричного героя, що відкриває можливості для передачі внутрішнього, психологічного стану людини. По-друге, структура таких творів побудована вже не на просторових співвідношеннях предметів, як у пейзажних мініатюрах, а на внутрішніх рефлексіях ліричного героя, на його асоціативному сприйнятті оточуючого світу. Нарешті, синтетична мініатюра для посилення емоційної складової використовує художні засоби інших видів мистецтв (живопису, музики тощо) у літературі кінця XIX – початку XX століть саме знахідки імпресіоністів були в цьому контексті найцікавішими, оскільки вони орієнтувались на досвід художників, які використовували для передавання миттєвих вражень напівтони, яскраві мазки, нечіткі, розмиті контури, кольорові плями.

Невелике оповідання «Сунічка» якнайкраще ілюструє це твердження. Подія – прогулянка у лісі в перші дні осені – перетворюється письменником на яскраву

подію-переживання оточуючого світу за допомогою декількох відчуттів – зорових (від «пожовклого листочка», «сапфірного неба» до шойно викопаної картоплі – «рожевих грудочок... котрі схожі на кетяги темних перлин чи якихось ягід» і нюхових (у повітрі «снують осінні запахи розритої землі, картоплі, соняхів»). Герой твору доходить висновку, що «кожен місяць, кожен тиждень мають свій особливий колір» [3, с. 138]. Невеличка сунічка, знайдена в лісі, викликає роздуми про невідворотність життя: «Дерева ще зелені, але мине трохи часу і вони пожовкнуть: для цього достатньо перших холодів. Небо ще блакитне, але скоро вбереться у сірість. Пташки ще не відлетіли, але лише тому, що зараз ще не по сезону тепло» [3, с. 138]. Зауважимо, що Я. Івашкевич використовує у своїй творчості як автологічні, так і метафоричні позначення кольорів.

У прозі Я. Івашкевича часто виникають моменти, коли один день, одне відчуття (як у «Сунічці»), якийсь пейзаж викликають думки про невідворотність закінчення всього в житті людини – молодості, пам'ятання, зрештою, одного серпневого дня, закінчення якого так не хочеться: «Переді мною, скільки сягало око, простяглося стернище. Над його жовтою щіткою висіло блідо-блакитне небо, і хоч сонце стояло ще високо, відчувалося, що день буде короткий. У полі подихав легесенький вітерець, він пахнув полином і кінцем літа. Тоді вперше щось стиснуло моє серце; то було передчуття кінця, що згодом стане звичайним в житті людини» («Серпневий день» – Переклад із польської О. Медущенко) [1, с. 249–250].

Схоплення моменту життя характерне для письменників-імпресіоністів. Новела «Серпневий день» занурює в атмосферу дитинства. Оповідачем є хлопчик, який разом із матір'ю та сестрою повертається до Варшави з невеликого села Тимошівки. У «Серпневому дні» є декілька пейзажних замальовок, які виламуються і з польської, і з української (не забуваймо про вплив України на творчість письменника!) пейзажної традиції. Очима дитини бачимо обійстя в Чорнишах, що «обсажене вербами, здалека нагадувало букет, що його поставили посеред столу» [1, с. 246] та вмирання природи: «... куценські стебельця соломи були густо переткані незліченними нитками білої павутини. Білі, густі, мов прядиво, пасма бабиного літа, розмаювані вітром, ніби вимпели, поначіплювалися на колочки й квітки високих пожовклих будяків, і вони стояли купками, неначе опудала з розчепіренними руками. Часом повів підхоплював таке біле пасмо й ніс його над полем у блідо-блакитному повітрі» [1, с. 250]. Картини в'янучої природи промальовані письменником з особливою чуттєвістю. Відчуття неминучості згасання досягається за допомогою моделювання деталей білим кольором із деталізацією іншими кольорами – іноді контрастними.

Я. Івашкевич часто звертається до зображення конкретного відрізка часу у своїх творах, багато з яких мають відповідні назви – «Ядвіня. Квітневий день», «Березневий день» і т.д. Останній вкотре підіймає тему смерті – центральну для творчості письменника.

Невеликий твір «Сон-трава» – суцільний акварельний малюнок, який немало у творчості Я. Івашкевича. Автор використовує гру світла та тіні, і кольорову палітру, і розмиті контури – як малюнка, так і спогадів. Перші ж рядки занурюють нас в атмосферу юності оповідача:

«З давніх-давен усім, хто пише відомо, що існують слова-ключі. Прочитані чи почуті десь, вони породжують нескінченний ланцюг спогадів» [2, с. 549].

Так розсотується клубок спогадів, дивних асоціацій, історії виникають одна за одною: «В одній із книжок я знайшов слово «сон» у незвичайному поєднанні... у ній йшлося про бузкові сні та глечики на вікнах. Це була неправильно витлумачена фраза. Насправді мова йшла не про сні-марення, а про квітку, котру російською називають «сон» або «сон-трава», про бузкові мохнаті квіти, яких у часи моєї молодості у лісах біля Києва було не злічити» [2, с. 549]. Незалежно від значення в тій книзі, оповідач будує свій власний асоціативний ряд: «слово «сні», незалежно від не відгаданої назви квітки, оживило в моїй пам'яті пісню Ріхарда Вагнера; втім це вже зовсім інша, хоча теж давня історія».

Вагнерівські «Сні» – «Die Träume» – це туманна похмура пісня, побудована на чистих, ще не займаних обробленням тристанівських мотивах, дар Матильді Везендонк, принесений у щедру пориванні любові. У ній хмари, дерева, аромати швейцарського озера та ті невиразні, неясні, ледь вловимі образи, які може зафіксувати і втілити лише музика. Музика надає новелі особливого поетизму, акцентуючи на ще одній деталі – весняній квітці сон-трави:

«Буття набуває тут такої досконалої форми, яка в Вагнера більше ніколи не траплялась, хоч уся його творчість була одним прагненням – вловити, явити буття, буття музики, буття сну. Є в цій пісні щось від пухнастого цвіту» [2, с. 549–550].

Матеріалу, що слугував би подією основою твору, не багато. Головна героїня – молода дівчина Ліза, яку віддають заміж за чоловіка, старшого за неї, вона змушена припинити заняття вокалом, а, значить, «Сні» Р. Вагнера звучать востаннє. Ліза прощається зі своєю вчителькою співів, фактично, прощаючись зі своїм голосом: «Здавалось, з-під її рук вислизає мережив звуків і ця сітка обплутує та затягує Лізу. *Уривчасті, колючі, уїдливі звуки, подібно до рою бджіл*, оточили Лізу з усіх боків... *Золотисте мереживо звуків* ніби відмежувало від нас Лізу прозорою завісою, огортало та одночасно оголювало її. Тіло її немов вивільнялось із легкого плаття, прикрите, воно у якийсь таємничий спосіб ставало доступним для поглядів <...>

І перші ж звуки, що виривались із Лізиних грудей, глибокі та чисті, нагадували *тихе відлуння віолончелі*, несподіваний вступ якогось чарівного інструмента» [2, с. 560].

Занурюючись у музичну стихію, проводячи виразні паралелі між буттям музики та екзистенційними станами, Я. Івашкевич у своїй творчості окреслює декілька виразних мотивів – мотив втрати дому та мотив повернення до домівки часів молодості.

Залишивши свій дім одразу після революції, Я. Івашкевич завжди буде з теплотою згадувати часи своєї молодості, ностальгія за доміркою завжди буде чи не центральним мотивом його творчості. Вона звучатиме в його поезії, на цьому мотиві іноді базуватиметься сюжет, або, відступаючи на другий план, ставатиме мотивом-ремінісценцією. Мотив подорожі-повернення до домівки часів молодості набуває в Я. Івашкевича ознак екзистенційного стану. Майже всі герої його прозових творів переживають моменти філософського смутку, туги, меланхолійного на-

строю і прагнення подорожі. Збірки поезій «Книга дня і книга ночі», «Повернення до Європи», «Літо» насичені подорожніми враженнями, літературними ремінісценціями та музичними алюзіями.

Висновки. Отже, колір у художній картині світу Я. Івашкевича стає одним з основних вимірів простору та буття в ньому людини, додає образам додаткового смислового навантаження, породжує ланцюг асоціацій. Він завжди дає можливість письменнику зазирнути за межу освоєного простору – у глибини людської душі, її внутрішній світ.

Колір – одна з найважливіших складових художнього мікрокосму автора, спосіб оживлення, одухотворення простору, його сакралізації, надання речам та явищам абсолютно нових якостей. Це своєрідне вирішення завжди актуальної проблеми синтезу мистецтв та синкретизму художнього образу.

Література:

1. Івашкевич Я. Новели / Я. Івашкевич. – К.: Дніпро, 1974. – 332 с.
2. Івашкевич Я. Сочинения : в 3 т. / Я. Івашкевич. – М.: Художественная литература, 1988–. – Т. 3. – 1988. – 703 с.
3. Пінчук С. До питання про поетичну прозу / С. Пінчук // Ярослав Івашкевич і Україна : зб. наук. праць / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка ; Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України ; Міжнародна школа україністики НАН України / Р. Радишевський (відп. ред.). – К.: Бібліотека українця, 2001. – 411 с.
4. Радишевський Р. Домінанти поезії Я. Івашкевича. / Радишевський Р. // Ярослав Івашкевич і Україна : зб. наук. праць ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка ; Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України ; Міжнародна школа україністики НАН України / Р. Радишевський (відп. ред.). – К.: Бібліотека українця, 2001. – 411 с.
5. Сухомлинов О.М. «Осінь учта» Ярослава Івашкевича як вияв діонісійського бачення українсько-польського культурного пограниччя / О. Сухомлинов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bdpu.org/scientific_published/akt_probl_sl...9/56.doc.
6. Яковенко С. «Осінь учта» Я. Івашкевича / С. Яковенко www.bdpu.org/scientific_published/akt_probl_sl...9/56.doc.
7. Iwaszkiewicz J. Książka moich wspomnień / J. Iwaszkiewicz. – Kraków, 1957. – 228 s.

Дмитренко Н. В. Дискурс літературно-живописного взаємодіяння творчості Я. Івашкевича

Анотація. Стаття посвячена особливостям мироощущения Я. Івашкевича, попытке осмыслить внутренний мир его художественных произведений. Внимание сконцентрировано на исследовании особенностей функционирования художественного образа в контексте взаимодействия слова, музыки и живописного начала.

Ключевые слова: метафора, мировоззрение, звук, цвет, синкретизм, синтез.

Dmytrenko N. Discourse of literature and painting in creative works of J. Iwashkewich

Summary. The article is dedicated the problems of syncretism of the artistic image in the creation of J. Iwashkewich. It is interpreted as specific indivisible components of literary work, the combination of the heterogeneous elements of the text, which inspire of this do not lose their primary qualities.

Key words: metaphor, philosophy, sound, color, syncretism, synthesis.

Казарин В. П.,*доктор филологических наук, профессор,
заведующий кафедрой русской и зарубежной литературы
Таврического национального университета имени В. И. Вернадского***Новикова М. А.,***доктор филологических наук, профессор,
профессор кафедры русской и зарубежной литературы
Таврического национального университета имени В. И. Вернадского*

СТИХОТВОРЕНИЕ А. А. АХМАТОВОЙ «ВИЖУ ВЫЦВЕТШИЙ ФЛАГ НАД ТАМОЖНЕЙ...» (ОПЫТЫ РЕАЛЬНОГО И ПОЭТОЛОГИЧЕСКОГО КОММЕНТАРИЯ)

Аннотация. В работе выявляются петербургские и крымские реалии, которые легли в основу поэтических образов стихотворения А.А. Ахматовой 1912 года. Доказывается двойная адресация стихотворения и особый, пророческий смысл его финала. Используются такие методы: историко-биографический, реального комментирования и глубинного поэтологического анализа. Текст сопровождается иллюстрациями.

Ключевые слова: Ахматова, Гумилев, Петербург, Морская таможня, флаг, Крым, Свято-Владимирский собор, слава.

Постановка проблемы. Осенью 1912 года А.А. Ахматова написала стихотворение «Вижу выцветший флаг над таможенной...». Текст его мы позволим себе напомнить читателю: «Вижу выцветший флаг над таможенной / И над городом желтую муть. / Вот уж сердце мое осторожней / Замирает, и больно вздохнуть. / Стать бы снова приморской девчонкой, / Туфли на босу ногу надеть, / И закладывать косу коронкой, / И взволнованным голосом петь. / Все глядеть бы на смуглые главы / Херсонесского храма с крыльца / И не знать, что от счастья и славы / Безнадёжно дряхлеют сердца [1, т. 1, с. 117].

Изложение основного материала исследования. Стихотворение напечатано в февральском номере журнала «Гиперборей» за 1913 год. Значит, написано оно не позже 1912 года: рукописи сдавались в журналы за два месяца до выхода в свет. Авторская датировка «Осень 1913» в книге Ахматовой «Бег времени» [5, с. 71, 458] правильно указывает на сезон, когда стихотворение было создано, но никак не на год. В январе 1913 года оно уже было в типографии. Кроме того, именно к концу 1912 года (судя по рукописям и авторским свидетельствам) относится большинство других стихотворений ахматовской подборки (их общее число – пять, наше стихотворение стоит посередине – третьим), напечатанных в той же книжке журнала [5, с. 456]. Да и сама атмосфера стихотворения, наполненная уходящим летним зноем, тоже заставляет связывать его замысел с осенью 1912 года, а не с зимой 1913 года.

В окончательном варианте стихотворение не имеет названия. Но первоначально оно было опубликовано под заглавием «Возвращение» – и это не случайно. Композиционно все стихотворение построено на мысленном «возвращении» из современности в прошлое. Только учитывая

эту параллель-контраст, можно проникнуть в его замысел. А начать это «проникновение» стоит с ахматовских реалий.

1. Вижу выцветший флаг над таможенной <...>.

О какой таможене пишет поэт? Откуда можно было видеть ее флаг?

Главная Морская таможня Санкт-Петербурга находилась в начале XX века на стрелке Васильевского острова в здании, в котором с 1927 года и донныне располагается Институт русской литературы (Пушкинский Дом) Российской Академии наук. Глагол в первой строке стихотворения подразумевает длительность действия: не «увидела» или «заметила» таможенный флаг, не «посмотрела» или мимолетно «глянула» на него, а «вижу». Не одномоментно, а продолжительно, не единожды, а многократно, вновь и вновь. Почему же какое-то время осенью 1912 года А.А. Ахматова видела снова и снова именно таможеню?

В столице в тот период наш поэт более или менее долго без перемены места оставалась только в одном учреждении – в так называемой клинике профессора Д.О. Отта. Клиника была основана императрицей Марией Федоровной в 1797 году. Сегодня она является Институтом акушерства и гинекологии имени Д.О. Отта. В этой самой «императорской родильне», как ее называли петербуржцы, 18 сентября (1 октября по новому стилю) 1912 года А.А. Ахматова родила своего сына Льва.

Клиника профессора Д.О. Отта, «очень дорогая и очень хорошо обставленная» [6, с. 77], куда привез свою жену рожать Н.С. Гумилев, с той поры и по сей день также находится на стрелке Васильевского острова, располагаясь чуть южнее здания тогдашней таможни – сегодня Пушкинского Дома.

Трехэтажное здание Морской таможни венчается круглой башней, которая по высоте совсем немного уступает своей архитектурной основе и одиноко возвышается над всей округой. На куполе башни установлен шпиль, длина которого в свою очередь равна этажу основного здания

Именно шпиль на круглой башне здания нес на себе до революции флаг Российского морского таможенного ведомства, который был утвержден 1 марта 1871 года – синее полотнище с национальным триколором в кантоне и скрещенными кадуцеями (жезлами Меркурия), обвитыми змеями.

Таможенный флаг был виден далеко в округе. Роженица А.А. Ахматова-Гумилева лежала, видимо, в палате с северной стороны клиники. Именно оттуда она могла ви-

деть в окно не только «желтую муть» осеннего неба, но и «таможенный флаг».

Все сказанное позволяет предположить, что анализируемое нами стихотворение было написано не раньше последних чисел сентября, когда поэт ложится в клинику профессора Д.О. Отта. Не раньше, но вполне может быть, что оно написано двумя-тремя неделями позже. 22 октября (4 ноября по новому стилю) 1912 года А.А. Ахматова пишет письмо В.Я. Брюсову, в котором посылает ему «несколько стихотворений, написанных на днях», и оставляет важное для нас признание: «Я не могла сделать этого раньше, потому что у меня родился ребенок, и я ничего за всю осень не писала» [6, с. 78].

II. <...> И над городом желтую муть.

Характерным является факт, что А.А. Ахматова видит «желтую муть» «над городом». Действительно, лежащей пациентке открывается в окне не сам город, а пространство над ним: с выцветшим флагом и желто-мутными небесами. Мало того можно предположить, что лежала наша роженица не на первом и даже едва ли на втором этаже клиники. Иначе соседние здания и деревья (а застроена стрелка очень плотно) заслоняли бы от нее всякий вид из окна, включая небо.

Но почему небо у нее «мутное»? И почему «желтое»?

С «мутью» дело обстоит более или менее просто. В сентябре 1914 года, когда Санкт-Петербург будет уже переименован в Петроград, А.А. Блок напишет одно из самых известных своих стихотворений – о военном эшелоне Первой мировой войны, отправляющемся из столицы на «кровавые поля» Галиции. Первая строка стихотворения, давшая ему название, звучит так: «Петроградское небо мутилось дождем...» [10, т. 3, с. 275]

Итак, версия первая – дождь. Версия вторая – туман. Конец сентября для севера это уже осень. Проверить обе версии можно было бы по столичным газетам сентября 1912 года. Метеопрогнозы и тогда уже печатались регулярно, как и теперь. Но есть еще и внутренняя оптика самого ахматовского стихотворения. Она обе эти версии отменяет. Увидеть флаг над таможенной сквозь дождь или туман еще возможно. Разглядеть, что этот мокрый флаг «выцветший» нельзя.

Остается третья версия, уже упомянутая выше. Не воздух Петербурга мутен и желт, а именно небо, по которому Балтика уже нагоняет низкие клубящиеся тучи. Но откуда возник этот желтый колоратив?

От электрических фонарей. Для начала XX века яркое электрическое освещение улиц – еще диковинка и привилегия столиц. Об этом мы найдем немало стихов и у того же А.А. Блока, и у раннего В.В. Маяковского, и у других поэтов-петербуржцев. В искусственной желтизне ночных мегаполисов порой усматривали нечто дьявольское: все подменяющее, обесценивающее, искажающее. Но у нашего поэта встречается и вполне позитивное восприятие новомодных светильников: «Чернеет дорога приморского сада, / Желты и свежи фонари» [1, т. 1, с. 175].

Если принять наше объяснение появления в стихотворении «желтой мути», получается, что А.А. Ахматова фиксирует свое круглосуточное пребывание в клинике. Днем она видит таможенный флаг, ночью – мутное и желтое от электрических фонарей низкое небо. Это свидетельствует о какой-то тревоге, переживаемой ею. Тревога, в свою очередь, оборачивается бессонницей.

III. Вот уж сердце мое осторожней / Замирает, и больно вздохнуть

С медицинской точки зрения ситуация ясна. У героини стихотворения налицо все симптомы сердечной недостаточности. Тут и внезапность приступа («вот уж...»), и перебои сердечного ритма, и острая боль в груди при вдохе. В письме 1907 года С.В. фон Штейну упоминается еще один симптом болезни: «С сердцем у меня совсем скверно, и только оно заболит, левая рука совсем отнимается» [6, с. 46]. Наряду с чахоткой болезнь сердца будет мучить А.А. Ахматову всю жизнь; от нее она, в конце концов, и умрет. Стихи нашего поэта (как всегда, документально точно!) фиксируют развитие этого недуга.

Но что могло спровоцировать его именно тогда, в сентябре 1912 года?

Конечно, роды – нелегкое испытание для любой женщины, а для больной туберкулезом – тем паче. Да, петербургская погода («желтая муть») сердцу не подмога. И все же... Складывается впечатление, что во внутренней жизни А.А. Ахматовой именно перед родами (или сразу после них) произошло нечто такое, что в буквальном смысле ударило по ее сердцу.

Что мучает нашу роженицу в клинике? Что так тщательно скрывает она? Почему поэт в стихотворении ни единым словом не обмолвится, что стала матерью? Отчего упорно датирует стихотворение в последующих изданиях осенью 1913 года, фактически дезориентируя читателя? Чего он, читатель, не должен знать про ахматовский 1912 год?

Назовем это «малой тайной» стихотворения. К ней нам еще предстоит вернуться. А пока – стихи делают неожиданный скачок во времени и пространстве.

IV. Стать бы снова приморской девчонкой, / Туфли на босу ногу надеть, / И закладывать косу коронкой, / И взволнованным голосом петь.

В мечтах героиня во второй строфе мгновенно переносится назад: в счастливое подростковое прошлое, которое прошло там – у моря, в Севастополе. Это читателю понятно и без комментариев. Понятно ли ему иное?

Стремительный, легкий ритм. Ни единого анжамбамента, в отличие от предыдущих строк, с их физически наглядной одышкой (сердце «осторожней / замирает...»). Звучный вокализм. Простая, разговорная, непринужденная лексика. Поэт действительно «вернулась», она у себя дома и душевно, и портретно, и (если угодно) физиологически. Наконец-то ей хорошо.

Какой ценой?

А той самой, что, вернувшись (пускай, повторим, в мечтах), героиня как бы аннулировала все, произошедшее с нею в промежутке между «приморской девчонкой» 1896–1903 годов и женщиной, поэтом, человеком 1912 года. Отречение фиксируется поэлементами. «Косы коронкой» противостоят знаменитой, эмблематичной прямой челке и волосам, небрежно подколотым длинными шпильками на модный японский лад. А ведь эта прическа была и будет запечатлена на полотнах прославленных художников, и не только отечественных.

То же можно сказать о костюме. Желтая шаль, которая по одной из версий будет привезена А.А. Ахматовой мужем из поездки по Востоку, и другие «ложноклассические шали», воспеты О.Э. Мандельштамом; агатовые и

янтарные четки на шее; вызывающие строки, шокировавшие публику Серебряного века: «...Я надела узкую юбку, / Чтоб казаться еще стройней» [1, т. 1, с. 113] – все отброшено. Счастье, оказывается, прячется в простом – «туфли на босу ногу надеть».

Необыкновенно гибкая от природы, А.А. Ахматова завораживала гостей в их с Н.С. Гумилевым царскосельском доме «змеиными» акробатическими пируэтами: она «легко закладывала ногу за шею, касалась затылком пяток» [6, с. 67]. При всем изобилии «оргий» и «афинских ночей» в стилизованном обиходе Серебряного века, таких виртуозных экстравагантций не позволял себе, кажется, никто. Но мечталось «жене-колдунье», как выясняется, совсем о другом – она хочет всего-то «взволнованным голосом петь».

Все ампула, наработанные годами, Н.С. Гумилевым властно и педантично отточенные, оказались болезненными и ненужными.

А новорожденный сын? А муж? А творчество и творческая слава?

О диалогизме (или полилогизме) ахматовской лирики, о ее особой сюжетности написаны тома научных работ. Кажется, однако, никто из ахматоведов не сфокусировал внимания на том, что диалог – это разговор двух сторон (а не монолог в присутствии другого). И сюжет – это события, по-разному значимые для разных героев (а не для одного лишь субъекта действия, для кого все другие суть только объекты).

«Малая» тайна анализируемого нами стихотворения состоит в том, что оно в зашифрованном виде есть диалог, и адресован он Н.С. Гумилеву. Брак их, который длился уже два с половиной года, не сделал двух поэтов роднее и ближе. Напротив, отчуждение, противостояние во всем (даже в стихах) только росло. А.А. Ахматова искренне радовалась книге Н.С. Гумилева 1910 года «Жемчуга» («3/4 лирики <...> относится ко мне»). Его же книгу 1912 года «Чужое небо» она восприняла как «борьбу» с ней «не на живот, а на смерть» [6, с. 74]. Вернувшись весной 1912 года из совместной поездки с мужем в Италию и с удивлением обнаружив, что она не может рассказать близкому человеку об этом путешествии, столь важном для ее внутреннего развития, «легко и плавно», А.А. Ахматова объяснит затруднение весьма характерно: «Должно быть, мы (с Н.С. Гумилевым. – К. В., Н. М.) уже не так близки были друг другу...» [1, т. 1, с. 553].

Рождение сына только подтвердит опаску, высказанную А.А. Ахматовой в стихотворении «Он любил...» (1910 год) через шесть месяцев после свадьбы. Сначала она перечисляет «три вещи», которые ее муж любил. Потом называет три вещи, которые он не любит. Первая среди них – «когда плачут дети» [1, т. 1, с. 36]. Именно эта «вещь» и случилась – она родила. Поведение Н.С. Гумилева во время беременности и родов жены, которого мы не будем касаться, нанесло ей незаживающие раны. Брак, юридически распавшийся в 1918 году, фактически умер осенью 1912 года. Об этом скажет сама А.А. Ахматова: «Скоро после рождения Левы мы молча дали друг другу полную свободу и перестали интересоваться интимной стороной жизни друг друга» [6, с. 77].

Но рана осталась, и сердцу больно. Оттого и стихотворение А.А. Ахматовой действительно адресовано ему – Н.С. Гумилеву. Он один знает, откуда она несколько дней

снова и снова видела «выцветший флаг над таможенной». Защищая свою драму от посторонних, Ахматова не упомянет клинику, ни слова не произнесет о родах, о сыне. Она позволит себе только, обнаруживая накопившуюся тревогу и тоску, описать небо над Петербургом как «желтую муть», а флаг над таможенной назвать «выцветшим». О небе над Херсонесом, о флаге над Севастопольской таможенной она так не говорила и не скажет никогда.

Н.С. Гумилев понял замысел своей жены и отреагировал на адресованное ему послание. 9 (22 по новому стилю) апреля – через месяц-полтора после публикации стихотворения – он из Одессы, перед очередным отъездом в Африку, откровенно отвечает на него. Начнет он издали – с общей характеристики стихотворения и определения места его автора в поэзии: «Я весь день вспоминаю твои строки о «приморской девчонке», они мало того что нравятся мне, они меня пьянят. Так просто сказано так много, и я совершенно убежден, что из всей послесимволической поэзии ты да, пожалуй (по-своему), Нарбут окажетесь самыми значительными» [12, т. 3, с. 236].

Ответ неожиданный, а местами вызывающий сомнения. Во-первых, обнаруживается, что не только А.А. Ахматова грезит счастливой «приморской девчонкой» – Н.С. Гумилеву она тоже не просто «нравится», она его «пьянит». Он выбирает не киевскую «колдунью», не царскосельскую «нимфу», не акмеистическую королеву, а ту простодушную, наивную, радостную «дикую девочку». Но ведь нимфу и королеву годами ваял из А.А. Ахматовой сам Н.С. Гумилев? Да. Но Пигмалион, судя по всему, не выдержал того, что Галатея его переросла.

Во-вторых, не очень-то верится в искренность рассуждения Н.С. Гумилева об А.А. Ахматовой в паре с В.И. Нарбутом. Что-то, а художественное чутье было у Н.С. Гумилева острым и точным. Он не мог не ощущать, что В.И. Нарбут с А.А. Ахматовой по дарованию не сопоставим. А потому это сопоставление не возвеличивает, а уменьшает масштабы ее личности.

А что же дела семейные?

Из того же гумилевского письма: «Милая Аня, я знаю, ты не любишь и не хочешь понять это, но мне не только радостно, а и прямо необходимо по мере того, как ты углубляешься для меня как женщина, укреплять и выдвигать в себе мужчину; я никогда бы не смог догадаться, что от счастья и славы безнадежно дряхлеют сердца, но ведь и ты никогда бы не смогла заняться исследованием страны Галла и понять, увидя луну, что она алмазный щит богини воинов Паллады» [12, т. 3, с. 236].

Казалось бы, зачем тут, в письме к тоскующей и еще недавно близкой женщине, все эти исследования «страны Галла» и «алмазные щиты» богини Паллады? А вот это уже ревность творческая. Удел А.А. Ахматовой – говорить «так просто – так много». Удел его, Н.С. Гумилева, – ехать в далекую Африку, исследовать народ великанов «галла» (нагорье Западной Африки в верховьях Голубого Нила, севернее Сомали), изучать эллинскую мифологию. (Кстати, здесь Н.С. Гумилев допустил несколько неточностей: Луна никогда не была щитом Афины, тем более алмазным, как и сама Афина не была богиней воинов).

Все это уже явная забота о «потомках», которые, по словам «разлюбленной» жены (они сказаны в последнем (пятом!) стихотворении ахматовской подборки в февраль-

ском номере «Гиперборей»), должны «рассудить» их с Н.С. Гумилевым спор: «<...> Чтоб отчетливей и ясней / Ты был виден им, мудрый и смелый, / В биографии славной твоей / Разве можно оставить пробелы?» [1, т. 1, с. 114].

Ссылаясь на свои стихи «Галла» (пока в замысле) и «Одиссей у Лаэрта», Н.С. Гумилев фактически признает правоту упреков А.А. Ахматовой, говорит о невозможности что-либо изменить с его стороны и предлагает ей то самое соглашение о полной взаимной свободе, о «молчаливом» заключении которого она писала. Поиски «счастья» и «славы» принесли ему известность, но лишили сердце героя способности любить, «безнадежно» его «одряхлив».

Своим письмом Н.С. Гумилев это только подтверждает. Он считает, что на основе «молчаливого» соглашения, которое они должны заключить, можно восстановить дружеские творческие взаимоотношения. Да, их обоих уже не связывает любовь, но продолжает связывать статус лидеров современной культуры, а также семья: «Любопытно, что я сейчас опять такой же, как тогда, когда писались Жемчуга, и они мне ближе Чужого неба. <...> Целуй от меня Львеца (забавно, я первый раз пишу его имя) и учи его говорить папа» [12, т. 3, с. 236].

И эта часть гумилевского письма тоже, на сторонний взгляд, не безупречна. Молодой отец оставляет шестимесячного сына и его кормящую мать ради «творческой поездки» в далекие края. В каких же выражениях передает он свои чувства? «Любопытно...» «Забавно...» Словно не отрывается надолго от семьи, а ведет тщательное наблюдение над самим собой.

Еще одна красноречивая деталь. Поэты не дают случайных имен ни своим персонажам, ни своим близким. М.И. Цветаева назвала сына победоносным именем Георгий. А.А. Ахматова нарекла ребенка царственным именем Лев. Из «Льва» муж (тоже поэт!) делает смешное имя-кличку «Львец», будто обращается к домашней игрушке.

Вряд ли это письмо свидетельствует о «счастье» гумилевско-ахматовской семьи.

Вот теперь, восстановив петербургский контекст стихотворения, можно вернуться к его контексту крымскому.

IV. Все глядеть бы на смуглые главы / Херсонесского храма с крыльца <...>

«Херсонесский храм» – это Свято-Владимирский собор в Херсонесе. Однако большинство комментариев в собраниях сочинений А.А. Ахматовой к стихотворению «Вижу выплывший флаг над таможенной...» уклоняются от ответа на вопросы: почему у поэта купол собора назван «смуглым» и почему он обрел в ее стихах множественное число («главы») [1, т. 1, с. 744; 2, т. 1, с. 393–394]?

Опираясь на биографические заметки автора, комментаторы фактически ищут ответ только на один вопрос: где именно в Севастополе в детские годы поэт могла «глядеть» на Херсонесский собор «с крыльца». Например: «Речь идет о даче «Отрада» («Новый Херсонес») на берегу Стрелецкой бухты – «дача Тура», в трех верстах от Севастополя, где семья Горенко проводила каждое лето с 1896 по 1903 г.» [1, т. 1, с. 744–745]. Или: «На даче Тура («Отрада») под Севастополем Аня Горенко жила с родителями каждое лето в 1896–1903 гг.» [2, т. 2, с. 429; 2, т. 1, с. 394].

Двухтомник 1990 года, наряду с другими неточностями, ошибочно отождествляет время написания стихотворения со временем заключенных в нем воспоминаний.

Так, мы читаем: «Написано на даче «Отрада» («Новый Херсонес») в трех верстах от Севастополя на берегу Стрелецкой бухты, где Ахматова проводила каждое лето с 7 до 14 лет» [3, т. 1, с. 376]. Получается, что стихотворение 1912 года создано в 1903 году, то есть четырнадцатилетней девочкой-подростком. На самом деле, конечно же, поэт возвращается к своему прошлому в мыслях, а не пребывает в нем в реальности. Напомним, что в журнале «Гиперборей» стихотворение было опубликовано именно под названием «Возвращение» [1, т. 1, с. 744].

В очередной раз мы убеждаемся: без тщательного изучения реалий времени и места нельзя правильно прочесть даже автобиографические заметки писателя. Воистину, как она сама констатировала, «люди видят только то, что хотят видеть, и слышат только то, что хотят слышать» [2, т. 2, с. 243].

Впреки цитированному выше мнению, Ахматова не жила на даче Н.И. Тура. Об этом она сама ясно скажет в одной из своих записей конца 1950-х – начала 1960-х годов: «В окрестностях этой дачи («Отрада», Стрелецкая бухта, Херсонес <...>) я получила прозвище «дикая девочка» <...> (выделено нами. – К. В., Н. М.)» [1, т. 5, с. 215]. Правильно будет сказать, что А.А. Ахматова с родителями жила на дачах Н.И. Тура.

Хорошо известное севастопольцам имение Н.И. Тура до 1905 года носило название «Отрада» [8, с. 905]. Хозяин имения был человеком предприимчивым. На части своих земель он построил для отдыхающих дачный поселок. По имени владельца поселок получил название Туровская слобода или Туровка. Сегодня Туровки на официальной карте города уже не найти. В 1923 году первоначально, в 1935 году окончательно слободка была переименована в честь матроса Г.Н. Вакуленчука – организатора восстания на броненосце «Потемкин» [8, с. 147, 905]. Весьма показательным, что в устной традиции Туровка продолжает жить в Севастополе до сих пор, а слободка Вакуленчука в массовом сознании так и не закрепились.

Вот на этой самой Туровке и снимала домик почти каждое лето на протяжении восьми лет семья Горенко. «На современной карте Севастополя нынешний проспект Гагарина, – пишет севастопольский краевед В.Н. Горелов, – примерно соответствует Туровскому шоссе, центральной улице этого поселка. Установить местоположение домика, в котором останавливались Аня и Инна Эразмовна Горенко, сейчас вряд ли возможно...» [7, с. 2]. Ясно одно: домик располагался на возвышенной части Туровской слободы. Оттуда были хорошо видны и Херсонес, и Стрелецкая бухта. Это и получило отражение в стихотворении А.А. Ахматовой и в ее воспоминаниях.

После 1905 года имение «Отрада» было перестроено в духе времени. Появились новейшей архитектуры ресторан, общественный сад, беседки, скамейки, открытые площадки. Изменив свой облик, имение изменило и название: было переименовано в «Новый Херсонес». В этой части города Ахматова появилась опять только в 1907 году. Поселилась она по соседству, на новом дачном месте – в грязелечебнице Е.Э. Шмидта, которая располагалась на берегу Песочной бухты. Ее владельцем был врач, надворный советник Е.Э. Шмидт, проживавший в собственном доме на той же Екатерининской улице, где жил и дед А.А. Ахматовой [6, с. 47; 7, с. 2; 13].

Места своего детства, изменившие и облик, и название, А.А. Ахматова, несомненно, видела. Об этом свидетельствуют ее воспоминания: «Нет и дачи Тура («Отрада» или «Новый Херсонес») – три версты от Севастополя, где с семи до тринадцати лет (правильно – до четырнадцати – К. В., Н. М.) я жила каждое лето и заслужила прозвище «дикой девочки» <...> (выделено нами. – К. В., Н. М.)» [1, т. 5, с. 693].

Кстати, внесенная нами возрастная поправка показательна. Ряд ошибок у комментаторов рожден ошибками в воспоминаниях самого поэта. Например, вслед за А.А. Ахматовой все в примечаниях пишут, что она проводила на даче Н.И. Тура «каждое лето». Писать следует иначе – «почти каждое лето», поскольку ни в 1898, ни в 1900 годах семья Горенко летом там не отдыхала [6, с. 32, 34].

После этих необходимых разъяснений вернемся к Херсонесскому храму. Свято-Владимирский собор в Херсонесе построен в 1861–1891 годах. Только двухтомник 2005 года справедливо указывает, что соборный купол был «незолоченым» [4, т. 2, с. 433]. Действительно, золоченым у собора был изначально один лишь крест. Купол покрыли золотом уже во время восстановительных работ 1998–2004 годов. В остальном и этот комментарий, к сожалению, не лишен неточностей. Строился Свято-Владимирский собор не в 1862–1892 годах. У собора один купол, а не несколько. Из Стрелецкой бухты этот купол не виден. Виден он (как мы уже отмечали) с возвышенностей, окаймляющих бухту. Там как раз и располагалась дача, снимаемая семьей Горенко.

Нерешенным остается вопрос: так каким же был в конце XIX – начале XX веков купол Херсонесского храма?

Строился Свято-Владимирский собор к 900-летию Крещения в Херсонесе Святого Равноапостольного Великого князя Владимира. Именно поэтому автор проекта академик Д.И. Grimm предложил возвести крестово-купольный храм в византийском стиле. Помимо прочего, это предполагало (в соответствии с греческой православной традицией) отказ от золочения купола. (например, три Святые Софии – соборы Константинопольский, Киевский и в Великом Новгороде). Но купол собора и его двухъярусные кровли были покрыты почему-то не медью (что было уже традицией), а цинковой черепицей [8, с. 165]. Цинк – металл достаточно легкий. Оттого первоначальное покрытие в декабре 1879 года сорвал ураган. После этого были произведены ремонтные работы, результатом которых стала замена части цинковой кровли (а именно – карнизов) на свинец [9, с. 97–98]. С одной стороны, это утяжелило крышу, предохранив ее от сильных ветров, с другой – сохранило цвет основного покрытия, поскольку свинец в окисленном состоянии визуально почти не отличается от цинка. Цветовая гамма цинка голубовато-серая, со временем имеющая тенденцию к потемнению. В результате цинково-свинцовые купол и двускатные двухъярусные крыши собора на дореволюционных фотографиях «имеют тяжелый сумрачный цвет» [7, с. 2].

Все это и дало А.А. Ахматовой основание говорить о «смуглых главах» Херсонесского храма. Но почему же она пишет о единственном куполе собора во множественном числе?

Во-первых, у комментируемого стиха был начальный вариант. В.М. Жирмунский, издавая А.А. Ахматову в «Библиотеке поэта», приводит эту раннюю редакцию интере-

сующей нас строки: «Херсонесских церквей у крыльца» [5, с. 387]. Несомненно, имелись в виду руины многочисленных византийских базилик V – IX веков на территории Херсонеса, а также православные храмы новейшего времени – Свято-Владимирский собор, храм Семи Херсонесских священномучеников, домовая церковь Настоятельского корпуса.

С молодых лет А.А. Ахматова относилась к Херсонесу по-особому. Для нее он «главное место в мире» [6, с. 32]. «Самое сильное впечатление» подростковых лет – «древний Херсонес, около которого мы жили» [1, т. 5, с. 236]. «Непосредственно отсюда», по самооценке поэта, к ней пришла «античность – эллинизм» [1, т. 5, с. 215].

Вместе с тем, для нашего поэта, в чем мы не раз убеждались, характерна точность деталей. «Главы» Херсонесских церквей лишены позолоты и на вид они действительно «смуглые». Но располагались они совсем не «у крыльца» ахматовской дачи, хотя и были хорошо видны оттуда. Расстояние до них составляло около двух километров.

Это, видимо, побуждает А.А. Ахматову отказаться от ранней редакции строки, заменив ее на нынешнюю: «Херсонесского храма с крыльца». Однако при этом в предыдущей строке она оставляет во множественном числе «смуглые главы», тогда как у Херсонесского храма купол только один. Почему?

Визуально (и это, во-вторых) образ поэта совершенно точен. Свято-Владимирский собор спроектировали таким образом, что издали он выглядит как многоглавый храм. Многочисленные части его покрытия (от купола до фрагментов крыши) разной формы (круглые, угловые, квадратные), но при этом в тот период одного цвета, которые и впрямь смотрятся как отдельные «главы». Разрастаясь вширь, они ниспадают тремя ярусами – от вершины к основанию.

Особо отметим, что эпитет «смуглые» в определении «глав» храма нуждается в отдельном и более подробном комментировании. Конечно, в этом словоупотреблении есть дань колориту, что мы уже отметили, рассказав о цинковой кровле собора. Колористическая функция этого эпитета несомненна и в известных стихах о А.С. Пушкине 1911 года из ахматовского цикла «В Царском Селе»: «Смуглый отрок бродил по аллеям» [1, т. 1, с. 77].

Однако в 1913, 1914 и 1915 годах, уже вне всякой колористической привязки, А.А. Ахматова наделит «пушкинским» колоритом свою Музу: «А смуглая сидела на траве» («В то время я гостила на земле...») [1, т. 1, с. 147]), «Допишет Музы смуглая рука» («Уединение» [1, т. 1, с. 183]), «И были смуглые ноги / Обрызганы крупной росой» («Муза ушла по дороге...») [1, т. 1, с. 247]).

В 1916 году этот эпитет снова появится в стихотворении А.А. Ахматовой о Бахчисарае. Внешне он вроде бы опять исполняет колористическую функцию – передает особый оттенок лица крымскотатарских женщин, персонализированных в образе «смуглой» Осени: «Осень смуглая в подоле / Красных листьев принесла» [1, т. 1, с. 275].

Но в стихотворении «Клеопатра» 1940 года уже не ясно: «смуглая грудь», на которую героиня «равнодушной рукой» кладет «черную змейку», – только ли колористическая деталь или это также траурный символ «прощальной жалости» к египетской царице [1, т. 1, с. 464]?

Чем больше накапливается примеров, тем становится ясней: значение эпитета «смуглый» колоритом не огра-

ничивается. Об этом свидетельствует и стихотворение А.А. Блока «Седое утро», кстати, того же 1913 года, что и стихи А.А. Ахматовой о Музе: «Прощай, возьми еще колечко, / Оденешь рученьку свою / И смуглое свое сердечко / В серебряную чешую...» [10, т. 3, с. 207].

Верно: речь у А.А. Ахматовой в 1916 году идет о тарке, а у А.А. Блока в 1913 году – о цыганке. Однако одним только оттенком их кожи эпитет «смуглый» тут уже не объяснишь. Почему у А.А. Ахматовой «смуглая» не просто женщина, а Муза или Осень? И осень не какого-нибудь, а именно 1916 года? Отчего у А.А. Блока цыганка, прощаясь с лирическим героем после ночи, полной ее страстных песен и его страстных объяснений, «хладно жмет» к его губам «свои серебряные кольца»? Не переключается ли этот мотив «страстного холода» и безнадежного прощания со строками, адресованными «утешному» другу в бахчисарайском стихотворении А.А. Ахматовой?

Есть, быть может, еще одна (сугубо личная, интимно-психологическая) причина столь сильной привязанности А.А. Ахматовой к эпитету «смуглый». С самого рождения А.А. Ахматова отличалась необыкновенно белой кожей. Помимо свидетельств современников, это подтверждается ее собственным признанием: в Херсонесе она «загорала до того, что сходила кожа» [1, т. 5, с. 215]. Именно у того типа людей, к которому она принадлежала, упорное пребывание на солнце все равно приводит не к загару, а к шелушению кожи.

По личному опыту А.А. Ахматова знала, что такая белизна – характерный признак людей, больных туберкулезом. Летом 1896 года умирает от этой болезни ее четырехлетняя сестра Ирина (Рика), летом 1906 года с тем же диагнозом в возрасте 21 года уходит старшая сестра Инна, осенью 1922 года – 28-ми лет отроду скончалась в Севастополе сестра Ия. В 1907 году в грязелечебницу доктора Е.Э. Шмидта привозят лечиться от первых признаков туберкулеза уже саму Анну Горенко [6, с. 48].

В стихотворении «Как невеста, получаю...», написанном в октябре 1915 года в туберкулезном санатории близ Хельсинки, читаем: «Я гощу у смерти белой, / По дороге в тьму» [1, т. 1, с. 245].

«Белая» смерть, разумеется, образ многозначный. Идет ли речь о финских снегах? Для октября на юге страны вроде бы рановато. Или о белых халатах врачей? Или о саване? Возможно. Однако не исключена еще одна интерпретация. Речь может идти и о нездоровой белизне кожи у больных туберкулезом. Во всяком случае, эпитет «белый» у А.А. Ахматовой будет всегда сопровождать несчастье и беду [1, т. 1, с. 267, 373]. Даже рай, если он «белый» – это не бессмертие, а смерть [1, т. 1, с. 177].

Не потому ли с такой готовностью подчеркивает Ахматова «смуглое» в дорогах ей людям и предметах? Смуглый – лицеистский А.С. Пушкин. (Сам-то он всю жизнь считал идеалом красоты именно белую кожу.) Смуглая – Осень в облике крымскотатарской женщины. Смуглая – ахматовская Муза. Смуглая – грудь царицы Клеопатры. Смуглые – главы Херсонесского храма.

И повсюду этот «смуглый» цвет у А.А. Ахматовой – знак желанного, мечтаемого, идеального, но недостижимого. Поэтому в детстве она дни напролет проводит на море, безуспешно стараясь обрести под южным солнцем столь заветный, но упорно ускользающий загар.

Итак, стихи А.А. Ахматовой накрепко спаяны между собой не простыми повторами отдельных «излюбленных» слов. Связывает их глубинная поэтика. Именно благодаря ей слова-образы переливаются в строки, строки – в целые тексты, тексты – в циклы, циклы разного времени – в единые вопросы бытия, обращенные к их, этих стихов и циклов, героям. А вот как отвечала А.А. Ахматова на эти вопросы – предстоит внимательно изучать снова и снова.

V. «И не знать, что от счастья и славы / Безнадежно дряхлеют сердца»

Эти две последние строки на основе всего накопленного материала помогут нам понять не только «малую», но и ту «большую» тайну, которую скрывает в себе стихотворение и о которой в 1912 году пока не знает и сам поэт.

Начнём, как обычно, с реалий. Будем при этом помнить, что у А.А. Ахматовой реалии имеют обыкновение стремительно перетекать в поэтические образы и символы.

Трижды А.А. Ахматова вспомнит своё «главное место в мире» – Херсонес, античный город-полис, в 2013 году внесённый в список памятников Всемирного культурного наследия ЮНЕСКО [1, т. 5, с. 215, с. 236; с. 693]. Воля автора (а тем более поэта) вспоминать так, как ей в 1960-е годы – через полвека с лишним после детства и отрочества, связанных с Херсонесом – вспоминалось. Долг исследователей – проверять высказывания не только коллег, но и исследуемых авторов. Что же показывает такая проверка?

«Главное место в мире» отразилось в стихах нашего поэта более чем скромно. Заметим, что в виду имеется не весь комплекс севастопольских окраин в районе между бухтой Стрелецкой и бухтой Песчаной, а именно античный Херсонес. В поэме «У самого моря» будут и белые, крутые, известняковые херсонесские берега, и плоский камень, на котором отдыхала «дикая девочка», девочка-русалка Аня Горенко, и золотые херсонесские пляжи, и мысы, и многое иное. Потом эти реалии, уже в другом, зрелом и горьком контексте, воскреснут в поэме «Путём всея земли».

Всё так. Но реалии эти – не детали собственно античного Херсонеса. А ведь к 1890-м годам раскопки древнего эллинского города, начавшего свое существование в VI веке до н. э. и ставшего «малыми Афинами» Северного Причерноморья, – уже открыли многое и поражали многих [11]. Причем поражал этот город, вышедший из-под земли, не только профессионалов: археологов, историков, филологов-эллинистов. Посмотреть на него приезжали любители старины, путешественники, люди культуры. К таковым, несомненно, принадлежала и семья Горенко, несмотря на нефилологическую профессию отца.

Да, родилась Аня Горенко в Одессе на Большом Фонтане (тоже, кстати, прелюбопытнейшем одесском пригороде). Но именно в Херсонесе родные поведут дочь при полном параде дарить музею найденный ею кусок мрамора с греческой надписью [6, с. 32].

Да, в силу сложных семейных обстоятельств мать А.А. Ахматовой с дочерьми и сыном вынуждена была переехать в Евпаторию. Однако и Евпатория ахматовского отрочества была на редкость колоритным, исторически богатым, многоверческим и многонациональным городом. И гимназистка Аня Горенко, конечно, не старшеклассники Бориса Балтера – евпаторийские «мальчишки», которых запомнил в пору «оттепели» весь читающий Советский Союз. Автор повести знал, они как бы и не знали

ничего ни про Джума-Джами (соборную мечеть выдающегося турецкого архитектора Синана), ни про уникальный монастырь дервишей, ни про духовный центр караимов – не менее уникальные евпаторийские кенасы.

Предположим, воспоминания Б.И. Балтера могла ограничивать цензура. Но какая цензура мешала А.А. Ахматовой, упоминая Херсонес, вспомнить Уваровскую базилику? Античную купальню с её изысканной мозаикой? Высеченную на мраморе гражданскую присягу херсонеситов?

Вероятнее другое. Личный «херсонесский миф» (сперва «дикой девочки», потом «последней херсонидки») значил для поэтического мышления А.А. Ахматовой больше, чем реалии исторического Херсонеса. Заметим, что реалии исторического Бахчисарая (как древнего, так и 1916 года) тоже заслонены в её стихотворении «Вновь подарен мне дремотой...» личным «бахчисарайским мифом». Мифом о «золотом» (но вневременном!) Бахчисарае, месте действия их с Н.В. Недоброво последнего лирического сюжета (детальней об этом говорилось в специальном цикле наших публикаций).

Реалии, как видим, действительно перетекают в творческом сознании поэта в символы, а из символов ткутся личные мифы.

А.А. Ахматова осенью 1912 года (время написания стихотворения) уже исполнилось 23 года. Для самой популярной женщины-поэта Серебряного века это возраст немалый. Но задумаемся: а «знает» ли она не только в 1903 году, а и даже в 1912 году как «от счастья и славы безнадежно дряхлеют сердца»?

И о «счастье», и о «славе» А.А. Ахматова будет думать (и очень пристрастно думать) еще долго, по сути, до конца своих дней (см. пророческую строку 1912 года «Умирая, томлюсь о бессмертии...», открывающую второе из пяти стихотворений ахматовского цикла в «Гиперборее»). Об этом же свидетельствует и её обида на современников, русских эмигрантов, словно бы заперших её в 1910-х – начале 1920-х годов и забывших о ней последующей: пишущей, страдающей, но и мужающей. В том же ряду стоит и внимание А.А. Ахматовой к её зарубежным исследователям, к их публикациям 1960-х годов, и оживленная реакция на литературную премию «Этна-Таормина», и разговоры с друзьями о возможной «Нобелевке» и другое. Понять А.А. Ахматову можно. Испить к двадцати с небольшим годам полную чашу той самой славы, а потом на тридцать с лишним лет погрузиться в изоляцию, известность в узком (очень узком) кругу – испытание и впрямь не из легких. Для нашей темы, однако, важно иное. «Красавица тринадцатого года», А.А. Ахматова свою тогдашнюю славу с сердечным одряхлением не связывала.

То же можно сказать и о «счастье». А.А. Ахматова 1912 года – автор первой книги стихов «Вечер», к которой «критика отнеслась благосклонно» [2, т. 2. с. 237]. Она уже два с половиной года замужем за знаменитым Н.С. Гумилевым. У них родился сын Лев. Каждый год А.А. Ахматова наезжает в Европу. Там ее окружают незаурядные люди и большие культурные события (например, «первые триумфы русского балета» в Париже [2, т. 2. с. 237]). Она вся в водовороте страстей, ухаживаний, романов.

Снова отметим, что речь идет не о пошлой «фам фаталь» – модном женском типаже Серебряного века, так остро спародированном А.Н. Толстым в «Сестрах». Граф А.Н. Толстой, вернувшись из эмиграции в СССР, поторо-

пился разделаться со знаковыми фигурами этого века, его самого в знаковую фигуру не выбравшего. Так, толстовский поэт Бессонов – доказанная пародия на А.А. Блока. В таком случае, почему не предположить, что бессоновская курортная (крымская!) пассия, актриса (то есть женщина артистичная), худая, со змеиной пластикой – не есть скрытая пародия на А.А. Ахматову? Как-никак в глазах широкой публики оба поэта были символом и легендой Серебряного века: он – как его идеальный мужчина, она – как его идеальная женщина. Так что для массового мифосознания «роман» между ними подразумевался сам собой. Но занимают нас сейчас не эти мифы и не эти пародии, а факт, что поэзия и личная биография А.А. Ахматовой, бесконечно от них далекая, все же их питала.

Итак, сама А.А. Ахматова 1912 года не ощущает себя ни дряхлеющей сердцем, ни равнодушной к счастью и славе. Откуда же появились в финале стихотворения эти строки? Кто их произносит?

Прежде ответа (в свою очередь, требующего дальнейшей проверки) обратим внимание на ахматовский глагол в строках предыдущих: «Всё глядеть бы на смуглые главы / Херсонесского храма...». «Глядеть» означает совсем не то же, что «поглядеть». Попробуем заменить этот глагол: «Поглядеть бы на смуглые главы...». Тогда смысл финального четверостишия примерно таков: приехать еще раз в памятные места отрочества, повидать их, и в блаженном неведении не догадываться о том, чего героиня-подросток еще не могла знать – цену своей будущей взрослой славы и счастья.

Но ведь именно это она как раз уже знает!

Важный оттенок значения у глагола «глядеть» (как и в случае с глаголом «вижу») – его длительность. «Глядеть» долго может, конечно, означать и «любоваться», но только не в ахматовском поэтическом мире. В нем множество пейзажей, они есть почти в каждой её лирической миниатюре. Нет созерцательного, внедиалогического любования ни природой естественной, ни пейзажами урбанистическими.

Если героиня глядит на «смуглые главы» Херсонесского храма, то ведь и главы эти тоже на нее глядят? Если она ведет с ними свой мысленный диалог (вся предшествующая часть стихотворения и представляет собою такой диалог), то ведь и «смуглые главы» ведут его с героиней? Тогда позволительно предположить, что заключительные полторы строки есть также их ответ ей – ответ и пророчество, ответ и предупреждение на годы и десятилетия вперед. Она может этого не знать – это знают они. Сказанное ей она услышит, уже подготовленная к пониманию «малой» тайной. А в результате и к «большой» тайне тяжелого жизненного испытания полузабвением и невниманием она будет готова.

Одесское письмо Н.С. Гумилева свидетельствует, что финальное двустрочие стихотворения о «счастье и славе» имеет двойную адресацию. Херсонесским храмом оно адресовано А.А. Ахматовой, но ею самой оно переадресовано Н.С. Гумилеву, что он и подтверждает своим ответом.

Подобная гипотеза бросает новый свет и на те наблюдения, которые делались нами раньше. Оказывается, недаром «смуглые» у А.А. Ахматовой и купола херсонесского храма, и бахчисарайская осень, принесшая красные листья в подоле, и муза, пришедшая к поэту по горной дороге (то есть с некоей высоты). Все они – действующие лица (а не «фон»); все имеют свою, более высокую точку обзора, свой голос в диалоге с поэтом.

Скажем, осень не просто усыпает листьями ступени, «где прощались» героиня с героем. Этот жест тоже реплика, притом реплика со многими значениями. Цветами усыпают дорогу жениху и невесте при венчании. Сухие осенние листья – своеобразный антипод венчального обряда. Усыпают цветами и погребальное шествие. Но яркий, «страстный» красный цвет опровергает и это истолкование как единственно возможное, не отменяя терпкого погребального привкуса, вносимого им в ситуацию прощания. «Принести в подоле» – народный фразеологизм; он значит «родить ребенка на стороне, вне законного брака». Однако бахчисарайская осень приносит героям не живого ребенка, плод любви, а мёртвые листья, плод встречи «на стороне». (Напомним, что А.А. Ахматова к моменту этой встречи разошлась, но не «развенчалась» с находящимся на войне Н.С. Гумилевым, а Н.В. Недоброво ждет в Алуште красавица-жена, самоотверженно ухаживающая за больным мужем.)

Тот же вывод применим и к «смуглой» Музе. Её смуглоту также можно трактовать как цвет-реалию (крымскую? итальянскую?). Вместе с тем смуглая Муза, которая будет опять и опять приходить к нашему поэту, окажется не той, что «диктовала» Данте страницы «Чистилища» или страницы «Рая». Диктовала она, согласно А.А. Ахматовой, страницы «Ада» [1, т. 1, т. 403].

От этого двусторочия тоже разойдутся отражения далеко вперед – до «Реквиема», с его политическими застенками, и «Поэмы без героя», с ее дьявольским карнавалом. И об этом будущем еще не догадывается крымская А.А. Ахматова. Но о нем уже ведают ее «смуглая» собеседница и «смуглые главы» Херсонесского храма...

Выводы. Заключение к теме «Ахматова и Крым» дописать (как мы убедились) пока невозможно: работы здесь хватит надолго. Можно, на наш взгляд, уже сегодня констатировать, что в судьбе А.А. Ахматовой Крым сыграл роль, подобную его роли в судьбе А.С. Пушкина. Многоголосый, поликультурный, насквозь «диалогичный» и метафизичный Крым как бы зарядил этими свойствами всех великих художников, попавших в его силовое поле.

Приложение

Предлагаемый вариант комментария к «херсонесскому» фрагменту стихотворения А.А. Ахматовой:

«Все глядеть бы на смуглые главы / Херсонесского храма с крыльца»

Речь идет о дачном поселке, построенном владельцем имения «Отрада» Н.И. Туром недалеко от Стрелецкой бухты. В этом поселке семья Горенко снимала домик почти каждое лето с 1896 по 1903 год. Как известно, сама А.А. Ахматова называла Херсонес «главным» для нее «местом в мире». Установить, где точно располагался дачный домик, и выяснить, не меняла ли семья свой летний адрес на протяжении восьми лет пока не представляется возможным. Твердо можно сказать лишь, что дача стояла на возвышенном месте, поэтому «с крыльца» ее был хорошо виден Херсонес и, в частности, Свято-Владимирский собор. Купол храма и его двухъярусные крыши имели темное цинково-свинцовое покрытие и визуальное создавали эффект многоглавого собора. Это и породило поэтический образ «смуглых глав Херсонесского храма».

Декабрь 2012 – сентябрь 2014 гг.
Севастополь-Симферополь
Крым

Литература:

1. Ахматова А.А. Собрание сочинений : 6 т. / А.А. Ахматова. – М. : Эллис Лак, 1998–. – Т. 1 : Стихотворения, 1904–1941. – 1998. – 966 с. ; Ахматова А.А. Собрание сочинений : 6 т. / А.А. Ахматова. – М. : Эллис Лак, 1998–. – Т. 2 : Стихотворения, 1941–1959. – 1998. – 638 с. ; Ахматова А.А. Собрание сочинений : 6 т. / А.А. Ахматова. – М. : Эллис Лак, 1998–. – Т. 3 : Поэмы. – 1998. – 765 с. ; Ахматова А.А. Собрание сочинений : 6 т. / А.А. Ахматова. – М. : Эллис Лак, 1998–. – Т. 4 : Книги стихов : материалы ДСП. – 2000. – 702 с. ; Ахматова А.А. Собрание сочинений : 6 т. / А.А. Ахматова. – М. : Эллис Лак, 1998–. – Т. 5 : Биографическая проза. – 2001. – 798 с. ; Ахматова А.А. Собрание сочинений : 6 т. / А.А. Ахматова. – М. : Эллис Лак, 1998–. – Т. 6 : Данте ; Пушкинские штудии ; Лермонтов ; Из дневников. – 2002. – 666 с.
2. Ахматова А.А. Сочинения : 2 т. / А.А. Ахматова. – М. : Худ. Лит., 1986–. – Т. 1 : Стихотворения. Поэмы. – 1986. – 510 с. ; Ахматова А.А. Сочинения : 2 т. / А.А. Ахматова. – М. : Худ. Лит., 1986–. – Т. 2 : Проза. Переводы. – 1986. – 463 с.
3. Ахматова А. А. Сочинения : в 2 т. / А.А. Ахматова. – М. : Правда, 1990–. – Т. 1 : Стихотворения и поэмы. – 1990. – 447 с. ; Ахматова А. А. Сочинения : в 2 т. / А.А. Ахматова. – М. : Правда, 1990–. – Т. 2 : Стихотворения разных лет. – 1990. – 431 с.
4. Ахматова А.А. Победа над судьбой : 2 т. / А.А. Ахматова. – М. : Русский путь, 2005–. – Т. 1. – 2005. – 512 с.
5. Ахматова А.А. Стихотворения и поэмы / А.А. Ахматова ; сост., подг. текста и прим. В.М. Жирмунского. – Издание 2-е. – Ленинград : Советский писатель, 1977. – 450 с.
6. Черных В.А. Летопись жизни и творчества Анны Ахматовой: 1889–1966 / В.А. Черных. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Индрик, 2008. – 320 с.
7. Горелов В.Н. Херсонес Анны Ахматовой / Н.В. Горелов // Литературная газета + Курьер культуры : Крым-Севастополь: Региональное обозрение. – 2008. – 26 сентября–10 октября. – № 18(23). – С. 2.
8. Севастополь: Энциклопедический справочник. – Изд. 2-е, доп. и испр. – Севастополь : «Салта» ЛТД, 2008. – 1118 с.
9. Золотарев М.И. Херсонесские святые / М.И. Золотарев, В.В. Хапаев. – Севастополь : Фуджи-Крым, 2002. – 158 с.
10. Блок А.А. Собрание сочинений : в 8 т. / А.А. Блок. – М. ; Л. : ГИХЛ, 1960–. – Т. 1. – 1960. – 715 с. ; Блок А.А. Собрание сочинений : в 8 т. / А.А. Блок. – М. ; Л. : ГИХЛ, 1960–. – Т. 2. – 1960. – 466 с. ; Блок А.А. Собрание сочинений : в 8 т. / А.А. Блок. – М. ; Л. : ГИХЛ, 1961–. – Т. 3. – 714 с.
11. Реальный словарь классических древностей по Любкеру / под ред. Ф. Гельбке, Л. Георгиевского, Ф. Зелинского и др. – СПб. : Изд. Общества классической филологии и педагогики, 1885. – 1552 с.
12. Гумилев Н.С. Сочинения : в 3 т. / Н.С. Гумилев. – М. : Худ. лит., 1991–. – Т. 1 : Стихотворения. Поэмы. – 1991. – 590 с. ; Гумилев Н.С. Сочинения : в 3 т. / Н.С. Гумилев. – М. : Худ. лит., 1991–. – Т. 2 : Драмы. Рассказы. – 1991. – 487 с. ; Гумилев Н.С. Сочинения : в 3 т. / Н.С. Гумилев. – М. : Худ. лит., 1991–. – Т. 3. – 580 с.
13. Витухновская Н.И. Морские врачи и Севастопольская морская офицерская библиотека / Н.И. Витухновская, А.А. Зубарев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : grafskaya.com.

Казарін В. П., Новикова М. О. Поезія А. А. Ахматової «Види вицвітлий флаг над таможною...» (Досвід реального і поетологічного коментаря)

Анотація. У статті виявлено петербурзькі та кримські реалії, які покладені в основу поетичних образів вірша А. А. Ахматової 1912 року. Доведено подвійну адресацію вірша й особливий, пророчий сенс його фіналу. Застосовано такі методи: історико-біографічний, реального коментування та глибинного поетологічного аналізу.

Ключові слова: Ахматова, Гумільов, Петербург, Морська митниця, прапор, Крим, Свято-Володимирівський собор, щастя, слава.

Kazarin V., Novikova M. The poem “I see on the customs house a faded flag...” by A. A. Akhmatova (essays in realia and poetological comments)

Summary. The authors reconstruct the circumstances under which the Russian poet Anna Akhmatova wrote her poem I See on the Customs House a Faded Flag in 1912 and reveal the Petersburg and Crimean realia underlying its poetic im-

agery. The double addressee of the poem is proved, as well as a peculiar prophetic meaning of its final part. The historical and biographical methods are combined in the research with realia comments and in-depth poetological analysis.

Key words: Akhmatova, Gumilev, Petersburg, maritime customs house, flag, Crimea, St. Vladimir’s Cathedral, happiness, fame.

Карабльова О. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та літератури
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

СЮЖЕТНА МОДЕЛЬ ЗІТКНЕННЯ ЖІНОЧОГО ДОСВІДУ З МАСКУЛІННИМ СВІТОМ У МАЛІЙ ПРОЗІ ІРИНИ ВІЛЬДЕ

Анотація. У статті з гендерних позицій проаналізовано художню ідентифікацію жіночого досвіду в малій прозі Ірини Вільде, відстоювання права на його існування через відношення до маскулінного світу і подолання гендерної ідеї нерівності. Охарактеризовано імпресіоністичний підхід письменниці до моделювання сюжету та визначено прийоми сюжетоскладання.

Ключові слова: жіночий досвід, маскулінна культура, гендерна асиметрія, сюжет, контраверса, імпресіонізм.

Постановка проблеми. У своїй творчості Ірина Вільде велику увагу приділяла художній ідентифікації жіночого досвіду, його деталізованій презентації та відстоюванню права на існування. Письменниця, уродженка Буковини, природньо успадкувала засади західноукраїнського фемінізму, який пройшов шлях від першого феміністичного виступу жінок-письменниць західної України в журналі «Зоря галицька яко альбум на год 1860» та діяльності жінок-вчительок К. Попович, Є. Ярошинської, М. Підгірянки та інших до утворення організації «Союз українок» і проголошення гасла М. Рудницькою «рівність у відмінностях».

Творчий доробок Ірини Вільде приваблював літературознавців ще в радянський період (М. Вальо, В. Качкан, М. Кодак, Д. Павличко та інші), але в пострадянську епоху коло наукових зацікавлень творчістю «недооціненої» «великої Ірини Вільде» (О. Забужко) поглибилося й розширилося: С. Андрусів, Н. Мафтин, О. Харлан, Н. Євстаф'євич, О. Баган та інші. Гендерний аналіз її прози здійснили В. Агеєва, І. Захарчук, але цей напрям потребує подальших розвідок.

У системі феміністичної критики категорія жіночого досвіду посідає чільне місце, оскільки вагомо впливає на встановлення жіночої ідентичності. Така ідентифікація здійснюється при зіставленні цієї категорії з канонами маскулінного світу.

Метою статті є розгляд типів жіночого досвіду в малій прозі Ірини Вільде, їх зіставлення з канонами маскулінного світу та їх роль у моделюванні сюжету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття жіночого досвіду як вартісного та перспективного знання притаманне всім критикам феміністичної орієнтації. Ірина Вільде була знайома із феміністичними ідеями західноукраїнських жінок-письменниць, зокрема О. Кобилянської, Н. Королеви та інших. Була вона також знайома з марксистським фемінізмом за працями О. Колонтай, К. Цеткін та інших.

Стверджуючи жіночу прозу як частину фемінової культури, письменниця у своїх програмних матеріалах ставить завданням артикулювати і нові культурно-методо-

логічні принципи. У цьому зв'язку маніфестаційну роль відіграють її статті, які представляються для нас одним із основних джерел формування принципів розгляду явища в цілому і вибору відповідної термінології. Ірина Вільде, рецензуючи твори І. Наріжної, Д. Ярославської та інших поетес-початківців, завжди ставить наголос на неповторності їхнього світовідчуття та вимагає від них прагнення відтворити це світовідчуття якомога точніше. Неповторність та актуальність кожного жіночого досвіду становить лейтмотив усіх її рецензій. Статті самої Ірини Вільде в якості предметів дослідження стають основними поряд із характером вибору і конструюванням сюжету.

Ірина Вільде проаналізувала рівень гендерної асиметрії при зіставленні чоловічого та жіночого досвіду в таких текстах: «Крадіж», «На порозі», «Кури», «Врятований», «Отець Аркадій», «Пробудження», «Любов» тощо. Чітко вирізняються твори, написані на основі матеріалу з життя за часів Польщі та за часів радянської влади. Ці дві групи текстів малої прози Ірини Вільде не просто хронологічно розмежовані, вони представляють собою два незіставних світи, дві іпостасі ймовірної долі жінки, два фемінних вибори долі, а врешті, й представлення двох несумісних ідеологічних систем, де, безперечно, переваги надаються радянській.

Реалізуючи свій улюблений прийом сюжетоскладання – контраверсу – Ірина Вільде в новелі «Врятований» (1934 р.) пропонує читачеві зіставити гендерний досвід чоловіка та жінки, Рамони та Миколи. У сюжеті відсутня експозиція, зав'язка, розвиток дії, тобто з усього, що пропонує класична тричленна структура сюжету, ми можемо бачити тільки кульмінацію та розв'язку. Якщо для реалізму така модель сюжету не підходить, то вона цілком задовольняє імпресіонізм. Імпресіоністичний підхід до сюжетоскладання відбився також на умінні автора нанизувати окремі епізоди як фрагментовану дію, виструнчуючи їх не стільки за хронологічним принципом, скільки за кумулятивним.

Йдучи дорогою імпресіоністичного сюжетоскладання, Ірина Вільде переводить подієвість у річище емоцій, тому сюжет складають не стільки події (хоча вони є тлом оповіді), скільки вчинки та емоції персонажа Миколи та їх подальший аналіз. До того ж опис вчинків та переживань здійснений не в хронологічній послідовності, сюжет відрізняється від фабули істотно та зумисне, оскільки імпресіоністичне сюжетоскладання передбачає зосередження не стільки на послідовності дії та її мотивації, скільки на враженнях та емоціях персонажів у тій послідовності, у якій найсильніші з них приходять до уяви.

Фабула: Микола чув, як Рамона в грубій та безапеляційній формі відмовляла матері в переїзді до Чернівців із

Ясс, коли прийшов до неї, щоб запропонувати одружитися і жити в його матері в селі, та відчувши холод душі Рамони, він відмовляється від задуманого. Сюжет дещо порушує послідовність подій: підслуханий Миколою на лаві діалог Рамони з матір'ю повідомляється читачеві на останок, приблизно всередині тексту новели, хоча саме це повідомлення і можна вважати зав'язкою. Такий зрушений хід дії необхідний був авторці для того, щоб показати, силу емоційного переживання Миколи та наголосити на вагомості цього переживання.

Причиною втечі Миколи від Рамони стало її зневажливе ставлення до власної матері. Рамона відмовляє матері в переїзді через те, що вона «має право на своє життя». Саме таке виокремлення «свого» життя від життя матері злякало Миколу настільки, що, покинувши дівчину, він вирушив до власної матері в село. У світлі гендерної теорії поведінка Рамони не має такого страшного вигляду, як то здалося Миколі. Адже вона просто переходить у стадію ініціації та розриву із матір'ю, зумовленого власним змушненням. У старовину саме заміжжя було таким актом відриву дочки від матері. В описаній ситуації Микола є представником старого патріархального бачення жінки як покірної та свідомої патріархальної ієрархії, у якій не тільки маскуліна складова мала впорядкованість, а й жіноча, та згідно з якою дочка ніколи не повинна була б відштовхувати матір ні за яких обставин. Рамона, навпаки, є представницею фемінізованого погляду на ситуацію, що склалась, та прагне цілковитої незалежності і повного відриву від власного родового кола. І хоча авторські симпатії на боці Миколи, проте за логікою гендерної соціалізації переваги мають бути на боці Рамони як дівчини, що прагне до самостійного визначення власної долі та не терпить опіки («Ця її любов, ця вічна опіка наді мною – це щось хворобливе...») [1, с. 102]. Зіткнення двох світів – радикально налаштованого фемінного Рамони та утопічно відданого патріархальним нормам співіснування та спілкування маскулінного світу Миколи – завершується повним розривом. Микола не може прийняти таке ставлення до рідної неньки, не може прийняти ту нещирість, яка раптово йому відкрилася. Миколі не потрібна «фемінізована» жінка.

Оскільки новела «Врятований» належить до групи новел про кохання, то має сенс розглянути функціонування еросу в структурі сюжету. Топографія еросу у творі багато місця не займає: «Підійшов ззаду і торкнувся руками її рамен. – Все мене лякаєш, – сказала по-румунськи, хоч мусила чути його кроки. Його тепер особливо прикро вразила ця її невинна брехня. Не відповів нічого, але й рук не відіймав з рамен» [1, с. 101]. Далі читач дізнається, що дівчина знає про його нелюбов до румунської мови, а далі Микола повідомляє їй, що чув її розмову з матір'ю. Ірина Вільде талановито описує, як поступово згасає сексуальний спалах Миколи в залежності від нещирості та неприязні Рамони. У цій новелі маємо вгамований ерос, адже, якщо на початку Рамона має звабливий для Миколи вигляд, але поступово при спілкуванні еротичне сприйняття Миколи зникає. Його відштовхує її театральність, відпрацьованість еротичних поз та підбір кольорів. Отже, Рамона постає не просто «фемінізованою», а й нещирою, театралізованою, схильною до позування та манірності. Такий жіночий досвід лякає Миколу.

Переважання фемінної культури над маскуліною через зіставлення досвідів чоловіка та жінки знаходимо також у новелі «Крадіж» (1933 р.). Сюжет також має контраверсійну заданість, проте починається як своєрідне змагання двох культур – маскуліної та фемінної. Доктор Ігорів хоче змусити Марту Сидоренко поїхати з ним на банкет, адже він заручився, що привезе її туди співати гостям, але Марта не бажає їхати, бо не спала ніч і ще одну ніч не спати не хоче. Тоді доктор Ігорів хоче шантажувати Марту і погрожує її скомпрометувати. Марта погрожує йому тим же, при цьому зазначається, що «можливості скомпрометувати чоловіка дуже малі» [2, с. 58]. Отже, оголошується своєрідне змагання між чоловіком і жінкою, але умови нерівні: «З нами, чоловіками, навпаки. Ми можемо в приватнім житті бути розпусні, брехливі, обманці, словом «неморальні», але коли ми у громадському житті чесні, нам ніхто не закине браку характеру. Річ в тім, моя пані, що та ваша жіноча честь дуже, так би мовити, мімозна. Наприклад, досить мого одного двозначного слова про вас, щоб всі ці люди тут, що так захоплюються вами та вашим талантом, похитнулись у своїй добрій вірі у вас і ваш талант... Зате наша чоловіча честь тверда як наші голови. Щоб похитнути мою добру славу в очах у цих людей, не досить вашого одного двозначного слова, пані Марто» [2, с. 59]. Отже, виклик прозвучав і в цьому разі він стосується не тільки Марти Сидоренко, а й всього жіноцтва, яке вимушене докладати шалених зусиль, щоб чогось добиватись у світі маскуліних переваг. Марта виступає з тим, щоб зламати патріархальний закон вивіщення чоловіка над жінкою, щоб зламати обрії власного маргінесу, щоб стати врівень із чоловіком, а то й вище за нього. Навіть більше за те, вона просто вимушена перевершувати чоловіків, її прямим завданням у цьому змаганні стає саме перевершити чоловіка інтелектуально. Змальована на початку новели гендерна асиметрія подається як несправедливість, закріплена законами та мораллю, яку треба негайно виправити. І Марта приймає виклик та перемагає.

Сюжетний розвиток тут спонукає суто гендерна ідея нерівності чоловіка та жінки. Шантаж, до якого вдався доктор Ігорів, розбухує в душі Марти необхідність самозахисту, навіть прагнення домінування над знахабнілим чоловіком, і вона замислює страшну помсту. Щойно Марта приймає цей виклик, як вона опиняється в площині гендерної взаємодії між статями. Адже роль жінки в суспільстві повинна бути адекватна чоловічій, Марта починає боротьбу за визнання за жінкою права і можливості займати перші позиції у владі, бізнесі, медіа, права самій вирішувати, де і коли співати. Простіше кажучи, гендер – це політика рівних можливостей, одне з ключових ланок у сфері прав людини. Не може бути демократії тільки для однієї половини людства, наприклад для чоловіків. Тож Марта як гарна акторка не показала доктору Ігореву своє обурення його поведінкою, але поставила собі за завдання провчити нахабу.

Марта вдається до хитрощів, використовуючи заяву самого доктора Ігорєва про єдину можливість дискредитації чоловіка – це «докази, факти» його непорядності та нечесності. Марта їде на бенкет і на тому бенкеті влаштовує розвагу – гру у фанти, а доктор Ігорів назначається збирачем фантів. Вона кидає замість фанту свій перстень, який зникає і всі учасники події думають, що його взяв доктор

Ігорів. Щоб підсилити враження свідків, Марта зумисне пише сімнадцять повідомлень про те, що перстень знайдено, але не пише Ігореву. Оксана Перегірська вранці відвідує Марту та бачить, що серед повідомлень немає листа до доктора Ігорєва, – отже, уявлення про добропорядність цього чоловіка було навіки знищене. Марта перемагає у двобої. Вона виявляється більш кмітливою, більш оперативною, врешті, більш талановитою за доктора Ігорєва. Це не просто перемога фемінного світу над маскулінним, це ще й демонстрація жіночої кмітливості та вигадливості. Гендерна асиметрія виправлена на користь жінок. Про гендерну рівновагу тут не йдеться, Марті потрібно було вщент знищити доктора Ігорєва, що вона й зробила. Витіснення чоловічого домінування за такі межі, де вже зовсім не може йти мова про жодне домінування, – ось її таємна тема, ось сенс її перемоги. Сюжетна розв'язка – це торжество жіночого розуму.

Гендер (gender), який часто називають соціальною статтю на відміну від біологічної статі (sex), розглядається Іриною Вільде як один із базових вимірів соціальної структури суспільства поряд із класовою приналежністю, віком та іншими характеристиками, що організують соціальну систему. «Гендер» – це соціальний статус, який визначає індивідуальні можливості в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, сексуальності, сімейної ролі та репродуктивної поведінки. Соціальні статуси діють у рамках культурного простору цієї спільноти. Це означає, що гендеру як статусу відповідає гендерна культура. Марта стає творцем такої культури. Творення ж гендерної культури не може бути актом одного покоління, не може обмежуватись одним якимось періодом історії, кожне покоління творить власну гендерну культуру, спираючись на попередні здобутки. За польських часів становище української жінки, навіть дуже талановитої та визнаної у своєму таланті, було досить таки хитким. Співачка Марта Сидоренко власним талантом заслуговує пошану та визнання, вона за всіма параметрами моралі та професійної визначеності перевершує доктора Ігорєва, тому її перемога – необхідна умова творення нової гендерної культури, нової парадигми жіночого професійного досвіду та кар'єри. Хоча виступ Марти супроти маскулінної деспотії не можна назвати бунтом ні в якому сенсі, оскільки в основу сюжету покладений ігровий принцип зіставлення двох інтелектів.

Висновки. Презентація жіночого досвіду в малій прозі Ірини Вільде завжди має сюжетний сенс і в плані вироблення конфлікту, і в плані розгортання події. Найголовніше для Ірини Вільде – це віднайти спосіб відображення оригінальності кожної жінки, неповторності її світовідчуття. Метою зіткнення жіночого досвіду із маскулінним світом завжди є покращення суспільства. Цінність жіночого досвіду для письменниці була незаперечною, а звернення до цієї категорії надавало сюжету конкретної наповненості фактажем, емоціями, часопросторовою деталізацією.

Література:

1. Вільде Ірина. Врятований / Ірина Вільде // Незбагненне серце. – Львів : Каменяр, 1990. – С. 100–104.
2. Вільде Ірина. Крадіж / Ірина Вільде // Незбагненне серце. – Львів : Каменяр, 1990. – С. 57–63.

Караблева О. В. Сюжетная модель столкновения женского опыта с маскулинным миром в малой прозе Ирины Вильде

Аннотация. В статье с гендерных позиций проанализировано художественную идентификацию женского опыта в малой прозе Ирины Вильде, отстаивание права на его существование через отношение к маскулинному миру и преодоление гендерной идеи неравенства. Охарактеризовано импрессионистический подход писательницы к моделированию сюжета и определены приемы сюжетосложения.

Ключевые слова: женский опыт, маскулинная культура, гендерная асимметрия, сюжет, контраверса, импрессионизм.

Karableva O. The plot model of collision of women's experience with the masculine world in Iryna Wilde's short prose

Summary. The artistic identification of women's experience in Irene Wilde's short prose, defending the rights of its existence through the relation to the masculine world and overcoming of idea of gender inequalities are analyzed in the article from a gender perspective. The writer's impressionistic approach to the plot modeling is characterized and the devices of plot-making is also determined.

Key words: women's experience, masculine culture, gender asymmetry, plot, controversy, impressionism.

*Кулікова О. А.,
викладач кафедри української мови
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЕКСПРЕСИВНО-МОДАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ У РЕЧЕННЯХ ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНОЇ СТРУКТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ВИСЛОВЛЮВАНЬ, ПОБУДОВАНИХ ЗА СХЕМОЮ «ЩОБ+VFINIT»)

Анотація. У статті розглянуто структурно-семантичні особливості синтаксичних фразеологізмів, побудованих за моделлю простого речення відповідно до схеми «Щоб+V_{fin}». Проаналізовано здатність вказаних синтаксичних структур передавати різний діапазон експресивно-модальних значень.

Ключові слова: речення фразеологізованої структури, структурна схема, стійкість, суб'єктивна модальність, об'єктивна модальність.

Постановка проблеми. Серед широкого кола актуальних проблем сучасного мовознавства особлива увага дослідників зосереджена на тексті як кінцевому продукті мовлення та його складових – висловлюваннях. Практика засвідчує, що мовленнєва реальність більш широка, ніж межі описаного граматичного синтаксису. Усне живе мовлення характеризує своєрідна граматична будова, що зумовлює функціонування в мовленні цілого корпусу синтаксичних конструкцій, які мають специфічні категоріальні риси, зокрема відрізняються значною структурною і семантичною злитістю компонентів, відтворюваністю, розмовною стилістичною маркованістю, експресивністю. Статус таких одиниць в українському мовознавстві досі остаточно не визначений.

Спроби вивчення аспектів взаємодії, взаємопроникнення й контактування синтаксису та лексики, зокрема фразеології, були помічені ще в працях В.Л. Архангельського, В.В. Виноградова, А.М. Пешковського, Л.В. Щерби та інших. На межі ХХ – ХХІ століть у зв'язку з домінантою функціонально-комунікативної парадигми лінгвістичних студій та інтегративним підходом до аналізу мовних одиниць фразеологізовані синтаксичні структури набули нового осмислення. Проте в українському мовознавстві досі існує неузгодженість щодо термінологічного позначення цих мовних одиниць.

В українській лінгвістичній науці речення фразеологізованої структури описала М.І. Личук [1]. Структурно-семантичні особливості синтаксичних фразеологізмів з оцінним значенням в українській мові досліджує Г.В. Ситар, яка віддає перевагу термінам «фразеологізоване речення» або «синтаксичний фразеологізм», послуговуючись працями російських мовознавців А.В. Величко, М.В. Всеволодова та покликаючись на дефініції, запропоновані авторами «Русской грамматики 1980». Синтаксичні фразеологізми як реалізатори прагматичної функції, типологія синтаксичних фразеологізмів, усталених синтаксичних конструкцій оцінної семантики були предметом дослідження Т.А. Космеда.

Актуальність дослідження синтаксичних фразеологізмів обумовлена інтенсивністю та частотністю їх вживання в живому мовленні, а також високою комунікативно-прагматичною й антропологічною значимістю. Вони вимагають системного й послідовного вивчення в межах трьох фундаментальних підходів опису мовних одиниць – структурної, комунікативно-функціональної та антропометричної парадигм.

В основі речень фразеологізованої структури лежить стійка (зв'язана) структурна схема, яка повинна обов'язково складатися з двох (як мінімум) компонентів, причому вони поєднуються в чітко визначеному порядку, маючи відповідне інтонаційне оформлення». Вони пристосовані для передання суб'єктивно-модальних значень й оформлені за специфічними структурними схемами, що сприяє стереотипності їх відтворення. При цьому семантика фразеологізованих речень не зумовлюється лексичним наповненням їхніх компонентів, а визначається семантикою схеми.

Пропонована стаття є спробою аналізу речень фразеологізованої структури, побудованих за моделлю простого речення за схемою «Щоб+V_{fin}». Методом вибірки з творів української літератури різних періодів (ХІХ – ХХ століть) було визначено, що вказана фразеосхема є досить поширеною в українській мові, проте окремі дослідження таких речень відсутні. **Мета дослідження** – з'ясувати особливості функціонування синтаксичних фразеологізмів, побудованих за моделлю простого речення за схемою «Щоб+V_{fin}» задля більш глибокого усвідомлення їх сутності, природи та здатності передавати модальні й емотивні значення.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: описати семантичні відтінки, які здатні передавати речення з опорним компонентом-сполучником *щоб*; встановити кількість суб'єктивних модальних значень, які вони можуть виражати; здійснити структурний аналіз; з'ясувати особливості функціонування синтаксичних фразеологізмів речень фразеологізованої структури, побудованих за моделлю простого речення з опорним компонентом, що відповідають схемі «Щоб+V_{fin}» та їх потенціал.

Виклад основного матеріалу дослідження. Речення фразеологізованої структури утворюють окремий тип синтаксично нечленованих речень. Характерною особливістю явища фразеологізації (стабілізації і закріплення в мовленнєвій практиці відносно стійких мовних комплексів) на синтаксичному рівні є те, що цей процес охоплює не слово, а схему речення. Як зазначає М.І. Личук, на відміну від фразеологізмів у фразеологізованих реченнях немає лексичної «нерухомості», «закам'янілості», проте їм

властива фіксована і незмінна схема побудови, яка передбачає обов'язковий порядок слів, наявність чітко визначених, дуже обмежених у варіюванні граматичних форм, інколи й певних службових слів [1, с.11]. Тож речення фразеологізованої структури мають постійні й вільні компоненти, при цьому сталі елементи задають основу моделі і закладають її узагальнене значення, а змінні елементи наповнюють модель різноманітним лексичним матеріалом і створюють її конкретне значення, що нашаровується на узагальнену семантику.

Сполучник *щоб* є сталим елементом аналізованої моделі речень фразеологізованої структури. Традиційно він класифікується як підрядний сполучник мети [2, с. 151], або ж цільовий сполучник [3, с. 7]. У складі досліджуваної структурної схеми сполучник *щоб* піддається повній лексико-граматичній деактуалізації, оскільки в межах простого речення втрачає свою синтаксичну функцію і набуває роль структурного компонента, що реалізується при вторинному статусі синтаксичної конструкції.

На думку авторів «Русской грамматики 1980», багатоманітністю поліфункціональності [4, с. 492], тобто одна модель може вживатися в мовленні для передання різного ставлення мовця до певної реальності дійсності. Аналіз зібраного фактичного матеріалу дає підстави виділити 5 семантичних відтінків, які здатні виражати модель «*Щоб+V_{fin}it*»:

1) сумнів у можливості або припустимості чого-небудь: «Що за дурний, – каже, – розум у сих дівчат! *Щоб* оце я, після такої праці, *випустив* із рук самохіть свою здобич! Ні, голубонько, сього в нас не буває» [5, с. 102]; «Де там, кумо, де там! І не кажіть мені цього! *Щоб* я отеє *понура*ла дочці у такому ділі? *Щоб* я підводила її на гріх?» [6, с. 151];

2) побоювання, що може щось статися: «Неборак Охрім узав собі на розум: «Цур йому! – каже собі на думці. – *Щоб* ще по пиці *не дав*, бо він на те солдат...» [7, с. 10]; «Тоді обізвася [циган] до молодшого: – Ти загнав, Раду, шакапину? *Щоб* часом *не забрела* в плавні та не згоріла» [6, с. 368];

3) наказ або прохання, спонукання до вчинення будь-якої дії в поєднанні з категоричністю, погрозою, обуренням: «Шрейдерс швидко вернеться в Нижній, то *щоб* Куліш переписав Неофіти і дав йому для передачі Щепкіну (Тарас Шевченко, VI, 1957, 164); – Я піду у черниці, – промовляє Катря.. – Годі, дочко, годі! – мовить батько: – я такого слова *щоб* більше не чув від тебе!» [8, с. 231]; «*А щоб я не бачив* вас ніколи і коло своєї хати, не тільки в хаті! – одходячи, сказав він матері і мерції вийшов з кухні» [9, с. 158]; «Дорош провів Чохова до шелюгів. – *Щоб* на світанку *був тут*» [10, с. 311].

4) злобажання: «*А щоб ти скис!*» [4, с. 629]; «[Лев (сердито воркоче):] – Прокляті! *Щоб ви не знали* утіхи в старих літах, *щоб ви не мали* поради в своїх дітях! – шептав він» [9, с. 148]; «Розплющить Дмитро сонні очі, глипне на телятко, *схопить в руки батога та*: – А куди ж то ти! *Щоб ти йому дохло!*» [12, с. 182]. Поширеними є самозакляття: «*Щоб мені очі повилазили, коли, каже, не зроблю так*» [7, с. 210]. При цьому вживається й жартидливе побажання покарання за щось: «*А щоб же тебе муха вбрикнула, що ти вигала!* – повеселішав Остап» [6, с. 342].

5) негативна фамільярно-погрозової оцінка чийх-небудь дій: «*Щоб тебе* (його, тобі, йому і т. ін.): *Ой, щоб вас! Ей, Андрію! Сказав би щось, та не посмію...*» [13, с. 146]; «– *Щось ти. Якове, дуже веселий сьогодні. Обдуриш когось? – А щоб тебе! Пізнаю свого правдивого брата, – засміявся дядько*» [14, с. 134].

Значення спонукання до дії репрезентується переважно обов'язковим змінним компонентом досліджуваної синтаксичної конструкції, вираженої особовим дієсловом у формі минулого часу дійсного способу. При цьому факультативний іменний компонент виражений найчастіше займенником чи іменником у формі називного чи родового відмінка, наприклад: «*Щоб* + <Pron I [NI]> + V_{fin}it (мин. час)». Досліджувана структурна схема може містити додаткові компоненти, представлені підсилювальною часткою *а* (=та), що стоїть у препозиції перед постійним компонентом *щоб*, або ж заперечною часткою *не*, що завжди розташована перед дієсловним компонентом, наприклад: «*А щоб я не бачив* вас ніколи і коло своєї хати, не тільки в хаті! – одходячи, сказав він матері і мерції вийшов з кухні» [9, с. 158]. В аналізованому реченні зміст висловлювання та його комунікативна інтенція не мотивується граматичними властивостями структурних елементів.

Отже, у вказаних реченнях саме завдяки формі висловлювання за відсутності спеціальних засобів вираження суб'єктивної модальності (модальних часток, вставних слів тощо) відбувається нашарування на вербальну інформацію додаткових денотативних смислів, зумовлених психічним станом мовця і його ставленням до ситуації, що й визначає суб'єктивну модальність повідомлення. Аналізовані структури, що виражають 5 семантичних відтінків, експлікують такі типи суб'єктивної модальності: *волюнтативну* (речення, що виражають наказ, прохання, спонукання, злобажання); *прогностично-гіпотетичну* (речення, що виражають побоювання, сумнів або припустимість чого-небудь); *оцінну модальність* (речення, що виражають оцінку власних дій чи дій інших суб'єктів-комунікантів). Крім того, такі речення репрезентують переважно негативну оцінку мовцем ситуації, вчинку співрозмовника, виступають маркером підвищеного емотивно-експресивного психічного стану мовця.

В останній семантичній групі на позначення негативної фамільярно-погрозової оцінки чийх-небудь дій, суб'єктивна оцінна модальність есплікується через усічення формули «*Щоб* + <Pron I [NI]>», у якій дієсловний компонент відсутній, проте він може бути умовно відтворений як негативний волюнтатив, злобажання. Замовчуваність злобажання свідчить про табування прокльонів в українській етнокультурній традиції. При цьому емоційна наснаженість та експресивність висловлення значно інтенсифікується. Усічення синтаксичної конструкції створює більш виразне експресивно-стилістичне забарвлення: «*Ой, щоб вас! Ей, Андрію! Сказав би щось, та не посмію...*» [13, с. 142].

Примітно, що речення фразеологізованої структури з опорним компонентом *щоб* в значенні спонукання, негативної оцінки часто оформлюються за допомогою окличного речення. При цьому характерною особливістю таких речень є наявність підсилювальної частки *а* або вигуку *ой*. Вигукові конструкції виражають емпатичні та інші підвищено-почуттєві стани мовця, служать для безпосе-

реднього емоційного виявлення переживань, відчуттів, афектів, вольових імпульсів. Це переконливо доводить, що фразеологізовані речення є одним із найбільш яскравих і поширених засобів емоційно-експресивної експлікації комунікативної інтенції.

Проаналізовані речення відзначаються високим ступенем передачі емотивної та волюнтативної експресії. При цьому ступінь експресивності словесного волевиявлення залежить від стилістичного наповнення факультативним компонентів, що вносять конотацію розмовності, компресії, підсилюють і увиразнюють слуховий образ, зокрема у речення: «*Щоб ще по пиці не дав, бо він на те солдат...*» [7, с. 10]. наявність просторіччя (*ника*) служить підсиленням експресивності речення. Одним із засобів інтенсифікації експресивності є градаційне нагромадження речень, побудованих за цією моделлю, як-от: «*Щоб я отес попу-рала дочці у такому ділі? Щоб я підводила її на гріх?*».

Отже, речення фразеологізованої структури особливі тим, що зв'язки й відношення компонентів з огляду кодифікованих граматичних правил неможливо пояснити. При цьому сама форма висловлювання, передбачена структурною схемою, модифікує смисл висловлювання, підпорядковуючи його принципу економії мовних зусиль, що домінує у сфері комунікації. Не зважаючи на те, що такі речення є стійкими, їм характерна полісемантичність – можливість виражати декілька діапазонів суб'єктивно-модального значення.

Висновки. Отже, фразеологізовані синтаксичні структури в цілому й побудовані за структурною схемою з опорним компонентом *щоб*, зокрема, володіють високим потенціалом експресивності, що зумовлює їх особливу комунікативну ефективність в умовах усної форми розмовної мови та в жанрах художньої й публіцистичної літератури, що відображають таке мовлення. Ці речення створюють численні емоційно-оцінні конотації, характеризуються емотивною полісемією, мають конкретно-чуттєвий тон, позначені колоритом безпосередності спілкування. Таким чином, саме відносна стійкість форми речень фразеологізованої структури забезпечує компресію змістового плану й об'єктивного модального значення висловлення та сприяє інтенсифікації експресивно-емотивних суб'єктивних модальних значень.

Перспективи подальших досліджень полягають у здійсненні аналізу інших моделей синтаксичних фразеологізмів з опорним компонентом сполучником (як у системі простого, так і складного речень), з'ясування їх структурних, семантичних і прагматичних властивостей в українській мові.

Література:

1. Личук М.І. Ступені фразеологізації речень : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / М.І. Личук ; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2001. – 16 с.

2. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис : [підручник] / А.К. Мойсієнко, І.М. Арібжанова, В.В. Коломийцева та ін. – К. : Знання, 2010. – 374 с.
3. Городенська К. Граматична неоднорідність сполучників в українській літературній мові / К. Городенська // Українська мова. – 2008. – № 4. – С. 3–14.
4. Русская грамматика 1980 : в 2 т. / под ред. Н.Ю. Шведовой. – М. : Наука, 1980–. – Т. 2 : Синтаксис. – 1980. – 709 с.
5. Куліш П.О. Вибрані твори / П. Куліш ; упор., підготов. текстів та прим. М.Л. Гончарука ; вступ. ст. І.І. Пільгука ; ред. М.Д. Бернштейн. – К. : Дніпро, 1969. – 559 с.
6. Коцюбинський М.М. Твори : в 3 т. / М. Коцюбинський. – К. : Держ. вид-во художньої літератури, 1955–. – Т. 1. – 1955. – 486 с.
7. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Твори : в 6 т. / Г.Ф. Квітка-Основ'яненко. – К. : Держлітвидав, 1956–. – Т. 2. – 1956. – 529 с.
8. Марко Вовчок : Твори : в 6 т. / Марко Вовчок. – К. : Держ. вид-во худ. літератури, 1955–. – Т. 1. – 1955. – 400 с.
9. Мирний П. Твори : в 5 т. / П. Мирний ; ред. кол.: О.І. Білецький, О.К. Бабишкін, М.С. Грудницька. – К. : Видавництво Академії Наук Української РСР, 1954–. – Т. 3. – 1954. – 420 с.
10. Тютюнник Г.М. Вир / Г.М. Тютюнник. – К. : Дніпро, 1964. – 543 с.
11. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше / М. Номис. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
12. Збанацький Ю.Є. Переджив'я / Ю.Є. Збанацький. – К. : Рад. письменник, 1960. – 445 с.
13. Гулак-Артемівський П.П. Байки, балади, лірика / П.П. Гулак-Артемівський ; вступ. ст. І.І. Пільгука. – К. : Радянський письменник, 1958. – 211 с.
14. Стельмах М.П. Гуси-лебеді летять... Щедрий вечір : [повісті] / М.П. Стельмах. – К. : Веселка, 1971. – 324 с.

Куликова О. А. Актуалізація експресивно-модальних значень в пропозиціях фразеологізованої структури (на прикладі висказування, побудованих за схемою «Чтобы + V_{finite}»)

Анотація. Стаття посвячена описанню структурно-семантичних особливостей синтаксических фразеологізмів, побудованих за моделлю простого пропозиції в відповідності до схеми «Чтобы+V_{finite}». Проаналізована здатність вказаних синтаксических структур передавати різний діапазон експресивно-модальних значень.

Ключевые слова: пропозиції фразеологізованої структури, структурна схема, стійкість, суб'єктивна модальність, об'єктивна модальність.

Kulikova O. The actualization of expressivity and modality in the sentences with phraseological structure (based on the model «To+V_{finite}»)

Summary. The article describes the structural and semantic peculiarities of sentences with phraseological structure, built on the model of a simple sentence in accordance with the scheme “To + V_{finite}”. The author analyses the ability of these syntactic structures to convey different range of expressive and modal meanings.

Key words: sentences with phraseological structure, structural scheme of the sentence, stability, subjective modality, objective modality.

КАТЕГОРІЯ МЕТИ В ЛІНГВО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ТЛУМАЧЕННІ

Анотація. У статті досліджено проблему інтерпретації категорії мети у філософії й лінгвістиці, схарактеризовано погляди вчених на з'ясування природи цієї універсальної онтологічної категорії, проаналізовано особливості експлікації цільових семантико-синтаксичних відношень на різних рівнях мовної системи.

Ключові слова: категорія мети, телеологія, інтенційність, функційна граматики, цільові семантико-синтаксичні відношення, репрезентанти цільових відношень.

Постановка проблеми. Функційно-семантичний підхід до вивчення мовних категорій, їхньої структури та взаємодії в сучасній лінгвістиці є пріоритетним із-поміж інших напрямів дослідження, про що свідчить значна кількість наукових праць (В. Адмоні, О. Бондарко, В. Виноградов, І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, Г. Золотова, Ю. Маслова, М. Скаб та ін.). Однак, незважаючи на значні здобутки, не можна стверджувати, що проблему розв'язано повністю.

Особливий інтерес у цьому аспекті становить категорія мети, яка є об'єктом дослідження не лише мовознавства, а й інших наук, зокрема філософії. Мислителі різних епох по-різному розглядали мету, її особливості, способи досягнення, однак у більшості випадків центральною була проблема мети людського буття. У лінгвістиці теж існують ґрунтовні праці, присвячені інтенційності (І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, Г. Золотова, І. Левонтіна, М. Степаненко, В. Степанюк і ін.). В українському мовознавстві мета як мовна категорія не була досліджена цілісно, передусім розглянуто формально-граматичні засоби реалізації цільових відношень (прийменниково-іменникові форми: З. Іваненко, А. Колодяжний, О. Мельничук, Л. Руденко; прислівники: А. Висоцький, А. Гамова, Т. Ніколашина; інфінітиви: О. Гургула, В. Сич; дієприслівникові звороти: Л. Коць, М. Леонова; складнопідрядні речення з підрядними мети: М. Каранська, І. Чередниченко), проте залишаються нез'ясованими до кінця питання лінгвального статусу категорії мети, визначення її місця в системі функційно-семантичних категорій, характеристика засобів реалізації цільових відношень на різних мовних рівнях тощо. Отже, категорія мети й у філософії, і в лінгвістиці потребує постійного подальшого вивчення.

Метою статті є розв'язання проблеми інтерпретації категорії мети у філософії та лінгвістиці, аналіз основних поглядів науковців на особливості репрезентації інтенційних семантико-синтаксичних відношень.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній лінгвістиці підґрунтям для вивчення інтенційності є філософська теорія, згідно з якою мету потрактовано як «ідеальний, діяльністю мислення установлений результат,

заради досягнення якого виконуються ті або інші дії чи діяльності; їхній ідеальний, внутрішній мотив» [1, с. 459].

Метою як категорією зацікавилися ще мислителі античної натурфілософії. Досократівська філософія майже не оперує поняттям «ціль». Софісти вперше поставили питання про буття людини, а не просто про буття саме по собі, тому вони розглядали мету як онтологічну категорію. Першим в історії філософії глибоким аналізом категорії мети зайнявся Арістотель, який розробив концепцію внутрішніх цілей. Згідно із цією концепцією, мета – «те, заради чого» (існує річ) та благо (оскільки благо є мета всякого виникнення руху)» [2, с. 23], «те, на що спрямовані рух і дія, але не те, з чого вони походять, хоча іноді це одне й інше <...> а саме кінцева причина» [2, с. 170]. Отже, мета в Арістотеля є однією із чотирьох причин, кінцева причина (causafinalis).

Середньовіччя, розвиваючи телеологію Арістотеля, не внесло якихось нових ідей у філософське розуміння категорії мети. Єдине, на чому хотілося б зосередити увагу, – те, що для цього періоду характерними є телеологічність, антропоцентризм та ієрархізм. Арістотелівська телеологія набула схоластичного вигляду. Схоласти вважали, що Бог може програмувати цілі, не враховуючи причинну зумовленість, може творити дива, дарувати благодать, не мотивовану моральними зусиллями людини.

В епоху Відродження мислителі (Л. Валла, М. Монтьєль та ін.) заговорили про моральні права людини на насолоду, любов і радість. Мету життя треба шукати в самому житті, тобто не потрібно відмовлятися від насолод, які визначено як благо.

Матеріалістична філософія спиралась на природознавство, повністю заперечуючи телеологію. Мислителі цього часу в основі людської діяльності вбачали лише тиск зовнішніх обставин. Т. Гоббс робив наступ на телеологію, екстраполюючи поняття мети на сферу механістичної причинності, що визначає дії людини безвідносно до її активності. Існування людської цілеспрямованості він не заперечує, уважає її породженням людської природи, її страхів, гніву, жадібності та інших тваринних пристрастей.

У період Нового часу каузальність відтісняє мету на периферію. Усе відбувається не для чогось, а через щось. Ідею «внутрішньої мети» пізніше відродив Г. Лейбніц, намагаючись подолати обмеженість механічних уявлень про причинність. Згідно з його поглядами «душі діють за законами цільових причин через посередництво прагнень, цілей і засобів. Тіла діють за законами первинних причин чи рухів» [3, с. 85]. Однак обидві сфери – первинних причин і цільових причин – гармонують між собою. Згідно із цією концепцією монади (неподільні духовні сутності, що нібито лежать в основі буття) містять у собі й мету

(душу), і засіб (тіло) її здійснення, чим відрізняються від неживої матерії.

Французькі матеріалісти П. Гольбах, Д. Дідро, Ж. Ламетрі розвинули антитеологічні докази матеріалізму, відкинули ідею надматеріальних сил і цілей, які нібито існують у природі, порушили питання проблеми внутрішньої активності матерії та всезагального зв'язку явищ природи. Вони зауважували, що цілі властиві тільки розумній істоті. Матеріалісти зробили крок уперед в досягненні категорії мети, але їхні погляди виявили обмеженість механістичного розуміння розглядуваного питання.

Мислителі-ідеалісти XVIII століття протиставили культу особистих наслідків вимоги обов'язку. Усе більша кількість фактів свідчила про загальний характер доцільності. Вивчення явищ регенерації А. Трамбулем, Л. Спалланцані, дослідження новоутворення органів в ембріональному розвитку К. Вольфом вимагали дослідження внутрішньої мети, що не зводиться до механічної причини цих процесів.

І. Кант пропонує вважати доцільними витвори людської діяльності, основу яких репрезентує свідомою мета. Від логічної проблеми стосовно того, що є мета, він переходить до глибшої проблеми: що є метою Людини? Ця концепція з'ясовує сутність мети на трьох рівнях: 1) логіко-технічний, пов'язаний тільки з умінням (якими засобами досягнути тієї або тієї мети?); 2) другий обґрунтовує прагнення досягнути благої мети; 3) моральний (до якої мети повинна прагнути людина). Твердження «*роби вище можливе у світі благо своєю метою є апріорним синтетичним положенням, що вводиться самим моральним законом*» [4, с. 11–12].

У післякантівській трансцендентальній філософії мета стає однією з основних сил, що спрямовують процес формування реальності, а не лише «установкою» теоретичної рефлексії чи моральної волі. Ф. Шеллінг і Ф. Гегель повертаються до уявлення про об'єктивність цілей у природі: у дії людини поєднано матеріальне втілення цілей із творчістю, що неможливо без гармонії між реальним та ідеальним.

У філософії XIX – XX століть проблему мети спрощено й зведено до детермінізму, волюнтаризму чи неолейбніціанської телеології. Мету розуміють як біоморфну версію ентилехії, що є внутрішньою програмою організму (А. Шопенгауер, А. Бергсон, Н. Лоскйта ін.), як внутрішню символічну форму культури (О. Шпенглер, П. Флоренський, А. Білий тощо), як ієрархічно вибудовані системи зворотних зв'язків організму й середовища (гештальтпсихологія, органіцизм, кібернетика тощо). З'являється також ідея про онтологічно безцільну реальність (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше та ін.).

У Л. Фейєрбаха глибше, ніж у французьких матеріалістів, з'ясовано гносеологічне коріння телеології. Він уважає, що кожній людській дії передують визначені намір, свідомою мета, оскільки «...людина створює якщо не зі свого духу, то <...> за допомогою свого духу, якщо не зі своїх думок, то <...> за допомогою власних думок і згідно з ними, речі, які саме тому навіть зовнішньо мають на собі відбиток наміру, планованості, доцільності» [5, с. 629].

Протягом усього розвитку філософської думки поняття мети породжувало протистояння між міфологічною й науковою свідомістю, вірою та знанням, ідеалізмом і ма-

теріалізмом. Мета завжди пов'язана зі здатністю людини передбачити майбутнє й наслідки своєї діяльності. З одного боку, це модель майбутнього, те, чого треба досягти, з іншого – уже чинний образ бажаного результату.

Маючи екстралінгвальну природу, категорія мети знаходить безпосереднє відображення в мові. За своєю суттю вона багатоманітна, яскрава, стосується різних рівнів мовної системи. Історія вивчення лінгвістичної інтенційності ґрунтується на здобутках як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців, оскільки мета є тим феноменом, який притаманний людській свідомості загалом і мовній свідомості будь-якої нації зокрема. Цільові конструкції – це «універсальні конструкції індоєвропейських мов, а можливо, і мов світу» – зауважує Г. Савічуте [6, с. 539].

Тривалий час для дослідження категорії мети в лінгвістиці використовували семантичний і формально-граматичний підходи, науковців цікавив значеннєвий компонент мовних одиниць з інтенційною семантикою, формально-граматичні засоби реалізації цільових відношень. Ще на початку XX століття на способи вираження категорії мети звернув увагу російський мовознавець О. Пешковський, вирізнивши адвербативи мети (рос. *зачем, затем, нарочно, нечаянно, назло, насмех*), прийменникові словосполучення зі значенням мети дії (рос. *в, на, за*) та сполучники мети (рос. *чтобы, для того чтобы, с тем чтобы, затем чтобы, дабы*) [7]. Він указав на таку особливість дієслова, як сема активності, зазначивши: «Усяке дієслово передусім означає дію <...> Але ж «діяти» можуть тільки живі істоти <...> тому, що вони рухаються згідно зі своєю волею, довільно. І значить, у дієслові, раз воно означає дію, повинен бути ще відтінок волі, наміру» [7, с. 78–79].

Категорію мети у французькій мові різнобічно дослідив Ф. Брюно. Він чітко визначив її параметри, відмінність від категорії причини, засоби експлікації (сполучник *щоб*, інфінітиви, прийменники й іменники, які можуть містити значення мети, наприклад, *праска, калорифер, талісман* тощо) [8, с. 843–854].

Виняткової актуальності в сучасному мовознавстві набув функційно-семантичний підхід до вивчення мовних елементів. Визначення сутності мови не може бути обмежене лише вивченням її системно-структурної організації, а потребує насамперед врахування функціонування цієї системи. Як у зарубіжній (Ш. Баллі, О. Бондарко, Н. Левонтіна, Л. Чистохвалова, Л. Теньєр та ін.), так і в українській (І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко та ін.) лінгвістиці різноаспектно досліджено такі проблеми, як мовний статус функційно-семантичних категорій, їхня структура й взаємодія. Для категорійного апарату будь-якої мови характерна відносна сталість і водночас відкритість системи, якісний та кількісний склад якої постійно еволюціонує. Цим можна пояснити посилений інтерес функційної граматики до вивчення універсальних мовних категорій.

Одним із перших у зарубіжній лінгвістиці інтенційність із функційно-семантичного погляду розглянув французький мовознавець Ш. Баллі. Схарактеризувавши функційну транспозицію, що стосується граматики, він виділив із-поміж обставинних відношень, виражених за допомогою прийменників і сполучників, відношення мети.

Російський лінгвіст О. Бондарко, який розробив теорію функційно-семантичних полів, зазначає, що поняття

інтенційності поєднує два аспекти: 1) аспект актуального зв'язку з намірами, з комунікативною метою, з цілеспрямованою діяльністю того, хто говорить, тобто із тим, що він хоче висловити в цих умовах комунікації, – аспект «власне інтенційний»; 2) аспект смислової інформативності – здатність функції бути одним із чинних у мовленні елементів [9].

Глибокий аналіз інтенційності здійснила Л. Чистохвалова, ґрунтовно дослідивши значеннєвий, функційний, граматичний, прагматичний аспекти інтенційності на синтаксичному рівні: особливості семантики мети, її взаємозв'язки з іншими значеннями, структурування функційно-семантичного поля мети, його взаємодію з іншими функційно-семантичними полями, засоби вираження інтенційною семантики, їхній комунікативний статус тощо [10].

Теорію функційно-семантичних категорій у вітчизняному мовознавстві розробив І. Вихованець. У «Нарисах з функціонального синтаксису української мови» він характеризує систему вторинних предикатних синтаксем як виразників семантико-синтаксичних відношень між елементарними простими реченнями (темпоральні, причинові, цільові, допустові, умовні, відповідності/невідповідності) [11]. Авторитетною стала концепція про поєднання функційного й категорійного підходів до морфологічної підсистеми української мови, розгляд із позицій функційно-категорійної граматики центральних питань морфології. Одне з її важливих положень – утвердження здатності прислівників (*на зло, навмисне* та ін.), прийменниково-відмінкових форм (власне мети: *для + Р. в., на + З. в., з метою + Р. в., під + З. в., на предмет + Р. в., по + З. в., в + З. в., за + О. в., про + З. в.*, а також ті, які мають відтінок присвяти, пожертви: *здля + Р. в., ради + Р. в., заради + Р. в., в ім'я + Р. в.*), сполучників (*щоб, аби, для того щоб*) передавати широкий спектр цільових семантико-синтаксичних відношень.

В україністиці функційно-семантична категорія мети, незважаючи на її значущість, не була об'єктом комплексного аналізу, розглядалася спорадично. Проте деякі фундаментальні лінгвістичні розвідки присвячені аналізу окремих проблем інтенційності. Так, С. Степанюк визначає специфіку синтаксичної категорії мети, використовуючи підхід аналізу від функції до морфолого-синтаксичних типів, які репрезентують цю функцію. Він установлює основні семантичні різновиди інтенційності, пропонуючи дві класифікації: перша враховує генетичні відношення між явищами («чиста» мета, фінальність, ускладнена значенням природного результату, фінальність із відтінком призначення, призначення, призначення з відтінком природного результату, фінальність як сфера вияву ознаки, категорія фінального інтересу); друга базується на оцінці мети тим, хто говорить (мета неускладнена та ускладнена) [12].

Найбільше наукових розвідок присвячено прийменниково-відмінковим формам із цільовою семантикою. Зокрема, З. Іваненко об'єднує такі одиниці у два підтипи: власне мети або призначення дії чи об'єкта (*для, на, до, в, під, з метою* з іменниками у формі непрямих відмінків) і причиново-цільові відношення та відношення заінтересованості (*для, здля, ради, заради, про, в ім'я, в інтересах* у поєднанні з непрямими відмінками субстантивів) [13].

Повний перелік прийменників і їхніх еквівалентів (без діалектних одиниць) подано в «Словнику українських при-

йменників», де представлено 16 семантичних відношень. До цільових препозитивів належить 58 одиниць (*в + З. в., в ім'я + Р. в., в інтересах + Р. в., в обмін на + З. в., в обхід + Р. в., для + Р. в., для блага + Р. в., з + О. в., з/із метою + Р. в.* та ін.). Названо також препозитиви, які поєднують інтенційні й інші семантичні відношення (всього 30 одиниць) [14].

Увагу було звернено й на такі реалізатори категорії мети, як прислівники. Так, Т. Ніколашина з-поміж інших обставинних прислівників виділяє інтенційні й диференційні їх на займенникові, або синсемантичні (*навіщо, нащо, навіщося*), і власне прислівники мети, або автосемантичні (*навмисно, наумисно, навмисне, наумисне, наперекір, знарошне, зловмисно, зумисно, зумисне, вжарт, жартом, жартома, спеціально, нарочито, ненароком, на сміх, ненавмисно, ненавмисне*) [15, с. 160–165]. Подібну класифікацію адвербативів мети подає А. Висоцький, членуючи їх на такі: 1) автосемантичні (власне прислівники мети) (*вжарт, на сміх, на зло, умисне, навмисне, ненароком, зумисно, напоказ* та ін.); 2) синсемантичні (займенникові). Останні об'єднано у дві підгрупи: ті, що функціонують як питальне слово (*навіщо, нащо*), і ті, які вказують на несвідомість мети (*навіщося, нащося*).

На провідній ролі інфінітива в об'єктивації категорії мети наголошує О. Гургула. Він аналізує й ранжує базові – складнопідрядні речення – і модифіковані – прості ускладнені речення – конструкції з інфінітивом мети. Складнопідрядні речення із семантикою дії, що виконується з певною метою, відповідно до специфіки приєднання предикативної частини з інфінітивом поділено на шість груп: з основними дієслівними предикатами руху й зміни положення суб'єкта в просторі, переміщення об'єкта, фізичної дії, діяльності, мовлення та сприйняття. Складнопідрядні речення з основними предикатами стану диференційовано на три групи: з предикатами фізичного стану, психічного стану, буття. Складнопідрядні речення з релятивними предикатами також диференційовано на три групи: з основними дієслівними предикатами на позначення міжособистісних стосунків, узгоджених дій та посесивних відношень. Прості речення, у яких значення мети реалізують інфінітиви, О. Гургула поділяє на суб'єктні (суб'єкт виконує дію задля реалізації гіпотетичної дії) та об'єктні (дія, яку виконує суб'єкт, повинна активізувати дію, виконувати об'єктом) [16].

Привертають увагу праці М. Степаненка, у яких мету схарактеризовано з функційно-семантичного погляду. Учений ґрунтовно проаналізував константи правобічної позиції валентної структури S+P(Vf)+Advinten, експліковані прислівниками, інфінітивами, дієприслівниковими зворотами, прийменниково-відмінковими формами. З-поміж цільових прийменниково-відмінкових форм-репрезентантів правобічної позиції виокремлено ті, що виражають власне мету (*для + Ngen, на + Nacc, з метою + Ngen, по + Nacc, за + Ninst, під + Nacc, про + Nacc, в/у + N \acc, до + Ngen, на предмет + Ngen, з + Exp + Ninst*) і мету-присвяту з такими фінальними модифікаціями, як «мета-пожертва» (*в/во ім'я + Ngen, ради + Ngen, заради + Ngen*), «мета-пошана» (*на честь, в/у честь + Ngen, на честь, в/у честь + Ndat, на славу + Ngen, на (у/в) знак + Ngen*), «мета-користь» (*на користь + Ngen, на благо + Ngen, в інтересах + Ngen*), «мета-подяка» (*на (в/у) угоду + Ndat*), «мета-переконання» (*на доказ + Ngen*), «мета-відповідь» (*у відповідь на + Nacc*) [17; 18].

Прислівники як інтенційні поширювачі значеннєвої структури простого речення поділено на такі: 1) інформативно достатні (автосемантичні), які конкретизують загальне значення «мета реалізації дії» за такими семантичними характеристиками: «дія відбувається з усвідомленим, здебільшого негативним наміром» (*вмисне, вмисно, навмисно, навмисне, наумисне, наумисно, нарошне, нароком, знарошне, назнарошне, зумисне, зумисно, нарочито, навзамін, свідомо, спеціально*), «дія відбувається без будь-якого усвідомлення, без будь-якого позитивного чи негативного наміру» (*безцільно, ненавмисне, ненавмисно, ненароком, незнарошне*), «дія відбувається зі злим наміром, із метою викликати негативну реакцію» (*на зло, зловмисно, зловредно*), «дія відбувається з несерйозним наміром, із метою викликати жартівливу реакцію» (*жартома, жартом, на сміх*), «дія відбувається з метою привернення уваги, створення необхідного враження» (*напоказ*), «дія відбувається з метою викликати неочікувану, небажану або й протилежну передбачуваній реакцію» (*наперекір*); 2) інформативно недостатні (синсемантичні), що уточнюють вирізнений план змісту іншою значеннєвою характеристикою – «дія відбувається з невідомою метою, з невідомим наміром» (*навіщо, нащось, пощось*). Окремий тип становлять питальні лексеми *навіщо? нащо? пощо? чому? чого? чом? що?* [19]. М. Степаненко також ґрунтовно характеризує специфіку речень із правобічним поширювачем Adv (inf) inten [19].

Вагомим досягненням сучасного мовознавства є дослідження Р. Христіанінової, у якому проаналізовано складнопідрядні речення, здійснено формально-граматичну й семантико-синтаксичну типологію складнопідрядних речень, вибудовану на принципах функційно-категорійної граматики та теорії семантико-синтаксичної валентності. Речення з цільовими семантико-синтаксичними відношеннями дослідниця поділяє на навласне-цільові (виразниками інтенційних відношень у них є сполучники *аби, аби лиш (лише), аби тільки, лиш би, нехай (і), ніби щоб, тільки б, хай (і), хай би, чи, щоб (щоби), щоб ... то*) і невластне-цільові, підрядна частина яких означає підставу, застереження (виразники – сполучники *аби, для того аби, для того щоб, задля того аби, задля того щоб, з тим щоб, з тим щоб, щоб (щоби)*), несправжню мету (виразники значення – сполучники *аби, щоб (щоби)*), антимету (*щоб (щоби)*) [20, с. 207–210].

К. Городенська в праці «Грамматичний словник української мови: сполучники» подає формально-синтаксичні й семантико-синтаксичні функції сполучників сучасної української мови, характеризує їхні позиції в складному та простому ускладненому реченнях. Цільові сполучники виражають детермінантні семантико-синтаксичні відношення й нараховують 14 одиниць: *аби, аби лиш, аби лише, аби тільки, для того аби, для того щоб, з тим щоб, лиш би, нехай (і), тільки б, чи, щоб, щоби, хай (і)* [21].

Висновки. Отже, мета як складна онтологічна категорія є предметом дослідження й філософії, і лінгвістики. Найзручнішим способом опису категорії інтенційності можна назвати функційно-семантичний, позаяк для нього характерний комплексний підхід до досліджуваного явища, що дає підстави об'єднати різнорівневі мовні засоби на засадах спільності семантичних функцій.

Література:

1. Философская энциклопедия : в 5 т. / гл. ред. Ф. В. Константинов. – М. : Советская энциклопедия, 1960–1970. – Т. 5. – 1970. – 740 с.
2. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель ; АН СССР ; Ин-т философии. – М. : Мысль, 1976–1983. – Т. 1. – 1976. – 550 с.
3. Лейбниц Г. В. Сочинения : в 4-х т. / ред. и сост. авт. вступит. статьи и примеч. В. В. Соколов ; перевод Я. М. Борового и др. – М. : Мысль, 1982. – Т. 1. – 636 с.
4. Кант И. Сочинения : в 6-ти т. / И. Кант ; под. общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана ; пер. Б. А. Фохта. – М. : Мысль, 1963–1966. – Т. 4. – Ч. 2. – 1965. – 478 с.
5. Фейербах Л. Избранные философские произведения : в 2 т. / Л. Фейербах. – М. : Гос. издание полит. л-ры, 1955. – Т. 2. – 942 с.
6. Савичуте Г. С. Предикаты цели и предикаты каузации / Г. С. Савичуте // Известия АН СССР. – 1980. – Т. 39. – № 6. – С. 539–548.
7. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – 7-е издание. – М. : Гос. учеб.-пед. изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1956. – 512 с.
8. Brunot F. La pensée et la langue. Méthodes, principes et plan d'une théorie nouvelle du langage appliquée au français / F. Brunot. – Paris : Masson, 1922. – 1004 p.
9. Бондарко А. В. О стратификации семантики / А. В. Бондарко // Общее языкознание и теория грамматики : материалы чтений, посвященных 90-летию со дня рождения С. Д. Кацнельсона. – СПб., 1998. – С. 51–63.
10. Чистохвалова Л. В. Семантика цели : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Л. В. Чистохвалова ; Рязанский государственный педагогический университет имени С. А. Есенина. – Тамбов, 2004. – 39 с.
11. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
12. Степанюк С. В. Дифференциальные признаки синтаксической категории цели (на материале русского литературного языка I половины XIX века) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.660 «Русский язык» / С. В. Степанюк ; Днепропетровский орден трудового красного знамени государственный университет имени 300-летия воссоединения Украины с Россией. – Днепропетровск, 1972. – 23 с.
13. Іваненко З. І. Прийменникові конструкції мети в сучасній українській мові : [навч. посібник] / З. І. Іваненко. – Чернівці, 1972. – 25 с.
14. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк, Г. В. Ситар, І. А. Щукіна. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2007. – 416 с.
15. Ніколашина Т. І. Семантична типологія прислівників у сучасній українській мові : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. І. Ніколашина. – Слов'янськ, 1997. – 196 с.
16. Гургула О. Б. Семантико-синтаксична структура речень з інфінітивом мети в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / О. Б. Гургула ; Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2011. – 20 с.
17. Степаненко М. І. Прийменниково-іменникові поширювачі з власне інтенційною семантикою в структурі дієслівного двоскладного речення (ядерні конструкції) / М. І. Степаненко // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. Серія «Філологічні науки» – Полтава, 2001. – Вип. 4–5. – С. 114–137.
18. Степаненко М. І. Синтаксичні та семантичні засоби реалізації значення мети-присвяти в структурі двоскладного дієслівного речення / М. І. Степаненко // Грамматика української мови у функціональному висвітленні / за ред. М. І. Степаненка. – Полтава, 2000. – С. 15–38.
19. Степаненко М. І. Прислівник та інфінітив у функції інтенційного поширювача семантичної структури простого речення / М. І. Степаненко // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка. Серія «Філологічні науки». – Полтава, 1999. – Вип. 2(6). – С. 176–189.
20. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : [монографія] / Р. О. Христіанінова. – К. : Інститут української мови ; Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. – 368 с.
21. Городенська К. Г. Грамматичний словник української мови: сполучники / К. Г. Городенська. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2007. – 340 с.

Никитченко С. Н. Категория цели в философско-лингвистическом толковании

Аннотация. В статье исследована проблема интерпретации категории цели в философии и лингвистике, охарактеризованы взгляды ученых на выяснение природы этой универсальной онтологической категории, проанализированы особенности экспликации целевых семантико-синтаксических отношений на разных уровнях языковой системы.

Ключевые слова: категория цели, телеология, интенциональность, функциональная грамматика, целевые семантико-синтаксические отношения, репрезентанты целевых отношений.

Mykytchenko S. The category of purpose in linguistic and philosophical interpretations

Summary. The article deals with the problem of interpretation of the category of «purpose» in philosophy and linguistics. The author characterizes the approaches of philosophers to the nature of this universal ontological category and gives the analysis the specificity of purpose-oriented semantic-syntactic relations on different language system levels.

Key words: category of «purpose», theology, intentionality, functional grammar, purpose-oriented semantic-syntactic relations, representatives of purpose-oriented relations.

Мишеніна Т. М.,
 доктор педагогічних наук,
 доцент кафедри української мови
 Криворізького педагогічного інституту
 ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ В СТРУКТУРІ СИНОНІМІЧНИХ РЯДІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті розкрито динамічні процеси в структурі синонімічних рядів у сучасній українській мові. З'ясовано, що домінантою синонімічних рядів можуть бути як національні, так і іншомовні слова відповідно до їхніх функційних можливостей і семантичної структури. Особливо розглянуто тенденції до стильового й полісемного розшарування в межах синонімічних рядів.

Ключові слова: синонім, синонімічний ряд, домінанта синонімічного ряду, полісемія стрижневого слова, логічні синоніми, стилістичні синоніми.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку української лінгвістики багато питань із теорії синонімії й практики створення словників синонімів унаслідок їхньої складності й багатоаспектності лишаються дискусійними. Ще не знайшли свого вичерпного й однозначного тлумачення такі важливі теоретичні питання лексичної синонімії, як визначення терміна *синоніми*, класифікація синонімів, внутрішня організація й межі синонімічного ряду. Актуальним є теоретичне осмислення явища синонімії на матеріалі синонімів, оскільки синонімічні ряди становлять значний ресурс мовних засобів системи української мови.

Лінгвісти дискутують щодо визначення й трактування синонімів: одні з них визнають синонімами лише слова, які повністю збігаються за своїм значенням, тобто є тотожними; інші вважають синонімами також близькі за значенням слова. Проблема полягає в тому, що розуміння близькості значення часто не виправдано розширюється, до числа синонімів вносяться не тільки слова, що позначають одне й те саме поняття, але й слова, що позначають різні поняття.

Особливий інтерес викликає вивчення синоніміки в контексті розкриття закономірностей використання синонімічних засобів української мови в текстах різної стилістичної приналежності, що надає багатий матеріал задля поглибленого вивчення природи синонімів, обґрунтування ще не розв'язаних теоретичних питань синонімії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідження лексичної синоніміки становить об'єкт активних розвідок вітчизняних і зарубіжних мовознавців. Питання теорії й практики лексичної синонімії в її синхронній й діахронній широкі висвітлені в працях Л. Булаховського, В. Ващенко, Л. Лисиченко, О. Тараненка, О. Нечитайло й інших. Спеціальна практична лексикографія цікавила багатьох лінгвістів: О. Ахманова, А. Бабкін, В. Виноградов, Б. Ларін, О. Мельничук, В. Русанівський, В. Склярєнко, Г. Півторак, Ф. Філін, Л. Щерба.

Синоніми в тексті виконують доволі різні функції: це засіб тонкої диференціації, створення стилістичних розрізень, засіб вираження експресії, емоційних відтінків та оцінок.

Водночас мова точних стилів не потребує додаткової експресії. Тому необхідність уживання синонімів у таких текстах є обмеженою. Синоніми в текстах точних стилів насамперед виявляють не відтінки значень, а особливості пізнання законів суспільства, явищ і подій, ширше – світобудови.

У кожному окремому випадку під час укладання синонімічних рядів необхідною є обов'язкова ідентифікація семантичних еквівалентів, історичний підхід до них та обережність у використанні.

Мета статті – розкрити динамічні процеси в структурі синонімічних рядів сучасної української мови, окреслити критерії їх кодифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час вибору домінанти синонімічного ряду перевага надається загальнолітературним словоформам, які найбільш точно передають основний зміст кожного поняття й мають високий рівень сполучуваності з іншими словами: *Далечінь* (далекій простір), *далекість*, *далина*, *далеч*, *далечина*, *віддалина*, *даль* [4, с. 154]: «Я оглядаюся на віддалину, на всю цю благородну далечінь» (П. Панч), «Сивіла дощем безмежна далечінь, вода вже блищала на шляху, земля набиралася життєдайної сили, хліба помітно зазеленіли» (О. Гончар); *Досвітній* (який буває перед сходом сонця, світанком), *передранішній*, *передранковий*, *вранішній*, *надранній* [4, с. 166]: «Досвітні огні, переможні, урочі, / прорізали темряву ночі. / Ще сонячні промені сплять – / досвітні вогні вже горять – / то світять їх люди робочі» (Леся Українка); *Послідовник* (той, хто когось обрав взірцем), *наслідувач*, *прибічник*, *прихильник*, *продовжувач*, *наступник*, *вихованець*.

Синонімічний ряд може містити поєднання національного й іншомовного слів, де гіпосема тягнє до актуалізації поняттєвої константи в семантичній структурі іншомовного відповідника, що засвідчує певну стилістичну віднесеність до точного стилю взагалі, певної галузі: *Досконалий* (який відрізняється довершеністю), *ідеальний*, *довершений*, *викінчений*, *взірцевий* [4, с. 167]: *досконалий витвір мистецтва, ідеальне поєднання деталей убрання, довершені архітектурні форми, взірцеве виконання арії; Прикраса* (те, що оздоблює або служить для оздоблення), *оздоба*, *окраса; декор* (сукупність декоративних елементів, прикрас споруди, будівлі або виробу): *Як декоративна оздоба рушник своїм багатим орнаментом надає хаті урочистості, святковості, національного характеру.*

Спостережуваними є також іншомовні експресивно-синонімічні лексеми: *Подорожувати* (здійснювати подорож), *мандрувати*, *воязувати*.

Основним критерієм віднесення тієї чи іншої лексичної одиниці до класу термінів є входження значення цієї

одиниці до певної системи спеціальних понять, тобто у відповідне термінополе, а його назви – до системи науково-технічних термінів. Значення терміна в синонімічному ряді має дорівнювати поняття в обсязі пізнаного: **Загарбання** (насилене оволодіння чужою територією), **завоювання**, **підкорення**, **покорення**, **інтервенція**, **агресія** (уведення військ на чужу територію); **окупація** (тимчасове насильницьке вторгнення збройних сил однієї держави на територію іншої); **анексія** (насилене приєднання чужої території); **експансія** (політика держав, спрямована на поширення сфери свого впливу на інші країни, яка здійснюється економічними методами шляхом демократичного тиску, збройної агресії) [4, с. 182]; **Єдність** (міцний зв'язок між чимось або кимось), **єднання**, **монолітизм**, **згуртованість**, **цілісність**, **неподільність** [4, с. 175]; **Об'єднання** (групування людей, держав, різних установ за спільними інтересами відповідно до ідей, цілей тощо), **співдружність**, **співтовариство**, **союз**; **блок**, **коаліція** (держав, партій тощо для тимчасових спільних дій); **федерація** (союз товариств, держав, організацій, кожна з яких має власні законодавчі, виконавчі і судові органи); **конфедерація** (форма організацій, суверенних держав, що мають спільні керівні органи); **ліга** (спілка, об'єднання окремих осіб, установ або держав з певною суспільно-політичною метою); **сім'я**; **Опонент** (людина, яка відповідно до своїх поглядів виступає супротивником когось), **конкурент**, **суперник**; **дисидент** (*інакодумець*); **антагоніст** (непримиренний); **П'єдестал** (художньо оформлене підвищення, на якому встановлюється статуя, скульптура, колона тощо), **підніжжя**, **цоколь**, **постамент**, **підмурок**, **підмурівок**, **підвалина**, **фундамент**: *На п'єдестали пам'ятника Т. Шевченку завжди були живі квіти.*

Оскільки слова іншомовного походження у зв'язку з потужним розвитком галузей в умовах сучасного суспільства набувають загального поширення, вони можуть посідати місце домінант: **Дебют** (перші кроки, починання в якійсь галузі), **початок**, **зачин** [4, с. 155]: *«Перший виступ на сцені (в рідному селі) був, по суті, початком її (С. Крушельницької) вокальної кар'єри»* (з журналу); **Епоха** (тривалий проміжок часу з визначними подіями, явищами в природі, суспільстві, нації тощо), **доба**, **пора**, **період**, **ера**, **вік** [4, с. 174]; **Ерудиція** (глибокі різнобічні знання в певній галузі, науки чи в багатьох галузях науки й життя), **обізнаність**, **енциклопедизм**, **ученість**, **начитаність** [4, с. 174]: *Виявити обізнаність у торговельній галузі*; **Ескіз** (незакінчений твір, загальний начерк майбутньої картини), **начерк**, **етюд**, **рідше – зарисовка**, **шкіц** [4, с. 174]: *ескіз картини, зарисовки Айвазовського*; **Контраст** (гостро виражена протилежність), **полярність**, **розбіжність**: *«Щоб з'ясувати справи всі ці дальні, символиці належне віддамо. Поглибивши контрасти соціальні, їм з неба впало також і ярмо»* (Л. Костенко); **Контур** (лінія, що окреслює форму чого-небудь, графічне окреслення предмета), **обрис**, **окреслення**, **конфігурація** (контурне зображення когось, чогось); **силует** (обрис предмета, нанесених за допомогою ліній); **абрис** (обрис обличчя чи предмета збоку); **профіль**; **Комплект** (повний набір яких-небудь предметів, який має певне призначення), **набір** (меблів, ювелірних виробів); **гарнітур**; **сервіз** (комплектний набір столового, кофейного або чайного посуду): *комплекти одягу, придбати кухонний гарнітур*; **Ефективний** (який

приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект), **дійовий**, **результативний** [4, с. 174]: *ефективні методи роботи, результативна перевірка.*

Якщо домінантою синонімічного ряду є іншомовне слово, то йдеться про актуалізацію таких ознак терміна, як однозначність й обмеженість синонімів та омонімів. *Однозначність* терміна проявляється в межах певної термінологічної системи. Багатозначність вважається суттєвим недоліком термінів, оскільки ускладнює взаєморозуміння фахівців відповідної галузі. Причинами полісемії терміна є такі: обмеженість словникового матеріалу, порівняно з кількістю понять; функціонування понять, які стосуються одного явища, але відображають різні погляди, гіпотези; неправильне запозичення термінів з інших мов. На думку деяких науковців, синоніми становлять недолік термінології (*бібліогност – бібліограф – книгознавець*). Однією з причин синонімії є намагання назвати поняття національним словом, більш зрозумілим для споживача (*динамометр – силомір; автострада – дорога; термометр – тепломір*). Дослідниця О. Толикіна вважає, що в межах терміносистем варто говорити лише про так звані *дублети*. Дублетність передбачає співвідношення синонімів з одним денотатом. Науковець В. Лейчик вважає, що розглядуване явище є більш складним, оскільки «синоніми можуть позначати як одне й те саме поняття, так і декілька близьких понять, які частково перетинаються чи накладаються одне на одного; за умови, коли синоніми позначають одне й те саме поняття, семантична структура їх може бути цілком відмінною: розкладаючи її методом компонентного аналізу на елементарні смисли, спільними повинні бути лише основні компоненти змісту» [1, с. 103–107]. Отже, про дублети йдеться тоді, коли збігаються всі без винятку компоненти значень синонімів. У межах підмов науки й техніки спостерігаємо таке явище, коли одне й те саме поняття виражається різними способами в різних підмовах чи терміносистемах: *гексаметилентетрамін* (у хімії) та *уротропін* (у фармакології). Оскільки ці терміни належать до різних галузей науки й техніки, доцільно називати такі терміни *еквівалентами*.

Природність і неминучість синонімічних відношень між термінами як вияв загальномовних процесів актуалізують проблему з'ясування меж термінологічної синонімії, визначення критеріїв синонімічності в термінології, роль термінів-синонімів, особливості фіксації синонімічних термінів у словниках [2, с. 24; 3].

Зокрема, термінологічні синоніми мають такі різновиди: 1) різні іншомовні слова: *аероцеле – ангіоневроз – дистонія; андрогінія – гермафродитизм; бластома – неоплазма; нітроцементация – ціанування; макросомія – гігантизм; екзотоксин – холероген; геоботаніка – фітоценологія*; 2) іншомовне й національне слово: *автоінтоксикація – самоотруєння, автоінфекція – самозараження, автофілія – самозакоханість, бластома – пухлина, макробіот – довгожитель; екзоцентричний – зовнішній; екзотропія – косоокість; ортогональний – прямокутний; гідротерапія – водолікування; батометр – глибиномір; геліотерапія – сонцелікування.*

Кодифікація різновидів синонімів передбачає формування синонімічних рядів:

1) іншомовне слово – іншомовне слово: **Импресаріо** (особа, що організовує концерти, гастролі артистів тощо),

антрепренер; Імпровізація (складання віршів, музики тощо під час виконання, без попередньої підготовки), **експромт**: *Експромтом підготувати концерт; Імпровізувати* (робити, виконувати що-небудь на швидку, без попередньої підготовки), **фантазувати; Конкурс** (змагання в будь-якій галузі), **тендер** (конкурс, що визначає фірму, компанію, яка швидко і якісно виконає певну роботу, надасть певні послуги, реалізує якісний товар тощо); **Контролер** (особа, яка контролює або перевіряє кого, що-небудь), **інспектор, ревізор**: *Робота контролера досить відповідальна. Податковий інспектор;*

2) дублети (національне слово – іншомовне слово): **Етнографія** (історична наука, яка вивчає культуру й побут народів світу, їхнє походження, розселення), **народознавство**: *етнографія східних слов'ян, уроки народознавства;* **Пілот** (той, хто керує літальним апаратом), **авіатор, льотчик**: *Знаменитий французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері був пілотом поштового літака в Каїрі;* **Діаметр** (відрізок прямої, що з'єднує дві точки кола й проходить через його центр), **поперечник**: *діаметр круга, поперечник отвору;* **Кіннота** (кінне військо), **кавалерія**: *Кіннота супроводжувала партизанський обоз. Служити в кавалерії;* **Осучаснювати** (щось робити відповідним духові часу), **модернізувати**: *осучаснювати навчальні посібники, модернізувати обладнання;* **Релятивний** (який визначається, встановлюється порівняно із чим-небудь), **відносний; Одночасний** (який відбувається в той самий час із чимось або кимось), **синхронний**: *синхронні вигуки.*

Синоніми: **Імітувати** (точно відтворювати що-небудь, переважно голоси, звуки), **наслідувати**: *імітувати голоси тварин, наслідувати манери батька;* **Імовірний** (який припускається), **можливий; Імпонувати** (викликати прихильність, справляти гарне враження на кого-небудь), **подобатися; Компенсація** (винагорода, покриття витрат, збитків), **відшкодування; Компетентний** (досвідчений у певній галузі, будь-якому питанні), **знаючий, тямущий, обізнаний** (який ґрунтується на професійному знанні) **кваліфікований; Журналіст** (професійний літературний працівник газет, журналів, радіо тощо), **газетяр, газетник; репортер, кореспондент** [4, с. 179]: *стаття відомого журналіста, позаштатний кореспондент;* **Імпульс** (внутрішній поштовх, спонування до дії), **спонука, стимул, порив, поривання**: *Стимулом до праці є чітка її мотивація.*

Синонімічний ряд засвідчує стильову диференціацію лексики, передбачаючи виокремлення міжстильової, нейтральної й стилістично маркованої одиниць (абсолютизм/ автократія/ монархія (самодержавство, самовладдя) – який існує поза зв'язком, без порівняння із чим-небудь; ажіотаж, бум (гарячка, лихоманка) – надмірне збудження, боротьба інтересів навколо якої-небудь проблеми.

Прикладами синонімічних рядів, у яких спостерігаємо стильову диференціацію, є такі:

Авторитет, авторитетність, престиж (вага, вплив) – загально визнаний за кимось вплив, поважність особи, організації тощо; **Альянс (спілка, союз)** – об'єднання держав, організацій на основі договірних зобов'язань; **Аналіз (розбір, розгляд)** – дослідження предметів, явищ тощо розкладу, поділу на частини; **Аргумент (доказ, довід, обґрунтування)** – логічний доказ, який наводиться для підтвердження чогось; **Аналогія/паралель (відповідність, подібність, схожість)** – відповідність

у чому-небудь між предметами, явищами, поняттями тощо; **Атака (навала, напад, удар)** – навальний наступ війська на ворога; **Басейн/резервуар (водойма, водоймище)** – штучне водоймище зі стінами, укріпленими цеглою, цементом тощо; **Модифікація/варіювання/метаморфоза** – видозміна, видозмінювання – змінювання певних ознак, властивостей у чому-небудь; **Інформація – вістка, звістка, повідомлення** – те, що доводять до чийогось відома; **Доктрина/концепція/теорія – вчення, наука, повчання, наставлення** – сукупність наукових досліджень.

Різновидами синонімічних рядів, що презентують стильову диференціацію, є такі, що мають домінують як національні, так і іншомовні доміанти:

1. **Знайомити** (рекомендувати когось, щось кому-небудь), **представляти, рекомендувати, книжн. репрезентувати** (переважно даючи характеристику); **Знаменний** (дуже важливий за своїм значенням – про день, подію, явище тощо), **визначний, історичний**: *Знаменна подія в Україні – проголошення незалежності;* **Однаковий** (такий самий), **ідентичний, рівний**: *Поняття «закон» і «закономірності» процесу навчання не є ідентичними.*

2. **Інтелектуальний** (який має глибоку внутрішню культуру, розумово розвинений), **освічений, культурний**: *Батько майбутнього поета Тадей Рильський – відомий український діяч, культурна, освічена людина, етнограф, фольклорист, педагог;* **Каталог** (систематизований перелік книг, рукописів, картин, музейних експонатів, складений у певному порядку для полегшення їх пошуку), **реєстр; (показчик) індекс, список**: *Знайти в каталозі потрібну книгу. Реєстр документів; Абстрактний* (який ґрунтується на теоретичних, відірваних від практики й досвіду, міркуваннях), **загальний, ідеальний, книжн. уможлядний** (який ґрунтується на абстрактному уявленні про дійсність): *Мова – явище загальне, абстрактне, мовлення – конкретне;* **Пропагувати** (спираючись на теоретичні знання, роз'яснювати положення, ідеї, погляди значній кількості людей), **аґітувати, поширювати; проповідувати; проводити, популяризувати; сіяти**: *Який відпочинок пропагує нам сучасне телебачення? Розкішний ресторан, пляшка спиртного, цигарка... Для пересічної молоді це стає нав'язливим стереотипом;* **Реальний** (який існує в об'єктивній дійсності), **дійсний, фактичний, справжній.**

Багатозначність як ознака вважається суттєвим недоліком термінів, оскільки ускладнює взаєморозуміння фахівців відповідної галузі. Причинами полісемії терміна є такі: обмеженість словникового матеріалу, порівняно з кількістю понять; функціонування понять, які стосуються одного явища, але відображають різні погляди, гіпотези; неправильне запозичення термінів з інших мов.

Водночас переосмислення й зрушення в семантиці слів зумовлюють процеси розширення семантичного обсягу лексем, що спричиняє появу нових відтінків значень. Відповідно, стрижневе слово може бути доміною кількох синонімічних рядів за умови складної семантичної структури, що уможливує трансформацію сем. Спостережуваними є синонімічні ряди, у яких доміною є як національні, так і іншомовні лексеми:

Дорога: 1. **Дорога** (смуга землі, по якій їздять і ходять), шлях, шосе, траса, путь; (яка з'єднує великі міста) **магістраль**; (для автомобільного транспорту) **автостра-**

да; (вуженька) *стежка, стежинка* [4, с. 165]: «Сивіла дощем далечинь, вода вже блищала на шляху» (О. Гончар); 2. *Дорога* (напряма діяльності), *шлях, путь, книжн. стежа, поет. тропи, розм. стежка* [4, с. 165]: *тернистий шлях митця, Стежа літератора*.

Дорогий: 1. *Дорогий* (який коштує великі гроші), *цінний, коштовний, дорогоцінний* [4, с. 166]: *цінний дарунок, коштовне намисто, дорогоцінні картини*; 2. *Дорогий* (близький, милий серцю), *любий, милий, близький, рідний, коханий* [4, с. 166].

Загальний: 1. *Загальний* (призначений для спільного користування), *спільний, колективний* [4, с. 182]: *спільна кухня в будинках готельного типу, колективне господарство, загальний фонд бібліотеки*; 2. *Загальний* (який охоплює всіх, поширюється на всіх), *громадський, суцільний, повселюдний, тотальний* (який охоплює), *фронтальний, поголовний* [4, с. 182]: *загальна мобілізація, громадська приймальня*; 3. *Загальний* (позбавлений конкретності), *схематичний: загальний план побудови, схематичний план організації з'їзду*.

Запал: 1. *Запал* (стан великого внутрішнього піднесення, захоплення справою, жадаба діяльності тощо), *завзяття, енергія* (діяльна сила), *піднесення, захоплення, насага, порив, ентузіазм* (велике натхнення); *пафос* (пристрасне піднесення); 2. *Запал* (пристрій для запалювання вибухової речовини), *детонатор*.

Першість: 1. *Першість* (у якійсь діяльності, у змаганнях), *лідерство*; 2. *Першість* (становище того, хто зробив що-небудь першим), *лідерство, пріоритет*.

Природний: 1. *Природний* (створений природою), *натуральний, органічний, ландшафтний*: *Алмаз є найтвердішим з усіх органічних речовин*; 2. *Природний* (про поведінку, риси, характер людини), *натуральний, простий, невдаваний, непідробний*.

Основа: 1. *Основа* (те, на чому що-небудь базується, ґрунтується, тримається – про наукові, культурні, суспільні поняття), *база, ґрунт, підвалини, фундамент*: «Зв'язок поколінь, наступність народних ідеалів – це база вічних понять, зокрема таких, як земля, Батьківщина, мати» (О. Гончар); 2. *Основа* (найважливіші вихідні положення чого-небудь – про науку, теорію тощо), *засади, принципи, правило*: *Виховання повинно переймати свої правила, принципи, закони від властивостей народу і часу*.

Порожній: 1. *Порожній* (ніким, нічим не зайнятий, не заповнений – про посудину, приміщення, вмістилище тощо), *вільний, голий* (ступ), *безлюдний* (вулиця); 2. *Порожній перен.* (позбавлений змісту, убогий змістом), *пустий, беззмістовний*: «Віки мовчать. / Душа не б'є на сполох. / Порожніх слів намножилась душа» (Л. Костенко).

Синонімічні ряди, у яких стрижневим словом є іншомовне слово, свідчать про те, що запозичення містить більш складну семантичну структуру й функціональну мобільність.

Дисонанс: 1. *Дисонанс* (відсутність стійкого співзвуччя), *дисгармонія, розлад*; 2. *Дисонанс* (те, що не відповідає чому-небудь, порушує гармонію), *перен. невідповідність*: *Дисонансом прозвучав виступ молодого письменника*.

Класифікувати: 1. *Класифікувати* (розподіляти предмети, явища або поняття на класи, розряди, групи за якимось ознаками), *групувати, упорядковувати: класифікувати рослини за родами й видами, упорядковувати наукові дані, групувати методи роботи*; 2. *Класифікувати* – ділити.

Література: 1. *Література* (вид мистецтва), *словесність*; 2. *Література* (науковий опис книг, статей і складання їх показників; перелік-підбір назв книг, статей із спеціально оформленими вихідними даними з якогось питання), *бібліографія*.

Оригінальний: 1. *Оригінальний* (такий, для якого характерна самостійність, а не наслідування чийось зразків), *нетрафаретний* (про твір), *самобутній, своєрідний*; 2. *Оригінальний* (який не є перекладом з іншої мови), *справжній, автентичний*.

Окремого розгляду потребують синоніми, що відтворюють градаційні процеси в межах галузі.

Жанрові різновиди:

Оповідання літ. (невеликий за обсягом прозовий художній твір), *оповідь, оповідка* розм. рідше; *новела* (твір з гострим і незвичайним сюжетом, композиційно стриманий, у якому відсутні описи природи, характерів тощо).

Пісня (віршований твір, призначений для співу), *співанка, спів, коломийка; дума* (народно-лірична, героїчна), *гімн* (урочиста); *псалом* (духовна); *плач* (сумна); *романс* (романтична); *серенада, арія* (в опері).

Пейзаж (загальний вигляд якоїсь місцевості), *краєвид, ландшафт*.

Родо-видові взаємозв'язки:

Письменник (той, хто пише художні літературні твори), *літератор, повістяр* (прози), *прозаїк, поет* (поезій), *фантаст* (фантазій): *Деякі філософи, літератори далекої давнини створювали поетичні сюжети, що ввійшли до міфології*.

Висновки. Лексична синоніміка становить потужний ресурс сучасної української мови. Добір домінанти синонімічного ряду здійснюється корелятивно до загальнолітературної словоформи, яка найбільш виразно, точно й адекватно передає основний зміст кожного поняття й має високий рівень сполучуваності з іншими словами. На сучасному етапі розвитку української мови домінанти синонімічних рядів можуть становити як національні, так і іншомовні лексеми, які містять максимальну кількість сем, достатніх для відтворення поняття. Подальше розмежування й поглиблення галузей наук зумовлює формування кількох синонімічних рядів, які мають одне стрижневе слово, що засвідчує явище полісемії.

На подальший розгляд заслуговують синонімічні ряди, які засвідчують стильову диференціацію, а також експресивні характеристики компонентів. Складники синонімічного ряду спроможні відтворювати картину світу, що розширює уявлення про лінгвальний код національної культури.

Література:

1. Лейчик В. Термины-синонимы, дублеты, эквиваленты, варианты / В. Лейчик // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск, 1973. – Вып. 2. – С. 103–107.
2. Михайлова Т. Синонімічні відношення в українській науково-технічній термінології / Т. Михайлова // Українське мовознавство. – 2003. – № 25. – С. 24–30.
3. Ніколаєва А. Про освоєння українською мовою інтернаціональної термінології нових галузей науки і техніки / А. Ніколаєва // Українська термінологія і сучасність. – К., 1997. – С. 221–223.
4. Універсальний словник української лексики. Синоніми, антоніми, омоніми / укл. Л. Нечволод, В. Бездітко, В. Парашич. – Х. : Торсінг плюс, 2009. – 768 с.

Мишенина Т. М. Динамические процессы в структуре синонимических рядов в современном украинском языке

Аннотация. В статье раскрыты динамические процессы в структуре синонимических рядов в современном украинском языке. Выявлено, что доминантой синонимических рядов могут быть как национальные, так и заимствованные слова в соответствии с их функциональными возможностями и семантической структурой. Рассмотрены тенденции к стилевому и полисемному расслоению в пределах синонимических рядов.

Ключевые слова: синоним, синонимический ряд, доминанта синонимического ряда, полисемия стержневого слова, логические синонимы, стилистические синонимы.

Mishenina T. Dynamic processes in the structure synonymous series in modern Ukrainian language

Summary. The article reveals the dynamic processes in the structure synonymous series in the modern Ukrainian language. Revealed that the dominant synonymous series can be both national and borrowed words according to their functionality and semantic structure. The tendencies toward stylistic and polisemic stratification within synonymous series.

Key words: synonym, synonymic series, dominant synonymous row, polysemy pivotal words, logical synonyms stylistic synonyms.

*Морошану (Демьянова) Л. И.,
кандидат филологических наук,
доцент, доцент кафедры перевода и языкознания
факультета лингвистики и перевода
Международного гуманитарного университета*

ЛЕКСИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ К СЛОВАРЮ ГОВОРА СЕЛА ЛИПОВЕНЬ-СОКОЛИНЦЫ СУЧАВСКОГО ОКРУГА РУМЫНИИ (V)

Аннотация. Впервые публикуются диалектные лексические материалы, записанные в современном русском старообрядческом говоре румынской части Буковины. Данная публикация представляет собой пятую часть словаря (Крошетать – Лэсточка).

Ключевые слова: говор, старообрядцы, диалектный словарь, Буковина, Румыния.

Постановка проблемы. В данной статье представлено продолжение материалов диалектного словаря старообрядческого русского говора Буковины, начатое в предыдущих (№ 5–8) выпусках «Научного вестника Международного гуманитарного университета» [1; 2; 3; 4]. Материалы словаря нашли свое отражение в публикациях автора [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12].

Актуальность работы. В условиях современного интенсивного исчезновения русских народных говоров создание диалектного словаря актуально и своевременно. Для русских переселенческих говоров в Румынии данный словарь – первый опыт такого рода работы. Сказанным определяется актуальность и новизна исследования.

Преобладающую часть населения русских сел Буковины составляют потомки крестьян из центральных губерний России.

Цель работы – представить лексику русского старообрядческого говора, расположенного в отрыве от основного диалектного массива, в иноязычном окружении. При сборе материала использовались наиболее распространенные методы сбора диалектологических данных: непосредственное наблюдение, анкетирование, интервьюирование. Материалы Опросника, по которому проводился сбор материала, частично отражены в публикациях [5; 6; 8].

Изложение основного материала исследования.

Крошетать, несов. Вышивать (крестиком). Сидела та-
Крошетать, несов. Вышивать (крестиком). Сидела там, крошетала.

Кружбк, м., кружбчи, мн. Дощечка, на которой режут хлеб, овощи и т. д. Кружок нада.

Кружочки, мн. Отдельные кусочки. А тагда пакладишь у маргарин – не пакетами, а кружочками.

Крутой, ср. степ. от крутой. Тутатка маю у кхуни май крутой. Эта май крутой, май боле тяг паклала; а эта – май мене паклала.

Крутой, ая, ое. Концентрированный. Крутой тяг.

Крылец, м., крыльцы, мн. Крыльцо. Я патклала з братам, крылец ещё мую сделать. Атварил двёрцы ды паклав на крылец. Он умел и масты делать, и крыльцы.

Крыли, мн. Крылья. А крыли майть – то будит лятать.
Крылошар, см. Крылошан.

Крылышан, крылошар, м. Поющий в церкви на крылосе. Он крылышан – паёт у церкви на крылосе. Был крылашар.

Крыльцы, см. Крылец.

Крытие, ср. Крыша и перекрытие дома. Ат фундации да крытия.

Крючок, м. Кочерга, которой двигают кастрюли на плите.

Кто-ся, ктось, хтось, мест. Кто-то. А я вазьму кагось пашлю. Схочет пагаварить с кем-ся. Если хтось скажит мене, хтось другой паругаит мене. Кажную няделю хтось приижайт. На дваре – хтось придет ды хлопнет. Нада спытать, хтось шоб пасаветывал. Тех детей хтось паймал, скапали, не паумирали, ды выросли. Хтось такой умер – нехрещёный. Аднаво дня нема, штоб хтось ни пришёл. Треба штоб мене хтось растянув. У тыща семсот саракавом гадү вернулись и нашли пүсты эти хаты – то хтось жил тутатка. С кем-ся другим пагаварить. С ким-ся мы гаварили. Хтось взял маво котика. Хтось узья; покупав. Мую наймать кавбоя.

Кубаночка, ж. Сорт декоративной тыквы. Кубаначка тая, таракуцка маленькая, тыквачка плятёца.

Кувуртура, ж. Покрывало. Кувуртура, эта кавёрчик такой ушивала.

Куды, нареч. Куда. Куды падем? Абажди, ну куды ана залезла. Куды я ни пайдү, штоб и братчик был са мной.

Кужёлка, ж. Кудель. Кужёлку мала.

Кукарёку, межд. Кукареку. Кукарёку, питушбк, зала-той грибашбк.

Кукбница, ж. Хорошая хозяйка. В доми кукбница.

Кулоря, ж. Цвет. Не передала кулору такую – ана хочет на зелёнам. Маю зялёненькую кулору. Тама считали, какую кулору класть. То такую кулору, то такую.

Куманёсты, мн. Коммунисты. Пришли куманёсты.

Куманётата, ж. Община. Куманётата май дала – красивая церква.

Кумнат, м. Зять. Федя, кумнат ево. Кумнат – держит сястру маю.

Кумната, ж. Невестка. Брат памёр, ды лишилася кумната, жена брата. Брат помёр, а кумната ещё хатела часть, и сестры дали.

Кумпбт, м. Компот. Я не люблю кумпбт с винаграду.

Кумэтра, ж. Кума. То кумэтра – у Рамёнии респектают – то кумэтра.

Кунать, несов. Окунать. Голову кунали.

Куплѐный, ая, ое. Купленный. Бо то купленае. То купленае. Купленная. Блок купленный? Эта купленный.

Куплять (купляю, купляешь, купляит, купляим, купляете, купляют) несов. Покупать. Павариласа мяса, паклала пятрушечки, лапшичку – купляемо у магазіні. Не купляим машину – деіаим дом. Купляйте чай? У нас ни купляешь атдельна. Какую франку маю – купляю нитки. Товстое купляю. Я купляю бумбони – ана ест. Я не купляю, ба маю досталь. Какой ты платочик палюбиш – тебе куплю, лиш зборник при мяне на надявай. Тятя куплял книги. Маса не купляла, ба треба мне самэй сделать. Зачем купляла? Иголка такая персианска, с дирачкай – кады я была девчошкой, на пляцу купляла. Кровать купляла. Еты пынзачку купляли. Сами мы купляли, да я шила фсем маладицам. Тады не купляли. Десять арив, ды зачав куплять материал, усе сам.

Купляться, несов. Упаковываться. Ано купляцца у пунгачки – видяти, какии ано.

Купувать, несов. Покупать. Что ты хочеш купувати? – Малака.

Купчевать, несов. Заниматься куплей-продажей. Липавани купчевали, этим комерцом занимались, тут купляли, там продавали.

Кур, м. Петух. Кур такой чижолый. Курей крадут, аны падымают, ловют. Курей маю. Нончи не заперла курей.

Куратный, ая, ое. Чистый. Не маю пинду куратную, чистую.

Курацать, несов. Чистить. Курацали тама.

Курацѐня, ж. Уборка. Дочка приехала, курацѐню делает. Маю курацѐню сделать. Таперя вон ана делает курацѐню, дочка мая.

Курдох, м. Живот у крупного рогатого скота. Курдох – живот у каровы.

Куриць, несов. Коптить. Курили сала, мяса курили. И как мы сала курим. У паприке мазали и тады клали куриць.

Курка, ж. Курица. Курка утащила. Курка. Усе перья курки.

Куркан, м., курканы, мн. Индюк.

Курса, ж. Рейсовый микроавтобус. Тяжко итить, курсы нема.

Кусать, несов. Перен. Раздражать. Не кусаит тебе той пояс? (= не раздражает).

Куска, ж. Кусок каменной соли.

Кустум, м. Костюм. У нас эта так – кустум, манисты.

Кутя, ж. Кутья (традиционное блюдо на рождественском столе). А эта хатѐла кутью несть.

Куфаться, несов. Делать прическу. Женщины идуť куфаться и на субботу, и на васкресѐня.

Куфѐря, ж. Женщина-парикмахер. Унучка деіаит валѐсья красѐва - куфѐря.

Куцавѐйка, ж. Ласк. Собачка. Куцавѐйка, што тяу-каиш.

Куцалѐпочка, ж. Ласк. Небольшая собака. Куцалѐпочка бабина.

Кѐцѐ, зват. к собаке. Кѐцѐ, хади да бабы. Кѐцѐ (к собаке).

Кучилѐйка, ж. Кочерыжка от кочана кукурузы, идущая на растопку.

Кырліга, ж. Длинный шест (2–3 м) с крючком на конце. Я вады даставала у криницы кырлігай, крючком отако.

Ладѐца, ж. Небольшой ящик для чурок, стоящий возле печки. Эта ладѐца, што дрѐвы сюды кладеш.

Лампѐтик, м. Лампада. Ана налила, фитиль паклала, тады лампѐтик свѐтит да гарит. Лампѐтик.

Лан, м. Земельный надел.

Ланц, м. Толстая проволока. Ланц чи верѐвка. Ана приучаица бѐгать па ланцу, ана мяне нагу перяламала.

Ланцушѐр, м. Цепочка – металлическое украшение. Ана маит ланцушѐр.

Ланчик, м. То же, что Ланцушѐр. Ланчик, ды как вяжут - ѐта фсѐ закрутеная. Маю ланчик серебряный то-нянькый. Не купиш ланчик златоѐй. Туťа не ланчик, не вя-зана. Я пакладу крѐстик. Мала ланчик.

Ластовочка, ж. Ласк. Ласточка. Ластавачки.

Лѐбедь, м. Лебедка на колоде. То, что крутица на калѐще – лѐбедь. Калясо – лѐбедь.

Лѐвада, ж. Сад. Адін сын хаťу купил, и лѐваду маит красѐвую, и апартамент маит у гѐради.

Лѐдащо, нареч. 1) О плохом самочувствии. А мяне лѐдащо, лѐдащо. Ей лѐдаща, ды лѐдаща. Ей упаливали, на курѐнт, волосы пападали. Я часноќ не ем, мне лѐдащо. 2) Плохо, некстати. Може, лѐдаща чавѐ сказала. Ничавѐ лѐдаща ни гаварила.

Лѐп, межд. Ляп. Лѐп ды лѐп хвастѐм тем.

Лѐпнуть, сов. Шлѐпнуть. Ана лѐпнет па мѐрди; ана лѐпаит. Бо как устану, как лѐпну наѐѐй. Лѐпнула па мѐрде.

Лѐстовка, ж. Четки. Кады молися – лѐстафки пере-бираеш.

Лѐстовочка, ж. Ласк. к лѐстовка. Ёта лѐставачка.

Лѐсточка, ж. То же, что лѐстовка. Лѐстачку сама шила. Кады перевенчающа – тады идуť дамѐй. Тады кладут поясик, лѐстачку. Лѐстачку я не зѐдна сплесть – ба не видѐла, как плятуцца.

Продолжение публикации лексических материалов к словарю планируется представить в следующих выпусках данной серии.

Литература:

1. Морошану (Демьянова) Л. Лексические материалы к словарю говора села Липовень (Соколинцы) Сучавского округа (Румыния) (I) / Л. Морошану (Демьянова) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2012. – Вип. 5. – С. 8–14.
2. Морошану (Демьянова) Л. Лексические материалы к словарю говора села Липовень (Соколинцы) Сучавского округа (Румыния) (II) / Л. Морошану (Демьянова) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2013. – Вип. 6. – С. 19–31.
3. Морошану (Демьянова) Л. Лексические материалы к словарю говора села Липовень (Соколинцы) Сучавского округа (Румыния) (III) / Л. Морошану (Демьянова) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2013. – Вип. 7. – С. 41–54.
4. Морошану (Демьянова) Л. Лексические материалы к словарю говора села Липовень (Соколинцы) Сучавского округа (Румыния) (IV) / Л. Морошану (Демьянова) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2014. – Вип. 8. – С. 72–74.
5. Морошану (Демьянова) Л. Идеографический словарь старообрядческих говоров юга Украины, Молдавии, Румынии / Л. Морошану (Демьянова) // Международная научная интернет-конференция «Современная филология: теория и практика». – О.: МГУ, 2012.
6. Морошану (Демьянова) Л. Материалы к «Программе сбора лексики говоров старообрядцев»: темы «Млекопитающие» и

- «Птицы» / Л. Морошану (Демьянова) // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2011. – Вип. 3. – С. 29–34.
7. Морошану (Демьянова) Л. Материалы к «Программе сбора лексики говоров старообрядцев»: тема «Наименования лиц: социальные отношения» / Л. Морошану (Демьянова) // Липоване: история и культура русских старообрядцев. – О. : Измаил, 2012. – Вип. 9. – С. 198–200.
 8. Морошану (Демьянова) Л. Географический ареал русской лексики старообрядческого говора села Липовень (Соколинцы) Сучавского Уезда Румынии / Л. Морошану (Демьянова) // Одесский лингвистический вестник. – Вип. 1. – С. 88–99.
 9. Морошану (Демьянова) Л. Названия кушаний и напитков в русских говорах Одесской области: материалы к идеографическому словарю / Л. Морошану (Демьянова) // Липоване: история и культура русских старообрядцев. – О. : Измаил, 2013. – Вип. 10. – С. 174–179.
 10. Морошану (Демьянова) Л. О диалектном словаре русского старообрядческого говора с. Липовень (Соколинцы) (Сучавский Уезд, Румыния) / Л. Морошану (Демьянова) // Филология XXI століття: теорія, практика, перспективи : матеріали II Міжнародна наукова Інтернет-конференція [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://rgdept.onua.edu.ua/index.php/internet-konferentsiji/12-filologiya-xxi-stolittya-teoriya-praktika-perspektivi>.
 11. Морошану (Демьянова) Л. Рефлексы древнерусского ять в старообрядческом говоре с. Липовень/Соколинцы (Сучавский округ, Румыния) / Л. Морошану (Демьянова) // Наукові записки МГУ. – О., 2013. – Вип. 18. – С. 214–217.
 12. Морошану (Демьянова) Л. Диалектологическая экспедиция в село Липовень округ Сучава, Румыния) в июле-августе 2012 г. / Л. Морошану (Демьянова) // Липоване: история и культура русских старообрядцев. – О. : Измаил, 2013. – Вип. 10. – С. 133–140.
 13. Морошану (Демьянова) Л. Особенности существительных среднего рода в русских старообрядческих говорах Южной Буковины / Л. Морошану (Демьянова) // Наукові записки МГУ. – О., 2014. – Вип. 21 – С. 196–199.
 14. Кириле Ф. Языковая характеристика русских липован-старообрядцев / Ф. Кириле [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://wap.drevlepravoslavie.forum24.ru/?1-1-330-00001705-000-0-0-1275564288>.

Морошану (Дем'янова) Л. І. Лексичні матеріали до словника говірки села Липовень-Соколинці Сучавського округу Румунії (V)

Анотація. Уперше публікуються діалектні лексичні матеріали, записані в сучасній російській старообрядницькій говірці румунської частини Буковини. Ця публікація являє собою п'яту частину словника (Крошетать – Лэсточка).

Ключові слова: говірки, старообрядці, діалектний словник, Буковина, Румунія.

Moroshanu (Demyanova) L. The lexical material for dialect's dictionary of the village Lipoveni-Sokolinty (Suceava district) of Romania (V)

Summary. The article presents the first publication of the vocabulary of modern Russian staroverys' (Old Believers) dialect. This publication is the 5 part of the dictionary (Крошетать – Лэсточка).

Key words: dialects, Old Believers, dictionary of the dialect, Bukovina, Romania.

Петров А. В.,

доктор филологических наук, профессор кафедры русского, славянского и общего языкознания
Таврического национального университета имени В. И. Вернадского

ПРЕДИКАТНЫЙ ФРАГМЕНТ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ С ИНВАРИАНТОМ «ЛИШИТЬ ЖИЗНИ КОГО» В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. В статье представлен предикатный фрагмент семантического поля с инвариантом «лишить жизни кого», доказано, что основу поля составляет лексико-семантическая группа глаголов «уничтожение живого объекта». Глаголы подразделяются на предикаты неконкретизированного действия с экспликацией «семантики финала» и предикаты способа осуществления действия, который конкретизируется характером уничтожения объекта.

Ключевые слова: семантическое поле, предикатно-актантное поле, семантический инвариант «лишить жизни кого», лексико-семантическая группа «уничтожение живого объекта», семная структура глаголов уничтожения.

Постановка проблемы. В русском языкознании до сих пор нет работ, в которых было бы полностью исследовано семантическое поле «смерть». По мнению Ю.Н. Караулова, поле «смерть» представлено в разных аспектах: это и глаголы умирания у Л. Вайсгерберера, и глаголы, означающие «убивание» у Э. Геккелера, и группа лексических единиц, выражающих данное понятие разными частями речи [1, с. 49–50]. Некоторые аспекты данного поля были предметом отдельных изысканий (Ю.Д. Апресян, Л.Р. Тухватова, Л.Р. Юкляева), исследовались в сравнительно-историческом (Л.В. Балашова) и в сопоставительном аспектах (В.Б. Гольдберг, Я.А. Перванов).

Цель статьи – сформировать предикатный фрагмент семантического поля «уничтожение живого объекта» в русском языке, выявить семную структуру глаголов уничтожения. Материалом для исследования послужила картотека, которая включает контексты употребления предикатной и именной лексики, устойчивых сочетаний и фразеологических оборотов русского языка. Фактический материал извлекался из лексикографических источников разного типа, художественной и публицистической литературы, часть иллюстративного материала была выбрана из «Национального корпуса русского языка», а также Интернет-ресурсов.

Изложение основного материала исследования.
Общая характеристика глаголов уничтожения. Интегральными компонентами семантики глаголов со значением уничтожения являются семы «прекращение существования предмета в старом качестве» и «переход предмета в новое состояние». Глаголы уничтожения граничат с глаголами разрушения и глаголами повреждения. Все эти группы выявляют одну семантическую область – разрушающее воздействие на объект; хотя каждая из групп самостоятельна, границы между ними являются зыбкими и

условными. В основе различий лежит логико-понятийная категория меры. Т.А. Потапенко отмечает, что «если объект совершенно разрушен – это уничтожение. Если он разрушен частично и его можно восстановить – это повреждение» [2, с. 51]. Глаголы уничтожения пересекаются и с глаголами деформации, абстрактную схему значений которых предложила Г.И. Кустова: 1) исходное состояние объекта; 2) воздействие субъекта на объект; 3) основные импликации: существуют части объекта, существует отверстие/разрыв в объекте, нарушена целостность объекта [3, с. 26].

Объём понятия «уничтожения» членится по признаку «тип уничтожаемого предмета» на компоненты «уничтожение одушевлённого предмета: лица – нелица (животного)» и «уничтожение неодушевлённого предмета». В соответствии с этим глаголы уничтожения одушевлённого предмета подразделяются на глаголы неконкретизированного действия с экспликацией «семантики финала» и глаголы способа осуществления действия. Компонент «способ действия» отражает определённые действия, приёмы, которые помогают осуществить уничтожение объекта. Соответственно глаголы получили название эпилоговых и проспективных [4].

Глаголы неконкретизированного действия объединяются в синонимические ряды с доминантой *убить* и с доминантой уничтожить. Глаголы со значением способа осуществления убийства образуют лексико-семантическую группу (далее – ЛСГ) «уничтожение живого объекта». На следующем уровне обобщения выявляются подвиды понятия уничтожения и семы интенционала, характеризующие подгруппы глаголов внутри рассматриваемой группы. Дальнейшее членение ЛСГ осуществляется на основе анализа словарных дефиниций и выделения идентификаторов.

Семантическое поле с инвариантом «лишить жизни кого» имеет неоднородное ядро, которое характеризуется двухслойной структурой. Первый слой представлен инвариантом «лишить жизни кого» в совокупности с дифференциальным признаком (ДП), второй – инвариантом «лишить жизни кого», совпадающим с инвариантом поля.

Первый слой ядра организуют четыре субполя с центрами лексемами *убить* + ДП, *умертвить* + ДП, *уничтожить* + ДП и словосочетанием *довести до смерти*, второй – два субполя с центрами лексемами *убить* и *уничтожить*. Следовательно, четыре субполя покрывают лексические и фразеологические единицы, входящие в ЛСГ «уничтожение живого объекта», а два субполя формируются синонимическими рядами с доминантой *убить* и с доминантой *уничтожить* [12].

Такая структура предикатно-актантного поля согласуется с наблюдениями лингвистов о характере предикатов со значением убийства. Например, Ю.Д. Апресян обращает внимание на то, что глаголы с родовым значением «убивать» распадаются на подклассы с таким значением: а) «собственно убивать» (*убить, прикончить, уложить, прихлопнуть, ухлопать, укокошить...*) с дальнейшим подразделением на виды убийства, выделяемые главным образом по признакам «орудия убийства», «среда, в которой осуществляется убийство», «орган убийства» или «орган, воздействием на который осуществляется убийство...»; б) «казнить» (*казнить, вешать, расстреливать, четвертовать, сжигать на костре* и т.д.); в) «убивать с промысловыми целями» (*бить тюленей, стрелять уток* и т.д.); г) «убивать в порядке борьбы с вредителями», сравним: *известить тараканов, истреблять грызунов, морить клопов* [5, с. 249–250].

Таким образом, к типическим ситуациям, связанным с уничтожением объекта, относятся война, противоборство, противостояние во всех иных формах, казни по решению суда, жертвоприношения, промысел, охота (в том числе и браконьерство), борьба с вредителями сельскохозяйственных растений и животных, борьба с вредными насекомыми, переносчиками опасных заболеваний. Нетипичными являются стихийные бедствия, несчастные случаи, аварии и т.д.

Глаголы уничтожения и оценка. Оценка действия уничтожения отражает позицию объекта. Оценка не абсолютна, но служит ориентиром в приближении к идеализированной модели мира, построенной на признании устойчивых аксиологических норм. Предметом оценивания может стать не всякое явление действительности, а только то, которое нужно человеку. «Для того чтобы оценить объект, – подчеркивает Н.Д. Арутюнова, – человек должен “пропустить” его через себя: природа оценки отвечает природе человека...» [6, с. 181].

Оценка уничтожения квалифицирует действия как «из ряда вон выходящие», то есть носит отрицательный характер. С другой стороны, оценка, точнее стереотип оценки [7, с. 56–61], основана на признании объекта как врага, противника или как объекта, находящегося вне закона.

К последним, например, относятся «названия лица по отношению к морали с точки зрения политической деятельности»: *нацист, фашист*; «названия лица по отношению к морали с точки зрения закона»: *бандит, боевик, головорез 2, киллер, налётчик, палач, преступник, разбойник, террорист, убийца, серийный убийца*; «названия лица по отношению к морали с точки зрения норм поведения»: *маньяк, педофил, растлитель*.

Отношения между именами определены глаголами, обозначающими такие типические ситуации: а) противоборства, противостояния, связанные с образом врага: *косить, крошить, низвергнуть, уложить* и т.д.; б) нарушения социальных норм поведения (предательство Родины, нарушение военной присяги, растление малолетних): *казнить, ликвидировать, повесить, расстрелять, уничтожить* и т.п.: «Недаром закон разрешает капитану в исключительных случаях *повесить ослушника...*» (К.М. Станюкович. «Василий Иванович»).

З.И. Комарова выделяет лексико-семантические группы терминов, называющих способы уничтожения объекта [8, с. 429–430]. Идентификатор группы выражен именем

действия – *уничтожение*, признак «видовое отличие» – существительными со значением живых существ: *дератизация* (фр. *deratisation* < *rat* – крыса) «система мер борьбы с грызунами-вредителями, уничтожающая крыс и мышей», *дезакаризация* (франц. *des* – префикс, означающий удаление, уничтожение, и греч. *akarai* – клещ) «уничтожение паразитических клещей», *дезинсекция* (от *dez-* и лат. *insectum* – насекомое) «мероприятия, направленные на борьбу с насекомыми, которые могут являться вредителями и переносчиками опасных инфекционных заболеваний» и др. Типовая семантика на денотативном уровне связана с уничтожением объекта, наносящего ущерб сельскохозяйственным растениям и животным. В качестве объектов уничтожения выступают организмы – вредители и возбудители болезней (блохи, грызуны, клещи, комары, мушки, саранча, черви и др.).

Чрезмерность действия может изменить оценку с пейоративной на мелиоративную. Сравним: «*Наблюдались случаи отравления животных и птиц фосфидом цинка через год после проведения дератизации*» [17]. Некоторые виды насекомых являются вредными и для человека (клещи, комары, мухи, тараканы), поэтому их уничтожение расценивается носителями языка положительно, и для этого созданы специальные инструменты – липучки, хлопучки, мухобойки и химические средства – различные инсектициды. Сравним: *Человеку инстинктивно хочется прихлопнуть комара, потому что это заложено его природой.* Однако в других этносах уничтожение насекомых запрещено религиозными представлениями и традициями: *Буддистские монахи мой поступок прихлопнуть комара, скорее всего, сочли бы за проступок: я убил чью-то реинкарнацию.* Все эти факты свидетельствуют о том, что оценка может вносить существенные поправки в формально-логическое определение уничтожения.

Семная структура глаголов уничтожения. Глаголы уничтожения относятся к глаголам действия, которые характеризуются как лексические единицы, имеющие сложную семантическую структуру. Ведущей в их смысловой структуре является сема «активность» (Н.С. Авилова, Г.А. Золотова, Т.А. Кильдибекова, А.М. Пешковский).

Активность исходит от действующего субъекта, выраженного наименованием лица, которое воздействует на объект. Глаголы действия обозначают действие субъекта, направленное на объект и вызывающее в нём определенные изменения: *красить пол, косить траву, месить глину* и т.д. Активные глаголы маркированы позицией субъекта, который выражается при них одушевлённым именем со значением лица. Акциональные глаголы, содержащие сему активности, кроме производителя действия, имеют второго участника денотативной ситуации, описываемой глаголом действия, – объект, то есть субстанцию, которая создается, преобразуется или уничтожается в процессе действия. Объект, как правило, выражается неодушевлённым существительным, одушевлённые же существительные в функции объекта встречаются реже (Г.А. Золотова, Дж. Лайонз).

В плане выражения глаголы действия образуют маркированную группу слов – это переходные глаголы. Как отмечал Э.В. Севортыян, «активность в известном смысле связывается с переходностью, поскольку глаголы, выражающие активную деятельность, направленную на

объект, мы и сейчас чаще всего относим к переходным. Преемственность здесь ясна» [9, с. 94]. Отличительным свойством глаголов действия является также возможность образования от них залоговых корреляций и видовых пар (Н.С. Авилова).

Глаголы уничтожения объединяются и противопоставляются по следующим дифференциальным семам, характерным для всего класса деструктивных глаголов, на что обратила внимание Н.М. Пославская: «Характер объекта действия, целенаправленность действия, способ совершения действия, инструмент действия, интенсивность действия, результат действия, каузальность действия» [10].

В роли объекта действия выступают человек и животное. Дифференциальная сема «целенаправленность»¹ свойственна лишь глаголам, у которых субъектом действия выступает человек или животное. Стихийные силы, болезни и явления природы не маркированы семами «цель», «волеитивность» и «контролируемость» (*молния убила ребёнка*). Некоторые исследователи отказывают таким глаголам и в способности быть активными, называя их псевдоактивными [11]. Псевдоактивные глаголы способны становиться безличными: *убило молнией, молнией убило ребёнка*. К псевдоактивным относятся также глаголы с образным компонентом активности. Например, Е.Н. Абрамова «псевдоактивными» считает все глаголы с метафорическим значением и предикаты в составе фразеологических оборотов [11].

Ситуации уничтожения различаются в зависимости от того, являются ли они контролируемыми или неконтролируемыми, то есть участвует ли в них или не участвует лицо, управляющее процессом уничтожения. Например, Е.В. Падучева отмечает: «У глаголов физического действия типа убить или отравить временной и пространственный интервал могут разделять другие компоненты описываемого действия – действие субъекта и вызванный им процесс в объекте» [13].

Семантические компоненты активности и целесообразности связаны с левой интенцией глагола. Семантический компонент каузативности соотносится с правой (объектной) интенцией: «делать так, что некая ситуация начинает иметь или имеет место» [5, с. 46]: *морить пленных – пленные мрут, топить котят – котята тонут* и т.п.

Каузативность, таким образом, предполагает воздействие на объект и является одной из составляющих глаголов действия (М.В. Всеволодова, Т.А. Кильдибекова, Г.Г. Сильницкий, А.П. Чудинов, Т.А. Ященко). Как отмечает В.И. Карасик, «признак «каузировать» является предельным классификатором для многих лексических значений типа “разрешить”, “убить”, “толкнуть”... но классификаторы самого этого признака выражаются путем развернутых определений» [14].

По мнению Т.А. Кильдибековой, «каузативные глаголы имеют сложную семантическую структуру: в них содержится не только сема действия, но и сема состояния, признака, приписываемого объекту действия, а также

обязательная сема причинности, мотивации» [15, с. 65]. Г.Г. Сильницкий определяет каузативные глаголы «как глаголы, выражающие различные виды причинно-следственных отношений» [16, с. 3]. «В семе каузативности, – пишет Т.А. Кильдибекова, – проявляется двунаправленность содержания глаголов активного действия, связь с агенсом и пациенсом одновременно: в ситуации, выражаемой каузативным глаголом, объект является одновременно субъектом некаузативного глагола» [15, с. 65]. Исследователи отмечали, что многие однокоренные глаголы вступают в оппозиционные отношения по каузативности-некаузативности. К глаголам уничтожения это положение неприменимо, поскольку только некоторые из них составляют оппозицию: *зубить – гибнуть, душить – задохнуться, топить – утонуть*.

Специфика проявления каузативности в глаголах уничтожения заключается в том, что объект является одновременно субъектом глагольного аналитического сочетания *перестать существовать*: *застрелить врага – враг перестал существовать, зарубить медведя – медведь перестал существовать* и т.д. Некоторые единицы отражают сложные ситуации, связанные с двумя объектами, один из которых перестает существовать: *вдовить жен, убивая их мужей – жены вдовеют; сиротить детей, убивая их родителей – дети сиротеют*.

Глаголы уничтожения имеют, как правило, одушевлённый объект, однако в отымённых глаголах, образованных по модели *обез-...-и(ть)*, неодушевлённый и одушевлённый объекты переплетаются, поскольку связаны отношением метонимии, построенной по модели: «место – животные / люди, находящиеся в этом месте»: при этом уничтожается одушевлённый внутрисловный объект, названный в корне. Сравним: *браконьеры обезрыбили водоёмы* «сделали так, что в водоёмах перестала водиться рыба» – *водоёмы обезрыбили*. Масштабность процесса подчеркивают псевдосубъекты: *война (эпидемия) обезлюдил край* «лишила край людей, населения» – *край обезлюдил*, то есть в нём перестали существовать люди, население. Модель активна в диалектном языке; для предикатов характерны одушевлённые объекты, однако уничтожению подвергается не приглагольное лицо-актант в форме родительного падежа: *обесчадить кого, обездружить кого, обездетить кого, обезматерить кого*.

Компонент «способ действия» отражает определённые действия, приёмы, которые помогают осуществить уничтожение объекта (посредством удушения, утопления, отравления, нанесения побоев, пыток и т.п.): *газировать* «умерщвлять, умертвить газом», разг. *давить 3* «умерщвлять удушением», *зубить 4* «побоями довести до смерти» и др.

Сема «инструмент действия» отражает разнообразные приспособления, механизмы и другие артефакты или природные органы, которые используются во время уничтожения объекта: *задрать 3* «запороть, засечь кнутом, палкой», *колоть 3* «убивать ударами ножа, резать (животных)», *стрелять 2* «убивать из огнестрельного оружия» и др.

¹ целенаправленность передаётся при помощи подчинительных словосочетаний с компонентами жизнь и смерть. В качестве источника действия выступают псевдосубъекты: *забрать жизнь* (несчастный случай, пожар, угарный газ, война, снежная лавина, песчаные бури): «Пожар в санатории Хмельники забрал жизнь одного человека» [18]; *оборвать жизнь* (взрыв, грузозовик, пуля, трагедия, рак): «Взрыв в Домодедово оборвал жизнь украинского драматурга» [19]; *отнять жизнь* (болезнь, война, Иран, Афганистан, несчастный случай): «Пожары продолжают отнимать жизни людей» [20]; *унести жизни* (авария, стихия, тайфун, торнадо, наводнение, пожар, снежная лавина, птичий грипп): «Разрушительное торнадо унесло жизни восьми человек, в том числе маленького ребёнка» [21]; *привести к смерти* (антибиотики, инсульт, загрязнение воздуха, передозировка витаминов): Чрезмерное увлечение телевизором может привести к смерти [22]; *лишить жизни* (авария, война, пожар, тайфун): «Дорожная авария лишила жизни четверых людей» [23]; метафоризованное сочетание *сеять смерть*: «Страшное землетрясение в Китае сеет смерть и панику» [24].

Сема «интенсивность действия» указывает на силу, которую использует субъект для достижения результата уничтожения объекта. Интенсивность действия может быть сопряжена с полным охватом действия, реализуемым посредством семы «истребить»: прост. *известить* 2 || «уничтожить, истребить», перен. *косить* 2 «губить, уничтожать, убивать», перен. *крошить* 3 «уничтожать, истреблять с большим рвением, в большом числе» и др.

Глаголы уничтожения могут иметь разный результат действия, который конкретизируется характером уничтожения объекта:

1. «Смерть объекта в результате физического исчезновения»: глаголы *уничтожить*, *истребить* «полностью уничтожить», прост. *изничтожить* (изничтожить мужика), разг. *перевести* 8 «истребить, уничтожить» (перевести мышей в доме), а также устойчивые сочетания *превратить в ничто*, прост. *мокрого места не останется от кого* «угроза: кто-либо будет уничтожен», *костей не соберёшь* «будешь уничтожен, погибнешь», *стереть с лица земли кого* 1 «жестоко расправиться с кем-либо, совсем погубить кого-либо», *прекратить чьё-либо существование* и др. Объект соотносится с экзистенциальным определением результата: «уничтожение – это действие, в результате которого от объекта не остается никаких материальных следов».

2. «Смерть объекта в результате пространственного исчезновения». Исчезнувшим является объект, который «полностью или частично закрыт, недоступен для зрения». В результате «закрывания» объект перестает существовать: *зарыть пленника в землю*, *замуровать жертву в стене*, *засыпать раненых песком*, *болото засосало путника*, *снежная лавина накрыла альпинистов*, *море поглотило пловцов*; жарг., шутол. *отправить в шахтеры* «закопать в землю (обычно о новорождённых котятках, щенках)», а также в безличных конструкциях *альпинистов засыпало снегом*. Объект соотносится с определением результата «сделать так, чтобы объекта больше не было видно».

3. «Смерть объекта в результате длительного воздействия»: глаголы разг. *заморить* «голодом, жестоким обращением, непосильной работой довести до смерти», *замучить* 1 «муками, истязаниями довести до смерти», *скрутить* 4 || «привести к смерти (о болезни)» и др., а также устойчивые сочетания *привести к смерти*, *причинить смерть* и фраземы прост. *вгонять в гроб кого / вогнать (загнать) в гроб кого* «доводить до смерти», *сводить / свести (загнать, уложить) в могилу кого* «доводить до смерти» и др. Объект соотносится с определением результата «то, что происходит с У-ом» (*У умирает*). Глаголы этой группы являются трансформативами экзистенциальных признаков «живой», «быть, существовать».

4. «Уничтожение объекта в результате силового преимущества субъекта»: глаголы *громить* 1 || «разбивать наголову (неприятельские войска)», перен. *добить* 1 || «окончательно сломить, разбить, уничтожить» (добить врага), перен. *разнести* 6 || «подвергать военному разгрому, уничтожить в бою», *разредить* 1 || «частично уничтожая, делать малочисленнее» и др., а также фразема *разделять / разделить под орех кого* 2 «одерживать полную победу в драке, в сражении и т.п.». Объект соотносится с определением результата «добиться преимущества своей силы в противоборстве с кем-либо». Глаголы являются трансформативами стереотипного признака «враг».

5. «Смерть объекта в результате падения»: глаголы перен., разг. *валить* 1 В «истреблять, губить во множестве (об эпидемических болезнях)», *давить* 4 || Б «сбивая с ног, подминая под себя, убивать», разг. *положить*, *свалить* 1 || «заставить упасть, поразив выстрелом; убить», *смять* 4 «сбить с ног, заставить упасть; раздавить», разг. *уложить* 2 и др. Имена действий связаны с вертикальным видением ситуации (исходным является визуальный признак – «стоять»). Объекты соотносятся с определением результата «сделать так, чтобы объект изменил своё пространственное положение».

6. «Смерть объекта в результате расчленения»: глаголы перен. *крошить* 3 «уничтожать, истреблять с большим рвением, в большом числе», *крушить*, *громить*, *испепелить*, *драть* 3 «убивать, растерзывать (о хищных животных)», *загрызть* 1 «умертвить, растерзать зубами», *разнести* 6 «разорвать на части», *изрезать* (изрезать барашка на куски, в куски) и др., а также фраземы *стереть в порошок* 2 «расправиться с кем-либо, добиться уничтожения кого-либо», жарг. *пускать / пустить в распыл* «подвергнуть уничтожению». Объекты соотносятся с экзистенциальным определением результата: это действия, направленные на превращение объекта в мелкие, пространственно удалённые частицы, в бесформенную массу.

7. «Смерть объекта в результате химического воздействия»: предикаты *газировать* «умертвлять, умертвить газом», *отравить* 1 || «умертвить при помощи газа», устойчивое сочетание *боевые отравляющие вещества* и др.

Перечисленные разновидности результата уничтожения существенны для русского языка. Его концептуальные грани не предъявляют жёстких требований к характеру уничтожения и допускают возможность перехода от одного к другому, сравним: (враг) *убит, добит, уничтожен, повержен, стёрт с лица земли, разгромлен, разбит в пух и прах, смят, сокрушён* и т.д. Однако отдельные объекты обуславливают характер результативности (власть – *низвергнуть*, враг – *победить*, стоящий – *снести*, раненый враг – *добить*).

Выводы. Таким образом, основу семантического поля с инвариантом «лишить жизни кого» составляет лексико-семантическая группа глаголов «уничтожение живого объекта». Глаголы уничтожения – это составляющие континуума глаголов конкретного физического действия, которые репрезентируют деструктивное воздействие на объект, в результате которого объект прекращает своё существование. Выявлены подвиды понятия уничтожения и семы интенционала, характеризующие подгруппы глаголов внутри рассматриваемой группы. В перспективе намечается создание фрагмента идеографического словаря с рубриками «дать жизнь кому» и «лишить жизни кого».

Литература:

1. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография : [монография] / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1976. – 355 с.
2. Потапенко Т.А. Лексико-семантическая характеристика глаголов с общим значением разрушительного воздействия на объект / Т.А. Потапенко // Филологические науки. – 1983. – № 2. – С. 50–56.
3. Кустова Г.И. Типы производных значений и механизмы семантической деривации : автореф. дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Г.И. Кустова. – М., 2001. – 62 с.

4. Перванов Я.А. Имплицитные аспекты номинации в русском и болгарском языках : автореф. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.03 «Славянские языки» / Я.А. Перванов. – О., 1995. – 19 с.
5. Апресян Ю.Д. Избранные труды : в 2 т. / Ю.Д. Апресян. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1995– . – Т. 1 : Лексическая семантика. Синонимические средства языка. – 1995. – 472 с.
6. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека : [монография] / Н.Д. Арутюнова. – М. : «Языки русской культуры», 1999. – 896 с.
7. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки : [монография] / Е.М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 232 с.
8. Комарова З.И. Пересекаемость лексико-семантических групп глаголов в терминологиях / З.И. Комарова // Русская глагольная лексика : пересекаемость парадигм. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1997. – С. 391–441.
9. Севортян Э.В. Аффиксы глаголообразования в азербайджанском языке. Опыт сравнительного исследования : [монография] / Э.В. Севортян. – М. : Изд-во восточной литературы, 1962. – 644 с.
10. Пославська Н.М. Структура і семантика словотвірних парадигм дієслів із семою руйнування об'єкта : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова» / Н.М. Пославська. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.
11. Абрамова Е.Н. Семантико-когнитивний аналіз глаголів активного дійства в руському і англійському мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое; типологическое и сопоставительное языкознание» / Е.Н. Абрамова. – Челябинск, 2008. – 22 с.
12. Петров А.В. Предикатно-актантные поля в русском языке : [монография] / А.В. Петров. – Симферополь, 2012. – 320 с.
13. Падучева Е.В. Глаголы действия: толкование и сочетаемость / Е.В. Падучева // Логический анализ языка. Модели действия. – М. : Наука, 1992. – С. 69–77.
14. Карасик В.И. Язык социального статуса : [монография] / В.И. Карасик. – М. : Институт языкознания РАН ; Волгогр. гос. пед. ин-т, 1992. – 330 с.
15. Кильдибекова Т.А. Глаголы действия в современном русском языке : Опыт функционально-семантического анализа : [монография] / Т.А. Кильдибекова. – Саратов : Изд-во Саратовск. ун-та, 1985. – 160 с.
16. Сильницкий Г.Г. Семантические и валентностные классы английских каузативных глаголов : автореф. дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Г.Г. Сильницкий. – Л., 1974. – 43 с.
17. Официальный веб-сайт «Животноводство и ветеринария» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zhivotnovodstvo.net.ru>.
18. Офіційний сайт «Укрінформ» [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://ukrinform.ua>.
19. Веб-сайт «Infа.Kharkov.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://infа.kharkov.ua>.
20. Веб-сайт «Краснодон – наш город» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://krasnodonskiy.com.ua/>.
21. Веб-сайт «Велика епоха» [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.epochtimes.com.ua/>.
22. Официальный сайт «Подробности» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://podrobnosti.ua/>.
23. Веб-сайт «Корреспондент.net» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://korrespondent.net/>.
24. Веб-сайт «Новые известия» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.newizv.ru/>.

Петров О. В. Предикатний фрагмент семантичного поля з інваріантом «позбавити життя кого» в російській мові

Анотація. У статті представлено предикатний фрагмент семантичного поля з інваріантом «позбавити життя кого», доведено, що основу поля складає лексико-семантична група дієслів «знищення живого об'єкта». Дієслова поділяються на предикати неконкретизованої дії з експлікацією «семантики фіналу» і предикати способу здійснення дії, який конкретизується характером знищення об'єкта.

Ключові слова: семантичне поле, предикатно-актантне поле, семантичний інваріант «позбавити життя кого», лексико-семантична група «знищення живого об'єкта», семна структура дієслів знищення.

Petrov A. Predicative fragment of the semantic field with invariant «take the life of somebody» in Russian language.

Summary. The article presents a predicative fragment of a semantic field with the invariant «take the life of somebody», proved that the foundation of the field is lexical-semantic group of verbs «the destruction of a living being». The verbs are divided into predicates of non-specific action with explication «semantic of finale» and predicates of method of the fulfilled action, which is concretized the character of destroying the object.

Key words: semantic field, predicate-actantial field, semantic invariant «take the life of somebody», lexical-semantic group of «the destruction of a living being», seme structure of destruction verbs.

Римар Н. Ю.

аспірант

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ХУДОЖНЬОГО РОЗПОВІДАННЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. У статті на матеріалі теоретичних студій із наратології здійснено теоретико-методологічний аналіз основних наративних стратегій як важливих складових художнього розповідання у творі. Окреслено термінологічний статус поняття наративна стратегія і запропоновано власну дефініцію. Визначено комунікативні аспекти стратегій наративного дискурсу. Виокремлено подієвість і темпоральність як ознаки наративних стратегій. Охарактеризовано теоретичний аспект фікціональної, естетичної, метанаративної стратегій.

Ключові слова: наративна стратегія, теоретичний огляд, наратив, художнє розповідання, літературний твір.

Постановка проблеми. На перетині літературознавчих координат другої половини ХХ ст. виникають нові методики і теорії літературного твору (інтертекстуальність, неориторика, рецептивна естетика тощо), орієнтовані на художній дискурс як виняткову мегасистему з авторсько-читацьким кодом, метатекстовим потенціалом, націокультурними константами. Центральним в об'єктиві літературознавчих пошуків постає питання статусу наративу як манери ведення розповіді, викладу фактів і подій в авторському творі. У зв'язку із цим виникає увага до наратології – теорії розповідання, дієвої та актуальної методики студіювання літературного тексту.

Звернення до наративності як істотно відмінного з попередніми літературознавчими традиціями погляду на природу художнього твору, а також виникнення нової науки – наратології відбулося наприкінці 60-х років ХХ ст. Це пов'язано з якісним переосмисленням структуралістичних уявлень про мистецтво, зокрема й літературу, куди почали входити комунікативні погляди на світ. Сьогодні наратологія переживає третю фазу свого розвитку, так званий «нاراتологічний поворот», відбувається проникнення наратології в інші дисципліни – психологію, історію, соціологію, теологію. Говорять уже про постструктуралістську наратологію, яка вивчає тексти з орієнтацією їх на контекст. Сучасні «нові наратології» залучають до свого наукового аналізу фемінізм, постколонізм, культурні студії [1, с. 30]. У зв'язку із цим виникають зацікавлення методологічно-концептуальним інструментарієм, застосованим у дослідженні наративної організації тексту. Окрім акцентуалізації уваги на теоретичному підґрунті наратологічного аналізу, осмисленні основних концепцій акту розповідання, сьогодні вже вдаються до наукового опису наративу того чи того тексту через окремі компоненти: моделі, стратегії, наратеми тощо. На матеріалі творчості конкретних авторів проведено комплексні студії над ви-

вченням наративних стратегій літературних творів. Проте відсутні ґрунтовні теоретичні напрацювання, які б узагальнили концептуальні основи поняття наративна стратегія в літературознавстві. Із нашого погляду, доцільним видається теоретико-методологічний аналіз основних наративних стратегій художнього дискурсу.

Питанню термінологічного статусу наративної стратегії як поняття і тактики в дослідженнях із літературознавства приділено порівняно небагато уваги. Побіжно концептуальних засад цього поняття торкалися у своїх працях відомі зарубіжні та українські наратологи: Ж. Женетт, Ц. Тодоров, В. Шмід, О. Трубіна, В. Тюпа, Н. Тмарченко, Л. Мацевко-Бекерська, І. Папуша, Ю. Ковалів, О. Ткачук, М. Ткачук та інші. Ці та інші дослідники вказали на основні компоненти теорії ведення розповіді/оповіді, дотичні якоюсь мірою до поняття наративної стратегії в тексті: комунікацію (В. Тюпа, В. Шмід), подієвість (Ж. Женетт, Ю. Лотман, В. Тюпа, В. Шмід), темпоральність (Ж. Женетт, П. Рікер, О. Трубіна) тощо. Крім того, у «Наратологічному словнику» О. Ткачука представлено дефініцію поняття [2]. Більш докладні теоретичні характеристики наративних стратегій подає Л. Мацевко-Бекерська в контексті малої прози української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. [3]; Х. Пастух розглядає наративну стратегію як систему на матеріалі іншомовної літератури [4]; І. Бехта зосереджує увагу на когнітивних стратегіях інтерпретації оповідного дискурсу [5], зокрема взаємодії дискурсивних стратегій у тексті через точку зору і наративні рівні [6].

Мета статті – на основі теоретичних праць із наратології, а також дотичних аспектів літературознавства здійснити теоретико-методологічний аналіз наративних стратегій як важливих складових художнього розповідання у творі. Для реалізації поставленої мети передбачено виконання таких завдань: 1) окреслити термінологічний статус поняття *наративна стратегія* і запропонувати власну дефініцію; 2) визначити комунікативні аспекти стратегій наративного дискурсу; 3) виокремити подієвість як ознаку наративних стратегій; 4) описати базові функції часових стратегій; 5) охарактеризувати теоретичний аспект фікціональної, естетичної, метанаративної стратегій.

Матеріалом для проведення дослідження слугували ґрунтовні теоретичні студії з наратології західноєвропейських, російських та українських учених.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, художній текст – це дворівнева структура, що, з одного боку, представлена авторською настановою та її втіленням, з іншого – читацькою сферою сприйняття. Текст – це сукупність змістовних блоків, які реконструюють фазу певної діяльності, що йому передуює. Невід'ємною складовою організації змісту будь-якого тексту слугує спосіб

представлення думок автора, персонажів, зреалізовані часто через посередництво наратора. Ці особливості втілює *наративна стратегія твору*, тобто «сукупність наративних процедур, яких дотримуються, або наративних засобів, що використовуються для досягнення певної мети в репрезентації наративу» [2, с. 79].

У статті під *наративною стратегією* розуміємо спосіб і тактику організації подій у плані розповідання з метою формування цілості художнього тексту, трансформації реальності в параметри фікційного світу, представлення певного наративного типу відповідно до іманентної природи розповіді чи оповіді. Стратегічність текстового викладу сформована на принципах організації подієвого ряду, способу представлення історії, фокалізованої перспективи, репрезентації думок автора, персонажів, що діють у творі. Л. Мацевко-Бекерська окреслює наративну стратегію як «певну інтенційну настанову щодо цілісного формування естетично вартісного матеріалу», «атрибутивний простір, у якому впорядковуються всі смислосна-чущі елементи розповіді чи оповіді» [3, с. 15]. Дослідниця переконана, що «кожна наративна стратегія проектує комунікативний дискурс, встановлює правила гри автора із читачем за посередництва художнього тексту» [3, с. 14].

Доречною видається кваліфікація стратегій, що демонструють можливості осягнення сенсу текстової інформації, репрезентованої наратором та персонажем через когнітивний механізм у лінгвістичних аспектах тексту. Таке осмислення стратегії в розповідному дискурсі пропонує І. Бехта [5].

Наративна стратегія, на нашу думку, – це специфічний гносеологічний тип, адже вона акумулює в собі знання автора, забезпечує репрезентацію кожного наступного етапу подієвості. Це свого роду наративна техніка як елемент конституювання тексту, планування його наративного типу. Важливу функцію в ідентифікації наративної стратегії виконує поняття «точки зору» (фокалізації), зорієнтоване в просторову, часову, ідеологічну, мовленнєву, перцептивну площину. Опрацювавши теоретичну базу щодо наративних типологічних концепцій у літературознавчому аспекті, вважаємо доцільним виокремити такі основні складові техніки організації наративу в текстовій палітрі художнього твору, які вважаємо базовими і на які можна проектувати наратологічний аналіз будь-якого текстового матеріалу:

Комунікативна стратегія. Сучасні концепції акцентують увагу на фундаментальних комунікативних стратегіях наративного дискурсу, зорієнтовані на концепти авторської позиції й мовленнєвої поведінки персонажів. Широкого вжитку набуло поняття «мовленнєвої маски» як важлива складова наративного акту. Наративна інтенціональність висловлювання репрезентована двома компонентами – референтним і комунікативним – у цілісності художнього твору [7, с. 12].

Розповідний твір характеризується складною комунікативною структурою, що складається з авторської комунікації і мовлення наратора. В. Шмід зауважує, що до комунікативних рівнів наратора й автора додається факультативний третій рівень у тому випадку, якщо персонажі виступають як оповідні інстанції [8, с. 24]. Важливою, на наш погляд, видається комунікативна модель, запропонована В. Шмідом, яка передбачає такі рівні:

1) рівень літературного твору (комунікація між абстрактним автором та абстрактним читачем, 2) рівень зображуваного світу (комунікація між вигаданим наратором і вигаданим наратором), 3) рівень світу розповідання, де комунікація здійснюється між персонажами [8]. Ця модель легко проектується на текстовий матеріал будь-якого постмодерного твору. Неодноразово було зауважено, що повідомлюване в наративному дискурсі може мати комунікативний статус знання, переконання, точки зору чи розуміння, одним із яких визначають креативну компетентність нарації [7, с. 15–16].

Подієва стратегія. Не менш важливе значення, окрім комунікативного виміру, має і подієвий характер репрезентації наративу в розповідній чи оповідній манері художнього тексту. Подію сьогодні розглядають як стержень розповідання тексту, як «зовнішній чи внутрішній рух персонажа (подорож, вчинок, духовний акт)» (Н. Тмарченко) [9]; як «рух персонажа через межу семантичного поля» (Ю. Лотман) [10]. Слушне, застосоване при аналізі творів, твердження Ж. Женетта про те, що «розповідь і розповідний дискурс існують доти, доки вони розповідають якусь історію, при відсутності цієї історії дискурс не буде розповідним» [11, с. 62].

Феномен подієвості в наративному плані розглядали такі дослідники: М. Бахтін, Г. Гегель, Ж. Женетт, Ю. Лотман, Н. Тмарченко, В. Тюпа, В. Шмід та ін. Зокрема, В. Тюпа констатує, що «у художньому наративі немає нічого нейтрального, тут навіть однообразність, повтор, демонстративна безподієвість – художньо подієві, але вже в контексті комунікативної події розповіді» [7, с. 21].

Особливість наративного дискурсу вбачаємо в тому, що він будь-який факт наділяє подієвим статусом. Дослідники зауважили (зокрема В. Тюпа), що в межах наративного дискурсу референтна подія сама виступає цитуючою комунікативною подією якихось персонажів. У цьому випадку присутня поетапна комунікація, про яку говорять як про «матрошковий ефект» наративної поліподієвості [7, с. 21]. В. Шмід указує на умови, яким повинна відповідати подієвість у наративі: фактуальність (реальність) – подія має відбутися в межах фікційного світу обов'язково; результативність – подія мусить відбутися до закінчення наративного акту; градація розповідності. Дослідник визначає такі критерії градаційної подієвості, як релевантність змін (подієвість підвищується, якщо зміна, що відбулася, присутня для певного фіктивного світу); непередбачуваність (подієвість підвищується при несподіваних, неочікуваних змінах), консеквентивність (подієвість підвищується, якщо зміни мають вплив на мисленнєву діяльність персонажа і його свідомість); незворотність (подієвість підвищується, якщо зміни є незворотними); неповторюваність (повторювані зміни не утворюють події) [8, с. 14–15]. Ці ознаки, очевидно, необхідно враховувати як важливу складову наративної техніки, представленої в межах конкретного літературного простору.

З іншого боку, при текстовому аналізі важливо також застосовувати концептуальні засади подієвості В. Тюпи, який наголошує на таких особливостях події, що мають наратологічне підґрунтя: гетерогенність (подієвий ланцюг фрагментарний, епізодичний); хронотипічність (подія є подією лише в часі та просторі); інтелігібельність (подія виражає певну точку зору, ціннісну позицію); факталь-

ність (подія через наративний акт може бути представлена як розгорнена сукупність мікроподій, або навпаки – згорнена в епізод макроподії (гіперподії) [7, с. 27].

Часова стратегія. Будь-який художній текст акумулює у своїй природі фікційний світ, репрезентований через просторово-часовий дейксис – так званий хронотоп. Зауважимо, що хронотоп виникає в процесі взаємодії наратора з подієюв стороною твору. Автор, наратор, реципієнт (нарататор), текст локалізовані в просторі та часі. Дослідники переконані, що проблема художнього простору і часу формують локуси та функції суб'єкта повісткування [12, с. 22].

Часові відношення виступають конститутивними елементами всіх наративних текстів, адже при викладовій манері твору виявляються наявні в ньому зміни темпорального характеру. Події можуть бути проаналізовані через часовий полюс твору. О. Трубіна вважає, що «наративи особливо чутливі до часового модусу людського існування» [13, с. 65].

Час і часову структуру оповідних текстів досліджували Е. Бенвеніст, Ф. Кермоуд, П. Рікер, К. Хамбургер та ін. Зокрема, П. Рікер запропонував «комплекс часових стратегій» у літературознавстві [14, с. 91]. Темпоральним особливостям підпорядковані фабульно-сюжетні характеристики твору, про що Р. Барт зауважує: «Механізм сюжету приходить до дії якраз при змішуванні часової послідовності і логічного наслідування фактів» [15, с. 20].

На нашу думку, важливо акцентувати на темпоральному аспекті простору в художньому тексті, спеціалізовану функцію часу, домінуючу роль початку наративного процесу. У тому випадку, коли суб'єкт розповідального чи оповідального дискурсу (автор, наратор, персонаж) роздумує про час або простір, говорять про явище розхронологізації.

Окреслюючи часову стратегію художнього повісткування, Ж. Женетт зауважує, що «час оповіді може не збігатися із часом події (повернення назад, погляд уперед). Ретроспекції (минулі події) і випередження подій (натяки на їх розвиток) виправдані логікою художньої оповіді, оскільки мають художнє призначення (інтригування, передбачення, нагадування) для розкриття теми» [11]. П. Рікер трактує темпоральну стратегічність художнього розповідання через такі категорії: 1) час реального життя; 2) феноменологічний аспект часу; 3) систему дієслівних часів; 4) гру із часом [14]. Дослідник переконаний, що існує новий тип часу – так званий наративний, тобто той, який притаманний художній оповіді, викристалізований на основі сукупності нагромаджених подій. Деякі науковці стверджують, що в художній літературі система дієслівних часів радикально змінюється, оскільки тут присутня особлива логіка, витворена діями і внутрішнім життям вигаданих персонажів [16, с. 17].

Дотична з погляду наратології часова модель логіки оповіді, розроблена Ж. Женеттом і зосереджена на прийомах порушення темпорального порядку в тексті (так звана техніка анахронії). Із часової точки зору в анахронії науковець розглядає два типи оповіді: пролепсис – розповідь, що випереджає події, ніби «забігає наперед», і аналепсис (розповідь, що повертається назад). Часто можливі комбінації цих різновидів [11]. Цікаве твердження науковця про темп наративу, який ніколи не співпадає з тим, у якому

відбувалися події. Ж. Женетт пропонує диференціювати такі часові рівні художнього викладу: резюме (коли проходить час, за який відбуваються значні зміни в житті персонажів); дескриптивна пауза (оповідь зупиняється і детально описує обстановку, атмосферу, пейзаж, предмети тощо); сцена (оповідь змінюється на показ, виклад подій і темп діалогів максимально наближені до реальних) [11]. Можемо стверджувати, що із часовою стратегією художнього наративу пов'язані сьогодні проблеми співвідношення між часом оповіді та часом того, що викладається. Ця думка особливо слухна при дослідженні експериментального нетипажного художнього письма, якому темпоральні модифікації найбільш властиві.

Фікціональна стратегія. Відомо, що будь-який літературний твір репрезентує у своїй природі несправжній, вигаданий, нереальний світ – так звану фікцію, попри навіть наявність реальної основи чи біографічних фактів. Світ, у якому діють персонажі, організований художній простір, у якому присутній наратор, – це фікційний (фіктивний) світ. У зв'язку із цим доцільно говорити про наявність у розповідній чи оповідній манері наратора фікціональної стратегії, яка і передбачає вибудовування акту викладання на основі фікції та нереального світу.

Естетична стратегія. Відомо, що літературний текст як мистецький продукт твориться в естетичному континуумі, тому важливою ознакою художнього твору є його естетична функція, що визначає стратегічні особливості оповідного акту. Естетичність окреслюємо як спосіб відображення світу в словесних рамках літератури. Естетичне сприйняття тексту здійснюється через пізнавальні і чутливі механізми людської природи. Художній текст може бути естетичним, незалежно від його інформативного наповнення і засобів вираження. Естетичне сприйняття твору як літературного явища відбувається цілісно, у поєднанні із змістовою і формальною складовими тексту. Носієм естетичної установки зазвичай виступає автор твору, який зображає оповідний процес і наратора. Щоб художній твір виконував естетичну функцію, автор мусить організувати ведення оповіді так, щоб змістовою стала сама манера повісткування, при цьому дотримуючись взаємомотивації між тематичними і формальними елементами змісту. У контексті цього функціональна місія наратора через посередництво автора безперечно спрямована на використання естетичної стратегії як важливого елемента ведення розповіді із безпосереднім впливом на духовно-культурні запити реципієнтів. Зауважимо, що в контексті нового типу письма питання естетичності та вишуканості художнього слова особливо актуальне.

Метанаративна стратегія. Не менш важлива роль полягає в організації оповідної функції коментаря-оповідача про свій дискурс (так званий «дискурс про дискурс»). Наратор за допомогою описового й оціночного висловлювання через систему художніх засобів дає оцінку історії, події, персонажу, про яких він оповідає. Стратегію, що має виразний оціночний характер у поєднанні з елементами опису й художнього зображення, визначаємо як метанаративну тактику наративного повісткування.

Висновки. Отже, скрупульозний аналіз теоретико-методологічної бази основних наратологічних типологій дозволяє не лише окреслити багатовекторність розповідного дискурсу художнього твору, а й визначити базові

стратегії нарративної тактики: комунікативну, подієву, часову, фікціональну, естетичну, метанаративну стратегії. Наративну стратегію визначено як спосіб організації подій під час ведення розповіді/оповіді з метою формування цілості художнього тексту, трансформації реальності в параметри фікційного світу, представлення певного нарративного типу відповідно до іманентної природи розповіді/оповіді. Перспективним у цьому аспекті дослідження може бути подальше теоретичне обґрунтування нарративних стратегій тексту у зв'язку з іншими одиницями нарративу: нарративними моделями, нарратемами тощо, а також їх індивідуально-авторське представлення на матеріалі конкретних літературних творів.

Література:

1. Папуша І. Що таке наратологія? (огляд концепцій) / І. Папуша // *Studia Methodologica* : наук. зб. / гол. ред. О. Лещак ; відп. ред. І. Папуша ; редкол.: О. Куца, Т. Волкова, Р. Гром'як та ін. – Тернопіль : ТНПУ, 2005. – Вип. 16. – С. 29–46.
2. Ткачук О. Наратологічний словник / О. Ткачук. – Тернопіль : Астон, 2002. – 173 с.
3. Мацевко-Бекерська Л.В. Наративні стратегії малої прози (на матеріалі української літератури кінця XIX – початку XX століть) : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури», 10.01.01. «Українська література» / Л.В. Мацевко-Бекерська ; Ін-ут літ-ри ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – К., 2009. – 40 с.
4. Пастух Х. Наративна стратегія як система у романі Емілії Бронте «Буревіхи» / Х. Пастух // *Наук. записки Нац. ун-ту «Острозька академія»*. – Серія «Філологічна». – 2008. – Вип. 10. – С. 405–412.
5. Бехта І.А. Стратегії інтерпретації оповідного дискурсу / І.А. Бехта // *Вісник Сумського держ. ун-ту*. – Серія «Філологічні науки». – 2004. – № 3 (62) – С. 26–32.
6. Бехта І.А. Взаємодія дискурсних стратегій у тексті: семантичні функції точки зору і нарративні рівні / І.А. Бехта // *Сучасні дослідження з іноземної філології* : зб. наук. пр. – Ужгород, 2006. – С. 223–234.
7. Тюпа В.И. Нарратология как аналитика повествовательного дискурса («Архиерей» А.П. Чехова) / В.И. Тюпа. – Тверь : Б. и, 2001. – 58 с.
8. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М. : Языки славян. культуры, 2003. – 312 с.
9. Тамарченко Н.Д. Эстетика словесного творчества М.М. Бахтина и русская философско-филологическая традиция / Н.Д. Тамарченко. – М. : Изд. Кулагиной, 2011. – 400 с.
10. Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Ю.М. Лотман // *Лотман Ю.М. Об искусстве*. – СПб. : «Искусство – СПб», 1998. – С. 14–285.
11. Женетт Ж. Повествовательный дискурс / Ж. Женетт ; пер. с фр. // *Фигуры* : в 2 т. – М. : Учебно-педагог. изд-во, 1998. – Т. 2. – С. 60–281.
12. Бабелюк О.А. Принципи виявлення дієгетичного/недієгетичного наратора в американських постмодерністських коротких

оповіданнях / О.А. Бабелюк // *Наука і сучасність* : зб. наук. пр. ; Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – К., 2005. – Вип. 48. – С. 205–217.

13. Трубина Е.Г. Нарратология: основы, проблемы, перспективы : [матер. к спецкурсу] / Е.Г. Трубина. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2002. – 104 с.
14. Рикер П. Время и рассказ : в 2 т. Конфигурация в вымышленном рассказе / П. Рикер. – М. : СПб : Универ. книга, 2000. – Т. 2. – 2000. – 224 с.
15. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт ; пер. Г.К. Косикова // *Зарубежная эстетика и теория литературы XX – XIX вв. Трактаты, статьи, эссе*. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1987. – С. 387–422.
16. Hamburger K. The Logic of Literature / K. Hamburger. – Ann Arbor : Indiana University Press, 1973. – 392 p.

Римар Н. Ю. Нарративные стратегии художественного рассказывания: теоретико-методологический анализ

Аннотация. В статье на материале теоретических исследований с нарратологии осуществлено теоретико-методологический анализ основных нарративных стратегий как важных составляющих художественного рассказывания в произведении. Очерчен терминологический статус понятия нарративная стратегия и предложена собственная дефиниция. Определены коммуникативные аспекты стратегий нарративного дискурса. Выделены событийность и темпоральность как признаки нарративных стратегий. Охарактеризован теоретический аспект фикциональной, эстетической, метанаративной стратегий.

Ключевые слова: нарративная стратегия, теоретический обзор, нарратив, художественное рассказывание, литературное произведение.

Rimar N. Narrative strategies of artistic storytelling: theoretical and methodological analysis

Summary. The article on the material of theoretical studies carried out with narratology theoretical and methodological analysis of the main narrative strategies as important components of the artistic storytelling in the product. Terminological concepts outlined the status of the narrative strategy and proposed her own definition. Defined communicative aspects of narrative discourse strategies. Highlighted event-related and temporality as signs of narrative strategies. Characterized by theoretical aspect of the fictional, aesthetic, metanarrative strategies.

Key words: narrative strategy, theoretical overview, narrative, artistic storytelling, literary story.

Рубан А. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри російського мови і літератури
Донецького державного педагогічного університету
Маторин Б. И.,
старший викладач кафедри російського мови і літератури
Донецького державного педагогічного університету

ЖАНРОВАЯ И МЕТРИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ СБОРНИКА И. А. БРОДСКОГО «ПЕЙЗАЖ С НАВОДНЕНИЕМ»

Аннотация. В статье представлена общая характеристика лирических жанров, входящих в состав позднего сборника И.А. Бродского «Пейзаж с наводнением». Показаны метрические особенности каждого жанра сборника.

Ключевые слова: поэтический сборник, жанры лирики, система стихосложения, ритм, метр.

Постановка проблемы. Творчество И.А. Бродского в последние годы привлекает многих исследователей. Изучались и изучаются тематика и образная система лирики поэта, преемственность, интертекст и возможности рассмотрения в школе его творческого наследия.

Еще современники И.А. Бродского заметили особенности его жанровой системы и стихосложения, однако их отношение к нововведениям в этих областях не всегда было однозначным – колебалось от крайнего, последовательного неприятия до неумеренных восторгов.

Исследователи конца XX века тоже редко обращаются к метрическим особенностям лирики поэта, их розыски фрагментарны и разноплановы [1; 2; 3; 4]. Жанровое своеобразие творчества И.А. Бродского рассматривается только в контексте тематики его произведений [5; 6; 3; 4]. Ученые отмечают, что «намеренное обращение И.А. Бродского к традиционным стихотворным жанрам (элегии, сонету, стансам и т.д.), воспринимается в современной поэзии как явная архаика. Установка на преемственность по отношению к этим жанрам выражена преимущественно заглавиями поэтических текстов («Элегия», «Сонет», «Эклога 4-я (зимняя)», «Прощальная ода», «Стансы»). При этом традиционные структурные признаки жанров, как правило, отсутствуют. Однако сама по себе значимость жанрового принципа для И.А. Бродского очевидна» [4, с. 77].

Цель статьи – выявление специфики жанра и стихосложения в позднем сборнике поэта «Пейзаж с наводнением».

Изложение основного материала исследования. Сборник «Пейзаж с наводнением» состоит из 115 стихотворений и перевода пролога и хоров из трагедии Еврипида «Медея», объединенных в четыре цикла: «Примечания папоротника» (32 стихотворения, включающих в себя «Кентавры»; кольцевая композиция создана стихотворениями «Рождественская звезда» и «Представь, чиркнув спичкой, тот вечер в пустыне...»), «Вертумн» (14 стихотворений; кольцевая композиция строится при помо-

щи мотива Рождества: «Однажды я тоже зимою приплыл сюда...», «Preseprio»), «Вид с холма» (14 стихотворений, последнее – «Колыбельная» – на рождественскую тему), «Письмо в оазис» (55 стихотворений и перевод из Еврипида; предпоследнее – «Бегство в Египет (2)» – мотив Рождества). В заглавие циклов вынесены стихотворения, обуславливающие и тематическое, и метрическое наполнение каждой из частей.

Среди жанров, представленных в «Пейзаже с наводнением», выделяются «Кентавры» (как лирический цикл и одновременно как изобретенный поэтом жанр). В каждом человеке, по И.А. Бродскому, две ипостаси, материальное и духовное, настоящее и будущее, жизнь и смерть. Эту идею поэт и воплотил в цикле «Кентавры», органично соединив два пласта реальности – «идеальную» и «вещную». «Кентавры» написаны в тонической системе, акцентным стихом.

Второй жанр сборника – *письмо*: «Письмо в оазис» (давнее название одноименному циклу), «Письмо в академию» и «Открытка из Лиссабона». Все три стихотворения различны и по тематике («Открытка из Лиссабона» скорее пример медитативной лирики, «Письмо в оазис» – любовной, а «Письмо в академию» – философской), и по системе стихосложения, к которой принадлежат. Так, «Письмо в оазис» написано в силлабо-тонической системе стихосложения, шестистопным ямбом с дополнительным слогом в четных стихах и элементами пиррихия; «Письмо в академию» – ритмизированным верлибром, а «Открытка из Лиссабона» создано в тонической системе, акцентным стихом.

Близким к жанру письма является *стихотворное послание*. «Послания Бродского являются своеобразной квинтэссенцией его лирики. Их характер со временем меняется: наблюдается эволюция от посланий к кумирам и любовных посланий к дружеским, философским, сатирически-обличительным и политическим. <...> Послания Бродского сочетаются с признаками жанров художественных, таких как элегия, эпитафия, ода, ноктюрн и т.д., и нехудожественных: реестр, инструкция. Именно послания Бродского больше других стихотворений тяготеют к ролевой лексике. Есть переключки посланий между собой и другими текстами» [4, с. 90]. В сборнике их восемь. Шесть стихотворений («Новая жизнь», «Дорогая, я вышел сегодня из дому поздно вечером...», «Михаилу Барышникову», «Шеймусу Хини», «Стакан с водой» и «Корнелию Долабелле») написаны в тонической системе стихосло-

жения акцентным стихом. Два стихотворных послания – «Я позабыл тебя, но помню штукатурку...» и «Не выходи из комнаты, не совершай ошибку...» – написаны в силлабо-тонической системе стихосложения ямбом (первое шестистопным, второе – восьмистопным).

Как разновидность поэтических посланий в «Пейзаже с наводнением» представлен жанр назидания. Это стихотворение с одноименным названием, в котором пародийно обыгрывается классический жанр. Тем не менее с формальной стороны «Назидание» не выходит за жанровые рамки. Произведение состоит из 11 восьмистиший, пронумерованных от I до XI, и написано в тонической системе тактовиком.

Хорошо известно, что И.А. Бродский часто писал стихотворения приуроченные к какому-то событию, празднику, посвященные какому-то человеку, исторической личности, предмету архитектуры или даже стулу. В «Пейзаже с наводнением» представлено 20 *посвящений*. Их можно сгруппировать по тематике:

- рождественские («Рождественская звезда», «Бегство в Египет», «Неважно, что было вокруг и неважно...», «Presepio», «25. XII. 1993», «Бегство в Египет (2)»). Все стихотворения рождественского цикла написаны либо четырехстопным амфибрахийем («Бегство в Египет», «Представь, чиркнув спичкой, тот вечер в пещере...», «Неважно, что было вокруг, и неважно...», «Presepio», «25. XII. 1993»), либо близким к нему тактовиком («Рождественская звезда» и «Бегство в Египет (2)»);

- посвященные близким людям и друзьям поэта («На столетие Анны Ахматовой», «Памяти отца: Австралия», «Памяти Геннадия Шамова», «Вертумн», «Михаилу Барышникову», «Памяти Клиффорда Брауна», «Шеймусу Хини», «Корнелию Долабелле») написаны в тонической системе акцентным стихом, а «Вертумн» – это поэма, написанная ритмизированным верлибром;

- посвящения историческим личностям разнообразны по ритмике: «Подражание Горацию» написано в силлабо-тонической системе вольным ямбом, «Томас Транстрёмер за роялем» создано в тонической системе стихосложения тактовиком, а «Посвящается Чехову» – акцентным стихом с перекрестной рифмовкой и разными видами рифм;

- пейзажные («Посвящается Пиранези», «На Виа Фунари», «На возвращение весны»).

Отдельно, как постмодернистское переосмысление классического жанра посвящения, можно также выделить стихотворение «У памятника А.С. Пушкину в Одессе». Здесь иронически обыгрываются факты биографии А.С. Пушкина (пребывание в Одессе), цитаты из его творчества, реминисценции на него (даже в самом «традиционном» для поэта ямбе, и названии произведения, отсылающему нас к классическому переводу А.С. Пушкина). Кроме того, обыгрывается сам жанр посвящения. Стихотворение написано в силлабо-тонической системе вольным ямбом.

Широко представлен у И.А. Бродского жанр элегии. Причем в «Пейзаже с наводнением» есть элегии как жанр и стихотворения, написанные элегическим стилем (таких в сборнике больше трети). Элегическим стилем написаны такие стихотворения, как «Новая жизнь», «Кончится лето. Начнется сентябрь. Разрешат отстрел...», «Примечанье к прогнозам погоды», «Назидание», «Реки», «Кентавры

III», «В кафе», «Элегия», «Пчелы не улетели, всадник не ускакал. В кофейне...», «Однажды я тоже зимою приплыл сюда...», «Вот я снова под этим бесцветным небом...», «Мир создан был из смешенья грязи, воды, огня...», «Лидо», «Метель в Массачусетсе», «Надпись на книге», «Михаилу Барышникову», «Я позабыл тебя, но помню штукатурку...», «Наряду с отоплением, в каждом доме...», «Подруга, дурнея лицом, поселилась в деревне...», «Вид с холма», «Пристань Фагердала», «Семёнов», «Снаружи темнеет, верней – синеет, точней – чернеет...», «Песня о красном свитере», «Дедал в Сицилии», «В окрестностях Атлантиды», «Иския в октябре», «Голландия есть плоская страна...», «Итака», «Пейзаж с наводнением», «МСМХСІV», «Из У.Х. Одена», «В следующий век», «После нас, разумеется, не потоп...», «Клоуны разрушают цирк. Слоны убежали в Индию...», «Осень – хорошее время года, если вы не ботаник...», «Посвящается Пиранези», «Выступление в Сорбонне», «Томас Транстрёмер за роялем», «Воспоминание», «С природы», «Август».

Таким образом, видим, что из 115 стихотворений, входящих в сборник, 42 написаны элегическим стилем, причем это может быть и силлабо-тоническая, и тоническая система стихосложения, и даже верлибр.

«Чистых» элегий в «Пейзаже с наводнением» 23. По метрическому рисунку они распределены так:

- силлабо-тонические («Песня о красном свитере», «Из У.Х. Одена» – обе написаны шестистопным ямбом с элементами пиррихия);

- тонические:

- а) акцентным стихом написаны такие элегии, как «Новая жизнь», «Мир создан был из смешенья грязи, воды, огня...», «Лидо», «Вид с холма»;

- б) тактовиком – «Кончится лето. Начнется сентябрь. Разрешат отстрел...», «Пристань Фагердала», «Семёнов»;

- в) дольник – «В кафе», «Пчелы не улетели, всадник не ускакал. В кофейне...», «Подруга, дурнея лицом, поселилась в деревне...», «Снаружи темнеет, верней – синеет, точней – чернеет...», «С природы».

Можно выделить *верлибр* как отдельный стихотворный жанр, это «Примечанье к прогнозам погоды», «Элегия», «Доклад для симпозиума», «Однажды я тоже зимою приплыл сюда...», «Вертумн», «Ангел», «Наряду с отоплением, в каждом доме...», «Дедал в Сицилии», «Письмо в Академию», «Голландия есть плоская страна...», «МСМХСІV», «Мы жили в городе цвета окаменевшей водки...», «Робинзоада», «После нас, разумеется, не потоп...», «Клоуны разрушают цирк. Слоны убежали в Индию...», «Выступление в Сорбонне», «На Виа Фунари», «В следующий век». Из 18 верлибров, представленных в «Пейзаже с наводнением», 17 ритмизированные и один («В следующий век») – рифмованный.

Выделим в «Пейзаже с наводнением» и стихотворения, определяемые как *картины*, то есть лирические зарисовки, подобные произведениям искусства (живописи, архитектуре, кино, фотографии). К ним можно отнести: «В маленькой комнате всё по-старому...», «Испанская танцовщица», «Из Парменида», «Только пепел знает, что значит сгореть дотла...», «Реки», «Дождь в августе», «В кафе», «Ландвер-канал, Берлин», «Пчелы не улетели, всадник не ускакал...», «Облака», «Представь, чиркнув спичкой, тот вечер в пещере...», «Однажды я тоже

зимому приплыл сюда...», «Вот я и снова под этим бесцветным небом», «Взгляни на деревянный дом...», «Метель в Массачусетсе», «Надпись на книге», «Провинциальное», «Представление», «Preseprio», «Цветы», «Вид с холма», «Пристань Фагердала», «Семенов», «Снаружи темнеет, верней – синее, точней – чернеет...», «Ritratto di donna», «Каппадокия», «Дедал в Сицилии», «В окрестностях Атлантиды», «Посвящается Чехову», «Персидская стрела», «Иския в октябре», «Памяти Клиффорда Брауна», «Итака», «Пейзаж с наводнением», «Она надевает чулки, и наступает осень...», «Новая Англия», «Тритон», «Портрет трагедии», «Театральное», «Храм Мельпомены», «Приглашение к путешествию», «О если бы птицы пели и облака скучали...», «Мы жили в городе цвета окаменевшей водки...», «В разгар холодной войны», «Византийское», «Клоуны разрушают цирк. Слоны убежали в Индию...», «Осень – хорошее время года, если вы не ботаник...», «Посвящается Пиранези», «К переговорам в Кабуле», «Томас Транстрёмер за роялем», «Остров Прочида», «Воспоминание», «На Виа Фунари», «С натуры», «Август», «Бегство в Египет (2)». Как видим, они составляют половину всего сборника.

С точки жанровой дифференциации следует выделить из картин произведения «театрального» цикла, такие как «Представление», «Портрет трагедии», «Театральное», «Храм Мельпомены», «Посвящается Чехову» и тематически к ним примыкающий перевод «Из Еврипида. Пролог и хоры из трагедии “Медея”». Особо отметим стихотворение «Представление». Оно состоит из цитат, реминисценций, культурных штампов, стилизаций и литературных пародий, являясь образцом постмодернистской лирики. Подобных стихотворений в сборнике три – это «Посвящается Чехову», «Театральное», «У памятника А.С. Пушкину в Одессе».

Кроме того, в сборнике есть произведения ироничного, пародийного характера, где обыгрываются классические лирические жанры. Это такие стихотворения, как «Доклад для симпозиума» (доклад), «У памятника А.С. Пушкину в Одессе» (посвящение), «Любовная песнь Иванова» (любовная лирика), «Aege regennius» (философская лирика). Ярче всего эта игра с жанром заметна на примере стихотворения «Любовная песнь Иванова» (написано в силлабо-тонической системе пятистопным ямбом; стиль нарочито снижен, используются просторечия, жаргонизмы, неправильное ударение, построение предложений и тавтологии, при этом тема стихотворения серьезна и даже трагична).

Кроме того, можно выделить произведения, написанные в рамках классических лирических жанров: колыбельная песня («Колыбельная», вольный хорей), диалог («Что ты делаешь, птичка, на черной ветке...»), акцентный стих; «Послесловие к басне», трехстопный амфибрахий, гимн («Архитектура», вольный ямб). Все эти жанры имеют идейно-мотивную составляющую *философской лирики*.

Выводы. Итак, итоговый сборник стихов И.А. Бродского достаточно разнообразен по своей жанровой составляющей, при этом классические жанры (такие, как элегия, послание, письмо и т.п.) иронически обыгрываются, пародируются и интерпретируются поэтом по-своему. Введен в сборник и новый для литературы жанр – кентавры. В сборнике представлены стихотворения, написанные в силлабо-тонической, тонической системе стихосложения и верлибром.

Материалы данной статьи дают основание расширить круг традиционных литературоведческих проблем, способствуют исследовательской и поисковой работе, систематизации и конкретизации современных представлений о специфике стихосложения И.А. Бродского. Вопрос о жанровом и метрическом своеобразии творчества поэта невозможно решить в рамках одной статьи и на примере одного поэтического сборника. В дальнейшем изучении вопроса возможен более широкий охват произведений И.А. Бродского, а также сопоставление с творчеством других поэтов.

Литература:

1. Вайль П. Рифма Бродского / П. Вайль // Знамя. – 1996. – № 4. – С. 19–21.
2. Крепс М. О поэзии Иосифа Бродского / М. Крепс. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://people.weekend.ru/yankoslava/index.html>.
3. Ранчин А.М. Философская традиция Иосифа Бродского / А.М. Ранчин // Литературное обозрение. – 1993. – № 3–4. – С. 3–13.
4. Романова И.В. Послания И. Бродского / И.В. Романова // Вестник МГУ. Серия 9 «Филология». – 2007. – № 4. – С. 77–93.
5. Астафьева В.Б. Пространство, время и событие в стихотворении Иосифа Бродского «Стретень» / В.Б. Астафьева // Вісник ХДУ. – 1999. – № 448. – С. 112–116.
6. Глазунова О.И. Парадокс восприятия поэзии Иосифа Бродского / О.И. Глазунова // Русская литература. – 2004. – № 2. – С. 244–255.

Рубан А. А., Маторін Б. І. Жанрова та метрична складова збірки Й. О. Бродського «Пейзаж із повінню»

Анотація. У статті представлена загальна характеристика ліричних жанрів, що входять до складу пізньої збірки Й. О. Бродського «Пейзаж із повінню». Показано метричні особливості кожного жанру збірки.

Ключові слова: поетична збірка, жанри лірики, система віршування, ритм, метр.

Ruban A., Matorin B. Genre and metric component of the collection by I. A. Brodsky “Landscape with a flood”

Summary. In the article there is introduced the general characteristics of the lyrical genres in the late collection by I. A. Brodsky “Landscape with a flood”. There are shown the metric peculiarities of each genre of the collection.

Key words: collection of poetry, lyric genres, system of versification, rhythm and meter.

Слюніна О. В.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри українознавства
Харківського гуманітарного університету
«Народна українська академія»

АРХЕТИПНИЙ КОНЦЕПТ СОНЦЕ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розглядаються художньо-семантичні сфери та художньо-семантичні наповнення концепту СОНЦЕ, що мають підґрунтя архетипи колективного несвідомого.

Ключові слова: архетип, концепт, семантична сфера, семантичне наповнення, етимологічний прошарок, колективне несвідоме, метафора, порівняння, епітети.

Постановка проблеми. Поняття колективного несвідомого отримало визнання й поширення завдяки роботам швейцарського психіатра, філософа, учня З. Фрейда, К.Г. Юнга. Згідно з думками цього вченого, колективним несвідомим є певна частина психіки, що однакова в усіх людей. У ній містяться інстинкти та апіорне знання (архетип), яке дається кожній особистості при народженні. Це знання передається від покоління до покоління, воно втілює весь досвід людства, який мав місце на планеті, починаючи від первісних часів. Під впливом архетипів людина перебуває все життя: вони зумовлюють велику кількість дій, які особистість може вважати спонтанними, здійснюють вплив на розвиток міфологічного світогляду, виявляються на рівні слів, у стертих метафорах та навіть синтаксичних конструкцій.

Метою роботи є розгляд семантичного наповнення архетипного концепту СОНЦЕ. При цьому архетипними концептами вважаємо лінгвоментальні утворення, що містяться в колективному несвідомому з набором усталених смислів. У структурі такого концепту виокремлюємо ядерну зону (поняттєвий шар – словникові дефініції), приядерну частину (етимологічний та історичний шар – найбільш поширені культурні, міфологічні уявлення про об'єкт) та периферію (індивідуально-авторські переосмислення). Слід зазначити, що дослідження образу СОНЦЯ здавна привертало увагу науковців. Деякі аспекти висвітлені в роботах Т.М. Берест, В.М. Дроботун, Т.А. Космеди та Н.В. Плотнікової, О.О. Маленко, О.М. Пахомової.

Актуальність статті зумовлена потребою подальшого розгляду особливостей мовного вираження архетипних концептів задля більш ретельного вивчення антропоцентричного й егоцентричного характеру мовної картини світу. Аналіз здійснено на матеріалі дослідження семантичних характеристик концепту СОНЦЕ як загальнолюдської та водночас окремої етнічної універсали, що містить у собі ознаки як спільного, так і часткового не лише на синтагматичному рівні, але й на рівні аксіологічного й експресивного сприйняття конкретних текстів.

Роль Сонця в процесах виникнення та еволюції життя важко переоцінити. Серед інших небесних світил Сонце є звичайною зіркою класу G, подібних до якої в галактиці

Молочний Шлях існує досить багато, проте через свою наближеність до нашої планети воно постає унікальним об'єктом, джерелом космічної енергії, що дарує світло й тепло, які, у свою чергу, є необхідною умовою для існування рослинного та тваринного світів.

Згідно з відомостями тлумачних словників, ядро архетипного концепту СОНЦЕ становлять такі смисли: 1) центральне небесне світило сонячної системи, яке має форму гігантської кулі; 2) відображення в чомусь небесного світила; 3) світло та тепло, що випромінюються цим світилом; 4) те, що є джерелом життя, радості для когось; 5) те, що освітлює шлях; той, хто веде за собою; 6) центральний об'єкт інших зоряних систем [17, с. 458–459]. Наведені семантичні наповнення є найбільш поширеними й наявні практично в усіх лінгвокультурах, що й дозволяє розглядати їх як ядерні. Таким чином, до ядерних смислів належать: *сонце – небесне світило, сонце – світло й тепло, сонце – джерело життя, радості, сонце – той, хто веде за собою*. Наведені характеристики зумовлені об'єктивними даними, що їх люди здобули в процесі спостереження за небесним об'єктом. Так, наприклад, сонце є джерелом життя, адже дає світло й тепло, без яких настає зима, ніч, зрештою й смерть.

Варто зазначити, що при реалізації в мові одного з наведених семантичних наповнень, часто можна натрапити на емоційно-забарвлену лексику, здебільшого виражену прикметниками. У межах смислу *сонце – світло й тепло* емотивність майже завжди є показником етноспецифічного осмислення. У слов'янській традиції зазвичай використовують епітети з позитивною семантикою: *ласкаве сонце, лагідне сонце, тепле сонце*, також емоційно-оцінне значення функціонує й у морфологічних формах: *сонечко, соненько, сонейко*, де завдяки меліоративним суфіксам актуалізується позитивна конотація; водночас в англо-індійській мовній картині світу лексему сонце частіше супроводжують слова з негативним наповненням: *evil, cursed, savage, deadly* [4, с. 56]. Говорячи про етноспецифічні маркери архетипного концепту СОНЦЕ, можна навести приклад, запропонований В.М. Манакіним при аналізі вислову узбецького письменника Т. Пулатова: «*Сонце російською – це зовсім не те саме, що куйош узбецькою, і тим паче не те, що офтоб таджицькою. Адже узбек, який більшу частину року перебуває під палючим промінням, ніколи не скаже зменшувально-пестливе «сонечко», так само, як і в росіянина немає відчуття того, що сонце може бути не лише плодоносним та землеоновлювальним, але й ворожим»* [13, с. 23]. У помірно континентальному кліматі України сонце, незважаючи на можливі негативні наслідки (спека, посуха), здебільшого оцінюється позитивно,

адже його роль у житті людини для слов'ян-землеробів завжди була визначальною.

Згідно з думкою багатьох лінгвокультурологів, історичний шар концепту, його приєдну зону слід досліджувати, звернувшись до етимології слова-імені. Слово *сонце* належить до найдавнішого шару лексики: українське *сонце*, російське *солнце*, давньоруське *сьльнце*, старослов'янське *сьльнце*, болгарське *сьльнце*, сербохорватське *сунце*, словенське *sólnce*, чеське *slunce*, словацьке *slnce*, польське *slonce*. Ці слова споріднені з литовським *saule*, давньоіндійським *svar-*, ведійським *suvar*, авестійським *hvare*, готським *sauil*, латинським *sōl* та індоєвропейським **sāwel-/sūl-*, **sun-* [5, с. 354]. Чергування давніх суфіксів **-el* та **-en* на слов'янському ґрунті зумовило виникнення сучасних форм, щоправда, в українській мові залишився лише суфікс **-en*, тож маємо слово *сонце*.

У словнику П.Я. Черниха висунуто припущення про контамінацію індоєвропейських баз із *-l-* та *-n-*, що пояснюється впливом основи **ogn-* [18, с. 186] і дозволяє виокремити семантичне наповнення *сонце* – *вогонь*.

Майже в усіх культурах світу представлені солярні міфи, адже люди завжди ставилися до Сонця з пошаною та благоговінням, часто обожнювали образ небесного світила, оскільки в той час, як інші зорі розсіпані в небесному полотні у вигляді малесеньких яскравих крапочок, Сонце є важливим об'єктом – подателем світла й тепла, – а отже, є запорукою доброго врожаю та самого життя. І хоча сьогодні міфи втратили свій містичний статус, вони все одно продовжують здійснювати вплив на культуру народів, відповідно – і на художню творчість.

Солярні міфи є невід'ємною частиною давніх світоглядних уявлень багатьох етносів. Так, наприклад, кожен аспект єгипетської культури наскрізь пронизаний обожненням небесного світила. Семантичне наповнення *сонце* – *божество* є першим компонентом семантичної сфери СОНЦЕ – ІСТОТА. У єгипетському пантеоні сонце отожднювалося з головним богом Амоном, культ якого пізніше злився з культом бога-фараона Ра. Надалі всі єгипетські фараони «оголосили себе “синами Сонця”, і Сонце зазвичай входило до складу їхніх імен» [6, с. 68]. Праве око Ра традиційно інтерпретувалося як сонце, а ліве – як місяць. Зі свого правого ока бог начебто витворив світ. Подібні уявлення про сонце як божественне око знаходимо й у світобаченні давніх греків. Для них сонце поставало всевидячим оком Зевса. В індійських переказах сонце теж пов'язане з органами зору – воно утворилося з очей Пуруші. Цікавим видається факт, що в мові деяких народів слово *сонце* буквально означає «око». Зокрема, про це йдеться в роботі А. Мейє: давньоірландське *suil* – сонце, але й око [14, с. 320]. Виникнення такого смислового наповнення концепту не є алогічним, адже міфи допомагають виявити первинні структури свідомості. В осмисленні *сонце* – *око* яскраво можна простежити семантичний ряд *сонце* – *світло* – *можливість бачити* – *зір* – *око*. Отже, архетипне смислове наповнення *сонце* – *око* допомагає людині метафорично висловити ідею про те, що Сонце є джерелом світла, без якого зовнішній світ лишається не побаченим.

Персоніфікований образ сонця в міфах Давньої Греції представлений богом Геліосом. Кожного ранку цей персонаж об'їздив світ на своїй колісниці – так греки пояснюва-

ли чергування дня і ночі. Через постійну зайнятість освітленням земної кулі Геліос не був присутній при розподілі світу й нічого не отримав у власність. Тоді бог із морського дна дістав острів Родос. Жителі вшанували Геліоса як творця острова й звели на його честь величний пам'ятник. Скульптор працював над спорудженням бронзового гіганта близько десяти років, тому не видається дивним, що 36-метрову статую Колоса Родоського сьогодні зараховано до Семи чудес світу.

Поряд із персоніфікованим Сонцем давні греки виокремлювали ще й бога сонячного світла, яким вважали Аполлона.

Японію поетично називають країною, де сходить сонце, адже це, по-перше, буквальний переклад назви цієї держави (Ніппон, або Ніхон), а по-друге, – географічно зумовлений факт. Для цієї країни сонячна символіка набирає особливої ваги, і навіть головною нагородою тут вважають орден Вранішнього сонця, а на державному прапорі присутнє символічне зображення небесного світила. Центральне місце в релігійному культі Японії відводилося Аматарасу – одному з головних божеств японського пантеону, богині-сонцю, легендарній праматері імператорського роду [7, с. 775].

На слов'янських теренах поклонялися Дажбогу та Хорсу, при чому Дажбог утілював ідею сонячного світла, а Хорс уособлював світило як таке. «У руській міфології, так само як і в міфології грецькій, – зазначає Б.О. Рибаків, – ми натрапляємо на дві форми сонячного культу: з одного боку, це своєрідний культ сонячності, “білого світла”, тепла як сезонної умови життя рослин (Аполлон), а з іншого – культ самого світила, що творить свій щоденний об'їзд чи обліт землі на конях чи лебедях (Геліос)» [16, с. 440]. Дажбог малювався у вигляді антропоморфного сонця й поставав об'єктом молитов, оскільки його вважали подателем тепла, світла та інших благ. Хорс є сонцем, але не світлом, яке воно випромінює. «Хорс пов'язаний із поняттям “кола” та “круглого”», – підкреслює Б.О. Рибаків [16, с. 440], а М.І. Костомаров пояснює значення імені божества: «Хорс із перської мови: Корш або Коршид – означає Сонце» [11, с. 225].

На мовному рівні таке обожнення теж фіксується: давньоіндійське *suar* – сонце, але й давньоіндійське *sura* – бог. У художній літературі досить часто трапляються персоніфікації, у яких сонце постає прямим об'єктом поклоніння. Наведемо кілька ілюстрацій, де на передній план майстри слова висувають прадавню віру в божественну природу сонця: «Дивлюсь я на тебе, немов на ікону, / І сонцю молюся за нас за обох» (Л.М. Талалай), «Не молюся я сонцю вночі / І тебе не благаю: вернись» (Л.М. Талалай). Як бачимо, найчастіше небесне світило сакралізується за допомогою лексеми *молитися*.

Із поширенням християнства сонце стає образом Христа й набуває статусу істини, оскільки при світлі сонця все стає яким і зрозумілим. Захід сонця символізує гнів Божий, віщує біду, страждання, смуток (яскраво такі інтенції можна простежити в «Слові о полку Ігоревім», коли раптове сонячне затемнення є своєрідною пересторогою князеві. Автор використовує цей прийом, щоб показати масштабність майбутньої трагедії). Таким чином, у християнському світогляді сонце символізує духовні та моральні цінності, як-то: справедливість, істи-

на, страждання. У спільній монографії Т.А. Космеда та Н.В. Плотнікова зазначають, що досить часто слово *сонце* на слов'янських теренах супроводжувалося епітетом *праведне*, зазначаючи, що названий прикметник найчастіше вживався в постпозиції в словосполученні, як це було притаманне романським мовам, тож дослідники роблять припущення, «що номінація *Сонце праведне* має книжкове (і навіть церковне) походження і, можливо, первісно взагалі не стосувалося сонця, оскільки католицька церква образно називала сонцем Ісуса Христа» [10, с. 130]. Отже, семантичне наповнення *сонце* – *правда, істина* завдячує своєму виникненню християнській релігійній традиції.

Через важливість виконуваних функцій сонце нерідко вступало в соціально-ієрархічні відносини, де йому відводили найвищу роль – воно поставало символом верховної влади, що пов'язано з яскравим світлом, блиском – емблемою царської величі: у Єгипті сонцем називали фараонів, у Японії – імператорів, на території Київської Русі – князів.

Багато народів мають традицію вважати сонце втіленням чоловічого або жіночого начала, наприклад, албанське *diell* – сонце, але тохарське *A atal* – людина, давньоанглійське *ceorl* – чоловік, людина, але ірландське *grian* – сонце, давньоіндійське *suar* – сонце, але **sor-* – жінка [12, с. 209], тож доцільним буде припустити наявність у структурі семантичної сфери СОНЦЕ – ІСТОТА ще одного наповнення: *сонце* – *людина* з різними варіаціями на кшталт *сонце* – *князь, сонце* – *мати, сонце* – *дитина* тощо. Найчастіше інтенціональне наповнення *сонце* – *людина* виявляється в стертих дієслівних метафорах *сонце сходить, сонце заходить, сонце сідає*: «*Сонце саме вставало, червоним заревом горіло небо*» (Панас Мирний), «*Красно грає весняне сонце на чистому небі*» (Панас Мирний), проте трапляються й авторські персоніфіковані образи, у яких небесне світило може виконувати дії, притаманні людській істоті: «*І сонце ліниво грає / Під яблунею в більярд*» (Л.М. Талалай), «*Проснулось сонце і обмивало / Рум'яне личко в голубих хвилях*» (П.С. Карманський), або ж сонце «олюднюється» за допомогою порівнянь: «*І сонечко серед неба / опинилось-стало, / мов жених той молодую, / Землю оглядало*» (Т.Г. Шевченко), «*Та сонце сміється, немов Архімед, / Перевертаючи землю на осінь*» (Л.М. Талалай), «*де вперше я побачив справжнє чудо – / святковий, сонцем вишитий наряд*» (Л.М. Вишеславський). Антропоморфізується небесне світило також завдяки вживанню соматизмів та епітетів.

Цікаво простежити за аксіологічною бінарною опозицією *добро* – *зло*, яка чітко виформовується в міфопоетичній свідомості слов'ян при персоніфікації сонця: *Узимку сонце, як мачуха: світить, та не гріє; мати в хаті – це сонце, що всіх зігріває; зимою сонце крізь плач сміється*.

Художньо-семантична сфера СОНЦЕ – ІСТОТА яскраво представлена у фольклорних текстах багатьох народів, у тому числі й слов'янських. На мовному рівні М.М. Маковським зафіксовані такі паралелі: ірландське *serrach* – жереб'я, але давньоіндійське – *surya* – сонце, ірландське *gerran* – жеребець, але ірландське *grian* – сонце, [12, с. 105]. Таким чином, художньо-семантична сфера СОНЦЕ – ІСТОТА доповнюється компонентом *сонце* – *тварина*.

Тісно зі сферою СОНЦЕ – ІСТОТА пов'язаний смисл СОНЦЕ – ЕМОЦІЙНИЙ СТАН, де небесне світило найчастіше реалізує найрізноманітніші семантичні наповнення: «*Душа моя сонця намріяла...*» (П.Г. Тичина),

«*Любов, мов сонце, душу зігріває*» (Н.Г. Красоткіна), «*Любов, як сонце, світу відкриває / Безмежну велич людської краси*» (В.А. Симоненко).

Після періоду міфологічних шукань настає період перших філософсько-наукових осмислень. В епоху Античності в межах піфагорійської школи виникла й розвинулася геліоцентрична система світу – уявлення про те, що центральним небесним світилом, навколо якого обертаються всі планети, є Сонце. Однак значного поширення ця теорія не набула через вплив середньовічного прагнення в центр усього поставити Землю. Повний перехід до геліоцентричної системи відбувся в епоху Відродження й насамперед пов'язаний з ім'ям М. Коперника, адже його відкриття радикально змінило астрономічну систему, розширило кордони аристотелівського космосу: «Нарешті, саме Сонце будемо вважати таким, що займає центр світу, – говорить учений, – у всьому цьому нас запевняє порядок, у якому всі світила слідуєть одне за одним, а також гармонія всього світу» [9, с. 30]. Мотивував своє твердження М. Коперник тим, що, знаходячись у центрі, «цей світильник <...> може одночасно все освітлювати» [9, с. 35]. Отже, часто можна натрапити на паралель *сонце* – *центр*: «*Я в центрі кола, визначенім сонцем*» (Б.І. Олійник).

Далі М. Коперника пішов Дж. Бруно, який, спираючись на космологічні уявлення Демокріта, оголосив Сонце лише однією з міриад зірок. Сонце, таким чином, уже не було центром універсуму, а поставало лише центром нашого світу. Отже, інфінітська космогонія дослідника прирівнювала Землю до інших планет Сонячної системи, а останню – з усією безкінечністю зоряних систем.

Цікавими постають погляди Парацельса, що репрезентують містичний напрям у філософській думці Ренесансу. Учений у своїй практиці застосовував принцип поєднання алхімії та астрономії, а також проголошував тотожність людського мікрокосму природному макрокосму. Так, серце, як центральний і життєво важливий орган, він уподібнював Сонцю, Місяць – мозку, печінку – Сатурну, нирки – Венері тощо [15, с. 281]. Отже, можна говорити ще про одне художньо-семантичне наповнення – *сонце* – *серце*. «Серце в народному уявленні – центр людської життєвої сили; це мовби Сонце всередині людини, – зазначає В.М. Войтович. – Променисте Сонце і палаюче серце – ці образи часто стоять поряд» [1, с. 470].

Семантична сфера СОНЦЕ – ЧАС найчастіше реалізується в мові завдяки вживанню виразів, які містять темпоральну лексику. Зазвичай такі зв'язки ґрунтуються на асоціаціях певних явищ із певним часом: *сонце високо, сонце в зеніті, сонце низько, сонце в розі, сонце закотилося, до схід сонця* тощо. Завдяки такому розподілу можна виокремити смисли на кшталт *сонце* – *ранок, сонце* – *вечір, сонце* – *день*.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що ядро та приядерну зону архетипного концепту СОНЦЕ формують такі семантичні сфери, як СОНЦЕ – НЕБЕСНИЙ ОБ'ЄКТ, СОНЦЕ – ЖИВА ІСТОТА, СОНЦЕ – ЧАС, СОНЦЕ – ЖИТТЯ, СОНЦЕ – ПРИРОДНІ ЯВИЩА, СОНЦЕ – ЕМОЦІЙНИЙ СТАН. Кожна з окреслених сфер має низку семантичних наповнень, які, у свою чергу, реалізуються завдяки різним мовним засобам. Перспективами дослідження може стати вивчення функціонування вербалізаторів концепту СОНЦЕ в художніх текстах.

Література:

1. Войтович В.М. Українська міфологія / В.М. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
2. Вышеславский Л.Н. Избранное: стихотворения, проза / Л.Н. Вышеславский. – К. : Этнос, 2008. – 638 с.
3. Дан Шапрія Д.Я. Ірано-славіка. Нотатки щодо іранських, слов'янських, східноєвропейських («руських»), германських, тюркських та хозарських студій / Д. Я. Дан Шапрія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://histans.com/JournALL/ruthenica/6/1.pdf>.
4. Дроботун В.М. Відображення концепту SUN у мовно-концептуальному просторі англо-індійців / В.М. Дроботун // Науковий часопис НПУ М.П. Драгоманова. – № 8. – 2012. – С. 54–60.
5. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; голов. ред. О.С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1982– . – Т. 5 : Р–Т. – 2006. – 704 с.
6. История Древнего мира. Древний Восток. Египет, Шумер, Вавилон, Западная Азия / А.Н. Бадаик, И.Е. Войнич, Н.М. Волчек и др. – Минск : Харвест ; М. : АСТ, 200. – 880 с.
7. История Древнего мира. Древний Восток. Индия, Китай, страны Юго-Восточной Азии / А.Н. Бадаик, И.Е. Войнич, Н.М. Волчек и др. – Минск : Харвест ; М. : АСТ, 2000. – 848 с.
8. История Древнего мира. Древняя Греция / А.Н. Бадаик, И.Е. Войнич, Н.М. Волчек и др. — Минск : Харвест, 1999. – 880 с.
9. Коперник Н.О. вращениях небесных сфер / Н.О. Коперник. – М. : Наука, 1964. – 653 с.
10. Космеда Т.А. Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера святки в українському мовному просторі : [монографія] / Т.А. Космеда, Н.В. Плотнікова. – Львів : ПАІС, 2010. – 408 с.
11. Костомаров М.І. Слов'янська міфологія : [вибрані праці з фольклористики й літературознавства] / М.І. Костомаров. – К. : Либідь, 1994. – 384 с.
12. Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: образ мира и миры образов / М.М. Маковский. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1996. – 416 с.
13. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология : [монография] / В.Н. Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
14. Мейе А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков / А. Мейе ; пер. с фрц. М. Кудрявского. – М. ; Ленинград : Государственное социально-экономическое издательство. – 1938. – 510 с.
15. Парацельс. О нимфах, сильфах, пигмеях, саламандрах и о прочих духах / Парацельс. – М. : Изд-во ЭКСМО, 2005. – 400 с.
16. Рыбаков Б.А. Язычество древней Руси / Б.А. Рыбаков. – М. : Наука, 1987. – 784 с.
17. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовозн. ім. О.О. Потебні ; голов. ред. І.К. Білодід. – К. : Наукова думка, 1970– . – Т. 9. – 1978. – 921 с.
18. Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : в 2 т. – 3-е изд., стер. – М. : Русский язык, 1999– . – Т. 2 : Панцирь–Ящур. – 1999. – 560 с.

Слюнина Е. В. Архетипный концепт СОЛНЦЕ: лингвокультурный аспект

Аннотация. В статье рассмотрены художественно-семантические сферы и художественно-семантические наполнения концепта СОЛНЦЕ, которые в основе имеют архетипы коллективного бессознательного.

Ключевые слова: архетип, концепт, семантическая сфера, семантическое наполнение, этимологический шар, коллективное бессознательное, метафора, сравнение, эпитет.

Sljunina E. Archetypical concept SUN: linguistic and cultural aspects

Summary. In the article artistic and semantic spheres and semantic content of concept sun that has archetypes as a basis are described and characterized. In particular, emphasis is placed on the fact that the writer, using metaphors, similes, epithets and other stylistic tropes and figures, appeals to the collective unconscious – that part of the psyche that is common to all people.

Key words: archetype, concept, semantic sphere, semantic content, etymology, metaphor, simile, epithet.

ПРЕДМЕТНЫЕ ЭКСПЛИКАТОРЫ ДРАМАТУРГИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА В РАННИХ ПЬЕСАХ А. Н. ОСТРОВСКОГО

Аннотация. Статья посвящена проблеме изучения предметных образов открытого пространства в драматургическом пространстве ранних пьес А.Н. Островского. Посредством выявления основных сегментов, составляющих драматургическое пространство, обоснована многофункциональность вещи в эстетическом мире писателя; рассматриваются социокультурная, характерологическая и сюжетная функция предметов.

Ключевые слова: топос, локус, глаголы темпоральности, предметные экспликативы.

Постановка проблемы. До настоящего времени вопрос о художественной значимости пространственных образов в драматургии А.Н. Островского практически не изучался. В изучении пространственных образов драматургического произведения необходимо дифференцировать понятия «топос» и «локус». Под *топосом* в современном литературоведении понимается значительное «место разворачивания смыслов, коррелирующее с каким-либо фрагментом реального открытого пространства» [1, с. 89]. К нему зачастую относят *степь, реку, дорогу*. Имманентное свойство *топоса* состоит в его разомкнутости, в возможности выхода за рамки определенной территории, а также устремленности в будущее. Представляя собой емкое и сложное явление, топос состоит из множества различных локальных координат – *локусов*. Последние представляют замкнутое пространство, которое имеет свои установленные границы, то есть находится «между точкой и бесконечностью» [2, с. 112]. Закрытое пространство может состоять из больших локусов (*страна, город*) и подлокусов (*усадебя, дом, комната*). Между этими пространственными категориями устанавливается особый тип отношений, выстроенных по принципу общее – частное.

Предметные экспликативы художественного пространства в драматургических произведениях имеют свою специфику. Наряду с предметными сегментами микромира они входят в структуру «внесценических компонентов» [3, с. 36]. Преимущественно «внесценические компоненты» локализованы в реальности, которая «разворачивается и существует вне поля зрения» читателей и зрителей [4, с. 36]. Обозначаясь в тексте с помощью лишь одного слова (этнонима, урбанонима и другие), открытый тип пространства требует от читателя активизации творческого воображения, способного представить пространство, находящееся за пределами сцены. Такое сочетание театрального и сценического пространства способствует расширению собственно пространства пьесы: «Создаваемый мир как бы не вмещается на сцену и поэтому не ограничивается ею» [5, с. 186].

Преимущественно, ведущие современные литературоведы творчества драматурга (А.И. Журавлева, И.А. Овчинина, А.В. Коробов, А.Ю. Садофьева и многие другие)

рассматривают раннее творчество писателя сквозь призму его бытового звучания [6; 7; 8; 9]. А.П. Скафтымов отмечает: «Все образы людей, типы и характеры всегда давались как бытовые фигуры, то есть как что-то установившееся, давнее, привычное и характерное для общего обихода жизни данной среды» [10, с. 10].

Недостаточная степень исследования вещных экспликативов открытого пространства обуславливает актуальность данной статьи, **цель** которой – осмыслить художественную значимость пространственных сегментов на материале ранних пьес А.Н. Островского («Свои люди – сочтемся!», «Семейная картина», «Неожиданный случай» и «Утро молодого человека»).

Изложение основного материала исследования. Осваивая пространство, соседнее со сценой, А.Н. Островский наполняет его предметными образами, связанными с локусом города и его частными подлокусами. Эти пространственные номинации выполняют в пьесах драматурга важную социокультурную, характерологическую и сюжетную функцию. Рассмотрим их подробнее.

Центральным локусом в драматургии А.Н. Островского является *Замоскворечье* – часть города, находящаяся по ту сторону Москвы-реки. Под городским локусом подразумевается комплекс архитектурных строений, географических мест, которые «воплощают авторскую модель городского бытия как специфического феномена культуры» [11, с. 65]. Отметим, что писатели натуральной школы в своих физиологиях изображали персонажей на фоне панорамы города Москвы или Петербурга. А.Н. Островский, родившийся в Москве на Малой Ордынке и являющийся свидетелем многих его культурных преобразований, запечатлевает этот город в своих ранних пьесах.

Являясь составной частью художественной системы А.Н. Островского, Замоскворечье становится образом, к которому писатель испытывал особое чувство: «Здесь любили говорить о варке варенья и солке огурцов, ставили на окна бутылки с настойкой, заготавливали впрок солонину, покупали годовые запасы рыбы, меду и капусты. Здесь степенно беседовали за кипящим самоваром или стаканчиком «пунштика» бородатые купцы. Здесь их молодые жены и дочери выглядывали на улицу из-за коленкорových занавесок, мечтая о «галантерейных» кавалерах. Здесь почта была великой редкостью, и солдата-инвалида, разнесившего письма, пугались, как нежданной беды. Здесь люди добродетельные чай пили только с медом да с изюмом, экономя дорогой сахар. Здесь от всех болезней лечились банькой да полуштофом ерофеича, настоящего на красном перце. Здесь из дома в дом ходили свахи, красно расписывая достоинства женихов. Здесь по праздникам ходили в церковь, пекли пироги, ужинали «туго-натуго», рано ложились спать» [12, с. 21].

Опираясь на традиции натуральной школы, А.Н. Островский использует принцип структурной организации произведений, называемый

Ю.В. Манном «локализацией», под которой подразумевается изображение «какой-либо определенной части города, района, общественного заведения, дома» [13, с. 107]. У А.Н. Островского такой географической частью города является Замоскворечья – замкнутый купечески уголок города, удаленный от старой, коренной Москвы.

В ранних пьесах А.Н. Островского пространственная среда Замоскворечья относится к типу публичного торгового пространства, в котором «каждый должен был уметь показать, чем он выбивается из непосредственности, чем он на деле в своей незаменимости является» [14].

Основными предметными экспликаторами замоскворецкого локуса, в которых проходит деловая жизнь купечества, выступают *фабрики, магазины, лавки, трактиры*. С их помощью формируются социальные и культурные представления о русском купечестве. Например, у купца Ширялова имеется *лавка*, у его друга «*фабрика на горodu где-то*»; Большов – владелец нескольких *лавок* и собственного *магазина*.

Воссоздавая картину промышленного рынка русского купечества, драматург перечисляет широкий ассортимент различных товаров и услуг, акцентирует внимание на торговых операциях, связанных преимущественно с продажей тканей. Островский разоблачает в своих пьесах купеческую недобросовестность в коммерческой деятельности.

В пьесе «Семейная картина» купец Ширялов учит приказчиков, «*как торговать-то следует*»: из его слов выясняется, что необходимо «с помощью лукавства сбывать ненужную материю, которая *может быть сгнила давно*» [15, с. 80–81]. Особое внимание уделено и описанию предпринимательской деятельности Самсона Силича Большова, который в городе с кредиторами торгуется, получает барыши [15, с. 102] от ловких и надувательских продаж.

Выделенные предметные образы пространства Замоскворечья позволяют охарактеризовать его как особый замкнутый локус торгового купечества, постепенно суживающегося в рамках пьесы до усадьбы, дома и комнат. Они выполняют в тексте как социальную, так и психологическую функции. В пьесе «Свои люди – сочтемся!» вначале Большов со своей семьей живет в двухэтажном особняке с огромной парадной лестницей, по которой «*насилу вползешь*» [15, с. 92]. Парадная лестница в пьесе является показателем материального благополучия купеческой семьи Замоскворечья. К его дому прилегает большая территория (*мостовая, калитка, двор*), которая также является индикатором их социального статуса. Постепенно акцент переносится во внутреннюю часть дома, состоящую из рабочего кабинета, контор, гостиной, столовой. Основным местом, в котором происходят все события, является гостиная.

Особое место в системе предметного макромира ранней драматургии А.Н. Островского принадлежит медиативным или пограничным пространственным образам, осуществляющих переход из замкнутого пространства в разомкнутое. Они выступают дополнительным психологическим средством, маркирующим нравственную сторону жизни купеческой молодежи. Установлено, что доминантным параметром при описании пространствен-

ных образов-делимитаторов выступает концепт свобода. Стремление нуворишей-купцов к ее обретению обусловлено их желанием приобщиться к европейскому образу жизни, носителями которого являются дворяне.

В этом смысле особый интерес представляет окно, которое в ранней драматургии А.Н. Островского передает устремленность персонажей к новой жизни. Возле окна драматург показывает Липочку, которая мечтает о военных и о лучшей жизни: «*сидит у окна с книгой*» [15, с. 86]. Главная героиня из пьесы «Семейная картина» (Марья Антиповна) также радуется каждой возможности посмотреть в окно и приобщиться к внешнему миру. Наблюдая за улицей, за свободной и веселой жизнью, девушка восклицает: «*Что ж, пожалуй, не пускайте! Запирайте на замок! Тиранствуйте!*» [15, с. 66].

Эти внутренние порывы молодого поколения из-под родительской опеки порождает в пьесах мотив бегства, предметными экспликаторами которого являются транспортные средства передвижения. Так формируется важная антиномическая оппозиция «Дом-Путь», расширяющая драматургическое пространство в ранних пьесах А.Н. Островского.

Предметными образами дороги как открытого пространства выступают в тексте *лошадь, бричка, экипаж*. Зачастую они упоминаются в монологах и диалогах персонажей, из которых становится известно, что сын Ширялова спустил все отцовское состояние на дородных *лошадях*; молодые купчихи засматриваются на молодых офицеров, проезжающих *верхом* мимо их дома. Новоиспеченная пара Липочки и Подхалюзина также предпочитает выезжать в свет в щегольском экипаже:

«*Олимпиада Самсоновна. Уж вы, Лазарь Елизарыч, купите ту коляску-то, что смотрели у Арбатского.*

Подхалюзин. Как же, Олимпиада Самсоновна-с! Надать купить, надать-с....Ведь коляска-то тысячу целковых стоит, да и лошади-то тысячу целковых и сбруя накладного серебра» [15, с. 139].

Пространственные образы пути маркированы в пьесах с помощью различных лексических средств, также являющихся в ранних пьесах А.Н. Островского средством репрезентации психологического состояния персонажей. Современный исследователь М. Бирни, изучая основные формально-семантические средства выражения локативной семантики, выделяет 2 основные группы: глагольная лексика статической либо динамической семантики. «Языковые формации, содержащиеся в своей семантической структуре сему движения, реализуют динамический аспект семантики перемещения в пространстве и определяют данное пространство как открытое» [16, с. 78]. К основным вербальным формам с локативной семантикой, имплицитно открытое пространство в пьесах А.Н. Островского, следует отнести глаголы *ездить* и *возить*, которые часто встречаются в диалогах Марьи Антиповны и Матрены Савишны, готовящихся к выезду в Москву:

«*Дарья. А говорили-то (женихи), сударыня ты моя, чтобы непременно, говорит, нынче в Останкино приезжали <...> чтобы непременно приезжали, хоть и дождик будет, все бы приезжали.*

Марья Антиповна. Что ж, сестрица, поедемте!» [15, с. 67].

Подчеркнем, что лексика, соотносимая с концептом движение, иллюстрирует внутреннюю и внешнюю динамичность героев вперед, благодаря чему драматургическое пространство как бы расширяется. Преодолевая границы Замоскворечья, А.Н. Островский включает в драматургическое пространство своих пьес московские локусы (*Сокольники, Кузнецкий мост, Каретный Ряд, Балчуг, ресторан «Шевалье», Воспитательный Дом, пансионаты, Городская дума* и другие), встречающихся в разговорах, наблюдениях и мечтах младшего поколения купечества. Так, Марья Антиповна и Матрена Савишна втайне от Пузатова намереваются посетить *Останкино* [15, с. 67], парк Замоскворечья, в котором собирается вся знатная молодежь начала XIX века; Липочка тоже мечтает щегольнуть своими танцевальными навыками в *купеческом Собрании* [15, с. 86]; Недопекин часто ездит в городские *трактиры, Марьину роу* [15, с. 162].

Предметные изотопии города Москвы тесно связаны с главными сюжетными элементами пьес. Мотив бегства здесь рассматривается как лейтмотив ранней драматургии А.Н. Островского, влияющий на ее сюжетное развитие. В рамках первой пьесы «Семейная картина» предметные образы пространства упоминаются в речи молодых купцов, которые мысленно подготавливают себя к побегу.

«Мы с сестрицей отпросимся ко всенощной в монастырь, разоденемся, а сами в Парк отличимся либо в Сокольники» [15, с. 66], – размышляет Марья Антиповна.

Эта «картина» становится своеобразным прологом к следующей комедии писателя «Свои люди – сочтемся!». Главной героине пьесы удается оставить родительский дом в Замоскворечье и вместе с супругом приобрести особняк в одном из центральных московских районов. Располагая желаемой свободой, молодая чета планирует провести свое досуговое время в самых уважаемых местах.

«Олимпиада Самсоновна. ... вот бы мы с вами в пятницу и поехали в Сокольники.

Подхалюзин. Как же-с, непременно поедем-с: и в Парк поедем-с в воскресенье» [15, с. 139]. В «Утре молодого человека» и «Неожиданном случае», в отличие от двух предыдущих пьес, герои уже находятся на территории Москвы с самого начала.

Выводы. Итак, резюмируем, что в пьесах драматурга доминантным пространственным образом становится расширенный локус *Замоскворечья*, состоящий из предметных *микролокусов фабрик, магазинов, лавок, трактиров, усадеб, дома и комнаты*. К особому медиативному знаку, организующему «выход» героев за пределы дома, принадлежит окно. Предметными экспликаторами *дороги* как топоса выступают в тексте *лошадь, бричка, экипаж*. Все перечисленные предметные сегменты драматургического пространства А.Н. Островского выполняют в пьесах социокультурную, характерологическую и сюжетную функции.

Литература:

1. Прокофьева В.Ю. Категория пространство в художественном преломлении: локусы и топосы / В.Ю. Прокофьева // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2005. – № 11. – С. 87–94.

2. Суботина Т.В. Локус, топос, урбоним, микротопоним: к вопросу о содержании пространственных понятий / Т.В. Суботина // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – № 24 (239). – С. 111–123.
3. Пави П. Словарь театра / П. Пави. – М.: Прогресс, 1991. – 504 с.
4. Виноградова Е.А. Внесценические компоненты в драматургии Чехова: автореф. ... дис. канд. филол. наук / Е.А. Виноградова. – Иваново, 2012. – 23 с.
5. Сафронова Л.А. Российский феатрон: Московский любительский театр в XVIII в. / Л.А. Сафронова. – М.: «Индрик», 2007. – 447 с.
6. Журавлева А.И. А.Н. Островский-комедиограф / А.И. Журавлева. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 216 с.
7. Овчинина А.И. Этапы творчества А.Н. Островского: эстетика национального быта и характера: дис. ... докт. филол. наук / А.И. Овчинина. – М., 2002. – 356 с.
8. Коробов А.В. Социокультурная функция костюма XIX века в пьесах А.Н. Островского: автореф. ... канд. культур. Наук / А.В. Коробов. – Шуя, 2012. – 22 с.
9. Садофьева А.И. Культурно-бытовые детали художественного текста в сопоставительном изучении: на материале английских переводов произведений Н.В. Гоголя, М.Е. Салтыкова-Щедрина, А.Н. Островского: дис. ... канд. филол. наук / А.И. Садофьева. – М., 2009. – 171 с.
10. Скафтымов А.П. Нравственные искания русских писателей: Статьи и исследования о русских классиках / А.П. Скафтымов. – М.: Художественная литература. – 1972. – С. 457–527.
11. Юденкова А.В. Исследование топоса Петербурга в творчестве Н.В. Гоголя (на материале «Петербургских повестей») / А.В. Юденкова // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія «Лінгвістика і літературознавство»: міжвуз. зб. наук. ст. – 2010. – Вип. XXIII. – Ч. 1. – С. 64–72.
12. Лакшин В.Я. А.Н. Островский. Полн. собр. соч. / В.Я. Лакшин. – М.: Искусство, 1973. – 475 с.
13. Поэтика русской литературы. К 70-летию профессора Юрия Владимировича Манна: сборник статей. – М.: Издательский центр Российского государственного гуманитарного университета, 2001. – 366 с.
14. Арндт Х. Vita Activa или о деятельной жизни / Х. Арндт. – СПб.: Алетейя, 2000. – 437 с.
15. Островский А.Н. Полное собрание сочинений: в 12 т. / А.Н. Островский. – М.: Искусство, 1973. – Т. 1. – 1973. – 587 с.
16. Бирни М. Языковые средства формирования и выражения пространства в рассказе И. Бунина «Господин их Сан-Франциско» / М. Бирни // Vilnaus pedagoginis universitates. – Vilnius. – S. 78.

Суїчимез А. О. Наочні експлікатори драматургічного простору в ранніх п'єсах О. М. Островського

Анотація. Стаття присвячена проблемі вивчення наочних образів відкритого простору в драматургічному просторі ранніх п'єс О.М. Островського. За допомогою виявлення основних сегментів обґрунтована багатофункціональність речі в естетичному світі письменника; розглядаються соціокультурна, характерологічна та сюжетна функція предметів.

Ключові слова: топос, локус, дієслова темпоральності, предметні експлікатори.

Syichimez A. The material subjects of the dramatic space in the early plays of A. N. Ostrovsky

Summary. The article is devoted to the problem of the study of the subject means of the open-space in the dramatic space of early plays of A.N. Ostrovsky. The basic objects that constitute the dramatic space fulfill the social-cultural characteristic and plot functions in the plays.

Key words: topos, locus, temporal verbs, material objects.

Таранець В. Г.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри германських та східних мов
Міжнародного гуманітарного університету

ВЕЛЕСОВА КНИГА (ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ). Частина 2

Анотація. У статті розглядається походження імені праотця слов'ян *Ора*, поширення кореня *or-* у других онімах, відміченого як слов'янська ознака порівняно до іє. **ar-*.

Ключові слова: слов'яни, Велесова книга, першопредок *Ор*, походження імені, розвиток іє. **ar-* > псл. **or-*.

Постановка проблеми. *Походження імені праотця слов'ян Ора*¹ Раніше було зазначено, що тексти «Велесової книги» відображають великий обсяг часу історії слов'ян, починаючи з періоду зародження і перебування їх у межах арійського етносу (IV тис. до н. е.) і до епохи заснування Київської Русі. З різними періодами життя слов'ян пов'язано зародження етнонімів, теонімів, антропонімів, які трапляються в текстах «Велесової книги» і які будуть розглянуті нами в подальшому матеріалі. Надзвичайно часто зустрічається в них ім'я праотця *Ора*, з аналізу якого починаємо це спостереження.

У «Велесовій книзі» вжито 24 словоформи зазначеного імені, корінь якого *or-* виконує в основному називну функцію. Згідно з текстами «Велесової книги» відповідне ім'я *Ор* відноситься до наймення людини, яка започаткувала рід слов'ян (д. 4-Г; д. 8). Подібне розуміння було типовим для давніх племен і знаходило відображення в їхніх легендах, оповідях, епосах. До свого першопредка *Латіна* (*Latinus*) відноситься походження латинян, давніх греків представляє прародитель *Еллін* (Ελλην) або *Грек* (Γραικός), у скіфів першопращуром був *Таргітай*. Аналогічно в текстах «Велесової книги» ім'я *Ор* виступає як наймення першого князя, старшого серед інших у родословній слов'ян. Звернімося до смислового наповнення цього імені в текстах «Велесової книги».

В одному із текстів (д. 2-А) вказується на те, що праотці на чолі з отцем *Орем* повели свою худобу до землі руської. Його старшинство підкреслюється іменем *СТАРОТЕЦЬ* (д. 4-Г). *Ор* має трьох синів: *Кия*, *Щека* і *Хоріва*, які започаткували племена: *руськоланів*, *венедів* і *борусів*.

В іншому місці (д. 6-В) автор «Велесової книги» проводить зв'язок «від отця *Ора* до *Діра*», тобто вважає *Діра* його потомком. При *Орі* рід слов'янський був єдиним, а при його синах він розділився спершу на два роди – *венедів* та *руськоланів*, які у свою чергу знову поділилися, виділивши *борусів*, які далі ділилися і так дійшло до десяти (д. 8).

У тексті (д. 10) отець *Ор* разом із синами пов'язується зі своїм попередником богом *Богумиром*. *Богумир* та

його дружина по *Славуна* мали трьох дочок і двох синів (д. 9-А), які женилися на земному терені. Від дочок походять три роди: *древляни*, *кривичі* та *поляни*, а від синів *Севи* та молодшого *Руса* започаткувалися *сіверяни* та *руси*. Цікаво зазначити, що Бог *Умир* (*Ūmir*) неодноразово згадується в германському епосі «Старша Едда», де він виступає першопредком при сотворінні світу і є богом предків-велетнів [20]. Наймення *Богумир* (Бог *Умир*) та *Ūmir* свідчать про близькість у давнину язичницьких витоків у слов'ян та германців, що підтверджує також відому в мовознавстві тезу про існування слов'яно-германо-балтійської мовної єдності (А. Шлейхер, Т. Лер-Сплавинський, В. Георгієв, А.П. Непокупний, В.І. Карабан). Взагалі-то про деяку спорідненість атрибутів язичництва в германців та слов'ян була в нас мова в іншому дослідженні [17, с. 217–236].

Ор має також зв'язки з *Перуном* (д. 24-В), який кував мечі для *Ора* і давав йому настанови, які той передавав іншим слов'янським отцям (князям). Вказівка на те, що *Перун* (Бог грози й блискавки) був старшим за *Ора* свідчить також про давні часи його існування, і в цьому місці може йти мова про спорідненість *Перуна* з божествами у інших народів-язичників. Із досліджень відомо, що цей бог був «спільним нащадком древніх індоєвропейських традицій» [5, с. 4]. Бог *Грози* виступає під назвами, представленими в писемних пам'ятках: псл. *Perunь*, лит. *Perkūnas*, лтс. *Pėrkōns*, прус. *Perkuns*. Про поширеність *Перуна* в слов'ян свідчить назва міста *Prenzlau* в Німеччині в Укермарк, що значить «*Перунови слов'яни*». Згодом *Перун* стає кумиром воїнів та князів, як, наприклад, у Київській Русі, де він серед інших слов'янських божеств займав пошановане місце на одному з київських пагорбів.

Першопредок *Ор* контактує з іншими божествами, до яких належать *Дажбог*, *Влес*, *Хорс*, *Яр* та інші (д. 4-Г). Очевидно, що *Ор* виступає ніби посередником між племенами слов'ян та світом богів, від яких залежало життя всіх земних. Він виступає напівбогом і є міфічною особистістю, а з іншого боку, *Ор* втілює в собі реальні сторони життя слов'янських племен. Саме в такому вигляді, вважаємо, зароджувалися в народів божества: їх шлях пролягав у напрямі від людини через посередництво напівбога/напівлюдини і далі у сферу небесних сутностей, які вже сприймалися земними людьми як всесильні та безсмертні. Таке розуміння людиною обоготворення засвідчено в культурі шумерів, де відображено найдавнішу ступінь означеного шляху *людина* → *напівбог* → *бог* [8] та в епосах Гомера «Іліада» та «Одіссея». При такому тлумаченні *Ор* виступає напівбогом, який опікується долею

¹ Продовження, початок у: Науковий вісник МГУ, вих. 9

слов'ян-русів. Отець *Op* - також духовний наставник і по-радник для слов'ян, зі своїми людьми він ходив на нові землі (д. 35-А).

Op приймає також заповіти бога *Сварга* і передає їх своїм одноплемінникам (д. 25). Праотець радить синам очолити свої роди і бути в єдності (д. 26). Сини пішли на південь і захід, *Кий* поставив град, ім'я якому *Київ* (д. 31).

Отже, згідно з текстами «Велесової книги» отець *Op* є напівбогом і виступає намісником слов'янських богів на землі, він старший із слов'янських князів, їхній **першопредок**. Автор «Велесової книги» підкреслює, що всі назви слов'янських богів суть один *Бог*, проте сам *Бог*, як свідчать тексти, представлений у багатьох іпостасях, що виражають ту чи іншу рису єдиного Божества. Таке розуміння Бога є типовим для давніх племен у час їхнього язичництва. Так, германський бог *Одін*, ім'я якого значить «єдиний, один», згідно зі «Старшою Еддою» мав багато різних наймень, що відображали різні особливості цього бога: його характер, зовнішність, функціональне навантаження [13]. У давньогрецькій міфології головним із богів-олімпійців виступає *Зевс*, відомий також під іменами *Діас*, *Горкий*, *Ксеній*, *Геркей*, *Гелленій* та іншими [15, с. 108–110]. Різні наймення свідчать про характерні риси цього бога.

Виходячи із вищезазначеного, можна прийняти, що праотець *Op* продовжив родословну попереднього етносу, який започаткував слов'янські племена, і, очевидно, це ім'я *Op* є спорідненим із найменнями його предків. Цими предками були *арії* (індоєвропейці). Наймення останніх нами детально розглядалися раніше [16], згідно із чим етнонім мав первинно вигляд іє. **k^wer-* зі значенням «скотарі/землероби», а потім етнос розділювався, і утворилися дві фонетично споріднені форми, які позначали кожний з етносів, отримавши смисл: іє. **k^wer-* «скотарі; воїни» та іє. **k^wel-* – «землероби». Очевидно, що родоплеменний зв'язок князя *Op* своїм іменем нагадує ранішню форму *аріїв* у вигляді **k^wer-* > **âr*. Цю сторону спорідненості розглянемо детальніше, виходячи із різноманітних варіантів вживання зазначеного наймення в текстах «Велесової книги».

У досліджуваній «Велесовій книзі» неодноразово зазначається, що батько *Op* разом із праотцями «худобу повели» (д. 2-А/ СКЪТИ ВЪДША), в іншому місці «отець *Op*ій одвів отари свої» (д. 35-А/ ОЦЦ ОРЕІ ОДВЕЖДЕ СТАДЪ), до князя *Кисько* звертається *Op*: «Давай об'єднаємо в одне вівиці свої та худобу» (д. 35-А/ І ТАКВО РЕЩЕХОМ ГЖЪ ПЛЕМЕНО ІЕ І ДАХОМЪ ОВНА СВА А СКУТІА ДО НЪ). З іншого боку, у слов'ян згадується *Землебог* (д. 36-А/ ЗЕМЬБОГ), «Дажбожі внуки, улюбленці божеські, божі скорі рала ви впевнено тримаєте в десниці своїй» (д. 3-А), «настала велика біда: жнива наші спалені» (д. 6-А), «то *Влес* учив праотців наших землю ряяти і зерно сіяти, і жати віна-віночі на полях жнивних, і ставити *Снопа* до огнища...» (д. 8 /2/). Зазначені й інші місця в текстах «Велесової книги» свідчать, що господарство русів, про яке пише автор, включало в себе скотарство та землеробство, можливо, з деякою перевагою першого. Одна і друга сфери занять русів відображала вихідну мовну парадигму, що бере початок від часу існування *арійського* етносу, а також формувала відповідне соціальне угруповання. Останнє породило також той та інший тип племені: з переважаючим скотарським елементом чи землеробським. Як уже говорилося вище, для перших домі-

наною виступає лексема з коренем іє. **k^wer-*, для других – іє. **k^wel-* [17, с. 22–83]. Наше спостереження свідчить, що *руси* займалися як землеробством, так і скотарством, а це дозволяє вбачати в текстах реалізацію лексичної парадигми двох типів: іє. **k^wer-* «скотарі» та **k^wel-* «землероби». Наприклад: *ратай*, *рать*, *Хор*, *орь* «кінь», *орати* (діал. укр. *горати*, *ворати*), *вирій*, з іншого боку: *селяни*, *поле*, *Велес*, *воли* та інші. Перевага землеробства в слов'ян і його розширення на сприятливій для цього території, де закріпилися *руси* та інші східнослов'янські племена, поступово привела також до відповідного соціального та культурного розвитку. Основний корінь іє. **k^wel-* у парадигмі мови слов'ян утворив лексеми типу: *коло*, *Коляда*, *калина*, *село*, *поле*, *колуни* та інші, які засвідчені в текстах «Велесової книги» і на яких зупинимось пізніше.

Таким чином, суть отця *Op* у «Велесовій книзі» включає в себе давніший **арійський**, вихідний, елемент і новий, зароджуваний, що знайшов відображення в історії **слов'янських** племен, зокрема русів. Визначення змістовної частини наймення *Op* дозволяє перейти до його формальної сторони і розглянути фонетику цього імені, засвідчену в текстах «Велесової книги».

У текстах ім'я *Op* складають різні варіанти його вживання, серед них: *Opіe*, *Opеу*, *Opеo*, *Opе*, *Opеa* та інші. У більшості випадків в анлауті слова реалізується лабіальний голосний заднього ряду |o|. Велика частота вживання одного й того ж голосного свідчить про його сильну фонетичну позицію, яку можна вважати місцем реалізації словесного наголосу. Наявність початкового |o-| свідчить про його попередній лабіальний приголосний [14, с. 79], що дозволяє передбачити зазначений вище корінь **k^wer-*. З останнім пов'язана група слів зі значенням «арій», як, наприклад: дінд. *ârya-*, ав. *airya-* «арій», дгр. *Arēios* «бог війни» в Древній Греції (раніше «бог бур і гроз»), хет. *ârya* «вершина, скеля, гора» [4, с. 84; 16, с. 27–29].

Як зазначає А. Мейє, у доісторичну епоху слов'янські мови не розрізняли тембр голосних |a| та |o|, усе ж у словах іє. походження давнє **â* передавалось через псл. **a*, як, наприклад, суфікс імен-діячів на *-arjъ* походить із гот. *-âreis*, лат. *-ârius* [12, с. 44] (порівняємо: укр. *плугатар*, *вівчар*, *столяр*). Водночас псл. **|o|* відповідає **|a|* в інших мовах (порівняємо: *осель* та гот. *asilus*, *моноръ* та іран. *tapara*) [12]. Таким чином, іє. корінь **âr-* закономірно перейшов у праслов'янську спершу в **ar-*, а потім в *or-*, тобто фонетично ім'я *Op* відповідає за своїм походженням вихідному іє. **âr-* зі значенням «арій». Очевидно, що первинною в імені *Op* є семантика «арій», або вірніше «арій-слов'янин», що започаткував рід слов'янський.

Різні часові нашарування, як свідчать тексти «Велесової книги», привели до вживання інших варіантів написання імені *Op*, зокрема в анлаутній позиції. Один із варіантів представлений у вигляді ОЕРЕІ (д. 35-А), у якому в анлауті наявна сполука |oe-|. У цілому зазначена форма вжита в контексті «*прийшов до них отець Opеі*». Порівняно до губного задньоязикового |o-|, що є типовим для імені *Op*, варіант |oe-| являє собою делабіалізований |o| і належить до звуків переднього ряду. Подібна зміна якості голосного – перехід із заднього ряду в передній – засвідчується, наприклад, у давньоукраїнських діалектах: бойк. *яблико* (укр. *яблуко*), лемк. *біво* (укр. *було*) [11, с. 91, 104; 17, с. 288, 291]. Особливо чітко це явище проявляється в

слов'янських мовах після йотованого [j], коли, як зазначає А. Мейє, «всяка проста голосна заднього ряду змінилась у відповідну голосну переднього ряду», наприклад, $o > e$, $y > i$ та інші [12, с. 95].

Ю. Шевельов, досліджуючи українські діалекти в історичному розвитку, свідчить «просунення вперед і знеогублення **u**», який належить до голосних заднього ряду [18, с. 761]. Сам процес мав вигляд $u > \ddot{u} > i$, у результаті якого утворився передньоязиковий [i]. Останній іноді позначався буквою **ю**, наприклад: *хют* «хіть», *ремеслюм* «ремеслам» [18, с. 762]. Поява голосного [i] на місці [ü] ($i < o$) засвідчується в 1653 році, проте вчений зазначає, що в запозичених словах дані переходу $u > \ddot{u} > i$ історично відображають усі його етапи вже в давньоукраїнський період (середина IX – кінець XIV ст.), наприклад: *вірмен*, *вівтар* [18, с. 764, 766–767].

Для слов'янських мов характерною була зміна дифтонга [oi] у монофтонг [ö > i] [3, с. 52]. Аналогічна зміна відбулася відносно другого лабіалізованого іє. *[ü], який у слов'янських мовах відобразився спочатку через редукований заднього ряду [y], а потім, втративши огубленість, перейшов через дифтонг [yi] в голосний [y], що позначається у вигляді **у**. Наприклад, іє. **sünü* > псл. **synь* 'син' [3, с. 54], або в текстах «Велесової книги»: (д. 6-Д) СОІНА (убив) сина), СОІН (син), (д. 23) ПАРУНЕ СЫНЫ (Перуна сину), (д. 25) СЫНЫ СТВАРЕГО (сини Творця). Зміна [oi] > [y] > [y] показала поступове пересування голосного заднього ряду до переднього, а також зображення нової якості звуку в його написанні **ы**.

Подібні зміни мають місце і в неслов'янських мовах, зокрема в німецькій і її давніх діалектах, коли розвиток варіанту [o] привів до зародження нової фонемі в сучасній німецькій мові: $\hat{o} > \text{ae} > \ddot{o}$ (двн. *scōni* > свн. *schoene* > нім. *schön* 'гарний'), те ж і щодо змін: $\hat{u} > ui > \ddot{u}$ (двн. *hūsir* > свн. *hiuser* > нім. *Häuser* 'будинки' [9, с. 131].

Таким чином, по відношенню до розвитку голосних заднього ряду в різні періоди існування української мови висновуємо такі деривати звукових змін:

іє. **â* > псл. **a* > **ô* > слав. /oi/ > д.укр. /i/,
іє. **û* > псл. **ū* > слав. /oi/ > д.укр. /yi/ (ы/и).

На шляху до витворення в зазначених змінах голосного [i] в діалектах української мови зустрічаємо дифтонги чи дифтонгоїдні сполуки типу [yi], [oi], [yi], [ei]. Така різноманітність має місце також у текстах «Велесової книги», про що буде засвідчено пізніше. Тут лише зазначимо, що наявність у «Велесовій книзі» в споріднених словах написання *ѣ-іе-е-і*, як писав Б. Яценко, «можна пояснити лише тим, що вони виникли в різні періоди побутування і копіювання пам'ятки і не можуть бути віднесені тільки до IX ст.» [2, с. 168].

Подібний до розглянутого вище варіант написання, відмітний від наймення *Op*, засвідчено також у вигляді ОІРЯН (д. 5-а). Фонетично початкове [oi-] не відрізняється від вищерозглянутого делабіалізованого і відноситься до голосних переднього ряду. Зазначену форму вжито в контексті зі значенням «Щек – од оріян був він», де ОІРЯН являє собою антропонімне утворення (а не ім'я *Op*) і позначає плем'я *оріяни*. Оскільки князь Щек згідно з текстами «Велесової книги» був сином отця *Ора* (як і Кий та Хорів), то етнонім *оріяни* також пов'язаний з іменем *Op*. Можна допустити, що ім'я *Op* і також *оріяни* прямо

відображають етнонім *арії*. Це припущення знайде підтвердження нижче при аналізі інших варіантів написання імені *Op*.

Виходячи з попереднього, зазначимо, що хоча в текстах широко подано розуміння того, що праотець *Op* породив синів, які започаткували слов'янські племена і серед них *русів*, усе ж наймення *Op* фонетично ближче до етноніма ОІРЯН (д. 5-а), ніж до *руси*. Останнє в такому вигляді з'явилося значно пізніше вжитку імені *Op*, хоча ці оніми є спорідненими. У тексті (д. 8) зустрічаємо вираз: ОСЬПОМЫНЬМО О ТЪ ЯКООБ ОЦЕ ОРЕИ ЕДИН РОД СЛАВЕНЕ, який перекладається: «Задаймо про те, як при отці *Opію* єдиний рід слов'янський був». Тобто, при *Opіі* слов'яни були єдиним цілим. Таке тлумачення відповідає істинному положенню речей і свідчить, що не тільки *Op*, а і його сини – *Кий*, *Щек* і *Хорів* представляють аріїв-слов'ян.

Повернімося до фонетичного аналізу варіантів імені *Op*. Окрім зазначених вище відхилень від початкового [o-], в анлауті зустрічаємо також такі форми написання цього імені: ИРЪКША ИРЪИ (д. 38-А), де на початку лексеми *Op* реалізується голосний переднього ряду [i], у тексті перекладено «і сказав *Opію*». Інша форма ИРЪИ також має початковий [i] в контексті «і сказали *Opію-отцю*», те ж саме маємо в записі: СЫНИ ИРЪОВА (д. 38-А), що значить «[з] трьома синами *Opовими*». Походження початкового [i-] може бути, ймовірно, від дифтонгу типу [oi], тобто фонетична зміна мала вигляд $\hat{o} > oi > i$. Такого типу перетворення характерне для окремих слов'янських мов, зокрема полабської, лужицьких, української, словінської, для яких у славістиці передбачається перехід давніх псл. **ô*/**ê* > *i* через дифтонги [17, с. 160–170]. Семантично зазначені вище імена з початковим [i-] виглядають тотожно з антропонімом *Op*, що дозволяє передбачити у випадках написання цього імені з [o-] або з [i-] як такі, що відносяться до різних епох: більш ранньої з формою на [o-] та пізнішої, коли через посередництво [oi], *oe*/з'являється [i-]. Зазначений фонетичний процес, який у слов'янських мовах відображає різну хронологію, свідчить про те, що тексти «Велесової книги» мають не тільки різний зміст, а, що суттєво, передають **різноманітність**, засвідчену також і в мовному відображенні. Тобто, автор «Велесової книги», на нашу думку, чітко передавав зміст та форми, що відповідали тій чи іншій епосі.

Отже, розглянуте вище явище делабіалізації у вигляді $\hat{o} > oi > i$ заключає в собі два етапи фонетичної зміни: перший із них свідчить про утворення дифтонгу і тим самим про зміщення голосного в напрямі переднього ряду (характерного, наприклад, східнослов'янським мовам), а другий констатує утворення голосного [i] – типового показника української мови. Зазначений фонетичний процес повністю чи частково відображений у різних словоформах тексту «Велесової книги», а не тільки наймення *Op*. Так, у текстах (д. 1) зустрічаємо написання СТАРОІ ЧАСОІ (старі часи), МОІ (ми), ЕСЬМОІ (єсь ми), СТОІДІХОМСЯ (стидаємось), ТОІЯ (той), НОІ (нас), ПРАЩУРОІ (пращурів), ВОІРЕЩАІ (дорікають), ДОСТОІТІ (достойні), БОІТІ (бути).

Таким чином, у текстах «Велесової книги» присутні нашарування різних епох, різноманітність яких проявилася особливо чітко в реалізації різноманітних форм одного й того ж слова, що притаманно певним періодам його роз-

виту. У результаті цього, як зазначалося вище, у написанні відбулося суміщення різних діахронічних ознак слова, що суперечить існуванню мови одного синхронічного зрізу в текстах «Велесової книги». Такий текст не відображає якусь одну мову, так як у її формальній реалізації присутні словоформи різних епох, споріднені з формами багатьох діалектів та мов.

Отже, ім'я *Op* споріднене як за формою, так і за значенням із термінами *арії* та *боруси, руси* і тим самим уособлює в собі зв'язок із попереднім арійським етносом та наступною слов'янською спільнотою. Окрім вищезазначених випадків, це підтверджується також вживанням імені *Op* в окремих контекстах із голосним *|a-|*. Так, у «Велесовій книзі» зустрічаємо сполучення лексем (д. 31) ОД ЗЕМЕ АРСТІЙ, де АРСТІЙ розпадається на морфеми: АР- (корінь), -СТ- (суфікс) та -ІЙ (флексія). Корінь прямо співвідноситься з іє. **âr-* (порівняємо: дінд. *ârya-* «арій»), суфікс -СТ- омонімний до /-ск-/ з посесивним значенням (суфікс під впливом Трипільського субстрату змінився в напрямі *-ск > -ст*), а флексія, що походить із псл. **-jъ* (порівняємо: д.болг. *novъjъ/novajego* [19, с. 128]) вказує на знах.-род. відм. одн. Відомо, що в давнину в слов'янських мовах знах. і род. відмінки однини, що вказували на живі істоти, співпадали [7, с. 30]. Цей морфологічний процес «спостерігається в усіх слов'янських мовах» [7, с. 31]. Вважаємо, що слово АРСТІЙ є відіменним прикметником, і приведені вище словосполучення необхідно перекласти «із землі **арійської**», а не «із землі **оріїв**», як зустрічаємо в сучасних перекладах.

Наступна лексема також етимологічно близька до імені *Op*, вона з початковим *|a-|* представлена в цьому ж тексті (д. 31) у сполученні: ТАМО РЪЩЕ ОТРЩ ГЛС АРІУВ, у якому засвідчено АРІУВ у вигляді двох морфем: кореня АР- та суфікса -ІУВ. Очевидно, що корінь пов'язаний із семантикою «арії», а суфікс має посесивне значення і вказує на множину род. відм. Подібний суфікс у вигляді *-ъvi* в наз. та знах. в. множини зустрічаємо в іменників жін. роду з основою на *-й* [19, с. 102]. У цілому зазначена лексема становить собою похідний іменник і відрізняється від вищезгаданого відіменникового прикметника АРСТІЙ. Наведене словосполучення необхідно подати в перекладі: «отчий – глас **аріїв**», який відрізняється, як і попередній, від інших інтерпретацій цього місця на дощечці, що подається як «...глас **Орія**» [10, с. 278].

Отриманий висновок узгоджується в цілому з текстом на д. 31, у якому зустрілися зазначені форми з початковим *ар-*. Якщо взяти ці місця в контексті перекладу «Велесової книги», зробленого С. Піддубним, то такий текст буде виглядати таким чином (наша вставка засвідчена в дужках – В. Т.): «Хай святиться ім'я його *Інтра*, бо то є наш Бог серед богів і Веди знає. Тож оспівуймо його... Дитиною прийшов він [із землі арійської] до краю *Інського* і луччого... Тоді наказав отчий – [глас аріїв]» [6, с. 99]. Із такої інтерпретації слів із коренем *ар-* слідує, що із землі арійської вийшов Бог *Інтра* на *Інські* землі (тобто, *Індські, сіндські* – С. Піддубний), які знаходилися в низинах Дону та на побережжі Азовського моря [17, с. 112–115]. Таким чином, *Інтра* прийшов із землі **арійської**, а не землі **оріїв**, які нібито знаходилися в Індії. Сюди слов'яни могли лише пізніше мігрувати, але не були за походженням із цих країв.

Ще одне свідчення наймення *Op* з початковим *|a-|* зустрічаємо на іншій дощечці /д. 8(27)/ у вигляді ПРАОЦЕМ АРІЩЕНСЬКА. Такий словоподіл подає С. Піддубний і перекладає: «хто походить від *отців* і *праотців* арійських». Тут коренева частина має вигляд АРІ-, позакоренева подана у вигляді двох суфіксів та флексії. Така складна структура слова свідчить про відносно пізні його походження. І дійсно, вміст на цій дощечці відображає події, у яких задіяні *Аскольд, Рюрик*, згадується Київська Русь. Проте згадка про праотців і походження від них згаданих слов'янських князів спричинила вживання відповідної форми з коренем АРІ-, тому зазначений вище переклад, вважаємо, необхідно подати у вигляді «хто походить від *отців* і *праотців* [арійських]».

Аналіз показав, що є потреба говорити про корінь *Op-* з початковим *|a-|*, який тяжіє до імені *арії*, а коренева форма з *|o-|* позначає старотця *Ора* - першопредка слов'ян. Подальша зміна початкового голосного *|a-|* в напрямі */o- > /i-|* відноситься до того ж імені, але в мовленні окремих племен, серед них і давньоукраїнського, витворилося *|i|*. Очевидно, що в тексті чітко розрізняються оніми з коренями *ар-*, *ор-* та *ір-*, із яких перший відноситься до етносу *аріїв*, а інші – до слов'ян, що вийшли із арійської спільноти.

Таким чином, розглянутий нами корінь імені *Op* розвивався в напрямі: іє. **âr-* > псл. [**ar-*] > **ôr-* > слов. *ôr-* > *oir-* > д.укр. *ir-* (наприклад: АРСТІЙ – АРІУВ – ОРЕА – ОІРЯН – ІРЪЙ). У славістиці зазначається, що псл. **ô-* змінилося в *|i|* через стадію дифтонгу, як це має місце і в текстах «Велесової книги». Більше того, зазначені корені відображають хронологічно різні періоди і мають у собі деривацію смислу: «арій» > «арій-слов'янин» > «слов'янин» > «давньоукраїнець». Як за формою, так і за змістом автор «Велесової книги» досить правильно передав їх вжиток у слов'янських мовах. Отже, усесторонній аналіз фонетичної сторони імені *Op* показав такі його діахронічні зміни, які можна подати в такому хронологічному порядку: іє. *АР- > слов. ОР- > ОІР- > ІР-. Очевидно, найбільш ранньою є форма праотця слов'ян *Op* зі значенням «арій-слов'янин». Про давність цього імені свідчать також композити з відповідним коренем у найменнях слов'янських князів: СВЕНТОРЕ (д. 4-Б), БІЛОЯРЬ (д. 4-В).

У наступній фонетичній позиції похідних форм від імені *Op*, тобто після *|p|*, слідує голосний *|e|* або *|i|*, найуживанішим виступає *|e-|* (16 випадків). Наявність *|i|* свідчить про пом'якшення попереднього приголосного, що дозволяє допустити вживання в імені *Op* різних варіантів *|p|*: твердого і м'якого *[p-p']*. Аналіз діалектних особливостей реалізації *|p|*, які іноді відображають і літературну мову, свідчить про наявність у текстовому мовленні слов'ян, відображеного у «Велесовій книзі», двох типів приголосних *[p/p']*. Такі сонорні можна зустріти в одній і тій же морфемі при порівнянні українських діалектних та літературної форм. Наприклад: гуц. *церькова* – укр. *церква*.

У цілому згідно з пам'яткою «Велесова книга» у варіантах наймення *Op* реалізується форма *ore-*, яка являє собою основу слова. Ця основа засвідчена в текстах у різноманітних варіантах із суфіксами та/або, закінченнями, що відображають різні відмінкові форми однини. Частотна реалізація основи має такий вигляд: у наз. відмінку (9 випадків), род. (11), рідше в дав. (4), знах. (1) та орудн. (1). Аналіз форм перших двох відмінків був проведений

вище, де зазначено, що в закореневій частині наймення *Op* реалізовані в наз. відм. одн. такі сполуки голосних: *-ie*, *-ea*, *-e*, *-eo*, *-ei*, що належать до флексії і тим самим свідчать про реалізацію в текстах «Велесової книги» різних зрізів існування слов'янських діалектів. Водночас флексія має в собі перший голосний *|-i-|* або *|-e-|*, які належить до звуків переднього ряду, перед яким пом'якшувався попередній приголосний. Наступний, кінцевий голосний різний за якістю, – це */-e, -i, -a, -o/*, що утворює в дифтонгоїдній сполуці відмітні її варіанти, серед яких типовим виступає *-ei/-ii*. У цілому наймення *Op* пройшло розвиток: *Op > Orej > Orjii*, серед яких останні є похідними від первісно однокореневої форми *Op*. Реальність останньої, на нашу думку, підтверджується у Г.Л. де Боплана, який, описуючи Крим, край Татарії, згадує місто без мурів на перешийку Перекопі, яке татари називають *Op* [Or] [1, с. 207].

Давнина існування імені *Op* (*Orjii*) у слов'янських народів, а також обширні їхні міграції в Європі та Азії спонукають нас до пошуків його свідчень у давніх писемних пам'ятках слов'ян та інших народів. Спільними для них виступають єдині витоки із кореня *ie. *âr-*.

Розгляд наймення першопредка слов'ян *Opa* логічно повинен бути продовжений у пошуках вживання цього ж кореня псл. **ar-/*or-* у писемних свідченнях давнини, насамперед у слов'янських племен. Спорідненим до нього виступає ряд засвідчених у пам'ятках лексем, до яких відносимо насамперед наймення слов'янського храму на о. Рюген у вигляді *Аркона*. Проте наявність назви цього храму у вигляді лат. *Arcona* свідчить, що початкове *ar-* відображає *ie.* варіант початкового голосного, такий ужиток *Аркона* має в собі неслов'янські витоки і показує його запозичення в латинян. Зазначене наймення слов'янського святилища структурно розпадається на дві частини *Ар-кона*, остання з яких виступає у вигляді суфікса, що походить із *ie. *k^wena* зі значенням «один із..., перший». У цілому зазначене наймення має смисл «храм слов'ян». Водночас в одному із словників давнини фіксується також інша назва цього храму у вигляді *Orcan*, а також подібна назва одного із поселень на північній стороні острова Рюген [21, Bd. 25, с. 1750]. У такому вигляді наймення храму з початковим *or-* прямо засвідчує його слов'янську природу. Це храм протиставляється іншому слов'янському святилищу під назвою *Ретра*, що виник пізніше, маючи в назві суфікс *-тра* «два, другий». Одна і друга назви храмів мають у собі корінь */or-/* та його метатезу */pe-/*, типову для сонорних, маючи смисл «слов'янський (храм)».

Висновки. Зроблені вище в ході викладу статті висновки дозволяють ще раз акцентувати увагу читача на походженні слов'ян і їхніх давніх племен як *руськолани*, *боруси* та *руси* від «першопредка *Opa*». У наступній публікації будуть розглянуті племена, з якими зустрічалися *руси* згідно з текстами «Велесової книги».

Література:

1. Боплан де Г.Л. Описание Украины / Г.Л. де Боплан ; пер. с франц. З.П. Борисюк. – М., 2004. – 576 с.
2. Велесова книга : зб. праукр. пам'яток I тис. до нової доби – I тис.

3. нової доби / в ритм. пер. Б. Яценка. – К. : Велес, 2003. – 108 с.
3. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / за ред. О.С. Мельничука. – К. : Наукова думка, 1966. – 596 с.
4. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / гол. ред. О.С. Мельничук. – К. : Наукова думка 1982–. – Т. 1. – 1982. – 632 с.
5. Иванов В.В. Исследования в области славянских древностей / В.В. Иванов, В.Н. Топоров. – М. : Наука, 1974. – 342 с.
6. Хоругин И. Влескнига: научно-популярное издание / И. Хоругин ; переклад, примітки та коментарі С. Піддубного. – 2 вид., уточнене, розширене. – Голованівськ, 2010. – 340 с.
7. Кондрашов Н.А. Славянские языки : учебн. пособие для студентов / Н.А. Кондрашов. – 3-е изд., перераб и доп. – М. : Просвещение, 1986. – 239 с.
8. Крамер С.Н. История начинается в Шумере. / С.Н. Крамер. – М. : Наука, 1965. – 257 с.
9. Левицький В.В. Історія німецької мови : [навч. посібник] / В.В. Левицький. – Вінниця : Нова Книга, 2007. – 216 с.
10. Лозко Г.С. Велесова Книга – Волхонник : [наукове текстологічне дослідження] / Г.С. Лозко. – Вінниця : Континент-Прим, 2007. – 520 с.
11. Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори / І.Г. Матвіяс ; відп. ред. П.Ю. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1990. – 168 с.
12. Мейе А. Общеславянский язык / А. Мейе ; пер. с фр. ; общ. ред. С.Б. Бернштейна. – 2-е изд. – М. : Прогресс, 2001. – 500 с.
13. Светочева С.М. Лексико-семантический анализ божества Один (на материале «Старших Едд» и древних английских текстов) // Науковий вісник Херсонського державного університету : збірник наукових праць. Серія «Лінгвістика». – Херсон : Видавництво ХДУ, 2010. – Вип. 11. – С. 165–171.
14. Семерень О. Введение в сравнительное языкознание / О. Семерень ; пер. с нем. Б.А. Абрамова. – М. : Прогресс, 1980. – 408 с.
15. Словник античної міфології / уклад. І.Я. Козовик, О.Д. Пономарів. – К. : Наукова думка, 1989. – 240 с.
16. Таранець В.Г. Арії. Слов'яни. Русини: походження назв України і Русь : [монографія] / В.Г. Таранець. – Вид. 2-е. – О. : ОРІДУ НАДУ, 2009. – 296 с.
17. Таранець В.Г. Українці: етнос і мова : [монографія] / В.Г. Таранець. – О. : ОРІДУ НАДУ, 2013. – 364 с.
18. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Ю. Шевельов ; переклад з англ. : С. Вакуленко, А. Даниленко. – Х. : Акта, 2002. – 1066 с.
19. Aitzemüller R. Altbulgarische Grammatik als Einführung in die Slawische Sprachwissenschaft / R. Aitzemüller. – U. W. Weiber : Freiburg i Br., 1978. – 253 s.
20. Edda, die Göttersagen, Heldensagen und Spruchweisheiten der Germanen (in Übertragung von Karl Simrock). – 2. Auflage. – Berlin : Verlag Neues Leben, 1988. – 296 s.
21. Zedler J.H. Großes vollständiges / J.H. Zedler // Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste. – Leipzig ; Halle, 1732–1750.

Таранец В. Г. Велесова книга (историко-лингвистическое исследование). Часть 2.

Аннотация. В статье рассматривается происхождение имени праотца славян *Opa*, распространение корня *or-* в других онимах, отмеченного как славянский признак по отношению к *ue. *ar-*.

Ключевые слова: славяне, Велесова книга, першопредок *Op*, происхождение имени, развитие *ue. *âr-* > псл. **or-*.

Taranets V. Veles Book (historical-and-linguistic study). Part 2

Summary. The article considers the origin of the name “Or”, the forefather of Slavic people, and the use of the Slavic root OR- in other names, as opposed to the Indo-European root *AR-.

Key words: Slavs, Veles Book, forefather Or, name origin, development IE *âr- > Proto-Slavic *or-.

Юдкін-Ріпун І. М.,

доктор мистецтвознавства, член-кореспондент
 Національної академії мистецтв України, завідувач відділу театрознавства
 Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології
 Національної академії наук України

СЦЕНІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ПРОЗИ М. КОЦЮБІНСЬКОГО: ДО 150-РІЧЧЯ НАРОДЖЕННЯ

Анотація. Зображення дійсності через внутрішній світ персонажів створює сприятливі умови для інсценізації прози. Подання подій із різних ракурсів, бачених очима багатьох свідків, уподібнюється хору в античній драмі. Метонімічний стиль прози сприяє відособленню окремих явищ як автономних сутностей, що стають дійовими особами в уявній театральній виставі. Фетиші та фантоми виникають як атрибути уявного театального кону.

Ключові слова: сповідь, оповідач, метонімія, деталь, фетиш, фантом, точка зору, внутрішній світ персонажів.

Постановка проблеми. Сценічне (а згодом екранне) життя творів М. Коцюбинського почалося вже 1925 року виставою «Fata Morgana» в театрі імені Івана Франка. Через тридцять із лишком років була створена опера В. Кирейка за повістю «Тіні забутих предків», згодом екранізованою С. Параджановим. Водночас визнано, що письменник уславився насамперед як майстер словесних описів, зокрема пейзажів, що в нього простежуються виразні ознаки літературного імпресіонізму. Зокрема, деталізація оповіді відрізняє його з-поміж сучасників, даючи підстави вбачати майстерну фіксацію швидкоплинної миттєвості. На відміну від Г. Мопассана, приміром, у М. Коцюбинського помітне «зчеплення мікрообразів пейзажу – створення системи одиничних художніх деталей <...> Пейзаж <...> не потребує пояснень автора» [5, с. 71]. Така автономія красивидів начебто суперечить дієвості театральної вистави, тому насувається питання про те, які ж властивості оповідань забезпечують їхню сценічність. Добре відомі музичні паралелі до таких творів, як «На крилах пісні», «Intermezzo», а саме: звукопису, розташування матеріалу, тематичних зв'язків між сегментами тексту. Та видавалося б продуктивнішим шукати не лише музичні, але й театральні прослідки в побудові тексту, тим більше, що доведено використання письменником засобів монтажу, схожих до кінематографу, принаймні стосовно колористичної композиції в пейзажних описах [6, с. 221]. Можна констатувати проблему мальовничості та сценічності як протилежно спрямованих властивостей текстів письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Колізія театральної дієвості та ліричної споглядальності в М. Коцюбинського виявляє загальніші проблеми взаємин художньої прози і театру. Відзначена деталізація оповіді засвідчує те, що В. Кожинів визначив як точність, докладність слова художньої прози. На протигагу поетичній мові з її системою умовностей і тропів, що відхиляються

від поточного розмовного слововжитку колоквіалізмів, «мовлення прози слід розуміти також як відхилення від звичайного мовлення, але в інший, протилежний бік» [4, с. 306]. Протистоячи мовній абстракції, «художня проза наче іде на штурм узагальненого слова, не мириться з тим, що слово виражає лише загальне» [4, с. 307]. Деталізація стає наочним виявом такої загальної закономірності розвитку художньої прози, як зняття абстрагованості слова, його перетворення на своєрідні імена власні в межах відповідного прозаїчного твору, де «зіставляються в уяві читача <...> завжди наявне в нашій свідомості загальне значення і те точне, індивідуальне значення, яке виявлено художнім контекстом» [4, 307]. Завдяки цим перетворенням «у прозі мовлення вперше здобуває безпосередньо зображальний характер» [4, с. 301]. Проте продовжуючи цю думку, можна було б твердити і про «театральний», а не лише «зображальний характер» прозаїчного слова як джерело точності, достеменності його позначень.

Уже наближення прозаїчного слова до унікальності імен власних створює вдячні умови для сценічної інтерпретації, і саме ці можливості відкриваються в оповіданнях М. Коцюбинського. Йдеться, зокрема, про властивий саме прозі метонімічний стиль культивування деталей, що починають діяти як самостійні постаті, позначені такими іменами власними. Відомо, що в письменника «мікрообраз набуває нового смислового значення порівняно з тим знаковим, яке він мав би поза контекстом твору» [5, с. 72], тобто деталь наближається до такого власного позначення. Тому вона стає засобом створення сюжетного профілю, коли, приміром, «наскрізні деталі пейзажу <...> пов'язуються вже не тільки з окремим станом, а й ... змінами переживань героя» [5, с. 84] або увиразнюється лінія «другого плану – відтворення внутрішнього світу героя» [5, с. 80]. Саме тут виявляються ті властивості прози взагалі, що наближають її до умов театру. Передусім зазначимо, що в деталізованому описі виявляється парадокс спостережливості акторів – учасників сценічної гри, які повинні бути насамперед уважними спостерігачами, зануреними в споглядання, а не дію. За Є. Вахтанговим, «точність, спокій, тиша – ось три кити, на яких спирається гра актора» [3, с. 85]. Прикладом можуть бути свідчення про роботу видатної акторки М. Савіної: «На всіх репетиціях вона ледь чутно, майже без жодних інтонацій вимовляла слова ролі, а разом із тим, однак, дуже уважно стежила за грою партнерів, <...> і лише на генеральній розкривалася в цілому сяянні своєї артистичної вправності» [8, с. 54]. Доведена до граничного максимуму, дієвість драми обертається споглядальністю. Кожен актор виступає також як

глядач тієї вистави, у якій бере участь і яка постає в ньому чи в неї у вигляді «сцени на сцені». Тому придатність прози для театрального кону цілком сумісна з описовістю та вже згаданим «імпресіонізмом». Ось як виглядає, наприклад, така інвертована в споглядання дієвість в оповіданні «В дорозі»: «Було якось чудно і по-новому приємно, що лоскотали чоло холодні краплі, що спливало на нього зелене світло, що в серці стало так само спокійно, як і на небі» [10, с. 284]. Тут відтворено невластиву прямою мовою враження головного героя Кирила, які вочевидь належать йому, але самі враження становлять своєрідну паузу між попереднім його вчинком – прибуттям до міста та чеканням вказівок до подальших дій у листі. Герой поводить себе так, як шойно описаний актор на репетиції, пильно вдвляючись у «запропоновані обставини».

Творчість М. Коцюбинського припала на епоху експериментів та реформ у театральній справі, коли відбувалося, з одного боку, формування режисерського театру, та його альтернатив у монодрамі або у відродженні імпровізаційного театру з властивими йому умовностями та амплуа, з іншого боку. Спершу режисер мислився як організатор господарства сцени, і лише гучні гастролі Мейнінгенського театру на чолі з його керівником Л. Кронекером у 1880-х рр. дали поштовх до переосмислення театральної вистави за подібністю до концерту симфонічного оркестру під орудою диригента. Та водночас був ще інший чинник, повз який не можна пройти без уваги – це тенденції розвитку художньої прози в літературі, зокрема, спосіб характеристики реальності через внутрішній світ персонажів та розмаїття тих ролей, які починає грати образ автора. Саме становлення режисерського театру засвідчує звертання до стилістики і конструктивних основ художньої прози. Досить згадати «Шість акторів у пошуках автора» Л. Піранделло або драматичні експерименти М. Горького «Аматорський спектакль» та «Фальшиву монету» [2, с. 56].

У М. Коцюбинського, як і в його сучасників, відбувається розвиток авторської позиції «від точки зору всезнаючого оповідача до точки зору героя» [5, с. 62]. Такий «новий оповідний принцип – з точки зору героїв» [7, с. 80], де світ подається очима персонажів, взагалі властивий прозі тієї доби – досить послатися на повісті Л. Толстого. Однак розвиток способів характеристики реальності через внутрішній світ героїв розкриває величезний діапазон стильових відмінностей. Так, зокрема, зіставлення А. Чехова та І. Буніна дозволило твердити, що хоча «Бунінський оповідач – зовсім не умовний оповідач, він учасник зображених подій» [7, с. 78], та «механізм включення авторської суб'єктивності до оповіді» [7, с. 79] відмінний, зокрема, тому що «Авторська позиція Чехова не може бути зведеною до позиції оповідача <...> У Буніна ж авторська позиція виступає в ці роки у відверто ліричних виливах оповідача» [7, с. 80]. Особливо істотно, що «Бунін перетворює сприйняття головного героя в посередника для сприйняття іншої особи» [7, с. 82] тобто фактично вдається до театральний прийому сцени на сцені. Таке ж порівняння із чеховським способом оповіді стосується і М. Коцюбинського: «У Чехова логіка оповіді будується переважно на розвитку подійної дії <...> У Коцюбинського структура новели визначається не подіями, а переживаннями» [6, с. 213]. Відтак внутрішній світ персонажів, їхнє світобачення стає визначником

оповіді подібно до того, як це здійснюється в драмі через дійових осіб. Переживання залучають до гри приховані, внутрішні думки і вчинки персонажів. Тоді парадоксальним чином авторський голос стає не вихідним, а похідним у контрапункті персонажів та оповідачів. Власне оповідний ряд складається із залишків того, що не стосується поведінки, висловів та внутрішнього світу персонажів. Власне мовлення оповідача обіймає сегменти тексту, не пов'язані з відтворенням поведінки персонажів як такої, без їхньої оцінки оповідачем. Опис реальності через внутрішній світ персонажів веде до відступу автора за лаштунки того, що подається як вистава.

Зміна ролі оповідача в новелах прикметна не лише тим, що робить автора учасником драматичної дії, а не стороннім спостерігачем, але й наближенням висвітлення реальності в оповіданні до театру. Це виявляється насамперед у тому, що подаються різні ракурси опису світу або, у ширшому значенні, аспекти оповіді. «Ракурс <...> пов'язаний з еволюцією позиції оповідача <...> позиція письменника <...> зближується з переживаннями героїв, крізь призму сприйняття яких відтворюються події» [5, с. 200]. Оповідач як постать, що бере участь у побудові літературного тексту, становить лише абстракцію, за якою справді виявляється ціла низка спостерігачів перебігу подій. Складається товариство свідків, що діє подібно до хору в античній драмі. Зі свого боку образ автора стоїть за лаштунками сцени і підсумовує вислови оповідачів і спостерігачів. У новелі «У грішний світ», де розповідається про вигнання черниць за вигадану провину з монастиря, голоси оповідачів розрізняються вже тому, що спостереження ведеться з різних точок зору. Так, початкове речення дає панораму театру подій: «Там, за горами, давно вже день, і сяє сонце, а тут, на дні міжгір'я, ще ніч» [10, с. 180]. Цей оповідач, крім іншого, засвідчує очевидне співчуття до мешканок монастиря. Коли ж далі ведеться розповідь про вихід черниць із коровами на полонину, то аспект висвітлення вже інший: «По сухій глиці сковзалась нога» [10, с. 182]. Щоб помітити це, спостерігач повинен стати їхнім невидимим супутником. Голос оповідача постає як хор спостерігачів і відроджує хор античної драми. Авторська позиція тоді виводиться з підсумку подібних спостережень подібно до режисерського рішення вистави.

Водночас режисерський театр уже від свого виникнення мав альтернативу в монодрамі, де зберігався підхід саме акторського театру. І саме ознаки монодрами значно частіше можна зустріти в новелістиці М. Коцюбинського, який будує текст як сповідь головного героя. Прикладами можуть слугувати новели «Невідомий», побудована як монолог засудженого до страти, та особливо «Цвіт яблуні» – сповідь батька над труною померлої донечки. Свідчення творчості М. Коцюбинського тут особливо цінні для дослідження театральних літературних взаємин ще й тому, що збереглися редакторські версії його творів, де виразно простежуються театральні витоки прози. Чернетки його новел демонструють, як вихідні задуми від початку осмислювалися письменником у вигляді своєрідних драматичних сценаріїв, більше того, як описи мізансцен. Вигляд початкових нарисів новели «Цвіт яблуні» – це типовий кіносценарій, де подано перелік кадрів. Опис мізансцени подає, наприклад, початок первинного начерку: «Ніч. Зачиняє двері. Сутиєніс. Горить лампа» [10, с. 347].

У наступному абзаці подається сценарій дій, що впроваджує до суті драми: «Заходить в спальню. Дитина вмирає. Жалібно вдихається» [10, с. 347]. Зіставлення іменникового стилю перших рядків із дієслівним стилем наступного уривку засвідчує виразно театральну уяву письменника – перехід від мізансцени до характеристики ситуації саме так, як це відбувається в акторській практиці. Зішлемося на свідчення репетиційної роботи: «... за столом відбувався поділ цілої п'єси на режисерські, а кожної ролі на акторські шматки <...> Намагалися визначити кожний шматок одним словом, переважно іменником <...> Шматок, вдало окреслений іменником <...> не приводить до визначення внутрішньої дії сценічного образу. Іменник <...> треба перетворити на дієслово» [1, с. 68]. Як бачимо, М. Коцюбинський створює свої чернеткові записи як вправний актор, ідучи від іменників до дієслів, хоча акторську техніку він вочевидь не вивчав.

Театральність очевидна і в такому безперечному взірці новелістичної лірики, як «Intermezzo», побудованому як алегорична барокова драма з уособленими постатями – такими, як «Моя утома», «Ниви у червні», «Людське горе». Наприклад, голос однієї із цих алегорій передається через спостереження оповідача, який стає її супутником: «Тихий шепіт пливе перед нами, дихання молодих колосків збирається в блакитну пару» [10, с. 305]. Так висловлюється «Нива у червні» своєю особливою мовою, відтвореною оповідачем. Тому є підстави вбачати тут не лише імпресіонізм, але й барокові театральні ретроспекції. У «Тінях забутих предків» фінальна сцена примусового, так званого ритуального сміху відтворює театралізацію в поховальному обряді за описами приятеля письменника, етнографа В. Гнатюка, теж стосується утримання від сміху Марічки [11, с. 219], яке продовжує схожу поведінку Мавки з «Лісової пісні» Л. Українки.

Проте театралізація оповіді виявляється і в звичайних оповідних конструкціях без жодного сліду стилізації. Герой новели «По людському» селянин Карпо виявляється ошуканим тому, що стає мимоволі учасником «сцени на сцені»: у драмі симуляції йому випадає роль жертви. Карпо вчащає «до попової куховарки дізнатися, що вона батюшці варить. Баба Яличка хвалиться: двічі, каже, на тиждень глечика йому скидаю, жере без пам'яті» [10, с. 55]. Це типове наслідування зовнішніх ознак «панської» поведінки як симуляції ненажерливості, поміченої стороннім спостерігачем. «Коні не винні», де звичайно вбачають сатиру на лицемірство можновладців, можна однаковою мірою витлумачити також як розвінчування дворянської «хлопоманії». Типовий театральний «монолог вагання» стає поворотним моментом оповідання, де головний герой Малина здійснює ретроспективний огляд свого побуту: «Згадав всі поради свої і поміч, кумовання і сільські весілля, на яких він грав ролю весільного батька» [11, с. 265]. Слід відзначити, що в першій редакції це речення подано в неозначено-особовому способі, ближчому до ліричних роздумів: «Йому згадалися добрі «сусідські» з музиками стосунки, його поради й поміч ...» [12, с. 154]. Сценічну ключову деталь демонструє поведінка Савки (подана в обох редакціях однаково), який «... вніс воду і з грюком поставив на умивальник, а виходячи, ляснув дверима» [11, с. 268]. Новелістична композиція мислиться як змалювання сценічної ситуації.

Суголосність етюдної техніки в театрі новелістичній композиції в літературі виявляється, зокрема, через їхню спільну аналітичну природу. Саме аналітична етюдна техніка стає суголосною в поданні суцільного життєвого струменя як у акторській репетиції, так і в оповіданні. Суть цієї техніки полягає в тому, щоб за строкатим розмаїттям життєвих вражень упізнати типові ситуації. Відтак новела подає момент переходу від однієї позиції до іншої, перетворення особи від одного стану до іншого. Цей момент переїми демонструє, наприклад, «Лялечка» – історія несподіваної закоханості сільської вчительки Раїси в місцевого священика Василя. «Дух свіжого чаю мішався з озонованим повітрям» [10, с. 72] – цей опис обставин знайомства, вочевидь, подається голосом самої Раїси. Більше того, з подальшої розмови з'ясується, що «вона знала його покійну жінку» [10, с. 73], так що наступні зближення й одруження вмотивовуються вже в цей перехідний момент. Усі дрібні деталі виявляються вплетеними в наскрізну дію саме так, як це відбувається в драмі. У новелі «Поєдинок» значну частину тексту займає сцена двобою, розіграного в уявному «театрі» героя – домашнього вчителя Івана Піддубного, коханця матері своєї учениці, спійманого її чоловіком під час їх зустрічі. Написавши листа з викликом на двобій, він передає його, однак, не чоловікові, а жінці за таких обставин: «Пухкий сніг засипав землю <...> Пролетіла ворона і сіла на тину» [10, с. 165]. Це типовий атрибут комічної сцени. Також вмотивованою виявляється і несподіване примирення з такою ситуацією адюльтерної ідилії: «Пані <...> часто губила серветку й, нагинаючись за нею, <...> клала його руку собі на коліно» [10, с. 168]. Новела, як і драма, фіксує критичні моменти розгортання подій, з якими співвідноситься кожна деталь.

Та існує ще така підстава для театралізації прози, яка коріниться в самій суті відзначеної точності, достеменності прозаїчного слова. Метонімічний стиль прози, похідний від деталізації оповіді, веде до створення своєрідних фетишів, подібно до предметної мови барокового театру. Коли виділена письменником деталь прибирає самостійність, вона починає жити самостійним життям, як окрема сутність. Таку ситуацію маємо, наприклад, у новелі «П'ятизлотник», заснований на переосмисленому казковому мотиві «нерозмінної монети», де селянська родина, утримуючись від найпотрібнішого, берегла монету, але віддала її на пожертву під час голоду: «Твір постає як своєрідна історія якогось предмета, вияв прихованих у ньому відбитків людських пристрастей, переживань» [5, с. 74]. Окремий предмет, метонімічно позначений характерними деталями, стає рушійною силою дії, фетишем драми, поводячи себе як самостійний персонаж.

Деталі поводять себе як театральні маски. Можна казати про уособлення (персоніфікацію) або уречевлення (реїфікацію) як протилежно спрямовані тенденції в тлумаченні деталей, та в обох випадках вони стають словесними масками, що ховають під собою дійову особу, у тому числі і колективні уявлення, якими спрямовуються дії людей. Уособлення страху демонструє, зокрема, казка «Хо», де головний герой – це алегорична істота барокового театру. Драматична суть казки виявляється в низці випробувань страхом різних персонажів – від дитини до чиновника, і лише сільські працівники (лікар і вчитель) лишаться негідними головному герою, так що «склоняється Хо

перед силою, вищою й сильнішою від сили страху» [9, с. 193]. Новела виглядає як типове мораліте барокового театру.

Саме тлумачення прозаїчного докладного, точного слова як словесної маски підводить до одного з видатних художніх відкриттів М. Коцюбинського – до виявлення ролі театральних фантомів як реальної рушійної сили людської поведінки. Давні традиції дослідження і розвінчування інфернальної картини світу, «жаху повсякденності», засвідчені від І. Вишенського до Т. Шевченка, здобули в М. Коцюбинського нового виміру завдяки сценічності оповіді. Зв'язок прози з театром виявився тут в тому, що провідним рушієм зла у світі, який змушує людей до фатальних непоправних і помилкових вчинків, вбачається в залежності від створених власною уявою фантомів. Коли хрестоматійна «Fata morgana» виявляє силу самого вже поголосу про вчинки каральних загонів у спонуканні мирних селян до самосуду, то практично в кожній новелі можна знайти більші чи менші привиди, породжені власною вигадливістю, під владу яких потрапляють люди. Так поводять себе вільні чи невільні співучасники сценічного дійства, де розуміння світу як пекельної сцени стає композиційною основою творів письменника. Саме фантоми породжують у «Fata morgana» знеособлені постаті, які перетворюють людську юрбу на страшного звіра: «Одні скидали вину на других <...> Село винувате, село буде і одвічати. Але село не хотіло» [11, с. 132]. Панас Кандзюба іменує цю істоту «громадою»: «Винуватих нема. Сама громада їх покарала» [11, с. 134]. Фантом ревнощів визначає ставлення Марти до Антона в новелі «Сон», і саме її слова дуже чітко розкривають суть такого театального ефекту: «Я розумію, що ир був сон ... Але ти здатний збити те, що тобі снилося» [11, с. 176].

Висновки. Отже, поезика М. Коцюбинського позначена не лише імпресіонізмом чуттєвих вражень. Сама фіксація вражень наділена владою над уявою спостерігачів й учасників подій, стаючи результатом деталізації оповіді та достеменності прозаїчного слова. Метонімічний стиль, відтворений у прозі, виявляється суголосним змалюванню сценічних фетишів, предметів, наділених самостійною владою. Вони постають як театральні фантоми, що визначають долю персонажів, а не лише перебіг подій чи переживань. Фантоми і фетиші діють як джерела драматичних колізій, а відтак і сценічної зручності новел, їх придатності для розігрування у виставі.

Література:

1. Бирман С.Г. Путь актрисы / С. Бирман. – Изд. 2-е. – М.: Всероссийское театральное общество, 1962. – 292 с.
2. Бялик Б.А. Из творческой истории пьесы «Фальшивая монета» / Б.А. Бялик // Из творческого наследия советских писателей // Литературное наследство. – Т. 74. – М.: Наука, 1965. – С. 53–57.
3. Горчаков Н.М. Режиссерские уроки Вахтангова / Н.М. Горчаков. – М.: Искусство, 1957 – 192 с.

4. Кожин В.В. Художественная речь как форма искусства слова / В.В. Кожин // Теория литературы. Основные проблемы в историческом освещении. Силь. Произведение. Литературное развитие. – М.: Наука, 1965 – С. 234–316.
5. Кузнецов Ю.Б. Поэтика прозы Михайла Коцюбинського / Ю.Б. Кузнецов. – К.: Наукова думка, 1989 – 272 с.
6. Кузнецов Ю.Б. Импрессионизм в украинській прозі кінця XIX – початку XX ст. Проблеми естетики і поезики. – К.: Зодіак-ЕКО, 1995. – 304 с.
7. Полоцкая Э.А. Чехов в художественном развитии Бунина (1890–1910-е годы) / Э.А. Полоцкая // Иван Бунин. – // Литературное наследство. – Т. 84. – Кн. 2. – М.: Наука, 1973. – С. 66–89.
8. Топорков В.О. О технике актера / В.О. Топорков. – Изд. 2-е, перераб. – М.: Всероссийское Театральное Общество, 1958 – 104 с.
9. Коцюбинський М. Твори : в 7 т. / М. Коцюбинський ; ред. кол.: О.Є. Засенко (голова). – К.: Наукова думка, 1973–. – Т. 1 : Повісті, оповідання (1884–1897 рр.). – 1973. – 407 с.
10. Коцюбинський М. Твори : в 7 т. / М. Коцюбинський ; ред. кол.: О.Є. Засенко (голова). – К.: Наукова думка, 1973–. – Т. 2 : Повісті, оповідання (1897–1908 рр.). – 1974. – 383 с.
11. Коцюбинський М. Твори : в 7 т. / М. Коцюбинський ; ред. кол.: О.Є. Засенко (голова). – К.: Наукова думка, 1973–. – Т. 3 : Повісті, оповідання (1908–1913 рр.). – 1973. – 430 с.
12. Коцюбинський М. Твори : в 7 т. / М. Коцюбинський ; ред. кол.: О.Є. Засенко (голова). – К.: Наукова думка, 1973–. – Т. 4 : Статті та нариси. Інші редакції. Нотатки. Переклади. Фольклорні записи. – 1975. – 387 с.

Юдкин-Рипун И. Н. Сценические свойства прозы М. Коцюбинского: к 150-летию рождения

Аннотация. Изображение действительности через внутренний мир персонажей создает благоприятные условия для инсценизации прозы. Представление событий в разных ракурсах, видимых глазами ряда свидетелей, уподобляется хору в античной драме. Метонимический стиль прозы содействует обособлению отдельных явлений как автономных сущностей, стающих действующими лицами в воображаемом театральном представлении. Фетиши и фантомы возникают как атрибуты воображаемой театральной сцены.

Ключевые слова: исповедь, рассказчик, метонимия, деталь, фетиш, фантом, точка зрения, внутренний мир персонажа.

Yudkin-Ripun I. Scenic properties of M. Kotsyubynski's prosaic works: to his 150th anniversary

Summary. The representation of reality via heroes' inner world makes up favorable conditions for staging prosaic works. The treatment of the events from different viewpoints as seen by different eyewitnesses is comparable to the choir of ancient drama. The metonymic prosaic style promotes separating selected phenomena as autonomous essences that become dramatis personae of an imaginary recital. Fetishes and phantoms arise as the attributes of imaginary theatrical stage.

Key words: confession, narrator, metonymy, detail, fetish, phantom, viewpoint, hero's inner world.

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ
ТА СХІДНІ МОВИ

Аласанія М. В.,

викладач кафедри англійської мови факультету іноземних мов
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО КОМУНІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ

Анотація. У статті розглядаються основні лексичні особливості англомовного комунікативного простору Інтернет-дискурсу. Вона містить спробу систематизувати та описати найбільш вживані лексичні засоби, притаманні спілкуванню в сучасному англомовному комунікативному просторі.

Ключові слова: графічні засоби, Інтернет-дискурс, Інтернет-комунікація, комунікативний простір, лексичні особливості.

What is truly remarkable is that so many people have learned so quickly to adapt their language to meet the demands of the new situations, and to exploit the potential of the new medium so creatively to form new areas of expression. It has all happened within a few decades... The arrival of Net-speak is showing us homo loquens at its best.

D. Crystal «Language and the Internet»

Постановка проблеми. Виникнення Інтернету наприкінці 60-х років як ще одного комунікативного каналу передачі даних та пізніше як засобу масової комунікації у XXI сторіччі призвело до виникнення принципово нової форми комунікації та формуванню особливого виду дискурсу – Інтернет-дискурс, який стає об'єктом нашого дослідження.

Нетрадиційність Інтернет-дискурсу є досить цікавою, різноманітною, динамічною, що пробуджує інтерес науковців-лінгвістів для дослідження деяких аспектів даного явища [4]:

- комунікативного – як вербального та невербального спілкування;
- структурно-стилістичного – як нетекстової організації мовного мовлення;
- структурно-семантичного – як уривку тексту, що перевищує речення;
- соціально-прагматичного – як тексту, зануреного в ситуацію спілкування.

Актуальність нашого дослідження зумовлена фактом, що за своїм революційним впливом на громадськість у цілому та на загальнолітературну мову загалом глобальну інформаційну мережу Інтернет, яка вже сьогодні охоплює майже всю площу земної кулі, прирівнюють до створення першого друкарського станку І. Геттенбергом [6].

Розвиток такого феномену, як Інтернет-комунікація (комп'ютерно опосередкована комунікація – КОК, Computer-Mediated Communication – СМС), яка несе в собі вербальну та невербальну взаємодію комунікантів у мережевому просторі, дає нам право говорити про появу як особливого віртуального – комунікативного середовища, так і про віртуальну мовну особистість [5; 6], та нову

форму мови – електронну. Д. Крісталл описує сутність Інтернет-комунікації наступним чином, «усна форма мови + письмова форма мови + ознаки, опосередковані комп'ютером» [6]. Предметом нашого дослідження стали лексичні особливості англомовного сегменту одного із різновидів електронного дискурсу, а саме Інтернет-дискурсу.

Науковці виділяють чотири основні лексичні групи в Інтернет-дискурсі [1; 2; 3]:

- 1) загальноприйняті технічні терміни – *DSC, JPEG, http* і так далі;
- 2) лексеми, відомі великій кількості інтернет-користувачів – *avatar, cyber, home page, link* і так далі;
- 3) лексеми, існуючі в певних форумах – *punk, miss hot, Nub, St 405* і так далі;
- 4) лексеми, які використовуються звичайною аудиторією людей, які знаходяться в курсі розвитку інформаційних технологій – *chatroom, delete, download, website* і так далі.

Формування лексичних особливостей базується на загальноживаній лексиці англійської мови та підкорюється її словотворчим нормам. У ході дослідження нами було виявлено низку особливостей, притаманних мережевим чатам. **Метою** дослідження є вивчення особливостей використання лексичних одиниць, які несуть ознаки письмового та усного різновиду мовлення, в англомовному комунікативному просторі Інтернет-дискурсу. Матеріалом розвідки є тексти англомовних електронних чатів [7; 8].

Проведений аналіз лексики чатів свідчить про те, що характерною особливістю є використання прецедентної та соціально-значущої лексики: *hitler's back* (вживання імені відомого німецького лідера та ідеолога фашизму як реакція на використання учасниками чату німецької мови); *bow bells* (на позначення загальновідомих дзвонів церкви Св. Марії у районі Боу (Bow) у Лондоні – вважається, що справжні жителі Лондона Кокні (Cockney) жили саме в цьому районі); *Karl Marx* (ім'я відомого німецького філософа та економіста – на позначення німецької нації у цілому); *honey on toast time* (згідно з поширеним уявленням про те, що тост з медом полегшує похмілля, учасник чату дає пораду використати саме цей засіб); *wheelchair* (лексична одиниця, що несе глибокий соціальний підтекст: в американському суспільстві – є 3 категорії громадян, випадки проти яких вважаються не політкоректними, а саме афроамериканці, люди з обмеженими фізичними можливостями та ті, що належать до сексуальних меншин. Лексема *wheelchair* співвідноситься з другою групою зазначених вище членів американського суспільства); *Moral crusade* (хрестовий похід за мораль – на позначення тенденцій, які були поширеними в Європі в середньовіччі, до знищення відьом та людей, які порушували мораль); *Jack*

the Ripper (найбільш відоме ім'я серійного вбивці, який коїв страшні злочини в Лондоні наприкінці 1888р.); *Rizla* (назва відомого бренду, що виробляє папір для цигарок).

Характерним для комунікації в мережевих форумах є також використання різноманітних ніків. Вибір псевдоніму дозволяє експериментувати з соціальними нормами, санкціями, правилами. Приховування своєї індивідуальності під маскою дозволяє користувачам пережити пригоду, яка ніколи не відбудеться в реальному житті. У виборі псевдоніму виявляється креативність людини, а також її прагнення до наслідування певних рис (як-от, при виборі імен зірок): *Pink, Miss Hot, Sportmaus; Brad Pitt, Cameron Diaz, Eros Ramazotti, Usher* тощо. Найбільш частотними у використанні молоддю є також ніки, пов'язані з: героями мультфільмів – *BAMBI, Pluto, Teutates, Yogibaer, Tweety*; продуктами – *Fishmac, Big Mac, Altbier*; комп'ютерною сферою: *Virtuella, Avatar, cyber, Cybergirl*; міфічними героями: *Thanatos, Ikarus, Abraxa*.

Слід зазначити, що у чат-комунікації поширеним є використання сленгової лексики: *chill man* – заспокойся; *to cam chat* – to chat online with camera (спілкуватися онлайн за допомогою веб-камери); *weed* – марихуана; *poke* – knock knock (є поширеним в Інтернеті та використовується в чатах та при надісланні повідомлення); *room* – усі присутні в чаті; *tasty* – дівчина, яка гарно виглядає; *season ticket holder* – людина, яка має абонемент на футбольні матчі на весь сезон; *an iron* – на позначення людини нетрадиційної сексуальної орієнтації; *hammers fan* – фанати футбольної команди Вест Хем Юнайтед (West Ham United F.C.); *nick* – nickname (нік у чаті); *kookie* – cool/ exciting (кльовий); *aussie* – Australian (австралець/австралійка); *google* – to google smth (шукати щось в Інтернеті); *double shack* – пряме попадання; *joint* – тюрма/забігайлівка; *showbiz* – шоу-бізнес.

Словотворчі процеси в мові Інтернету мають свої особливості. Незважаючи на те, що в Інтернеті створюються нові слова, відбувається це за типовими для вказаної мови моделями, відповідно до прийнятих у мові способів словотвору, такими, як афіксації (*mailer, windowfull, froggy (program)*); словоскладання (*wiredhead, webcam, netman*), конверсія (*flame - to flame, Gopher - to gopher*), аббревіація (*cyberchondriac, bot, num*). Частотними афіксами є такі специфічні префіксальні новоутворення, як «e-» (від *e-mail*): *e-money, e-shop; at - / @ - : atsign, @ -party; info-: infomercial, infomania*, а також традиційні суфікси, властиві буденною лексиці: *-er: browser, server; -ing: eavesdropping, mirroring; -ity: dubiousity, obviosity; -ful: folderful, screenful; суфікси, властиві науковій лексиці: -itude: hackitude, geekitude; -en: vixen, matrixen; -oid: nerdoid, modemoid; -able: crackable, clickable; суфікси, властиві розмовній лексиці: -ie / y: newbie, geeky*.

Аналіз похідних лексем, що мають у своєму складі суфікс *-er*, показав, що їх основи не однорідні, являють собою кілька груп [1]: до першої входять мотивовані слова, що зберігають концептуальне значення кореня, але вжиті в іншому контексті – інтернет-контексті, наприклад, *server* – сервер; *mailer* – поштова програма; до другої групи належать слова, які зберігають лише одну концептуальну схему, наприклад, *lamer* – ненавчений або безглуздий користувач; третю групу складають похідні, основу яких представляють собою нормативні одиниці мови, але вже

переосмислені, які беруть участь у словотворчому процесі в метафоричному значенні, наприклад, *browser* – браузер; *surfer* – інтернет-користувач; до останньої групи належать слова, в яких *-er* не є суфіксом, наприклад, *Finger* – програма, що повідомляє інформацію про користувача, зареєстрованому на певному комп'ютері; *mail filter* – програма, яка перевіряє вхідні електронні повідомлення і не приймає ті, які не цікавлять користувача.

Однією із орфографічних особливостей електронної комунікації в форумах є використання емотиконів – тобто графічних засобів передачі емоції. Емотикони на позначення позитивних емоцій: « :D » на позначення широкої посмішки сміху; « ;) » на позначення посмішки та підмигування; « :) », « :-) » на позначення посмішки (у всі зуби); « :] » на позначення задоволеної посмішки; « O:-) » на позначення ангельської посмішки; « xxx » / « :-* » на позначення поцілунку; « :-*8 » на позначення тривалого поцілунку; « xD » на позначення гучного сміху; « M:-) » на позначення привітання. Емотикони на позначення негативних емоцій: « :< » на позначення того, що людині дуже сумно; « :3 » на позначення сумного стану, гірше нікуди; « _ () » або « :'() » або « :*() » на позначення плачу, сліз, засмучення, образи; « :-/ » на позначення невдоволення (крива усмішка); « >:-[» на позначення сердитого або нахмуреного стану; « :-[» на позначення збентеженості/почервоніння; « :-> » на позначення загрозової, різкої, ехидної, зухвалої посмішки; « >:- » на позначення грізного, розсердженого, загрозового стану; « >:- » на позначення грізної підмигуючої фізіономії; « X » на позначення гримаси, скорченої як просто від сміху, так і від болю; « :-E » на позначення злості (оскал).

Особливе місце в лексичному складі чатів займає вживання аббревіатур, акронімів та скорочень: *B4* – before (перед тим, як); *Thx* – thanks (дякую); *BTW* – by the way (до речі); *CU* – See you! (побачимось); *CUL8R* – See you later! (побачимось незабаром); *UR* – you are (Ви); *Wknd* – weekend (вихідні); *HAND* – Have a nice day! (Гарного дня); *2day* – today (сьогодні); *IMHO* – In my humble opinion (на мою думку); *KIT* – Keep in touch (тримай зв'язок); *MSG* – message (повідомлення); *L8* – late (пізно); *4U* – for you (для тебе); *XLNT* – excellent (відмінно); *4GVM* – forgive me (пробач мене); *GR8* – great (чудово); *ANY1* – any one (кожен); *ASL* – age / sex / location A / S / L (вік, стать, місце проживання); *ATM* – at the moment (на данну хвилину, зараз); *BBS* – be back soon (скоро повернуся); *BTW* – by the way (між іншим); *F2F* – face to fact (віч-на-віч, тет а тет); *GTG* – I got to go (я повинен йти); *HTH* – hope this help (сподіваюся, це допоможе); *OIC* – Oh, I see (О! Я бачу!); *PPL* – people (люди); *SMT* – something (щось); *TFHAOT* – Thank for help ahead of time (заздалегідь вдячний); *LOL* – laugh out loud (сміх у голос); *J IS A M F* (*Jamessheff1 is a mother fucker*); *OAL* – optimal access link (оптимальний надлишок посилання); *CIA* – central intelligence agency (центральне розвідувальне управління); *CNN* – cable news network; *NP* – no problem (без питань); *IPA* – India Pale Ale (різновид пива); *WB* – welcome back (із поверненням); *PVT/PM* – private message (приватне повідомлення).

Використання вигукових слів для вираження певних емоцій: *whoa* – на позначення захоплення; *awww* – на позначення здивування; *erm* – на позначення роздумів; *boored* на позначення суму; *awww boo hoo* – на позначен-

ня недовіри та несхвалення; *sheeesh* на позначення злоби та недовіри; *yummy* – на позначення задоволення від їжі; *eeeeek* – на позначення переляку або шоку; *boo hoo* – вигук на позначення плачу та хникання; *tuwahh* – на позначення поцілунку; *he he/ ahahah/ hahahahahaaha/ Ha Ha Ha* на позначення сміху; *hiiiiiiiiii* – на позначення піднесеного настрою; *heheh* іронічний сміх; *bla bla bla* на позначення несхвалення пустих балачок; *ohhh* на позначення відчаю, суму; *eh* на позначення розчарування; *he ya/ heeey/ heya/ hiya/ hey* – на позначення радісного привітання; *thmmm/ hmm* на позначення роздумів.

Хотілося б додати що для віртуального спілкування характерне прагнення компенсувати відсутні в цьому виді комунікації невербальні та паравербальні фактори за допомогою графічних засобів (використання емотиконів, знаків та символів). У процесі дослідження встановлено вплив мови, використовуваної у віртуальному спілкуванні, на нормативну мову. Сленг, розмовна лексика, вигук, прецедентна та соціально-значуща лексика, графічні засоби вироблені користувачами Інтернету, переходять у загальноживану лексику, а формування нового, мережевого способу життя і мислення суттєво впливає на мовну ситуацію.

Підсистема Інтернет-лексики постійно розширюється, стабілізується, обособлюється від інших функціональних сфер національної мови, виділяється власними мовними ознаками, розширює межі використання. Інтернет-одиниці впроваджуються в мовну практику носіїв мови, зменшуючи мовну норму індивіда, що призводить до зламу сформованої нормативної практики, до зниження мовної норми взагалі. При цьому поширення мовної підсистеми Інтернет як будь-якої іншої мовної системи науки та техніки призводить до збагачення словникового складу мови, що є одним з найважливіших факторів розвитку будь-якої мови, свідченням його динамічного розвитку.

Висновки. Дослідження мови Інтернету знаходиться ще на початковій стадії, вивчення мови Інтернету є досить перспективним явищем, має цілу низку аспектів, які чекають на своїх дослідників. Найбільш цікавими та перспективними, з точки зору дослідження лексичних особливостей та нових значень слів в англійському комунікативному просторі Інтернет-дискурсу, автору представляється вживання прецедентної лексики.

Література:

1. Ахренова Н.А. Основные способы классификации жанров Интернет-дискурса / Н.А. Ахренова // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. Серия «Гуманитарные науки». – №9 – 2009. – Челябинск : Изд-во ЧГПУ. – С. 136–142.
2. Галичкина Е.Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках / Е.Н. Галичкина : дисс. ... канд. филол. наук. – Астрахань, 2001.
3. Горошко Е.И. Интернет-коммуникация: проблема жанра / Е.И. Горошко // Жанры и типы текста в научном и медийном дискурсе. – Вып. 4. – 2006. – С. 165–175.
4. Иванов Л.Ю. Язык в электронных средствах коммуникации / Л.Ю. Иванов // Культура русской речи: энциклопедический словарь-справочник. М. : Флинта; Наука, 2003. – С. 791–793.
5. Леонтович О.А. Компьютерный дискурс: языковая личность в виртуальном мире / О.А. Леонтович // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 191–200.
6. Crystal D. Language and the Internet / D. Crystal. – Cambridge, 2001. – 272 p.
7. USA – ICQ Chat Rooms [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://chat.icq.com/icqchat/chatroom.php?c_id=34.
8. The UK Chat – ICQ Chat Rooms [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://chat.icq.com/icqchat/chatroom.php?c_id=34.

Аласания М. В. Лексические особенности англоязычного коммуникативного пространства Интернет-дискурса

Аннотация. В статье рассматриваются основные лексические особенности англоязычного коммуникативного пространства Интернет-дискурса. Она содержит попытку систематизировать и описать наиболее употребляемые лексические средства, присущие обществу в современном англоязычном коммуникативном пространстве.

Ключевые слова: графические средства, Интернет-дискурс, Интернет-коммуникация, коммуникативное пространство, лексические особенности.

Alasaniia M. Lexical features in English communicative space of the Internet discourse

Summary. The article discusses the main lexical features of the English communicative space of Internet discourse. It contains an attempt to organize and describe the most common lexical means of communication inherent in modern English communicative space.

Key words: graphical tools, Internet discourse, Internet communication, communicative space, lexical features.

Альбота С. М.,
аспірант, асистент кафедри ПЛ
Національний університет «Львівська політехніка»

МОВНЕ ВТІЛЕННЯ СИМВОЛУ «ФАВСТ» У ТВОРАХ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ 16–17 СТОЛІТЬ (ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИЙ АНАЛІЗ)

Анотація. Статтю присвячено використанню лінгвосеміотичного аналізу для виявлення особливостей вербалізації символу «ФАВСТ» в творах англійської літератури 16 – 17 століть. Шляхом застосування поняттєвої та культурної інтерпретант шести творів розкрито наявність у них інтерпретативної ознаки символу «ФАВСТ»: продаж душі дияволу заради влади над світом і багатства.

Ключові слова: символ «ФАВСТ», інтерпретативна ознака, поняттєва інтерпретанта, культурна інтерпретанта, лінгвосеміотичний аналіз, англійська література 16 – 17 століть.

Постановка проблеми. Символ є вагомим поняттям у гуманітарних студіях. У лінгвосеміотиці символ глумачиться як єдність його «імені» і «тіла», останнє з яких містить два шари: понятійний і символічний [1, с. 6–7]. Лінгвосеміотичний аналіз забезпечує декодування «тіла» символу через трихотомію інтерпретант. Остання передбачає виділення первинної, поняттєвої та культурної інтерпретант [2, с. 202].

Метою цієї статті є розглянути як використання лінгвосеміотичного аналізу дозволяє виявити особливості вербалізації символу «ФАВСТ» у фаустіані 16 – 17 століть.

Виклад основного матеріалу. Початково методика лінгвосеміотичного аналізу була використана для дослідження твору К. Марло «Трагічна історія життя та смерті Доктора Фавста» [2, с. 202–205; 3]. Застосування поняттєвої інтерпретанти до виділених для аналізу текстових фрагментів драматичного твору К. Марло дозволило виокремити такі компоненти символу «ФАВСТ» (далі: інтерпретативні ознаки): 1) *освіченість Фавста*; 2) *прагнення перебувати на рівні з Богом*; 3) *захоплення магією*; 4) *продаж душі дияволу заради влади над світом і багатства* [1, с. 8–9].

На основі аналізу творів фаустіані 16 – 17 століть [4; 5; 6; 7; 8; 9] підтверджується той факт, що символ «ФАВСТ» розкривається через такі самі інтерпретативні ознаки, які були характерні для першоджерела К. Марло.

У цій статті, аналізуючи текстові фрагменти фаустіані 16 – 17 століть, зосередимо увагу на виділенні лексичних засобів, лінгвосеміотичний аналіз яких засвідчує наявність інтерпретативної ознаки – *продаж душі дияволу заради влади над світом і багатства*.

У першому творі «*A Ballad of Faustus*» (1640) інтерпретативна ознака виділяється через аналіз таких фрагментів, поняттєва інтерпретанта яких свідчить про Фавстове захоплення магією настільки, що він готовий віддати свою душу дияволу за здійснення своїх бажань:

*Then did I shun the holy Bible book,
Nor on Gods word would ever after look,
But studied accursed Conjuraton,
Which was the cause of my utter Damnation.
The Devil in Friars weeds appeared to me,
And straight to my Request he did agree,
That I might have all things at my desire,
I gave him soul and body for his hire.
Twice did I make my tender flesh to bleed,
Twice with my blood I wrote the Divell a deed,
Twice wretchedly I soule and body sould,
To live in pride and doe what things I would.
For four and twenty years this Bond was made,
And at the end my Soule was truly paid.
Time ran away and yet I never thought
How dear my soul our Saviour Christ had bought* [4].

У виділених фрагментах поняттєву інтерпретанту забезпечують мовні засоби, які зустрічаються у творі-першоджерелі К. Марло, зокрема: *Faustus hath incurr'd eternal death by desperate thoughts against Jove's deity; he surrenders up to him his soul; ay, Mephastophilis, I give it thee; I cut mine arm, and with my proper blood; assure my soul to be great Lucifer's; Faustus hath bequeathed his soul to Lucifer; do give both body and soul to Lucifer; Ah, gentlemen, I gave them my soul for my cunning!* [3]. Ці мовні засоби слугують основою для порівняння текстових фрагментів не лише у творі «*A Ballad of Faustus*» (1640), але й в інших творах, проаналізованих у цій статті.

Культурна інтерпретанта твору «*A Ballad of Faustus*» (1640) включає осуд вчинків Фавста та оцінку його поведінки як вільнодумства, яке теж гідне осуду.

У другому творі «*Lilly lasht with his own rod*» (1660) інтерпретативна ознака виділяється через аналіз таких фрагментів, поняттєва інтерпретанта яких розкриває те, що В. Лілі, якого порівнюють з Люцифером за його відданість чорній магії, засліплений багатством:

*And Pride in him so monstrosly prevails,
To be the States Belwether he Assails.
And then so furiously to work he goes,
He forfeits all the honest Art he knowes,
For the base Lucre of two hundred pound
A Year. *(But changes still, as th wheel turns round).
Heers one that may compare/With Lucifers great
self, [both head and hair!]
Avant Great Faustus, Bacon, Lamb; and Let
The Imposters Bayes on Lillyes head be set
That Lawrell (surely) will befit him best,
Because he bears A MERLIN for his Crest.
Let all the Muses joyn, LILLY, to sing*

Of Parasites the onely lawful King.

For hees most fit to be a Prince of slaves,

That in himself contains ten thousand KNAVES [5].

Культурна інтерпретація забезпечує оцінку поведінки В. Лілі як зрадника Бога, який готовий служити магу Мерліну.

Примітним у цих текстових фрагментах є те, що немає вербалізації передачі душі дияволу, однак культурна інтерпретація забезпечує оцінку поведінки В. Лілі як моральне відступництво від Бога заради матеріального становища і зв'язку з магією.

У третьому творі «*Witchcraft discovered and punished*» (1682) інтерпретаційна ознака виділяється через аналіз тих фрагментів, поняття інтерпретації яких підтверджує, що, скоюючи смертельні гріхи, відьми давно продали свої душі дияволу:

That they will now for such their deeds pay dear:

For Satan having lulld their Souls asleep,

Refuses Company with them to keep.

A known deceiver he long time has been,

To help Poor Mortals into dangerous Sin;

Thereby to cut them off, that so they may,

Be plungd in Hell, and there be made his Prey.

And Proper Tokens of their Wicked Change:

As Pledges that to have their cruel will,

Their Souls they gave unto the Prince of Hell.

But now the Hand of Heaven has found them out,

And they to Justice must pay lives, past doubt [6].

Культурна інтерпретація забезпечує оцінку вчинків відьом як відступництво від моралі, а самих відьом – як одержимих злом.

Відібрані фрагменти засвідчують, що експресивне забарвлення лексики на позначення продажу душі дияволу схоже з тим, що є в першоджерелі К. Марло. Особливістю цих лексичних засобів є те, що диявол власноруч змусив віддати йому душу, у той час як у першоджерелі Фавст сам платить своєю душею за те, що він хоче отримати.

У четвертому творі «*Youths Warning-piece*» (1640) інтерпретаційна ознака виділяється через аналіз тих фрагментів, поняття інтерпретації яких охоплює те, що богопристойне життя Вільяма Роджерса змінюється гріховним, і він зрікається Бога:

But see of this mans life the futall change,

When in the world he did begin to range:

For presently all goodnesse was forgot,

His latter course was to his first a blot.

So did this young man by leud courses spend,

His time and means & stock, which God did send,

He vainely lavishd out in toyish sport,

Mongst vaine companions which to him resort.

Hee did forget his former promise made To God,

and others, that that sinfull trade

Should quite be left, and that he would put on,

The practise of the pure Religion.

But wholly gave himselfe to wine and drinke

...And doth all goodnesse and Religion spill

...Kept company, neglected Church, each time

Slighted the use of the Sacraments Divine.

So he grew settled in his sinfull tracke.

So that he/Promisd to divers, a new man to be.

But sicknes Deaths bold Serjeant did arrest

Him, that he fauld of what he did protest.

In which his visitation hee exclaimd,

That Hel was his, and that he sure was damd.

But he stil did rave, and strive curse and crye,

That he should go to Hell immediately [7].

Культурна інтерпретація забезпечує оцінку поведінки Вільяма Роджерса як духовно слабкої людини, яка піддається впливу людей, які тягнуть його до гріха.

Лексика, що стосується покарання за гріхи, співпадає з тією, що є у творі К. Марло: наприклад, ***damd, Hell***. Однак, на відміну від першоджерела, домінує релігійна лексика на позначення сильної віри головного героя, яка посідала важливе місце в його житті, і як бездумно він її втратив, присвятивши себе вільнодумним заняттям.

У п'ятому творі «*The life and death of Doctor Faustus, made into a farce*», написаному В. Маунтфордом (1697), інтерпретаційна ознака виділяється через аналіз наступних фрагментів, поняття інтерпретації яких окреслює те, що Фавст згідний віддати свою душу дияволу заради всіх земних втіх протягом 24 років союзу з дияволом:

What says Lucifer, thy Lord?

Meph: That I shall Wait on Faustus whilst he Lives,

So thou wilt buy my Service with thy Blood.

Faust: Already Faustus has hazarded that for thee.

If he wilt spare me Four and twenty Years,

Letting me Live in all Voluptuousness,

To have thee ever to attend on me,

To give me whatsoever I shall ask,

And tell me whatsoever I demand;

On these Conditions I resign it to him.

Faust: Lo, Mephostopholis, for Love of thee, Faustus has cut His Arm, and with his proper Blood

Assures his Soul to be great Lucifers.

Meph: But, Faustus, write it in manner of a Deed, and Gift.

Faust: Ay, so I do; but, Mephostopholis,

my Blood congeals, and I can write no more.

Faust: Then, Mephostopholis receive this Deed of Gift;

But set Conditionally, that thou perform all Covenants and Articles herein subscribed [8].

У цьому фрагменті поняття інтерпретації свідчить про Фавстове підтвердження дарунку своєї душі, щоб диявол виконував кожне його бажання: *Meph: Do you deliver it as your Deed, and Gift?*

Faust: Ay, and the Devil do you good on 't [8].

Поняття інтерпретації цього фрагменту засвідчує усвідомлення Фавстом неминучості продажу душі за всі насолоди, які він зазнав з дияволом:

What art thou, Faustus, but a Man condemn'd. Thy Lease of Years expire apace; and, Faustus, then thou must be Lucifers: Here

rest my Soul, and in my Sleep my future State be buried [8].

Поняття інтерпретації вказує на те, що прийшов час розплати Фавста за своє 24-річне задоволення:

O I have seen enough to torture me.

Now, Faustus, hast thou but one bear Hour to Live,

And then thou must be Damn'd perpetually:

Stand still you ever-moving Spheres of Heav'n,

That Time may cease, and Mid-night never come [8].

Культурна інтерпретація забезпечує оцінку поведінки Фавста як духовно слабкої людини, яка, віддавши свою душу дияволу, погубила себе заради короткочасної насолоди життям.

Лексика співпадає з тією, що є у творі К. Марло, оскільки Фавст свідомо дарує свою душу дияволу.

У шостому творі «*The honorable historie of frier Bacon, and frier Bongay*», написаному Р. Грінном (1594), інтерпретативна ознака виділяється через аналіз тих фрагментів, поняттєва інтерпретанта яких вказує на те, що Р. Бекон відчуває свою безсилість у магійній владі, передчуває свій лиховісний кінець. А за семирічну славу в магії треба заплатити прокляттям у пеклі:

*Hell trembled at my deep commanding spells,
Fiends frown'd to see a man their overmatch;
Bacon might boast more than a man might boast!
But now the braves of Bacon have an end,
Europe's conceit of Bacon hath an end,
His seven years' practice sorteth to ill end
And, villain, sith my glory hath an end,
I will appoint thee to some fatal end.
My service, villain, with a fatal curse,
That direful plagues and mischief fall on thee.
Some fiend or ghost haunt on thy weary steps,
Until they do transport thee quick to hell;
For Bacon shall have never merry day,
To lose the fame and honour of his Head.
...Ah, Bungay, my Brazen Head is spoil'd,
My glory gone, my seven years' study lost!
The fame of Bacon, bruited through the world,
Shall end and perish with this deep disgrace [9].
BACON Bungay, sit down, for by prospective skill
I find this day shall fall out ominous
Some deadly act shall 'tide me ere I sleep;
But what and wherein little can I guess.
Bungay, I smell there will be a tragedy [9].
BACON I tell thee, Bungay, it repents me sore
That ever Bacon meddled in this art.
The hours I have spent in pyromantic spells,
The fearful tossing in the latent night
Of papers full of necromantic charms,
Conjuring and abjuring devils and fiends,
With stole and alb and strange pentagon;
The wresting of the holy name of God,
As Sother, Eloim, and Adonai,
Alpha, Manoth, and Tetragrammaton;
With praying to the five-fold powers of heaven,
Are instances that Bacon must be damn'd
For using devils to countervail his God.
Bungay, I'll spend the remnant of my life
In pure devotion, praying to my God
That He would save what Bacon vainly lost [9].*

Поняттєва інтерпретанта цього фрагменту забезпечує розуміння, що Майлз, учень Бекона, тепер займає місце Бекона, але є цілковитою протилежністю Бекона: *A scholar, quoth you! Marry, sir, I would I had been made a bottle-maker when I was made a scholar; for I can get neither to be a deacon, reader, nor schoolmaster, no, not the clerk of a parish. Some call me a dunce; another saith my head is as full of Latin as an egg's full of oatmeal – thus I am tormented, that the devil and Friar Bacon haunt me [9].*

У цьому текстовому фрагменті поняттєва інтерпретанта засвідчує, що Майлз повторює історію Фавста К. Марло – цікавість звідати всі куточки світу, а саме

пекло манить його і він продається дияволу: *But I pray you, sir, do you come lately from hell? DEVIL: Ay, marry how then? MILES: Faith, 'tis a place I have desired long to see-have you not good tippling-houses there? May not a man have a lusty fire there, a pot of good ale, a pair of cards, a swinging piece of chalk, and a brown toast that will clap a white waistcoat on a cup of good drink? DEVIL: All this you may have there. MILES: You are for me, friend, and I am for you. But I pray you, may I not have an office there! [9].*

Культурна інтерпретанта забезпечує оцінку поведінки магів як духовно слабких людей, які накликали на себе біду, відрікшись від Бога.

Лексика, хоч і передає продаж душі дияволу (як і в творі К. Марло), проте відрізняється експресивним забарвленням: маг більше сумує за тим, що йому не вдалось у магії, ніж за тим, що він буде проклятий.

Особливістю відібраних для аналізу творів є те, що подекуди різні літературні персонажі (відьми, маги) лише асоціюються з символом «ФАВСТ». Саме це впливає на розкриття символу в тому сенсі, що конкретна інтерпретативна ознака може мати додаткові уточнення, а саме *продаж душі дияволу заради влади над світом і багатства* тлумачиться у творах як готовність вдатися до магії заради вигоди, покарання за гріхи, підписання договору кров'ю, зречення Бога. Проаналізована інтерпретативна ознака увібрала в себе тлумачення всіх інших виділених інтерпретативних ознак символу «ФАВСТ».

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що застосування лінгвoseміотичного аналізу до фаустіани 16 – 17 століть забезпечує розкриття мовного символу «ФАВСТ». Шляхом аналізу поняттєвої інтерпретанти виявляємо гріховне падіння головних героїв, а культурна – формує оцінку їхніх діянь і помислів, яку визначаємо як вільнодумство і відступництво від Бога. ФАВСТ, як і в першоджерелі К. Марло, є символом гріха.

Література:

1. Альбота С. М. «Символ ФАВСТ у «Трагічній історії життя та смерті доктора Фавста» Крістофера Марло» / С. М. Альбота // Нова філологія. – Випуск 61. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – С. 6–9.
2. Альбота С. М. Вербалізація символу ФАВСТ в «Трагічній історії доктора Фавста» Крістофера Марло: лінгвoseміотичний аспект / С. М. Альбота // Наукові записки. – Випуск 127. – Серія : філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – С. 201–206.
3. Marlowe Ch. Dr Faustus / Marlowe Christopher; ed. R. Gill. – London and New York : A & C Black Ltd., 1989. – P. 5–68.
4. A Ballad of Faustus : the judgement of God shewed upon one John Faustus, Doctor in Divinity [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ebba.english.ucsb.edu/ballad/30993/image>.
5. Lilly lasht with his own rod [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ebba.english.ucsb.edu/ballad/32582/image>.
6. Witchcraft discovered and punished [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ebba.english.ucsb.edu/ballad/31034/xml>.
7. Youths Warning-piece [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ebba.english.ucsb.edu/ballad/30294/xml>.
8. Mountford W. The life and death of Doctor Faustus, made into a farce [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/files/37422/37422-h/37422-h.htm>.
9. Greene R. The honorable historie of frier Bacon, and frier Bongay [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.luminarium.org/renascence-editions/greene2.html>.

Альбота С. М. Языковое воплощение символа «ФАУСТ» в произведениях английской литературы 16–17 веков (лингвосемиотический анализ)

Аннотация. Статья посвящена использованию лингвосемиотического анализа для выявления особенностей вербализации символа «ФАУСТ» в произведениях английской литературы 16 – 17 веков. Путем применения понятийной и культурной интерпретант шести произведений раскрыто наличие у них интерпретативного признака символа «ФАУСТ»: *продажа души дьяволу ради власти над миром и богатства.*

Ключевые слова: символ «ФАУСТ», интерпретативный признак, понятийная интерпретанта, культурная интерпретанта, лингвосемиотический анализ, английская литература 16–17 веков.

Albota S. The verbal embodiment of «FAUSTUS» symbol in the English literature works of the 16th – 17th centuries

Summary. This article deals with the lingual semiotics analysis usage in order to reveal the peculiarities of «FAUSTUS» symbol verbalization in the English literature works of the 16th–17th centuries. By applying notional and cultural interpretants to the six English works the existence of the interpretative feature of «FAUSTUS» symbol: *sell the soul to the devil in exchange for the power over the world and wealth* is discovered.

Key words: «FAUSTUS» symbol, interpretative feature, notional interpretant, cultural interpretant, lingual semiotics analysis, English literature of 16th–17th centuries.

*Андрущак О. В.,
асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка
Фітьо Т. Я.,
асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ФУНКЦІЇ ОЦІННОЇ ТА ЕМОТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В ПОСТМОДЕРНОМУ РОМАНІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «АРТУР І ДЖОРДЖ» ДЖ. БАРНСА)

Анотація. В статті проаналізовано функціонування оцінно-емотивної лексики у романі Дж. Барнса «Артур і Джордж». Встановлено, що окрім традиційних функцій опису та характеристики персонажів та наратора, ця група одиниць задіяна у відображенні контрасту між головними героями.

Ключові слова: постмодерний роман, наратор, персонаж, техніка контрастного паралелізму, оцінно-емотивна лексика.

Постановка проблеми. Попри те, що філологічні дослідження літератури постмодернізму провадяться вже давно, існує ще велика кількість досі не вирішених питань та проблем. Це можна пояснити кількома причинами: складністю феномену постмодерної літератури як такої, розвитком цього феномену паралельно із його дослідженнями. А ще – можливістю багатьох різноманітних прочитань постмодерного твору, можливістю різних інтерпретацій, часом навіть протилежних, які все-таки можуть співіснувати в сучасному дискурсі, бо таким є наш світ – незрозумілим, суперечливим, різним для різних людей. Це є одним із постулатів постмодернізму, що виражається і в їх теоретизуванні, і на практиці – у їх творах. Дуже багато дослідницьких питань такого типу постають у спробі дослідження конкретного твору, і лише потім результати дослідження апробуються до інших творів чи до феномену постмодерної літератури загалом. Одним із таких питань може бути роль оцінно-емотивної лексики у творі «Артур і Джордж» Дж. Барнса.

Творчість Дж. Барнса, відомого британського постмодерніста, є чудовим джерелом для дослідження мовних особливостей постмодерної прози завдяки надзвичайній різноманітності методів, наративних технік та мовних засобів, які він використовує. «Артур та Джордж» (2005) – десятий роман Барнса, психологічний роман, що ґрунтується на історичних подіях. Головними героями є історичні постаті – нікому не відомий адвокат парсійського походження Дж. Едалжі та всесвітньо відомий громадський діяч, письменник, спортсмен та дворянин Артур Конан Дойл. Джорджа безпідставно звинувачують у жорстоких вбивствах тварин у Грейт Вірлі, значною мірою через расистську недовіру до неанглійців. Конан Дойл, як істинний джентльмен та борець за справедливість, із усієї сили своєї пристрасної натури кидається на допомогу. Сюжет роману побудований за допомогою техніки контрастного паралелізму – дві переплетені сюжетні лінії показані

в одночасному розвитку. Дж. Барнс віртуозно використовує цю техніку для вираження ідеї інакшості, різниці між двома персонажами. Контраст виражається на всіх рівнях твору – у сюжеті, в наративних техніках, в описі персонажів і так далі. На нашу думку, не останню роль у створенні відчуття контрастності відіграє оцінна та емотивна лексика. Відповідно, **метою статті** є дослідження функцій, які відіграє оцінна та емотивна лексика у постмодерному романі на прикладі роману «Артур і Джордж».

Питання диференціації оцінного та емотивного компоненту є одним із проблемних у лінгвістиці через двокомпонентну структуру оцінної лексики (вираження оцінки об'єкта і одночасно певної емоції, пов'язаної із цим об'єктом). Спробуємо коротко охарактеризувати наше бачення поняття оцінного та емотивного значення, а також феноменів, що лежать в основі категорій оцінки та емоції. Оцінка та емоція можуть займати різні місця у структурі лексичного значення слова: становити його семантичне ядро чи належати до конотативних характеристик. У таких випадках емотивність та оцінність існують та функціують у кореляції з іншими компонентами конотації.

Емотивність розуміємо як іманентно характерну мовній семантиці рису, здатність виражати емоційність як психічний факт, відображати емоційні стани та ставлення за допомогою наявних у мові засобів [6, с. 64-65]. Оцінність розуміємо як лінгвістичну категорію, що співвідноситься із аксіологічною картиною світу та відображається у мові за допомогою різнорівневих засобів [1, с. 6]. Оцінна лексика, чи оцінний тезаурус, як його називає О. Бессонова – це сукупність лексичних одиниць, семантика яких виражає взаємовідношення між гносеологічними категоріями матерії, процесуальності із індикаторами фрагменту реальності, у зв'язку із поняттям цінностей по шкалі добре/погане [1, с. 8]. Традиційно розрізняють оцінність раціональну (інтелектуальну) та емоційну (що реалізується через призму людської психіки) [4, с. 27].

Виклад основного матеріалу. Як вже згадувалось, роман будується на ідеї контрастного паралелізму. Він розпочинається із зображення двох, дуже різних, сцен дитинства: юного Конан Дойла, якому мати-аристократка розповідає легенди про короля Артура та Джорджа, сина сільського вікарія, вихованого у стриманості та страху перед батьками, Богом, вчителями, повністю позбавленого уваги, з яким діти не хочуть дружити та з якого часто знущаються. Герої залишаються повними протилежностями із розвитком сюжетної лінії. Артур, із яскравою уявою та

допитливістю, енергійно крокує по життю, легко заводячи друзів, буде стосунки, добивається своїх цілей. Джордж важко повсякденною працею добивається того, що вважає своїм обов'язком перед батьками: здобуває юридичну освіту та знаходить роботу у невеликій юридичній фірмі. Характери персонажів зображуються як повні протилежності і після моменту, що звів їх життєві стежки: коли Джорджа звинуватили у злочині, якого він не вчиняв, і через своє походження, він та його сім'я стали об'єктом загальної ненависті. Джордж вирішує змиритись із своєю долею та стійко переносити удари долі. Його мучить совість через те, що він не зміг виконати свій обов'язок перед сім'єю та стати успішним юристом.

Чудовий зразок постмодерної прози, роман побудований із використанням різноманітних технік оповіді. Зокрема, дуже різноманітними є поєднання мови наратора та мови персонажів, а також типи невластиво-прямого мовлення. У кожному із згаданих підтипів велику роль відіграє лексика. Можна виділити кілька лексичних груп, що часто вживаються, задіяні у реалізації авторського плану щодо зображення та характеристики персонажів, перш за все їх характерів, життєвих позицій та внутрішніх станів: це зокрема філософська (наратор), юридична та релігійна (Джордж), спортивна та історична лексика (Артур), а також оцінна та емотивна лексика, що вживається в усіх типах мовлення та для характеристики обидвох головних героїв. Останні дві групи є чи не найчисельнішими та найрізноманітнішими, оскільки зображення внутрішніх станів та переживань героїв є одним із пріоритетів автора. Спробуємо проаналізувати вживання оцінно-емотивної лексики у творі.

Оцінна та емотивна лексика вживається для опису та характеристики персонажів та детальної передачі їх внутрішніх станів, переживань, думок та емоцій. Ось лише кілька прикладів такої лексики: *cuddle, chastise, stomach, festered and burned and stank, merciless, unendurable, ghastly, brutal, bitter, desperate, absurd, preposterous, sibylline, agonizing, fierce, fantastic, dreary, atrocious, hopeless, wretched, overwhelming, hair-raising, ordeal, gloom, bastard, mess, hounding*.

Ще у більшій кількості представлені словосполучення: *forcibly install, disturbingly presented with a brother, silent enchantment, hot-hearted atheist, amiable revenge, powerful concentration, utterly ridiculous robustly flirtatious, indisputably true, intensely dangerous, inflexible anger, powerful intransigent mind, tremendous noise, iron certainty, bloody eyebrow, monstrous injustice, damn secret, damned materialist sceptic, damned difficult, subterranean dimness, preternatural calm, annoying part, absurdly sentimental cautious endorsement, senselessly attack, metaphysically respectful, thespian nature*.

Проведений стилістичний аналіз дозволяє виділити кілька функцій слів та словосполучень вказаної групи:

- 1) зображення внутрішніх станів персонажів;
- 2) вираження ставлення персонажів до оточуючої реальності;
- 3) висловлення авторської позиції при нарації подій;
- 4) підкреслення контрастності у характерах, емоційних станах, позиціях та діях двох головних героїв.

Сила та стилістичний потенціал оцінно-емотивної лексики можна проілюструвати наступним прикладом:

So when the Vicar preached the difference between right and wrong, would his congregation think him either a hypocrite or a dupe? When his mother visited the downtrodden, might they not tell her she would be better off saving her sympathy for her criminal son in his distant gaol? This was another thing he had done: he had sentenced his own parents. Was there no end to these tormented imaginings, to this pitiless moral vortex? He waited for a further descent, a washing-away, a drowning; but then he thought again of Maud [7, p. 189].

Уривок описує почуття Джорджа при згадці про батьків та сестру одразу після того, як його визнали винним та засудили до тюремного ув'язнення. Він є чудовим прикладом вживання оцінно-емотивної лексики через велику кількість одиниць вжитих у короткому відрізку тексту, а також тому, що сильні емоції та переживання не є характерними для даного персонажа. Завжди стриманий та дисциплінований, неемоційний та сором'язливий, Джордж сильно любить лише свою сім'ю та свою роботу. Відповідно, почуття обов'язку перед сім'єю спричиняє сильні страждання.

Лексичні одиниці, *hypocrite* та *dupe* вжиті для опису батька головного героя та фрази *would be better off saving her sympathy for her criminal son in his distant gaol* про його матір (Джордж уявляє, як люди ставитимуться до його батьків, почувши про його вирок та ув'язнення), показують, наскільки сильно він боїться, що його рідним доведеться розділити з ним сором, біль та приниження. Навіть незважаючи на те, що він не вчиняв ніякого злочину і звинувачений безпідставно, Джордж вважає, що все, що трапилось – це його вина. Ця вина змушує його нестерпно страждати. Автор застосовує кілька лексичних одиниць, щоб виразити глибину страждань та переживань героя: *tormented imaginings, pitiless moral vortex, a descent, a washing-away, a drowning*. Прикметники *tormented* (experiencing intense pain especially mental pain), *pitiless* (1) having or showing little or no pity or mercy; 2) lacking and reflecting lack of pity or compassion) використовуються для вираження болісності Джорджевих переживань, іменники *a descent, a washing-away, a drowning*, що використовуються як метафори, об'єднані семою смерті, зникнення та безпомічності перед нищівною силою, виражають повний відчай та безнадію героя.

Дослідження доводить, що оцінно-емотивна лексика, яка вживається у мовленні наратора та мовленні персонажів, належить до різних тематично-семантичних груп та вживається у комбінації із різними групами лексичних одиниць, що допомагає реалізувати авторський задум – показати, наскільки контрастними є герої. Так, у мовленні наратора найчастіше знаходимо поєднання оцінно-емотивної лексики із філософськими термінами, а також іншими типами лексем, які виявляють високий інтелектуальний рівень та енциклопедичні знання наратора. Лексика, що належить до групи оцінно-емотивних одиниць, часто належить до літературної чи поетичної лексики: *Once again he was the boy standing on the school desk, deploying his vocal tricks; the cynosure of raised eyes, the cause of mouths dropped open in credulity [7, p. 28].*

У цьому уривку наратор розповідає про те, як Артур використовував свої творчі здібності, щоб розважити друзів. Вживання великої кількості складних лексем (термінів, лексем, що вживаються у піднесеній мові, і так далі)

при описі повсякденної та простої картини із життя школяра характеризує наратора як високоосвічену людину: *deploy, cynosure, cause, credulity*.

Проаналізуємо ще один уривок, у якому є кілька яскравих прикладів вживання оцінно-емоційної лексики: *He felt little but **vigorous male competitiveness** when they were out on the endless ice battering seals to death. But one day they took a Greenland whale, and he found it **an experience of a different order** to any he had known before. To play a salmon might **be a royal game**, but when your Arctic prey weighs more than a suburban villa, it **dwarfs all comparisons*** [7, p. 32].

Цей уривок присвячений Артуру. Описуючи його подорож на китобійному судні, автор підкреслює такі риси, як сила, чоловічий характер та інші, за допомогою словосполучень: *vigorous male competitiveness, dwarf all comparisons, experience of different order*. Артура показано як уособлення чоловічості: це фізично сильний активний чоловік із сильною волею. Для того, щоб передати кожну із цих рис, автор використовує низку оцінних та емоційних одиниць у мовленні наратора, а також у мовленні персонажа, перш за все у невластивому мовленні. Так, описуючи як підростає юний Артур, автор використовує наступні лексичні одиниці: *faithful, brave, amorous, vigorous, virtuous, noble* (вони описують ідеал, на який орієнтувався Артур). Ефект посилюється алюзією на вік лицарства:

*For Arthur the root of Englishness lay in the long-gone, long-remembered, long-invented world of chivalry. There was no knight more **faithful** than Sir Kaye, none so **brave and amorous** as Sir Lancelot, none so **virtuous** as Sir Galahad. There was no pair of lovers **truer** than Tristan and Iseult, no wife fairer and more faithless than Guinevere. And of course there was no **braver** or more **noble** king than Arthur* [7, p. 30].

Уривок описує середовище, в якому ріс хлопець: романтичні історичні казки та легенди, які розповідала йому мати. Знаючи, що у нього були предки-аристократи та предки-лицарі, він відчував себе зобов'язаним поводитись так, як вони.

Особливо велика група емоційних та оцінних слів вживається для того, щоб показати сильну та пристрасну натуру героя, силу його почуттів та прагнень: *vigorous male competitiveness, hot-hearted atheist, amiable revenge, powerful concentration, forcibly install, robustly flirtatious, bloody eyebrow, indisputably true, damned difficult, repugnant idleness, intensely, dangerous, steady, inflexible anger, damn secret, utterly dutiful, powerful intransigent mind, damned materialist sceptic, iron certainty, tremendous noise, monstrous injustice, squalid reversal*.

Артистична та пристрасна натура персонажа показана через його сприйняття світу у всьому багатстві та різноманітті кольорів, тонів та напівтонів, у тому числі і якщо йдеться про його сприйняття стосунків із близькими людьми. У наступному уривку бачимо, як Артур реагує всіма фібрами душі на хворобу своєї дружини: *He did the **raging** for both of them... Each **uncomplaining cough** sent a **pain**, not through her, but through him; she brought up a little blood, he brought up **gouts of guilt**... Whatever his **fault**, whatever his **negligence**, it was done...* [7, p. 95].

Вживання паралельних конструкцій при описі страждань Туї та реакції Артура (*pain not through her, but through him; she brought up a little blood – he brought up gouts of guilt*), використання епітетів (*uncomplaining cough*) та

метафор (*send pain through him, gouts of guilt*), лексичних одиниць із оцінним та емоційним значеннями (*do the raging, fault, negligence*) передає силу та глибину переживань головного героя.

Зовсім по-іншому описується другий головний герой – Джордж. Наведемо кілька прикладів: *His appearance is essentially oriental in its **stolidity**... [7, p. 157]. Isn't stolid what a **typical** solicitor is meant to be? [7, p. 158]. Be **stolid**, he told himself, be **stolid** [7, p. 198]. So he tried to remain **stolid** when he learned that ten thousand signatures had now been gathered ... [7, p. 213].*

Повторення лексичної одиниці *stolid* (having or revealing little emotion or sensibility; impassive) використовується, щоб показати, наскільки важливим був внутрішній та зовнішній спокій для персонажа, як багато зусиль він тратив на те, щоб дотримуватись його ідеалу. Таке розуміння ідеалу мало дві причини: герой мав східне походження, де спокій ідеалізується, а також виріс у сім'ї священника, що практикувала християнські цінності із фанатизмом новонавернених. Риси, яку з дитинства культивував у собі Джордж, передається наступними лексичними одиницями: *calm, peace, untouched, unemotional, reserved, perfect composure, orderliness and calm etc.*

*No matter what lies had been told, no matter the whispering campaign, the slurs on his ancestry, the deliberate distortions of the police and of other witnesses, he would, ad did, face his accusers with **perfect composure*** [7, p. 182].

Удари долі змушують Джорджа переживати надзвичайно сильний стрес. Цікаво прослідкувати, як комбінація лексичних одиниць, що належить до лексико-семантичних груп «спокій» та «організованість, дисципліна», співіснують із лексемами, що позначають та виражають сильні душевні переживання. Наприклад: *And then his capacity for **calm professional analysis** ran out. He felt immensely tired and yet also over-excited. His **sequential thoughts** lost their **steady pace**; they **lurched**, they **plunged ahead**, they **followed emotional gravity**. It was suddenly borne in upon him that until minutes ago only a few people – mostly policemen, and perhaps some foolishly ignorant members of the public, the sort who would beat on the doors of a passing cab – had actually assumed him guilty* [7, p. 184].

Автор описує роздуми та емоції Джорджа після суду: *immensely tired, over-excited, lurch, plunge ahead, emotional gravity*. У сукупності вони передають комбінацію втомленості та відчаю головного героя.

Герої також використовують різні лексичні одиниці для вираження своїх точок зору – *he thinks, he believes, he knows, he wants, he is determined, determination, zeal, objection, willing, aspire, longing* (Артур) та *to believe, to be aware, to feel, to expect* (Джордж).

Висновки. Література постмодернізму є невичерпним джерелом мовознавчих та літературознавчих досліджень. Перспективним напрямком у дослідженні мовних особливостей постмодерного роману є взаємодія різнорівневих засобів у вираженні авторського задуму. Так, у романі «Артур і Джордж» Дж. Барнса всіляко протиставляються два головних герої. У сприйнятті Артура світ є або дуже поганим, або дуже добрим, його сприйняття людей часто передається прикметниками та прислівниками у вищому та найвищому ступені порівняння, його внутрішні стани описуються за допомогою оцінної та емоційної лексики,

що часто має сему максимально сильного чи глибокого вияву певної ознаки. Джордж, натомість, намагається використувати прикметники та прислівники із фразами типу *so to say*, *perhaps*, *that is to say*, інфінітивними конструкціями типу *seem to be* та іншими фразами, наприклад, *look like*. В описі внутрішніх станів Джорджа преваляє лексика, що належить до лексико-семантичних полів «спокій» та «організованість, дисципліна». Наступним кроком дослідження вираження ідеї контрасту має бути вивчення інших мовних засобів у їх функціонуванні, зокрема дослідження граматичних конструкцій.

Література:

1. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти : автореф. дисер. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / О.Л. Бессонова. – К., 2003. – 29с.
2. Ветюгова Л.А. Лексические средства выражения и описания эмоций в немецком языке [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2008/III/uch_2008_III_00035.pdf.
3. Грекова В.Е. Обозначение эмоций в языке: национально-культурный аспект [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://iling-ran.ru/avtoreferats/grekova_v.pdf.
4. Лукьянова Н.А. О соотношении понятий экспрессивность, эмоциональность, оценочность / Н.А. Лукьянова // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск, 1976. – Вып. 5. – С. 20–32.
5. Ретунская М.С. Английская аксиологическая лексика : [монография] / М.С. Ретунская. – Нижний Новгород, 1996. – 272 с.
6. Шаховский В.И. Языковая личность в эмоциональной коммуникативной ситуации / В.И. Шаховский // Филологические науки. – 2002. – № 4. – С. 59–67.

7. Barnes J. Arthur and George / J. Barnes. – London, Vintage Books, 2005. – 504 p.
8. Free Online Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.thefreedictionary.com>.

Андрушак О. В., Фитьо Т. Я. Функции оценочной и эмотивной лексики в постмодерном романе (на примере романа «Артур и Джордж» Дж. Барнса)

Аннотация. В статье проанализировано функционирование оценочно-эмотивной лексики в романе Дж. Барнса «Артур и Джордж». Установлено, что кроме традиционных функций описания и характеристики персонажей и нарратора, эта группа единиц задействована в отражении контраста между главными героями.

Ключевые слова: постмодернистский роман, нарратор, персонаж, техника контрастного параллелизма, оценочно-эмотивная лексика.

Andrushchak O., Fito T. Functions of evaluative and emotive vocabulary in postmodern novel (based on the novel 'Arthur and George' by J. Barnes)

Summary. Functioning of evaluative and emotive vocabulary is analyzed. Apart from traditional functions of describing and characterizing personages and narrator, the function of reflecting contrast between the main characters is discussed.

Key words: postmodern novel, narrator, personage, technique of contrastive parallelism, evaluative and emotive vocabulary.

Бердіна О. О.,

аспірант

Маріупольського державного університету

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИЧНОЇ ТА МОРФОЛОГІЧНОЇ МОТИВАЦІЇ ГРАДАЦІЙНОГО ЗНАЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКИХ ДІЄСЛОВАХ

Анотація. У статті на матеріалі англійських дієслів з градаційною семантикою визначенні особливості морфологічної та семантичної мотивації градаційного значення. Встановлені типи семантичної деривації градаційного значення дієслів з градаційним компонентом в англійській мові. Виявлено, що градаційне значення виникає в результаті семантичних зрушень у структурі лексичного значення слова

Ключові слова: градація, градаційна ознака, мотивація, семантична та морфологічна деривація.

Постановка проблеми. Різні аспекти градації завжди знаходились у центрі уваги вітчизняних та зарубіжних лінгвістів [1; 4; 5; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20]. Градація відіграє значну роль у процесах концептуалізації і категоризації, оскільки вона, по-перше, слугує засобом акумуляції знань про міру, ступінь та інтенсивність різних феноменів; по-друге, часто приймається як ознака, покладена в основу впорядкування уявлень про явища навколишнього світу та систематизації фактів мови [8].

В лінгвістиці сформувались різні підходи до вивчення градації. У ХХ ст. з'являються роботи, які пов'язані з різномірними способами вираження градації [3; 5; 13; 14]. Викликають також інтерес як парадигматичні, так і синтаксичні аспекти категорії, що вивчається [4; 7; 8; 12].

У дослідженні градація розглядається як семантична категорія, яка відображає здатність якісної ознаки варіюватися та змінюватися за ступенем по відношенню до норми цієї ознаки. У змістовному плані градація пов'язана з реалізацією в мові категорії якісної оцінки та є універсальним типом семантичних відносин у мові [14, с. 83]. До дієслів з градаційним компонентом відносяться такі лексичні одиниці, як *weak* – слабшати (*make weak or weaker*); *weaken, enfeeble* – робити слабким чи слабшим, слабшати, послаблювати.

Питання про статус категорії градації як мовної категорії стало цікавим та актуальним на сучасному етапі розвитку мови, як організованої системи, де лексика відображає реальний світ та становить собою сукупність різних підсистем.

В сучасній лінгвістиці певний інтерес представляють багатозначні слова, оскільки окреме ЛСВ може бути використане з метою освоєння чи концептуалізації нових ситуацій. Будь-яке слово – це і «одиниця зберігання» інформації про світ, і засіб концептуалізації нових об'єктів і ситуацій, інструмент когнітивного освоєння реальності [6, с. 397]. Так, в англійській мові більшість дієслів з багатозначними та мають декілька ЛСВ, серед яких є ЛСВ з градаційним компонентом, наприклад, *spice* – оживити:

1) *add a spice or spices to / flavour with spice* – додати спецію чи спеції до / приправити спецією; 2) *add interest or piquancy to / enliven / make more sensational* – додати інтерес чи пікантності до / оживити / зробити більш чуттєвим.

Аналіз мовного матеріалу свідчить, що одним із джерел градації може бути внутрішня форма слова (термін О.О. Потєбні). У нашому дослідженні ми керуємось концепцією О.О. Потєбні, який розглядає внутрішню форму як найближче етимологічне значення слова, засіб, яким виражається зміст. Слово виражає не весь зміст поняття, а одну із ознак, саме ту, яка в народному світогляді вважається найважливішою [10].

Градація також може базуватися на відповідних семах. В.Г. Гак виділяє наявність у значенні слова три типи семантичних ознак: ядерну, диференційну та потенціальну [2]. Ядерна сема позначає постійну ознаку предмету чи дії; у структурі ЛСВ слова характеризується істотною специфікою [4, с. 64]. Вона є його центром, опорою і відображає в семантиці мовної одиниці ознаки, властиві цілим класам позалінгвістичних об'єктів. Ядерна сема може слугувати підґрунтям для утворення градаційної ознаки дії. Диференційні семи – це компоненти значення слова, за якими об'єкти розмежовуються усередині одного класу. Й.А. Стернін та З.Д. Попова визначають такі семи як «більш конкретні значення, які відрізняють семи слова як його індивідуальну сутність від інших протиставлених значень» [9, с. 47]. Натомість Д.М. Шмельов вважає, що «елементи значення» слів виступають як диференційні семантичні ознаки останніх, які були виділені в результаті порівняння певним чином зіставлюваних один з одним одиниць лексики» [15, с. 13]. Наприклад, у слові *dilute* – розбавляти – диференційна сема *strength* – сила, що наявна в ЛСВ: *diminish the brilliance or strength of (colour)* – зменшити яскравість або силу (кольору), актуалізується в ЛСВ: *make (a liquid) thinner, weaker, or less concentrated by adding water or other solvent / make (a gas) less concentrated by admixture* – зробити (рідину) тонше, слабкіше або менш концентрованою, додавши воду або інші розчинники / зробити (газ) менше концентрованим за допомогою домішок – та акцентує увагу на ступені концентрації рідини. Для лексичної одиниці притаманні і потенційні семи, що віддзеркалюють другорядні, додаткові ознаки об'єкту, не наявні в ЛСВ.

О.Й. Шейгал стверджує, що в лексичних одиницях семантична продуктивність, як правило, відбувається на базі метафоричного та метонімічного переносів [14, с. 56]. Автор наводить приклад: *greedy* – жадібний : 1) *filled with strong desire for more (food, wealth ...)* – сильне бажання володіти певним об'єктом; 2) *intensely desirous* – будь-яке

сильне бажання. Тобто структура градаційного значення змінюється в бік зменшення кількісної ознаки, при цьому кількісна оцінка зберігається як одна з ознак предмета. Цієї думки дотримується і Д.М. Шмельов, який вважає, що в різних типах метафор по-різному здійснюється зв'язок значень. Метафоризація здійснюється шляхом руху від більш конкретного до більш абстрактного, де переносне значення зберігає зв'язок з похідною семантичною ознакою [15]. Метафорична градація виникає як результат глибокого внутрішнього семантичного перетворення слова. Таким чином, метафора виступає універсальним засобом утворення градації.

Об'єктом роботи постають дієслова з градаційним значенням, предметом дослідження – засоби утворення градаційного значення, особливості семантичної й морфологічної мотивації градаційної семантики дієслів в англійській мові.

Метою дослідження є виявлення особливостей семантичної та морфологічної деривації градаційних ознак дієслів та опис різновидів мотивації дієслів.

Виклад основного матеріалу. Корпус мовного матеріалу склали 3057 дієслів з градуальною семою, формування якого проводилось методом суцільної вибірки з тлумачного словника англійської мови «The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles» у двох томах за редакцією У. Трамбула і А. Стівенсона [SOED].

Аналіз способів семантичної репрезентації досліджуваних одиниць свідчить, що при укладанні корпусу лексики з градаційним значенням із лексикографічного джерела слід спиратися на слова-градуатори, які мають у своєму значенні квалітативну чи міряльну сему, на словотворення дієслів, а саме на афікси в структурі дієслів, які можуть виражати зменшення чи зростання градаційної ознаки. Під словами-градуаторами розуміються слова, які вказують на ступінь прояву ознаки (*too, such, so, like, quickly, sharply* та інші). Наприклад, *whip* – зганяти докупи – *move quickly and violently, or to make something do this* – рухатися швидко і жорстоко; *charge* – штурмувати – *deliberately run or walk somewhere* – навмисно бігти або йти кудись; *creep* – повзати – *move in a quiet, careful way, especially to avoid attracting attention* *creep* – рухатися тихим, уважним чином, особливо, щоб не привертати увагу повзанням. Тобто в лексичному значенні одиниці наявний квалітативний компонент, який створює передумови для градування.

Для визначення дієслів з градаційною семою було застосовано метод компонентного аналізу, за допомогою якого встановлюється значення дієслів з градаційною семою та особливості семантичної деривації дієслів з градаційним компонентом.

Різновиди мотивації градаційного значення дієслів.

Аналіз способів семантичної репрезентації досліджуваних одиниць свідчить, що при укладанні корпусу лексики з градаційним значенням із лексикографічного джерела слід спиратися на слова-градуатори, які мають у своєму значенні квалітативну чи міряльну сему, на словотворення дієслів, а саме на афікси в структурі дієслів, які можуть виражати зменшення чи зростання градаційної ознаки. Під словами-градуаторами розуміються слова, які вказують на ступінь прояву ознаки (*too, such, so, like, quickly, sharply* та інші). Наприклад, *whip* – зганяти докупи – *move*

quickly and violently, or to make something do this – рухатися швидко і жорстоко; *charge* – штурмувати – *deliberately run or walk somewhere* – навмисно бігти або йти кудись; *creep* – повзати – *move in a quiet, careful way, especially to avoid attracting attention* *creep* – рухатися тихим, уважним чином, особливо, щоб не привертати увагу повзанням. Тобто в лексичному значенні одиниці наявний квалітативний компонент, який створює передумови для градування.

Для визначення дієслів з градаційною семою було застосовано метод компонентного аналізу, за допомогою якого встановлюється значення дієслів з градаційною семою та особливості семантичної деривації дієслів з градаційним компонентом.

Різновиди мотивації градаційного значення дієслів.

Аналіз градаційних дієслів дозволив виділити декілька засобів мотивації градаційного значення:

1. Внутрішня форма слова. Градація може бути вмотивована внутрішньою формою слова. Наприклад, *hate* – ненавидіти [Old English *hatian* «to hate», from Proto-Germanic **haton* (cognates: Old Saxon *haton*, Old Norse *hata*, German *hassen*, Gothic *hatan* «to hate»), from PIE root **kad-* «sorrow, hatred» (cognates: Avestan *sadra-* «grief, sorrow, calamity», Greek *kedos* «care, trouble, sorrow», Welsh *cas* «pain, anger»):

а) *have feelings of hostility or strong antipathy towards* (від староанглійської *hatian* – ненавидіти – з протогерманської **haton* (східний з старосаксонським *haton*, старонорвезьким *hata*, німецьким *hassen*, готичним *hatan* – ненавидіти), від кореня **kad-* – горе, ненависть (східний з: вестійським *sadra-* – горе, сум, нещастя, грецького *kedos* – турботи, неприємності, печаль, валійським *cas* – біль, гнів);

б) «мати почуття ворожості чи сильну антипатію до». Як засвідчує приклад, етимологічна інформація дозволяє зрозуміти внутрішню форму слова, що в наведеному прикладі допомагає осмисленню семантики *hate* – ненавидіти, в особливості мотивацію градаційного ЛСВ1. Також стає цікавим той факт, що внутрішня форма слова дозволяє виявити негативну забарвленість градаційного значення.

2. Афіксація. Градаційне значення може також базуватися на афіксації. Префікси та суфікси виражають зменшення (*under-, dis-, in-, mis-, de-, -ate, -en*) чи зростання (*em-, in-, out-, -fy, -en, -ish*) градаційної ознаки. Так, у слові *deplore* – дуже жалкувати – префікс *de-* демонструє зниження градуальної ознаки «сила почуттів». А в дієслові *amplify* – посилювати, робити більшим – суфікс *-fy* фіксує зростання ознаки «розміру», чи в слові *dulcify* – підслащувати – зростання градаційної ознаки «кількості»; суфікс *-ize* в слові *aromatize* – зробити більш ароматним – посилює ознаку «кількості». Компонентний аналіз показав, що ті ж самі афікси фіксують як зростання, так і зменшення градаційної ознаки. Наприклад, префікс *in-* в слові *infatuate* – запаморочити голову – послаблює сему «ясність розуму» і тим самим зменшує градаційну ознаку «сили». У слові *ingurgitate* – поглинати жадно їжу – навпаки, префікс *in-* посилює сему «активності» процесу. Такий компонент значення може розглядатися спостерігачем у кількісному та якісному відношенні, та при цьому збільшується ступінь прояву градаційної ознаки «кількості».

Наведемо інший приклад, що засвідчує вмотивованість градації афіксацією. У слові *hypercriticize* – піддати безжальній критиці, *criticize excessively or unduly / be*

hypercritical – критикувати надмірно або неправильно / бути прискіпливим префікс *hyper-* вказує на високий ступінь дії *over*, у цьому випадку – на процес надмірного процесу критики. Необхідно відзначити, що зустрічаються випадки, коли співіснують декілька засобів мотивації градаційного значення: суф. + вн. ф.; преф. + вн. ф.. Так, у слові *outrun* – випередити – градаційне значення мотивовано і префіксом *out-*, семантика якого вказує на середній ступінь інтенсивності дії – *higher*, й внутрішньою формою слова, де етимологічне походження слова вказує на наявність градаційної семи в значенні ЛО (cognates: Sanskrit *ut* «up, out»; *uttarah* «higher, upper, later» близьке з санскритським *ut* – вгору; *uttarah* – вищий, верхній, пізніше) – *run faster or further than / leave behind by greater speed* – бігти швидше і далі, ніж / залишити позаду завдяки більшій швидкості) [22]. До афіксів дієслів, що стали мотиваторами градаційного значення, відносяться *dis-, de-, di, be-, em-, in-, -fy, -en*.

Значення дієслова включає градаційну сему дії та процесу. Рівним чином, градаційне ЛСВ слова може ґрунтуватися на відповідних семах. Погоджуючись з концепцією В.Г. Гака, у значенні слова були виділені три типи семантичних ознак чи сем: ядерна, диференційна та потенційна [2].

3. Ядерна сема. Як показав аналіз мовного матеріалу, ядерна сема служить основою для виникнення градаційного значення. Наприклад, *babble* – лепетати: а) *utter inarticulate or indistinct sounds, like a child*; б) *talk excessively or inopportunistly*; в) говорити надмірно чи невлад; говорити утомливо багато. У ЛСВ *utter inarticulate or indistinct sounds, like a child* – вимовляти незрозумілі або нечіткі звуки, як дитина – слова *babble* – лепетати – архісемою чи ядерною семою виступає *indistinct* – невиразний, яка слугує джерелом для градування дії з ознакою «надмірно незрозумілого мовлення»: *talk excessively or inopportunistly; prate*.

4. Диференційна сема. Градаційний компонент дієслова може базуватися й на диференційній семі. Наприклад, *blat* – бовтати, репетувати: *bleat, make a sound like a bleat / make a loud harsh noise / talk garrulously or impulsively* – нити, робити звук, як микання / робити різкий та гучний шум / розмовляти балакуче чи під враженням. Як засвідчує приклад, диференційна сема *bleat* – вити – актуалізується в градаційному ЛСВ слова *make a loud harsh noise / talk garrulously or impulsively* та акцентує увагу на зміні тону голосу.

5. Потенційна сема. Градаційний компонент може формуватися на основі потенційної семи, тобто виникати на основі семантичних асоціацій. Наприклад, значення *become stronger or more intense / increase in strength to a certain point / spec. (of the wind) increase in force, blow more strongly* – стати сильніше або більш інтенсивним / збільшити міцність до певної точки / (щодо вітру) збільшити силу, дути сильніше – у слові *rise* «зростати, підводитися» базується на потенційній семі *get up from a lying, sitting, or kneeling posture* – підводитися з сидячої, лежачої позиції. Як показує приклад, виникають асоціації між ЛСВ цього слова: сема *get up* – піднятися – актуалізується в градаційному ЛСВ *spec. (of the wind) increase in force, blow more strongly* – (щодо вітру) збільшити силу, дути сильніше – у вигляді семи *increase* – підвищуватися, зростати (про силу вітру). Сема *get up* – піднятися – не наявна в ЛСВ *spec. (of the wind) increase in force, blow more strongly* – (щодо

вітру) збільшити силу, дути сильніше – чи в ЛСВ *become stronger or more intense* – стати сильніше або більш інтенсивним, але в обох значеннях наявні асоціації з ознакою «зростання», яка реалізується в градаційних значеннях у вигляді семи «зростання сили».

6. Метафоризація. Серед засобів утворення градації особливе місце належить метафорі, семантична мотивованість якої заснована на одному або декількох конкретних ознаках початкового значення і через них пов'язана зі всім змістом слова. Наприклад, *polish* – удосконалювати: *make more elegant or cultured* – зробити більш елегантним чи культурним. Як показує приклад, у ЛСВ слова *make more elegant or cultured* – зробити більш елегантним чи культурним – відбувається метафоричний перенос із заміною компонентів, як правило, ядерний компонент змінюється на диференційний. Так, сема *smooth* – рівний – у ЛСВ *make smooth, and usu. glossy, by friction* – зробити гладким та глянцеvim за рахунок тертя – знаходять відображення в переносному значенні дієслова *make more elegant or cultured* – зробити більш елегантним чи культурним, оскільки відбувається метафоричний перенос на основі семантичних асоціацій.

7. Каузатія. Особливе місце серед засобів формування градації займає процес каузатії. Перш за все, диференційним компонентом градаційного ЛСВ слова може бути і сема каузативності. Наприклад, *relent* – пом'якшити: *cause to soften in temper* – змусити поліпшати настрій. Сема каузатії спонукає градаційну ознаку «стану» до зміни, а саме до пом'якшення почуттів по відношенню до суб'єкту.

Цікаво відзначити, що в результаті аналізу дієслів з градаційним компонентом були виявлені певні особливості відносин між ЛСВ. Часто диференціація декількох ЛСВ за ознакою інтенсивності супроводжується розширенням об'єму поняття, наприклад, *bloom* – розквітати: *bear flowers / come into flower / colour with a soft warm tint* – виростити квіти / перетворитися на квітку / розфарбувати в м'який теплий відтінок. Як показує приклад, у семантичну структуру слова вводиться новий градаційний ЛСВ, і парадигма ЛО *bloom* – розквітати – розширюється. Наявні також й випадки звуження значення. Наприклад, *cheek* – нахабнічати: *address cheekily or saucily* – звертатися нахабно чи зухвало. Наведений приклад засвідчує, що градаційне значення *address cheekily or saucily* – звертатися нахабно чи зухвало – є результатом звуження об'єму поняття.

Також помічено, що в похідних ЛСВ збільшення інтенсивності ознаки, що називається, тягне за собою зміну оцінного знаку з позитивного на негативний, наприклад, *rose-colour* – розовіти: *make red or rosy / make (a thing, circumstance, event) seem pleasant or attractive* – зробити розовим чи червоним / зробити так, щоб (річ, обставини, події) здавались приємними чи привабливими. Семантика ЛСВ у переносному значенні позитивно забарвлена й виникла із попереднього ЛСВ дієслова *rose-colour* – розовіти, значить, потенційні семи *red* – червоний, *rosy* – розоватий має меліоративну спрямованість градаційного значення дієслова.

Висновки. Категорія градації – це мовна категорія, яка існує на лексико-семантичному рівні і представлена різними типами градаційних ознак. Семантичні ознаки градації характеризуються вимірністю, релятивністю та динамічністю.

Семантичний аналіз дієслів з градаційним компонентом дозволив виявити особливості морфологічної та семантичної мотивації градаційного значення дієслів в англійській мові. Градаційне ЛСВ може бути мотивоване, головним чином, коренем, тобто внутрішньою формою слова, яка відновлює початковий образ, що слугує основою для побудови градації. Градаційні значення також утворюються за допомогою афіксів, зокрема найбільш продуктивними є суфікси *-fy*, *-ize*, *-en* та префікси *in-*, *over-*, *de-*. До непродуктивних афіксів належать *a-*, *be-*, *ex-*, *-ish*. Регулярними є випадки, коли градаційне ЛСВ мотивоване і коренем, і афіксом.

Серед засобів утворення градації особливе місце належить метафорі, семантична мотивованість якої заснована на одному або декількох конкретних ознаках початкового значення і через них пов'язана зі всім змістом слова. Градаційний ЛСВ слова ґрунтується, головним чином, на потенційній, диференційній та ядерній семах, беручи витоки з першого ЛСВ слова. Семантичні зміни в слові супроводжуються розширенням значення ЛО, що зустрічається частіше, ніж звуження, при активізації та нейтралізації певних сем, а також зміною оцінного забарвлення градаційного компонента слова з позитивного на негативний чи навпаки.

Отже, градаційне значення виникає в результаті семантичних зрушень у структурі лексичного значення слова, що приводить до перебудови семантичної ієрархії і до виникнення градаційного ЛСВ, а зрештою – до семантичної еволюції лексичної системи мови.

В результаті дослідження окресленої теми були виявлені і подальші перспективи в роботі. Так, питання семантичного розвитку градаційних значень дієслів набувають цінності, оскільки саме послідовний процес еволюції градаційного компоненту в складі лексичного значення дієслова зумовлює об'єктивні причини виникнення та зміни градаційної семи.

Література:

1. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю.Д. Апресян. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1995. – 364 с.
2. Гак В.Г. Языковые преобразования / В.Г. Гак. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1998. – 768 с.
3. Кирьян А.Д. Градация как способ организации лексико-семантической группы : дис. ... канд. филол. наук / А.Д. Кирьян. – М. : 1981. – 186 с.
4. Колесникова С.М. Функционально-семантическая категория градуальности в современном русском языке / С.М. Колесникова. – М. : Высшая школа, 2010. – 279 с.
5. Костусьяк Н.М. Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників / Н.М. Костусьяк. – Луцьк : Вежа, 2002. – 179 с.
6. Кустова Г.И. Когнитивные модели в семантической деривации и система производных значений / Г.И. Кустова // Вопросы языкознания, 2000. – № 4. – С. 85–109.
7. Марчук Л.М. Категорія градації в сучасній українській літературній мові : дис. ... доктор. филол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л.М. Марчук. – К. : 2008. – 368 с.

8. Подуфалова Т.В. Когнитивно-семантические та функциональные особенности градации в российской мове : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Российская мова» / Т.В. Подуфалова. – Харьков, 2007. – 20 с.
9. Попова З.Д., Стернин И.А. Лексическая система языка / З.Д. Попова, И.А. Стернин, М. : Либроком, 2011. – 172 с.
10. Потенция А.А. Мысль и язык [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://philologos.narod.ru/potebnja/poteb_lth.htm.
11. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи. – Воронеж : Воронеж. ун-т, 1985. – 170 с.
12. Халина Н.В. Категория градуальности в слове и тексте / Н.В. Халина. – Барнаул : Алт. ун-та, 1993. – 160 с.
13. Шведова Н.Ю. Русский язык: избранные работы / Н.Ю. Шведова. – М. : Языки славянских культур, 2005. – 640 с.
14. Шейгал Е.И. Градация в лексической семантике. – Куйбышев : Куйбыш. гос. пед. ин-та, 1990. – 95 с.
15. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.
16. Bierwisch M. The semantics of gradation. In dimensional adjectives / M. Bierwisch, E. Lang. – Berlin : Springer-Verlag, 1989. – 261 p.
17. Bolinger D. Degree words / D. Bolinger. – The Hague. – Paris : Mouton, 1972. – 324 p.
18. Kennedy C., McNally L. Scale Structure, Degree Modification, and the Semantics of Gradable Predicates // Language, NY, 2005. – Vol. 81. – № 2. – P. 345–381.
19. Osgood Ch.E., Suci G.J., Tannenbaum P.H. The measurement of meaning. – Urbana, Chicago and London : University of Illinois Press, 1987. – 347 p.
20. Sapir E. Gradience. A study in semantics // Philosophy of science. – 1994. – Vol. II. – № 2. – P. 65.
21. The Shorter Oxford English Dictionary / Editor A. Stevenson. – Oxford University Press, 2007.
22. Harper Douglas Online Etymological Dictionary of the English Language : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.etymonline.com>.

Бердина О. А. Особенности семантической и морфологической мотивации градуального значения в английских глаголах

Аннотация. В статье на материале английских глаголов с градуальной семантикой определены особенности морфологической и семантической мотивации градуального значения. Установлены типы семантической деривации значения глагола с градационным компонентом в английском языке. Выявлено, что градуальное значение возникает в результате семантических изменений в структуре лексического значения слова.

Ключевые слова: градация, градуальный признак, мотивация, семантическая и морфологическая деривация.

Berdina O. Peculiarities of morphological and semantic motivation of gradual meaning in English verbs

Summary. This paper is focuses on gradation which is studied on the materials of verbs with gradual component. Peculiarities of semantic and morphological motivation of gradual meaning were established. Gradual meaning is occurred as the result of semantic changes in word structure.

Key words: gradation, gradual mark, motivation, semantic and morphological derivation.

Бессонова О. Л.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри англійстики та американістики
Університету Св. Кирила та Мефодія

ЕВОЛЮЦІЯ ЗАСОБІВ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТІВ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ XVIII–XXI СТ.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню еволюції засобів вербалізації концептів негативних емоцій FEAR, SORROW, DISGUST та ANGER. На основі мовних даних з лексикографічних джерел та художніх творів періоду з XVIII по XXI століття здійснено реконструкцію чотирьох концептів базових негативних емоцій. У статті визначено ключові поняття, що становлять термінологічний апарат дослідження, описано еволюцію засобів вербалізації аналізованих концептів в англійському художньому дискурсі.

Ключові слова: емоція, емотивність, концепт, діахронія, вербалізація.

Постановка проблеми. У руслі антропоцентричної парадигми лінгвістичних розвідок спостерігається посилення інтересу науковців до емоційної сфери людини. Вербальні та невербальні засоби відбиття емоцій плідно вивчаються в межах когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики. Дослідники відносять проблему емотивності до числа першочергових задач антропоцентричної лінгвістики (В. Апресян, А. Баранов, В. Болотов, О. Вольф, В. Гак, В. Маслова, Л. Піотровська, Ю. Сорокін, В. Телія, В. Шаховський, А. Вежбицька, F. Danes, B. Charleston, Z. Kovečes, G. Lakoff, W. Noth та інші).

Однією з важливих сфер використання даних, добутих емотіологією, стала лінгвокультурологія, в якій використовуються положення про універсальність та інтегральний характер емоцій та національно-культурну специфіку вираження суб'єктивної сфери *homo loquens* засобами різних мов [1, с. 45]. Обґрунтування необхідності розмежування понять «емоційність» та «емотивність» та виявлення кордонів емотивності одиниць мови – основні теоретичні проблеми, на основі яких з'явилися нові роботи, що обґрунтовують характер окремих виявлень впливу суб'єктивної сфери особи на особливості мовних одиниць у різних лінгвокультурах [1; 3; 5; 6; 9; 10; 11].

Взаємодія мови, емоцій та свідомості залишається пріоритетною темою різноманітних міждисциплінарних досліджень, оскільки емоції певною мірою супроводжують людину в усіх сферах її життєдіяльності, у поступовому освоєнні нею світу, у когнітивно-мовній діяльності людини, іншими словами, «емоція – справді міждисциплінарний предмет» [2, с. 9]. Отже, є усі підстави вважати емотіологію, яка зародилася в руслі структурно-системного мовознавства, однією з передових сфер мовознавства. На думку В. Шаховського, емоційність розглядається як важлива якість процесу мовленнєвої діяльності та комунікації, що регулює основні процеси народження значення та фор-

мування прагматики висловлювань. Це визначає важливе місце лінгвістики емоцій у прагмалінгвістичній та комунікативно-діяльностній парадигмах дослідження, які окреслили нові наукові пріоритети в мовознавстві [11, с. 57].

Традиційно емоції розглядали в рамках філософської парадигми, у психології. На часі емоції стали об'єктом дослідження не лише психології, але й лінгвістики [13; 16; 17; 18; 19; 20]. Це пов'язано з антропоцентричною спрямованістю лінгвістики, об'єктом дослідження якої стає особистість людини. Розвиток антропоцентризму сприяв тому, що лінгвістика вже не могла залишити без уваги сферу емоцій як «найбільш людський» фактор у мові. Сучасні лінгвістичні студії свідчать про те, що емотіологічна парадигма або лінгвістика емоцій поряд з функціональною, комунікативною, когнітивною, текстоцентричною, прагматичною та іншими парадигмами займає рівноправне місце в сучасній лінгвістиці [9; 10; 11; 15].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного опису базових концептів негативних емоцій, окремі аспекти яких хоча й були об'єктом низки досліджень, але не створювали загальної і більш-менш вичерпної картини важливої ділянки картини світу. Робота є, безумовно, актуальною і тому, що на тлі розгорнувшись в останні роки активних лінгвокогнітивних та лінгвокультурологічних досліджень особливої значущості набирає реконструкція на основі мовних даних таких емоційних концептів, які є базовими для мовної особистості. Слід наголосити на тому, що особливості вербалізації концептів негативних емоцій розглядаються в діахронічному аспекті, що на цьому етапі вважається одним з найважливіших напрямків сучасної емотіології та когнітивної лінгвістики.

Метою дослідження є встановлення засобів репрезентації концептів негативних емоцій FEAR, SORROW, DISGUST та ANGER в англійському художньому дискурсі та опис їх еволюції у XVIII, XIX, XX і XXI ст.

Матеріалом дослідження слугували 113 одиниць, що є ключовими номінантами, синонімами або дериватами імен концептів SORROW, FEAR, ANGER та DISGUST, дібрані з лексикографічних джерел, та 1350 контекстів, в яких функціонують лексеми-репрезентанти аналізованих концептів негативних емоцій. Матеріал було дібрано з художніх текстів англійських авторів XVIII, XIX XX і XXI століть. У ході дослідження було використано концептуальний аналіз (для встановлення структури концептів негативних емоцій), компонентний аналіз (для визначення семантичних ознак ключових репрезентантів емоційних концептів), метод кількісних підрахунків (для визначення

продуктивності засобів вираження концептів негативних емоцій у кожний з періодів).

Виклад основного матеріалу. Зі списку базових емоцій, запропонованого психологом К. Ізардом (Ізард, 2007), для дослідження було дібрано чотири негативні емоції: смуток – *sorrow*, страх – *fear*, гнів – *anger*, відраза – *disgust*. Саме ці чотири концепти залучено до аналізу тому, що, по-перше, багато дослідників в області психології відносять їх до базових емоцій (П. Симонов [8], К. Ізард [2], П. Екман [14], Дж. Лакофф, З. Кьовечес [17]). По-друге, ці чотири емоції можна вважати універсальними, тобто такими, що переживає кожна людина, незалежно від складу особистості та національності. По-третє, саме негативні емоції характеризуються великою кількістю засобів, що описують їх, адже людині більше притаманне бажання висловити саме негативні почуття та емоції, ніж позитивні.

Слід зазначити, що як емоційність, так і емотивність використовуються з комунікативною метою, але їх направленість та призначення різняться: на мовному рівні емоційність як психологічна категорія трансформується в емотивність [6; 12]. Серед засобів різних рівнів, за допомогою яких категорія емотивності знаходить своє відображення в мові, слід виокремити лексеми, словосполучення, фразеологічні одиниці, стилістичні та експресивні засоби, концептуальні метафори, речення, текст. Термін «емоційний концепт» припускає наявність у структурі концепту семи емотивності (емосеми), яка й надає йому емоційне забарвлення. Емоційні концепти детерміновані такими соціо-культурно-психологічними характеристиками конкретної спільноти людей, як традиції, звичаї, вдача, особливості побуту, стереотипи мислення, моделі поведінки, що історично складаються протягом усього розвитку, становлення певної етнічної спільноти [3].

Існують різні підходи до опису структури концептів [4]. У цьому дослідженні в основу покладено методику, запроповану З. Поповою і Й.А. Стерніним [7]. Таким чином, процедура опису концепту включає такі етапи:

1) встановлення ядра номінативного поля за допомогою аналізу словникових дефініцій імені концепту, його синонімів та дериватів;

2) встановлення периферії номінативного поля – засобів номінації окремих когнітивних ознак концепту, які розкривають його зміст і ставлення до нього в різних комунікативних ситуаціях, у цьому дослідженні – на матеріалі художніх текстів.

До ядра номінативного поля концептів негативних емоцій входять ключові слова-репрезентанти, а також їх синоніми та деривати. До периферії номінативного поля концептів включено засоби, які номінують окремі когнітивні ознаки емоційного концепту, – це фразеологічні одиниці, метафори, що були виявлені в ході аналізу художніх текстів. Їх частка дуже мала – усього 6% від загальної кількості дібраних контекстів. Наприклад, номінативне поле концепту *FEAR* можна представити в такий спосіб:

– Ядро: 1) ключове слово *fear*; його синоніми *horror; terror; dread, fright, awe, alarm, tremor, apprehension, panic;*

2) дієслова, прикметники та іменники, похідні від ключового слова та його синонімів: *to fear, to dread, to terrify, to frighten, to scare, fearful, terrible, horrible, frightening, afraid, scared, alarmed, awful, intimidated, terrorized, appalling, atrocious, hideous, apprehensive, to startle, to thrill, to tremble.*

– Периферія: фразеологічні одиниці *to oppress somebody with a leaden dread, chilled with fear, frightened out of one's wits, to scare somebody to death.*

Для побудови моделі змісту емоційного концепту в його структурі було виокремлено такі семантичні ознаки: емоційний стан, емоційний вплив, характеристика об'єкта емоції, реакція на емоцію. Ознака «стан» може бути трансформована в такий компонент, як «інтенсивність емоції». Концепти негативних емоцій об'єктивуються емотивами-номінативами, емотивами-експресивами та емотивами-декриптивами (Шаховський, 2003), які, у свою чергу, можуть виражатися за допомогою окремих лексем, словосполучень, речень. У ході аналізу засобів вербалізації аналізованих концептів було визначено характерні для кожного періоду засоби, встановлено їх частотність.

Загалом було дібрано 113 лексем з лексикографічних джерел та 1350 контекстів з художніх творів англійської мови XVIII, XIX, XX та XXI ст., в яких актуалізуються ці лексеми (таблиця 1).

Таблиця 1

Кількісна характеристика матеріалу дослідження

Концепти	Кількість лексем-репрезентантів з лексикографічних джерел		Кількість контекстів, в яких актуалізуються лексеми-репрезентанти	
	Кількість	%	Кількість	%
SORROW	39	35	501	37
FEAR	34	30	467	35
ANGER	17	15	234	17
DISGUST	23	20	148	11
Усього	113	100	1350	100

Спираючись на дані таблиці 1, можна сказати, що усі концепти характеризуються досить високою номінативною щільністю, але найбільша притаманна концепту *SORROW*. На другому місці знаходиться *FEAR*, далі йдуть *ANGER* та *DISGUST*, що підтверджує значущість цих базових емоцій у картині світу носіїв англійської мови.

Як показує таблиця 2, загалом найбільшу номінативну щільність має емоція смутку. Емоція страху, так само, як і емоція смутку, має найбільшу номінативну щільність у XIX ст., найменшу – у XX, найбільша кількість випадків вербалізації гніву характерна для XXI ст., найменша – для XVIII, а відраза має найбільшу номінативну щільність у XX ст., найменшу – у XXI (таблиця 2).

Таблиця 2

Частотність засобів вербалізації ЕК у кожному з досліджуваних періодів

Концепт \ Період	SORROW		FEAR		ANGER		DISGUST	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
XVIII	93	19	113	24	17	7	31	21

XIX	206	41	151	32	57	24	34	23
XX	87	17	99	21	63	27	54	36
XXI	115	23	104	22	97	41	29	20
Усього	501	100	467	100	234	100	148	100

У той же час, якщо окремо аналізувати кожний період, то ми бачимо, що в XVIII ст. переважає емоція страху, що може бути пов'язане з початком епохи Просвітництва. Для XIX ст. характерна емоція смутку, оскільки це період романтизму, коли велика увага приділялася почуттям. Так само і з двома останніми періодами: у XX ст. ми бачимо переважання емоції страху, що може бути зумовлене початком нового періоду та війнами, у XXI – знову смуток, що свідчить про часткову незадоволеність та депресію, що переживають люди в сучасний період.

Основні засоби, за допомогою яких вербалізується емоція «sorrow», у кожному з чотирьох періодів є такими:

XVIII століття: переважають номінативи (55%) та дескриптиви (43%), серед них найбільшу групу складають словосполучення: *to afflict somebody's mind, touched with pity, little chagrined, wasted with sorrow, to mourn over/for, to burst out into tears, to break out into tears, to bring tears into somebody's eyes, to lament from one's soul, to cry at somebody's sufferings*. Наприклад: *She had been left it seems a widow in great distress* (L. Stern «Life and opinions of Tristram Shandy», p. 14);

XIX століття: номінативи (51%) та дескриптиви (46%), серед них такі словосполучення, як *with one's poor sorrows, load of sorrow, in one's distress, to bitterly regret, to suffer the bitter pain, to experience an inexpressible sadness, to grieve for, to open floodgates of sorrow, disappointed in, in a melancholy manner, to suddenly burst into tears, to shake one's head mournfully, to shed tears, to weep bitterly*, а також складнопідрядні речення з підрядним порівняння: *... he said, in such an accent of bitter sadness it thrilled along every nerve I had* (Ch. Dickens «David Copperfield», p. 569);

XX століття: дескриптиви (62%) та номінативи (36%), в обох групах переважають словосполучення: *to speak sadly / bitterly / mournfully, to speak sullenly / gloomily, to have sadness at intervals, to get gloomy, to fill somebody with sorrow, to come through one's grief, to feel depressed, to suffer, distressed, depressed, sullen*;

XXI століття: використовуються майже порівну дескриптиви (48%) та номінативи (45%), а саме словосполучення: *to sob quietly, to fight another rising sob, to sob loudly, in tears, desperately sad, generally sullen*, лексеми: *to cry, to weep, to groan, to lament, tearful, to frustrate, to afflict, to oppress*, складнопідрядні речення. Наприклад: *She turned her face into the pillow and let her tears drain into it, and felt that yet more was lost, when there was no witness to her sorrow* (I. McEwan «Atonement», p. 170).

Можна сказати, що засоби вербалізації емоції «sorrow» найбільш повно представлені в XIX ст., при цьому на перших двох етапах переважають номінативи, на других – дескриптиви, експресиви ж зовсім незначні за кількістю. У свою чергу, у кожному періоді серед номінативів та дескриптивів переважають словосполучення різних типів, також у XIX ст. виділяються речення, а у XXI – окремі лексеми.

Основні засоби, за допомогою яких вербалізується емоція «fear» у кожному з чотирьох періодів, є такими:

XVIII століття: номінативи (76%), найбільша група – словосполучення: *to express the horror of somebody's mind, to have dreadful apprehensions, to go forward with fear, under dreadful apprehensions, for fear of, in a terrible fright, dreadfully frightened / frightened, frightened at them*;

XIX століття: номінативи (76%) *afraid of, so frightened, too much scared, terrified at, chilled with fear, to dread being, to scare somebody to estrangement*, речення зі структурою *afraid that (something is/might happen): I begin to be afraid that the fault is not entirely on one side* (C. Dickens «David Copperfield», p. 619), лексеми *dreadful, fearful, terrible, awful, terrific*;

XX століття: номінативи (73%) та експресиви (20%), серед яких переважають лексеми: *afraid, frightened, terrible*. Наприклад, *I write in this terrible nightlike silence as if I feel normal* (J. Fowles «The Collector», p. 127);

XXI століття: номінативи (61%) та експресиви (29%), переважають лексеми та словосполучення – *to live in fear of, to scare somebody to death, terrified of, scared into one's senses, afraid of, for fear of, dread of, to give somebody terrors, terrible, atrocious, appalling*.

Для XIX ст., як і у випадку з попередньою емоцією, характерна найбільша кількість засобів вираження емоції страху, загалом же, протягом усього періоду дослідження переважають номінативи, після них ідуть експресиви, тоді як кількість дескриптивів є зовсім незначною, так як суб'єкт часто переживає емоцію без будь-яких явних зовнішніх ознак. Серед засобів, що незмінно присутні в кожному періоді, можна виділити словосполучення різних типів та окремі лексеми, в основному, прикметники.

Основними засобами, за допомогою яких вербалізується емоція «anger» у кожному з чотирьох періодів, є такі:

XVIII століття: номінативи (82%) *too much in wrath, the little and hourly vexations, a consuming vexation to, very angry, angry mad with, a little angry with, sharpened a little by vexation*. Наприклад, *Upon this I seemed a little angry with the captain* (D. Defoe «Robinson Crusoe», p. 439);

XIX століття: номінативи (70%), дескриптиви (30%), переважають словосполучення *to irritate someone afresh by, to say angrily, to express one's indignation, to grow truly irritated, to get a little angry, half frantic with*; та речення. Наприклад: *And dangerous he looked: his black eyes darted sparks* (C. Bronte «Jane Eyre», p. 266);

XX століття: номінативи (73%) *wildly / unreasonably angry, to irritate, to say angrily*;

XXI століття: номінативи (51%) та експресиви (31%), серед першої групи переважають словосполучення *a touch of irritation, in one's anger, with one's fury, with a strange ferocity, in rage, in sudden petulance, with aggression, a little cross, all fierce*, серед другої – лексеми *bleeding, damned*.

Кількість вживання засобів вербалізації емоції «anger» зростає з кожним століттям, при цьому XVIII ст. відзначене дуже маленькою кількістю репрезентантів емоції, порівняно з іншими. У всіх досліджуваних періодах переважають номінативи, XXI ст. характеризується великою

кількістю експресивів. На всіх етапах переважно зустрічаються словосполучення різних типів, у XXI ст. використовується багато лексем-експресивів.

Основними засобами, за допомогою яких об'єктивується емоція «disgust» у кожному з чотирьох періодів, є такі:

XVIII століття: номінативи (90%), найбільша група – словосполучення *to scorn to do, to bear the contempt, to detest the thought, to disdain to do, to treat something with so much scorn, to show one's contempt, aversion to, filled with indignation, abhorrence of, to loath to do, with abhorrence*;

XIX століття: номінативи (50%) та експресиви (21%) *to experience extreme disgust, to excite somebody's disgust, disgust of, with indignation and contempt, an air of disdain, abhorrence of, disgusting, repulsive*;

XX століття: номінативи (63%) та дескриптиви (20%), серед них переважають прикметники та дієслова *disgusted, to despise, disgusting, loathsome*, словосполучення: *to get very disgusted, to have contempt for, a feeling of distaste, annoyed by, disgusted with, scornful face, to say scornfully, to look in disgust, to move contemptuously, to give a big look of contempt*;

XXI століття: номінативи (59%), дескриптиви (24%) та експресиви (17%): словосполучення *to conceal one's contempt for, to face somebody's disgust, to despise somebody for, to disgust somebody profoundly*, лексеми *brute, loathsome, disgusting*.

Емоція «disgust» представлена найбільшою кількістю засобів у XX ст., у кожному столітті переважають номінативи, а в XVIII ст. повністю відсутні дескриптиви. На всіх етапах переважають словосполучення різних типів, у XX столітті частіше використовуються лексеми-номінативи.

Висновки. У ході дослідження було встановлено та описано спільні риси та відмінності в засобах об'єктивності концептів негативних емоцій *FEAR, SORROW, DISGUST* та *ANGER* у художньому дискурсі XVIII, XIX, XX і XXI ст.

Було встановлено, що найбільша номінативна щільність притаманна концепту *SORROW* (37% від загальної кількості одиниць), друге місце займає *FEAR* (35%), емоційні концепти *ANGER* і *DISGUST* зустрічаються рідше за інші (17% і 11%).

Для усіх емоцій характерна вербалізація за допомогою номінативів, окрім емоції смутку, якій притаманне вираження за допомогою дескриптивів. Також, у кожному періоді на кожному етапі для вербалізації всіх чотирьох емоцій в основному використовуються номінативи, серед яких домінують словосполучення різних типів. Емоція смутку в XVIII та XIX ст. переважно вербалізується за допомогою номінативів, у XIX та XX ст. – дескриптивів. На кожному етапі серед засобів вербалізації інших досліджуваних емоцій домінують номінативи. Також можна зазначити, що в XIX та XX ст. відсутні експресиви для вираження емоції гніву, а в XVIII ст. не виявлено дескриптивів для опису емоції відрази.

Можна зробити висновок, що протягом усього досліджуваного періоду спостерігається тенденція до спрощення та скорочення розмаїття засобів вербалізації негативних емоцій. У зв'язку з трагічними війнами у XX ст. та швидкими змінами в суспільстві останні два періоди характеризуються зростанням кількості вживання засобів вербалізації емоцій гніву та відрази, серед яких зафіксо-

вано стилістично знижені елементи, притаманні розмовному стилю.

Дослідження еволюції засобів вербалізації концептів обраних негативних емоцій за такий широкий відрізок часу дозволяє повніше зрозуміти особливості їх репрезентації в англійському середовищі та дати більш детальне уявлення про характерні риси обох лінгвокультур – англійської та американської. Реконструкція концептів на матеріалі художнього дискурсу дозволяє детально проаналізувати їх структуру та виявити їх найбільш суттєві характеристики. Разом з цим, діахронічний підхід до вивчення емоційних концептів дає змогу найточніше простежити еволюцію засобів їх вербалізації та відтворити риси та особливості, притаманні певному періоду в розвитку мови та суспільства, моделюючи уявлення про картину світу і характер мислення. Серед перспектив дослідження особливостей вербалізації емоційних концептів вбачаємо їх аналіз у зіставному аспекті, що уможливило простеження їх еволюцію на матеріалі різних мов.

Література:

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М.: Русские словари, 1996. – 197 с.
2. Изард К. Психология эмоций / К. Изард. – СПб.: Питер, 2007. – 464 с.
3. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: монография / Н.А. Красавский. – Волгоград: Перемена, 2001. – 495 с.
4. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Филолог. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
5. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика / В.А. Маслова. – Минск: ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
6. Мягкова Е.Ю. Эмотивность и эмоциональность: две научные парадигмы. Психолингвистические исследования значения слова и понимания текста / Е.Ю. Мягкова. – Калинин, 1988. – С. 73–79.
7. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Москва: АСТ «Восток - Запад», 2007. – 314 с.
8. Симонов П.В. Эмоциональный мозг / П.В. Симонов. – М.: Наука, 1981. – 215 с.
9. Шаховский В.И. Эмотивный код языка и его реализация: монография / ред. В.И. Шаховский. – Волгоград, 2003. – 108 с.
10. Шаховский В.И. Эмоции – мысли в художественной коммуникации / В.И. Шаховский // Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты. – Волгоград-Саратов, 2008а. – С. 81–131.
11. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. – М.: ЛКИ, 2008б. – 208 с.
12. Эмоции в языке и речи: сборник научных статей / под ред. И.А. Шаронова. – М.: РГГУ, 2005. – 342 с.
13. Athanasiadou A., Tabakowska E. Speaking of Emotions: Conceptualisation and Expression. – Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 1998. – 444 p.
14. Ekman, P. An Argument for Basic Emotions // Cognition and Emotion. – 1992. – № 6 (3/4). – P. 169–200.
15. Kövecses Z. Emotion Concepts / Z. Kövecses – New York: Springer-Verlag, 1990.
16. Kövecses Z., Palmer G.B., Dirven R. Language and emotion: The interplay of conceptualisation with physiology and culture // Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2003. – P. 133–160.
17. Lakoff G., Kövecses Z. The Cognitive Model of Anger Inherent in American English // D. Holland and N. Quinn (eds.), Cultural Models in language and Thought. – New York: Cambridge University Press, 1987. – P. 195–221.
18. Russell J.A. Culture and the Categorisation of Emotions //

- Psychological Bulletin. – 110 (3). – 1991. – P. 426–450.
19. Wierzbicka A. Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals / A. Wierzbicka. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – 349 p.
 20. Historical Cognitive Linguistics / edited by M.E. Winters, H. Tissari, K. Allan. – Berlin ; New York : De Gruyter Mouton, 2010. – 360 p.
 21. Bronte C. Jane Eyre. / C. Bronte. – Penguin Books Ltd., 2011. – 604 p.
 22. Defoe D. Robinson Crusoe / D. Defoe. – Harper Press, 2010. – 487 p.
 23. Dickens C. David Copperfield / C. Dickens. – Penguin Books Ltd., 1994. – 716 p.
 24. Fowles J. The Collector / J. Fowles. – Vintage, 2004. – 288 p.
 25. Stern L. Life and opinions of Tristram Shandy / L. Stern. – Wordsworth Classics, 1996. – 474 p.
 26. McEwan I. Atonement / I. McEwan. – New York : Nan A. Talese, 2002. – 351 p.

Бессонова О. Л. Эволюция средств вербализации концептов отрицательных эмоций в англоязычном художественном дискурсе XVIII – XXI вв.

Аннотация. Статья посвящена исследованию эволюции средств вербализации концептов отрицательных эмоций *FEAR*, *SORROW*, *DISGUST* и *ANGER*. На основе языкового материала из лексикографических источников и художественных произведений периода с XVIII по

XXI век осуществлена реконструкция четырех концептов базовых негативных эмоций. В статье определены основные понятия, составившие терминологический аппарат исследования, описана эволюция средств вербализации рассматриваемых концептов в англоязычном художественном дискурсе.

Ключевые слова: эмоция, эмотивность, концепт, диахрония, вербализация.

Byessonova O. Evolution in verbalization of negative emotive concepts in the literary discourse of the XVIII – XXIst cc.

Summary. The article addresses the evolution in verbalization of negative emotive concepts *FEAR*, *SORROW*, *DISGUST* and *ANGER* in the literary discourse of the period from the XVIII up to the XXI centuries. The focus is made on the definitions of the key terms used in the research. The content and structure of the concepts under study are described. The peculiarities of their verbalization in English fiction texts in the period from the XVIII up to the XXI centuries have been considered.

Key words: emotion, emotivity, concept, diachrony, verbalization.

Вигнанська І. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри французької філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

ЧИННИКИ ВПЛИВУ ЕКСПРЕСИВНО-ОЦІННОЇ МАРКОВАНОСТІ НА ІНФОРМАЦІЙНИЙ ХАРАКТЕР ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ БІБЛІЙНИХ ОДИНИЦЬ У ГАЗЕТНИХ ЗАГОЛОВКАХ

Анотація. У статті здійснено системний аналіз структурно-семантичних та комунікативно-прагматичних аспектів функціонування фразеологічних біблійних одиниць (ФБО) у газетних заголовках (ГЗ). Виявлено чинники впливу текстового та контекстуального оточення, співвідношення експресивного, емоційного компонентів та оцінної маркованості на інформаційний характер ФБО в ГЗ.

Ключові слова: експресивно-оцінна інформація, оцінно-емотивна домінанта, газетний заголовок, інтенціональний контекст, прагматична інформація.

Постановка проблеми. Головне завдання статті зумовлене необхідністю здійснення системного аналізу фразеологічних біблійних одиниць (далі – ФБО) з метою визначення їхнього семантико-прагматичного потенціалу в дискурсі сучасної французької преси, виявлення чинників впливу текстового та контекстуального оточення на комунікативний характер ФБО. За допомогою комплексного аналізу в дослідженні виявлено прагматичні аспекти актуалізації французьких ФБО в газетних заголовках (далі – ГЗ), з'ясовано закономірності їхнього фразеотворчого розвитку, відображено функціональні особливості категорії експресивності та її лінгвопрагматичних параметрів (оцінності та емотивності), а також окреслено перспективи подальших розробок у сфері вивчення мовних засобів їхнього вираження та інтенсифікації.

Об'єктом вивчення, результати якого частково представлені в статті, є визначення різних чинників комунікативного контексту, що впливають на семантичну структуру ФБО. Проблеми, пов'язані з зазначеним об'єктом дослідження, стосуються галузі лексичної семантики, її різних комунікативних проявів, серед яких: наявність предметно-логічного або комунікативно-прагматичного компонента; співвідношення денотативного компонента з конотативним; наявність або відсутність експресивного, емоційно-оцінного забарвлення; зміна валентності слова залежно від переважаючого смислового компонента і тому подібні. Вперше виконано комплексний аналіз комунікативно-прагматичних аспектів функціонування ФБО в ГЗ, визначено головні чинники, які впливають на ступінь активності вживання ФБО.

У складі тексту ГЗ вирізняється як особлива лінгвістична одиниця, яка в стислій і невимушеній формі передає читачеві зміст статті, полегшуючи її сприйняття. Наявність у ГЗ власних прагматичних функцій представляє їх як системно організовані лінгвістичні одиниці, що

створюють особливий рівень тексту газети. Газетний текст зачисляють до політичних текстів масової комунікації, а тому соціально-політичні завдання газети знаходять своє відображення в прагматичному змісті її ГЗ.

У статті сконцентровано увагу на первинній семантизації ГЗ. Адже ГЗ є тим текстоформуючим і текстотворючим елементом, який виявляє специфіку публіцистичного (газетного) стилю, зокрема необхідність висловити максимум інформації з мінімумом мовного матеріалу, тенденцію до економії мовних засобів за максимуму смислового навантаження, поєднання інформативності, лаконічності з емоційно-експресивним забарвленням. ГЗ відображає мовні явища сучасності, слугує першим експресивно-маркованим елементом, який впливає на характер сприйняття матеріалу адресатом та визначається як індикатор тексту, це скомпресований варіант повідомлення, «винесений» елемент тексту, що є опорою його сприйняття [1, с. 23]. На думку Г. П. Апалат, ГЗ є першим етапом подання інформації, першим елементом сприйняття статті [2, с. 91–93]. За визначенням І. Р. Гальперіна, це опорна точка, яка вміщує найважливішу текстову інформацію, втілює максимально стисло змістовно-концептуальну інформацію з потенціалом розгорнення, слугує прагматичним регулятором, маркованим композиційним блоком статті [3, с. 134]. Комунікативна мета заголовка *Deux poids deux mesure* (Deutéronome 25,13) полягає не у вичерпному представленні повідомлення, а у фрагментарній, частковій назві теми, передаванні квантів інформації [4, с. 106]: *Syrie: la politique des deux poids deux mesures n'est plus tenable* (Le Monde, 2 novembre 2011).

Характер смислового створення ГЗ полягає в можливості його оформлення як проспективно (вектор сприйняття – від заголовка до статті) та ретроспективно спрямованого (вектор сприйняття – від статті до заголовка). Відповідно, як інформативно сильна одиниця тексту заголовка пов'язаний проспективно з основним корпусом статті [5, с. 270] та виконує делімінативну функцію [1].

Значення та форма ГЗ відображають загальну комунікативну та прагматичну спрямованість статті, підпорядковуються відношенням денотативних і конотативних елементів газетного тексту. Тому головною настановою ГЗ є настанова на стереотипність, експресивно-оцінну семантику. Наприклад, вислів *cheval de Troie*, вжитий у значенні підступність, стає вихідним для трансформованого *troupeau des cheveaux de Troie*, що його газета вжила як заголовок до матеріалу про економічну потугу США в інших країнах: *Mateusz Piskorski: La Pologne a été*

utilisée comme cheval de Troie des États-Unis dans l'Union européenne (L'Humanité, 21 novembre 2005). Власна назва перед двокрапкою відіграє роль автора повідомлення, а словосполучення набуває значення інформаційного стрижня статті. Наприклад, ФБО *cheval de bataille* (Zacharie 10, 3), займаючи релевантні позиції, привертає увагу до найсуттєвіших аспектів змісту, орієнтує читача на певну соціальну групу, отже, набуває дейктичного значення, синонімічного предикативній групі c'est. Наприклад: *L'immigration: cheval de bataille de Nicolas Sarkozy à l'Union européenne* (Le Monde, 1er juillet 2008).

Негативний відтінок виразу *tel père tel fils* зумовив появу заголовків *Tels parents, tels enfants* (Le Nouvel Observateur, 22 janvier 2007); *Marine Le Pen: tel père, telle fille* (Marianne, 19 mai 2002). Заголовок *Sarkozy, tel père, tel fils* (Libération, 1 avril 2008) у лаконічній формі відображає зміст статті, змушує читача звернутися до тексту за докладнішою інформацією: *Et bien tel père, tel fils, puisque le fils cadet de la famille présidentielle Sarkozy, Jean Sarkozy a lui aussi un pied dans les instances dirigeantes de la ville*. Звісно, що оновлена ФБО слугує засобом підвищення образності мови, надає їй яскравості та гостроти. Її вживають з метою конкретизації описуваного явища, проте часто вона функціонує лише як «одноденка». На відміну від заголовка наукової статті, ГЗ покликаний не тільки репрезентувати назву статті, але й привернути увагу до неї, отже, ГЗ володіє, поряд з *інформативною*, ще й *номінативною*, *директивною* (*спонукальною*) та *рекламною* функціями. Відповідно, мета ГЗ – інформувати читача про зміст повідомлення (*інформативна* та *номінативна*), охарактеризувати повідомлення (*експресивна* та *оцінна*), привернути читачський інтерес (*спонукальна*, *рекламна*). Саме тому заголовок слугує прагматичним регулятором повідомлення.

Співвіднесеність і специфіка структури ГЗ та статті полягає в тому, що їх об'єднує одна й та ж сама інформація, проте в ГЗ її представлено з максимальною компресією у вигляді важливих інформаційних вузлів, а в тексті статті ці інформативні вузли набувають послідовного розвитку. ГЗ слугує знаком статті, мобілізує увагу читача на потрібному тематичному спрямуванні. У наведеному ГЗ *Hongrie: la Pâque du cardinal Mindszenty* (La Croix, 8 février 2000) лексема *la Pâque* інформаційно важкодоступна читачеві, а ставлення журналіста до тогочасних подій розкривається лише під час подальшого прочитання матеріалу. Питальний заголовок *Premier ministre – premier apôtre! Que cache votre baiser de Judas?* (La 5, 21 mars 2007) не тільки налаштовує читача на відповідне пояснення, але, завдяки семантиці дієслова *cacher*, пробуджує на рівні передінформації іронічне ставлення до викладених подій [6, с. 30]. Навіть якщо питання, подане цитатою з промови політичного діяча, використано в дослівній формі, воно не позбавлене стилістичного, зокрема риторичного значення, оскільки в цьому випадку не розраховують на відповідь, а звертаються до масової аудиторії, що лише може передбачати можливу реакцію. Наприклад, ГЗ *Notre Dame de Corrèze* актуалізує у свідомості адресатів центральний храм у Корезі, присвячений Богородиці. *Sauf si elle ne représente qu'elle-même en tant que la dame aux pièces jaunes ou l'élue de la Corrèze, je ne pense pas que son ralliement puisse être une bonne chose pour Nicolas Sarkozy*

(Le Figaro, 7 avril 2007). Контекст статті сприяє формуванню уособленого з Пресвятою Дівою образу Б. Ширак, що відіграє роль політика-захисниці для своїх виборців, яких уособлюють з парафіянами [7, с. 142].

Лаконічність ГЗ та експресивна забарвленість дають змогу представити його кількома типами:

Заголовок-резюме, що подає в стислій формі зміст усього тексту: *Fin de l'âge d'or pour les ventes d'armes* (Le Monde, 29 novembre 2005).

Заголовок-лозунг: *Crachez pas sur la vengeance!* (Le Monde, 4 mars 2005); *Tu ne tueras point la biotechnologie!* (Le Soir, 14 mai 2005).

Заголовок-деталь / символ, що вказує на предмет повідомлення, однак не містить інформації, яка б допомогла заздалегідь передбачити зміст статті: *Le veau d'or du Pentagone* (L'Express, 30 septembre 2001).

Заголовок-реклама: *Une voiture qui fait damner un saint (Nissan Almera)* (Le Figaro, 5 février 2007); *Portez les slips pour hommes: Adam* (Marie-France, 24 avril 2006); *Parfum «Passion № 5», odeur de sainteté* (Marianne, 25 avril 2004) – (*Passion du Christ + Chanel № 5*); *Aide-toi, l'Etat t'aidera* (Marianne, 9 septembre 2006). Біблійна лексема *Eve*, використана в рекламній кампанії фірми Exciting, набуває значення інформаційного стрижня статті: *Le costume d'Eve revu par Exciting. Exciting, pour toutes les Eves* (Marianne, 23 juin 2004). Мовна реалізація прагматичної спрямованості заголовка-реклами пов'язана з особливостями його семантики та структури. Часто зі заміною біблійного слова загальноживаним відбувається концептуальне перенесення старих елементів на нові елементи. Вираз *Dieu créa le monde* в ГЗ трансформується між компонентами: *Le Français créa le restaurant* (Marianne, 25 novembre 2002); *Elle créa la femme* (Le Nouvel Observateur, 23 juillet 2006); *Saint-Laurant créa la femme* (Marianne, 2 septembre 2005).

Лінгвістична реалізація прагматичної спрямованості ГЗ пов'язана зі специфікою їхньої семантики та структури. Лаконічності, стислості за максимальною виразності ГЗ найбільше відповідає бездієслівна структура речення *Adam, tailleur chemisier; Noces de Cana perpétuelles; Arche sainte de la constitution; Pierre d'achoppement de Washington*. А спеціально дібране словесне оточення передає задум і настрої автора, зміст одиниці увиразнюється, конкретизується. Наприклад, у ГЗ *La tragédie du Koursk: jusqu'à quand ingurgiter ce calice d'amertume?* (Le Figaro, 16 janvier 2005) між двома частинами заголовка, з'єднаними двокрапкою, встановлюється відношення актанта (перша частина – іменникова група) та його дії (друга частина – іменник чи будь-яка інша структура), виникає семантичне відношення причини та наслідку. Відповідно, друга частина директи розкриває значення першої. *Keystone XL: pierre d'achoppement entre le Canada et les Etats-Unis* (L'Opinion, 13 mai 2014); *Rendre à César: nouveaux entrepôts maliens à Conakry* (L'Aube, 12 mars 2014). Друга частина директи вв плані інформативності є вагомішою, представляє рему висловлювання, у той час як перша частина – тему. ГЗ можуть подавати у формі перерваної фрази, що завершують трикрапкою: тут семантична незавершеність покликана заінтригувати читача (*Pierre angulaire de tout le système communiste...*). Відсутність дієслова в структурі ГЗ виконує віддієслівний іменник, що в такий спосіб зменшує валентність, виключає необхідність в імпліцитному діє-

лові, а, отже, зменшує структуру ГЗ *La visite du pape en France confirmée* (Le Parisien, 7 octobre 2014).

Аналіз наведених прикладів засвідчує, що в насиченій змістом структурі ГЗ, яка характеризується лаконічністю, орфографічні знаки набувають семантичного наповнення, підсилення дейктичного значення. Отже, ГЗ – це важливий дейктичний компонент у тексті газетного номера, що фокусує увагу читача на головну змістову сутність статті, а прагнення до виразності та ефективності дає змогу співвідносити його з такими прагматичними текстами, як реклама, лозунг чи повідомлення. Адже лаконічність, дейктична відмінність ГЗ не допускають вживання елементів, позбавлених достатньої інформативної насиченості. Особливості семантизації орфографічних одиниць у тексті ГЗ та способи встановлення семантичного зв'язку заголовка з текстом статті є найсуттєвішими ознаками ГЗ, які характеризують його як лінгвістичну одиницю з особливою прагматичною спрямованістю, що створює самостійний структурно-семантичний пласт у корпусі газетного тексту. Оскільки питання, які розглядають журналісти, мають чітко виражену соціальну значущість, вибір мовних засобів зумовлюється їхніми соціально-оцінними властивостями, які вирізняють газетний текст з-поміж інших функціональних стилів. Прагматичний зміст газетних текстів має складний, неоднорідний характер, що пояснюють різноплановістю компонентів ФБО, які стимулюють формування прагматичної інформації, яка, у свою чергу, складається з прагматичних конотацій та соціально зумовлених прагматичних параметрів. Прагматичні конотації є кваліфікативним додатковим компонентом у структурі фразеологічного значення, оскільки додають якісні характеристики до предметно-логічного компонента значення, формують цілісне уявлення про предмет, його якості та дії. Під час дослідження структури ФБО виокремлено такі прагматико-конотаційні семи, як образність, емоційність, оцінка, інтенсивність. Конотація – важливий компонент структури змісту ФБО, додаткова інформація щодо денотативно-сигніфікативного значення, сукупність семантичних нашарувань, які вміщують оцінні, експресивні, емоційні та функціонально-стилістичні компоненти. Це експресивно маркований макрокомпонент семантики, продукт оцінного сприйняття та творення дійсності в процесах номінації, а її головною функцією є вплив, безпосередньо пов'язаний з прагматикою мовлення. Прагматико-конотаційні компоненти змістової структури ФБО лише зумовлюють, а не приписують використання ФБО в певній ситуації спілкування, прогнозують експресивний ефект на отримувача інформації. У конкретній ситуації спілкування виникають нові ситуативні значення, що привносять додаткові відтінки в структуру прагматичного компонента.

Біблійні лексеми, потрапляючи в публіцистичний контекст, вступають у відповідні тематичні та значеннєві відносини з іншими лексичними та стилістичними засобами передавання інформації, реалізують власний інформаційний потенціал, впливають на своє оточення, зазнають його впливу, унаслідок чого відбувається ілокутивно-перлокутивний зв'язок. Саме ілокутивний мовленнєвий акт передбачає надання висловлюванню певної комунікативної інтенції, конкретної спрямованості. Ця категорія визначає прагматичну спрямованість ГЗ. Перлокутивний мовленнє-

вий акт відображає результати мовленнєвої діяльності. Відповідно, будь-яка комунікативна одиниця мови, які б функції вона не виконувала, передусім впливає на формування інформативної структури тексту, а, отже, інформація є головною категорією ГЗ. Багаторазове вживання ГЗ *rendre à César* (Math. 22, 21) спричиняє до остаточної втрати біблійного характеру: *Rien ne sort, l'estomac se fait tirer l'oreille pour «rendre à César ce qui appartient à César»* (L'Evenement du Jeudi, 27 juin 2001) (гра слів і зближення семантичного поля: *rendre – vomir*). Отже, ФБО в ролі заголовка забезпечує ефективність вислову як засобу максимального впливу на читача, сприяє максимальній інформативності, оскільки підвищується ступінь образності та виразності і заголовка, і публікації. Отож, загальною прагматичною ознакою ГЗ є прагнення до максимального ефективного впливу на читача, а однією з важливих особливостей ГЗ є поєднання двох функцій: функції повідомлення та функції впливу. Цей процес відображено у ФБО, де лексико-структурний стрижень містить предметно-логічну інформацію, а оцінні ознаки інформативності передають завдяки комплексу конотативних смислів, що в контексті висловлювання виражають сукупність емоційно-оцінного, комунікативного та прагматичного аспектів змісту.

Використання ФБО в ГЗ дає змогу розв'язати одне із головних завдань публіцистики – поєднати максимальний рівень інформативності з емоційною наповненістю, експресивністю вислову. Зокрема, еспресивну стилістичну функцію виконують слова, вжиті зі значенням, протилежним тому, яке за ним закріплене з метою передачі іронічного відтінку висловлюваної думки. *Et Mel Gibson filma la passion* (Dieu créa le monde) (Marianne, 25 avril 2004). Ефект іронії досягається завдяки паралелі створення світу/фільму на біблійний сюжет, що провокує негативне ставлення до дій, про які йдеться в тексті, чи до осіб, які виконують ці дії. У таких випадках переважає «негативна» метафора. Усвідомлене порушення норми спрямоване на висвітлення парадоксальності, яка виникає внаслідок контрасту між стандартною формою ФБО *Travailler dans la vigne du Seigneur* (Exode 5,1) (*трудитися в лоні церкви*) та нестандартним (несподіваним) змістом одиниці *Tomber dans la vigne du Seigneur* (*забагато випити*). Подібні незаплановані порушення спричиняють до того, що адресат отримує не те повідомлення, яке передав відправник. У ГЗ фразеологічну ефективність досягають двома шляхами: через певний специфічний добір, не порушуючи мовної норми; через вмотивовану модифікацію компонентів, відхилення від норми, з метою передачі ФБО лаконічніше, не змінюючи змісту, а також задля досягнення більшої виразності, створення незвичності, привернення уваги читача новим змістом. Це результат свідомого, а не випадкового порушення мовного етикету, що є характерною ознакою сучасного публіцистичного мовлення, впливом на емоційну та інтелектуальну сферу адресата з метою створення прагмасемантичного ефекту.

Фактичний матеріал засвідчує, що в ГЗ можна виокремити низку характерних ознак, які у своїй сукупності створюють певну абстрактну модель газетного тексту, проте, зважаючи на їхню специфіку, необхідно звернути увагу на певні аспекти. По-перше, особливістю ГЗ є прагматична спрямованість, яка є не тільки ознакою тексту такого типу, але й чинником, що зумовлює інші характер-

ні його риси. Прагматична орієнтація визначає логічний чи/або емоційний стрижень висловлювання, загальну тональність усього тексту, диктує відбір мовних засобів і способів їхнього подання.

Оскільки публіцистичний текст є оцінним, він не лише інформує, повідомляє, але й оцінює, втілює характер ставлення адресата до зображуваної ним дійсності. Прояв авторського «я» журналіста робить мовлення емоційно-особистісним, а використані ФБО мають оцінний характер – оцінку подій, суджень із позицій певних соціальних інтересів. ГЗ *Icone devint Icare!* виконує роль експресивного підсилення, формує оцінне ставлення до події: *Ségolène Royal, portée sur l'ail des sondages vers la gloire électorale, retombe sur terre pour avoir approché le soleil élyséen* (L'Express, 2 février 2007). У будь-якому висловленні спостерігаємо прагматичний момент лише тому, що адресант у мовленні під час реалізації свого комунікативного завдання виокремлює серед існуючих об'єктів важливе, обирає для його передавання певні мовні засоби, визначаючи тим самим власне ставлення. У приписуванні об'єкту оцінок, у вираженні оцінних значень виявляється авторська індивідуальність. Отже, оцінку вважають головною категорією прагматики в межах впливу, яка співвідноситься з поняттям чинника адресата і є важливим елементом формування прагматичного ефекту. Її подають як певний інваріант, що реалізується у двох варіантах: позитивному (меліоративному) та негативному (пейоративному). Цю категорію пов'язано з соціальними чинниками: пейоративна маркованість зумовлена негативними соціальними причинами, несприятливими умовами життя суспільства тощо. У ФБО негативна оцінка закріплена узусом і часто нівелюється або видозмінюється. Меліоративна, навпаки, є результатом позитивної ознаки, компонентом семантики ФБО і покликана створити відповідну емоційну реакцію адресата. Як вважає С. М. Вольф, «визначення позитивного чи негативного оцінного характеру залежить від знання «картини світу» та відповідних критеріїв оцінки, прийнятих у мовному колективі. Оскільки для багатьох об'єктів та ситуацій у певному соціумі існують відповідні оцінні уявлення, отримувач повідомлення розуміє, про яку оцінку йдеться, навіть якщо висловлювання не пов'язане власне оцінними ФБО» [8, с. 396].

Заголовок *Il est mort le divin enfant* (Le Nouvel Observateur, 28 juillet 2006) утворений трансформацією, що асоціюється з великим святом і радістю. Проте внаслідок заміни елементу *naître* на антонімічний *mourir*, інформацію оцінюють як велику скорботу, загальне горе. Когнітивний чинник має важливе значення. Це суб'єктивний образ об'єктивної дійсності: існуюча інформація перетворюється у свідомості суб'єкта оцінювання, співвідноситься з його уявленням про позитивне та негативне. Прикладом негативно оцінності є лексема *vautour* (Math. 24, 28), зміст якої зумовлено значенням її прототипу, вжитого в текстах першоджерела, – *Où que soit le cadavre, là se ressembleront les vautours* [9, с. 31] як місце, де можна знайти Месію. А в ГЗ *La curée des vautours* (Le Presse, 12 avril 2014) йдеться про виборчу поразку лідера сепаратистської Квебекської партії П. Маруа та кінець її політичної кар'єри.

Отже, категорія оцінки посідає домінантне положення в публіцистиці та створює інтенціональний контекст, на відміну від інших категорій, які забезпечують єдність

і дискретність. Наприклад, оцінне ставлення до сучасної політики Франції активно висвітлюють на сторінках публіцистичних видань: *Au menu français du gouvernement, toujours la même vieille recette: on ne met pas du vin nouveau dans de vieilles outres* (Le Quotidien de Paris, 21 février 2002). Емоційно-оцінна семантизація прикметника *français* сприяє сполученню зі словами, які стосуються теми кулінарних рецептів: *menu*. Контраст між тематичними поняттями слів *menu, recette* та політичний зміст статті слугують підґрунтям яскравої стилістичної забарвленості цього текстового фрагмента. Отже, семантизація ФБО відбувається внаслідок співвіднесеності змісту статей з політичним контекстом.

Категорія оцінки посідає домінантне положення в ПД та створює інтенціональний контекст, на відміну від інших категорій, які забезпечують єдність і дискретність. Для публіцистики притаманна виняткова роль оцінної та прагматичної програм, за домінантною ролі оцінної, коли раціональна програма залежить від змісту оцінних міркувань. Оцінність газетної статті «вкраплена» в текст або міститься в підтексті, адже провідна думка завжди має оцінну забарвленість або сприяє оцінній інтерпретації. Наприклад, у ГЗ *La France Astérix face au nouveau César* (Marianne, 30 mars 2003) за допомогою авторської позиції щодо певної проблеми реалізується прагматична установка ГЗ, специфіка якого полягає в авторській оцінності, яка в поєднанні з емотивністю зумовлює специфічність газетного мовлення. Емотивність трактуватимемо як властивість мови відображати семантику емоційних станів автора як мовленнєвої особистості за допомогою кодифікованих одиниць-емотивів [10, с. 62]. Формування емотивності, як і оцінності, відбувається завдяки мовним засобам усіх рівнів. Джерелами емотивності є інтра- та екстралінгвістична інформація, комунікативне завдання.

У такий спосіб розкривається оцінно-емотивна природа експресивності як прагматичної категорії. Зважаючи на вагомість категорії експресивності, її необхідно вважати важливою концептуальною категорією, котра, доповнюючи інформативність, зумовлює кінцевий підсумок розуміння ФБО, якість її сприйняття. Саме вона визначає ту часткову інформацію, яку отримує та опрацьовує адресат, визначає міру реалізації комунікативного, прагматичного та інших завдань ФБО. «Накладання» суб'єктивних конотацій оцінно-емотивного характеру на подання інформації представлено поняттям «експресивність». З позицій прагматики експресивність визначають як сукупний продукт, створений шляхом підсилення інформації про емотивне ставлення суб'єкта мовлення до об'єкта завдяки повторенню цієї інформації, а, отже, є продуктом інтерпретації [11, с. 9–19]. Експресивність покликана автоматизувати сприйняття ФБО з метою привертання уваги читача, дає змогу детальніше репрезентувати зміст ФБО та уявити позицію автора, є здатністю мовної одиниці збільшувати вираженню суб'єктивної модальності, емоційної реакції на ситуацію, актуалізації висловлювання.

Особистісна авторська інтерпретація фактичного матеріалу створює своєрідний вияв експресивності, що визначає специфіку ФБО як оцінну та емотивно забарвлених. Емотивність та оцінність – два взаємодоповнюючі параметри експресивності, що дає змогу говорити про існування оцінно-емотивної домінанти висловлювання.

Актуалізація емотивного значення виходить за межі установлених конструкцій; актуалізатором слугує контекст, що ним зумовлюється семантика ФБО і тексту загалом.

Розглянуті особливості ГЗ дають змогу розглядати його як лінгвістичну одиницю з певною прагматичною спрямованістю, яка формує самостійний структурно-семантичний пласт у корпусі газетного тексту. Семантизація різних лінгвістичних одиниць всередині тексту газетного заголовка засвідчує, що ГЗ володіє власними смисловими засобами, які впливають на семантику включених у нього компонентів, а факт наявності системи надфразових зв'язків між ГЗ та статтею розкриває зміст семантики газетного тексту як самостійної лінгвістичної категорії.

Дослідження є певним внеском у вивчення сутності структурно-семантичних та прагматичних ознак ФБО в засобах масової комунікації, розширює уявлення про характер взаємодії лінгвопрагматичних параметрів оцінності та емотивності, які утворюють оцінно-емотивну домінуючу публіцистичного мовлення.

Література:

1. Коваленко А.М. Заголовок англomовного журнального мікротексту-повідомлення : структура, семантика, прагматика (на матеріалі тижневика Newsweek) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / А.М. Коваленко. – К., 2002. – 187 с.
2. Апалат Г.П. Структура, семантика і прагматика текстів-інтерв'ю (на матеріалі сучасної англomовної преси) : дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / Г.П. Апалат. – К., 2002. – 203 с.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистических исследований / И.Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 198 с.
4. Козловська Г.Б. Прагматичний аспект категорії інформативності англomовних синоптичних текстів газетно-публіцистичного стилю: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Г.Б. Козловська. – Харків, 2003. – 219 с.
5. Матвеева Т.В. Функциональные стили в аспекте текстовых категорий : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.04 / Т.В. Матвеева. – Свердловск, 1991. – 456 с.
6. Yanik le Boulicaut Onomastique biblique : des richesses de la Bible hébraïque aux usages en langues modernes. Université Catholique de l'Ouest Institut de Perfectionnement en Langues Vivantes., 1990. – 228 p.
7. Данелян Ю.В. Структурні і смислові трансформації логоепістем у французькому медіа-дискурсі: комунікативно-прагматичний і лінгвокогнітивний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Ю.В. Данелян. – К., 2009. – 196 с.

8. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М. : УРСС, 2002. – 280 с.
9. La Bible Ancien et Nouveau Testament Traduit de l'hébreu et du grec en français courant – Villiers-le-Bel. : Alliance biblique Universelle, 1997. – 1210 p.
10. Литвинчук И.Н. Прагматика эмотивного текста (психосемантическое экспериментальное исследование) : дис. канд. филол. наук : 10.02.15. – К., 2000. – 213 с.
11. Теллия В.Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и ее прагматическая ориентация / В.Н. Теллия // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. – М. : Наука, 1991. – С. 3–5

Выгнанская И. М. Факторы влияния экспрессивно-оценочной маркированности на информационный характер фразеологических библейских единиц в газетных заголовках

Аннотация. Осуществлен системный анализ структурно-семантических и коммуникативно-прагматических аспектов функционирования фразеологических библейских единиц (ФБО) в газетных заголовках (ГЗ). Выявлены факторы влияния текстового и контекстуального окружения, соотношение экспрессивного, эмоционального компонентов и оценочной маркированности на информационный характер ФБО в ГЗ.

Ключевые слова: экспрессивно-оценочная информация, оценочно-эмотивная доминанта, газетный заголовок, интенциональный контекст, прагматическая информация.

Vygnanska I. Factors in the expressive-evaluation markedness for informational purposes of Bible Phraseological Units in the headlines

Summary. This article provides a systematic analysis of structural and semantic and communicative-pragmatic aspects of Bible Phraseological Units (BPU) in the headlines. The research aims at revealing the factors that influenced the text and contextual environment, the value of expressive, emotional components and valor markedness on the informational purposes of BPUs in newspaper headlines.

Key words: expressive-evaluative information, evaluative-emotional dominant, newspaper headline, intentional context, pragmatic information.

Герман Є. В.,
викладач кафедри германської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

СТЕРЕОТИПИ ЛИЦАРСТВА У ФРАЗЕОЛОГІЇ СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКОГО ПЕРІОДУ

Анотація. У статті подано шляхи вербалізації у фразеології середньовісньонімецької мови (XI – XIV ст.) стереотипів *Ehre*, *edel*, *fromm*, ціннісними витоками яких була середньовісна лицарська культура.

Ключові слова: стереотип, етнічний стереотип, фразеологічний стереотип, національно-культурна конотація, лицарська культура.

Постановка проблеми. Стереотип – стала структура свідомості, яка виражається в різних семіотичних кодах, певна стандартна ментальна модель мислення, дії, поведінки, що ідентифікує етнос, відтворює своєрідність національної культури. У мові фразеологізуються еталони, стереотипи – образні вислови, що уособлюють лінгвокультурний менталітет.

Аналіз останніх досліджень. Феномен «стереотип» розглядається в дослідженнях науковців різних галузей – етнографів, соціологів, психологів, культурологів, когнітологів, етнопсихолінгвістів, літературознавців тощо (Ю. Апресян, Є. Бартмінський, В. Красних, У. Ліппманн, Ю. Сорокін, Н. Уфімцева, А. Шафф та інші), тому стереотипи диференціюються на соціальні, ментальні, культурні, етнокультурні, мовні та інші. Мовознавці вивчають стереотипи з позицій когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, етнопсихолінгвістики тощо (І. Брага, В. Буряковська, В. Воробйов, В. Кашкін, В. Карасик, А. Карасик, Л. Крисін, В. Маслова, В. Пищальникова, Н. Оніщенко, А. Приходько, Ю. Сорокін, В. Школяренко та інші). Реалізація стереотипів у фразеологізмах – актуальне й не достатньо вивчене питання лінгвокультурології (К. Даніельс, К. Льюфлер, В. Школяренко, Й. Штернкопф та інші). Вербалізація стереотипів у середньовісньонімецькій (далі – СВН) фразеологічній картині світу (ФКС) залишається мало дослідженим напрямом лінгвістичних розвідок.

Мета статті – з'ясувати, як середньовісні культурні цінності та національно-культурні конотації втілюються в значенні ФО СВН мови, відтворюючи стереотипні риси лицарства.

Виклад основного матеріалу. У нашій розвідці мовний стереотип трактуватимемо як упорядковану свідомістю одиницю мовної картини світу, що уособлює соціокультурний та історичний досвід етносу. Фразеологічним стереотипом називатимемо вербалізований у сталих висловах етностереотип.

Національно-культурними чинниками фразеологічних стереотипів СВН мови послужили міфологія, селянські звичаї, давнє право і судочинство, лицарська й міська культури, християнство, сільське господарство тощо. Погоджуємося з думкою А. Приходька про те, що основним середньовісньонімецьким висловом став «*Arbeiten, beten und sparen*» – «Праця, молитва й

економія» [1, с. 167]. Вважаємо, що формулу середньовісньонімецької ментальності утворюють закріплені у фразеології СВН мови стереотипи *EHRE* «честь», *EDEL* «шляхетний», *FROMM* «набожний, вірний церкві й Богові», ціннісним витоком яких у німецькому феодальному середньовіччі була лицарська культура (mhd. *rîtare*, *rit(t)er*, *rîter*, mndl. *riddere*, *reddere* – лицар). Лексикографічне потрактування *rîtare* полягало в таких значеннях: воїн на коні, вершник [2, с. 344].

СВН ФО *armer rîtare* [3, с. 329] вербалізує членів дворянського лицарського стану. Найбільш благородні й родовиті лицарі склали нечисленну еліту феодалів, були на чолі своїх дружин. Лицарі рангом нижче служили в таких дружинах зі своїми загонами, які з'являлися за першим викликом феодала [4, с. 108]. На нижніх рівнях лицарської ієрархії знаходилися бідні, безземельні лицарі: *edelarm* «*von Geburt und Gesinnung edel, aber dabei arm*». Вони мандрували, приєднувалися до загонів різних ватажків, ставали найманцями, а інколи – й розбійниками, що знайшло відображення у ФО: *mit kriegem und rauben; mit mord und brant; eingroßen raub nemen/bringen* [5, с. 121]. Лицарську ієрархію відтворює СВН ФО *rîtare unde kneht*; Ernst 149: *im volgete grôze kraft, beide ritter und knehte* [3, с. 330].

СВН ФО *schilt tragen* [3, с. 351] вербалізує значення «бути лицарем», тобто шляхетною людиною. Узагалі, лицарство – це кодекс поведінки й честі, яких офіційно дотримувалися середньовісні воїни. Честь, шляхетність, вірність церкві й Богові – стереотипи лицарства, вербалізовані в СВН мові взагалі й фразеології цього періоду зокрема. Проаналізувавши ФО СВН мови, з'ясуємо, як *Ehre*, *edel*, *fromm* реалізують стереотипні риси середньовісньонімецького менталітету.

Домінантним стереотипом є *Ehre* – честь (mhd. *êre*, ahd. *êra*, as. *êra* germ. **aizō*, idg. **ais-*). Mhd. *êre* витлумачувалося лінгвокультурою XI – XIV ст. як слава, популярність, похвала, повага, пошана [6, с. 96]. Честь – фундаментальний принцип життя, покладений в основу національного світогляду німецької лінгвоспільноти з цього періоду, полягав у дотриманні присяги й морального кодексу. СВН ФО *in hôhen êren sin, aller êren wert sin* «мати честь, бути гідним високої поваги» є ключовими у вербалізації стереотипу *êre*. Лицарське поняття *êre* – смисл життя, джерело багатства й влади, що репрезентують ФО *êre unde lip* – честь і життя; *lip, êre unde guot* – честь, життя і власність (Lanc 1278, 14: *ich gebe myn ere und mynen lip in dine gnad und alles myn lant* [3, с. 148]); *in Ehren halten* [7, с. 164].

Стереотипність поведінки воїна полягала в дотриманні ним лицарської присяги – у щоденному захисті католицької віри, виконанні християнського боргу служити Богові, охороняти церкву, вдів, сиріт, безневинних, боротися проти

зла, служити імператорові, любити батьківщину, дотримуватися слова тощо. Приймаючи присягу, лицар давав клятву (*eit*) і виголошував: «*triuwe unde eit*» – «чесне слово», «*entriuwen*» – «клянуся чесно!» (пор. нн. *auf Ehre, bei meiner Ehre* [7, Т. 1, с. 164]). Ніхто не мав права спалювати честь лицаря. Посягання на честь вербалізує ФО *jmdm. an sîn êre sprechen*. Семантичну структуру середньовічного домінантного стереотипу *êre* утворюють поняття:

eit – клятва, присяга (mhd. *eit*, ahd. *eid*, as. **ēth*, germ. **aīþa*, **aīþaz*, idg. **ai-* [2, с. 97]): *triuwe unde eit*;

ruom – слава, популярність (mhd. *ruom*, ahd. (*h*)*ruom*, as. *hrôm* [6, с. 323]): *ruom unde êre*; GTroj 17355: *ist daß ieman der rûme und erre well bejagen*;

prîs – повага, пошана (mhd. *prîs*, afrz. *pris* [2, с. 312]): *prîs unde êre*; *ruom, êre unde prîs*; Virg 304,2: *swer prîs unde êre welle bejagen, turnieren unde stechen, der sol balde bereiten sich*; NvJer 21974: *dîn rûm, dîn êre und al dîn prîs*;

lop – похвала (mhd. *lop*, ahd. *lob*, as. *lof* [6, с. 251]): *lop unde êre, in dem lobe grâ worden sîn*; Winsbeckin 27,4: *mahtû ein kiuschez herze tragen, des muostû lop und êre hân* [7, с. 164];

guot – подарунок (mhd. *guot*, ahd. *guot*, as. *gōd* [6, с. 154]): *guot umbe êre, jmdm. guot umbe êre gēben, guot durch êre nēmen, guot umbe êre wehseln*; SchwSp(W) 16,31: *ob ein sun ze einem spilmanne wirt, daz er guot vür êre nîmt wider sînes vater willen, unde daz der vater nie guot für êre genam*;

vrume – користь, прибуток: *vrume unde êre, wēder vrum noch êre*; Helmb 288: *nû volge mîner lêre, des hâstu frum und êre*; Renner 1914: *bî tōrn ist weder frum noch êre* [3, с. 148–150, 187–190, 274–278, 280, 323, 340, 439].

Домінантний стереотип *êre* охоплював також шляхетність, виражаючись у моральних якостях, поведінці, зовнішньому вигляді, одязі, зброї, мовленні лицаря. Отже, до його структури увійшли також стереотипи *edel* і *vrum*.

Середньовічний стереотип *edel* – шляхетний (mhd. *edel(e)*, ahd. *edili*, as. *ethili*, westgerm. **aplja*, **apljaz*) тлумачився як знатний, вельможний, дворянський, благородний [2, с. 94]. Ідеальний лицар мусив володіти багатьма достоїнствами, моральними й суспільно-цінними якостями, які вербалізовані такими СВН іменниками, прикметниками й дієсловами:

muot – хоробрість, мужність (mhd. *muot*, ahd. *muot*, as. *mō d*, germ. **mō þa*, **mō þaz*, **mō da*, **mō daz*, idg. **mē-*, **mō-* [2, с. 276]): *hōher muot, mit/û einem muote*; Boner LXXXVII,52: *wer sol denn haben hōhen muot und vroelîch in der welte wesen, sît vor dem tôde niut mag genesen* [3, с. 302–303];

pflēge, pflēgen – турбота, захист, захищати (mhd. *pflēgen, phlegen*, ahd. *pflēgan, phlegan*, as. *plegan*, westgerm. **plegan* [2, с. 305]): *rîters ambet pflēgen, in sîner pflēge haben*; WälGa 7791: *der mac niht rîters ambet phlegen* [3, с. 331];

triuwe – надійний, відданий, чесний (mhd. *triūwe, triōwe*, ahd. *getriuwi*, as. *treuwa* [6, с. 398]): *in triuwen, in rēhten triuwen, bî den/mînen triuwen, daz sage/spriche/râte ich ûf die triuwe mîn, daz habet ûf die triuwe mîn, ich nîme ēz ûf mine triuwe, ich gibe dir/iuch mîn triuwe, bî dînen triuwen, die ir jmdm. schuldec sît* [3, с. 411–414]; порівняймо *Ehre im Leibe haben* [7, с. 163].

У середньовіччі уявлення про надійність і захист пов'язуються також із символічним значенням деяких іменників: *hant* (*hantreiche* «Handreichung, Hilfeleistung», *hantreichen* «helfen, unterstützen», etw. *unter hant nemen*), *schirme* (in

schirme haben, etw. in sînem schirme haben, jmdm. mit schirme besorgen), *herberge* (*herberge bieten, herberge geben, herberga schaffen, herberge nemen*), *munt* (*in den munt nehmen, û dem munde (gi)gangen, in munt geban*) [8, с. 329].

Відданість і вірність дамі – також поняття, що входили до стереотипу *edel: rîtere unde vrouwen*; Er 5254: *ritter unde vrouwen die kâmen in schouwen*. У кодексі лицарської любові – ратні благородні подвиги на честь прекрасної дами, поклоніння їй та прославляння її неземної краси (*j-m zu Ehren etw. tun* [7, с. 164]). ФО *jmdm./etw. im hērzen tragen* – носити когось у серці – репрезентує любов і вірність (NibB 353,3: *er truoc si ime herzen, su was im sô der lîp*; Minneb 2019: *Daz ich ir holdes hertze trage und das beste von ir sage* [3, с. 216–217]). Лицар, який оспівує свою даму, використовує білу лілію й червону троянду як символи краси: *doch wart ir varwe lîljen wiz und rosenrot* [9, с. 11]. Успіх у дами залежав від ступеня його заслуг і подвигів.

Середньовічний стереотип *fromm* трактувався як набожний, вірний церкві й Богові (mhd. *vrum*, ahd. *fruma*, germ. **fruma* [2, с. 138]). Вірність охоплювала виконання християнського обов'язку служити Богові, захищати церкву. Вірність церкві й щоденна молитва завжди були для лицаря на першому місці (*wem got wol, dem nieman ûbel*; Seuse 130,4: *ach herr, wie ist daz wort so war, daz man von dir seit: dem got wol, dem nieman ûbel*). Лицар проходив обряд освячення зброї на вівтарі, попередньо сповідавшись і причастившись; священник благословляв його меч і з молитвою вручав воїнові. Благородні воїни починали вершити подвиги на славу Божу і на честь дами – ставали справжніми лицарями (*gewâfene nēmen* [3, с. 164, 172]).

ФО *sich (D) die (ersten) Sporen verdienen* – заслужити (перше) визнання, мати (перші) заслуги в якій-небудь галузі (буквально заслужити шпори) – нагадує про середньовічний звичай посвяти в лицарі: перш за все юнак одягав шпори, а священник чи найстаріший лицар перепоясував його мечем. Це свідчило про належність до нового стану. Обладунки лицаря, які він отримував після посвяти, мали символічне значення:

Sporen – шпори (mhd. *spor(e)*, ahd. *spor(o)*, mndd. *spore, spare*, mndl. *Spore* [6, с. 372]) – символ честі й доблесті: *etw. mit sporn nēmen, mit den sporn irgendwohin slahen*; Dietr. *dâ wart mit sporn genomen diu ros ze beiden sîten*; Lanc II,264,14: *sie slugen all mit sporn nach Lancelot* [3, с. 368–369];

Schild – щит (mhd. *schilt*, ahd. *skilt*, as. *skild* [6, с. 338]) – символ захисту: *mit/under schilde, schiltliche dache, schildes ambet, des schildes orden*; Bit 2744: *under einem schilde breit si sâhen rîten einen man* [3, с. 350–352];

Helm – шолом (mhd. *helm*, ahd. *helm*, as. *helm* [6, с. 171]) – символ слави, сміливості, справедливості: *under hēlme, under/mit hēlme ûfgebuden*; JTit 779,2: *sol immer schilt erblicken ob mir under helm in vremen landen* [3, с. 208];

Schwert – меч (mhd. *swert*, ahd. *swert*, as. *swerd*, germ. **swerda*, **swerdam*, idg. **suēr-* [2, с. 364]) – символ перемоги й правосуддя: *swért nēmen/leiten/tragen/gēben, jmdm. swért umbe binden/umbe gürten, jmdm. swért gēben, daz swért nēmen, sîn swért ûf gēben*; Klage 4016: *wol hundred knappen man dar zuovant, den man des tages swert umbe bant* [3, с. 393–396];

Speer – спис (mhd. *sper*, ahd. *sper*, as. *sper*, germ. **speru*, **sperru*, idg. **sper-* [2, с. 377]) – символ правди: (*mit*) *spēr unde (mit) schilt, sîn/daz spēr under den arm slahen*; Krone

16958: *mit sper und mit schilde wil ich daz bewæren*; Greg 2121: *alse schiere si diu spe runder die arme slougen* [3, с. 366];

Stahl – булат (mhd. *stahel*, ahd. *stahel*, *stâl*, mndd. *stâl*, mndl. *stael* [6, с. 375]) – символ сили й мужності: *herter danne ein/der stahel, veste(er) als/danne stahel*; Krone 23791: *veste als ein stâl ist dirre juncvrouwen muot*; Krone 28112: *jâ kunde sie erweichen einen stein od einen herten stâl* [3, с. 370].

Висновки. Таким чином, лицарська культура слугувала джерелом і національно-культурним чинником формування фразеологічних стереотипів СВН мови. Домінантою німецького етнічного менталітету XI – XIV ст. є стереотип *êre*. У лінгвокультурній свідомості німців та СВН ФКС *êre* об'єктивується як феномен, стереотип поведінки лицаря, який полягав у дотриманні присяги й морального кодексу. Семантичну структуру *êre* утворюють поняття: *eit, ruom, prîs, lop, guot, vrume, edel, fromm*. Зміст стереотипу *edel* вербалізується різними частиномовними репрезентантами: *muot, pflêge, pflêgen*, доповнюється символічним значенням обладунків лицаря: *sporn, schilt, helm, stahel, swert, sper*. Середньовічне уявлення про надійність і захист реалізується також через символічне значення іменників *hant, schirme, herberge, munt*. Виконання лицарем християнського обов'язку вербалізовано стереотипом *fromm*. Перспективним вважаємо дослідження шляхів вербалізації стереотипу *Recht* – право – у фразеології середньовіжньонімецької мови.

Література:

1. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики : [монографія] / А.М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
2. Köbler G. Deutsches Etymologisches Wörterbuch / G. Köbler. – Tübingen, 1995. – 484 s.
3. Jesko F. Phraseologisches Wörterbuch des Mittelhochdeutschen / F. Jesko. – Tübingen : Max Niemayer Verlag, 2006. – 490 s.

4. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада / Ж. Ле Гофф. – М. : Прогресс, 1992. – 376 с.
5. Школяренко В. Модифікація фразеологічного складу німецької мови XI-XIV століть / В. Школяренко // Лінгвістичні студії : [зб. наук праць]. – Донецьк : Дон ДУ, 2012. – Вип. 25. – С. 120–124.
6. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / F. Kluge. – Strassburg, Trübner, 1899. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.degruyter.com>.
7. Гавриць В.І. Німецько-український фразеологічний словник : у 2-х т. / В.І. Гавриць, О.П. Пророченко. – К. : Рад. школа, 1981.
8. Школяренко В.І. Вплив усталеності асоціацій на усталеність висловлювання / В.І. Школяренко // Філологічні науки : [зб. наук. праць]. – Суми : Сум ДПУ, 2009. – С. 427–434.
9. Школяренко В. І. Становлення фразеологічної системи німецької мови (на матеріалі писемних пам'яток VIII – XVII століть) : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04 / В. І. Школяренко; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2010. – 22 с.

Герман Е. В. Стереотипи рыцарства во фразеології середньовіжньонімецького періода

Анотація. В статті представлені пути вербалізації во фразеології середньовіжньонімецького языка (XI–XIV ст.) стереотипов *Ehre, edel, fromm*, ціннісними истоками которых была средневековая рыцарская культура.

Ключевые слова: стереотип, етнічний стереотип, фразеологічний стереотип, національно-культурная коннотація, рыцарская культура.

German E. Stereotypes of knighthood in the phraseology of the German middletop period

Summary. This article presents the way of verbalization in the Phraseology of the German Middletop language (XI–XIV century) the stereotypes *Ehre, edel, fromm*. The medieval knightly culture was their valuable sources.

Key words: stereotype, ethnic stereotype, phraseological stereotype, national-cultural connotation, knightly culture.

*Данилюк С. С.,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри практики англійської мови
Навчально-наукового інституту іноземних мов
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

ВРАХУВАННЯ ПРИРОДИ ЕЛЕКТРОННОГО ТЕКСТУ ПІД ЧАС СТВОРЕННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ІНТЕРНЕТ- СТОРИНОК СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТІВ

Анотація. Статтю присвячено опису природи електронного тексту під час створення персональних інтернет-сторінок сучасних лінгвістів. Увагу зосереджено на наявності трьох основних типів мовних текстів (усного тексту, писемного тексту й нелінійного тексту або гіпертексту), котрі відрізняються один від одного істотними ознаками, так само як і мають спільні властивості, котрі зближують їх. Проведено порівняння процесу створення кожного із трьох виокремлених типів текстів. Висвітлено роль кожної із формальних композиційних ланок порівнюваних типів текстів.

Ключові слова: персональні інтернет-сторінки, сучасні лінгвісти, усний текст, писемний текст, електронний текст, гіпертекст.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Активізація та глобалізація інформаційних процесів (засоби масової інформації, масова культура, глобальні інформаційні мережі тощо), які дедалі більше прогресують у культурі протягом усього XXI століття, є виключно важливими для розвитку сучасного суспільства. Сучасна ситуація нерідко характеризується як «інформаційний вибух», «інформаційний бум», опрацювання інформації розглядається як основний вид діяльності в «постіндустріальному суспільстві», котре формується, робляться спроби її філософського тлумачення й передбачення можливих шляхів розвитку інформаційної цивілізації [1, с. 158–159].

«Комп'ютер, на відміну від книг й інших друкованих документів, які пасивно зберігають закладену інформацію, здатний активно її використовувати. Він може самостійно отримувати інформацію по каналах зв'язку, перетворювати її на інші види й форми» [9, с. 52]. Ця інформація, у зв'язку з подальшим розвитком нових засобів масової комунікації, активніше поширюється й використовується саме в Інтернеті.

Дедалі частіше з'являються праці, в яких досліджуються інтернет-дискурс, а також тексти, за допомогою котрих здійснюється збирання, аналіз, зберігання й передавання інформації у сучасних засобах масової комунікації, зокрема у Всесвітній мережі Інтернет [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17].

Мета статті. Поява електронного тексту як нового об'єкта лінгвістичних досліджень викликала також і необхідність з'ясувати природу цього типу текстів. Саме розв'язанню цього завдання й присвячено цю статтю.

Виклад основного матеріалу. Нині вже існує три основні типи мовних текстів, які відрізняються один від одного істотними ознаками, так само як і мають спільні властивості, котрі зближують їх. Йдеться про усний текст, писемний текст і нелінійний текст або гіпертекст [6, с. 139]. «Гіпер» значить «над, понад, по той бік», відповідно, гіпертекст – це надтекст, який піднявся над звичайним, щоб відвести читача по той бік друкованої сторінки» [3, с. 248].

У первісному розумінні, гіпертекст – це інформаційна (комп'ютерно-підтримувана технологія організації та споживання текстових матеріалів, яка поєднує нелінійний, асоціативно-фрагментарний і мережний принципи репрезентації інформаційного середовища з процедурами вільної навігації за будь-якими нелінійними зв'язками, зафіксованими в цьому середовищі. Такий спосіб організації інтерактивних інформаційних комплексів прийнятий, зокрема, у системах мультимедіа, котрі складаються з інформаційних середовищ різноманітної природи (текст, звук, анімація, графіка тощо) [18, с. 65].

Більшість дослідників вважають, що гіпертекст є засобом нелінійного презентування інформації. Така думка пояснюється тим, що «гіпертекст зручний для вираження думок та сприйняття інформації, оскільки він є відбиттям природних мовленнєвих процесів. Думка людини не лінійна. Вона утворює структури, в яких порушено лінійну послідовність і котрі репрезентують велику кількість асоціативних переходів і відгалужень» [9, с. 21].

Поширення інформації в Інтернеті здійснюється, переважно, за допомогою електронних текстів. Ми розглядаємо такі тексти як новий різновид писемних текстів. Уживання в трактуванні електронного тексту слова «різновид» дозволяє нам висловити думку про те, що електронний текст є творенням, яке за певними параметрами є схожим на писемний текст, маючи натомість і певні відмінності від нього.

Перш, ніж перейти до з'ясування природи електронного тексту, висловимо нашу позицію щодо визначення електронного тексту. Ми розглядаємо електронний текст як суму реалізованих в електронному середовищі текстових атомарних одиниць, зв'язаних між собою системою гіперпосилань (*links*).

Порівняно невеликий екран монітора комп'ютера – це невід'ємна реалія будь-якого електронного презентування писемної інформації. Саме ця реалія спричинила дискретність електронного тексту, його розпад на фрагменти, котрі є самостійними композиційними одиницями. Такі

фрагменти оснащуються системою пошуку й доступу до інформації. Складниками такої системи є гіперпосилання, активація яких зумовлює появу тексту на екрані монітора комп'ютера. Як правило, гіперпосилання містять відомості, котрі виходять за межі загальновідомого й відповідають рівню інтелектуальних потреб адресата [9, с. 20]. Підґрунтям гіперпосилань як на персональних інтернет-сторінках сучасних лінгвістів, так і в електронних текстах цих інтернет-сторінок є ключові слова або словосполучення, котрі виділяються за допомогою кольору і/або підкреслювання. Колір є центральним компонентом візуального сприйняття будь-якої інформації. «Колір – це та константа людського сприйняття, в якій комп'ютерна графіка має найбільшу перевагу (перед графікою природною). Поряд із такими елементами впливу, як форма, шрифт, текстура, колір належить до базових знань будівельних матеріалів у мультимедійному й веб-дизайні. Ретельно продуманий, оригінальний набір кольорів може стати підґрунтям неповторної композиції, і це тоді, коли інші аспекти залишаються незмінними» [19, с. 93]. Поза виділеністю, релевантною як для автора, так і для читача, слова чи словосполучення в тексті (як правило, підкреслюванням і/або кольором) електронного тексту не існують, оскільки таким чином реалізується система зв'язку між його окремими інформаційними одиницями [15, с. 74].

Гіперпосилання, котрі існують в електронному тексті, дають змогу читачеві самому генерувати текст, обираючи певну комбінацію гіперпосилань. Іншими словами, послідовність текстових одиниць, які складають електронний текст, є довільною. Така довільність не може спричинити руйнування електронного матеріального носія інформації, як це відбувається в разі порушення послідовності текстових одиниць у книжці.

Писемний текст – це матеріальний об'єкт, плаский двовимірний простір, заповнений деякими графічними формами. Матеріальний характер традиційного книжкового тексту передбачає здійснення певних дій: можна повертатися до вже прочитаного, забігати вперед, пропускаючи сторінки. Проте послідовність текстових одиниць, які складають писемний текст, є чітко фіксованою: фрагменти друкованого тексту розташовані в певному порядку. Порушення такої послідовності завжди призводить до руйнування книжки як матеріального носія друкованого тексту.

Як бачимо, електронний текст може розпадатися на дискретні фрагменти, пошук яких уможливується за допомогою гіперпосилань. Аналогічну структурованість має й будь-який традиційний друкований текст. Так, зокрема, писемний текст поділяється на вірші, розділи, параграфи тощо. Крім цього, друкований текст, книжка мають також певні засоби ідентифікації своїх композиційних елементів й організації доступу до них (зміст чи, наприклад, абеткове розташування статей у словниках й енциклопедіях) [15, с. 73–74].

Зупинимось докладніше на ролі кожної із формальних композиційних ланок, яку вони виконують у двох порівнюваних типах тексту.

Заголовок (*Title*) наукового тексту містить у собі скомпресовану текстову інформацію. Доволі часто необхідним елементом композиції наукового тексту є цілий заголов-

ковий комплекс, який складається з основного заголовку й низки підзаголовків. Основною функцією заголовкового комплексу є відбиття смислової структури наукового тексту, плану, згідно з яким будується текст. Підзаголовки виконують додаткову функцію зв'язку основного заголовка з текстом. Вони формально поділяють текст на композиційно-сміслові одиниці, що сприяє орієнтації адресата на адекватне сприйняття складної наукової інформації. У цьому виявляє себе їх функція як текстового інформатора й композиційного організатора при докладній конкретизації та експлікації тематичного ядра, закладеного в основному заголовку.

Анотація (*Abstract*) відбиває концепт адресанта, тематичне ядро наукового тексту, котре поетапно розкривається в наступних композиційних ланках. У ній коротко, проте достатньо повно розкривається зміст наукового тексту, відбувається орієнтація читачів-фахівців на потрібну тему дослідження.

Вступ (*Introduction*) містить інформацію першого порядку, тобто дефініцію дослідження. У ньому подається обґрунтування формулювання завдання з викладенням історії питання, вибір об'єкту й методу дослідження; критично оцінюються можливі шляхи розв'язання поставленого завдання.

Основна частина (*Procedure, Discussion*) дає інформацію другого порядку, експлікує й конкретизує тематичне ядро наукового тексту. У ній динамічно відбивається процес дослідження, вводиться інформація, котра відповідає вимогам новизни, повноти й достовірності. Ця частина наукового тексту вирізняється розгорнутістю й насиченістю змісту. Чіткість і логічність презентування інформації реалізуються виділенням розділів та глав з окремими заголовками цифровими позначеннями, посиланнями на першоджерела.

Закінчення (*Results*) реалізує рему наукового дослідження, тобто подається спеціалізація нової інформації, підсумовування результатів проведеного дослідження [20, с. 20–21].

Зазначимо, що аналогічну композицію може мати й електронний науковий текст. Однак, не всі композиційні елементи обов'язково можуть бути представлені в електронному тексті й розташовуються вони, на відміну від писемного тексту, нелінійно.

Як відомо, активне використання гіпертексту як форми породження та сприйняття писемного тексту нараховує трохи більше двадцяти років. Основи гіпертекстових технологій (фрагментарність опису, наявність специфічних засобів пошуку й організації доступу до інформації, встановлення внутрішніх зв'язків між фрагментами загального тексту) використовувались задовго до виникнення електронного тексту. Відомі традиційні засоби багаторівневої організації інформації у межах лінійного тексту. Наприклад, у навчальних виданнях для цього використовують розподіл на розділи, параграфи, презентування інформації у вигляді нумерованих переліків, різноманітні виноски, посилання, вказівки типу *див.*, *пор.*, які відсилають до інших фрагментів того самого тексту; головний засіб організації доступу до інформації у словниках й енциклопедіях – це абеткове розташування статей. Таким чином, ми бачимо, що довідкова й навчальна література, котра із самого початку орієнтується на можливість нелі-

нійного, фрагментарного читання, імітує засади гіпертекстових технологій, руйнує лінійність як основний принцип побудови тексту [15, с. 80–81].

Презентування інформації в електронному тексті передбачає наявність зворотних зв'язків. Так, зокрема, електронний текст містить множину входів і виходів, він є насиченим внутрішніми зв'язками. Завдяки цьому читач у будь-який момент може повернутися до попередніх текстів чи перейти до інших. Натомість книжки дуже обмежені у встановленні таких зв'язків із суто технічних причин. Читати писемний текст, дотримуючись вказівок *див., пор.*, досить таки незручно, оскільки вони відсилають читача до відповідного параграфу того чи іншого розділу без зазначення конкретних сторінок. Переривати читання й розпочинати шукати потрібні сторінки просто незручно, це заважає сприйняттю смислу тексту в цілому [15, с. 81–82].

Відрізняються електронний і писемний тексти й за обсягом. Так, зокрема, членування великих обсягів інформації електронного тексту на невеликі дискретні частини дозволяє значно заощадити місце на екрані монітора комп'ютера, оскільки гіперпосилання, під якими міститься нецікава або непотрібна для користувача інформація, просто не активуються ним. Таким чином, текст, який з'являється за один раз на екрані монітора комп'ютера, має невеликий обсяг.

Натомість обсяг писемного тексту може варіюватися від абзацу до цілого твору. Читач не має можливості прибрати з писемного тексту зайву інформацію, окрім, хіба що, фізичного руйнування матеріального носія друкованого тексту. Внаслідок цього, писемний текст має, як правило, набагато більший за електронний текст обсяг.

При розгляді природи електронного тексту слід зупинитися на специфіці вияву в Інтернеті базового для вербальної комунікації розмежування між усною й писемною формами мовлення.

Усне мовлення лінійно розгортається в часі: щось говориться раніше, щось пізніше. Сказане не можна відмінити, його можна лише спростувати. Усне мовлення не має чорнових варіантів. Усі, навіть невдалі, спроби однаково пропонуються для інтерпретації слухачеві. Писемне мовлення розгортається в просторі свого паперового носія зліва направо та згори донизу. При письмі є час обдумати, виправити, відмінити. Це вможливується завдяки часовому проміжку між створенням писемного тексту й тим моментом, коли текст реально надійде до отримувача. Всі інші, у тому числі й структурні, розбіжності між писемною й усною формами впливають із цієї фундаментальної різниці [21, с. 65].

Однією з особливостей комунікації в Інтернеті є існування специфічного писемного каналу зв'язку, котрий дає можливість не лише листування, а й ведення дискусій у режимі реального часу [13, с. 153]. Звідси випливає, що електронний текст як один із засобів, за допомогою котрих здійснюється інтернет-комунікація, розгортається як у часі, так і у просторі. Дж. Торноу називає таку комунікацію «*talking in writing*» («розмова за допомогою письма») [8, с. 1], а Б. Г. Девіс і Дж. П. Бруер – «електронний дискурс» [7, с. 12].

Висновки. Комп'ютерні мережі по-новому визначають просторові й часові параметри взаємодії комунікан-

тів, і внаслідок їх посередництва стираються розбіжності між писемним й усним мовленням. Писемна комунікація втрачає частину саморозрізнавальних засобів, притаманних усній комунікації, у першу чергу, інтонацію, міміку й жести (тобто саме ті засоби вираження, котрі передають емоційний компонент). При цьому стислий віртуальний жанр, який заощаджує зусилля й час відправника, не сприяє деталізації опису, притаманній традиційному писемному мовленню, що могло б хоча б частково компенсувати відсутність паравербальних засобів [21, с. 58]. Таким чином, «спілкування в Інтернеті схоже на живе спілкування, але без усіляких віртуальних та слухових акцентів, які супроводжують передавання та сприйняття інформації при безпосередньому спілкуванні (причому часто є вкрай важливими для розуміння смислу)» [10, с. 121].

Перспективними напрямками розвитку проведеного дослідження вбачаються виявлення стратегій і тактик створення текстів таких форм інтернет-комунікації, як інтернет-форуми, інтернет-чати, електронна пошта тощо.

Література:

1. Культурология. XX век. Словарь. – С.-Пб. : Университетская книга, 1997. – 630 с.
2. Мелешенко О. К. Комп'ютерні та телекомунікаційні технології як гарант інтеграції журналістики України у світовий інформаційний простір / О. К. Мелешенко. – К. : Київський нац. ун-т, 1998. – 195 с.
3. Генис А. Гипертекст – машина времени / А. Генис // Иностранная литература. – 1994. – №5. – С. 248–249.
4. Хартунг Ю. Гипертекст как объект лингвистического анализа / Ю. Хартунг, Е. Брейдо // Вестник Московского университета. Серия 9 : Филология. – 1996. – №3. – С. 61–77.
5. Sims B. R. Electronic Mail in Two Corporate Workplaces / B. R. Sims // Electronic Literacies in the Workplace: Technologies of Writing. – Urbana, IL : NCTE. – 1996. – P. 41–64.
6. Семчинская Н. С. Нелинейный текст как новый тип текста / Н. С. Семчинская // Мова і культура: Матеріали V-ої Міжнародн. конф. – Т. 1. – К. : Collegium, 1997. – С. 139–143.
7. Davis B. H. Electronic Discourse: Linguistic Individuals in Virtual Space / B. H. Davis, J. P. Brewer. – New York : SUNY Press, 1997. – 176 p.
8. Tornow J. Link/age. Composing in the On-Line Classroom / J. Tornow. – Logan, UT : Utah State University Press, 1997. – 156 p.
9. Алюшина И. В. Гипертекст как средство активизации познавательной деятельности студентов / И. В. Алюшина // Лингвистические и экстралингвистические проблемы межкультурной коммуникации: материалы научн. Регион. конф. – Ставрополь : СГУ, 2000. – С. 20–21.
10. Матвеева С. А. Некоторые проблемы коммуникации в Интернет-культуре / С. А. Матвеева // Диалог культур в аспекте проблем обучения в высшей школе: Материалы конференции. – Луганск : Луганский пед. ун-т. – 2001. – С. 116–122.
11. Yurchenko M. G. Informationstexte im Internet // Проблемы семантики слова, речення та тексту. – К. : Видавничий центр КДЛУ. – 2001. – Вип. 6. – С. 270–273.
12. Александрова О. В. Когнитивно-прагматические особенности построения дискурса в текстах массовой информации / О. В. Александрова // Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования. – Рязань : Рязанский гос. пед. ин-т, 2002. – С. 80–83.
13. Коломієць Н. В. Особливості комунікації в Інтернеті / Н. В. Коломієць // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К. : Видавничий центр КДЛУ, 2002. – Вип. 8. – С. 150–156.
14. Лукашенко Н. Г. Испаномовний Інтернет-дискурс / Н. Г. Лукашенко // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К. : Видавничий центр КДЛУ. – 2002. – Вип. 8. – С. 199–201.
15. Ремнёва М. Л. Об опыте гипертекстового изложения учебных курсов / М. Л. Ремнёва, О. В. Дедова // В пространстве филологии. – Донецк : Юго-Запад. – 2002. – С. 72–89.

16. Туласов И. Н. Гипертекст и словообразовательный словарь / И. Н. Туласов // Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования. – Рязань : Рязанский гос. пед. ин-т, 2002. – С. 114–118.
17. Шевелёв В. М. Русскоязычный компьютерный дискурс в лингвистическом и социокультурном контекстах / В. М. Шевелёв // Вісник Харківського університету. Серія Філологія. – 2002. – № 538. – Вип. 34 : Актуальні питання сучасної філології. – С. 45–50.
18. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник / І. Б. Штерн. – К. : АртЕк, 1998. – 336 с.
19. Шевченко І. І. Колір як естетичний феномен : дис. канд. філософ. наук : 09.00.08 / І. І. Шевченко. – К., 2000. – 162 с.
20. Мешман Л. И. Композиционно-смысловая организация текста английской научной статьи / Л. И. Мешман // Функциональные стили и преподавание иностранных языков. – М. : Наука, 1982. – С. 14–27.
21. Бергельсон М. Б. Языковые аспекты виртуальной коммуникации / М. Б. Бергельсон // Вестник Московского университета. Серия 19 : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2002. – № 1. – С. 55–67.

Данилюк С. С. Учёт природы электронного текста при создании персональных интернет-страниц современных лингвистов

Аннотация. Статья посвящена описанию природы электронного текста при создании персональных интернет-страниц современных лингвистов. Внимание сосредоточено на наличии трёх основных типов язы-

ковых текстов (устного текста, письменного текста и нелинейного текста или гипертекста), отличающихся друг от друга существенными признаками, так же как и имеющих общие свойства, сближающие их. Проведено сравнение процесса создания каждого из трех выделенных типов текстов. Освещена роль каждого из формальных композиционных звеньев сравниваемых типов текстов.

Ключевые слова: персональные интернет-страницы, современные лингвисты, устный текст, письменный текст, электронный текст, гипертекст.

Danylyuk S. Taking into account the nature of electronic texts when creating modern linguists' personal internet pages

Summary. The article deals with the description of nature of electronic texts when creating modern linguists' personal Internet pages. Much attention is focused on the presence of the three main types of language texts (oral text, written text and non-linear text or hypertext), which differ from each other in essential features, as well as have common properties which unite them. A comparison of the process of creating each of the three singled out types of texts is made. The role of each of the formal compositional links of the compared types of texts is highlighted.

Key words: personal web pages, modern linguists, oral text, written text, electronic text, hypertext.

Григорян Н. Р.,

кандидат філологічних наук, доцент,
заведуючий кафедрою теоретическої
і прикладної фонетики англійського мови

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Дєміна Н. Е.,

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри теоретическої і прикладної
фонетики англійського мови

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ТЕМПОРАЛЬНІ ОСОБЕННОСТІ АРГУМЕНТАТИВНИХ ДИАЛОГІЧЕСКИХ ЄДИНСТВ, РЕАЛІЗУЮЩИХ ФУНКЦІЮ УБЕЖДЕННЯ

Аннотация. В статье подтверждается, что характер общения (кооперативное, координирующее и эристическое) существенно влияет на временную организацию, то есть темп (среднеслоговую длительность фраз; среднеслоговую длительность пауз внутри диалогических единств) убеждающих фраз стимулирующих и реагирующих реплик, которые образуют единое целое – аргументативное диалогическое единство.

Ключевые слова: аргументация, диалогическое единство, убеждение, просодия, реплика-реакция, реплика-стимул, темпоральность.

Постановка проблемы. Современный этап развития лингвистики характеризуется пристальным вниманием к изучению новых явлений, факторов, процессов, которые выходят за рамки компетенции исключительно лингвистики. Взаимодействие лингвистики с психологией, логикой, риторикой позволяет определить новую сферу изучения языковых явлений, позволяет лучше понять внутреннюю структуру языка и ее функционирование [1, с. 15; 2, с. 50].

Актуальность работы обусловлена общей направленностью современной фонологии на изучение просодии (в этом случае исследование темпоральных характеристик), целостного речевого произведения, устанавливающей способы взаимосвязи реплик в анализируемых диалогических единствах.

Цель работы – определение темпоральных характеристик убеждающих фраз аргументативных диалогических единств (далее – ДЕ), реализующих функцию убеждения.

Цель исследования определила его задачи: 1) рассмотреть общие теоретические вопросы, связанные с природой убеждения, являющегося неотъемлемой составляющей процесса аргументации; 2) исходя из положений теории аргументации, определить рамки оптимального отрезка диалогической речи для исследования вариации темпоральных особенностей аргументативных ДЕ, а именно:

а) средние значения длительности структурных элементов фраз (м/с);

б) среднеслоговая длительность фраз (м/с);

в) среднеслоговая длительность пауз внутри ДЕ (м/с) (между репликой-стимулом и репликой-реакцией).

Изучение аргументации имеет многовековую историю, ее проблематика разрабатывалась во многих областях гуманитарного знания: философии, логике, риторике, психологии, лингвистике. Однако в силу специфики каждой научной области она трактовалась в них по-разному.

Слово «аргументация» восходит к латинским словам *argumentum*, *arguo*, означающим «пояснение», «прояснение». Аргументация рассматривается как одно из главных средств, при помощи которых достигается коммуникативная интенция воздействия говорящего на адресата [1, с. 5].

В нашей работе, вслед за А.Д. Беловой, мы рассматриваем аргументацию как коммуникативную деятельность субъекта в триединстве вербального, невербального и экстралингвистического воздействия, целью которой является убеждение адресата через обоснование правильности своей позиции [1, с. 6].

Убеждение – это направленное воздействие, используемое для превращения определенной информации в систему жизненных установок и принципов деятельности личности [3, с. 18]. Как способ воздействия убеждение предполагает организацию мыслительных процессов таким образом, чтобы происходило осознанное, осмысленное восприятие информации. Предполагается активный, творческий подход к содержанию суждений, убеждение апеллирует к разуму человека. В силу этого механизмами убеждающего воздействия выступают организующие моменты языка и мышления в их единстве. Такими организующими механизмами убеждения выступают тезисы, основания доказательства (аргументы) и демонстрация или способ доказательства. Доказательство необходимо как один из моментов взаимосвязи существенных сторон действительности и чувственно-конкретных моментов ее проявления. Убеждение в этом плане характеризует логическое доказательство как свой собственный механизм лингво-ментального отражения действительности [4, с. 27; 5, с. 53].

Наиболее интересным в теории аргументации для лингвистических исследований представляется диалогическое направление, т.к. в нем аргументация понимается как общение между двумя лицами. В процессе аргументации учитывается не только говорящий, но и его собесед-

ник, рассматривается определенная последовательность аргументов *обеих* сторон. Обоснование говорящего связывается с вербальной реакцией собеседника, который является активным участником общения.

Диалог (диалогическое единство – ДЕ) предполагает взаимодействие умов, столкновение различных мнений и позиций, в ходе которого приходится ставить вопросы, анализировать ответы на них и тем самым обосновывать свои заключения; диалог расширяет функциональный спектр убеждающей речи от функции воздействия до взаимодействия [6, с. 100; 7, с. 32].

В качестве ДЕ рассматривается единица диалогического текста, состоящая из двух реплик, в которых в том или ином виде реализуются отношения стимула и реакции. При этом, разумеется, реплики ДЕ не взаимозаменяемы, вторая реплика порождается первой, зависит от нее и без нее не существует.

Оптимальным отрезком, с нашей точки зрения, является фрагмент диалогической речи, представленный следующими компонентами: реплика-стимул и реплика-реакция. Полагаем, что успешное исследование темпоральных особенностей реализации убеждения в диалогической речи может осуществляться в рамках двучленного диалогического единства, признавая при этом, что рамки такого фрагмента не исчерпывают процесса убеждения [7, с. 54; 8, с. 7].

Согласно положенному в основу классификации функционально-коммуникативному критерию для целей работы были выделены следующие типы диалогических единств:

1) кооперативные ДЕ – это диалоги, где в основе речевого взаимодействия лежит совместное действие, а успешность общения определяется степенью реализованности общей коммуникативной задачи и имеет одинаковую значимость для обеих сторон;

2) координирующие ДЕ – это диалоги, цель которых заключается в том, чтобы изменить мнение партнера по коммуникации, скоординировать различные, как представляется одному из коммуникантов, точки зрения;

3) эристические ДЕ – это диалоги, где в основе речевого взаимодействия лежит противодействие собеседников, а успешность общения имеет значимость для одной из сторон и может рассматриваться как победа одного и поражение другого коммуниканта.

С целью определения темпоральных особенностей исследуемых ДЕ, проводился комплексный электроакустический анализ в ЛЭФ ОНУ им. И.И. Мечникова. Для обработки речевых сигналов по определению темпоральных характеристик использовалась программа WINCECIL V 2.2., разработанная в Великобритании [9, с. 24].

Материалом исследования послужили аргументативные ДЕ, отобранные из произведений английских писателей конца XIX – XX веков. Методом сплошной выборки из 5 романов было отобрано 150 двучленных ДЕ, реализующих функцию убеждения, представленных следующими компонентами: реплика-стимул и реплика-реакция (суммарно содержащих 1045 фраз из них 400 убеждающие). Отобранный материал был начитан англичанами – носителями языка (АДЖ – англичанин, диктор-женщина, АДМ – англичанин, диктор-мужчина), общий объем звучания составил 50 минут.

В результате компьютерного анализа было выявлено, что длительность первых ударных и ядерных слогов играет существенную роль в разграничении типов ДЕ. Длительность начальных безударных и заударных слогов не описывалась, так как анализ этих характеристик не установил четких закономерностей, дифференцирующих типы ДЕ.

Каждый из исследуемых типов аргументативных ДЕ характеризуется определенными темпоральными особенностями. В кооперативном ДЕ в рамках стимулирующих и реагирующих реплик убеждающие фразы отличаются более высокими значениями длительности первых ударных и ядерных слогов, а также среднеслоговой длительности фразы в целом. Сопоставляя значения убеждающих фраз исследуемых реплик, можно отметить, что убеждающая фраза реплики-реакции характеризуется более низкими значениями исследуемых параметров по сравнению с показателями убеждающей фразы реплики-стимула, что свидетельствует о большей убеждающей силе реплики-стимула (см. рис. 1).

В координирующем ДЕ в рамках реплики-стимула и реплики-реакции убеждающие фразы отличаются максимальными показателями длительности первых ударных и ядерных слогов, а также среднеслоговой длительности фразы в целом. Сопоставляя значения убеждающих фраз исследуемых реплик, можно отметить, что убеждающая фраза реплики-реакции характеризуется высокими значениями рассмотренных параметров по сравнению с показателями убеждающей фразы реплики-стимула, что говорит о большей убеждающей силе реплики-реакции (см. рис. 2).

В эристическом ДЕ убеждающие фразы стимулирующих и реагирующих реплик отличаются более высокими значениями длительности первых ударных и ядерных слогов, а также среднеслоговой длительности фразы в целом. Сопоставляя значения убеждающих фраз исследуемых реплик, можно отметить, что убеждающая фраза реплики-реакции характеризуется более высокими значениями анализируемых параметров по сравнению с показателями убеждающей фразы реплики-стимула, что свидетельствует о большей убеждающей силе реплики-реакции (см. рис. 3).

Показатели длительности первых ударных и ядерных слогов, а также среднеслоговой длительности фразы в целом кооперативного ДЕ начитанных как дикторами-мужчинами, так и дикторами-женщинами отличаются наименьшими показателями, более высокие показатели отмечены в эристическом ДЕ, максимальные значениями длительности исследуемых параметров зафиксированы в координирующем ДЕ.

При рассмотрении длительности пауз внутри ДЕ (на стыке стимулирующей и реагирующей реплик) было отмечено, что для кооперативного ДЕ свойственны минимальные паузы по сравнению с другими типами аргументативных ДЕ. Длительность пауз внутри эристического ДЕ характеризовалась значительно большими показателями по сравнению с кооперативным ДЕ. Для координирующего ДЕ свойственны высокие значения длительности пауз между репликой-стимулом и репликой-реакцией по сравнению с кооперативным и эристическим ДЕ (см. табл. 3.15).

При кооперативном типе общения на стыке реплики-стимула и реплики-реакции встречаются короткие пау-

зы (169 м/с в мужской реализации и 185 м/с – в женской), что свидетельствует о быстрой реакции партнера по диалогу на информацию, содержащуюся в реплике-стимуле.

В координирующем ДЕ можно отметить наличие длительных пауз (528 м/с в мужской реализации и 575 м/с – в женской) на стыке реплики-стимула и реплики-реакции, что позволяет говорить о паузе обдумывания. Пауза обдумывания свидетельствует о длительной ориентировочно-исследовательской деятельности, когда второму собеседнику требуется некоторое время для оценки информации, предъявленной в реплике-стимуле.

Для эристического типа общения характерны средние паузы 312 м/с в мужской реализации и 360 м/с – в женской), а также долгие и короткие паузы. Уменьшение длительности пауз на стыке реплик в этом типе ДЕ, по сравнению с координирующим ДЕ, свидетельствует о том, что ориентировочно-исследовательская деятельность второго собеседника занимает меньше времени и происходит в тот момент, когда первый партнер еще договаривает свою фразу.

Далее описаны примеры убеждающих фраз (так как упомянутые фразы являются смысловыми центрами стимулирующих и реагирующих реплик и обладают высокими показателями исследуемых параметров), иллюстрирующие особенности значений длительности первых ударных и ядерных слогов исследуемых фраз, которые обладают наибольшей аргументативной силой.

В кооперативном ДЕ в реплике-стимуле, начитанной АДЖ1, значение длительности первого ударного слога убеждающей фразы составило 198 м/с, а показание длительности ядра – 210 м/с (см. рис. 1), что превышало исследуемые показатели реплики-реакции.

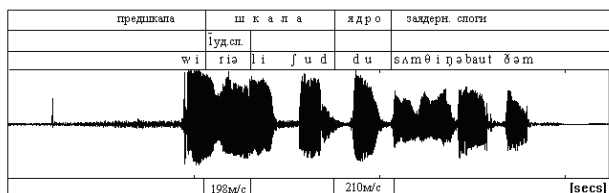

Рис.1. Осциллограмма убеждающей фразы реплики-стимула “We really should do something about them” кооперативного ДЕ (АДЖ).

В координирующем ДЕ в убеждающей фразе реплики-реакции, начитанной АДЖ4, значение длительности первого ударного слога было зафиксировано 280 м/с, а значение длительности ядра – 300 м/с (см. рис. 2), что существенно превысило исследуемые показатели убеждающей фразы реплики-стимула.

В эристическом ДЕ в убеждающей фразе реагирующей реплики, начитанной АДЖ5, значение длительности первого ударного слога было зарегистрировано 230 м/с, а значение длительности ядра равнялось 255 м/с (см. рис. 3), что превысило анализируемые показатели убеждающей фразы реплики-стимула.

В результате проведенного экспериментально-фонетического исследования, сопоставляя показания временных характеристик убеждающих фраз исследуемых типов ДЕ, необходимо отметить, что убеждающая фраза в кооперативном ДЕ обладает наименьшими временными показателями. Это позволяет говорить о меньшей аргументативной

весомости реплик в целом в кооперативном типе диалога по сравнению с аргументативной весомостью аналогичных фраз в координирующем и эристическом ДЕ.

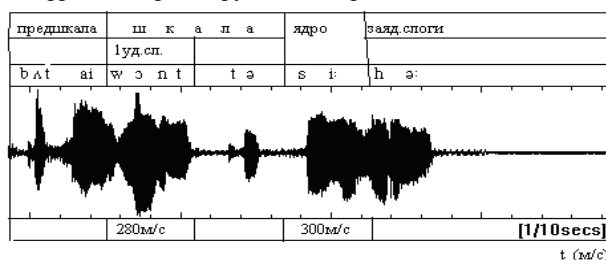

Рис. 2. Осциллограмма убеждающей фразы реплики-реакции “But I want to see her” координирующего ДЕ (АДЖ)

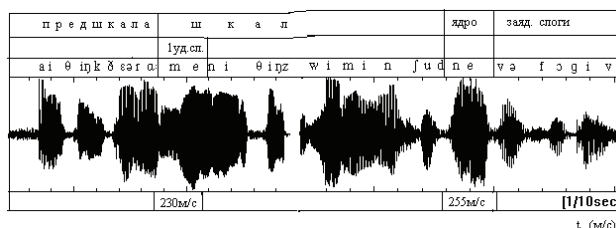

Рис. 3. Осциллограмма убеждающей фразы реплики-реакции “I think there are many things women should never forgive” эристического ДЕ (АДЖ)

Явным пиком среди исследуемых диалогов является убеждающая фраза в координирующем ДЕ. Большая выделенность убеждающей фразы в координирующем ДЕ обеспечивается за счет преобладания временных параметров, что свидетельствует о большей убеждающей силе. Аргументы приведенных доказательств направлены на убеждение партнера по коммуникации в истинности излагаемой точки зрения и на разубеждение его позиции в рассматриваемом вопросе. Характер информации, приводимой в убеждающей фразе приближается к знанию, что способствует росту аргументативной весомости приводимого довода.

Сопоставляя показатели временных параметров убеждающих фраз кооперативного, координирующего и эристического ДЕ, представляется важным отметить, что темпоральные показатели убеждающей фразы в эристическом ДЕ несколько ниже, чем в координирующем ДЕ; но, в свою очередь, являются более высокими по сравнению с убеждающей фразой в кооперативном ДЕ.

Выводы. Исследование просодического оформления англоязычных аргументативных ДЕ, а также особенности реализации функции убеждения в кооперативном, координирующем и эристическом ДЕ подтвердило тот факт, что убеждающие фразы обладают различной степенью аргументативной значимости. Последняя зависит от аргументативной нагруженности содержащейся в ней информации, что реализуется на уровне темпорального оформления реплик. В зависимости от степени аргументативной значимости убеждающая фраза выполняет различную роль в процессе интеграции реплик в рамках исследуемого отрезка диалогической речи. Обработка данных, полученных в результате проведенного экспериментально-фонетического исследования, позволяет подтвердить мысль о том, что

аргументативність оказується інтегрованою в структуру розглянутих типів діалогічних єдинств.

Література:

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.04. – Киев, 1998. – 443 с.
2. Fundamentals of Argumentation Theory. A Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Development / F.H. van Eemeren, R.Grootendorst, F. Snoek Henkemans. – Mahwah : Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1996. – 424 p.
3. Чалдини Р. Психология влияния / Р. Чалдини. – СПб. : «Питер», 1999. – 270 с.
4. Дорда С.В. Комунікативно-прагматичні особливості висловлювань, що передають каяття (на матеріалі англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. – К., 1996. – 167 с.
5. Рузавин Г.И. Логика и аргументация / Г.И. Рузавин. – М. : «Культура и спорт», 1997. – 349 с.
6. Ковтун К.В. Проблемы диалогической и монологической речи в трудах филологов XX века // Функциональная лингвистика. – Ялта : ТНУ им В.И. Вернадского, 2002. – С. 100–102.
7. Сосновцева Т.И. Роль просодии в реализации семантической категории убеждения в аргументативных ДЕ : дис. ... канд. филол. наук. – М., 1992. – 223 с.
8. Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи. – М. : Наука, 1988. – 337 с.
9. Бровченко Т.А., Волошин В.Г. Методические указания по тематической обработке и анализу результатов фонетического эксперимента. – Одесса : ОГУ, 1986. – 49 с.

Матеріал дослідження:

1. AP – Austen J. Pride and Prejudice. – London : Penguin Books, 1994. – 300 p.
2. MD – Moses A. Dolphin Music. – Cambridge : Cambridge University Press., 1999. – 96 p.
3. WA – Wilde O. An Ideal Husband // Plays. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1961. – 352 p.

4. WD – Walker C. Deadly Harvest. – Cambridge : Cambridge University Press., 1999. – 92 p.
5. WW – Wilde O. A Woman of No Importance // Plays. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1961.

Григорян Н. Р., Дьоміна Н. Ю. Темпоральні особливості аргументативних діалогічних єдинств, які реалізують функцію переконання

Анотація. У статті доводиться, що характер спілкування (кооперативне, координуюче та еристичне) суттєво впливає на тимчасову організацію, тобто темп (середньослогову тривалість фраз, середньослогову тривалість пауз в середині ДЄ) переконуючих фраз стимулюючих та реагуючих реплік, які створюють єдине ціле – аргументативну діалогічну єдність.

Ключові слова: аргументація, діалогічна єдність, переконання, просодія, репліка-реакція, репліка-стимул, темпоральність.

Grigoryan N., Dyomina N. Temporal peculiarities of argumentative dialogic units, which realize the function of persuasion

Summary. The analysis of the intonation organization (peculiarities and variations of tempo of argumentative dialogic units confirms that the type of communication (cooperative, coordinative and eristic) influences on the intonation organization of the phrases of persuasion of the stimulating and the reactive utterances which organize a unique unit – the argumentative dialogical unit.

Key words: argumentation, dialogic unit, persuasion, prosody, reactive phrase, stimulating phrase, tempo.

Емельянова Н. А.,
 доцент кафедры английского языка для гуманитарных специальностей
 Астраханского государственного университета

ВАРИАНТНОСТЬ УЭЛЬСКИХ ДИАЛЕКТОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА ГРАММАТИЧЕСКОМ УРОВНЕ

Аннотация. В статье исследуются общие правила употребления глаголов в валлийском варианте английского языка, а также особенности употребления герундия, прилагательных, наречий и местоимений. Автор постоянно апеллирует к литературному английскому и валлийскому языкам, допускаемых в качестве нормы устной и письменной речи в образованном англоговорящем обществе, проводя сравнительный анализ глагольных форм.

Ключевые слова: валлийский вариант английского языка, языковая норма, литературный английский язык, грамматическая форма, диалекты.

Постановка проблемы. В области грамматики английские диалекты Уэльса весьма близки диалектам Западной Англии, откуда происходила англизация Уэльса. Тем не менее некоторые её особенности всё же связаны с влиянием валлийского языка. Для начала остановимся на временной системе глагола.

Изложение основного материала. В валлийском варианте английского языка (Wenglish) существуют три формы для выражения настоящего времени (они употребляются для описания того, что происходит в настоящий момент, и обычного повторяющегося действия): простая форма, форма с глаголом *to do* и с глаголом *to be*.

Простая форма соответствует утвердительной форме в литературном английском языке и используется со всеми глаголами, кроме трех самых важных, и в то же время самых распространенных глаголов – *to have*, *to do*, *to be*. Еще одной особенностью является тот факт, что жители города Суонси или центральной и восточной части страны, находясь под влиянием Кардифа и Ньюпорта, добавляют окончание –s ко всем лицам, например, *I comes, you comes, she comes*.

Глагол *to have* очень редко употребляется в значении «иметь», «владеть», к тому же *h* не произносится. В валлийском варианте английского языка это значение имеет глагол *to get* в форме настоящего совершенного времени (*I have got, you have got, he have got, etc.*), но в настоящем совершенном времени глагол *have* может опускаться, то есть остается только местоимение и причастие прошедшего времени *got* (*I got, she got, they got, etc.*). Сокращенная форма *'ve* используется чаще, чем полная. Употребление литературной формы в 3-м лице единственного числа *has* разрешено, но нежелательно.

У глагола *to do*, как и у глагола *to have*, форма третьего лица единственного числа отличается от литературной нормы. Форма *does*, которая произносится как [*duz*], употребляется только в вопросах.

Характерной особенностью разговорных форм валлийского варианта английского языка в центральных и восточных районах страны является так называемая «вторая» форма настоящего времени. Употребление этой формы считается нормой в валлийском варианте английского языка, и этим он отличается от литературного английского языка. Считается, что если вы пользуетесь этой формой, значит, вы хорошо владеете валлийским вариантом английского языка. Эта форма употребляется для выражения привычного действия, того что происходит обычно. Она не отличается по значению от простой формы, то есть *I swim* и *I do swim* равнозначны.

Такие формы, как *I do do, you do do, he do do* звучат необычно, но они характерны для валлийского варианта английского, поэтому их употребление обязательно.

Вторая форма настоящего времени существует в литературном английском языке, но она ограничивается выделением какого-либо члена предложения или вопросами (*Do you know him?*).

Третья форма настоящего времени с глаголом *to be* совпадает с такой же формой в литературном английском языке и образуется с помощью глагола *to be* и причастия настоящего времени (к основному глаголу добавляется окончание –*ing*).

Глаголы в прошедшем времени

Формы прошедшего времени в валлийском варианте английского языка аналогичны формам прошедшего времени в английском языке, хотя существуют некоторые отличия в форме простого прошедшего времени и формах причастия II.

Совершенное время обозначает действие, которое уже произошло в прошлом. Как и в литературном английском языке, оно образуется сочетанием простого настоящего времени глагола *to have* и причастия II основного глагола. Например:

<i>I have been</i>	<i>We have been</i>
<i>You have been</i> (ед.ч.)	<i>You have been</i> (мн.ч.)
<i>He, she, it have been</i>	<i>They have been</i>

Обычно употребляются основные сокращенные формы глагола *to have*:

<i>I've been</i>	<i>We've been</i>
<i>You've been</i> (ед.ч.)	<i>You've been</i> (мн.ч.)
<i>He've, she've, it have been</i>	<i>They've been</i>

Однако при образовании совершенного времени четырех самых широко употребляемых глаголов *to be, to get, to come, to do* форма глагола *to have* может опускаться в простых предложениях совершенного времени, при этом значение высказывания не меняется.

<i>I been</i>	<i>We been</i>
<i>You been</i> (ед.ч.)	<i>You been</i> (мн.ч.)
<i>He, she, it been</i>	<i>They been</i>

Следует заметить, что *to have been* имеет то же значение, что и *to have gone*. Так, например, *I've been* или *I been to the theatre* означает то же самое, что *I went to the theatre*.

Отрицания, вопросы и вопросы-отрицания в совершенном времени совпадают с аналогичными формами в литературном английском языке. Отрицательные формы включают основные сокращенные или распространенные сокращенные формы глагола *to have* и причастия II основного глагола.

Существует общая тенденция произносить окончание *-ed* причастия прошедшего времени всех правильных глаголов как *-t*.

Глагол *to be*

Также как и в литературном английском языке, глагол *to be* имеет две формы прошедшего времени *was/were*. Однако их употребление не так четко фиксировано в валлийском варианте английского языка. Здесь возможно употребление формы *was* для всех лиц. Прошедшее время глагола *to be* используется для образования несовершенного времени всех глаголов.

<i>I was</i>	<i>We was/were</i>
<i>You was/were</i> (ед.ч.)	<i>You was/were</i> (мн.ч.)
<i>He, she, it was</i>	<i>They was/were</i>

Отрицания с глаголом *to be* образуются добавлением частицы *not* (*I was not*), однако чаще всего используются сокращенные формы, кроме случаев эмпазы. Следует отметить, что поскольку в валлийском варианте английского языка конечная *t* и буква *s* в *wasn't* не произносятся, появляется распространенная сокращенная форма *wan*.

Простое прошедшее время

Простое прошедшее время образуется так же, как и в литературном английском языке, и обозначает действие, которое уже завершилось. Оно отличается формами неправильных глаголов, иногда формы причастия неправильных глаголов совпадают с прошедшим временем, например:

<i>Infinitive</i>	<i>Past participle</i>	<i>Standard English</i>
<i>to be</i>	<i>Was, were or been</i>	<i>Was, were</i>
<i>to bring</i>	<i>Brought or brung</i>	<i>Brought</i>
<i>to catch</i>	<i>Catched or caught</i>	<i>caught</i>
<i>to rise/to raise (=to lift)</i>	<i>Rose, raised or rised</i>	<i>raised</i>
<i>to see</i>	<i>Seen or saw</i>	<i>saw</i>
<i>to swear</i>	<i>Swore or swaired</i>	<i>swore</i>

Говоря об общих правилах употребления глаголов в валлийском варианте английского языка, можно выделить следующие:

1. Возможно употребление глагола в 3 лице единственного числа с существительными во множественном числе. Это явление распространено и в валлийском языке: например, *John and Jane is coming to the party tonight*.

2. Множественное отрицание. В валлийском варианте английского языка распространено двойное (тройное, четверное) отрицание: например, *I didn't see no-one: (I "aven't done nothing" to nobody, see?, I never done nothing nowhere, I never)*.

3. Конструкции глагол + существительное широко используются в тех случаях, где в литературном английском языке употребляется только глагол, например:

To have a lend of	To borrow
To have a look at	To look at
To have a go	To try
To have an anch of	To bite

4. В сложноподчиненных предложениях после глаголов говорения и мышления употребляется придаточное дополнительное с обратным порядком слов (*I'm not sure is 'e in / I'm not sure if he's in*).

5. Генерализация разделительного вопроса *isn't it?*. Иногда вместо разделительного вопроса употребляется *yes*. Вместо *will be* употребляется *will*. (*You're a teacher; yes?*); *will and not will be* (*I'm not quite ready, but I will soon*);

Неличные формы глагола

Герундий – отглагольное существительное, совпадающее по форме причастие I, оканчивающееся на *-ing*, которое всегда произносится как *-in*. В целом, герундий в валлийском варианте английского языка употребляется как в литературном английском, однако существуют некоторые особенности его использования: валлийская конструкция *o + fynd* буквально переводится на валлийский английский как *of going* и означает *I was going anyway* (поскольку я все равно туда ехал) или *if you are going* (если вы пойдете), нижеприведенные примеры демонстрируют это:

Of going, you might as well go in style (If you are going, you had might as well go in style).

Of going to Ponty, I will pick one up in the market (As I am going to Ponty anyway, I'll pick one up in the market). [2; 275]

Часто в формах продолженных времен перед герундием употребляется частица *a*: *I'm a-going now*.

2. Следует заметить, что в конструкциях типа *He liked me dancing* вместо притяжательных местоимений *my, his, its, our, your, their* с герундием употребляются личные местоимения в объектном падеже *me, him, her, it, us, you, them*.

Сослагательное наклонение очень редко употребляется в валлийском варианте английского языка – реже, чем в литературном английском языке. Его употребление ограничивается такими выражениями, как *Duw help!, pity help!, long live the king!, thy kingdom come!* Для выражения возможности или сомнения используются модальные глаголы: *He might arrive, They would arrive if they could, She told him that she should have done it before* или изъяви-

тельное наклонение, например: *If I was you, I would go now while you can; I suggest that he goes away.*

Прилагательные и наречия

Основные особенности употребления прилагательных в валлийском варианте английского языка состоят в следующем:

Прилагательное может быть усилено повторением, как в валлийском: *The wedding dress was lovely lovely.* Иногда, прилагательное повторяется дважды для особой эмпазы, но это происходит в редких случаях.

2. Прилагательное *old* (обычно произносится как *ol'*) часто употребляется для выражения неодобрения или неприязни (отвращения), например: *a lot of old work, them knives are nasty old things.*

3. Ряд наречий употребляются для усиления прилагательных, например: *beyond*, таким образом, *cheeky beyond*. Это дословный перевод валлийского выражения *tu hunt* и всегда следует за прилагательным, которое уточняет.

В валлийском варианте английского языка есть ряд прилагательных, которых нет в литературном английском языке либо их значение отличается, например:

Half soak(ed)	Dopey, now wide awake, complacent
tidy	Good, decent, well-done
chopsy	Mouthy, talkative, argumentative
baad	Ill, sick
rough	Unwell, bad
salty	Expensive
apt to	Liable to, likely to
hikey	Stuck-up, arrogant
wit wat	Flighty, unreliable
fit	Cheeky, over-assertive, overbearing

Выводы. Синтаксическая структура валлийского языка находит свое отражение в грамматических конструкциях носителей валлийского варианта английского языка.

– Местоимение, выступающее в качестве подлежащего, зачастую опускается в валлийском языке, то же самое происходит и в валлийском варианте английского: *saw 'im goin' and did it 'isself.*

– Традиционно в кельтских языках используется измененный порядок слов, а именно, выделяемое слово или часть предложения переносится в начало предложения: *Money he's not short of and hurt, are you?* [3; с. 111].

– В валлийском языке нет различий между выделением и псевдовыделением, как в английском языке, поэтому перенос выделенного слова в начало предложения объясняется влиянием валлийского языка, в котором не различают семантическую важность и синтаксическую расстановку [4; 137].

– Кельтское влияние на валлийский язык сохранилось в синтаксическом употреблении глагола *bod*, который переместился в английский язык. В валлийском языке за

глаголам *bod (be)* следует номинативное подлежащее, далее предикатор *up* и неспрягаемый глагол/несклоняемое существительное, например, *Mae ef yn mynd i'r sinema bob wythnos (he goes to the cinema every week) (lit. 'is he in go to the cinema every week)* [1; 6].

Наконец, вводное слово *there* в предложениях *there's tall you are!* или *there's strange it was!* соотносится с валлийским *dyna*, эквивалентом английского *there*, например, *dyna dal wyt ti (lit. There's tall are you) или dyna od oedd ef (lit. There's strange was it).* В примере валлийский эквивалент *there* заменяет вводное слово *how* в сохраненной грамматической структуре.

Литература:

- Coupland N. and Thomas A. (1990) Introduction: Social and Linguistic Perspectives on English in Wales. In *English in Wales: Diversity, Conflict, and Change*, N. Coupland. – P.1–19.
- Lewis R. (2008) *Wenglish. The Dialect of the South Wales Valleys.* Y Lolfa Cyf., Talybont, Ceredigion. – P. 5–34.
- McArthur T. (2002) *The Oxford Guide to World English.* Oxford : Oxford University Press. – P. 18–29
- Thomas, A. (1994) *English in Wales.* In R. Burchfield (ed.) *The Cambridge History of the English Language.* – Cambridge: Cambridge University Press. – P. 101–198 .
- Big switch-on as the valley time forgot leaves the dark ages [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.guardian.co.uk/uk_news/story .
- Report on the Welsh language [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.statistics.gov.uk/downloads/census2001/Report_on_the_Welsh_language.
- Encyclopedia [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.encyclopedia.com/doc/1O29-WELSHENGLISH.html>.

Ємельянова Н. А. Варіантність уельських діалектів англійської мови на граматичному рівні

Анотація. У статті досліджуються загальні правила вживання дієслів у валлійському варіанті англійської мови, а також особливості вживання герундія, прикметників, прислівників і займенників. Автор постійно апелює до літературного англійської та валлійському мовам, що допускаються в якості норми усній і письмовій мові в утвореному англосовному суспільстві, проводячи порівняльний аналіз дієслівних форм.

Ключові слова: валлійська варіант англійської мови, мовна норма, літературний англійська мова, граматична форма, діалекти.

Emelianova N. Grammatical varieties of Wenglish

Summary. The article studies the general rules of using verbs in Wenglish and peculiarities of using gerund, adjectives, adverbs and pronouns. The author is constantly referring to Standard English and Welsh languages, applied as a norm of oral and written speech in English-speaking society, carrying out a comparative analysis of verb forms.

Key words: Wenglish, language norm, standard English, grammatical forms, dialects.

Єсипенко Н. Г.,

доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської мови

Чернівецького національного університету

ПРОФІЛЮВАННЯ КОНЦЕПТІВ ЯК КОГНІТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ АВТОРА ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Анотація. У статті проаналізовано основні принципи когнітивної діяльності автора художнього дискурсу, що лягли в основу профілювання; витлумачено поняття бази, профілю, домену; проілюстровано формування доменів профілювання концепту в художньому дискурсі.

Ключові слова: профілювання, концепт, когнітивна діяльність, база, профіль, домен.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку когнітивної лінгвістики спостерігаємо поглиблення її міждисциплінарних зв'язків з низкою дотичних наукових галузей, зокрема з когнітивною психологією. Розглядаючи питання конструювання картини світу, когнітивні психологи переконують, що в цьому процесі селективна увага не обмежується зоровим та слуховим сприйняттям, бо його ознаки притаманні й іншим когнітивним системам, а тому і мові [1, с. 24].

Роль мови в процесах сприйняття, опрацювання і збереження інформації вивчалася в роботах Е. Пайвіо, який дійшов висновку про існування двох взаємопов'язаних кодів – вербальних і візуальних репрезентацій; також в експериментах Дж. Санти, який довів, що візуальна інформація зберігається в пам'яті згідно розміщення об'єктів у просторі, а отримана вербальним шляхом інформація – у лінійному порядку [2, с. 418]. Вербальні описи стимулюють людину до побудови складних просторових когнітивних карт. Це свідчить про те, що мовні одиниці здатні поєднувати в єдине ціле образно-візуальну й вербальну інформацію.

Низка здійснених психологічних досліджень атенційності дала підґрунтя для лінгвістичних розвідок, особливо тих, що зосереджуються на описі мовних явищ з урахуванням загальних когнітивних здібностей і механізмів перцепції, пам'яті й уваги. Певні терміни психології, зокрема увага, селективність, фокус, фігура, фон, почали трактувати процеси розподілу уваги з урахуванням мовного матеріалу й особливостей концептуалізації референтних подій, інтенцій комунікантів (Л. Телмі, Р. Ленекер, Д. Спербер, Д. Уілсон) [3; 4; 5]. Когнітивна лінгвістика підкреслює зв'язок між просторовим (тілесним) орієнтуванням і мовним освоєнням світу (embodiment за Дж. Лакоффом і М. Джонсоном). Запозичені з психології терміни використовуються в аналізі мовних фактів саме в когнітивній семантиці. Широкого вжитку набули поняття конструювання, фігури-фону, профілю-бази, домену і матриці доменів, концептуального діапазону й активної зони, траєктору-орієнтиру, перспективації, ментального сканування. Проте процес профілювання, що використо-

вується для конструювання образів об'єктів як у системі мови, так і в дискурсі, недостатньо вивчене явище і залишається актуальним на сучасному зрізі когнітивної лінгвістики.

Мета статті полягає в розкритті поняття профілювання в сучасній когнітивній лінгвістиці, що використовується для опису семантики окремих лексем, тематичних груп лексем, частин мови чи словосполучень. Виконання поставленої мети передбачає такі завдання: проаналізувати основні принципи когнітивної діяльності, що лягли в основу профілювання; витлумачити поняття *бази, профілю, домену*; проілюструвати формування доменів профілювання концепту в художньому дискурсі.

Профілювання розуміють як здатність мовних одиниць позначати й закріплювати в системі мови той чи інший спосіб концептуалізації об'єкту. В основі концептуалізації закладена когнітивна діяльність людини, одним з першочергових складників якої є увага (здатність фокусування уваги на певних ознаках об'єкта концептуалізації).

Когнітивна діяльність людини, що включає перцепцію, моторику, різноманітні мисленнєві процеси, обслуговується різними системами опрацювання інформації, які діють паралельно одна одній. Паралелізм процесів переробки даних передбачає розподіл когнітивних зусиль між аудіальною та візуальною увагою, між увагою, що спрямована на перцепцію отриманого ззовні сигналу, й увагою, спрямованою на забезпечення реакції на цей сигнал. Увагу можна розглядати як процеси, у ході яких відбувається активування різних систем вибіркового опрацювання конкуrentних один одному сигналів [6, с. 103]. Через обмеження когнітивних можливостей людини, про які зазначають деякі зарубіжні науковці, зокрема Д. Бродбент, у кожному із зазначених вище процесів існує так зване «вузьке місце» (*bottle neck*), коли в певний момент ми повинні зосередитися на одному стимулі й проігнорувати всі інші. У цьому випадку спостерігаються атенційні зсуви, які залежать від здатності людини поєднувати дві протилежні дії – концентруватися на одних об'єктах й відводити на другий план інші. У сучасній когнітивній психології увага описується як сукупність різних когнітивних дій з ментальними репрезентаціями, які включають інтенсифікацію (посилення) і затемнення (заборону) [7, с. 116].

Поєднання двох протилежно спрямованих механізмів уможливило фокусування на окремих якостях об'єкту, синтезування його в цілісний образ, а також сканування (зміщення фокусу) в межах реальних чи уявних предметів, подій, не втрачаючи при цьому зв'язку між різними об'єктами і ситуаціями [6, с. 103]. Іншими словами, якщо введення у фокус збирає об'єкт в єдине ціле, то виведен-

ня з фокусу дозволяє його виокремлення на фоні інших об'єктів. Постійна зміна у внутрішніх і зовнішніх умовах розподілу уваги вимагає від людини не лише швидкої зміни фокусу, не лише контролю за механізмом фокусування і дефокусування, а й можливості утримувати в полі зору, залишати доступними для свідомості периферійні ознаки об'єкта [7, с. 135]. Отже, аттенційні процеси, що включають фокусування та пригнічення фокуса уваги, постають як складне багатомірне явище, пов'язане не лише з можливостями сприйняття людини, але й з її здатністю усвідомлено керувати увагою залежно від фонових знань та особистого досвіду.

Вищезазначене дозволяє розглядати профілювання як особливий тип відношень між фокусними і нефокусними елементами, проте воно закріплює зсуви уваги в довгостроковій перспективі – у мовній системі. При профілюванні семантика будь-якого мовного вираження є не детальним портретом об'єкта, а, швидше, його замальовкою. За аналогією замальовки, коли зображуються тільки деякі, нехай навіть найбільш характерні ознаки об'єкта, у значенні мовної одиниці образ референта конструюється неточно і може усвідомлюватися лише в контексті ширшої «картинки». Для цієї картини (найближчого концептуального змісту), яка характеризує це мовне вираження, Р. Ленекер послуговується терміном «база», а для того, що виокремлює в цьому змісті конкретна мовна одиниця, використовує термін «профіль» [8, с. 47]. Наприклад, *roof* профілює окрему частину будівельної конструкції відносно когнітивної бази *house*, а *U. S. President* – рольову ознаку індивіда на фоні політичної системи США. Схожі відношення характерні для лексеми *elbow* (лікоть), що профілює певну частину руки (своїї безпосередньої концептуальної бази). Концептуальний зміст слова *hand* виступає профілем у межах бази *human's body* (людське тіло). Таким чином, база є безпосереднім фоном для концептуальних елементів, що профілюються тією чи іншою мовною одиницею. База вміщує весь діапазон сутностей (центральної і периферійної), що активуються певною лексемою.

Концептуальний фон розмежовують на ближчий та дальній (Р. Ленекер), розрізняючи базу і домен [9, с. 276]. Причому база – це той концептуальний зміст, що безпосередньо пов'язується з концептом, який номінується мовною одиницею і нею ж активується. Домен відноситься до ширшої, як правило, більш абстрактної галузі фонових знань, у якій цей концепт утілюється. Розглянемо приклад профілювання концепту *home* у художньому дискурсі: “*Instances of this temporary failure of mind had more than once occurred since her return home; particularly when, wandering through this lonely mansion in the evening twilight, she had been alarmed by appearances, which would have been unseen in her more cheerful days*” (A. Radcliffe “*The Mysteries of Udolpho*”). Концепт *home* виражається в цьому текстовому фрагменті на фоні концепту *mansion* (його бази), але лексема *home* пов'язана й активує ширшу галузь знань про домівку – домен «місце проживання».

У ролі загального контексту для концепту можуть виступати декілька доменів, особливо якщо взяти до уваги, що межі доменів часто нечіткі, а самі домени перетинаються один з одним і утворюють матрицю доменів. Проаналізуємо наступний приклад: “*Thus I returned home and entering the house, presented myself to the family*” (M.

Shelley “*Frankenstein*”). У цьому реченні концепт *home* має дві бази (*house* – дім і *family* – сім'я) і профілюється у двох доменах: «місце проживання» і «родина».

Конфігурація доменів зумовлює специфіку семантики лексем. Наприклад, в англійській мові свобода може позначатися двома словами – *liberty* й *freedom*. Обидві одиниці пов'язані з доменом «відсутність обмежень», але концептуальний зміст першої лексеми профілюється на фоні домена «здатність діяти на власний розсуд»: “*Consider how cruel you would have thought it in your own case, and how much kinder your parents were in leaving you to your liberty. What have I done to forfeit this liberty?*” (H. Fielding “*The History of Tom Jones, a Foundling*”). Для другої лексеми основним постає домен «звільнення», наприклад, звільнення від обов'язків: “*Nobody at home to keep house for me,*” said the clerk, with a cheerful sense of perfect **freedom** from all family encumbrances” (W. Collins “*The Woman in White*”); звільнення з рабства: “*These are but few facts, among multitudes which might be adduced, to show the self-denial, energy, patience, and honesty, which the slave has exhibited in a state of freedom*” (H. B. Stowe “*Uncle Tom's Cabin*”).

Як видно з поданих вище прикладів, поняття профілю, бази, домену використовуються для опису семантики складних у структурному плані одиниць. Якщо мовне вираження має комплексний характер (словосполучення чи речення), то вводиться поняття загального профілю (*composite profile* за К. ван Хуком) [10, с. 902], що є результатом комбінування профілів лексем.

Деякі лексеми, що профілюються на рівні окремих слів, стають частиною непрофільованої бази в межах складної концептуальної структури. Так, у реченні “*At sunset we were all admitted to bathe, and I retired to my repose with bright hopes of freedom in my heart, which were succeeded by the most pleasing dreams of my native land*” (R. Tylor “*Algerine Captive or the Life and Adventures of Doctor Updike Underhill*”) виокремлюємо словосполучення *freedom in my heart*. У ньому профілюється тільки *freedom*, а профіль *heart* конструкції *Prep+Pron+N in my heart* стає частиною бази разом з цією конструкцією. Мовна одиниця, чий профіль включається в загальний профіль, є комплементом (у словосполученні *in my heart* слово *heart* стає комплементом до *in*). Якщо профіль мовної одиниці депрофільується, то вона стає модифікатором (*in my heart* по відношенню до *freedom* у словосполученні *freedom in my heart*).

Висновки. Проаналізувавши профілювання концептів у художньому дискурсі, доходимо висновку, що автор твору у своєму способі профілювання того чи іншого концепту використовує як усталені одиниці й вирази (лексеми чи ідіоми з уже заданими ономазіологічними властивостями), так і пропонує власні способи конструювання об'єкту концептуалізації. Профілювання концептів у авторському художньому дискурсі позначається суб'єктивністю і залежить від того, як автор сприймає й відтворює об'єкт чи ситуацію, що концептуалізуються. Якщо об'єкт характеризується фокусуванням уваги автора на ньому, то він стає в реченні профілем. Тоді співвідношення «профіль – база» значною мірою визначається відомими авторові ознаками й властивостями об'єкта концептуалізації.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні аттенційних, соціальних, інтенційних та лінгвальних факторів у процесі профілювання концептів у дискурсі.

Література:

1. Broadbent D. Perception and Communication / D. Broadbent. – London : Pergamon Press, 1958. – 412 p.
2. Santa J. L. Spatial Transformations of Words and Pictures / J. L. Santa // Journal of Experimental Psychology : Human Learning and Memory. – New York, 1977. – № 3. – P. 418–427.
3. Talmy L. Attention phenomena / L. Talmy // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. Geeraets D., Cuyckens H. (eds). – Oxford : Oxford University Press, 2007. – P. 264–293.
4. Langacker R. Cognitive Grammar / R. Langacker // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. Geeraets D., Cuyckens H. (eds). – Oxford : Oxford University Press, 2007. – P. 421–462.
5. Sperber D. Relevance : Communication and Cognition / D. Sperber, D. Wilson. – Malden : Blackwell Publishing, 1995. – 324 p.
6. Anderson J. M. Cognitive Psychology and its Implications / J. M. Anderson. – NY : Worth Publishers, 2000. – 398 p.
7. Солсо Р. Л. Когнитивная психология : пер. с англ. Р. Л. Солсо. – М. : Тривола, 1996. – 368 с.
8. Langacker R. W. Concept, Image and Symbol: the Cognitive Basis of Grammar / R. W. Langacker. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1991 – 395 p.
9. Langacker R. W. Grammar and conceptualization / R. W. Langacker. – Berlin ; N.Y. : Moulon de Gruyter, 2000. – 427 p.
10. Hoek K. van. Pronominal Anaphora / K. van Hoek // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. Geeraets D., Cuyckens H. (eds). – Oxford : Oxford University Press, 2007. – P. 890–915.

Ілюстративний матеріал:

1. Radcliffe A. The Mysteries of Udolpho [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/files/3268/3268-h/3268-h.htm>.
2. Shelley M. Frankenstein [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shelley.thefreelibrary.com/Frankenstein>
3. Fielding H. The History of Tom Johes, a Foundling [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fielding.thefreelibrary.com/The>

History-of-Tom-Jones-a-Foundling.

4. Collins W. The Woman in White [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://english-thebest.ru/lessons/lesson48.php>.
5. Stowe H. B. Uncle Tom's Cabin [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://stowe.thefreelibrary.com/Uncle-Toms-Cabin>.
6. Tylor R. Algerine Captive or the Life and Adventures of Doctor Updike Underhill / Royall Tylor. – Hartford : Peter B. Gleason and Co, 1816. – 253 p.

Есипенко Н. Г. Профилірування концептів як когнитивна діяльність автора художественного дискурсу

Анотація. В статтю проаналізовані основні принципи когнитивної діяльності автора художественного дискурсу, які лягають в основу профілювання; визначені поняття *базис, профілювання, домена*; проілюстровано формування доменів профілювання концепта в художественному дискурсі.

Ключові слова: профілювання, концепт, когнитивна діяльність, базис, профіль, домен.

Yesypenko N. Profiling of concepts as cognitive activity of the literary discourse author

Summary. The article deals with the analysis of the basic principles of the literary discourse author's cognitive activity, which set up the basis of profiling. The definitions of a *base, profile, domain* have been offered. The illustrations of the domains formation while concepts' profiling the literary discourse have been provided.

Key words: profiling, concept, cognitive activity, base, profile, domain.

Заболотська О. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови та методики її викладання
Херсонського державного університету

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНА ФУНКЦІЯ ІМПЕРАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Статтю присвячено категорії інтертекстуальності та особливостям її реалізації в американському поетичному дискурсі. У статті розглядається роль імперативних конструкцій як інтертекстуальних маркерів у створенні діалогу між поетичним текстом та текстом-джерелом та породженні нових прагматичних смислів.

Ключові слова: імперативна конструкція, інтертекстуальні маркери, інтертекст, поетичний дискурс, алюзія, цитатія.

Постановка проблеми. Центральною категорією, з якою зіштовхується читач модерністського та постмодерністського поетичного тексту, є інтертекстуальність, що породжує особливий вид діалогічності між інформаційними складниками тексту, які локалізовані в різних просторово-часових площинах.

Аналіз останніх досліджень. Сучасні дослідники зазначають, що художня комунікація не закінчується ланцюжком автор – текст – читач. Первинна комунікація породжує метакомунікацію, в якій актантами виступає текст [1, с. 167].

Інтертекстуальність слід розуміти як результат інтерпретації художнього тексту відповідно до так званого текстового універсалу – взаємодії різних текстів у межах конкретного твору [2, с. 150]. Співіснування в одному тексті двох і більше текстів відбувається на основі вживання автором цитатій, алюзій, ремінісценцій, що дозволяють читачеві реконструювати чужі коди та смисли. Будь-яка цитата й алюзія, на думку Ю. Кристевой, відіграє подвійну роль: з одного боку, вступаючи у зв'язки функціональної залежності з усіма іншими частинами й елементами твору, підпорядковуючись авторському завданню, вони стають органічною частиною цього твору, а з іншого – апелюючи до того твору або дискурсу, з якого цитата або алюзія були запозичені, вони ведуть до діахронічної ретроспективи, актуалізують чужі, часом дуже давні, забуті або напівзабуті культурні смисли. Таким чином, автор стає рівноправним учасником культурологічного діалогу [3, с. 25].

Текст – це пам'ять, в атмосферу якої незалежно від своєї волі занурений кожен письменник, що перебуває в оточенні чужих дискурсів, які він свідомо (цитата) або не свідомо (цитатія) втілює в тексті твору, і тому за своєю природою будь-який текст одночасно є як твором, так й інтертекстом [4, с. 419]. У свою чергу, за умов культурної та інтелектуальної освіченості читача, інтертекстуальні маркери, що містять інформацію про ситуацію, персонаж-

ний образ або вислів тексту-джерела, можуть бути розвинені в паралельний зміст у тексті-адресаті.

Інтертекстуальність можна вивчати й описувати з двох позицій: читачької та авторської. З погляду читача, здатність виявлення в тексті інтертекстуальних посилань пов'язана з настановою на більш заглиблене прочитання тексту й уникнення його неповного розуміння через брак ідентифікації його зв'язків з іншими текстами. З погляду автора, інтертекстуальність – це здатність породжувати власний текст і вираження своєї творчої індивідуальності через створення складної системи відношень із текстами інших авторів.

Про поетичний твір у рамках проблеми «текст у тексті» говорить Ю. Лотман. Такий текст він уважає «семіотично насиченим». Він пропонує розглядати не текст загалом, у широкому сенсі («ein Text»), а певний текст («die Text»). Такий текст буде виконувати дві функції: це адекватна передача значень і породження нових смислів. В іншому випадку він припиняє існування як пасивний учасник процесу передачі інформації, але для активної роботи йому потрібен інший текст. Уведення зовнішнього тексту у світ такого тексту відіграє важливу роль, у процесі він трансформується та створює нове повідомлення, за Ю. Лотманом – роман у романі [5, с. 18].

Таким чином, інтертекстуальність уможливує творення нового тексту та взаємодію різних дискурсів, репрезентуючи текстотвірну й дискурсивну функції. Реалізація цих функцій відбувається на основі текстової категорії ретроспекції та категорій дискурсу, а саме: інформативності та інтенціональності. Конструюючи нову текстову реальність, автор ретроспективно повертається до минулих сюжетів інших авторів та організовує скріплення теперішнього з минулим, що сприяє створенню багатоплановості основних змістових універсалій тексту – Людина, Час, Простір [1, с. 86].

Мета статті. Визначити роль імперативних конструкцій як маркерів інтертекстуальності в створенні діалогу між американським поетичним текстом та текстом-джерелом та породженні нових прагматичних смислів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними маркерами лінгвокогнітивної операції інтертекстуалізації у дослідженнях поетичних текстів слугують імперативні конструкції, в яких містяться алюзивні образи, власні назви, мотиви міфологічних і біблійних сюжетів.

До прикладу, у вірші Е. Міллей «*Prayer to Persephone*» [6], присвяченого молодій подрузі авторки, яка померла зовсім юною, наративне мапування уможливує інтертекстуальне прочитання міфологічного сюжету про Пер-

сефону – доньку Зевса та Деметри, яку юною дівчиною украв Аїд до підземного царства як свою дружину. Міф про Персефону є архетипним сюжетом, що актуалізує архетип МАТІР [7, с. 16]. Мовними засобом вираження архетипу МАТІР є імперативна конструкція *take her head upon your knee* «поклади її голову собі на коліна» та звертання *my dear* «моя люба». Словесно-поетичний образ “*a little lonely child lost in hell*” також утілює архетипний сюжет про Персефону. Повторення приголосного *-l-*, що іконічно нагадує одиницю, створює відчуття самотності ліричної героїні на графічному рівні.

Дейктична одиниця просторової модальності *here* встановлює відповідність між долею Персефони та молодій подрузі ліричної героїні, яка відтепер знаходиться в одному і тому самому місці – підземному царстві. Концептуальна імплікація архетипу СМЕРТЬ реалізується в тексті через алюзивну власну назву «Персефона», до якої звертається лірична героїня [7, с. 19].

Узагальнення смислу поетичного тексту дозволяє реконструювати концептуальну метафору СМЕРТЬ Є САМОТНІСТЬ. Номінативна одиниця *dreadful* – *жахливий* – вербалізує концепт ЖАХ, у термінах якого осмислюється й концепт САМОТНІСТЬ: САМОСТНІСТЬ Є ЖАХ. У такий спосіб імплікується інша концептуальна схема СМЕРТЬ Є ЖАХ.

Імперативна конструкція “*be to her, Persephone, all the things I might not be*” вживається в інтродуктивній частині поетичного тексту й уможливує інакомовне трактування образу Персефони як берегині душ у підземному царстві. Імперативна конструкція “*take her head upon your knee*” створює лексико-семантичну рамку віршованого висловлення, виконуючи композиційну функцію, та містить концептуальні ознаки архетипу МАТІР, тим самим виконуючи інтертекстуальну функцію.

Інтертекстуальне посилання зі вживанням імперативних конструкцій використовує також К. Сендберг у віршованому тексті “*Basket*”: “*SPEAK, sir, and be wise. Speak choosing your words, sir, like an old woman over a bushel of apples*” [8].

Наведений поетичний текст, що складається з двох рядків, містить настанову, спрямовану на кожного потенційного читача, адже у вірші йдеться про принцип, якого повинна дотримуватися в житті кожна розумна людина. Адресат повідомлення експлікується за допомогою лексеми *sir* та уособлює не лише ввічливе звертання до особи чоловічої статі, а до людей загалом. Імперативні конструкції “*speak, sir, and be wise*”, “*speak choosing your words*” є паралельними та створюють основний зміст вірша. Капіталізація імперативу в ініціалній позиції привертає увагу читача та є прийомом висунення на графічному рівні.

Заклик, виражений імперативною конструкцією “*be wise*”, лунає у вигляді поради та формально складається з дієслова-зв’язки *be* (бути) та прикметника *wise* (мудрий).

Мовленнєвий акт поради, виражений імперативними конструкціями, підсилюється порівнянням “*choosing your words like an old woman over a bushel of apples*”, в основі якого ситуація вибору яблук порівнюється до підбору слів для висловлення своєї думки.

Яблуня є архетипним символом актуалізації культурного архетипу СВІТОВЕ ДЕРЕВО [7, с. 18]. Символічне значення плодів цього дерева – яблук – досить розгалуже-

не: символ життя, кохання, вічної молодості, безсмертя, гріхопадіння, пізнання тощо. Реконструкція словесно-поетичного образу *bushel of apples* відбувається за наявності фонових знань біблійського сюжету про Адама та Єву, які скуштували заборонене яблуко з Дерева пізнання, що спричинило гріхопадіння, вигнання з раю та тяжкий шлях людства, надає образу-символу *apples* інтертекстуального прочитання. Проте цей образ-символ має різні інтерпретації, адже можливо вилучити й інший текст-джерело – міфологічний сюжет про яблуко розбрату: богиня розбрату Еріда, не отримавши запрошення на весілля Пелея і Фетіди, кинула яблуко з написом «найчарівніший» між Герою, Афіною, Афродитою. Смертний Паріс обирає богиню кохання Афродиту і віддає яблуко їй, тим самим викликає гнів Гери й Афіни, з чого і розпочинається фактично Троянська війна.

У такий спосіб яблуко в поетичному тексті “*Basket*” К. Сендберга постає як символ розбрату, помилок і дій із трагічними наслідками. Інтертекстуальні посилання уможливають більш глибоке осмислення поетичного тексту та декодування значень імперативних конструкцій у ньому. К. Сендберг закликає бути мудрішим і думати, обираючи те, що говорити, оскільки навіть слова можуть привести до неочікуваного згубливого кінця.

Однією з форм інтертекстуального посилання, окрім традиційних алюзій і цитат, є переказ сюжету тексту-джерела. Саме таким чином відбувається діалог культур у вірші С. Плат “*Black Pine Tree in an Orange Light*” [9].

Поетичний текст складається з 6 композиційних частин, кожна з яких містить імперативну конструкцію. Назва вірша об’єктивує його основну тему про те, що все в житті має два боки, і навіть сосна чорного кольору може виступати в жовтогарячому світлі. Сосна є символом безсмертя, а жовтогарячий колір – символом радості, енергії, тепла, це колір сонця.

Імперативна конструкція “*tell me what you see in it*” встановлює безпосередній контакт із читачем, а словесно-поетичний образ “*a Rorschach-blot*” активізує фонові знання про психодіагностичний тест для дослідження особистості та порушень її психічного стану через інтерпретацію десяти симетричних щодо вертикальної вісі плям. Отже, смислове навантаження імперативної конструкції імітує репліку психолога.

Концептуальний аналіз другої строфи з імперативною конструкцією “*plant an orange pumpkin patch / which at twelve will quaintly hatch / nine black mice with ebon coach*” дозволяє декодувати інтертекстуальне посилання на казку про Попелюшку. Сигналами архетипу ПОПЕЛЮШКИ є номінативні одиниці *pumpkin, at twelve, black mice, ebon coach*. Інтертекст виявляється не через цитату, а у формі переказу в непрямій мові основного казкового сюжету. Числівники 12 та 9 є архетипними символами психологічного архетипу САМІСТЬ (*self*), що актуалізує імплікат *пошук ідеалу, досконалості* [7, с. 16]. Активація архетипу ПОПЕЛЮШКИ у вірші відбувається за умови відсутності в зовнішньому оточенні мужньої чоловічої особистості, що призводить до пошуку героя-принца, цей пошук закінчується розчаруванням, крахом ілюзій і сподівань. Звідси й основна тема – пошук досконалості. До того ж *pine tree* (сосна) є засобом об’єктивації архетипу ВІЧНИЙ МАН-

ДРІВНИК [7, с. 18]. Пошук ідеалу ускладнюється тим, що добро та зло тісно переплітаються один з одним у світі. Так співіснують Бог і Диявол

– “*make a devil’s cataract of black obscure god’s eye with corkscrew fleck*”, сонце і тінь – “*put orange mistress half in sun, half in shade*”. Світ репрезентується як двозначний, баланс добра та зла, мовними засобами вираження якого стають численні синоніми на позначення чорного (*black, Rorschach-blot, ebon, obscure, shade, tattoos*) та жовтогарячого (*orange, pumpkin, corkscrew fleck, sun, tangerine, orange cock*) кольорів.

Імперативна конструкція “*read black magic or holy book*” містить у своїй структурі метонімію *holy book* та *black magic*, що асоціюються з Богом та Сатаною. У такий спосіб вона інтенсифікує зіткнення морально-етичних концептів ДОБРО та ЗЛО.

Словесно-поетичний образ півня, що співає на сході сонця, “*till dark is conquered by orange cock*”, також двозначний. Він набуває в тексті подвійного значення завдяки вилученню його передкатегоріальної основи. У стародавній Греції червоний півень пов’язаний із сонцем і присвячувався Фебу – богу Сонця, а чорний півень, що приносився в жертву богу Аїду, асоціювався з підземним світом. Амбівалентність значення цього образу активує архетипи ЖИТТЯ та СМЕРТЬ. У поданому поетичному тексті півень символізує пробудження, схід сонця, просвітлення та позбавлення від інших демонів і диявольських сил [10, с. 204]. Лексична одиниця *conquer* окреслює стан боротьби, що вічно існує між добром і злом, а саме перемогу добра. Остання імперативна конструкція “*say how crafty the painter was*” імплікує світ як творіння митця, а Бога – як його творця. У такий спосіб авторка проводить аналогію між створенням світу Богом із хаосу та написанням картини митцем із неясних плям чорного та жовтогарячого кольорів.

Висновки та перспективи дослідження. Інтерпретація поетичних творів та імперативних конструкцій із використанням алюзій, цитатій, алегорій, парафрази біблійних притч або мотивів літературних творів потребує наявності в читача фонових знань. У такий спосіб імперативні конструкції створюють зв’язок між дискурсами та дозволяють реконструювати чужі коди та смисли, ретроспективно повертаючи читача до минулих подій та образів. Перспективи дослідження полягають у встановленні інтертекстуальної функції імперативних конструкцій в англійському поетичному дискурсі.

Література:

1. Кухаренко В.А. Интерпретация текста: [учебник для студентов филологических специальностей] / В.А. Кухаренко. – 3-е изд., испр. – Одесса: Латстар, 2002. – 292 с.
2. Филатова О.М. Интертекстуальность как глобальная текстовая категория // Вестник Удмуртского университета филологической науки. – 2006. – № 5. – С. 149–154.
3. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Ю. Кристева // Диалог. Карнавал. Хронотоп. – 1993. – № 3. – С. 23–28.
4. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / под ред. Г.К. Косикова. – М.: Прогресс, Универс, 1994. – 626 с.
5. Лотман Ю.М. Двойственная природа текста (связный текст как семиотическое и коммуникативное образование) / Ю.М. Лотман // Текст и культура: общие и частные проблемы: сб. ст. – ИЯ АН СССР. – М.: Наука, 1985. – С. 3–20.
6. Millay E. Prayer to Persephone [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poemhunter.com/poem/prayer-to-persephone>.
7. Белехова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії): [монографія] / Л.І. Белехова. – Херсон: Айлант, 2002 – 368 с.
8. Sandburg C. Basket [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.poemhunter.com/poem/basket>.
9. Plath S. Black Pine Tree in an Orange Light [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.occupypoetry.net/black_pine_tree_in_an_orange_light
10. Бидерман Г. Энциклопедия символов / [Г. Бидерман]; под ред. И.С. Свеннищкой. – М.: Изд-во «Республика», 1996. – 335 с.

Заболотская А. В. Интертекстуальная функция императивных конструкций в американском поэтическом дискурсе

Аннотация. Статья посвящена категории интертекстуальности и особенностям ее реализации в американском поэтическом дискурсе. В статье рассматривается роль императивных конструкций как интертекстуальных маркеров в создании диалога между поэтическим текстом и текстом-источником и порождении новых прагматических смыслов.

Ключевые слова: императивная конструкция, интертекстуальные маркеры, интертекст, поэтический дискурс, аллюзия, цитация.

Zabolotska O. Intertextual function of imperative constructions in American poetic discourse

Summary. The article is devoted to the category of intertextuality and peculiarities of its realization in American poetic discourse. The publication focuses on the role of imperative constructions as intertextual markers in generating dialogue between the poetic text and the source text and activating of new pragmatic sense.

Key words: imperative construction, intertextual markers, intertextuality, poetic discourse, allusion, citation.

Каратеева Г. М.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри романської філології

Київського національного лінгвістичного університету

МОЖЛИВІ СВІТИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СВІТОПОРОДЖУВАЛЬНИХ ОПЕРАТОРІВ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню внутрішньотекстових можливих світів, зокрема інтегрованих у тканину художнього тексту за допомогою світопороджувальних операторів. Виявлено особливості лексико-граматичного, семантичного та графічного маркування світу планів, бажань, мрій/фантазій.

Ключові слова: можливі світи, світопороджувальні оператори, категорія волитивності, модальні дієслова, семантика художнього тексту.

Постановка проблеми. Сьогодні при дослідженні семантики художнього тексту одну з провідних позицій займає проблема багатомірності подання навколишньої дійсності в художньому просторі. Однією з найактуальніших теорій дослідження художнього тексту, що завжди репрезентує певний світ, є теорія можливих світів.

Теорія можливих світів виникла та розглядається вже давно в логіці та математиці; щодо лінгвістики та поезики, то це відносно нова проблема, шляхи аналізу якої перебувають у стадії розробки багатьма лінгвістами та дослідниками художнього вимислу різних країн (О. Воробйова, О. Кагановська, Н. Инквіст, Т. Павел, Ф. Растьє, Р. Ронен, М.-Л. Раян та інші).

Мета статті – дослідити особливості світу планів, бажань, мрій і фантазій у межах ле-клезіанського художнього дискурсу та виявити вербальні маркери його текстової фіксації.

Виклад основного матеріалу. Поняття «світопороджувальний», що виступає основою виокремлення певних світів, запозичене нами з роботи В. Глоби [1, с. 165–170], який вважає, що їх відправною точкою виступають світопороджувальні предикати (термін J. McCawley, [2, с. 226]). Існує тісний зв'язок між цими предикатами та категорією модальності, оскільки деякі з них (*vouloir, pouvoir, devoir* та інші) відносяться до модальних дієслів та є предикатами, що позначають ментальну активність [3; 4]. Під світопороджувальними операторами ми, у свою чергу, розуміємо лексичні, граматичні та графічні компоненти тексту, що маркують перехід суб'єкта мовлення до світів, які: а) вже не існують, не мають місця в дійсності; б) є можливими; в) є неможливими; г) є вигаданими. У ле-клезіанській прозі ці оператори найчастіше репрезентовані у межах внутрішнього світу персонажа, тобто відносяться до свідомості героїв, але й можуть набувати форми їх зовнішнього мовлення.

Світ планів, бажань, мрій/фантазій є містким світом за кількістю та варіативністю граматичних і лексичних сигналів, що його вводять. Загалом цей світ окреслює інтенції персонажа чи то відносно майбутнього / теперішнього → світ можливий, оскільки може бути реалізованим у перспекції, чи то відносно минулого → світ можливий, але нереалізова-

ний, або вже реалізований. Цей світ розгортається в межах категорії «волитивності/дезиративності» [5] та відноситься до волонтактивно-оптативної модальності [6, с. 24]. У художньому тексті світ планів, бажань, мрій перебуває в тісній взаємодії з загальним темпоральним каркасом твору, тобто із часом художнім – сюжетним сьогоденням.

Узуальне маркування уявного переміщення персонажа до світу його планів, бажань, мрій утілюється в граматичних формулах різного темпорального характеру. До маркерів **проспективного** світу планів, бажань, мрій ми відносимо такі граматичні світопороджувальні оператори: ***Futur dans le passé*** та ***Futur immédiat (proche) dans le passé*** – *Avec Nono, on faisait des plans. Il allait gagner son match des poids plume, il pourrait acheter une auto, et on descendrait tous vers le sud avec Houriya et le bébé <...>* (Le Clézio, PO, 151) → світ планів, що імплікує світ мрій; ***Conditionnel présent*** – *Tu sais, je dirais au patron que tu es une amie il ne te demandera rien, je lui dirais seulement que tu es mon amie, et que tu vas vivre avec nous dans la caravane, ça serait bien* (Le Clézio, D, 344) → світ планів; ***Futur simple*** та ***Futur proche*** – « *C'est vrai, et nous aussi nous partirons, peut-être, nous irons à Jérusalem* » (Le Clézio, EE, 58) → світ планів, що імплікує світ мрій; ***Conditionnel présent*** – *Elle murmurait près de son oreille : « Tout va bien aller maintenant, vous verrez, capitaine, tout ira très bien, très bien, M. Saremito dit qu'il va commencer les réparations, <...>* (Le Clézio, H, 204) → світ планів, що імплікує світ фантазій; ***Présent*** – *Chaque jour grandit en moi le désir de retourner à Rodrigues, <...>. Je veux fuir les gens du « grand monde », la méchanceté, l'hypocrisie* (Le Clézio, CO, 315) → світ бажань, світ мрій; ***Subjonctif présent*** – *Pour que le bébé ait du soleil sur sa peau, pour qu'il ne continue pas à respirer l'air pourri de cette rue sans ciel* (Le Clézio, PO, 151) → світ бажань. Деталізоване зображення проспективного світу планів, бажань, мрій свідчить про сприйняття та переживання цього світу персонажами як існуючого стану справ.

До граматичних сигналів світу (нереалізованих) планів, бажань, мрій персонажів у ракурсі **ретроспекції** ми відносимо: ***Conditionnel passé*** – *Elle aurait voulu parler, demander, mais les mots ne passaient plus dans sa gorge* (Le Clézio, EE, 201); ***Passé composé / Passé simple*** – *Pour la première fois, j'ai eu envie de partir, très loin. Partir à la recherche de ma mère, <...>. Mais je n'étais pas prête* (Le Clézio, PO, 81–82); ***Nassima voulut se faufiler derrière lui pour aller sur le pont, mais il la retint par le bras*** (Le Clézio, H, 52); ***Imparfait*** – *J'espérais que ses cris attireraient Houriya, mais elle n'est pas apparue* (Le Clézio, PO, 211). Більшість зазначених прикладів свідчить про залежність граматичних маркерів від лексичних сигналів уведення цього світу.

До лексичних операторів уявного переміщення персонажа до світу планів, бажань, мрій ми відносимо світопороджувальні предикати [2, с. 226], в основі яких перебувають

сутнісні або аферентні семи «бажання», «мрія», «надія», «планування/прийняття рішень», що формують волитивні висловлення та які завжди позначають інтенцію персонажа, спонукають до певної дії (актогенетична функція) [5] – *vouloir; désirer; souhaiter; avoir envie, aimer; rêver; songer; penser; projeter; plan, réfléchir; (avoir) l'idée* тощо. Ці одиниці, що позначають власне бажання, мрії, наміри, відносяться до ядерних предикатів волитивної категорії. У той же час, вони є найбільш яскравими засобами вираження відношення людини до дійсності, тобто є модальними елементами [5]. Звернемося до текстового матеріалу: *Je voudrais bien demander à Jacques Berger, mais je n'ose pas aller m'asseoir près de lui, <...>* (Le Clézio, EE, 175); *Il avait en lui le désir du nouveau, d'essayer quelque chose d'interdit, quelque chose que Sarah aurait condamné, <...>* (Le Clézio, H, 50); *Il rêvait tout haut du grand fleuve qui coule si lentement à travers le désert, <...>* (Le Clézio, PO, 164); *On a fait le projet de partir vers la Californie en voiture, mais on n'arrivait pas à se décider* (ibid., 234) тощо. Зауважимо, що лексеми із семою «прийняття рішення» не є характерними для ле-клезіанської прози; ті нечисленні випадки, які були виокремлені нами з ілюстративного матеріалу, в більшості своїй мають відношення до подорожі – рішення покинути країну, родину, розпочати подорож, утекти тощо. Лексичні оператори уявного переміщення персонажа до світу планів, бажань, мрій можуть супроводжуватися темпоральними лексемами – *futur, bientôt, avenir, dans certain temps, le lendemain, demain* тощо: *Moguer a décidé de partir le lendemain matin, <...>* (Le Clézio, H, 115); *Je ressens la colère, l'impatience, car je sais que dans peu de temps, quelques semaines peut-être, je serai là-bas, sur les bords de ces fleuves inconnus, <...>* (Le Clézio, CO, 270).

Зазначимо, що такі дієслова, як *aimer, attendre, penser* тощо, не у всякому контексті виступають світопороджувальними предикатами. Порівняємо два фрагменти: *Esther aime les regarder* (Le Clézio, EE, 346) – лексична одиниця *aimer* у простому теперішньому часі (Présent) актуалізує сему «любити», «подобатися», в іншому уривку – *Elle pense qu'elle aimerait bien s'en aller, monter dans un train qui part vers le nord, avec tous ces noms de pays qui attirent <...>* (Le Clézio, D, 272) – та ж сама одиниця в умовному способі (Conditionnel présent) є світопороджувальною, імплікуючи семи «бажання», «мрія».

Розглянемо окремо світ фантазій персонажа, який тісно пов'язаний із розглянутим вище світом (планів, бажань, мрій), але реальність якого, на відміну від нього, є неможливою через його химерний, ілюзорний, іноді хворобливий характер. Для розмежування цих двох світів нами були прийняті такі критерії: світ фантазій – це, по-перше, світ, неможливий згідно з законами тієї реальності, що представлена в тексті, по-друге, світ короткочасних, раптових, неординарних бажань персонажа, що не корелюють з їх реальними потребами (*fantaisie n.f. – «désir, goût passager, singulier, qui ne correspond pas à un besoin véritable»* [7]), по-третє, світ прогнозування майбутнього персонажем (цей аспект тісно кооперує зі світом планів, бажань, мрій), по-четверте – світ сновидінь, марень, галюцинацій та аномальних станів персонажа; по п'яте – світ легенд, міфічних та вигаданих історій, текстові фрагменти, що представляють так звані «вмисел у вмислі» (термін М.-Л. Раян [3]). Як попередній світ, світ фантазій одночасно взаємодіє зі світом теперішнього / майбутнього персонажа, іноді може відноситися до світу ми-

нулого. У зв'язку з цим, граматичне оформлення світу фантазій, як і світу планів, бажань, мрій, вирізняється високим ступенем варіативності.

Лексичними операторами цього світу часто виступають маркери попередньо розглянутих нами світів – світопороджувальні лексичні одиниці: *vouloir; souhaiter; rêver; imaginer; avoir l'impression* тощо; маркери світу фіктивних аналогій; маркери ірреального світу; маркери світу сумнівів, здогадів та гіпотетичних припущень. У зв'язку з цим, фантастичний характер того чи іншого світу визначається контекстуально за допомогою дослідження семантичного наповнення фрагмента та ступеня його референції до текстової дійсності. Звернемося до ілюстративного матеріалу. *Depuis le premier jour, j'ai hâte de parvenir à Rodrigues, le but de mon voyage, et pourtant maintenant, je souhaite que cette heure ne s'achève jamais, que le navire Zéta, comme Argo, continue éternellement à glisser sur la mer légère, si près du ciel, avec sa voile éblouie de soleil pareille à une flamme contre l'horizon déjà dans la nuit* (Le Clézio, CO, 139) → світ, неможливий згідно з законами тієї реальності, що представлена в тексті (світ художньої дійсності = світ реальної дійсності), в якому «корабель не може вічно ковзати по спокійному морю, біля неба <...>»; світ раптового бажання персонажа (*et pourtant maintenant, je souhaite* – «але зараз, я бажаю»).

Lalla aime bien les sentiers, près des dunes. <...> Chaque fois que Lalla marche sur le sentier, au bord de la mer, elle pense à la mer si bleue, <...>. Lalla s'assoit dans le sable, face à la mer, et elle regarde les mouvements lents des vagues. Mais ce n'est pas tout à fait comme le jour où elle a vu la mer pour la première fois. <...> Son cœur bat plus vite, <...> Il y a une douleur fulgurante au milieu de son corps, un coup si fort qu'elle a l'impression qu'elle va s'évanouir. <...>, elle s'arrête de respirer. <...> Mais maintenant elle voit cela, très clairement : il y a un grand champ de pierres rouges, et la poussière, là, devant l'arbre sec, un champ si vaste qu'il semble s'étendre jusqu'aux confins de la terre. Le champ est vide, <...> La petite fille marche vers l'arbre, lentement, sans savoir pourquoi, elle s'approche du tronc calciné, elle le touche avec ses mains. Et d'un seul coup, la peur la glace tout entière : du haut de l'arbre sec, très longuement, un serpent se déroule et descend. <...> Mais quand elle rouvre les yeux, il n'y a personne sur le rivage. Sa peur s'est effacée. L'arbre sec, le serpent, le grand champ de pierres rouges et de poussière se sont effacés, comme s'ils n'avaient jamais existé. Lalla retourne vers la mer. Elle est presque aussi belle que le jour où Lalla l'a vue pour la première fois, <...> (Le Clézio, D, 152–157). Фрагмент представляє уривок із роману Ле Клезіо «Дésert». Текстовий матеріал представляє світ візуальних галюцинацій головного персонажа, в основі якого можливо імпліцитно розгортається світ його минулого досвіду. На цю думку наштовхує деталізоване зображення світу галюцинацій, у якому жодна деталь не стерта. Світ візуальної галюцинації влітається в тканину художнього тексту імпліцитно – відсутні граматичні оператори уявного переміщення персонажа; лексично світ позначається прийменником *cela*, якому передує нейтральне дієслово *voir* та прислівник *maintenant*, що віддзеркалюють ефект раптовості, неочікуваності. Експліцитним оператором розгортання цього й інших світів галюцинацій виступає, на наш погляд, деталізоване омовлення негативно забарвленого психофізичного стану персонажа, що звичайно чи то передує їм, чи то обрамляє їх з двох боків. У прикладі такий аномальний психофізичний

стан («її серце б'ється швидше», «вона відчуває гострий біль усередині тіла, як сильний удар, від якого, їй здається, вона втратить свідомість», «вона припиняє дихати» тощо) передуює переходу персонажа до іншого світу, оскільки, повернувшись до світу дійсності, персонаж почуває себе спокійно – зникають страх, об'єкти світу фантазій, сприйняття дійсності повертається у своє звичайне русло.

C'étaient les soirées qui étaient belles, à cause des contes. Quelquefois, comme cela, <...> Aamma commençait à raconter une histoire de Djinn. <...> Elle s'asseyait devant moi, et ses yeux brillaient d'un éclat étrange, quand elle disait : « Ecoute, je vais te raconter une histoire de Djinn ». <...> Aamma Houriya, quand elle commençait à raconter une histoire de Djinn, avait une voix différente, une voix nouvelle. <...> Le visage d'Aamma Horriya changeait aussi, peu à peu. Pour mieux entendre, je m'allongeais sur le sol, devant la porte, et je voyais son visage qui s'animaient. Ses yeux brillaient davantage, jetaient des éclats. Elle mimait les expressions, elle montrait sur son visage la peur, la colère, la jalousie. Elle mimait les voix, <...>. Ses mains gesticulaient, <...>. C'étaient de belles histoires, celles que nous contait Aamma Houriya, <...>. Quand Aamma Houriya me prenait la main, me faisait asseoir à côté d'elle, devant la maison, et disait : « Qu'est-ce que je vais te raconter ce soir ? » <...> J'oubliais qui j'étais, où j'étais, j'oubliais les trois puits à sec, les baraques misérables où les hommes et les femmes étaient couchés sur le sol, attendant la nuit, attendant l'inconnu, j'oubliais les enfants affamés qui guettaient en haut de la colline de pierres l'arrivée des camions des Nations unies <...>. Sa voix était plus douce, ses yeux brillaient d'une lumière plus gaie quand elle commençait son histoire : <...>. C'est pendant qu'elle racontait cette histoire, je m'en souviens, <...> (Le Clézio, EE, 239–243).

Зазначений вище контекст демонструє розгортання світу фантазій у романі «Etoile errante», що омовлюється в казках похилої жінки Аамма, яка живе разом із головним персонажем у концтаборі для палестинців, у якому панують смерть, голод, спрага, втрата віри в майбутнє та в життя взагалі. Історії, які розповідає Аамма, контрастно опозиційні життю людей у концтаборі, вони дозволяють як самому оповідачу, так і слухачам поринути в інший неіснуючий з точки зору здорового глузду світ. У представленому фрагменті світ фантазій уводиться у світ текстової дійсності прямою мовою другорядного персонажа («Послухай, я розповім тобі історію про Джина»; «Що тобі розповісти цього вечора?»), що загалом є характерним маркуванням цього світу й в інших творах письменника. Світи фантазій ініціюють як зовнішні та внутрішні зміни оповідача, так і слухачів: Аамма, повністю поринаючи у світ фантазій, змінюється зовнішньо («інший/новий голос, її обличчя оживало, її очі занадто сяяли, випромінювали блиск, вона імітувала вирази обличчя/голоси, вона жестикулювала тощо»); головний персонаж переходить у стан забуття, відсторонення від світу дійсності («Я забувала <...>») до іншого світу, в цьому фрагменті – це світ спогадів («саме в той час, коли вона розповідала цю історію, я згадувала, <...>»).

Зафіксуємо також присутність графічного маркування світу фантазій: «Il écrivait en lettre capitales: UN LONG VOYAGE. Puis il commençait à écrire l'histoire: ESTHER. ESTHER EST ARRIVÉ EN AFRIQUE EN 1948» <...> (Le Clézio, O, 56).

У зазначеному фрагменті уявна подорож об'єктивується в межах писемної творчості головного персонажа Фентана. Про перехід персонажа до світу фантазій сигналізує дієсло-

во *écrire* та графічні зміни у представленні оповіді (модифікації шрифту).

Висновки. Світ планів, бажань, мрій/фантазій персонажа представляє масштабний простір ле-клезіанської прози, що вирізняється як своїм варіативним лексико-граматичним та семантичним маркуванням, так і фіксацією на графічному рівні. Проведене дослідження виокремлює загальні тенденції розгортання та маркування таких світів, не охоплюючи всі можливі випадки. У перспективі світ планів, бажань, мрій/фантазій персонажа міг би стати предметом окремої наукової розвідки як в рамках ле-клезіанської прози, так і загалом в контексті світового художнього надбання.

Література:

1. Глоба В. П. Сюжетне напруження у ракурсі теорії можливих світів / В. П. Глоба // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2001. – № 536. – С. 165–170.
2. McCawley J. Everithing that Linguistic Always Wanted to Know about Logic / J. McCawley. – Chicago : Chicago University Press, 1981. – 261 p.
3. Possible-worlds theory [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lamar.colostate.edu/~pwryan/pws.htm>.
4. Dendale P. Les verbes modaux / P. Dendale, J. Van Der Auwera. – Amsterdam; Atlanta: Edition Rodopi B. V., 2001. – 173 p.
5. Гунченко Г. В. Речеактивные свойства базисных волитивных конструкций английского языка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pglu.ru/researches/diser/avtoref.php?subaction=showfull&id=1167905706&archive=&start_from=&ucat=5&.
6. Смушинська І. В. Модальність французького художнього тексту: типи та засоби вираження / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови» / І. В. Смушинська. – К., 2003. – 39 с.
7. Dictionnaire Le Petit Robert. Version électronique [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lerobert.com/dictionnaires-numeriques.html>.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Le Clézio J.-M. G. Désert. – P. : Gallimard, 1990. – 439 p.
2. Le Clézio J.-M. G. Le chercheur d'or. – P. : Gallimard, 2005. – 375 p.
3. Le Clézio J.-M. G. Onitsha. – P. : Gallimard, 2003. – 289 p.
4. Le Clézio J.-M. G. Etoile errante. – P. : Gallimard, 1992. – 350 p.
5. Le Clézio J.-M. G. Poisson d'or. – P. : Gallimard, 1999. – 252 p.
6. Le Clézio J.-M. G. Hasard (suivi d'Angoli Mala). – P.: Gallimard, 1999. – 214 p.

Каратеева А. М. Возможные миры сквозь призму миропорождающих операторов

Аннотация. Статья посвящена исследованию внутренних текстовых возможных миров, а именно интегрированных в ткань художественного текста с помощью миропорождающих операторов. Выявлены особенности лексико-грамматического, семантического и графического маркирования мира планов, желаний, мечтаний/фантазий.

Ключевые слова: возможные миры, миропорождающие операторы, категория волитивности, модальные глаголы, семантика художественного текста.

Karatyeyeva G. Possible worlds through the prism of world generating operators

Summary. The article is devoted to the study of the internal text's possible worlds, namely integrated into the fabric of a literary text through world generating operators. The research reveals the features of lexico-grammatical, semantical and graphic marking of the world of plans, desires, dreams / fantasies.

Key words: possible worlds, world generating operators, category of volition, modal verbs, semantics of artistic text.

*Кравчук Л. В.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
ВП НУБІПУ «Бережанський агротехнічний інститут»*

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПЛАНІВ І ПРОГРАМ З ІНОЗЕМНИХ МОВ ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ ЗА 1970-1990 рр.

Анотація. У статті здійснено аналіз навчальних планів і програм з іноземних мов за 1970–1990 рр., досліджено їх структуру та змістовний компонент, проведено порівняльну аналогію по різних класах, проаналізовано відповідність програмних вимог до змісту навчання іноземних мов досліджуваного періоду. Виявлено позитивні та негативні моменти формування сітки годин з іноземних мов, розкрито прорахунки в організації іншомовної підготовки учнів у загальноосвітній школі України в другій половині ХХ ст.

Ключові слова: зміст освіти, іноземні мови, навчальний план, шкільні програми, навчальний предмет.

Постановка проблеми. Зміст освіти реалізується, у важливих державних документах – навчальних планах, програмах і підручниках. У цих документах у радянській системі освіти знайшло своє відображення конкретне соціальне замовлення, встановлювалися реальні, а не декларовані пріоритети.

На теоретичну розробку і практичне застосування навчальних планів, програм безпосередньо впливали політичні та ідеологічні установки, соціально-економічні реалії й тенденції економічного розвитку, а також домінуючі педагогічні ідеї. Саме за навчальними планами можна відстежити пріоритети державної політики в галузі освіти. Наявність тих чи інших навчальних дисциплін у навчальному плані, перерозподіл годин між предметами всередині навчального плану, домінування певної групи предметів – усе це – прояви зміни комплексу політичних, соціальних і педагогічних орієнтирів та процесів, пов'язаних з періодичним оновленням змісту освіти.

Мета статті – охарактеризувати навчальні плани та програми з іноземних мов за 1970–1990 рр. ХХ ст., дослідити їх структуру та змістовний компонент; проаналізувати відповідність вимог програмного матеріалу до змісту навчання іноземних мов зазначеного періоду.

Проблеми теоретичних засад мети, чинників, складу і структур змісту загальної середньої освіти, а також дидактичні норми побудови навчальних програм та шкільних підручників висвітлювалися в працях В. Безпалька, Р. Вендровської, С. Гончаренка, І. Журавльова, Л. Зоріної, В. Кременя, І. Логінова, І. Лернера, Ю. Мальованого, В. Паламарчука, Л. Пироженко, В. Помагайби, Н. Савченко та інших.

Виклад основного матеріалу. Аналіз змісту навчальних програм досліджуваного періоду [12; 16] дає змогу дійти висновку, що пріоритет у навчанні іноземних мов належав розвитку усного мовлення, особливо діалогіч-

ного, шляхом добору мовленнєвих ситуацій та активізації діяльності учнів. Особлива увага приділялася зняттю психологічного бар'єру в мовленні. Основною цільовою настановою програм було навчання усного мовлення, читання і письма, використання комунікативних опор, а також практичне оволодіння іншомовним спілкуванням та іншомовною культурою.

В період 1970–1980 років навчання іноземної мови здійснювалося в умовах реформи школи. З'явилося чимало наукових досліджень, що обґрунтували недостатню ефективність офіційно визнаного в попереднє десятиліття свідомо-практичного методу навчання іноземних мов та сприяли обґрунтуванню нових методичних підходів – комунікативного та особисто-діяльнісного – й відкривали широкий шлях для наукового вдосконалення методики навчання іноземних мов.

Реформування змісту освіти в 1970-і роки стало, на нашу думку, найбільш серйозним, продуманим і виваженим кроком порівняно з іншими етапами розвитку змісту середньої освіти. Загалом зміст освіти відображав підходи, які можна класифікувати як дидактичний енциклопедизм. Дидактичний енциклопедизм поставив нові вимоги перед учителем, який мусив реалізувати власний предмет і через нього формувати всебічно розвинену особистість. Його роль як передавача соціально-культурної спадщини зросла, до неї додалися функції пошуково-творчого характеру, спрямованого на розвиток особистості дитини [1; с. 45].

Розвивальні цілі навчання іноземних мов реалізовувались у таких напрямках:

– розвиток індивідуально-психологічних якостей особистості учня – фонематичного інтонаційного слуху, гнучкості артикуляційного апарату, об'єму пам'яті, гнучкості вербального мислення;

– розвиток навчальних умінь – працювати самостійно, логічно викладати думки та загальнокультурні навички.

Ми узагальнили розподіл годин на вивчення іноземних мов за 20 років (1970–1990 рр.) та подали його у вигляді двох таблиць (див. таблиці 1, 2).

Проаналізувавши дані таблиці 1, доходимо висновку, що на протязі 9 років (з 1970 по 1979 рр.) кількість годин на вивчення іноземних мов не змінювалася, тобто в цьому процесі було досягнуто відносної стабільності. З іншого боку, якщо в попереднє десятиліття внаслідок розвантаження програм було зменшено на 1 год. по всіх класах, то в період 1971–1979 рр. цей показник знову збільшився. Наприклад, у 1970 р. кількість годин на вивчення іноземних мов у 6 класі становила 3 (2) год., то в 1971–1979 рр. ця цифра зросла до 3 год.

Аналогію можна провести для 7–9 класів. Звернемо увагу на той факт, що в 1971 р. кількість годин на вивчення іноземної мови в 10 класі різко зменшено (до 1 год.) порівняно з попередніми роками. Це була єдина зміна протягом 1971–1980 рр. у навчальних планах з іноземної мови [2–7].

Так, якщо в попередні роки внаслідок розвантаження програм було зменшено кількість годин на вивчення іноземних мов на 1 годину по всіх класах, то в період 1971–1979 рр. цей показник знову збільшився. Наприклад, у 1970 р. кількість годин на вивчення іноземних мов у 6 класі становила 3(2) годин, то в 1971–1979 рр. ця цифра зросла до 3 годин. Аналогію можна провести для 7–9 класів. Звернемо увагу на той факт, що в 1971 році кількість годин на вивчення іноземної мови в 10 класі різко зменшено (до 1 години) порівняно з попередніми роками. Це була єдина зміна протягом 1971–1979 рр. у навчальних планах з іноземної мови [2–7].

Навчальні плани 1980 р. дещо різняться від попередніх. Так, у 5 класі кількість годин знову збільшилася з 3 годин до 4. Очевидно, це було пов'язано із науковими дослідженнями та відкриттями в галузі психології вивчення іноземних мов. Проте в 9 і 10 класах кількість годин було необґрунтовано зменшено, вона становила лише 1 годину в тиждень [1, с. 12].

У змісті пояснювальної записки до навчального плану з іноземних мов за 1989/90 навчальний рік вказано, що загальноосвітні школи працюватимуть за перехідними навчальними планами. При розбіжності в кількості годин між навчальними планами і програмами, які видані раніше, учитель самостійно вносить корективи до програми, орієнтуючись на навчальний план. Незначне скорочення навчального часу на окремі предмети має компенсуватись інтенсифікацією навчального процесу. У цій же пояснювальній записці зазначалось: «У масових загальноосвітніх школах та школах-інтернатах, де не запроваджено вивчення предметів іноземною мовою, для учнів 6–10 класів, які вивчають різні іноземні мови, створюються окремі групи з кількістю не менше 8 учнів у кожній. При меншій кількості учнів вивчення ними іноземної мови має проводитись у гуртках. Питання про оплату вчителів за гурткову роботу вирішують рай/міськ/вно на загальних підставах, залежно від кількості учнів (оплачується не більше двох годин на тиждень)» [11, с. 2].

У школах, які забезпечені кваліфікованими вчителями іноземних мов з вищою освітою, а також необхідними приміщеннями, дозволялося на уроках іноземної мови ділити учнів 5–10 класів на 2 групи за наявності в кожному з них більше 25 учнів. Питання про поділ класів на групи вирішував директор школи.

У 9–10 класах середніх шкіл з викладанням ряду предметів іноземними мовами години, передбачені на трудове навчання, використовувалися для проведення практикумів з технічного перекладу або машинопису іноземною мовою (2 години) та підготовки перекладачів (2 години). При цьому класи, у яких нараховувалося більше 25 учнів, ділилися на 2 групи. Якщо в школі не було відповідних умов для проведення одного із зазначених практикумів, то години використовувалися на трудове навчання за програмами масових загальноосвітніх шкіл [11, с. 3].

На основі аналізу навчальних програм 1980–1990 рр. сформулюємо основні вимоги до практичного володіння

видами мовленнєвої діяльності [14–16]. Помітно, що основний акцент робився на практичному володінні іноземним спілкуванням та іноземною культурою, на мовленнєвій спрямованості навчального процесу, а основна мета – навчання комунікації – мала реалізуватися в процесі самої комунікації.

Розподіл годин на вивчення іноземних мов у 1980–1990 рр. подано в таблиці 2.

Проаналізувавши дані таблиці, ми виявили наступне: якщо в 1981 році в 6 і 7 класах на вивчення іноземних мов відводилося по 3 години, то в наступні 5 років – 2 години. У 8–10 класах на вивчення іноземних мов, як і раніше, виділялася лише 1 година на тиждень, що, безперечно, не забезпечувало успішне оволодіння мовою в умовах шкільної класно-урочної системи. Варто зауважити, що це була найменша кількість годин, відведена на вивчення іноземних мов у випускних класах досліджуваного періоду.

Висновок. Отже, визначальним чинником, який впливав на зміст та структуру навчальних планів і програм 1970–1990 рр. з іноземних мов, стало посилення психологічної складової у цій галузі. Насамперед це було пов'язане з появою нового методу навчання, який у вітчизняній методичці отримав назву комунікативно-діяльнісного, що призвело до зміни пріоритетів у вивченні мов. Особлива увага приділялася зняттю психологічного бар'єру в мовленні. Основною цільовою настановою програм було навчання усного мовлення, читання і письма, використання комунікативних опор, а також практичне оволодіння іноземним спілкуванням та іноземною культурою. Саме в цей час психологи України та Росії взяли активну участь у науковому обґрунтуванні та втіленні в життя нового, свідомо-практичного методу навчання іноземних мов. Цей період пов'язаний із виникненням принципово нових методів навчання іноземних мов та великої кількості наукових робіт з комунікативної лінгвістики, що дало початок комунікативному спрямуванню у вивченні іноземної мови. А це означало зовсім новий етап у навчанні практичного оволодіння мовою.

Проведене дослідження відкриває перспективи щодо аналізу теорії і практики навчання іноземних мов на різних історичних етапах розвитку вітчизняної школи та освіти, дослідження структурного компонента навчальних планів і програм, змістового компонента підручників іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів, вивчення зарубіжного досвіду шкільної іноземної освіти.

Література:

1. Кравчук Л.В. Навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України (друга половина XX століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л.В. Кравчук. – Тернопіль, 2013. – 279 с.
2. Навчальні плани шкіл української РСР розроблені й затверджені Міністерством освіти УРСР на 1970/71 н. р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки УРСР. – 1970. – № 7–8. – С. 23–33.
3. Навчальні плани шкіл української РСР розроблені й затверджені Міністерством освіти УРСР на 1972/73 н. р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки УРСР. – 1972. – № 9–10. – С. 43–53.
4. Навчальні плани шкіл української РСР розроблені й затверджені Міністерством освіти УРСР на 1974/75 н. р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки УРСР. – 1974. – № 9–10. – С. 53–63.
5. Навчальні плани шкіл української РСР розроблені й затверджені Міністерством освіти УРСР на 1976/77 н. р. // Інфор-

- маційний збірник Міністерства освіти і науки УРСР. – 1976. – № 11–12. – С. 43–53.
6. Навчальні плани шкіл української РСР розроблені й затверджені Міністерством освіти УРСР на 1978/79 н. р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки УРСР. – 1978. – № 17–18. – С. 22–28.
 7. Навчальні плани шкіл української РСР розроблені й затверджені Міністерством освіти УРСР на 1980/81 н. р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки УРСР. – 1980. – № 7–8. – С. 42–49.
 8. Навчальні плани шкіл української РСР розроблені й затверджені Міністерством освіти УРСР на 1982/83 н. р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки УРСР. – 1982. – № 5–6. – С. 12–19.
 9. Навчальні плани шкіл української РСР розроблені й затверджені Міністерством освіти УРСР на 1984/85 н. р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки УРСР. – 1984. – № 8–9. – С. 14–21.
 10. Навчальні плани шкіл української РСР розроблені й затверджені Міністерством освіти УРСР на 1986/87 н. р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки УРСР. – 1986. – № 11–12. – С. 17–21.
 11. Навчальні плани шкіл української РСР розроблені й затверджені Міністерством освіти УРСР на 1989/90 н. р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки УРСР. – 1988. – № 13–14. – С. 24–31.
 12. Программы средней школы. Иностранные языки. – М., 1970. – 32 с.
 13. Программы средней школы. Иностранные языки. – М., 1975. – 25 с.
 14. Программы средней школы. Иностранные языки. – М., 1980. – 30 с.
 15. Программы средней школы. Иностранные языки. – М., 1985. – 30 с.
 16. Программы средней школы. Иностранные языки. – М., 1990. – 30 с.

Кравчук Л. В. Технологія формування учбових планів і програм по іноземним мовам для загальноосвітньої школи України за 1970–1990 гг.

Аннотація. В статті здійснено аналіз учбових планів і програм по іноземним мовам за 1970–1990 гг.; досліджено їх структуру і змістовий компонент; проведено порівняльну аналогію по різних класах; проаналізовано відповідність програмних вимог до змісту навчання іноземним мовам досліджуваного періоду. Виявлені позитивні і негативні моменти формування сітки годин по іноземним мовам, розкриті просчети в організації іноземномовної підготовки учнів у загальноосвітній школі України во II половині ХХ століття.

Ключові слова: зміст освіти, іноземні мови, учбовий план, шкільні програми, шкільний предмет.

Kravchuk L. The technology of formation the curriculum and school programs from foreign languages for secondary school of Ukraine on 1970-1990

Summary. This article analyzes the curriculums and school programs from foreign languages on 1970–1990, investigated their structure and substantial component, the comparative analogy to different classes was made, analyzed the compliance of program requirements to the content of study of foreign language in the study period. The positive and negative aspects of the formation of mesh hours of foreign languages was made, reveals shortcomings in the organization of study of foreign languages of pupils in secondary school of Ukraine in the second half of the twentieth century.

Key words: content of education, foreign languages, curriculum, school programs, school subject,

*Lange A.,
DAAD-Lektorin an der Nationalen Technischen Universität der Ukraine „KPI“
Fakultät für Linguistik und Gemeinsame Deutsch-Ukrainische Fakultät für Maschinenbau*

PRAKTISCHE LANDESKUNDE – ERFAHRUNGEN UND UNTERRICHTSAUFBAU DES PLANSPIELS „PARTEIGRÜNDUNG“ IM DEUTSCHUNTERRICHT

Summary. The article focuses on the practical course to build a party in German. The lessons were conducted with students from the Kiev National Technical University in 2013/2014. The students were very creative in building a party and naming the current problems of the country. The simulation of founding a party is part of a series of lessons in area studies. The article will not only explain how to do the simulation but also how to go on after the party building process.

Key words: area studies, German, politics, party, simulation game, linguistic culture.

Ziel des Artikels, Aktualität und Relevanz des Themas.

Landeskunde soll den Fremdsprachenlernern abseits von Grammatik und Regeln ein Gefühl für das Land geben und sie mit wichtigen Informationen versorgen. Einerseits sind das Sitten und Bräuche, Feste und Feiertage sowie Dialekte und Sprachvariationen, andererseits ist das aber auch die politische Grundstruktur des Landes und sind damit die Regeln für das öffentliche Zusammenleben. Nun hat Politik (leider) das Problem, als langweilig und theoretisch zu gelten. Politische Systeme anderer Länder werden meist untersucht und erklärt, selten aber praktisch erfahren.

Der Artikel soll zeigen, wie im Landeskundeunterricht die Gründung einer politischen Partei umgesetzt werden kann. Die als Planspiel ausgelegte Unterrichtssequenz kann auf verschiedene Weise in den Unterricht integriert werden. Das Ziel ist es auf der einen Seite, deutsche Politik zu veranschaulichen und die Lerner mit einem Grundprinzip der Demokratie vertraut zu machen, nämlich der Gründung politischer Interessensvertretungen, auf der anderen Seite soll Politik als Ordnung eines Landes reflektiert werden und die politischen Systeme Deutschlands und der Ukraine miteinander verglichen werden.

Einbettung in den Unterricht. Der Stunde zuvor wurde allgemein in das Thema Politik eingeführt. Die Studenten sollten sich vorher bereits eine Definition des Begriffs „Politik“ erarbeitet haben. Des Weiteren soll bereits über politische Handlungsträger gesprochen worden sein. Parteien, als Teil des demokratischen Systems, sollten vorgestellt und besprochen werden. Die Aufgaben von Parteien, ihre Grundlagen und Ziele sollten den Studenten klar sein. Da dies meist sehr abstrakt im Unterricht behandelt wird, soll die Parteigründung den Studenten vor Augen führen, wie Politik praktisch funktionieren kann.

Aufgabe

Gründen Sie eine politische Partei!

4–5 Personen arbeiten zusammen

Entwerfen Sie ein Logo! Wie heißt Ihre Partei?

Welche Probleme sehen Sie in ihrem Land? Stellen Sie 10 Probleme zusammen!

Welches Parteiprogramm haben Sie? Welche Ziele hat ihre Partei?

Welche Wählerschaft wollen Sie ansprechen?

Wer übernimmt welche Aufgaben in Ihrer Partei?

Wo ist die Parteizentrale? Wie finanzieren Sie sich?

Stellen Sie Ihre Partei in 30 Minuten vor! Jeder von Ihnen soll sprechen!

Sie haben eine Woche Zeit.

Ziele:

– Lernen der politischen Lexik im Deutschen.

– Teamarbeit und Gruppenbildung; die Studenten arbeiten zusammen und bilden Gruppen zwischen 2 und 6 Mitgliedern, die eine „Partei“ gründeten; sie stellen sich gegenseitig vor („Gruppenunterricht ist gut geeignet, um das selbstständige Denken und Arbeiten zu fördern, aber auch, um erarbeitete Themen zu vertiefen und zu üben“) [1, s. 41].

– Gruppenpräsentation, Absprachen innerhalb der Gruppe, Aufgabenverteilung.

– Nutzung neuer Medien zur Präsentation (PowerPoint).

– Überzeugen der anderen Studenten.

– Aufmerksam zuhören und im Anschluss in der Diskussion den Studenten Fragen stellen.

Ausstattung:

– Eine Tafel oder ein Whiteboard an das die Studenten ihre Parteien präsentieren können;

– einen Computer, um die PowerPoint-Präsentationen zeigen zu können;

– evtl. Wahlmaterial in deutscher und ukrainischer Sprache zu Anschauungszwecken.

Im Folgenden sollen kurz die Ergebnisse der Studenten vorgestellt werden, um danach das weitere Vorgehen zu erläutern.

Kreativität in den Parteinamen. Die Studenten bekommen die Aufgabe, der Partei einen Namen zu geben, und sie haben diese Aufgabe sehr kreativ gelöst. Die Namen der Parteien waren zum Beispiel „Kiewer Partei der Ingenieure = KPI“ mit dem Slogan „Die Macht liegt im Verstand“, „Partei der Technokraten“ und die „Partei für die Geldgans“ (Begründung: Die Gans ist das Tier, dass sowohl laufen als auch fliegen als auch schwimmen kann) mit dem Slogan: „Geld ist das wichtigste“.

Alternativen dazu wurden die „Neue sozialistische Partei der Ukraine“ mit dem Motto „Es lebe der Friede auf der ganzen Welt“ und die „Partei der Monarchie“ gegründet.

Mitglieder der Partei. Die Studenten sollten lernen, woraus eine Partei besteht und was die einzelnen Mitglieder tun. Sie meinen, dass eine politische Partei vor allem

hochqualifizierte Experten brauche, denn nur „die Experten haben die Macht“, so die Studenten. Meist teilten sich die Gruppen und einzelne Studenten übernahmen verschiedene Aufgaben, wie Hauptideologe, Hauptpressesprecher, Experte der Organisation, PR-Manager oder Wirtschaftsprofi.

Grundlagen der Partei. Die Partei sollte Teil einer Ideologie sein bzw. auf einem bestimmten Fundament stehen, dachten viele Studenten. Wenn sie nicht solche Fundamente wie den Sozialismus oder die Monarchie wählten, organisierten sie ihre Partei nach den Prinzipien Platons oder San Simons. Außerdem sollte unbedingt Wissenschaft die Basis für die Gesellschaft sein.

Benennung der Probleme und Lösungsvorschläge

Die Studenten waren sehr kritisch mit ihrem Land und ihren Politikern. Sie sollten 10 Probleme benennen, die von ihren Politikern gelöst werden müssen.

Tabelle 1

Probleme, die von den Politikern gelöst werden sollten

Bereich	Problem
Studenten und Universität	Mangelnde Finanzierung der Unis Niveau der technischen Geräte ist niedrig
Sport und Jugend	Zu wenig Geld für Jugend und Sport
Korruption	Oligarchie, Oligarchen haben die Macht Veternwirtschaft besiegen
Wirtschaft	Instabile Wirtschaft der Ukraine Schlechte Bedingungen für ausländische Investoren Finanzkrise und damit verbundene Stagnation Stärkerer Export
Öffentlicher Sektor	Schlechte Finanzierung der Beamteten Hohe Arbeitslosigkeit Polizeikräfte sind korrupt Personal muss kontrolliert werden
Städte	Schlechter Zustand der Straßen Umweltverschmutzung
Soziale Sicherheit	Kaum soziale Sicherheit
Regierung	Fehlende Transparenz in der Regierung Faktische Immunität Viele Sonderrechte
Armee	Revolutionieren, effektiver machen
Bürokratie	Muss unbedingt vereinfacht werden Hindernis für kleine und ausländische Unternehmen

Die Studenten benutzten zum Unterstreichen ihrer Aussagen verschiedene Schlagworte, die teilweise äußerst kritisch waren. „Die Leute wählen ein schönes Bild“, sagte beispielsweise eine Gruppe. Die Situation wäre „mehr als man ertragen kann“ und deshalb ist nun „Zeit für neue Politiker“. „Wir müssen unser Land retten“, rufen die Studenten. „Wir wollen wieder auf ukrainische Produkte stolz sein“.

Die Aufgabe beinhaltete nicht nur eine Analyse der Probleme des Landes, sondern auch Ziele und Vorschläge der Partei vorzustellen, die diese Probleme lösen sollten.

– Die Parteien sollen in alle Bereiche der Gesellschaft wirken;

– Prozentlose Kredite müssen gewährt werden, um die Wirtschaft in Schwung zu bringen;

– Abhängigkeit zu ausländischer Energie muss verringert werden;

- Medizin und Biologie als Grundpfeiler der Gesellschaft
- die Qualität muss hoch sein, europäischer Standard;
- Steuersystem revolutionieren, Steuern senken;
- Positives Businessklima schaffen;
- Heimische Produktion vorantreiben;
- Nationale Wissenschaft entwickeln.

Schlüsselmomente spielen der Patriotismus, der der Schlüssel zum Gedeihen des Landes sei, und die Sowjetunion, die ein schweres Erbe hinterlassen habe, da viele Fabriken aus der Sowjetzeit stammten.

Das Bildungssystem wurde besonders hart kritisiert. Ein Student sagte: „Lehrer des 20. Jahrhunderts lehren Schüler des 21. Jahrhunderts mit Methoden des 19. Jahrhunderts.“ Die Korruption ziehe sich auch durch das gesamte Bildungssystem, man müsse sie auch genau dort besiegen. Die Studenten sehen und benennen die Unterfinanzierung des Bildungswesens offen und bemängeln außerdem die fehlende Praxis im Studium, man sei nach dem Diplom nicht bereit für einen Job.

Alternative Aufgabengestaltung. Es wurde davon ausgegangen, dass die Studenten die Parteiengründung selbstständig zu Hause durchführen (zum Beispiel statt einer Doppelstunde). Voraussetzung dafür ist allerdings ein entscheidendes Detail: „Die Schüler verfügen über ausreichende Methodenkompetenz“ [2, s. 122]. Eine andere Variante wäre die Gründung der Partei gesteuert und betreut im Unterricht. Die Aufgabe könnte dementsprechend in kleinere Teile zerlegt und in Zwischenschritten miteinander besprochen und verglichen werden. Dabei könnte besonders die Rückmeldung des Lehrers wichtig sein, der die Studenten bei ihren Ideen unterstützt und besonders sprachlich helfen kann.

Tabelle 2

Aufgabe	Lehrer
Gründen Sie eine politische Partei! 4-5 Personen arbeiten zusammen	Der Lehrer kann die Gruppe einteilen, sodass auf das Sprachniveau bzw. die soziale Zusammensetzung geachtet werden kann.
Entwerfen Sie ein Logo! Wie heißt Ihre Partei?	Der Lehrer (der Kenntnis über die deutsche Parteienlandschaft hat) kann Hilfe und Ideen geben.
Welche Probleme sehen Sie in ihrem Land?	Hilfe bei spezifischem Vokabular (Wirtschafts- bzw. Politikerdeutsch)
Welches Parteiprogramm haben Sie?	Kurze Erklärung: Was ist ein Parteiprogramm? Wie sieht ein deutsches Parteiprogramm aus (Broschüre mitbringen)
Welche Wählerschaft wollen Sie ansprechen?	Welche Wählerschaften gibt es? Welche Wählerschaften sprechen etablierte Parteien an?
Wer übernimmt welche Aufgaben in Ihrer Partei?	Wie ist eine Partei aufgebaut?

Der Vorteil dieser Variante ist ganz klar die Steuerung bzw. Einflussnahme durch den Lehrer. Die Nachteile sind jedoch auch schnell sichtbar: Die Studenten werden mehr kontrolliert, sie könnten sich in ihrem Ideenfindungsprozess gestört fühlen. Außerdem scheint es schwierig, etwas so komplexes wie eine Partei in einer sehr kurzen Zeit (beispielsweise eine Doppelstunde) zu gründen. Die Präsentation wird darunter leiden, da in dieser kurzen Zeit kaum Power Point Präsentationen erstellt werden können. Eine Präsentation

in einem größeren Rahmen, beispielsweise mit externen Studenten oder Lehrern, könnte die Studenten veranlassen, das Projekt ernst anzugehen.

Weitere Unterrichtsgestaltung. Nach der Präsentation der Parteien sollte das Thema „Politik“ mindestens noch eine Doppelstunde fortgesetzt werden. Auf jeden Fall sollten die Studenten nach der Gründung gefragt werden, ob sie es sich vorstellen könnten, eine Partei zu gründen. Diese Frage werden die Studenten mehrheitlich verneinen. Natürlich ist es auch in Deutschland nicht einfach, eine Partei zu gründen, in der Ukraine ist die Gründung einer Partei jedoch mit viel Geld verbunden. Viele Menschen sind politikverdrossen (auch nach den Euromaidan-Protesten hat sich daran nicht viel geändert), da sie glauben, dass einzelne Menschen das eingespielte System aus Korruption und Vetternwirtschaft nicht beeinflussen können. Deshalb bietet sich danach mit den Studenten eine Stunde zum Thema „zivilgesellschaftliches Engagement“ an.

Zivilgesellschaftliches Engagement – Politik „im Kleinen“. Da den Studenten die große Politik meist zuwider ist, kann ihnen eine Politik „im Kleinen“ gezeigt werden. Jeder Mensch kann sich engagieren und die Welt und seine Umgebung ein kleines Stück besser machen. Dazu braucht man keine Parteien.

Mögliche Ideen für eine Unterrichtsstunde:

1. Die Studenten bekommen die Aufgabe, sich zu überlegen, wo man sich in ihrer Stadt engagieren könnte. Welche Probleme gibt es? Mögliche Antworten könnten sein: Müll liegt auf den Straßen, wenige Bäume, Straßenhunde...

2. Der Lehrer sucht ukrainische zivilgesellschaftliche Organisationen und stellt sie vor. Damit erhalten die Studenten konkrete Ideen und Anlaufstellen.

3. Der Lehrer sucht deutsche zivilgesellschaftliche Organisationen heraus. In Deutschland gibt es eine Fülle an Programmen und Organisationen aber auch an Formen und Varianten, wie und wo man sich engagieren kann. Folgende Aufzählung ist unvollständig, soll aber einen ersten Überblick versuchen: Deutsches Rotes Kreuz, Technisches Hilfswerk, Freiwillige Feuerwehr, Unicef, Hospiz- und Pflegehelfer. Die Berufe bzw. Vereine sollten vorgestellt und besprochen werden.

Zusammenfassend lässt sich die Aufgabe der Landeskunde folgendermaßen definieren: „Die Landeskunde konzentriert sich auf die Integration der für Alltagskommunikation wichtigen Themenbereiche“ [3, s. 123]. Politik ist sicher

ein wichtiger Teil der Alltagskommunikation (nicht nur vor Wahlen) und sollte deshalb spielerisch von den Studenten erarbeitet werden. In der Ukraine gibt es ein anderes Politikverständnis als in Deutschland, sodass die Simulation die Angst vor einem politischen Engagement nehmen soll und zudem zeigen soll, was mehr als 30% der Deutschen in ihrer Freizeit machen. Davon ausgehend findet hoffentlich eine Reflexion über Politikverdrossenheit bei den Studenten statt.

Література:

1. Meyer H. Leitfaden Unterrichtsvorbereitung, Cornelsen Verlag. – Berlin, 6. – Auflage 2012. – 256 s.
2. Bimmel P., Kast B., Neuner G. Deutschunterricht planen neu, Langenscheidt Verlag. – München, 2011. – 206 s.
3. Neuner G., Hunfeld H. Methoden des fremdsprachlichen Unterrichts, Langenscheidt Verlag. – Kasse, 1993. – 184 s.

Ланге А. Практичне країнознавство – досвід та план заняття з попереднього програвання ситуації «заснування партії» на занятті з німецької мови

Анотація. Стаття базується на практичному курсі про те, як заснувати німецьку партію. Заняття було проведено зі студентами КПІ 2013/2014. Студенти були дуже творчими і заснували партію та окреслили актуальні проблеми країни. Моделювання заснування партії є частиною курсу країнознавства. У статті не лише роз'яснено, як відбувається таке попереднє програвання ситуації, але й як впровадити таку ситуацію у заняття.

Ключові слова: країнознавство, німецька мова, політика, партія, попереднє програвання ситуації.

Ланге А. Практическое страноведение – опыт и план занятия с предварительного проигрывания ситуации «создание партии» на уроке немецкого языка

Аннотация. Статья основана на практическом курсе о том, как создать немецкую партию. Занятие проводилось среди студентов КПИ 2013/2014. Студенты были очень творческими и основали партию, назвали текущие проблемы страны. Моделирование создания партии является частью курса страноведения. В статье не только объясняется, как происходит предварительное проигрывание ситуации, но также как внедрить такую симуляцию в занятие.

Ключевые слова: страноведение, немецкий язык, политика, партия, предварительное проигрывание ситуации.

Лященко О. А.,

кандидат філологічних наук, асистент кафедри
іноземних мов природничих факультетів

Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕТАФОРИ В ГАЗЕТНОМУ ТЕКСТІ

Анотація. У статті проаналізовано роль метафори у формуванні основних ідей газетного тексту в періодичному виданні «The Economist». З'ясовано, що тексти аналітичного журналу розраховані на освіченого реципієнта, який може декодувати різні експліцитні та імпліцитні відтінки значення метафори залежно від змісту тексту. Як правило, у виданні використовуються модифікації стертих метафор у заголовках та висновках аналітичних статей, щоб стисло і влучно передати ключові ідеї, а також дати оцінку описуваним у статті подіям і явищам.

Ключові слова: метафора, модифікація стертої метафори, газетно-публіцистичний стиль, «The Economist».

Постановка проблеми. Феномен метафори, її сутність, типи й функції в різних сферах мовленнєвої діяльності стали об'єктом наукових пошуків ще в часи античності (зокрема, у працях Арістотеля, Квінтіліана, Платона, Цицерона) й досі залишаються в колі зацікавлень сучасних лінгвістів. З початком лібералізації газетного мовлення в другій половині ХХ століття метафора стала важливим джерелом експресії та комунікативним механізмом у газетно-публіцистичному стилі, тому вивчення метафори, способи її реалізації й переосмислення в публіцистичному дискурсі, її прагматичний потенціал у сучасних друкованих ЗМІ стало важливим завданням сучасної лінгвістики.

Осмилення метафори пройшло довгий шлях від звуженого розуміння як засобу для прикрашання мови до усвідомлення її як однієї з основних ментальних моделей пізнання дійсності (Н. Арутюнова, Дж. Лакофф, М. Джонсон, М. Тернер) й важливого інструменту прагматичного впливу на співрозмовника в процесі спілкування (О. Баранов, Ю. Караулов, Е. Кассієр, Г. Солганик). Метафора в різних проявах відіграє важливу текстотвірну роль у мовних функціональних стилях, особливо в публіцистичному, оскільки допомагає реалізувати інформативну і прагматичну складову газетного тексту. Питанню метафори в газетному стилі присвятили свої праці такі дослідники, як О. Ананченко, Т. Белт, Н. Бессарабова, В. Лапшина, О. Рикова, Є. Темнова, А. Чудінов та інші. Варто зазначити, що в умовах швидкого розвитку інформаційного суспільства комунікативні стратегії ЗМІ постійно змінюються відповідно розгортання цієї динаміки, особливості функціонування метафори і її модифікацій у газетному тексті потребують синхронного всебічного вивчення.

Мета статті – проаналізувати особливості вживання когнітивної метафори в публіцистичному дискурсі сучасної англійської мови. За ілюстративний матеріал взято низку аналітичних статей про суспільно-політичний устрій та еко-

номіку Китайської Народної Республіки на сторінках британського видання «The Economist» за 2010–2014 рр.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація суспільно-політичних процесів, швидкий обмін інформацією внутрішнього вжитку та міжнародного значення, різке зростання кількості і, відповідно, конкуренції, паперових та електронних ЗМІ обумовили появу нових підходів до викладу інформації, а саме відмову від сухої, позбавленої емоційності, мови, пошуку яскравих експресивних засобів для привернення уваги читача та впливу на його систему цінностей. Один з перших дослідників формування і маніпуляції суспільною думкою Е. Бернейс зазначав, що односторонній потік інформації ЗМІ дозволяє «контролювати суспільну свідомість так само ефективно, як і армія контролює своїх солдат» [3, с. 20]. На думку А. Швейцера, посилення експресивності текстів ЗМІ відбиває їхнє бажання ідеологічно впливати і формувати суспільну думку, а також – необхідність зробити продукцію яскравою і конкурентноспроможною [9, с. 122]. Результатом взаємодії інформативної та прагматичної функцій газетного стилю стало, як вважає В. Костомаров, поєднання експресії та стандарту, іншими словами, стилістично маркованої та нейтральної лексики [5, с. 7]. Серед засобів, які допомагають надати тексту експресії, привернути увагу читача до важливих ключових ідей, метафори нерідко відіграють головну роль. Їх часто вживають у заголовках, інкорпують у висновки аналітичних статей тощо.

Починаючи з античних часів, метафору розглядали як стилістичний прийом, який слугує для створення образності в мові й досліджували в межах поетики, стилістики й риторики. Як подано в онлайн-версії *MED* («Словник сучасної англійської мови» видавництва «Макміллан»), «*metaphor – a word or phrase that means one thing and is used for referring to another thing in order to emphasize their similar qualities*» [10]. У «Літературознавчому словнику-довіднику» під редакцією Р. Гром'яка метафору потрактовано як «троп поетичного мовлення. Певні слова та словосполучення розкривають сутність одних явищ та предметів через інші за схожістю чи контрастністю» [6, с. 444]. Наведені визначення вказують, що в основі створення метафори лежить асоціація, котра й дозволяє «перекинути місток» між явищами і поняттями з різних, здавалося б, непом'янутих сфер, наприклад, «*It is easy to see the crumbling building as a metaphor for the society of the time*». На думку Н. Арутюнової, сам механізм людського мислення налаштований на продукування метафори: «Людина здатна не тільки ідентифікувати індивідуальні об'єкти, не тільки встановлювати подібність між сферами, які сприймаються різними органами чуттів (порівняйте явище синестезії: *твердий метал і твердий звук, тепле повітря і теплий тон*), але також вловлювати спільність між конкретними і абстрактними об'єктами, матерією і духом

(порівняйте: *вода тече, життя тече, час тече, думки течуть*). У цих останніх випадках мова йде про те, що людина не стільки відкриває схожість, скільки створює її» [2, с. 6]. Отже, метафора є інструментом закріплення вже набутих знань, і засобом для створення на їхній основі нових понять. Тому можна стверджувати, що в сучасній науковій парадигмі метафора вийшла за межі розуміння як суто поетичного тропу і сприймається як певна ментальна (когнітивна) модель, за допомогою якої відбувається осягнення дійсності, а нова інформація, явища й предмети отримують свої назви й оцінку. Ця ментальна модель відбиває й особливості мови, й специфіку культури, яка її породжує. Ще В. Топоров стверджував, що символічна природа метафори, закодована в архетипічних образах, актуалізується в компонентах стійких словосполучень, а також у національних ідіомах, прислів'ях і приказках, які є основою «глибинних метафор» [8, с. 560]. **Отже, метафора є інструментом і результатом конкретної мовної картини світу, вона не тільки категоризує явища і предмети навколишньої дійсності, а й допомагає їх інтерпретувати, дає їм позитивну, негативну, іронічну оцінку.**

Зважаючи на емотивну природу метафори, необхідно окреслити її роль у комунікації та прагматичний потенціал. Прагматика тексту стала важливим об'єктом лінгвістичного аналізу завдяки працям таких вчених, як Н. Хомський, Ю. Хабермас, Дж. Ліч, Дж. Серль, Т. Коен, Дж. Катц. Особливе значення має класифікація іллокутивних актів Дж. Остіна. У своїй праці «Слово як дія» Дж. Остин пропонує структуру комунікативного акту, що складається з трьох рівнів: 1) локутивний акт (від «локація» – повна одиниця мови) або власне акт промовляння, який містить три підрівні – фонетичний, фатичний та ретичний; 2) іллокутивний акт, що відповідає за зміст локуції в процесі говоріння (інваріанти іллокутивного акту – «іллокутивні сили»); 3) перлокутивний акт або перлокуція, що означає вплив на думки, почуття реципієнта (конкретної людини чи аудиторії) [7, с. 84–88]. Позитивним моментом цієї класифікації стало розуміння комунікативної спрямованості репродуцента повідомлення, проте слабким місцем виявилось те, що автор не враховував потенціал реципієнта. Слід зазначити, що адресат (або слухач повідомлення) є не менш важливою фігурою. Як зазначає Н. Арутюнова, «будь-який мовленнєвий акт розрахований на певний тип адресата [1, с. 356]». Так, комунікативний намір мовця має формуватися з врахуванням можливих реакцій реципієнта, адекватності прагматичної ситуації (соціального, культурного контексту), в якій здійснюється спілкування, і змісту висловлювання. Несумісність змісту висловлювання, форми висловлювання і ситуації проговорювання може призвести до «помилки спілкування» [1, с. 362–363]. Для встановлення порозуміння між адресантом та адресатом метафора може відігравати першорядну роль як певна універсальна когнітивна модель, адже вона ґрунтується на принципах подібності між певними предметами, до того ж так звані затерті або узувальні метафори ефективно активують фонові знання реципієнта й допомагають донести основні ідеї комунікативного повідомлення, зокрема й у газетній статті. Так, у диспуті про інноваційний потенціал Китаю критик економічного розвитку КНР дає розлогу аргументацію недоліків його устрою й підсумовує своє бачення такими чином: «*China's challenge as a nation is to redirect its entrepreneurial energy away from this sort of «window dressing» innovation and towards new value*

creation» (Китай як нація стоїть перед випробуванням переорієнтувати підприємницьку діяльність від подібних окозливо-милувальних інновацій до створення реальних цінностей.), (*The Economist*, Nov 12th 2013). Як подає MED, «*window dressing – something that is intended to seem impressive but does not have any real effect*» [10]. Відповідно авторка висловлює підкреслено негативну оцінку, передаючи її за допомогою влучної і добре впізнаної метафори. При цьому не слід применшувати й прагматичний потенціал так званої творчої метафори – за певних обставин вона теж може чітко й зрозуміло виражати інтенції адресанта комунікативного повідомлення. Звернемося до заголовку статті «*Vaunting the Best, Fearing the Worst*» (*The Economist*, Oct 27th 2012, Pp. 21–24). У статті розповідається про нещодавно обраного лідера Китайської комуністичної партії пана Сі Цзіньпіна, іронічно описується піднесене ставлення до нового лідера простих людей із віддаленого села Сіяйджань, котрі навіть спромоглися побудувати музей на його честь, однак поступово його образ розвінчується через вибіркове подання не найкращих фактів із його біографії. Заголовок є модифікацією добре знаного виразу «*Fearing the Worst, Hoping for the Best*». Натомість заміна слова «*hope*» на «*vaunt*» нівелює оптимістичне звучання традиційного вислову й наповнює його новим змістом. Як подає MED, «*vaunted - generally praised, or described as very important or successful*» [10]. Вираз «*Vaunting the Best, Fearing the Worst*» однозначно передає с ставлення автора статті до пана С. Цзіньпіна як до хвалькуватої людини з великими амбіціями, від якої, однак, слід очікувати найгіршого. Для того, щоб значення метафори справило прагматичний вплив на реципієнта, він повинен володіти достатнім рівнем фонових знань. Однак прибічники осмислення сутності метафори з позицій прагматики тексту цілком справедливо вказують і на конкретне, ситуативне її значення. Крім необхідних фонових знань архетипічних символів культури, реципієнт так званої «якісної» преси повинен добре володіти поточною ситуацією, щоб правильно зрозуміти точку зору автора і сформувати свою думку про аналізовані події та явища. У ситуації односторонньої комунікації, коли ЗМІ нав'язують читачській аудиторії систему цінностей та інтерпретацію фактів під певним кутом за допомогою дієвих експресивних засобів, у тому числі й метафори, читачеві важливо не тільки їх зрозуміти, а й критично осмислити. Як справедливо зауважує Л. Гаврилов, у ЗМІ «ефективність впливу досягається не за рахунок логічності або аргументованості повідомлення, а за рахунок розмовних експресивно-емоційних елементів» [4, с. 26]. Отже, метафора в газетно-публіцистичному стилі – не лише стилістичний засіб для підсилення експресії, а когнітивний інструмент осягнення дійсності, явищ та предметів, крім того, вона виступає ефективним засобом прагматичного впливу на реципієнта, оскільки апелює до його фонових знань і подає оцінку соціально значимих подій та явищ. Звернемося до конкретних прикладів, щоб проілюструвати емотивний потенціал метафори.

Метафора часто використовується в газетних заголовках, щоб привернути увагу читача і налаштувати його на сприйняття інформації під певним кутом. У виданні «*The Economist*» здебільшого спостерігається використання в назвах статей стертих метафор з переакцентуацією семантичних значень або заміною одного з лексичних компонентів. Наприклад, у виданні за 2 квітня 2011 року вміщено аналітичну статтю про виявлення корупційних схем розкрадання гро-

шей на будівництві високошвидкісного залізничного полотна й призупинення будівельних робіт. Стаття має назву «*Off the Rails*» (*The Economist*, Apr 2nd 2011, Pp. 34-35). Як подає MED, «to go off the rails» означає: 1) «to start behaving in a way that is not socially acceptable»; 2) «to no longer work as planned or intended» [10]. У цьому випадку використано подвійне метафоричне значення експресивного виразу: автор тексту акцентує увагу читача на реальному зменшенні темпів будівництва швидкісної колії та неприпустимій поведінці високопосадовців, яких було звільнено через значні розкрадання державних коштів, також простежується загальна критика урядової системи КНР, автор натякає, що вона теж «сходить з рейок» через корупцію.

В іншій аналітичній статті, присвяченій протестам студентів проти недемократичного механізму виборів у Гонконзі, мова йде про те, що «*The number of pro-democracy protesters in Hong Kong has shrunk from tens of thousands at the demonstrations' peak to a few hundred scattered across three districts of the city, as people return to work and classes. But protesters say this is only the first round and have vowed to return to the streets if planned negotiations with the government fail to deliver concessions on electoral reform*» (В Гонконзі кількість протестувальників, котрі висловлюють прихильність до демократії, зменшилася від десятків тисяч на найвищій хвилі демонстрацій до кількох сотень, розосереджених у трьох районах міста, оскільки люди повертаються на роботу й навчання. Але протестувальники кажуть, що це був лише перший раунд, і присягли повернутися на вулиці, якщо заплановані перемовини з урядом не зможуть досягнути згоди по виборчій реформі), (*The Economist*, Oct 7th 2014). Характер ситуації і ставлення автора статті до заяв демонстрантів влучно передано в заголовку «*Ebbing, but Maybe not Ending*» (Стихає, але, ймовірно, не закінчується). У словнику MED лексема *ebb* трактується як «to flow back or away, as the water of a tide» [10]. Існує також ідіоматичний вираз «*the ebb and flow*», який означає «*a situation in which something keeps becoming larger or stronger, and then smaller or weaker*» [10]. Назва статті побудована на заміні одного метафоричного елемента іншим і виражає відвертий сумнів у продовженні протестів у Гонконзі. У цьому випадку маємо приклад влучного співпадиння змісту заголовку із основним змістом тексту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Метафора як когнітивна модель осягнення дійсності та продукування нових смислів на основі подібності або контрастності між гетерогенними явищами і предметами є важливою складовою мовної картини світу народу в цілому та окремого індивіда. У процесі комунікації, зокрема в газетно-публіцистичному стилі, вона допомагає окреслити основні ідеї комунікативного повідомлення, розставити аксіологічні акценти, також апелює до фонових знань реципієнта й активізує коло асоціацій. У виданні «*The Economist*» статті розраховані на освіченого реципієнта, який може декодувати обігрування стертих метафор і їхні модифіковані значення. Як правило, у «*The Economist*» модифікації стертих метафор використовуються в заголовках та висновках аналітичних статей, щоб стисло і влучно передати основну ідею тексту під певним кутом бачення її автора.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата // Н.Д. Арутюнова. – Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – № 4. – С. 256–367.
2. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры / Н.Д. Арутюнова. – М., 1990. – С. 5–32.
3. Бернейс Э. Пропаганда / Э. Бернейс. – М. : Hippo Publishing, 2010. – 176 с.
4. Гаврилов Л.А. О функциях воздействия языка массовой коммуникации и языка межличностного общения / Л.А. Гаврилов // Вестник МГОУ. Серия «Лингвистика». – № 2. – 2011. – С. 23–26.
5. Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе / В.Г. Костомаров. – МГУ. – 1971. – 266 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / під ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія». – 752 с.
7. Остин Дж. Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. Теория речевых актов / Дж. Л. Остин. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 67–122.
8. Топоров В.Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исслед. в области мифопоэтического / В.Н. Топоров. – М. : Издательская группа «Прогресс-Культура», 1995. – 624 с.
9. Швейцер А.Д. Социальная дифференциация английского языка в США / А.Д. Швейцер. – М. : Изд-во «Наука», 1983. – 211 с.
10. Macmillan English Dictionary. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.macmillandictionary.com>.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. J. C. Ebbing, but maybe not ending // *The Economist*, Oct 7th 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/blogs/analects/2014/10/hong-kong-protests>.
2. Off the Rails // *The Economist*. – April 2th. – 2011. – P. 34–35.
3. Stevenson-Yang, A. The opposition's opening remarks // *The Economist*. – November 12th. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/debate/days/view/1037>.
4. Vaunting the Best, Fearing the Worst // *The Economist*. – October 27th. – 2012. – P. 21–24.

Лященко О. А. Прагматический потенциал метафоры в газетном тексте

Аннотация. В статье проанализирована роль метафоры в формировании основных идей газетного текста в периодическом издании «*The Economist*». Выяснено, что тексты аналитического журнала рассчитаны на образованного реципиента, который может декодировать различные эксплицитные и имплицитные оттенки значения метафоры в зависимости от содержания текста. Как правило, в издании используются модификации стертых метафор в заголовках и выводах аналитических статей, чтобы кратко и метко передать ключевые идеи, а также дать оценку описываемым в статье событиям и явлениям.

Ключевые слова: метафора, модификация стертой метафоры, газетно-публицистический стиль, «*The Economist*».

Liaschenko O. Pragmatic potential of metaphor in a newspaper text

Summary. In the article, the role of metaphor in shaping the basic ideas of newspaper text in the periodical «*The Economist*» is analysed. The texts of the analytical magazine are designed for an educated recipient that can decode various explicit and implicit meanings of metaphor in close connection with a general idea of text. Modified dead metaphors are mainly used in headlines and conclusions of analytical articles in order to concisely and accurately convey main ideas and assess events and phenomena described in an article.

Key words: metaphor, modification of dead metaphor, publicistic style, «*The Economist*».

Мерзлюк Д. О.,
викладач кафедри східної філології
Київського національного лінгвістичного університету

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ КАТЕГОРІЇ ВИДУ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено проблемі категорії виду в сучасній китайській мові. Визначення та система показників категорії виду в китайській мові є одним із головних аспектів при навчанні китайської мови. Особлива увага в роботі присвячена системі показників різних видів та їх функціям.

Ключові слова: вид, час, доконаний вид, тривалий вид, кратний вид, обмежувальний вид показник, результативність.

Постановка проблеми. Пропонована стаття є частиною дослідження, що присвячено проблемі категорії виду в китайській мові та структурі і функціям цієї категорії.

Проблема граматичної категорії виду в китайській мові привертала увагу багатьох вчених. Щоб усвідомити сутність проблеми, необхідно перш за все відповісти на питання, чи слід говорити про наявність власне категорії виду, що існує незалежно від категорії часу, або чи доцільно вважати, що в китайській мові мають місце дієслівні форми, що поєднують у своєму значенні вид і час.

Китайські вчені (Люй Шусян, Ван Лі, Гао Мінкай) відносять дієслівні форми, утворені словозмінними суфіксами, до категорії виду. Юй Мін розглядає видові значення китайського дієслова у зв'язку з поняттям ступеня завершеності дії. Вказуючи два види (завершений і тривалий), він вважає, що категорію виду не слід об'єднувати з категорією часу [1, с. 75].

Н. В. Солнцева, розглянувши питання про характер значення дієслівних суфіксів дійшла висновку, що ці суфікси по своїй природі є видовими [2, с. 128]. С. Є. Яхонтов поряд із загальним видом і видом результативним, які не пов'язані з категорією часу, виділяє також видо-часові категорії китайського дієслова [1, с. 78].

Актуальність роботи пов'язана з необхідністю більш точного трактування категорії виду в китайській мові, оскільки це впливає на процес навчання студентів китайській мові, особливо в аспектах навчання граматики.

Мета дослідження. Метою дослідження є розглянути та визначити показники видових форм у сучасній китайській мові, а також їх функціонування в мові.

Об'єктом дослідження є категорія виду дієслова в сучасній китайській мові. Предметом дослідження в статті є показники окремих форм виду дієслова, що існують у сучасній китайській літературній мові.

Матеріалом дослідження слугували художні та публіцистичні тексти китайською мовою.

Виклад основного матеріалу. Вид – дієслівна граматична категорія, що вказує на завершеність, незавершеність, результативність, нерезультативність і тривалість, обмеження дії. Вид охоплює всі форми дієслова: інфінітивну, способові і часову, дієприкметникову й дієприслівниково-

ву. Вид (у міжнародній термінології – aspect) – граматична категорія дієслова, що вказує на особливі властивості, характер протікання вказаного процесу, тобто в його відношенні до внутрішнього обмеження, результату, подовженості, повторюваності [3, с. 75]. На відміну від категорії часу, вид пов'язаний не з часовою локалізацією дії, а з тим, як цю локалізацію тлумачить мовець. Вид у різних мовах має різноманітні засоби вираження та різноманітні відтінки значення. У мовах світу виділяються видові значення в протиставленні за досягненням або недосагненням внутрішньої межі дії, підкресленні процесу протікання дії, понятті стану та досягнутого стану, багаторазовості, звичайності дії.

Категорія виду пов'язана з іншими дієслівними категоріями, а особливо тісно – з категорією часу. Цей зв'язок проявляється в неможливості утворення деяких часів у рамках одного виду. Так, в українській мові та в інших слов'янських мовах теперішній час доконаного виду використовується в значенні майбутнього часу («Я напишу» є семантично майбутнім часом, але граматично – теперішнім). В арабській та китайській мовах видове протиставлення взагалі не відокремлюється від часового протиставлення.

Розглядаючи категорії виду та часу в китайській мові, маємо зазначити, що в сучасних дослідженнях існують різні трактування цих граматичних явищ. Деякі дослідники розглядають категорію виду (В. М. Солнцев, Ч. Лі, Ван Лі), деякі – як видо-часову категорію (Яхонтов С.Є) [2, с. 128]. Але серед дослідників існують розходження, в яких саме форми дієслова визначаються як категорія виду (体, 情貌).

Особливостями граматичних категорій (як визначає Солнцев) китайської мови є наступні:

1. З точки зору діахронії – відносно пізня поява морфологічних категорій, що утворились на основі вже існуючих частин мови та їх лексико-граматичних підкласів. Це обумовлює певну факультативність їх використання в сучасній китайській мові.

2. З точки зору синхронії – це те, що морфологічні категорії не виражають синтаксичні відносини між словами [2, с. 128].

Виходячи з цих особливостей, російський дослідник В. М. Солнцев визначає основні властивості морфологічних категорій у китайській мові, а саме:

1) відносна факультативність використання показників категорії;

2) залежність використання показників від належності слова до того чи іншого лексико-граматичного підкласу;

3) можливість одночасного використання декількох показників однієї категорії [2, с. 129].

Щодо видо-часової категорії у китайській мові, то деякі дослідники (Ван Лі) вказують, що китайській мові притаманна лише категорія виду (情貌, aspect), а не часу

(tense) [4, с. 201]. Категорія виду в китайській мові стосується того, як ситуація сама розглядається відповідно до її внутрішнього характеру.

Професор Ван Лі, розглядаючи питання виду в китайській мові, виділив 7 видів:

1. Загальний (普通貌), що виражається дієсловом без спеціальних видових показників;

2. Прогресивний (进行貌), що виражається за допомогою показника 着 zhe;

3. Доконаний (завершений, 完成貌), що виражається за допомогою показника 了 le;

4. Нещодавно відбувшися (近过去貌), що виражається за допомогою показника 来着 laizhe;

5. Початковий (开始貌), що виражається за допомогою 起来 qilai;

6. Продовжуючий (继续貌), що виражається за допомогою показників 下去 xiaqu тощо;

7. Короткочасний (短时貌), що виражається за допомогою подвоєння дієслова [4, с. 202].

Серед цих видів дієслів Ван Лі не вважає загальний вид як вид у повному розумінні, оскільки він фактично не виражає видових відносин.

Американські дослідники Ч. Лі та С. Томпсон виділяють наступні види в китайській мові:

1. Доконаний (perfective) – показник 了 le.

2. Тривалий (imperfective, durative) – показники 在 zai, 着 zhe.

3. Кратний (experiential) – показник 过 guo.

4. Обмежувальний (delimitative) – подвоєння дієслова [5, с. 185].

Виходячи з вищевказаної особливості морфологічних категорій китайської мови про залежність показників від лексико-граматичних підкласів, вважаємо доцільним розглянути систему показників видів дієслова в китайській мові та особливості їх функціонування.

Форма, утворена суфіксом 了 le, вказує, що одинична дія мала місце в певний час у минулому і що воно завершено.

За допомогою суфікса 了 le видо-часова форма може бути утворена від повнозначних дієслів як результативних, так і нерезультативних. Крім того, ця форма може бути утворена від допоміжних дієслів, що вказують на прямок дії.

屋子里走进一个人来了。

До кімнати увійшла людина.

恐怖的时期很快地过去了。

Тривожний час швидко минув.

При наявності в реченні двох і більше дієслів-присудків суфіксом 了 le буває оформлене лише останнє дієслово [6, с. 265].

大会讨论并通过了这个方案。

З'їзд обговорив і прийняв цей проект.

Дієслово, оформлене суфіксом 了 le, з запереченням 不 bu не вживається. В окремих нечисленних випадках можна спостерігати, вживання цієї дієслівної форми з заперечною часткою 没 mei (没有 meiyou) [6, с. 264].

说了老半天也没解决了问题。

Довго говорили, але так і не вирішили питання.

Іноді така форма дієслова вказує на завершення дії в майбутньому. Це звичайно має місце в тих випадках, коли здійснення однієї дії обумовлено завершенням іншої. Це

явище можна кваліфікувати як відносно вживання дієслівної форми на le.

Спостереження над фактичним мовним матеріалом свідчить про те, що подібне вживання зазначеної форми зустрічається головним чином у безсполучникових складних реченнях.

弄到了钱, 就寄给你。

Дістану грошей, вишлю тобі.

妈来了, 您先告诉我一声。

Прийде мама, спочатку скажіть мені.

你喝了, 就会完全好的。

Вип'єш (ліки), повністю видужаєш.

Нерідко дієслівна форма на 了 le вживається в спонукальних реченнях. У таких випадках вона означає спонукування до здійснення дії у майбутньому. Це явище можна розглядати як переносне вживання дієслівної форми, що утворена суфіксом 了 le.

妈, 饶了我吧, 饶了我吧。

Мама, прости мене, прости мене.

我求你! 我求你放了她吧。

Прошу тебе! Прошу тебе відпусти її.

Форма, утворена суфіксом 过 guo, вказує, що одинична дія або дія, яка повторювалася кілька разів, мала місце в невизначений час у минулому, що вона завершилася до вказаного моменту.

На думку С. Є. Яхонтова, ця дієслівна форма позначає дію, що мала місце в невизначений час у минулому і ніяк не пов'язана безпосередньо зі справжнім моментом або взагалі з моментом, про який йде мова [1, с. 121].

За допомогою суфікса 过 guo видо-часова форма може бути утворена від повнозначних дієслів (нерезультативних і результативних).

我应许过不再说什么的。

Адже я обіцяв не говорити більше нічого.

这事情是她特别赞美过的。

Адже цю справу вона особливо вихваляла.

При запереченні дії, що позначається дієсловом, форма на guo вживається з часткою 没 (没有) mei (meiyou).

他一辈子没抖起来过。

Він за все своє життя ніколи не був видною людиною.

Форма, утворена суфіксом 着 zhe, вказує, що дія має місце в момент мовлення і що вона, протікаючи безперервно, перетворилася на триваючий стан.

Тому вважають, що дієслівна форма на 着 zhe вживається в тих випадках, коли потрібно позначити вказаний тривалий час. За допомогою суфікса 着 zhe видо-часова форма може бути утворена тільки від нерезультативних дієслів.

学生们也很用心地工作着。

Учні теж ретельно трудяться.

Якщо в реченні є два і більше однорідних дієслів-присудків, то суфіксом 着 zhe оформляється тільки останнє дієслово.

这个问题正在研究并讨论着。

Це питання якраз зараз вивчається і обговорюється.

Від деяких дієслів суфікс 着 zhe утворює форму, яка означає триваючий стан, не пов'язаний з якимось дією, тобто стан як такий.

房门紧闭着。

Двері щільно закриті.

一切通往知识的大道都为我们开放着。

У темно-синьому небі висить золотистий повний місяць. Дієслово, оформлене суфіксом 着 zhe, з заперечними частками вживається порівняно рідко. Іноді зустрічається використання цієї форми дієслова з негативною часткою 不 bu або 没 mei.

我可是没有一禾不思念着她。

Однак не було і дня, щоб я не згадував її.

Дієслівна форма на 着 zhe може позначати не тільки дію, яка відбувається в момент мовлення, але також і дію, що відбувається в будь-який інший момент, що зазначений обставиною часу або визначений за контекстом. Це явище являє собою відносно вживання дієслівної форми на zhe і, як іноді вважають, має значення відносного справжнього часу.

这种思想近来不住地折磨着他。

Ця думка останнім часом невпинно мучила його.

Іноді ця форма вживається в тих випадках, коли дія представлена у вигляді триваючого стану, що стосується майбутнього. Це явище можна визначити як переносне вживання дієслівної форми на 着 zhe.

У випадках відносного і переносного використання дієслівних форм, утворених суфіксами 了 le і 着 zhe, їх виходу значення проявляється особливо виразно і чітко. Це, зокрема, підтверджує думку про те, що основне значення вищезгаданих форм китайських дієслів – видове. Значення ж часу супутнє; воно як би відсунуто на другий план.

Форма, утворена службовим словом 在 zai, вказує, що дія має місце в момент мовлення і що воно, протікаючи безперервно, перетворилося на триваючий стан [6, с. 261]. Отже, ця аналітична форма дієслова за своїм значенням збігається з синтетичною формою, утвореною суфіксом 着 zhe. Вона позначає вказаний тривалий час.

За допомогою службового слова 在 zai вищезгадана форма може бути утворена тільки від нерезультативних дієслів.

我在走我的路。

Я йду своєю дорогою.

Якщо присудок, виражений дієслівною формою, що утворена службовим словом 在 zai, а в кінці речення поставлена фразова частка 了 le (啦 la), то це означає, що дія вже почалась і триває до теперішнього моменту.

你又在作诗了吗?

Ти вже знову складаєш вірші?

朱桂英到了她的所谓“家”的时候, 已经在下雨了。

Коли Чжу Гуйін прийшла у свій так званий «дім», вже йшов дощ.

У зв'язку з проблемою граматичної категорії виду в китайській мові необхідно розглянути питання про морфологічну структуру результативних дієслів, а також безпосередньо пов'язане з ним питання про так званий результативний вид.

Існує думка, згідно з якою постпозитивний компонент результативного дієслова, який іноді називають модифікатором, у результаті граматикалізації перетворюється в словозмінний суфікс (напівсуфікс). За допомогою таких суфіксів нерезультативне дієслово може бути змінене і перетворене в дієслово результативного виду.

Формальні морфеми, про які йде мова, – не словозмінні, а словотворчі суфікси. Вони творять лексичні одиниці, що представляють собою структурно-семантичний тип дієслів, що містять у своїй смисловій структурі значення

результативності. Значення ж результативності притаманне дієсловам, які відносяться до лексико-граматичної категорії способу дієслівної дії, яка не є граматичною категорією виду і лише стикається з останньою. Тому немає достатньої підстави говорити про наявність результативного виду в китайській мові [1, с. 85].

Висновки. Підсумовуючи викладений матеріал, необхідно зазначити, що проблема визначення категорії виду, а також питання системи показників категорії виду в сучасній мові досі ще не вирішено. Оскільки історія наукової граматичної думки в Китаї налічує трохи більше століття, підняті в статті проблеми ще чекають свого остаточного вирішення. Хоча ми можемо говорити про фактичну сформованість системи показників видових форм сучасної китайської мови, деякі аспекти, зокрема взаємозв'язок категорій виду та часу, ще мають досліджуватися з точки зору різних наукових підходів. Ми можемо стверджувати, що в сучасній китайській мові є показники доконаного, тривалого, кратного та обмежувального видів, але функціонування цих службових слів визначено ще не в повному обсязі.

Таким чином, перспективами подальшої розробки питання виду дієслова в сучасній китайській мові є остаточне визначення самої системи видових форм, а також системи показників виду та їх функцій і особливостей використання цих показників у китайській мові з огляду на процес формування нормативної граматики сучасної літературної китайської мови путунхуа.

Література:

1. Яхонтов С. Е. Категория глагола в китайском языке : монография / С. Е. Яхонтов. – Издательство Ленинградского университета, 1957. – 181 с.
2. Солнцев В. М. Теоретическая грамматика китайского языка: курс лекций / В. М. Солнцев, Н. В. Солнцева. – М. – 1978. – 151 с.
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Издательство «Советская энциклопедия». – 1966. – 608 с.
4. 王力. 中国语法理论 / 王力 - 济南: 山东教育出版社, 1984. – 523 с.
5. Lee C. Mandarin Chinese: A Functional Reference Grammar / C. Lee, S. Thompson. – Los Angeles : University of California Press, 1989. – 719 с.
6. Курдюмов В. А. Курс китайского языка. Теоретическая грамматика / В. А. Курдюмов. – Москва : Цитадель-трейд: Вече, 2006. – 576 с.

Мерзлюк Д. О. Система показателей категории вида в современном китайском языке

Аннотация. Статья посвящена проблеме категории вида в современном китайском языке. Определение и система показателей категории вида в китайском языке является одним из основных аспектов при обучении китайскому языку. Отдельное внимание в работе уделено системе показателей разных видов и их функциям.

Ключевые слова: вид, время, совершенный вид, длительный вид, кратный вид, ограничительный вид, показатель, результативность.

Merzlyuk D. The system of indicators of the category of aspect in modern Chinese language

Summary. The article deals with the problem of the category of aspect in modern Chinese language. Definition and the system of indicators of aspect in Chinese language is one of the important problems in teaching. The article also pays attention to the system of indicators of different types of aspect and their functions.

Key words: aspect, tense, perfective, durative, experiential, delimitative, indicator, result.

Наваренко І. А.,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри романської філології
Київського національного лінгвістичного університету

АНТРОПОЦЕНТРИЧНА ПАРАДИГМА ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню мовної картини світу з точки зору когнітивного підходу до процесів формування національної світоглядності. Особлива увага приділяється принципам антропоцентризму в поясненні сприйняття, концептуалізації і символізації світу.

Ключові слова: етнокультура, мовна картина світу, національний менталітет, парадигма, світогляд, ціннісні категорії.

Постановка наукової проблеми та її значення. Поняття мовної картини світу є одним з базових у сучасній лінгвістиці. Проблеми, пов'язані з вивченням співвідношення елементів «мова – світ – людина», знаходяться в центрі уваги лінгвістів, а їх рішення виявляє цілий спектр дослідницьких напрямків у таких областях, як семіотика (А.А. Ветров, Д.П. Горський, Д. Джон, А.А. Зинов'єв, В.В. Мартинов, Ю.М. Потман), когнітивна лінгвістика (С.А. Жаботинська, Л.А. Ковбасюк, Е.С. Кубрякова), соціолінгвістика (Р.Т. Белл, Л.Т. Масенко, М.О. Олікова, А.Д. Швейцер), психолінгвістика (В.І. Медведев, Д.Л. Співак), етнолінгвістика (А.С. Герд, Н.В. Жайворонок, А.В. Юдін), теорія комунікації (Л.В. Губерський, О.В. Зернецька, В.Ф. Иванов, А.З. Москаленко, Г.Г. Почепцов) тощо.

Проблема вивчення мовної картини світу (образу світу, моделі світу), зафіксованої у мові та специфічної для вказаного мовного колективу схеми сприйняття дійсності, має давню історію і ґрунтовно висвітлена в роботах Ю.Д. Апресян, Б.О. Серебреннікова, В.І. Постовалової, Т.В. Цив'ян). Поняття картини світу належить до числа фундаментальних понять, що виражають специфіку людини та її буття, взаємини його з миром, найважливіші умови його існування у світі. В.І. Постовалова визначає картину світу як «глобальний образ об'єктивної дійсності, що лежить в основі світогляду людини, тобто виражає суттєві властивості світу в розумінні людини в результаті його духовної діяльності». Мовна картина світу як концептуальне відображення національного менталітету на сьогоднішній день є одним з найбільш актуальних і перспективних напрямів наукових досліджень не тільки в області гуманітарного знання в цілому а й в галузі лінгвістики як окремої дисципліни. Це пов'язано зі становленням антропоцентричної парадигми, згідно з якою будь-яке явище, будь-який факт навколишньої дійсності повинні вивчатися через призму його сприйняття і відображення людиною, тобто в дослідженні будь-якого як мовного і немовного явища необхідно включити людський фактор. Саме акцентування на «людському факторі» привело до появи в різних науках низки понять, які представляють психічні, лінгвістичні, логічні, філософські моделі об'єктивного світу: концептуальна картина світу, образ світу,

модель світу, концептуальна система, індивідуальна когнітивна система, мовна картина світу та інші.

Мета статті полягає у встановленні й аналізі антропоцентричної парадигми мовної картини світу з точки зору когнітивного підходу до процесів формування національної світоглядності та дослідженні, як у рамках вказаної парадигми відбувається осмислення картини світу певного етносу, що знаходить своє відображення в національному менталітеті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовна картина світу, яка відіграє головну роль у пізнавальній діяльності людини, являє собою об'ємне і багатоярусне поняття, яке має безліч параметрів, що багаторазово перетинаються в різних мовних одиницях або відносяться до різних рівнів мови. Знання породжуються на рівні індивідуальної взаємодії людини з оточуючим світом. Ця взаємодія завжди протікає в системі деяких просторових координат, точкою відліку яких є людина – суб'єкт сприйняття, свідомості, дії та пізнання. Процес пізнання є той фундамент діяльності людини, на якому будуються всі існуючі системи знань. До того ж одну і ту ж ситуацію носій мови може описувати по-різному в силу специфіки конкретних культур, що стоять за кожною мовою (Є.В. Рахіліна).

Поняття «мовна картина світу» в сучасній лінгвістиці визначається як система конкретних змістів: *духовних*, які визначають своєрідність культури і менталітету певної мовної спільноти завдяки чому обумовлюється існування і функціонування самої мови; *історичних* – наслідок розвитку етносу і мови, а також шляхи їх подальшого розвитку; *у однорідності мовної сутності*, що закріплена в баченні світу і його позначенні усіма засобами мови на фонетичному, лексичному, граматичному тощо рівнях; *у загальнокультурному надбанні*, що формує уявлення про навколишній світ через національний світогляд, правила поведінки, спосіб життя, які закріплені концептуальним рівнем мови (А.А. Вежицька).

Коли народи намагаються визначити власне обличчя, глибше пізнати національний характер, менталітет, культуру через дослідження кодових знаків мови, широкі перспективи отримує *етнолінгвістика* – галузь мовознавства, що спрямована на вивчення віддзеркалення в мові й мовленнєвій діяльності етнічної свідомості, менталітету, національного характеру, матеріальної та духовної культури народу. Центральними для етнолінгвістики є дві тісно взаємопов'язані проблематики, які можна назвати «когнітивна» (пізнання) і «комунікативна» (спілкування), а саме: яким чином, за допомогою яких засобів і в якій формі в мові висвітлюються культурні (побутові, релігійні, соціальні та інші) уявлення народу, що говорить цією мовою, про навколишній світ і про місце людини в цьому світі та

які форми і засоби спілкування – у першу чергу, мовного спілкування – є специфічними для вказаної етнічної або соціальної групи.

Етнолінгвістика виникла в межах *антропології* – науки, яка досліджує культуру, використовуючи етнографічні, лінгвістичні, археологічні та інші методи. Як самостійний напрям лінгвістика виникла в США в кінці XIX – початку XX ст. у рамках так званої «культурної антропології» – комплексної науки, предметом якої є всебічне дослідження культури певного етносу. Тому в роботах, орієнтованих на американську традицію, замість терміна «етнолінгвістика» (або поряд з ним) часто вживають термін «антропологічна лінгвістика» – у дослідженнях, присвячених переважно когнітивній проблематиці, або термін «лінгвістична антропологія» у комунікативній проблематиці.

З самого свого виникнення етнолінгвістика орієнтувалася на пошук таких принципів і методів лінгвістичного опису, які базувалися б на універсальних властивостях мов, дозволяли б адекватно відобразити подібності та відмінності мов різних типів, представити дані мов різних типів у порівняльній формі. Це пояснює інтерес етнолінгвістики до питань про те, якою мірою мовна здатність людини є вродженою і універсальною, а в якій являє собою відображення і втілення конкретної культурної реальності. Природним чином впливають і питання про те, якою мірою сприйняття навколишнього світу є універсальним для носіїв будь-яких мов і культур, а в якій складається під впливом лексичної і граматичної специфіки конкретної мови. Вирішення цих питань безпосередньо пов'язане з центральним для етнолінгвістики поняттям «лінгвістична відносність».

Згідно з принципом лінгвістичної відносності, так звана «картина світу» мовця залежить не тільки і навіть не стільки від спостережуваної ним реальності, скільки від тієї класифікаційної сітки, яку конкретну мову з її граматику і лексику пов'язують з мовцем. У сучасних когнітивно-орієнтованих дослідженнях з етнолінгвістики можна умовно виділити «релятивний» і «універсальний» напрями: для першого пріоритетним є вивчення культурної та мовної специфіки в картині світу мовця, для другого – пошук універсальних властивостей лексики та граматики мови певного етносу.

Об'єктом етнолінгвістики є мова та її знакові продукти, взяті під кутом зору семіотики і концептології, але обмеженого однією семіотичною системою *предмета* – культурно й етнопсихологічно маркованих знаків, а точніше – мовної репрезентації особливостей етнічної свідомості й культури. Безперечно, розділити семіотичні коди культури доволі складно, однак за умови, коли об'єктом дисципліни стає не лише мова, а й всі семіотичні продукти культури, вона повинна отримати статус *етносеміотики*. Інтегративний принцип аналізу мовного знакового матеріалу культури зумовлює подвійне трактування об'єкта етнолінгвістики: предметна кваліфікація об'єкта цієї галузі – мови й мовлення певного етносу й самого етносу як носія мови, а також суб'єктне визначення, яке полягає в тому, що етнос, не перестаючи бути об'єктом вивчення, у той самий час розглядається як суб'єкт пізнавальної діяльності, той, хто створює деяку сферу знань, «наївну» картину світу, і є її носієм. Однак суб'єктна трактовка об'єкта етнолінгвістики проектує цю галузь на

дослідження *етнічної психології*, об'єктом якої є етнос, а предметом – особливості поведінки, емоційних реакцій, психіки, характеру, а також національної самосвідомості народу.

Наведені підходи є важливим для окреслення меж етнолінгвістики, яка, з одного боку, є насамперед лінгвістичною галуззю, з іншого боку, застосовує для аналізу етнокультурної семантики мови й мовлення всю культурну інформацію певного народу, зафіксовану також в інших знакових системах. Тому дифузність об'єкта та предмета цієї дисципліни є передбачуваною й зумовленою тим, що для етнолінгвістичних досліджень одночасно актуальними є феномени мовного коду, колективної свідомості етносу, його культури й онтології. Останнє явище не можна ігнорувати, адже у природній мові екстралінгвістична реальність є світом, що відбивається в інтерпретації його людьми в їх комунікативних відносинах. У цьому розумінні онтологія явищ культури і представлення їх у мові, визначається тим, як люди, що використовують мову, концептуалізують позамовну дійсність.

Складовими частинами етнолінгвістики дослідники вважають *етнопсихолінгвістику* й *лінгвокультурологію*, які можуть формувати власні вектори самостійних мовознавчих дисциплін у ракурсі вседності погляду на етнос, його мову й культуру. Етнопсихолінгвістика орієнтована на відбитки в мові й мовній діяльності ознак психічного складу, характеру, ментальності етносу. За О.О. Потебнею, мова є не тільки найкращою, а й справжньою єдиною прикметою, за якою ми впізнаємо народ. Лінгвокультурологія вивчає фіксацію в мові, етнотекстах і дискурсивній практиці духовної й матеріальної культури народу. Дотичними до цих напрямів етнолінгвістики є *антропологія*, *етнологія* й *етнографія*, *фольклористика*, *культурологія*, *мистецтвознавство*, *етнічна психологія*, *соціологія* і таке інше.

Мовна репрезентація *етносвідомості* й культури народу не обмежується фонетичною, лексико-фразеологічною та граматичною підсистемами мови, а й залучає текстові знаки широкого спектра й численні дискурсивні практики, оскільки культурологічна інформація пронизує не лише традиційні фольклорні тексти, а й різні за типом і сферою спілкування мовленнєві продукти.

Поряд з вивченням кодифікованої, нормативної мовної поведінки певного етносу актуальною темою дослідників комунікації є мовне вираження соціального статусу співрозмовників. Правила звернення до співрозмовника: використання титулів, звернень по імені, прізвища, професійні звернення, доречність звернень «на ти» і «на Ви»; ступінь апелятивності у використанні форм імперативу чи умовності. Особливо пильно досліджуються мови, в яких співвідношення соціального стану мовця і слухача закріплюється не тільки в лексиці, але і в граматиці, стилістиці і навіть на фонетичному рівні. Крім норм мовного етикету, *етнографія комунікації* вивчає також мовленнєву маркованість у тих чи інших мовних ситуаціях, таких, як засідання суду, наукова конференція, торгова угода, офіційні листи тощо; а також правила вибору мовних кліше в спілкуванні; доцільність вживання експресивно-забарвленої лексики, індивідуальні характеристики мовленнєвої поведінки з точки зору нормативності мови.

Висновки. Слід зазначити, що вивчення мовної картини світу з точки зору аналізу природи мов етносів

сприяє розширенню уявлень про ціннісні категорії різних етнокультур. Сукупність теоретичних і методологічних положень, моделювання і стандартизація в інтерпретації наукових даних, їх оцінка та систематизація створюють теоретичне підґрунтя в осмисленні гіпотез щодо концептуалізації мовної картини світу і сприяють розв'язанню задач, що виникають у процесі наукового пізнання специфіки національного менталітету, які вирішуються в рамках прийнятої парадигми.

Перспективи подальших досліджень сприятимуть розробці й систематизації основних положень етнолінгвістики, відображаючи рівень уявлення про мову в когнітивному й культурно-історичному аспекті.

Література:

1. Апресян Ю.Д. Русская языковая картина мира и системная лексикография / В.Ю. Апресян, Ю.Д. Апресян, Е.Э. Бабаева. – М. : Языки славянских культур, 2006. – 912 с.
2. Постовалова В.И. Существует ли языковая картина мира? / В.И. Постовалова // Язык как коммуникативная деятельность человека. – М. : Наука, 1987. – С. 67–79
3. Серебренников Б.О. Роль человеческого фактора в языке / Б.О. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 242 с.
4. Цивьян Т.В. Лингвистические основы балканской модели мира / Т.В. Цивьян. – М. : Наука, 1990. – 207 с.
5. Рахилина Е.В. О тенденциях в развитии когнитивной семантики. / Е.В. Рахилина // Известия АН. Сер. лит. и яз., 2000. – Т. 59. – № 3.1. – С. 3–15.
6. Вежицкая А. Восприятие: семантика абстрактного словаря / А. Вежицкая // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 18. – М. : Прогресс, 1986. – С. 336–369.
7. Потебня О.О. Мова. Національність. Денаціональність. / О.О. Потебня // Мысль и язык. – К., 1993. – 186 с.

8. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 52–92.
9. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики / Л. Т. Масенко. – К. : Києво-Могилянська академія, 2010. – 242 с.
10. Юдин А.В. Проблемы языка и народной культуры в люблинской «Этнолингвистике» / А.В. Юдин // Живая старина, 1998, – № 2.

Наваренко И. А. Антропоцентричная парадигма языковой картины мира

Аннотация. Статья посвящена исследованию языковой картины мира с точки зрения когнитивного подхода к процессам формирования национального мировоззрения. Особое внимание уделяется принципам антропоцентризма в объяснении восприятия, концептуализации и символизации мира.

Ключевые слова: этнокультура, языковая картина мира, национальный менталитет, парадигма, мировоззрение, ценностные категории.

Navarenko I. Research of the anthropocentric paradigm of the language world

Summary. The article investigates the linguistic picture of the world in terms of the cognitive approach to the processes of formation of the national ideology. Particular attention is paid to the principles of anthropocentrism in explaining perception, conceptualization and symbolizing peace.

Key words: ethnic culture, language picture of the world, national mentality, paradigm, philosophy, value category.

Оверчук О. В.,

аспірант Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, викладач Кіровоградського медичного коледжу імені Є. Й. Мухіна

ЕМОЦІЙНО-ОЦІННА СЕМАНТИКА АНГЛОМОВНОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛАХ ВЕБ-КОМЕНТАРІВ САЙТУ YOUTUBE)

Анотація. У статті розглянуто причини та семантичні механізми, які беруть участь у процесі формування оцінного значення лексичних одиниць англомовного інтернет-дискурсу. Досліджено мовні елементи структури оцінювання, проаналізовано вербалізацію оцінних опозицій у веб-коментарях.

Ключові слова: інтернет-дискурс, веб-коментар, емоційно-оцінна лексика.

Постановка проблеми. У сучасних лінгвістичних дослідженнях, присвячених аксіологічним механізмам мови, когнітивний підхід використовується для розкриття специфіки представлення знань про системи цінностей, які існують у світовій та національній культурах [6, с. 30]. Актуальність пропонованої роботи зумовлено потребою лінгвістичних досліджень англомовного інтернет-дискурсу в галузі лінгвоаксіології, зокрема лексико-семантичний склад сучасної англійської мови виражений у веб-коментуванні має значний потенціал одиниць з аксіологічною семантикою, які вимагають комплексного аналізу. У сучасному мовознавстві семантичні процеси, що лежать в основі оцінних значень й оцінного дискурсу досліджуються в працях таких науковців, як Н.Д. Арутюнова, О.Н. Баранов, О.Л. Бессонова, Т.А. Ван Дейк, М.А. Дмитровська, Т.В. Писанова, Ч. Стівенсон, та інших.

Виклад основного матеріалу. Так як сьогодні Інтернет є потужною комунікаційною базою з великою кількістю ресурсів, які дозволяють спілкуватися онлайн у різних форматах, він стає джерелом для формування окремого виду дискурсу, зокрема мови веб-коментарів, яка характеризується експресивністю та широким функціонуванням оцінної семантики. У свою чергу, лексика веб-коментарів найбільшого у світі відеохостингу YouTube виражає думку коментатора щодо переглянутого відео, а саме дає йому оцінку, тому дослідження мови веб-коментарів направлені на виявлення оцінної семантики.

Кожний процес відображення об'єктивної дійсності є оцінним, оскільки відношення суб'єкта до об'єкту пізнання детерміновано практичними та духовними потребами людини. Оцінне відношення до явищ об'єктивної дійсності є невід'ємною властивістю людського пізнання, яке позитивно або негативно відображається в мовних одиницях [3, с. 48]. Оскільки людина є соціальною істотою, то емоції демонструє не лише завдяки невербальним реакціям (міміка, жестикуляція), але й вербально, тобто будь-яка подія має мовне відображення в мовній картині світу. Отже, шляхом відображення власної емоційної оцінки людина пізнає зовнішній світ і завдяки вербальному про-

яву емоцій у зручній для неї спосіб фіксує свої знання та досвід у мові [4].

Лінгвосемантичний аспект пропонованого дослідження реалізується через декодування значень слів, що дозволяє інтерпретувати співвіднесення первинного словникового значення з системою фонових значень, що розкривається в процесі мовленнєво-мисленнєвої діяльності. Таким чином, коректне тлумачення конотативних значень є необхідною умовою правильного сприйняття і використання лексики з експресивно-оцінним забарвленням. Вважається, що конотація як експресивно маркований макрокомпонент семантики є продуктом оцінного сприйняття і відображення дійсності в процесі номінації [7, с. 21]. Експресивно-оцінне значення головним чином виникає у результаті вторинної номінації за принципом аналогії, порівняння, переносу та суміжності значень, втілених у тропях, і передбачає можливість включення оцінних категорій у семантику переосмисленого слова [2, с. 52–56].

У сучасній лінгвістиці виокремлюють різночисельний корпус елементів у парадигмі конотації, називаючи чотири елементи в структурі конотації: емотивний (емоційний), оцінний, експресивний і стилістичний, або функціонально-стилістичний [3, с. 47]. На думку багатьох дослідників емотивний (емоційний) та оцінний компоненти тісно взаємодіють між собою. Зокрема, Т.І. Кочеткова вважає, що емоція пов'язана з проявом почуттів, однак людина не може виражати емоції без оцінки того, по відношенню до чого вони виражаються. Таким чином, «оцінне» є водночас «емоційним» [9]. З іншого боку, Т.А. Трипольська підтверджує положення психологів та когнітивістів про оцінку як пусковий механізм виникнення емоцій і визначає емотивну оцінку не як механічний супровід інтелектуальної дії емоційним або емоційного стану особистості її кваліфікованими діями, а як особливу форму взаємного проникнення і взаємного впливу двох способів інтерпретації дійсності [8, с. 14–17]. Тож, взаємозв'язок між емоцією та оцінкою на когнітивному рівні є очевидним і, у зв'язку з цим, у багатьох лінгвістичних дослідженнях використовується термін емоційно-оцінний компонент.

Аналізуючи мовну оцінку у веб-коментарях нами були виокремлені лексеми з емоційно-оцінним компонентом з веб-коментарів до популярних музичних відео (1500 текстових повідомлень). У ході аналізу досліджуваної лексики виявлено, що словники англійської мови маркують слова з емоційно-оцінним забарвленням, наприклад: *gorgeous, sweet, classy, pretty, perfect, hot, brilliant, epic, nice, cooletc.* Варто відзначити, що в різних авторитетних лексикографічних джерелах помітки для визначення емо-

тивної лексики різняться, що, відповідно, вказує на відсутність єдиної системи маркування емоційно забарвлених слів. Так, наприклад, лексична одиниця *jerk* (*шмаркач, нікчема*) у різних словниках вживається з різними позначками: *offensive* (*Macmillan Dictionary*), *informal* (*Oxford, Longman Dictionary*), *slang* (*Cambridge Dictionary*), де позначення *offensive* має маркування емоційно-оцінної лексики, а ремарки *informal* та *slang* вказують на стилістичне забарвлення лексичної одиниці. У словнику *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* (1974) під редакцією А. Хорнбі емоційно-оцінна лексика маркується позначками *negatively*, *slang*, а словник *Webster's Seventh New Collegiate Dictionary* (1963) має позначки *VL* (*vulgar Latin*), *obsolete*, *diminutive*. Найширше представлена система маркувань під заголовком «стилістичне забарвлення» (*stylistic values*) у словнику *The Random House College Dictionary* (1980) під редакцією Дж. Стайн. У ньому словникові ремарки *derogatory* (зневажливо), *diminutive* (зменшено-пестливо), *emotive* (емоційно), *emphatic* (посилено), *facetious* (насмішливо), *ironical* (іронічно), *jocular* (жартівливо), *laudatory* (схвально), *pejorative* (образливо), *negative*(ly) (негативно) є додатковим засобом семантизації аксіологічної лексики і використовуються для забезпечення коректного розуміння слів.

Окрім маркувань, у словниках на емоційно-оцінну конотацію вказують такі мовні елементи в структурі оцінювання, як співвідношення між суб'єктом і об'єктом оцінки, що містить семантичну ознаку «добре» (+) чи «погано» (-). Суб'єкт може виражатися експліцитно або імпліцитно як особа або як соціум, з точки зору якого дається оцінка [5, с. 29]. У веб-коментарях суб'єктом оцінки найчастіше виступає особа-користувач сайту, яка дає оцінку переглянутому відео або виконавцю експліцитно (наприклад: *I really liked his song; I love this video; his song «All Of Me» inspires me*) або імпліцитно (наприклад: *«Soover played», «Not bad, but Luciana Zogbiismuch better»*). У результаті кількісного аналізу виявлено, що в досліджуваних веб-коментарях імпліцитне вираження суб'єкта переважає над експліцитним (у співвідношенні 64% до 34%), причому кількість позитивних і негативних оцінок у веб-коментарях з імпліцитно вираженим суб'єктом є приблизно однаковою, тоді як повідомлення з експліцитно вираженим суб'єктом, виражають переважно позитивну оцінку (75% і 25%). Це може пояснюватися небажанням авторів негативних відгуків відверто бути ідентифікованими і заявляти про себе.

Суб'єкт та об'єкт оцінювання можуть поєднуватися аксіологічними предикатами мислення, сприйняття, які виражені на лексичному рівні заперечною часткою *not* і лексичними одиницями на позначення процесів мислення (*understand, think, like, hate*). У досліджуваному матеріалі виявлено наступні приклади висловлювань з аксіологічними предикатами:

«I hone stly don't understand what's sogleat about it».

«I can't stand Pharell's voice especially in this bad song».

Окрім основних елементів вербальної оцінки факультативними елементами в структурі оцінювання є засоби інтенсифікації. Проаналізовані прикметники у веб-коментарях інтенсифікуються за допомогою прислівників *extremely, abet, pretty, so, very*, наприклад: *it's so horrible*.

Оцінне відображення дійсності у веб-коментарях ґрунтується на опозиціях, які орієнтовані на опис різних

аспектів відеоробіт. Найчастіше автори веб-коментарів використовують лексичні одиниці, семантичний зміст яких вербалізує оцінні опозиції: *talented/ridiculous, attractive/unattractive, addicting/annoying, awesome/awful*. Оцінний компонент веб-коментарів сайту You Tube містить конкретну оцінку за такими ознаками: зовнішність виконавця (*cute, pretty, sexy, beautiful, flawless*), пісня (*awesome, fabulous, classy, stunning, addictive*), сюжет відео (*creepy, freaky, cool*).

Вплив контексту є критерієм класифікації оцінки, згідно з яким розрізняють два види оцінки: 1) узуальна оцінка та 2) okazionalna оцінка [10]. Так, наприклад, у досліджуваному матеріалі в коментарі *«a little guy that's a 5-year-old wrote the lyrics»* слово *a 5-year-old* набуває оцінного значення в умовах контексту висловлювання суб'єктивної думки про текст пісні, яка коментується. Денотативне значення віку людини в цьому контексті передбачає набуття слова нової негативно-оцінної семантики.

У веб-коментарі *«10 Million WOW!»* також спостерігаємо трансформацію денотативного значення словосполучення в конотативне оцінне під впливом контексту. Словосполучення *10 million* вказує на кількість переглядів відео роботи та стає оцінним, маючи на увазі популярність кліпу серед користувачів сайту You Tube, а вигук *WOW!* вказує на те, що оцінка позитивна і виражає здивування та захоплення.

На лексичному рівні категорія оцінки може виражатися різноманітними частинами мови, зокрема в досліджуваному матеріалі прикметниками та дієприкметниками, наприклад: *cute, disturbing, dumb, perfect, hot, talented*. Наявність суб'єктивно-оцінювальних значень та відповідних конотацій є характерною для цих частин мови. Тому в результаті дослідження ми прийшли до думки, що прикметники та дієприкметники відіграють основну роль при відтворенні категорії оцінки і мають найбільшу здатність характеризувати предмети і у веб-коментарях, які ми розглядаємо.

Проаналізовані лексеми з оцінним компонентом (764 одиниці) представлені оцінними прикметниками, переважну більшість яких становлять якісні прикметники позитивної (52,1%) та негативної (45,5%) оцінки. Зафіксована незначна кількість (2,4%) прикметників з нейтральним оцінним значенням, тобто таким, що не співвідносяться з ознаками «добре» чи «погано». Нейтральність для оцінки нестабільна та контекстуально залежна. Низький рівень вживання прикметників нейтральної оцінки пояснюється тим, що інтернет-користувачі залишають відгук до відеоробіт, які викликали в них сильні емоції або враження, які спонукають до активних дій – поділитися своєю точкою зору з іншими та закликати до діалогу для обговорення переглянутого матеріалу.

Аналізуючи оцінні прикметники як найуживаніший спосіб вираження оцінки в досліджуваному матеріалі, варто зазначити, що якісні прикметники активніше використовуються в порівнянні з відносними прикметниками, наприклад *addicting, popular, incredible, amazing, floppy, weird, retarded*. Це пояснюється тим, що якісні прикметники є найвиразнішим засобом вираження оцінки відповідно їхньої загальнокатегоріальної семантики позначати властивості предметів, що впливають з їх безпосереднього пізнання, оцінок, індивідуального або суб'єктив-

ного сприйняття. Відносні прикметники не характеризуються емоційно-оцінною семантикою в денотативному значенні, але в рамках контексту вони можуть виражати оцінку, наприклад: «*a golden voice*».

Серед проаналізованих прикметників виділяється група слів, значення яких зводиться до загальної оцінки об'єкта без вказування на певні ознаки, а також більша група прикметників із власне оцінним значенням [1; 2], наприклад, *nice, amazing, horrible, gorgeous, fabulous, positive* тощо. Оцінка в цих словах виступає як денотативне значення мовних одиниць, як таких, що є оцінними знаками і мають оцінне значення. Ці слова несуть характер високого ступеня абстракції і суб'єктивності, що дозволяє автору коментаря варіювати референтну віднесеність знаку залежно від точок зору мовця, його смаку, його звичаїв, світогляду, інтересів.

Висновки. Отже, аналіз емоційно-оцінної лексики веб-коментарів показує, що прикметники становлять переважну більшість лексичних одиниць, якими користуються автори повідомлень для оцінювання обговорюваного предмету чи явища. Вони виражають позитивну, негативну та нейтральну емоційно-оцінну семантику і можуть набувати додаткового значення оцінки як елемент конотації на позначення різних аспектів відеоробіт. Елементами структури вербальної оцінки є суб'єкт та об'єкт оцінки, виражений експліцитно або імпліцитно, аксіологічні предикати мислення, прислівники-інтенсифікатори. В аспекті подальших досліджень перспективним вважаємо вивчення семантики оцінних фразеологічних одиниць у мовленні веб-коментарів.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Аксіологія в механізмах життя і мови / Н.Д. Арутюнова // Проблеми структурної лінгвістики. – М.: Наука, 1984. – С. 2–14.
2. Вольф Е.М. Метафора і оцінка / Е.М. Вольф // Метафора в мові і тексті. – М.: Наука, 1988. – С. 52–64.
3. Іщенко Н.Г. Оцінний компонент лексичного значення слова / Н.Г. Іщенко // Філологічні трактати. – 2010. – Том 2. – № 3. – С. 47–50.
4. Манзій А.М. Емоційна лексика у сучасній німецькій мові: структура, семантика: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / А.М. Манзій; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2008. – 19 с.
5. Мисловська Л.В. Лексична синонімія прикметників з оцінним значенням «приємний» // Іноземна філологія. – Вип. 99. – Питання класичної філології, № 24. – Львів, 1990. – С. 28–32.
6. Писанова Т.В. Національно-культурні аспекти оціночної семантики: Естет. і етич. оцінки: дисс. ... док. філол. наук: 10.02.19 / Т.В. Писанова. – Москва, 1997. – 393 с.

7. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 144 с.
8. Трипольская Т.А. Языковые механизмы эмоциональной и оценочной интерпретации действительности / Т.А. Трипольская // Проблемы интерпретационной лингвистики: межвуз. сб. науч. тр. – Новосибирск, 2000. – С. 14–27.
9. Фомина Ю.А. Аспекты изучения языковой оценки / Ю.А. Фомина // Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. Выпуск 16. – 2007. – № 20 (93). – С. 149–156.
10. Якушина, Р.М. Динамические параметры оценки: дис. ... канд. филол. наук / Р.М. Якушина. – Уфа, 2003. – 179 с.
11. Cambridge Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.cambridge.org>.
12. Longman Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.longmandictionariesonline.com>.
13. Macmillan Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.macmillandictionary.com>.
14. Oxford advanced learner's dictionary of current English / A.S. Hornby (Albert Sydney), 1974.
15. Oxford Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com>.
16. The Random House College Dictionary // Revised edition Jess Stein, New York: Random House, 1980.
17. Webster's Seventh New Collegiate Dictionary // G. & C. Merriam Company, English language, 1963. – 1243 p.

Оверчук О. В. Эмоционально-оценочная семантика англоязычного интернет-дискурса (на материалах веб-комментариев сайта YouTube)

Аннотация. В статье рассматриваются причины и семантические механизмы, которые участвуют в процессе формирования оценочного значения лексических единиц англоязычного интернет-дискурса. Исследованы языковые элементы структуры оценивания, проанализирована вербализация оценочных оппозиций в веб-комментариях.

Ключевые слова: интернет-дискурс, веб-комментарий, эмоционально-оценочная лексика.

Overchuk O. Emotional-evaluative semantics of the English internet-discourse (based on the materials of the YouTube web-comments)

Summary. The article is devoted to the reasons and semantic mechanisms that take part in the formation process of the evaluative meaning of the English internet-discourse lexical units. Verbal elements of the evaluation structure have been studied. Verbalization of evaluation oppositions in web-comments has been analyzed.

Key words: internet-discourse, web-comment, emotional and evaluative lexis.

Осташова О. І.,

аспірант кафедри англійської філології факультету іноземних мов
Донецького національного університету

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ В ХУДОЖНЬОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Статтю присвячено опису особливостей реалізації категорії оцінки в художньому англomовному дискурсі. У статті обґрунтовано теоретичні засади дослідження, визначені способи експлікації мовця-оцінюючого суб'єкта та виокремленні моделі співвідношення об'єкта та адресата в оцінному висловлюванні.

Ключові слова: оцінне висловлювання, дискурс, текст, художня комунікація, художній діалог.

Постановка проблеми. Категорія оцінки – це універсальна понятійна категорія, що відображує ціннісну сутність предмета чи явища, з точки зору поглядів, інтересів індивіда чи групи індивідів [8]. У сучасних студіях спостерігається стійкий інтерес до вивчення категорії оцінки на теренах антропоцентричної парадигми, яка виводить на перше місце особистість. Водночас у сучасному мовознавстві все більше актуалізується інтерес до вивчення функціональної сторони мови в різних типах дискурсу, оскільки «мовна система може бути адекватно пізнана лише в ході її безпосередньої реалізації» [16].

Багато мовознавців вивчали категорію оцінки, при цьому у фокусі їх дослідження були різні аспекти оцінки. У більшості робіт, присвячених категорії оцінки, описуються види оцінних значень і засоби їхнього вираження (Н.Д. Арутюнова [2], О.Л. Бессонова [4; с. 23], О.М. Вольф [8], Ю.К. Островська [19], Г.І. Приходько [22], Є.С. Сисоева [27], О.В. Тараненко [29], О.В. Трофимова [30] та інші), розглядається зв'язок оцінки з модальністю (В.В. Виноградов [7], О.М. Вольф [8], В.М. Телія [30] та інші), особливості функціонування оцінних висловлювань у різних типах дискурсу (Я.В. Бойко [6], Л.О. Гусліста [10], М.Л. Крамаренко [15] та інші).

У нашому дослідженні в основу вивчення актуалізації категорії оцінки в художньому дискурсі покладено діяльнісну онтологічну картину мовленнєвого спілкування, що не тільки дає можливість углибитися в зміст художньої комунікації, але й роз'яснити феномен застосування людьми природної мови – «знаряддя соціального впливу й взаємодії в обставинах конкретної ситуації комунікації на основі системи соціальних правил, постулатів, стратегій» [25]. Функціональний принцип дослідження категорії оцінки дозволяє побачити оцінні висловлювання в їх «дії», відображаючи позитивні або негативні ціннісні якості, що приписуються суб'єктом об'єкту оцінки.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що категорія оцінки розглядається в функціональному аспекті крізь призму мовленнєвої діяльності мовців, зображеної в англomовному художньому дискурсі XIX – XX сторіч.

Метою дослідження виступає вивчення особливостей реалізації категорії оцінки на основі художньої комунікативної взаємодії персонажів англomовного художнього дискурсу XIX – XX сторіч.

Вклад основного матеріалу. Дискурс є складним багатоплановим феноменом, що знаходиться в центрі уваги сучасного мовознавства. Однак у різних лінгвістичних парадигмах у термін «дискурс» вкладаються різні значення, що робить це поняття одним із найбільш суперечливих у лінгвістиці.

Т. ван Дейк визначає дискурс як комунікативну подію або комунікативний акт, в якому поєднується мовна форма, значення і дія [11]. Низка лінгвістів, таких як Ф.С. Бацевич [3], О.О. Селіванова [25], також розглядають дискурс як комунікативну подію, але наголошують на тому, що та фіксується в текстах або усному мовленні та здійснюється в певному комунікативному просторі.

Б.М. Гаспаров, у свою чергу, співвідносить дискурс з комунікативним простором, що в сукупності та взаємодії всіх своїх аспектів утворює цілісне комунікативне середовище, в якому мовці якби занурюються в процес комунікативної діяльності [9, с. 297].

На думку Ю.М. Караулова, дискурс – це складне комунікативне явище, яке включає в себе крім тексту ще й екстралінгвістичні фактори (знання про світ, думки, установки, цілі адресата) [14]. Н.Д. Арутюнова [1] та В.І. Карасик [13] тлумачать цей термін як мовлення, «занурене в життя», у ситуацію спілкування, підкреслюючи той факт, що дискурс поєднує в собі зв'язний текст низку екстралінгвістичних параметрів та соціальний контекст, що створює уявлення про учасників комунікації, процеси витворення й сприйняття інформації.

Поняття дискурсу та тексту тісно пов'язані, вони існують у сукупності в рамках реального мовленнєвого твору. Текст, за визначенням В.Л. Наєра, – це сторона мовленнєвого твору, що зорієнтована на мову (лінгвістична сфера), а дискурс – спрямований на світ (екстралінгвістична сфера). У дискурсі виразно проявляється особистість адресанта, його переконання, емоції, оцінки, наміри, у той час як у тексті ці параметри вербалізуються. Дискурс – зорієнтований на концептуальну сферу мовленнєвої діяльності, у той час як текст – на вербальну [18]. Іншими словами, дискурс розглядається як текст у сукупності з комунікативно-прагматичними умовами його реалізації, тобто він визначається культурно-історичним та соціальним контекстом.

В силу традиції художній дискурс, як справедливо зазначає Т.Ф. Плеханова, змальовує та виявляє спосіб пізнання і переживання світу людиною певного суспільства. Завдяки багатству образотворчих і виразних засобів цей дискурс є ефективним способом розуміння й засвоєння світоглядних універсалій культури певного історичного періоду, країни, народу [20].

Суб'єктно-мовленнєва двоплановість структури художнього тексту приводить до того, що на поверхневому рівні текст являє собою складне утворення, яке дозволяє

визначити два різновиди художньої комунікації: реальну та зображену (вигадану). Реальна комунікація відбувається по лінії автор – текст – читач, а зображена – відтворює безпосереднє спілкування персонажів у тексті та виступає в ролі аналога реальної комунікації [21, с. 210]. З одного боку художній дискурс створюється автором для передачі інформації читачеві та для комунікативної взаємодії з ним, а з іншого боку, у художньому дискурсі відображується спілкування персонажів, за допомогою якого зображується картина світу та ціннісні реалії певної епохи.

Н.Д. Арутюнова [1], Г.І. Приходько [22] вважають, що контекстом, який розкриває зміст оцінних одиниць, є діалогічна єдність, в яку входить оцінне висловлювання. Джерелом мовного матеріалу в нашому дослідженні виступає художній діалог, суб'єктами якого є персонажі – «володарі й користувачі присвоєної мови» [28]. Вслід за Ю.М. Карауловим ми розглядаємо персонажів художнього твору в якості моделі мовної особистості, що говорить і слухає, міркує та діє в уявному світі, створеному автором тексту [14]. К.Ф. Седов також наголошує на тому, що художній дискурс виступає віддзеркаленням особливостей мовної особистості та має інтерактивну структуру, що проявляється у взаємодії його актантів, їх діалозі. [24]. У художньому діалозі відображається безпосередній контакт комунікантів у процесі спілкування, тому виникає можливість спостерігати особистість у сукупності з комплексом її мотивів, установок, навиків, цінностей, переконань.

Вслід за низкою лінгвістів, таких як В.В. Виноградов [7], О.О. Лаптева [17], Н.Ю. Шведова [33], О.Б. Сиротиніна [26], ми розглядаємо художній діалог персонажів не як готовий зразок реального спілкування, а як типізоване відображення реальної комунікації з урахуванням її особливого функціонального характеру. На нашу думку, у художніх текстах відбувається стилізація розмовного мовлення на письмі. Це обумовлено тим, що автор моделює мовлення персонажів, виходячи з бажання передати максимально правдиво життєву ситуацію, керуючись своїми знаннями про те як відбувається повсякденне спілкування в той чи іншій ситуації. З іншого боку, репліки персонажів у художньому тесті призвані не тільки передавати особливості їхнього мовлення, характер і цілі спілкування, а ще виступають засобом створення певних образів автором.

У прагмалінгвістиці висловлювання розглядається як елементарна одиниця мовлення, яка використовується для досягнення певної комунікативної мети, та постає засобом реалізації мовленнєвого акту. Н.І. Формановська уточнює визначення цього терміна, підкреслюючи, що «висловлювання – це лексично наповнена, інтонована одиниця мовленнєвого рівня, що включається в широкий контекст фонових знань і національно-ментальних стереотипів» [32].

Оцінне висловлювання (далі – ОВ) визначається як інтенційно зумовлене, граматично, семантично й інтонаційно організоване мовленнєве утворення, за допомогою якого суб'єкт (особа чи група осіб) виражає своє оцінне ставлення до об'єкта дійсності в певній комунікативній ситуації. Компоненти ОВ корелюють з обов'язковими компонентами оцінної пропозиції, яка виражається наступною формулою: А (суб'єкт оцінки) вважає, що Б (об'єкт оцінки) добрий / поганий [8].

М.Я. Блох та Н.В. Ільїна чітко вказують на те, що «оцінною конструкцією може бути визнана не будь-яка

конструкція, що містить у собі лексичну одиницю оцінної семантики, а лише та, в якій ця одиниця знаходиться в предикативній позиції», тому що в решті випадків, на думку лінгвістів, оцінка передається як факт давно знайомий, а не приписується суб'єктом згідно з змістовим завданням висловлювання [5, с. 15]. Тому об'єктом нашого дослідження виступають ОВ, інгерентним компонентом предикативних яких є оцінна сема, які є частиною діалогічного мовлення персонажів художнього твору, тобто мають прагматичний потенціал. Це висловлювання типу *You are a ripping swimmer – Ти першокласний пловець; She's very attractive – Вона дуже красива*, дібрані методом суцільної вибірки з англійських художніх текстів XIX – XX сторіч, по 1500 в кожному досліджуваному періоді.

Обсяг ОВ іноді не вписується в рамки одного чи декількох речень, тому що воно кваліфікується в рамках комунікативної ситуації, тобто висловлювання не обмежується в аспекті мовної вираженості та знаходить свою логічну завершеність у досягненні комунікативної цілі. Крім того, ОВ можливо адекватно інтерпретувати виключно в рамках контексту, в якому вони функціонують, тому що їх інтерпретація, як правило, потребує пояснення й уточнення позицій, з яких дається оцінка, а також знання загального фону комунікації.

Вивчення категорії оцінки в художньому англійському дискурсі в аспекті мовного спілкування неможливе без розгляду його прояву з боку мовця і адресата.

В ході аналізу мовного матеріалу було виявлено, що, як правило, в ОВ мовець власноруч є оцінюючим суб'єктом та виражає своє ставлення до об'єкта оцінки в процесі спілкування. Головною прагматичною інтенцією мовця-оцінюючого суб'єкта є вплив на психологічний стан співрозмовника.

(1) *I consider him, on the contrary, as a very respectable man – Я його навпаки вважаю дуже порядним чоловіком;*

(2) *... we all think her perfectly marvelous... – ... ми всі вважаємо, що ви причудова...*

Так, у контексті (1) мовець-оцінюючий суб'єкт есплікується в пропозиційній структурі ОВ займенником I, що свідчить про те, що суб'єкт у процесі оцінювання спирається на особисті переконання щодо об'єкта оцінки. З контексту (2) зрозуміло, що об'єкт оцінюється групою осіб, які є носіями ідентичних оцінних стереотипів. Оцінюючий суб'єкт есплікується в пропозиційній структурі ОВ особистим займенником we в комбінації з all, тому визначається нами як колективний.

Висловлювання в обох прикладах мають раціонально-оцінний елемент, тому що базуються на заздалегідь сформованій думці мовців-оцінюючих суб'єктів щодо об'єкта оцінки та характеризуються значною мірою обдуманості й орієнтованістю на соціальні стереотипи. Аксіологічні предикати *consider* та *think* в обох прикладах підкреслюють, що оцінка належить до концептуального світу оцінюючого суб'єкта, що знижує категоричність оцінки.

Суб'єкт оцінки не завжди есплікується в структурі ОВ, а може постулюватися в контексті, в якому функціонує ОВ. У прикладі [3] «*Hello, Julia, what's the matter with you tonight? Gosh, you look swell*» – *he startled* [4, с. 106] – «Привіт, Джулія, що з тобою сьогодні? Дідько, ти виглядаєш причудово!» – обомлів він суб'єкт оцінки є дистантним та встановлюється з контексту, в якому функціонує ОВ. З

контексту зрозуміло, що суб'єктом оцінки є якийсь чоловік, що есплікється займенником *he*. Це вказує на те, що оцінка належить окремому індивіду та відбиває його особисті стереотипи та погляди на ситуацію в цілому.

ОВ у контексті [3] характеризується реактивністю та ситуаційністю, тому може бути визначено як емоційно-оцінне. Оцінка актуалізується безпосередньо в ситуації спілкування та направлена безпосередньо на співрозмовника, що виступає об'єктом оцінки. Крім того, емоційний стан мовця передається в контексті ОВ дієсловом *startled*, що свідчить про його щире дивування та збудженість.

В ході аналізу мовного матеріалу було встановлено, що суб'єкт мовлення та оцінюючий суб'єкт в ОВ можуть і не співпадати. Важливою особливістю такого роду ОВ є той факт, що прагматичною ціллю мовцю не є змінити емоційний стан співрозмовника, він лише неупереджено повідомляє співрозмовнику оцінне судження, сформоване третьою особою. При цьому суб'єкт оцінки завжди есплікється в структурі ОВ, тому що мовець не бажає брати на себе відповідальність за сторонню думку.

Так, у контексті [4] *She says that the women who fall in love with her husband are so uncommonly second-rate* [5, с. 108–109] – Вона говорить, що жінки, які закохуються в її чоловіка, дуже посередні мовець не постулює себе як оцінюючого суб'єкта, а лише приписує оцінну діяльність певній особі, що не приймає участь в акті комунікації, вираженої займенником *she*.

Аналіз мовного матеріалу свідчить, що об'єктом ОВ можуть слугувати особа, предмет, подія та ситуація. Коли об'єктом оцінки виступає людина, то можливо виділити такі моделі співвідношення об'єкта оцінки та адресата: ОВ з прямим адресатом оцінки, ОВ з непрямим адресатом оцінки та егоцентричні ОВ.

Коли об'єкт оцінки та адресат висловлювання співпадають, тоді йдеться про ОВ з прямим адресатом. Так, у контексті [5] *«You are the most wonderful little wife, he whispered» – he pressed his mouth to hers* [4, с. 64] – «Ти моя найкраща люба жіночка», – він прошепотів та припав до її губ прямим адресатом висловлювання виступає індивід-об'єкт оцінки, який присутній у момент реалізації ОВ, спрямованого безпосередньо на нього. Прагматичний намір мовця полягає в відображенні свого позитивного ставлення до адресата. Крім того, мовець здійснює певний прагматичний вплив на адресата, з метою викликати в нього реакцію, відповідну до комунікативної ситуації.

Якщо об'єкт оцінки та адресат не співпадають, то йдеться про ОВ з непрямим адресатом, наприклад, контекст [6]: *The door opened and Michael Gosselyn looked up. Julia came in. «What's that young man doing here?» She asked: «He's the accountant. He comes from Lawrence and Humphreys». «He looks very young. He is a young man of tact». Julia said with a smile* [4, с. 3] – Двері відчинилися. Майкл Госселін звів очі. У кімнату увійшла Джулія. «Що тут робить цей молодик? Це бухгалтер з контори Лоренса і Хемфрі». – «Він виглядає дуже юним. Дуже тактовний молодий юнак», – сказала Джулія з посмішкою. У контексті [6] учасниками оцінного мовленнєвого акту є мовець, адресат та третя особа, що присутня при акті комунікації та виступає об'єктом оцінки. Треба зазначити, що мовець звертається, перш за все, до адресата, але спрямовує оцінне висловлювання і на третю особу, оцінюючи її.

Однак третя особа, що є об'єктом оцінки, не завжди присутня під час есплікації оцінного висловлювання в безпосередній ситуації спілкування. Прикладом слугує контекст [7]: *«Walter seems an unusually intelligent young man. Do you like him?» – «I don't think I do very much. He irritates me a little», – Kitty answered quickly* [5, с. 27] – «Уолтер здається мені надзвичайно розумним молодиком. Він тобі подобається?» – «Я вважаю, що не дуже. Він мене трохи дратує» – відповіла Кітті, не замислюючись. У контексті [7] інтенція мовця – виразити власне ставлення до об'єкта оцінки і тим самим ініціювати адресата погодитися чи не погодитися з репрезентованим висловлюванням.

Однак іноді об'єкт оцінки співпадає з адресантом ОВ, тоді маємо справу з егоцентричними ОВ. Наприклад: *«You're a poet, my dear! – Jon sighed. – Oh, Golly! No go!» – «Try! I used to at your age». «Did you? Mother says «try» too; but I'm so rotten. Have you any of yours for me to see?»* [3, с. 61] – «Ти, любий мій, поет! – Джон зітхнув. – Ох! Яка ж важка ця стежка». «Спробуй. Я теж пробувала в твоєму віці». – «Справді? І мати теж говорить «спробуй»; але я такий нікчемний. Даси почитати мені свої вірші?»

Висновки. Художній текст розглядається як дискурс, як текст, вміщений в інтерсуб'єктний простір соціокультурного контексту; простір який наповнюється змістом у результаті взаємодії суб'єктів мовлення, їх діалогічних відносин. Персонажі художнього твору є суб'єктами художнього діалогу та виступають в якості моделі мовної особистості, що говорить і слухає, міркує та діє в уявному світі, створеному автором тексту.

Категорія оцінки актуалізується в художньому дискурсі у формі ОВ, що визначається як інтенційно зумовлене, граматично, семантично й інтонаційно організоване мовленнєве утворення, за допомогою якого суб'єкт (особа чи група осіб) виражає своє оцінне ставлення до об'єкта дійсності в певній комунікативній ситуації. Компоненти ОВ корелюють з обов'язковими компонентами оцінної пропозиції, яка виражається наступною формулою: А (суб'єкт оцінки) вважає, що Б (об'єкт оцінки) добрий чи поганий.

Аналіз мовного матеріалу показав, що мовець і суб'єкт оцінки можуть співпадати чи не співпадати в ОВ. У художньому дискурсі превалюють ОВ, в яких мовець ототожнюється з суб'єктом оцінки (75%) та виражає своє ставлення до об'єкта оцінки в процесі спілкування. Головна прагматична інтенція мовця-оцінюючого суб'єкта полягає у впливі на психологічний стан співрозмовника. У цьому випадку мовець-оцінюючий суб'єкт есплікється в пропозиційній структурі ОВ або в контексті, в якому функціонує ОВ. Якщо мовець і оцінюючий суб'єкт не співпадають, то важливою особливістю такого роду ОВ є той факт, що прагматичною ціллю мовцю не є змінити емоційний стан співрозмовника, він лише неупереджено повідомляє співрозмовнику оцінне судження, сформоване третьою особою. При цьому суб'єкт оцінки завжди есплікється в структурі ОВ, тому що мовець не бажає брати на себе відповідальність за сторонню думку.

Аналіз мовного матеріалу дозволив виокремити три моделі співвідношення об'єкту та адресату оцінки: ОВ з прямим адресатом оцінки, в яких адресат і об'єкт оцінки співпадають (55%); ОВ з непрямим адресатом оцінки, об'єктом оцінки яких виступає третя особа, що приймає або не при-

ймає участь у комунікації (19%); егоцентричні ОВ, де адресант і об'єкт оцінки представлені однією особою (26%).

Перспективою дослідження є вивчення гендерних особливостей адресантно-адресатних відносин у мовленнєвих актах оцінки на основі комунікативної взаємодії в художньому англомовному дискурсі.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Истоки, проблемы, категории прагматики / Н.Д. Арутюнова, Е.В. Падучева // Новое в зарубежной лингвистике. – 1985. – Вып. XVI. – С. 5–23.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
3. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики: [підручник] / Ф.С. Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2004. – 344 с.
4. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти / О.Л. Бессонова. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – 362 с.
5. Блох М.Я. Структура и семантика оценочной конструкции / М.Я. Блох, Н.В. Ильина // Функциональная семантика смысловых структур. – М.: МГПИ, 1986. – С. 14–23
6. Бойко Я.В. Естетична оцінка у поетичному тексті: лінгвокогнітивний аналіз (на матеріалі лірики англійського романтизму): дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.04 «Германські мови» / Я.В. Бойко. – Донецьк, 2013. – 286 с.
7. Виноградов В.В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / В.В. Виноградов. – М.: Высшая школа, 1986. – 639 с.
8. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – 2-е изд. / Е.М. Вольф. – М.: УРСС, 2002. – 247 с.
9. Гаспаров Б.М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Б.М. Гаспаров. – М., 1996. – 352 с.
10. Гуслиста Л.О. Негативна етична оцінка в контекстах осуду (на матеріалі сучасної публіцистики): автореф. дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.02 «Російська мова» / Л.О. Гуслиста. – Харків, 2002. – 15 с.
11. Дейк ван Т. Язык. Познание. Коммуникация / Т. Ван Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
12. Зинченко В.Г. Межкультурная коммуникация. От системного подхода к синергетической парадигме / В.Г. Зинченко, В.Г. Зусман, З.И. Кириозе. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 224 с.
13. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
14. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: ЛКИ, УРСС Эдиториал, 2010. – 264 с.
15. Крамаренко М.Л. Аксіологічна прагмасемантика англомовного рекламного тексту: автореф. дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.04 «Германські мови» / М.Л. Крамаренко. – Донецьк, 2005. – 21 с.
16. Кубрякова Е.С. Парадигма научного знания в лингвистике и ее современный статус / Е.С. Кубрякова // Изв. РАН. Серия литературы и языка. – 1994. – № 2. – С. 3–15
17. Лаптева О.А. Теория современного русского литературного языка / О.А. Лаптева. – М.: Высш. шк., 2003. – 351 с.
18. Наер В.Л. Дискурс и речь: речевое произведение / В.Л. Наер // Сб. научных трудов МГЛУ. – М., 2006. – С. 7–15
19. Островська Ю.К. Оцінні неологізми в англійській та українській мовах кінця ХХ – початку ХХІ століття: дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». – Донецьк: ДонНУ, 2011. – 259 с.
20. Плеханова Т.Ф. Художественный текст как диалог и дискурс / Т.Ф. Плеханова // Вестник МГЛУ. Серия 1. Филология. – 2006. – № 5 (25). – С. 74–84
21. Плиса Д.В. Художня комунікація VS дискурс: до проблеми співвіднесення понять / Д.В. Плиса // Мова: Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – 2012. – № 18. – Одеса: «АСТРО-ПРИНТ». – С. 208–211
22. Приходько А.И. Когнитивно-дискурсивный потенциал оценки и способы ее выражения в современном английском языке: автореф. на соискание уч. степени док. філолог. наук: 10.02.04 «Германские языки» / А.И. Приходько. – Белгород, 2004. – 43 с.
23. Процедури концептуального аналізу в різноструктурних мовах / за ред. О.Л. Бессоновой (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження. – Т. 7). – Донецьк: ДонНУ, 2012. – 360 с.
24. Седов К.Ф. Дискурс и личность: Эволюция коммуникативной компетенции / К.Ф. Седов. – М.: Лабиринт, 2004. – 320 с.
25. Селіванова О.О. Основы теории мовой комунікації: підручник / О.О. Селіванова. – Черкаси: Видавництво Чабенко Ю.А., 2011. – 350 с.
26. Сиротинина О.Б. Современная разговорная речь и ее особенность: учебн. пособ. для студентов / О.Б. Сиротинина. – М.: Просвещение, 1974. – 144 с.
27. Сисоева Е.С. Семантика, структура і функціонування оцінної антропонімічної лексики в англійській мові: дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.04 «Германські мови» / Е.С. Сисоева. – Донецьк: ДонНУ, 2011. – 228 с.
28. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики. 2-е издание / Ю.С. Степанов. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 312 с.
29. Тараненко О.В. Оцінні реалії в сучасній англійській мові: лінгвокультурологічний аспект: дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.04 «Германські мови» / О.В. Тараненко. – Донецьк: ДонНУ, 2011. – 209 с.
30. Телия В.Н. Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности / В.Н. Телия. – М.: Наука, 1991. – 205 с.
31. Трофімова О.В. Фразеологічна репрезентація негативних емоцій в англійській та українській національних картинах світу: Донецьк: дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». – Донецьк: ДонНУ, 2011. – 245 с.
32. Формановская Н.И. Речевое общение: Коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М.: Русский язык, 2002. – 216 с.
33. Шведова Н.Ю. Активные процессы в современном русском синтаксисе / Н.Ю. Шведова. – М.: Просвещение, 1966. – 378 с.

Джерела ілюстраційного матеріалу:

1. Austen J. Sense and Sensibility. – М.: Юпитер-Импэкс, 2010. – 284 с.
2. Fitzgerald F.S. Tender is the Night. – М.: Юпитер-Импэкс, 2009. – 296 с.
3. Galsworthy J. To Let. – М.: Менеджер, 2004. – 288 с.
4. Maugham W.S. Theatre. – М.: Менеджер, 1998. – 304 с.
5. Maugham W.S. The Painted Veil. – М.: Менеджер, 2004. – 272 с.

Осташова О. И. Особенности реализации категории оценки в англоязычном художественном дискурсе

Аннотация. Статья посвящена описанию особенностей реализации категории оценки в художественном дискурсе. В статье обоснована теоретическая база исследования, определены способы экспликации говорящего-оценивающего субъекта и выделены модели соотношения объекта и адресата в оценочном высказывании.

Ключевые слова: оценочное высказывание, дискурс, текст, художественная коммуникация, художественный диалог.

Ostashova O. The peculiarities of realization of the category of evaluation in the English-speaking fictional discourse

Summary. The article focuses on the description of the peculiarities of realization of the category of evaluation in the English-speaking fictional discourse. The theoretical bases of the research are stated, the ways of explication of the speaker-evaluating subject are defined, the models of correlation between an object and an addressee of an evaluative utterance are singled out.

Key words: evaluative utterance, discourse, text, fictional communication, fictional dialogue.

Поклад Т. С.,

аспірант

Київського університету імені Бориса Грінченка

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ АНГЛОМОВНИХ ДЕСКРИПЦІЙ ПАРФУМІВ

Анотація. У статті досліджуються англомовні дескрипції парфумів з точки зору британської системи цінностей, з'ясовано способи репрезентації цінностей, проаналізовано особливості їх мовної реалізації у дескрипціях.

Ключові слова: британські національні цінності, позитивна оцінка, дескрипції парфумів.

Постановка проблеми. Антропологічна парадигма досліджень у сучасній лінгвістиці, тобто зміщення фокусу досліджень у напрямі від «мова в людині» до «людина в мові», сприяла становленню нової наукової галузі – лінгвістичної аксіології, що вивчає систему цінностей етносу і способи її репрезентації у мові і культурному континуумі. Сучасні дослідження рекламних текстів також характеризуються антропоцентричною спрямованістю, адже передбачають звернення до різних аспектів життєдіяльності людини. Зі збільшенням значущості реклами в інформаційному просторі актуалізуються дослідження, пов'язані з вивченням аксіологічного потенціалу рекламного повідомлення, його впливу на ціннісні уявлення людини.

Сучасна лінгвоаксіологія зорієнтована на вивчення тих мовних явищ, що відбивають особливості ціннісного сприйняття дійсності представниками різних етносів. Аксіологічні питання розглядаються в численних працях, присвячених дослідженню мовних і концептуальних картин світу різних етносів, зокрема німецької (А. Приходько), російської (С. Воркачев, В. Карасик) та польської (А. Вежбицька) мовної картин світу. Національні цінності висвітлено крізь призму етнічного менталітету та національного характеру (Ю. Караулов, В. Маслова), вивчено як важливий фактор міжкультурної комунікації (В. Манакін, В. Парашук, О. Селіванова, О. Семенюк), а також досліджено як ключовий компонент концептосфери нації (Н. Арутюнова, В. Карасик, О. Кубрякова, R. Lado). Незважаючи на низку праць у цій галузі, поза увагою сучасних науковців все ще залишаються питання вербального втілення національних цінностей у рекламних повідомленнях, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою статті є виявлення основних цінностей британського суспільства та дослідження особливостей їх репрезентації в англомовних дескрипціях парфумів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Когнітивний досвід людини дозволяє оцінювати та визначати своє відношення до оточуючих об'єктів, явищ та подій у навколишньому світі. Поняття «оцінка» безпосередньо пов'язане з поняттям «цінності», оскільки визначає особливості взаємодії людини та навколишнього світу. За визначенням Н. Арутюнової, оцінка є особливим когнітивним актом, у результаті якого встановлюється відношення суб'єкта до

оцінюваного об'єкта з метою визначення його значення для життя та діяльності суб'єкта [1, с. 25].

Фундаментом для поняття «оцінка» служить загальнофілософська теорія цінностей, у рамках якої цінності визначаються як складові духовності будь-якого народу, які відображають специфічне ставлення людей до природних, соціальних та духовних явищ з точки зору їх значимості [2, с. 570]. Філософська аксіологія також виділяє основні типи цінностей – моральні, правові, цінності наукового пізнання, соціальні та історичні цінності, а також цінності, пов'язані з природою людини та змістом її життя [3, с. 3]. Безумовно, для кожної нації існує своя система цінностей, яка формується впродовж століть під впливом певних соціально-історичних факторів, утворюючи власну ціннісну картину світу. В. Карасик здійснив спробу комплексного осмислення цінностей і запропонував модель цінносної картини світу, яка поділяється на зовнішні цінності (соціально обумовлені) та внутрішні цінності (персонально обумовлені) [4, с. 167]. Якщо зовнішні цінності базуються на встановлених національних традиціях та нормах, то персональні цінності відображають потреби людини, мотивують її дії та визначають спосіб поведінки. Так, британська культура крізь призму цінностей виглядає як унікальна єдність загальнонаціональних та особистих традицій. Британськими національними цінностями, які можна віднести до соціально обумовлених, вважаються рівноправ'я, верховенство закону, справедливість, демократія, традиції, зокрема культ королівської особи; серед персональних виділяють індивідуалізм, особисту свободу, особистий успіх, сім'ю, дім [5]. Такі ціннісні орієнтири певним чином відображені в англомовному дискурсі. Оскільки дискурс трактується як особливе використання мови для вираження особливої ментальності та ідеології [6, с. 77], то в ньому обов'язково експліцитно або імпліцитно на різних рівнях мови буде висвітлено ціннісний компонент культури, який обумовлюється етнічними особливостями британської нації, своєрідністю її мови та культури.

В англомовному парфумерному дискурсі британські національні цінності передаються цілою низкою ядерних понять. Основною характеристикою такої реклами є наявність у ній оцінного компоненту. При чому для реклами парфумерної продукції типовою є позитивна оцінка (оцінка під знаком «+»). Негативну оцінку ми не беремо до уваги в нашому дослідженні, оскільки вона не присутня у проаналізованих фрагментах дискурсу. Це пов'язано з тим, що реклама парфумерної продукції переслідує визначену прагматичну мету – позитивно вплинути на адресата, змусивши його придбати парфумерний виріб. Тому загальнокультурні цінності у англомовній рекламі парфумів подаються крізь призму позитивної оцінки запахів.

Ціннісна система британського суспільства включає як універсальні цінності (спільні з іншими націями), так і національно-марковані. Британський національний менталітет формувався протягом століть під впливом численних соціально-історичних та культурних чинників, зокрема знаковим є і географічне розташування країни, тому ієрархія національних цінностей британців має свої особливості. Зокрема, типовою виключно для британців є така риса, як Englishness, яка визначається як культурна ідентифікація та створює образ істинного британця (being born in England). У фрагменті дескрипції парфумів «English Fern» від британського парфумерного дому Penhaligon's міститься пряма вказівка на те, що парфуми теж створюються, враховуючи типові риси нації, чим здійснюється апеляція до національної самовизначеності: *English Ferns a complete lyunique, fresh and earthy tonic of a fragrance ...to create a rich, spiced greens cent that oozes Englishness.* До основних загальнонаціональних цінностей британців відносять традиції як символ постійності та стабільності, тобто те, що пройшло перевірку часом і має бути збережене в майбутньому [7, с. 147] – таким чином, традиції відображають тісний зв'язок з історією, а отже символізують зв'язок поколінь. Британія завжди була країною давніх традицій «land of tradition» [8, с. 56], які до сих пір добре зберігаються та наслідуються. Невід'ємною частиною британської історії є монархія як вищий спосіб організації влади в країні, тому королівську династію, зокрема особу королеви, можна вважати одним з проявів традицій у британській культурі. Образ королеви дотепер займає визначне місце в британському суспільстві, він є завжди позитивно-маркованим, адже втілює в собі поєднання компетентного управління, стабільності, а також вишуканої аристократичної поведінки [8, с. 80]. Так, у рекламному парфумерному дискурсі містяться описи, які апелюють до окремих історичних персоналій – представників королівської династії. Серед них виокремлюємо особистість королеви Вікторії (based on a perfume created by Creed in the nineteenth century for Queen Victoria («Fleurs de Bulgarie», Creed), для якої у 19 столітті були створені ексклюзивні парфуми; постать маленького принца кембриджського Джорджа Александра Луїса, чий хрестини надихнули парфумерів на створення вишуканого аромату (created ... to celebrate the joyful arrival and Christening of Prince George Alexander Louis («Cambridge», Floris); а також особу королеви Єлизавети, на честь якої створювалися парфуми, щоб закарбувати в історії її срібний (original lacerated in 1977 in honour of Queen Elizabeth's Silver Jubilee, Jubilee Bouquet is a beguiling melody of green lily, jasmine, powder and woods («Jubilee Bouquet», Penhaligon's) та золотий ювілей (a modern contemporary adaptation of this perfume was created and in traduced to celebrate the Golden Jubilee of Her Majesty The Queen («Bouquet de La Rein», Floris). Окрім цього, парфумерів надихали і особисті події у королівській родині, наприклад, річниця весілля королеви Єлизавети та принца Філіпа (Inspired by the 65th wedding anniversary of Queen Elizabeth II and Prince Philip, the new addition to the Boadicea The Victorious has a regal air («Blue Sapphire», Boadicea the Victorious). У такій дескрипції прямо вказується на королівський двір (hasaregalair), що має прагматичний вплив на адресата, який вважає себе частиною історії через зв'язок з королівською

особою. Рекламодавці в описах запахів часто апелюють і до королівської місцевості. Наприклад, у наступному фрагменті маємо референцію до британського міста Челсі: *Chelsea has long been associated with the powerful and the affluent – on cedes cribbed as a «village of palaces» – the residents of this are all highly notable; from royalty to musicians. Chelsea eau de perfume aims to capture this air of exclusivity with its sumptuous accords («Chelsea», Boadicea the Victorious).* У цьому уривку міститься опис місцевості, де акумульовані королівські палаци («village of palaces»), через що в місті панує атмосфера розкоші, багатства (the affluent) та дух королівської влади (the powerful); а також підкреслено високий статус місцевих жителів (residents are all highly notable from royalty to musicians), адже всі вони є відомими, що виокремлює їх у вищу ланку суспільства. У такому описі імпліцитно за рахунок референції до традиційно королівського міста підсилюється значимість парфумів та підкреслюється їх статусність. Таким чином, у британському парфумерному дискурсі знаходять відображення культурні цінності цілого народу, що реалізується через апеляцію до глибоких традицій, зокрема культу королівської особи та її оточення.

Британці як нація характеризуються невичерпною любов'ю до природи та сільської місцевості. Затишні хутори та присілки завжди асоціюються в їх ментальності зі спокоєм, тишею, красою, гарним здоров'ям та стабільністю [8, с. 60]. Любов до села вважається одним з проявів британського консерватизму [8, с. 61]. Цілком природно, що такі загальнолюдські цінності відображені і в описах британських парфумів. Наприклад, опис парфумів з промовистою назвою «Tomato Leaf» від парфумерного дому Illuminum безпосередньо переносить адресата в сільську місцевість: *Close your eyes and breathe in freshly harvested tomatoes, allow your senses to ride through the notes of Carrot Seed, Osman thus and the timeless Freesia. A perfect fragrance for anyone who wishes to escape the City.* У такому фрагменті образ сільської місцевості створюється за рахунок сенсорних відчуттів, зокрема запаху свіжозібраного врожаю томатів (breathe in freshly harvested tomatoes) та моркви (notes of Carrot Seed); також у дескрипції втілено почуття свободи людини в полі (to ride through the notes) – такими лексичними засобами описуються парфуми для тих, хто втомився від метушливого міста. Наведемо ще приклад того, як сільська місцевість знаходить місце в описах запахів: *Oxford & Cambridge, a traditional lavender fragrance, is a fresh and in vigorating scent evocative of the English country side («Oxford & Cambridge», Czech & Speake) – тут наголошується на тому, що сільська місцевість є джерелом, з якого черпають нову енергію та здоров'я (in vigorating scent), а також насолоджуються свіжістю повітря (fresh scent). Уявні подорожі природними місцевостями знаходимо в наступних дескрипціях: *A green floral fragrance bursting with freshness and charm. It for anyone who loves the feeling of grass beneath their toes. ... A shimmering floral that embodies an inner harmony with nature, taking the wearer on a wet woodland journey of delight («Delicate», Boadicea the Victorious) та Tremendously evocative of wet earth, moss and rain, it instantly transports you to the woodland, surrounded by dripping leaves, skin tingling with spring («Bluebell», Penhaligon's). Тут образ природи створюється через сенсорні відчуття, зокрема синестезійно (green floral fragrance), коли квітко-**

вий аромат набуває зеленого кольору, чим підкреслюється натуральність парфумів. Вербальний опис відчуттів до-тику, таких як мокрої трави під ногами, вологої землі (*the feeling of grass beneath their toes; a wet woodland; wet earth, moss and rain; dripping leaves*) втілює гармонію людини і природи; а візуальні образи (*grass, moss, woodland, leaves*) наголошують на природності запаху – завдяки цьому на мовному рівні реалізується почуття любові до природи, що визнається однією з британських цінностей. Не менш цікавим прикладом, у якому поєднується апеляція до природи та королівського духу, є опис парфумів «Hyde Park» від Boadicea the Victorious: *Hyde Park is one of the largest Royal Parks in London. It is an oasis of countryside within the heart of a buzzing metropolis. The base notes steadily emerge bringing a pleasing tranquility. While away the day with Hyde Park.* У фрагменті наголошується заспокійлива чистота природи (*pleasing tranquility*), яку людина може відчути, прогулявшись Гайд парком. Також у дескрипції маємо чітку вказівку на те, що цей парк належить до найбільших королівських парків Лондона (*Hyde Park is one of the largest Royal Parks in London*), а також вказується на велич природи посеред метушливого міста (*oasis of country side with in the heart of a buzzing metropolis*).

Британців характеризують як націю індивідуалістів [8, с. 59]. Серед причин формування сильного індивідуалістичного ядра в британській системі цінностей стало ізольоване географічне розташування країни. Саме це вплинуло на формування особливого острівного характеру британців (*insular spirit*) – особливий потяг до усамітнення відрізняє британців від інших націй [9]. Індивідуалізм британців вбудований у традиції та втілений у життя («Individualism is built into custom and practice», – говорять британські соціологи [10, с. 102]); навіть у дескрипціях парфумерних ароматів можна знайти відображення індивідуалістичного духу британців. Так, у парфумах «Pure White Cologne» від Creed наголошується: *Pure White Cologne is for the assured man who is confident and comfortable in his style, relaxed and assured in his approach to life. A man who wears a fragrance lightly and confidently, as though it were designed for him alone.* Рекламодавці створюють враження, що парфуми розробляються індивідуально під потреби кожного споживача (*as though it were designed for him alone*). Часто апеляція до індивідуалізму відображається в рисах характеру, таких як впевненість (*assured man who is confident in his style*), гордість (*This fragrance is bursting with the same sense of pride and passion («Victory»*)), цілеспрямованість (*Boadicea the Victorious has encapsulated the multi fascinated personalities of these inspirational leaders <British female rulers>, strong, yet subtle, purposeful yet delicate («Almas»*); *Its rich tones and heady woods indicate a strong sense of purpose and direction («Victory»*). У таких фрагментах парфумерного дискурсу імпліцитно надається інформація, що Британія – це давня могутня держава, а її нація перейнята завойовницьким духом, відважністю та наполегливістю. Навіть назва одного з парфумерних будинків Британії Boadicea the Victorious (дескрипції парфумів цього бренду складають значну частину нашої вибірки) є досить промовистою, адже королева Боудіка (Boadicea), яка очолювала повстання кельтських племен проти римської окупації [11], уособлює не лише жіночу мудрість, а й цілковиту відважність у войовничих справах.

Індивідуалізм як риса британців тісно пов'язаний з образом ідеального джентльмена, що також є ключовою

складовою британського менталітету. Справній джентльмен – це чоловік благородного походження, освічений, стриманий, який вдало оперує словом і дотримується вишуканого стилю [7, с. 146]. Деякі риси британського джентльмена відображено і в парфумерному дискурсі: *Challenging, masculine, optimistic and thrusting – Aventus is the ultimate experience for the modern man who builds on the legacy of the ages to develop his own unique and successful life style («Aventus», Creed).* У поданій дескрипції бачимо, що образ ідеального джентльмена осучаснився – тепер це уособлення мужності (*masculine*), оптимізму (*optimistic*); це чоловік, який не боїться викликів долі (*challenging*) та вибудовує власний стиль життя (*develop his own unique lifestyle*), при чому невід'ємною рисою сучасного ідеального чоловіка є успіх (*successful life style*), якого він досяг самостійно. Такий чоловік обов'язково є носієм елегантного стилю – прослідковуємо це в наступному описі: *Drawing on formulae from their archives, Creed recreates a cologne that will enhance a gentleman's aura and elegance but never overwhelm it («Pure White Cologne»).* Парфуми не затьмарюють, а лише підкреслюють елегантність та вишуканий смак джентльмена.

Ностальгія за минулими часами – ще одна риса британського характеру [10, с. 106]. Наприклад, парфуми «Eau de Cologne» від Penhaligon's були створені як згадка про джазові часи: *Lithe and highly polished, Eau de Cologne resonates with nostalgia for the bygone jazz age and the glitter of patent dancing shoes. Originally created in 1927 and has been resurrected as part of our 2010 Anthology Collection.* У поданому фрагменті парфумерного дискурсу надається історична довідка, що парфуми вперше були створені в 1927 році, а лише у двадцять першому столітті були випущені знову (*resurrected*) як ностальгія за минулими танцями в блискучому взутті (*glitter of patent dancing shoes*) під джазову музику (*bygone jazz*). Ностальгія тісно переплітається з сучасністю – у дескрипціях парфумів часто прямо вказується, що виробники поєднали сучасні та традиційні нотки для створення нового шедеву: *Creed have orchestrated traditional and modern notes to produce a triumphant accord («Pure White Cologne», Creed);* або наголошується, що парфуми є відголоском класичної доби з відтінком сучасності: *The mature tones harken back to a classic age with out for getting the «now» («Grace», Boadicea the Victorious).*

Незважаючи на встановлені роками традиції та консерватизм, британська нація пишається своїми святами та визначну роль відводить святкуванням. Дескрипції парфумів також пронизані цією ідеєю, наприклад, у описі знаходимо пряму апеляцію до веселих святкувань: *This scent will ensure you are dancing from dusk till dawn («Spirit», Boadicea the Victorious);* або окремі фрази, які висвітлюють атмосферу веселощів та танців: *full of vigour and delight; bubbling with activity and life; sparkles with a sense of celebration and occasion.* Цікавим є і наступний фрагмент дискурсу: *Intuitive is an effervescent fragrance full of verve and sparkle – it could be compared to champagne. This scent has a real feeling of celebration and decadence («Intuitive»),* де запах парфумів порівнюється з шампанським для передачі святкового настрою – все це додає святковості та невимушеності до аромату.

Висновки і перспективи дослідження. Проаналізувавши фрагменти рекламного парфумерного дискурсу,

ми дійшли висновку, що ціннісна картина британського суспільства знаходить своє відображення в лексичному наповненні рекламних текстів парфумів, що реалізується експліцитно та імпліцитно в англійських дескрипціях. Типовими виявилися лексичні одиниці на позначення традицій, зокрема культу королівської особи; любові до природи; індивідуалізму, який проявляється в рисах характеру британців; джентльмену як образу ідеального чоловіка; ностальгії за минулим. Перспективним є подальше образно-асоціативне дослідження дескрипцій парфумів, а також аналіз таких описів у гендерному аспекті.

Література:

1. Лингвистика и аксиология: этносемиотика ценностных смыслов : [коллективная монография] / под ред. Е. Ф. Серебряковой. – М. : Тезаурус, 2011. – 352 с.
2. Кривуля О. М. Філософія : [навчальний посібник] / О. М. Кривуля. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 592 с.
3. Ивин А. А. Аксиология / А. А. Ивин. – М. : Высшая школа, 2006. – 390 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
5. Ten core values of the British identity [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telegraph.co.uk/comment/telegraph-view/3618632/Ten-core-values-of-the-British-identity.html>.
6. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
7. Парашук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / В. Ю. Парашук, О. А. Семенюк. – К. : Академія, 2010. – 240 с.
8. O'Driscoll J. Britain. The Country and its People: an introduction for learners of English / J. O'Driscoll. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 225 p.
9. Городецька О. В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу XX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Городецька. – К., 2003. – 21 с.
10. McDowall D. Britain in Close-up: An In-Depth Study of Contemporary Britain / D. McDowall. – Edinburgh : Pearson Education Limited, 2008. – 209 p.
11. Boudicca [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/75413/Boudicca>.

Поклад Т. С. Лингвокультурный аспект англоязычных дескрипций духов

Аннотация. В статье исследуются англоязычные дескрипции духов с точки зрения британской системы ценностей, установлены способы репрезентации ценностей, проанализированы особенности их языковой реализации в дескрипциях.

Ключевые слова: британские национальные ценности, позитивная оценка, дескрипции духов.

Poklad T. Lingvocultural aspect of English fragrance descriptions

Summary. The article investigates English fragrance descriptions from the perspective of the British values. The analysis has revealed the methods and verbal peculiarities of their realization in the language.

Key words: British national values, positive evaluation, fragrance descriptions.

*Сініцина В. В.,
аспірант кафедри германської філології
Донецького національного університету*

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ-ТЕРМІНІВ ГАЛУЗІ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті розглядаються структурно-семантичні особливості похідних іменників-термінів галузі енергозберігаючих технологій в англійській мові. Наведено класифікацію похідних іменників-термінів, відповідно до частиномовної належності твірної основи й індивідуальних особливостей словотворчих афіксів. Проаналізовано ключові поняття терміна й термінології, їх співвідношення з літературною мовою.

Ключові слова: термін, термінологія, похідні іменники, енергозберігаючі технології, твірна основа, словотворчий формант.

Постановка проблеми. Пропонована стаття присвячена розгляду похідних іменників-термінів галузі енергозберігаючих технологій в англійській мові. Сучасний інтенсивний розвиток сфери науки й техніки та їх вплив на суспільство спонукає до поглибленого вивчення проблем терміну та терміносистем, коли предметом як традиційної, так і прикладної лінгвістики стає термінологія спеціальних галузей знань [4, с. 6]. В умовах «термінологічного вибуху», який виявляє себе в неймовірному кількісному збільшенні термінів у різних галузях знань і їхньому подальшому проникненні за межі професійного використання, лінгвістичні дослідження галузевих термінологій забезпечують ефективність сучасних інформаційно-комунікаційних процесів на всіх рівнях, і це, у свою чергу, свідчить про актуальність цього наукового напрямку. Наявні у світі мови різняться більшою чи меншою мірою термінологічної розвиненості. До мов із сильно розвинутим термінологічним корпусом належать англійська, німецька, російська, французька, італійська мови.

Багатоаспектний аналіз термінології завжди перебував у центрі уваги лінгвістів, які вирішували загальні й конкретні, теоретичні і практичні питання, а саме: О.А. Ахманова, Т.О. Вінокур, М.Н. Володіна, А.С. Герд, Б.Н. Головін, В.П. Даниленко, Т.Л. Канделакі, Н.З. Котелова, В.Н. Прохорова, А.В. Суперанська та ін. Незважаючи на наявність значної кількості досліджень різних терміносистем, терміни галузі енергозберігаючих технологій (зокрема похідні іменники) в англійській мові не були предметом спеціального розгляду в зіставному аспекті. Цим зумовлена актуальність пропонованої статті.

Об'єктом дослідження є похідні іменники-терміни галузі енергозберігаючих технологій (далі – ГЕТ), наприклад: англ. sustainability «раціональне природокористування» ← sustainable «сталий», depletion «спустошення запасів» ← to deplete «руйнувати», recuperator «регенератор» ← to recuperate «регенерувати», bundling «система комплексної оплати за електроенергію і газ» ← to bundle «зв'язувати у клунок».

Предметом дослідження є структурно-семантична організація похідних іменників-термінів ГЕТ в англійській мові.

Метою дослідження є аналіз структурно-семантичних особливостей похідних іменників-термінів ГЕТ в англійській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доцільним буде спочатку навести тлумачення ключових понять терміна й термінології. Термін – слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття з певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя тощо. Термінологія – система термінів певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя або сукупність усіх термінів даної мови [3, с. 306–307].

Традиційно виділяються два напрями вивчення термінології, на основі кожного будується своя концепція терміна й термінології. Учені по-різному відповідають на питання: як співвідносяться конкретні термінології й літературна мова, чи відповідає термінологія ознакам літературної мови.

1. Дослідження першого напрямку протиставляють термін як особливу одиницю слову, мовній одиниці, а термінологію – загальноживаній лексиці. Термінологія є автономним розділом лексики, а її концепція як складової частини літературної мови відкидається. Термінологія трактується як спеціальна лексика, до якої належать усі лексичні засоби, так чи інакше пов'язані з професійною діяльністю людини [9, с. 18–26].

2. Термінологія відповідає всім ознакам літературної мови й характеризується як її окрема лексична підсистема, що забезпечує виконання важливої соціальної функції мови – спеціальної професійної комунікації [4, с. 12]. Літературна мова – унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, що обслуговує основні сфери діяльності, культурні потреби народу, художньої літератури, публіцистичних творів, періодичних видань, радіо, театру, науки, державних установ, школи тощо [3, с. 121]. В.Н. Прохорова вважає, що переконливим доказом єдності термінології й загальнолітературної лексики є факт створення та функціонування в усіх терміносистемах термінів лексико-семантичного творення. Зазначається, що лінгвісти при вивченні явища лексичної семантики в лексиці літературної мови, а також при дослідженні полісемії, омонімії, синонімії, розмірно-оцінних іменників залучають як фактичний мовний матеріал загальнолітературні слова й терміни [7, с. 6].

Кожна мова неповторна, її своєрідність міститься в структурі, функціях, походженні. Цей факт не заважає лінгвістам знаходити такі спільні ознаки літературних мов: упорядкованість, нормативність, стабільність,

обов'язковість, універсальність, наявність усного та письмового різновидів [10, с. 175]. Усі ці ознаки певної літературної мови створюють єдиний комплекс і, як зазначено вище, поширюються й на її термінологію, але з деякими обмовками. Ознака універсальності забезпечує спеціальну комунікативну функцію в умовах науково-технічного розвитку. Особливий статус має ознака обов'язковості, як зазначає Б.А. Головін, це не належить до термінології на перший погляд, але вона стає актуальною для носія мови в певній професійній діяльності, що передбачає його повне занурення в спеціальну термінологію й використання саме цієї термінології в комунікативних актах.

Постійна потреба в нових термінах стимулює розвиток термінології, яка є рухливою складовою лексики літературної мови і швидко поповнюється. До номінативних частин мови належать іменники, прикметники, дієслова, прислівники, але багато вчених відмічають переважно іменний характер термінотворення. За словами Я.А. Кухарж, саме іменникам властива абсолютна номінативна значущість, вони можуть транспонувати зміст усіх інших номінативних частин мови [11, с. 123]. У термінологічні словники включені переважно іменники тому, що вони 1) позначають предмети й висловлюють їхні поняття; 2) володіють високою частотністю в науково-технічних і

спеціально-професійних текстах [4, с. 73]. О.С. Ахманова зазначає, що в європейських мовах система іменників настільки розвинена, існують необмежені можливості утворювати віддієслівні іменники й абстрактні іменники, утворені від основ прикметників, що базовий склад термінологічного списку цих мов може бути вичерпаний саме іменниками [1, с. 11].

Структура і семантика похідних іменників-термінів ГЕТ. Матеріал дослідження становлять похідні іменники-терміни ГЕТ – 370 ЛО, відібрані шляхом суцільної вибірки з термінологічних словників Dictionary of energy, Dictionary of energy efficiency technologies [12, 13]. Результат дослідження структурної організації відібраних похідних іменників-термінів ГЕТ в англійській мові дав змогу виділити суфіксальні та префіксальні способи їхнього утворення з різним рівнем активності словотворчих формантів, що підтверджує «домінуючий внесок» афіксації в збагачення словарного складу англійської мови загалом на сучасному етапі її розвитку. Дослідження суфіксації та префіксації в англійській мові свідчать на користь факту більшого тяжіння до способу утворення нових слів за допомогою суфіксації й меншого – префіксації [2, с. 35].

Кількісні дані структурних типів похідних іменників-термінів ГЕТ в англійській мові подано в таблиці.

Таблиця

Кількісне співвідношення структурних типів похідних іменників-термінів ГЕТ в англійській мові

Спосіб утворення	Структурна модель	Словотвірні значення формантів	Кількість	
			інд.	заг.
Суфіксальний	V+ation/ion	опредметнена дія, процес	8	229 (62 %)
	V+er/or	назви механізмів, пристроїв, деталей; особа-діяч	65	
	V+ing	опредметнена дія, процес	60	
	V+ance/ence	опредметнена якість, назва пристрою	3	
	V+ ment	процес, результат	7	
	V+ ant	пристрій, матеріал	4	
	V+(e)ry/y	назва механізмів, процесів	2	
	A+ity	абстрактне поняття, якість, ознака	23	
	A+cy/ce	якість, ознака	11	38(10,2 %)
	A+er/or	назви пристроїв; особа-діяч	1	
	A+ ation/ion	опредметнена дія, процес	1	
	A+ant	пристрій, матеріал	1	
	A+(e)ry/y	абстрактне поняття		
	S+age	якість, ознака	9	
	S+ance/ence	якість, назва пристрою	4	20(5,4 %)
	S+ ation/ion	дія, процес	3	
	S+er/or	назви механізмів, пристроїв,	3	
	S+(e)ry/y	назва механізмів, процесів	1	
Префіксальний	de/ dis/ non/anti +S	заперечення, протилежність	7	29(7,8 %)
	ultra/super+S	надмірно	6	
	over+S	вище	5	
	co+S	спільність	3	
	re+S	повторення	2	
	bi+S	два	2	

	sub+S	нижній	2	54(14,6 %)
	fore+S	передній	1	
	semi+S	наполовину	1	
	micro+S	малий розмір, обсяг	13	
	photo+S	світло	11	
	bio+S	життя, життєві процеси	8	
	thermo+S	тепло	8	
	nano	одна мільярдна частина	4	
	helio+S	сонце	2	
	cryo +S	холод	2	
	aero+S	повітря	2	
	auto+S	самітність	1	
	hydro+S	повітря	1	
	mani+S	багатозначність	1	
	tri+S	три	1	
Усього			370	100%

Більшість іменників термінології ГЕТ становлять похідні іменники, утворені за допомогою суфіксів (287 ЛО – 77,6 %), наприклад: англ. economizer «економайзер, теплообмінник» ← to economize «економити», equalization «нейтралізація» ← to equalize «зрівнювати», absorptance «коефіцієнт поглинання» ← absorption «поглинання». Залежно від частини мовної належності твірної основи, похідні іменники, утворені за допомогою суфіксації, поділяються на такі підгрупи: віддієслівні (англ. appliance «прилад» від to apply «застосовувати»), відсубстантивні (ampere «сила струму» від ampere «ампер»), відад'єктивні (dimmer «регулятор сили світла» від dim «невизначний») іменники.

Найбільш продуктивними виявилися такі суфікси (див. таблицю):

1) -ation/-ion (82 ЛО) – суфікс, за допомогою якого було утворено переважно віддієслівні іменники, що означають процес або результат: ventilation «вентиляція» від to ventilate «провітрювати», weatherization «утримання тепла в житловому приміщенні» від to weatherize «утримувати тепло в житловому приміщенні», solarization «соляризація» від to solarize «піддавати впливу сонячного випромінювання», humidification «зволоження» від to humidify «зволожнювати», consumption «споживання» від to consume «споживати», dissipation «розсіювання» від to dissipate «розсіювати»;

2) -er/-or (69 ЛО) – суфікс, за допомогою якого було утворено переважно віддієслівні іменники, що означають назви певних механізмів, пристроїв, деталей або особу-діяча: consumer «споживач» від to consume «споживати», boiler «бойлер» від to boil «кипіти, варитися», insulator «ізоляційний матеріал» від to insulate «ізолювати, покривати ізоляцією»;

3) -ing (60 ЛО) – суфікс, за допомогою якого було утворено віддієслівні іменники, що означають предметну дію або процес: cooling «охолодження» від to cool «охолоджувати», zoning «процес окремого обігріву приміщень» від to zone «розбивати на зони», recycling «повторне використання» від to recycle «використовувати пов-

торно», relamping «заміна освітлення/лампи» ← to relamp «замінювати освітлення/лампи»;

4) -ity (23 ЛО) – суфікс, за допомогою якого було утворено відад'єктивні іменники, що позначають якість або ознаку: conductivity «теплопровідність» від conductive «теплопровідний», reflectivity «віддзеркалення» від reflective «віддзеркалюючий»;

5) -ance/ence (17 ЛО) – суфікс, за допомогою якого було утворено переважно віддієслівні іменники, що означають абстрактне поняття, якість або ознаку: emittance «випромінювання» від to emit «здатність випромінювати», illuminance «освітленість» від to illuminate «світитися», absorptance «коефіцієнт поглинання» від absorption «поглинання».

Меншу продуктивність виявили такі суфікси:

1) -cy/ce (11 ЛО) – суфікс, за допомогою якого було утворено відад'єктивні іменники, що означають абстрактне поняття, якість або ознаку: luminescence «люмінесценція» від luminescent «люмінесцентний», phosphorescence «фосфоресценція» від phosphorescent «фосфоресцентний», ecoefficiency «екологічна ефективність» від ecoefficient «екологічно ефективний»;

2) -age (9 ЛО) – суфікс, за допомогою якого було утворено відсубстантивні іменники, що означають абстрактне поняття, якість або ознаку: leakage «втрата через витікання» від leak «витікання», windage «пригонка до опору вітру» від wind «вітер»;

3) -ment (7 ЛО) – суфікс, за допомогою якого було утворено віддієслівні іменники, що означають процес або результат: catchment «видозбірна площа» від to catch «хапати, ловити», endowment «забезпечення ресурсами» від to endow «постачати, забезпечувати».

4) -ant (5 ЛО) – суфікс, за допомогою якого було утворено переважно віддієслівні іменники, що означають матеріал, пристрій або якість: coolant «охолоджувальний пристрій» від cool «прохолодний», dispersant «дисперсант» від to disperse «розпилювати»;

5) -(e)ry/y (4 ЛО) – суфікс, за допомогою якого було утворено відсубстантивні, віддієслівні, відад'єктивні

іменники, що означають пристрій, процес: refinery «нафтоочисна споруда» від to refine «очишати», recovery «відновлювання» від to recover «відновлюватись».

Префіксальний спосіб утворення похідних іменників-термінів ГЕТ виявився менш продуктивним, ніж суфіксальний. У результаті аналізу виявлено 25 префіксів та префіксоїдів (див. таблицю), які беруть участь в утворенні 83 лексичних одиниць, що становить 22,4 % від загальної вибірки, наприклад: англ. overload «перенавантаження» ← load «навантаження», cofuel «альтернативне паливо» ← fuel «паливо», forebay «аванкамера» ← bay «відсік», manifold «меніфолд, колектор» ← fold «згорток», hydrogasification «гідрогазифікація» ← gasification «газифікація», semiconductor «напівпровідник» ← conductor «провідник», cryocondensation «криоконденсація» ← condensation «конденсація», subcooler «переохолоджувач» ← cooler «кулер, охолоджуючий пристрій», aerogenerator «аерогенератор» ← generator «генератор».

Треба зазначити, що префікс підтверджує свій статус словотворчого форманта як більш автономного в фонетичному, морфологічному й семантичному відношеннях, ніж суфікс. Розташований попереду кореня або основи, він не зливається в єдиний фонетико-морфологічний комплекс із суфіксами. Значення твірної основи, до якої додається префікс, певною мірою зберігається, не зливаючись повністю із значенням префікса й не розчиняється в загальному значенні всього префіксального утворення загалом. Похідні іменники-терміни ГЕТ утворені за допомогою префіксації залишаються в межах тієї частини мови, до якої належать відповідні слова без префікса або префіксоїда [5, с. 101–102].

Префікс – афіксальна морфема, яка стоїть перед коренем і служить для творення нових слів або граматичних форм слова. Префіксоїд – коренева морфема, що вживається для творення нових слів, виступаючи в ролі словотворчого префікса [3, с. 214]. Префіксоїди відрізняються від «звичайних» корневих морфем семантичною елементарністю й регулярністю вживання в одній і тій самій відносно простій семантичній функції у складі похідних слів [6, с. 36].

У поданому аналізі підтверджується й семантична властивість префіксації, а саме префікси та префіксоїди, що брали участь в утворенні досліджуваної групи похідних іменників ГЕТ, узагальнюють певну ознаку, властиву тій чи іншій групі явищ, понять, предметів, і виконують виключно функцію засобу перебудови лексичного значення слова.

Найбільш продуктивними в утворенні похідних іменників-термінів ГЕТ виявилися такі префікси і префіксоїди:

1) Micro- (13 ЛО) – префікс, надає термінам значення малої величини, вузького спектру: microturbine «мікротурбіна», microchip «мікрочіп», microcircuit «мікросхема», microtechnology «мікротехнологія», microclimate «мікроклімат»;

2) Photo- (11 ЛО) – префіксоїд грецького походження (photo «світло») утворює групу слів, що позначають процеси, поняття, пристрої, пов'язані зі світлом: photoconversion «фотопереключення», photoreaction «фотореакція», photoemission «фотоемісія», photoelectricity «фотоелектрика»;

3) Bio- (8 ЛО) – префіксоїд грецького походження (bio «життя») утворює групу слів, що позначають процеси, поняття, пристрої, пов'язані з біоенергією: bioelectricity «біоелектрика», biofuel «біопаливо», biorefinery «отримання енергії з біомаси», biotechnology «біотехнологія»;

4) Thermo (8 ЛО) – префіксоїд грецького походження (thermo «тепло») утворює групу слів, що позначають процеси, поняття, пристрої, пов'язані з температурою, теплом: thermoscope «термоскоп», thermosiphon «термосифон», thermoelectricity «термоелектрика»;

5) De-, dis-, non-, anti- (7 ЛО) – група префіксів зі словотвірним значенням заперечення, протилежності, утворюють похідні іменники ГЕТ, що позначають процеси, протилежні тим, які містяться в значенні твірної основи: decompression «декомпресія», antigravity «антигравітація», discharge «розрядка», nonutility «автономія»;

6) Ultra-/super- (6 ЛО) – префікси мають словотвірне значення найвищої якості, у технічній термінології відбивають прогрес науки й техніки, у цьому разі утворюють групу похідних іменників-термінів ГЕТ, що позначають удосконалені прилади: ultracapacitor «ультраконденсатор», supercapacitor «суперконденсатор», supercharger «компресор, нагнітач».

Словотворчі форманти photo-, bio-, aero-, auto-, cryo-, hydro-, що зустрічаються в наведених вище прикладах, інтерпретуються як напівафікси (афіксоїди), а саме напівапрефікси (префіксоїди). Це пояснюється тим, як стверджує М.Д. Степанова, що ці словотворчі форманти є кореневими морфемами, які втратили генетичний зв'язок зі своїми коренями, зазнали десемантизації [6, с. 100]. Повнозначне слово може перетворитися в префікс, якщо в результаті багаторазової участі в словоскладанні як перший компонент складного слова втрачає своє лексичне («речовинне») значення й починає виражати лише ставлення, загальну ознаку [5, с. 102]. Отже, наприклад, у групах похідних іменників-термінів ГЕТ photoconversion «фотопереключення», photoreaction «фотореакція», photoemission «фотоемісія», photoelectricity «фотоелектрика» або bioelectricity «біоелектрика», biofuel «біопаливо», biorefinery «отримання енергії з біомаси», biotechnology «біотехнологія» значення першого компонента photo- або bio- перетворюється на засіб посилення, самі слова в групах мають різні значення, об'єднані загальнокатегоріальним значенням цих префіксоїдів.

Висновки. 1. Похідне слово, а саме похідний іменник має складний комплекс структурних і семантичних характеристик. Досліджувані похідні іменники термінології ГЕТ є вторинними утвореннями, семантично залежними від твірної основи і словотворчих афіксів.

2. Переважну більшість дослідженого матеріалу становлять похідні іменники, утворені за допомогою суфіксів (287 ЛО – 77,6 %), найпродуктивнішими з них виявились віддієслівні суфікси (221 ЛО): -ation/-ion (82 ЛО), -er/-or (69 ЛО), -ing (60 ЛО). Утворені за допомогою цих суфіксів похідні іменники-терміни ГЕТ набули відповідних значень: процес/дія, механізм/пристрій, діяч, определена дія.

3. Префіксальний спосіб утворення похідних іменників-термінів ГЕТ виявився менш продуктивним (83 ЛО – 22,4 %). Серед словотворчих формантів були також префіксоїди (54 ЛО), кореневі морфемні грецького

походження, що втратили генетичний зв'язок зі своїми коренями, зазнали десемантизації.

4. Утворення іменників-термінів підпорядковується найважливішим законам розвитку термінології, але водночас має свою специфіку, подальше дослідження якої може зробити свій внесок в укладання англо-українських словників галузей енергетики, енергозбереження й енергоефективності, енергозберігаючих технологій

Література:

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
2. Володарская Э.Ф. Языковая изменчивость: лингвистические и экстралингвистические аспекты. Инновационные процессы в современном английском языке / Э.Ф. Володарская // Вопросы филологии : науч. журнал / гл. редакторы Э.Ф. Володарская, В.А. Виноградов. – М. : Институт иностранных языков, 2004. – № 2 (17). – С. 35–51.
3. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 183 с.
4. Головин Б.Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б.Н. Головин, Р.Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 104 с.
5. Дорохова И.Н. Префиксальное образование субстантивных терминов в английском языке в сопоставлении с русским (на материале современного англо-русского морского словаря) / И.Н. Дорохова, Б.М. Тогунов // Вестник АГТУ : науч. журнал. – Астрахань : Астраханский государственный технический университет, 2010. – № 1. – С. 101–108.
6. Кушнир О.Н. Актуализация лингвокультурных концептов, вербализованных заимствованными префиксами и префиксоидами / О.Н. Кушнир, И.Н. Дорохова, Б.М. Тогунов // Вестник БФУ им. Канта : науч. журнал. – Калининград : Балтийский федеральный университет, 2011. – № 2. – С. 36–43.
7. Прохорова В.Н. Русская терминология (лексико-семантическое образование) / В.Н. Прохорова. – М. : Филологический факультет МГУ имени М.В. Ломоносова, 1996. – 125 с.
8. Степанова М.Д., Методы синхронного анализа лексики / М.Д. Степанова. – М. : Высшая школа, 1968. – 201 с.
9. Суперанская А.В. Общая терминология. Вопросы теории / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 248 с.
10. Филин Ф.П. Истоки и судьбы русского литературного языка / Ф.П. Филин. – М. : Наука, 1981. – 330 с.
11. Kuchar J. К общей характеристике номинации / J.Kuchar // Travaux linguistiques de Prague, Etudes structurales dédiées

aux VI Congres des slavistes, Academia, Prague, 1968. – P. 119–129.

12. Dictionary of energy / Cutler J. Cleveland, Christopher Morris. – First Edition. – Boston: Elsevier Ltd, 2006. – 520 p.
13. Dictionary of energy efficiency technologies / Michael F. Hordeski. – Lilburn, Georgia: The Fairmont Press, Inc., 2004. – 305 p.
14. Plag I. Word-Formation in English / I. Plag. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 240 p.

Синицына В. В. Структурно-семантический анализ производных существительных-терминов сферы энергосберегающих технологий в английском языке

Аннотация. В статье рассматриваются структурно-семантические особенности производных существительных-терминов сферы энергосберегающих технологий в английском языке. Приведена классификация производных существительных-терминов, в соответствии с частью речи, производящей основы, и индивидуальных особенностей словообразовательных аффиксов. Проанализированы ключевые понятия термина и терминологии, их связь с литературным языком.

Ключевые слова: термин, терминология, производные существительные энергосберегающие технологии, производящая основа, словообразовательный формант.

Sinitsina V. The structural and semantic characteristics of the derived nouns-terms of the sector of energy efficiency technologies in English

Summary. The article concerns itself with the structural and semantic characteristics of the derived nouns-terms of the sector of energy efficiency technologies in English. The classification of the derived nouns-terms is provided according to the part of speech of the base words and specifics of the derivational affixes. The basic notions of the term and terminology are analyzed along with their correlation with the standard language.

Key words: term, terminology, derived nouns, energy efficiency technologies, base word, derivational affix.

*Скробот А. І.,**кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри романської філології**Київського національного лінгвістичного університету*

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІСПАНСЬКИХ ПАРЕМІЙ З АНІМАЛІСТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ

Анотація. У статті розглядаються лінгвокультурологічні особливості іспанських паремій з анімалістичним компонентом. Виявлені семантичні моделі побудови асоціацій іспанським етносом у процесі усвідомлення самих себе за допомогою анімалізмів.

Ключові слова: лінгвокультурологічний аспект, семантична структура, анімалістичний компонент, антропоцентричний підхід.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується підвищеною увагою до проблем лексичної семантики. Серед них важливе місце посідає проблема відображення специфіки національних мовних систем. Предметом дослідження лінгвокультурології є одиниці мови, які отримали символічне, еталонне, образно-метафоричне значення в культурі та які узагальнюють результати людської свідомості.

Актуальність теми визначається необхідністю комплексного вивчення іспанських паремій з анімалістичним компонентом у межах антропоцентричної наукової парадигми із погляду відображення в них національно-культурної специфіки іспанського етносу.

Значний внесок у дослідження етнокультурної специфіки бачення світу, яке відображається в мовній свідомості представників різних мовних соціумів, зробили такі вітчизняні лінгвісти, як І. О. Голубовська, М. П. Кочерган, О. О. Селіванова, О. О. Тараненко, а також зарубіжні дослідники: А. Вежбицька, В. Г. Гак, Ю. М. Караулов, В. Г. Костомаров, J. M. Iribarren, A. Zuluaga та інші.

Однією з нагальних проблем сучасної науки є студіювання поняттєвої сторони слова та характер процесу відображення пізнавального змісту в мовній одиниці (М. П. Кочерган, Й. А. Стерпін, О. О. Тараненко, А. А. Уфимцева, J. Mayor).

Методологічною основою дослідження іспанських паремій з анімалістичним компонентом у лінгвокультурологічному аспекті стали студіювання сучасного мовознавства в галузі антропоцентризму й когнітивізму.

Взаємодоповнювальні методи та прийоми забезпечують комплексний і адекватний аналіз мовного матеріалу: описовий метод (для інвентаризації паремій з анімалістичним компонентом); методика компонентного аналізу й елементів концептуального аналізу (для розкриття особливостей семантичної структури паремій з анімалістичним компонентом як засобів відображення мовної картини світу у свідомості носіїв іспанської мови).

Мета – встановлення та інтерпретація антропоцентричної семантики іспанських паремій з анімалістичним компонентом у лінгвокультурному аспекті.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: ідентифікувати мовний статус паремій з анімалістичним компонентом; розробити методіку дослідження семантичної структури паремій з анімалістичним компонентом з урахуванням лінгвокультурологічного аспекту; схарактеризувати паремії з анімалістичним компонентом як виразники коду іспанської культури; виокремити специфіку паремій з анімалістичним компонентом на основі інтерпретації символів із залученням емоційної сфери; визначити роль вторинної номінації у формуванні національної мовної системи.

Об'єктом дослідження є паремії з анімалістичним компонентом.

Предметом дослідження є паремії з анімалістичним компонентом як виразники коду іспанської культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення іспанських паремій з анімалістичним компонентом виконано в рамках функціонального підходу до мови та мовлення (В. Матезіус, А. Е. Левицький), відповідно до якого функція лексичної одиниці детермінує її семантику та зміну в структурі значення. У процесі номінації за допомогою мовних знаків вербалізуються найсуттєвіші ознаки об'єктів, явищ, процесів навколишнього світу. Еволюційні зміни у формах мислення людини яскраво простежуються в мові, зокрема, у пареміях з анімалістичним компонентом, які поєднують у собі символізм епохи первісних міфів й антропоцентричну спрямованість сучасної картини світу [1, с. 25].

Паремійний фонд будь-якої мови відображає найбільш характерні національні риси різних народів, їхні традиції і звичаї. Релевантними ознаками паремій є стійкість структури, відтворюваність, повчальність змісту; наявність граматично та інтонаційно оформленого судження; лаконічність народного поетичного висловлення; узагальнення головних закономірностей, життєвих правил або істин; наявність конотативного компонента, що містить оцінну інформацію, експресивність [2]. Паремії з анімалістичним компонентом, які відображають ментальні та лінгвокультурологічні особливості соціуму, є одним з найважливіших компонентів мовної картини світу.

Когнітивна семантика на сучасному етапі її розвитку досліджує процеси категоризації понять і явищ буття у свідомості людини. При цьому особливий інтерес лінгвістів зосереджено на вивченні взаємозв'язків мови і культури (Л. В. Дробаха, С. А. Корман, О. О. Тараненко), спрямованих на відтворення загальної картини сприйняття дійсності представниками різних етносів.

Світ тварин завжди був привабливим для людини. Асоціації, пов'язані в ментальності народу з образом тварини, які пізніше отримують відповідне мовне виражен-

ня, спричинені фактором співвіднесення світу людини зі світом тварин. В основі таких асоціацій лежать містичні уявлення наших предків, які персоніфікували, а іноді й обоготворяли, об'єкти навколишнього світу.

Відображення природи, зокрема її тваринного світу, пов'язане з традицією дохристиянських часів, коли людина вважала себе частиною природи, а саму природу персоніфікувала, наділяючи представників рослинного і тваринного світу якостями, притаманними людині (М. В. Гамзюк).

Анімалізм визначаємо як опосередкований універсальними законами мислення результат людського досвіду, представлений системою різнорівневих (лексичних, словотвірних, граматичних) мовних засобів, котрі відтворюють її значення.

Поняття категорія «анімалізм» належить до глибинного рівня семантики, у той час як її конкретно-мовна реалізація, вибір мовних засобів, розподіл семантичного навантаження між різнорівневими мовними одиницями здійснюється на поверхневому рівні.

Мовна референція, спрямована на явища реальному світу, актуалізується ієрархічною системою семантичних категорій, дослідження яких супроводжується виокремленням смислових інваріантів.

Анімалізми неодноразово становили об'єкт спостереження в одній мові (І. О. Голубовська, О. О. Селіванова, В. Д. Ужченко, Л. Г. Скрипник, Б. М. Проценко), а також на матеріалі різних мов (Є. О. Гутман, М. І. Черемісіна, А. А. Кіпріянова, Г. Л. Кривенко). Безпосередньо анімалістичну лексику характеризували в комунікативному (Н. Н. Амосова, Х. Баес), семантичному (Б. Сан Мартін) та типологічному аспектах (А. А. Кіпріянова, Н. Г. Вишня).

Лінгвальна природа анімалізмів розкривається на тлі їхньої онтологічної квінтесенції, яка являє собою відображення глибинних зв'язків між мовою і культурою певного етносу.

Так, для іспанського етносу окремим джерелом походження паремій з анімалістичним компонентом виступає корида. Бої биків проходять по всій країні, починаючи з II століття. Корида є не просто даниною традиції, але й «способом мислення», як люблять повторювати самі іспанці.

Бик, головний персонаж кориди, є одним із найулюбленіших героїв паремій.

O tú matas al toro, o el toro te mata a ti (Або ти вб'єш бика, або бик вб'є тебе). A tres del mes, toros en Jerez (Третього числа кориди в Хересі).

Ця паремія описує давню традицію проводити бої биків у Хересі де Фронтера третього числа кожного місяця. Увійшовши в народну мову, паремії, пов'язані з коридою, з часом повністю або частково можуть втрачати своє пряме значення, наприклад, прислів'я: *A dónde vas? – A los toros! De dónde vienes? De los toros (Куди їдеши? – На кориду! Звідки їдеши? – З кориди)* демонструє радість людини, яка йде на свято, та розчарування, коли її очікування не справилились.

В іспанських пареміях з анімалізмом ті чи інші риси зовнішності або особливості поведінки, властиві окремим представникам тваринного світу, використовуються для образної метафоричної характеристики людини: *Bachiller en artes, burro en todas partes (Бакалавр у мистецтві – віслюк у всьому), Ignorante y burro todo es uno (Той, хто ні-*

чого не знає, і віслюк – одне і те ж), Como el asno, tocaste la flauta por casualidad (Як віслюк, який випадково заграє на флейті).

Цінність уважається основним принципом культури, являючи собою базову категорію при формуванні картини світу [3]. Для носіїв іспанської мови характерною є асоціативна полісемія в процесі усвідомлення самих себе за допомогою анімалізмів. Її результатом на мовному рівні стало утворення образних метафор як засобів оцінки різноманітних проявів особистості через їх зіставлення з анімалізмами: *La mujer y la sardina, cuanto más pequeña más fina (Жінка і сардина чим менша, тим витонченіша).* Національна специфіка пареміологічного образу віддзеркалює менталітет і характер народу, його історію, традиції, звичаї та етнічний побут.

Результатом процесу асоціативного зіставлення об'єктів для подальшого пізнання їхніх сутностей на мовному рівні стали паремії з анімалістичним компонентом як образні засоби стійкого закріплення набутих знань і досвіду іспанського народу. Курка в носіїв іспанської мови насамперед асоціюється з яйцями та м'ясом, які вона дає людині: *Gallina que no pone huevos, al puchero (Курку, що не несе яєць, – у горщик).* Тварини, не поширені на Іберійському півострові (ведмідь, мавпа, слон), не викликають в іспанців великої кількості асоціацій і з цієї причини фігурують у незначній кількості паремій з анімалістичним компонентом. Найбільшу групу утворюють паремії, в яких варіюються найменування тварини, що свідчить про виникнення різних асоціацій при сприйнятті одного явища. *Sardina (la presa) que lleva el gato, no vuelve jamás al plato (Сардинка (здобич), яку вкрав кіт, ніколи не повернеться на тарілку).*

Найцінніша інформація про людину, отримана на етапі формування образних метафор, укорінилася в пареміях, які характеризують морально-етичні, естетичні та соціально-комунікативні якості людини, її дії, наміри та ставлення до реалій навколишнього світу [4].

Метафора відіграє основну роль у концептуалізації дійсності, тобто в організації, узагальненні людського досвіду, сприйнятті світу. У метафорі наявні ознаки, які закодовані в системі культурних знань, вірувань і цінностей іспанського народу. Це такий спосіб мислення про світ, який використовує знання, здобуті раніше, для досягнення нових. Номени тварин, включені в процес вторинного семіозису за допомогою метафоризації, створюють своєрідні фрагменти мовної картини світу іспанського народу. Так, кінь в іспанських пареміях зображується як людина вища за соціальним статусом, наприклад: *Más corre un caballo viejo que un burro nuevo (Краще біжить старий кінь, ніж молодий віслюк).* Популярна в Іспанії паремія *El perro del hortelano, que ni come (las berzas) ni (las) deja comer al amo (Собака садівника не їсть (капусту) і не дає їсти своєму хазяїну)* своїм метафоричним значенням зобов'язана байці Езопа про собаку, який охороняв непотрібне йому сіно і не давав їсти коню.

Поширена в Андалузії паремія *Del toro manso me libre Dios, que del bravo me libro yo (Звільни мене, Боже, від спокійного бика, а від сміливого я і сам звільнюсь)* застерігає від нещирих людей, які можуть здаватися друзями. Подібне метафоричне значення має і народний вислів: *El buey más manso nos da la mejor patada (Найпокірливіший бик б'є найсильніше).*

Диференційною ознакою поняттєвої категорії «аніمالізм» в іспанській паремії слід вважати символічність. Символ є одним із традиційних способів позначення концепту. У його основі лежить образ – цілісне наочне уявлення про реальний предмет, явище, властивості, відносини. Аніمالізм HORMIGA (мураха) символізує хазяйновитість та працелюбність: *Más hace una hormiga andando que un buey echado (Мураха, яка біжить, робить більше, ніж ледачий віл)*. Аніمالізм PALOMA (голуб) є уособленням чистоти і невинності на протигагу чорному ворону (CUERVO, CORNEJA), який асоціюється зі злом: *Cuando una paloma empieza a juntarse con un cuervo, las plumas permanecen blancas, pero el corazón se torna negro (Коли голубка зв'язується з вороном, її крила залишаються білими, але серце стає чорним)*. Аніمالізм OVEJA (вівця) виступає символом достатку і добробуту, а власник овець викликає загальну повагу: *Desde que guardo ovejas mías, todos me dan los buenos días, cuando ajenas las guardaba, ni buenos días, ni buenas tardes me daban (З того часу, як я пасу своїх овець, всі мені бажують доброго дня, а коли пас чужих, не бажали ні доброго дня, ні доброї ночі)*. TORTUGA (черепаха) асоціюється з повільною ходою: *Lenta va la tortuga y algún día llegará (Повільно йде черепаха, але колись вона прийде)*.

Встановлення диференційної ознаки поняттєвої категорії «аніمالізм» в іспанській паремії виявилось можливим завдяки врахуванню асоціативного підгрунтя об'єкта дослідження, жанрової специфіки паремій, а також апелювання до символічних орієнтацій із залученням емоційної сфери. Наявність встановленої ознаки розглядається нами як смисловий інваріант, на основі якого відбувається систематизація різнорівневих мовних засобів в іспанських пареміях з метою моделювання цілісного функціонально-семантичного поля поняттєвої категорії «аніمالізм».

Висновки. Як висновок, слід зазначити, що семантичні моделі побудови асоціацій іспанським етносом у процесі усвідомлення самих себе за допомогою анімалізмів характеризують його емоційний стан та відчуття, дії та наміри, морально-етичні якості та риси характеру, соціально-комунікативні якості, ставлення до інших предметів чи об'єктів навколишнього світу. У метафоричних значеннях відображається національна самобутність мовного колективу, породжена умовами життя іспанського народу та його історичним буттям.

Предметом майбутніх студій може бути аналіз спільного і відмінного іспанських та українських паремій з анімалістичним компонентом, що має значення для науково обґрунтованої моделі навчання іспанської мови та збага-

чує знання про національно-культурну специфіку мовної картини іспанського етносу.

Література:

1. Мішкур В. Г. Лінгвокогнітивна природа іспанських паремій з анімалістичним компонентом : дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 2013. – 249 с.
2. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій : дис. ... канд. філол. наук. – Умань, 2001. – 218 с.
3. Мізін К. І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної лінгвокультурології : автореф. дис. ... докт. філол. наук. – К., 2012. – 32 с.
4. Mayor Juan Entre la duda y la espera (Una exploración del universo metafórico de Antonio Machado). – Alicante : Universidad de Alicante., 2003. – Pp. 839–847.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Біблія: Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту / за ред. І. Огієнка). – 1988. – 1528 с.
2. Испанско-русский фразеологический словарь: 30000 фразеологических единиц / [Э. И. Левинтова, Е. М. Вольф, Н. А. Мовшович, И. А. Будницкая] ; под. ред. Э. И. Левинтовой. – М. : Русский язык, 1985. – 1080 с.
3. Buitrago A. Diccionario de dichos y frases hechas / A. Buitrago/ – Madrid : Espasa Calpe, S. A., 2000. – 515 p.
4. Iribarren J. M. El porqué de los dichos / J. M. Iribarren. – Gobierno de Navarra. Departamento de cultura y turismo – Institución Príncipe de Viana, 2005. – 421 p.

Скробот А. И. Лингвокультурологические особенности испанских паремий с анималистическим компонентом

Аннотация. В статье рассматриваются лингвокультурологические особенности испанских паремий с анималистическим компонентом. Выявлены семантические модели построения ассоциаций испанским этносом в процессе осознания самих себя с помощью анимализмов.

Ключевые слова: лингвокультурологический аспект, семантическая структура, анималистический компонент, антропоцентрический подход.

Skrobot A. Linguocultural peculiarities of Spanish proverbs with animalistic component

Summary. The article focuses on linguocultural peculiarities of Spanish proverbs with animalistic component. The research has revealed the semantic models of associative construction by the Spanish ethnos in the process of self-identification by means of animalisms.

Key words: linguistic and cultural aspect, semantic structure, animalistic component, anthropocentric approach.

Степанюк М. П.,
викладач англійської мови
Херсонської державної морської академії

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПОЗИТИВНИХ ТА НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ У ТВОРЧОСТІ СЕСТЕР Ш. БРОНТЕ ТА Е. БРОНТЕ

Анотація. У статті визначаються засоби вираження позитивних та негативних емоцій у романах Ш. Бронте та Е. Бронте, наведені приклади з романів. Освітлені кількісні розрахунки позитивних та негативних емоцій у романах сестер Бронте. Позитивні та негативні емоції у романах сестер Бронте репрезентовані за допомогою лексичних засобів вираження емоцій, лексико-стилістичних, графічних та граматичних мовних засобів вираження емоцій.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, позитивні та негативні емоції, мовні засоби, вираження емоцій, лексичні засоби, вербалізація.

Емоції є предметом досліджень багатьох наук, зокрема лінгвістики, оскільки емоції супроводжують практично усі прояви життєдіяльності організму.

Постановка проблеми. У лінгвістиці емоції як напрямки дослідження науковці почали розглядати в кінці ХХ ст. і на теперішній час досягли чималих результатів. На сьогоднішній день породження та емоційне сприйняття тексту є однією з найважливіших проблем когнітивної лінгвістики.

Емоційне в мові постійно привертало до себе увагу лінгвістів (О. Потєбня, Ш. Баллі, Я. Зима, Є. Галкіна-Федорук, В. Адмоні, О. Москальська, О. Шендельс, В. Жеребков, В. Телія, А. Вежбицька, Н. Панасенко, В. Шаховський, Р. Харре, Н. Стейн, М. Бемберг).

Метою дослідження є визначення засобів вираження позитивних та негативних емоцій у романах Ш. Бронте та Е. Бронте. Досягнення визначеної мети передбачає розв'язання таких завдань:

- надати класифікацію позитивних та негативних емоцій у романах сестер Бронте;
- визначити засоби вираження емоцій для позитивних та негативних емоцій;
- привести приклади вираження позитивних та негативних емоцій з роману;
- зробити кількісні розрахунки вербалізації позитивних та негативних емоцій у романах сестер Бронте.

Виклад основного матеріалу. Різні дослідники по-різному класифікують емоції в залежності від сфери явищ, що визначають їх виникнення. У романах Ш. Бронте та Е. Бронте ми можемо виділити 7 критеріїв для класифікації емоцій, а саме по знаку, по рівню активації, по спрямованості, по стійкості, по рівню напруги, по модальності, по рівню сприйняття, та навели приклади цих емоцій з роману [1].

У статті ми розглянемо емоції, які поділяються за знаком, а саме позитивні та негативні. Якщо певні предмети, явища оточуючого світу відповідають нашим потре-

бам, вони викликають у нас позитивне відношення та, відповідно, виникають позитивні емоції. Якщо ж те, що відбувається, не відповідає нашим потребам, то виникає негативне відношення та негативні емоції. Романи сестер Бронте емотивно-забарвлені. Вони мають різноманіття як позитивних емоцій, так і негативних емоцій.

Засобами вираження позитивних та негативних емоцій у романах представляються одиницями різних мовних рівнів: лексичному, морфологічному, синтаксичному та стилістичному. Кожен рівень має систему мовних засобів для вираження емоцій.

У романах сестер Бронте позитивні емоції складають 23,4%. Порівнюючи з позитивними емоціями, негативних емоцій у романах сестер Бронте набагато більше, а саме 53,2%.

Серед позитивних емоцій у романах можна виділити емоцію радості, емоцію задоволення та зацікавленості.

Емоція радості в романах репрезентована за допомогою лексичних засобів, а саме лексики. Емоція радості виражена словами: *happy, happiness*.

«Oh! I am happy – and papa, dear, dear papa! Come, Ellen, let us run! come, run» [WH, el. ref.].

Емоція радості в романах репрезентована за допомогою лексичних засобів, а саме лексики. Емоція радості виражена словами: *happy, happiness*.

«Oh! I am happy – and papa, dear, dear papa! Come, Ellen, let us run! come, run» [WH, el. ref.].

Емоція радості також може бути репрезентована лексико-стилістичним засобом, а саме порівнянням: «*Is that pretty well repeated?*» she inquired, *smiling like any happy, docile child*» [Sh, el. ref.]

Емоція задоволення представлена в романі словами *pleasure, pleasant, delight, glad*. «*She expressed pleasure, too, at finding a sister...*» [WH, el. ref.].

Емоція зацікавленості представлена словами *interest, interested*. Ця емоція репрезентується в романах за допомогою лексичних засобів.

«*Interested, yet altogether at fault, I knew not what to say. At last I stammered, I think I never met you till that night, some weeks ago, when you were hurt... ?*» [Vil. el. ref.].

Серед негативних емоцій можемо виділити наступні: емоцію злості, обурення, роздратованості, страху, незадоволення, огиди, нещастя, наказу та жалю.

Емоції злості репрезентовані в романах за допомогою всіх мовних засобів вираження емоцій, а саме граматичних, графічних, лексичних та лексико-стилістичних.

Лексика, що називає емоцію злості представлена в романах наступним синонімічним рядом: *anger, angry, rage, ferocity, violence, furious, angrily, furiously, irefully*. «*You are angry just now, heated and indignant*» [Vil. el. ref.].

Емоція злості представлена за допомогою окличних речень: «*What! You revert to Mr. Rochester as a model! Order! No snivel! – no sentiment! – no regret!*» [JE, el. ref.].

Емоція злості чітко репрезентовані за допомогою сварливих слів та вульгарних слів: «*I could not mention a thing of which I never thought, and which I do not now acknowledge. What can you mean? Stupid boy! look at her*» [Vil, el. ref.].

Емоція наказу представлена в романах за допомогою капіталізації, модальних слів та завжди представлена окличними реченнями. Досить часто вона вербалізована словами *now, rather, get up, go away, move off*, модальними дієсловами *should, must*. Автор підкреслює емоцію словом *dictate, command*:

«*Ha! Explain! Commanded the lady*» [JE, el. ref.].

Емоція обурення репрезентована за допомогою всіх мовних засобів вираження емоцій. Проаналізувавши лексичні засоби вираження емоцій, можна зробити висновок, що емоція обурення представлена в романах словами *indignant, indignation*: «*He quite deserted! We separated! She exclaimed, with an accent of indignation*» [WH, el. ref.].

Емоція обурення виражається повторами та окличними реченнями:

«*You thought! you thought! Yes, it makes me impatient to hear you: but, however, you have suffered, and are likely to suffer enough for not taking my advice; so I'll say no more. Carter – hurry! – hurry! The sun will soon rise, and I must have him off*» [Vil, el. ref.].

Емоція обурення може бути вербалізована за допомогою графічних засобів – капіталізації, лексико-стилістичних повторів та морфологічних засобів вираження емоцій – модальних слів: «*I SHOULD KILL YOU—I AM KILLING YOU? Your words are such as ought not to be used: violent, unfeminine, and untrue*» [JE, el. ref.].

Емоція незадоволення репрезентована лексичними засобами, а саме лексикою, що називає, вигуками, та граматичними засобами вираження емоцій, а саме окличними реченнями.

У текстах емоція незадоволення представлена лексичними засобами, а саме словом, що називає: *unpleasant, displeasure*, лексикою, що виражає, а саме вигуками, граматичними окличними реченнями:

«*Joseph was an elderly, nay, an old man very old, perhaps, though hale and sinewy. 'The Lord help us!' he soliloquised in an undertone of peevish displeasure, while relieving me of my horse looking, meantime, in my face*» [WH, el. ref.].

Емоція жалю репрезентована за допомогою окличних речень, вигуків, та слів, що називають, а саме *poor* та *pity*: «*Poor Jacob! She would sometimes say, with quivering lips. 'How he loved his son Joseph! As much, – she once added. – As much, Graham, as I love you: if you were to die (and she re-opened the book, sought the verse, and read). 'I should refuse to be comforted, and go down into the grave to you morning*» [Vil, el. ref.].

Емоція роздратованості представлена лексичними одиницями: *irritation, irritated, annoyed, irritable*. «*I was irritable, because excited, and I could not help turning upon her and saying, that if she were not a lady and I a gentleman, I should feel disposed to call her out*» [Vil, el. ref.].

Роздратованість може бути представлена за допомогою лексики, що називає, та повторами: «*Solitude! soli-*

tude!» – *he reiterated with irritation. 'I see I must come to an explanation. I don't know what sphynx-like expression is forming in your countenance. You are to share my solitude. Do you understand?'* [JE, el.ref.].

Емоція роздратованості може супроводжуватись називанням певних дій персонажу, такі як *chafing hands, become red, redden, frowning*: «*But say whether I should have done so – do! she exclaimed in an irritated tone; chafing her hands together, and frowning*» [WH, el. ref.].

Емоція страху також репрезентована в романах. Вона представлена словами *fear, be afraid, frightful*: «*I'm afraid. Ellen, you'll set me down as really wicked; but you don't know all, so don't judge. I wouldn't have aided or abetted an attempt on even his life for anything. Wish that he were dead, I must; and therefore I was fearfully disappointed, and unnerved by terror for the consequences of my taunting speech, when he flung himself on Earnshaw's weapon and wrenched it from his grasp*» [WH, el. ref.].

Емоція печалі або відчаю представлена словами *despair, despairingly, sadness*: «*Just now? I am not dressed, – cried I. – Glancing despairingly at my dark merino*» [Vil, el. ref.].

Емоція нещастя репрезентована словами *unhappy, unhappiness*: «*No, but night will come again before long: and besides, I am unhappy, very unhappy, for other things*» [JE, el. ref.].

У даному прикладі ми можемо виділити лексику, що називає – *unhappy* та повтор, в якому слово *very* підсилює емоцію нещастя.

Емоція огиди представлена лексичними засобами, а саме, лексикою, що називає, наприклад, *disgust, disgusted*: «*Oh! I saw a light, and I thought a ghost would come. She has screamed out on purpose, declared Abbot, in some disgust*» [JE, el. ref.].

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що позитивні емоції в романах – це емоція радості, задоволення та зацікавленості. Більше всього представлені емоції радості – 13,7 %, задоволення – 7,1%, та менше всього зацікавленості – 2,6%.

Вищеназвані емоції репрезентовані в романах за допомогою лексичних засобів, а саме лексики, що називає, вигуків, лексико-стилістичних засобів, а саме повторів, та граматичних засобів вираження емоцій – окличних речень.

Негативні емоції представлені в романах у кількості 53.2%. У романах сестер Бронте можемо виділити наступні негативні емоції: емоція злості, емоція наказу, емоція обурення, емоція незадоволення, емоція жалю, емоція роздратованості, емоція страху, емоція печалі, емоція нещастя та емоція огиди. Найбільше всього в романах репрезентовані емоції злості (9,9%), найменше всього емоції огиди (3,2%).

У перспективі нашого дослідження є визначення мовних засобів вираження емоцій у романах Ш. Бронте та Е. Бронте.

Література:

1. Степанюк М.П. Типи емоцій у романі Ш. Бронте «Джейн Ейр» / М.П. Степанюк / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: 36. Наукових праць. Випуск XVII. – Херсон : ХДУ, 2013. – С. 155–158.

2. Charlotte Bronte «Jane Eyre» [Електронний доступ]. – Режим доступу : <http://www.online-literature.com/brontec/janeeyre>.
3. Charlotte Bronte «Shirley» [Електронний доступ]. – Режим доступу: <http://books.google.com.ua/books/about/Shirley.html?id=sQ8RRKfSb34C>.
4. Charlotte Bronte «Villette» [Електронний доступ]. – Режим доступу : <http://www.literature.org/authors/bronte-charlotte/villette>.
5. Charlotte Bronte «Wuthering Heights» [Електронний доступ]. – Режим доступу : <http://www.literaturepage.com/read/wutheringheights.html>.

Степанюк М. П. Способы выражения позитивных и негативных эмоций в творчестве сестер Ш. Бронте и Э. Бронте

Аннотация. В статье определяются средства выражения положительных и отрицательных эмоций в романах Ш. Бронте и Э. Бронте, приведены примеры из романов. Освещены количественные расчеты положительных и отрицательных эмоций в романах сестер Бронте. Положительные и отрицательные эмоции в романах сестер Бронте представлены с помощью лексических средств выражения эмоций, лексико-стилистиче-

ских, графических и грамматических языковых средств выражения эмоций.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, положительные и отрицательные эмоции, языковые средства, выражение эмоций, лексические средства, вербализация.

Stepanyuk M. Expressive means of positive and negative emotions in Sh. Bronte and E. Bronte's novels

Summary. The article defined means of expressing positive and negative emotions in the novels of Ch. Bronte and E. Bronte, there are examples from novels. In the article are lighted quantitative estimates of positive and negative emotions in the novels of Brontë sisters. Positive and negative emotions in the novels of Brontë sisters are represented by lexical means of expressing emotions, lexical and stylistic, graphic and grammatical linguistic means of expressing emotions.

Key words: cognitive linguistics, positive and negative emotions, language tools, expressing emotions, lexical means, verbalization.

Тарасова О. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

«ДЗЕРКАЛЬНІСТЬ» У ДИСКУРСІ РАНЬОГО ФРАНЦУЗЬКОГО МОДЕРНІЗМУ: КОГНІТИВНИЙ ТА СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Анотація. У статті розглядається проблема розуміння французького поетичного тексту доби раннього модернізму як нелінійної, динамічної системи. Це питання тісно пов'язується із теоретико-методологічними положеннями когнітивної поетики.

Ключові слова: концепт, синергетика, поетичний образ, символ.

Постановка проблеми. Французький поетичний дискурс модернізму продовжує перебувати в центрі уваги філологічних студій багатьох сучасних дослідників. Під розгляд підпадають, зокрема, питання кореляцій між особливостями поетичного мовлення та образного світобачення авторів-модерністів (J.-P. Bertrand [1], M. Brix [2], P. Durand [1]), специфіки відбиття в поетичному дискурсі культурно-мистецького феномену модернізму крізь призму його літературних течій та шкіл (О.М. Ніколенко [3], I. Bour, E. Daye, P. Née [4]). До того ж, в останні десятиріччя з'явилося чимало ґрунтовних теоретико-методологічних праць з проблем комплексного дослідження художнього, у тому числі й модерністського, дискурсу, що їх виконано в річищі когнітивної поетики (Л.І. Белехова [5], О.П. Воробйова [6], M. Freeman [7], P. Stockwell [8], R. Tsur [9]). Відзначається особливий креативний потенціал модерністської образності, яка має виняткове індивідуально-авторське навантаження. Акцент на домінуванні творчих експериментів-відкриттів серед концептуально важливих стильових ознак модерністських літературних творів дає змогу розглядати останні з позицій синергетики як сучасної методології дослідження процесу творення поетичних образів (Р.О. Браже [10], І.О. Герман [11], О.О. Грякалов [12], В.А. Піщальнікова [11]). У цьому контексті мова йде про синергетичне світобачення, що володіє величезним міждисциплінарним потенціалом, коли «Слово – це втілення Божественного розуму, ідея всесвіту, мислячого, який усвідомлює сам себе» [13, с. 86]. Синергетична парадигма перегукується із когнітивною в пошуках відповіді на власне фундаментальне питання щодо з'ясування того, як закономірності об'єктивної самоорганізації універсуму на різних рівнях його ієрархічної організації співвідносяться із закономірностями руху образів у людській свідомості. Тут синергетичні форми (спіральні, шестигранні, фрактальні (самоподібні) структури), що кваліфікуються як універсальні патерни самоорганізації світу проявляються як архетипи, що навчають людину цілісному сприйняттю світу та його глибинному розумінню [14, с. 6].

Отже, вибір когнітивно-синергетичної методологічної бази в досліді текстів раннього французького модернізму, зокрема віршованого доробку французького поета-симво-

ліста П. Верлена, зумовлений потребою вивчення художнього твору з комплексних філологічних позицій. Більше того, такий підхід дозволяє розглядати власне не окремий текст, а «подію поетичної мови» як функціональне ціле, тому аналітика поетичного може мати когнітивний смисл і статус [12, с. 284]. При цьому враховуємо те, що саме суспільно-історична ситуація зламу тисячоліть (підґрунтя раннього французького модернізму) актуалізує проблему індивідуального, особистого рішення, що виникає на перетині універсального й одиничного [15, с. 18–19].

Мета статті – зосередити увагу на аналізі художньої динаміки французького символістського віршованого твору в контексті літератури модернізму за ознакою дзеркальності.

У поетичних текстах французького символізму повсякчас спостерігаємо одну з визначальних рис художнього дискурсу раннього модернізму – дзеркальність [16, с. 144], що проявляє себе у відмові від міметичного копіювання зовнішнього світу та спрямуванні до творення системи відповідностей, що збуджують естетичні емоції [17, с. 34]. Адресант поетичного повідомлення займає позицію споглядача («visinaire») форм-символів, на які він «спирається» («se penche») [18, с. 13], знаходячись при цьому «поза мовою, він бачить зворотній бік слів» у його цілісності, що й є «Дзеркалом світу» [19, с. 15]. Таким чином, поет виявляється втаємниченим, тобто підключеним до універсальних першоначал буття, які є взаємообумовленими, а тому динамічними: *J'aime les souvenirs de ces époques nues* [20, с. 21], *Je dirai quelque jour vos naissances latentes* [21, с. 8], *Il (le Poète) joue avec le vent, cause avec le nuage* [20, с. 12]. У цьому випадку французьке символістське письмо може сприйматися як «зусилля відкриття і збереження істини» з опорою на те положення, висунуте у світлі синергетичної парадигми, що власне поетичне «нічого не говорить остаточно – воно говорить», а отже, прагнення митця полягає у «створенні порогової ситуації» власним витвором, показі нестійкого стану існування та динамізму всесвіту [12, с. 285].

Звернімося до поезії П. Верлена: *Un vieux faune de terre cuite / Rit (...) à ces instants sereins / Qui m'ont conduit et t'ont conduite* [22]. У поета спостерігається синкретичний (цілісний) тип сприйняття себе в середині тієї ситуації, в яку він потрапляє, що й навіюється читачеві (примітно подане в діалогічній формі). З позицій синергетики це продукує «співучасть, самоотождення сприймаючого (тут – і адресанта, і адресата поетичного повідомлення – О. Т.) із ситуацією» [14, с. 119]. Відповідно, самого митця символізму, за Ш. Бодлером, можна прирівняти «до дзеркала,

«...» до калейдоскопа, обдарованого свідомістю «...», це еґо, яке жадає не-еґо й відображає його з енергією значно більшою, ніж енергія самого життя, постійно несталим і рухливим» [23, с. 14]. Виявляється, що людський індивідуум, володіючи енергетичним дзеркалом, котре «фокусує наші потенції», обробляючи отриману інформацію, відчуває «згущення образів і сил» [24, с. 35] та утворює власним поетичним текстом «своєрідну систему дзеркал, спрямованих на один і той самий зміст» [25, с. 49], тобто поет як міфічний Нарцис у кожному спогляданні власного відбиття бачить інше – різні минулі-сучасні-майбутні образи, різні настрої й асоціації [18, с. 4–5].

Поступове відслідковування іконічного начала в поетичному тексті дозволяє уможливити емоційну реакцію на нього: уявлення, що виникають за функцією «дзеркала», тобто уявлення про картину світу, пов'язану з естетичним сприйняттям, діють водночас за функцією «вікна» (термін О.П. Флоренського) як ікони світу – скупчення думки, бажання пізнати першообраз. Так, спираючись на екзистенційно-метафізичний, а почасти й трансцендентний характер сутності символічного, народжується образ, підняття котрого до рівня символу є результатом спільної дії «наратора й нарагованого» [26, с. 161]. Тобто дзеркальність як піднесення до меж Ідеї-таїни вимагає ущільнення, стиснення прихованих смислів, доступ до яких надається через символ, що є наділений дзеркальною пам'яттю репрезентацій таємничої генези Абсолюту й набуває інформативної варіативності й глибини, вимагаючи флюктуаційного сприйняття (порівняно з синергетичним положенням про віднайдення порядку через випадкові коливання, тобто флюктуації). У цьому випадку поетичний твір за умов зустрічі із «тим, хто розуміє тлумачення» (ідеальним адресатом) пробуджується до нового життя і тим самим пробуджує до нього людину [27, с. 183]. Відтак подія сприйняття поетичного перебуває на інтуїтивній, (по)чуттєвій основі, чим і забезпечується миттєве усвідомлення цілісності системи емоційних впливів, як результат, відбувається розширення сфери свідомості й «бачення» картини світу.

Концепція символізму, на відміну від деструктивного пафосу, епатаційності у витворенні віртуальної реальності, як-то, наприклад, спостерігаємо в поезії авангардизму, перебуває в річищі спрямованості модерного мистецтва, наділеного конструктивним характером, та передбачає актуалізацію неміметичних форм художнього мислення із залученням попередніх міметичних традицій, які зазнають глибокої переоцінки.

У такому ключі невідповідним видається звернення французьких поетів-символістів до тих літературних надбань та традицій своїх попередників, які цілком перегукуються із символістськими інтеріоризацією, віртуалізацією текстового простору, тяжінням до світу Ідей. Увесь цей інформаційний комплекс посилює «біологічна» функція, що її виконує, символ як «евфемізацію» у віднайденні рівноваги, компромісу між ідеями смерті та життя через мистецтво [28, с. 1146]. Саме виходячи з такого ракурсу образної поетичної профілізації постає символ *fatalité*, котрий у модусі поетичного дискурсу виступає носієм ознак і традиційно для себе негативних (*désagréable*) як *destin*, *fatum* [29], так і контекстуально позитивних (символістських) – *antidestin* [28, с. 1146]. З метою ілюстрації

висунутих положень звертаємося до поезії П. Верлена «*L'ombre des arbres dans la rivière ...*» [22]:

*L'ombre des arbres dans la rivière embrûmée
Meurt comme de la fumée,
Tandis qu'en l'air, parmi les ramures réelles
Se plaignent les tourterelles.*

*Combien, ô voyageur, ce paysage blême
Te mira blême toi-même,
Et que tristes pleuraient dans les hautes feuillées
Tes espérances noyées.*

Відправною точкою у формуванні образу-параболи розглядуваного поетичного тексту виступає епіграф-цитата, що належить французькому письменникові XVII ст. С. де Бержерак (C. de Bergerac): «*Le rossignol qui du haut d'une branche se regarde dedans, croit être tombé dans la rivière. Il est au sommet d'un chêne et toutefois il a peur de se noyer*» (Соловей, який з вершини гілки дивиться донизу, гадає, що впав у річку. Він перебуває на верхів'ї дуба й одночасно повен остраху втопитися. – *Переклад автопра.* – О. Т.). Репрезентований вислів виконує роль «символістської притчі» в складі параболи, оскільки за своїм змістом тяжіє до символу, а не до алегорії [30, с. 533], слугуючи запровадженню, утіленню в життя однієї з провідних рис поезії французького символізму – дзеркальності. Інтертекстуальну реалізацію останньої відстежуємо як у використанні сюжетних мотивів пейзажу (*une branche, un chêne ↔ les arbres, les hautes feuillées, la rivière ↔ la rivière embrûmée*) та емоційних станів і почуттів (*il a peur de se noyer ↔ tes espérances noyées*), так і у відбитті образу дзеркала в плані потрактування концепту *життя* (*життя є дзеркало*).

Покажемо той факт, що пейзажно-природничий шар лексичних одиниць формує цілу мережу образних засобів, які за умов відриву з контексту «опису природи» являють стилістичну «аномалію», що сприяє витворенню компресії тривалості, збагаченої потенціалом оцінно-модального гатунку [31, с. 177]. Цікаво, що саме синергетичний підхід спонукає до орієнтації саме на аномальні факти (поетична мова – нелінійна динамічна система), оскільки інтерпретація відбувається за умов опису, котрий не є суперечливим за своїм характером, певного об'єкту (тут – поетичного образу. – О. Т.) із таких точок зору, які можуть виключати одна одну [13, с. 87].

Так, образ дзеркала постає під час розгляду прислівниково-сполучникового матеріалу епіграфу: часо-просторове ущільнене маркування забезпечує дійсний ланцюжок «*du haut de+dedans = dans+au sommet de*»=*toutefois*», де наявною є дзеркальна біполярність просторових маркерів «*верх+низ=низ+верх*», що результує встановлення універсальної межі компресії тривалості як «*одночасся*». У цьому вчується синкретизм самої світосприйняття в межах відтворення символістської поетичної образності, заснований на «синергетичному переході опозицій у доповнюваність у середині корпоративного цілого» [там само], коли в мові на спонтанній основі відбувається самоорганізація, об'єднання членів опозиції в єдине гармонійне ціле.

Поряд із цим показники часо-просторової модальності контактують із модальністю епістемічною [5, с. 166], котра втілюється за схемою «*знання – припущення – незнан-*

ня» на основі семантичного потенціалу використовуваних дієслівних конструкцій *se regarder – croire être tombé – avoir peur de se noyer*, якщо знання дорівнює зворотному дієслову *se regarder* та базовій концептуальній схемі «існування є візуалізація», *припущення* кваліфікується оцінним дієсловом *croire* й базовою концептуальною схемою «ідеї є сприйняття», *незнання* витікає з негативного емоційного стану страху (дієслівна конструкція *avoir peur*) і базовою концептуальною схемою «емоційне вниз».

При цьому важливим передконцептуальним підґрунтям виступає образ-схема «вмістище», оскільки вона надає пояснення встановленню вищезгаданих меж, перебуваючи в прямому зв'язку із тілесним та ментальним досвідом людини (у термінах символістської притчі вживається образ птаха, який легко асоціюється з образом людини). Таким чином, отримуємо результуючу метафоричну концептуальну схему у вигляді «*miroir est conteneur*» («дзеркало є вмістище»). Показовим є також той факт, що конструкція з інформаційного ущільнення образ-схеми «вмістище» (X знаходиться в А, А знаходиться в Б, X знаходиться в Б) позиціонує радіальне розгортання образного простору як параболи, під час якого об'єктна частина кожного попереднього образу слугує суб'єктом наступного [5, с. 76–77]. Зокрема, семантичний простір параболічного образу дзеркала, що містить І катрен вірша П. Верлена, використовує як базову основу окреслений в епіграфі мотив співвідношення *верха* та *низу* із додаванням антитетичного протиставлення архетипів *вода* та *повітря*, створюючи ефект паралельно дзеркального існування двох світів :

– ірреального: концепт *потойбічне життя*, що є репрезентований текстовим концептом *річка Лема: L'ombre des arbres dans la rivière embrûmée / Meurt comme de la fumée* (Тінь дерев у туманній річці / Вмирає, як пара. – переклад автора. – О. Т.) з опорою на розуміння архетипу *вода* за ознакою «*мертві води низу*» [32, с. 67];

– реального: концепт *життя*, який реалізується в текстовому концепті *Світове дерево*, синекдохічно представлено збірним номінативом *les ramures* («гілки та листя»), виступаючи, таким чином, ще й вмістищем «світової туги» (дієслівна лексема *se plaindre*) за підтримки архетипу *повітря* в його ніцшеанському потрактуванні як «*інтенція до верху*» [32, с. 97].

Накладання, ущільнення цих двох світів природно відбувається в межах буттєвої екзистенції людини (лексема *voyageur*), отже, ІІ катрен розглядуваної поезії прояснює концепт *життя* через концепт *подорож*: базова концептуальна схема життя є подорож. Образ дзеркала, утілений крізь призму образ-схеми вмістище, передбачає наявність концептів межі: сполучник *combien*, прикметник *hautes*, Participe passé в ролі прикметника *noyées*; рух: дієслово *mimer*; емоції: прикметник *tristes*, іменник *espérances*, дієслово *pleurer*, а також початок та кінець, які тлумачимо за допомогою звернення до дієслівних категорій часу (використання простого майбутнього (Futur simple) в словоформі *mira*) й способу (вживання умовного теперішнього (Conditionnel présent) у значенні майбутньої гіпотетичної дії – *pleuraient*) на підтвердження початку й Participe passé в ролі прикметника *noyées* у змалюванні кінця.

Визначальним у поезії виступає ідея того, що символ *fatalité* за своєю традиційною ознакою «*неминучість нега-*

тивного кінця»: *ce paysage blême / Te mira blême toi-même* (цей смертельно блідий пейзаж / Смертельною блідістю наділить тебе. – переклад автора. – О. Т.) – базова концептуальна схема *смерть є кінець подорожі* – набуває ознаки «*очищення*» через концептуальне оксиморонне поєднання просторових маркерів *верха* та *низу*: *pleuraient dans les hautes feuillées / Tes espérances noyées* (плакатимуть у верхів'ях дерев твої втоплені надії. – переклад автора. – О. Т.) та семантичного навантаження лексеми *pleurer*, що завдячує ознаці даного символу «*obligatoire*» («*обов'язковість виконання*»), яка, до речі, з'являється саме в ХІХ ст. [29]. Реконструювання останнього здійснюємо шляхом компресії цілої низки базових концептуальних схем: *обов'язки є контейнери, обов'язки є сили, влада та сила вгору, покора контролю та сили вниз*. Показово, що автор, створюючи символічну структуру через асоціації подій із речами, підсилює емоції того, хто за ними спостерігає, готуючи останнього до катарсису [33, с. 149], що є висхідним із ознаки «*очищення*».

Висновки. У результаті описаних нами процесів можемо підсумувати підтримку модерністського характеру французької символістської поезії у відкритті можливості відчутти мистецький світ зсередини, заглибитися в нього, стати його творчим співучасником під час здійснення поетичної комунікації. Перспективним видається звернення до доробку інших поетичних напрямів і хронологічних періодів у поєднанні когнітивної та синергетичних парадигм.

Література:

- Bertrand J.-P. Les poètes de la modernité / J.-P. Bertrand, P. Durand. – P. : Éditions du Seuil, 2006. – 332 p.
- Brix M. Poème en prose, vers libre et modernité. – P. : Editions Kimé, 2014. – 149 p.
- Ніколенко О.М. Поезія французького символізму. Шарль Бодлер, Поль Верлен, Артур Рембо / О.М. Ніколенко. – Х. : Ранок, 2003. – 144 с.
- Dayre E. Modernité et romantisme / E. Dayre, P. Née. – P. : Champion, 2001. – 395 p.
- Белехова Л.І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний аспект / Л.І. Белехова. – М. : ООО «Звездопад», 2004. – 376 с.
- Вороб'єва О.П. Художественная концептология: обошения, размышления, интерпретация (видеолекция) / О.П. Вороб'єва. Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://foreign-languages.karazin.ua/research/videolectures-for-postgraduates>.
- Freeman M. Cognitive Linguistic Approaches to Literary Studies: State of the Art in Cognitive Poetics / M. Freeman // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics / Ed. by D. Geeraerts, H. Cuyckens. – Oxford : Oxford University Press, 2007. – P. 1821–1866.
- Stockwell P. A Cognitive Aesthetics of Reading / P. Stockwell. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2009. – 358 p.
- Tsur R. Toward a Theory of Cognitive Poetics / R. Tsur. – Brighton-Portland : Sussex Academic Press, 2008. – 683 p.
- Браже Р.А. Синергетика и творчество / Р.А. Браже. – Ульяновск : УлГТУ, 2002. – 204 с.
- Герман И.А. Ведение в лингвосинергетику / И.А. Герман, В.А. Пищальникова. – Барнаул : Изд. Алт. ун-та, 1999. – 130 с.
- Грякалов А.А. Событие и письмо (когнитивная аналитика поэтического языка) / А.А. Грякалов // Синергетическая парадигма. Когнитивно-коммуникативные стратегии современного научного познания. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – С. 276–298.
- Маслова В.А. Синергетика и лингвистика: мода или новая парадигма знания? / В.А. Маслова // Учёные записки Таврич. нац. ун-та. Серия «Филология». – 2007. – Т. 20 (59). – № 1. – С. 85–90.
- Визуальный образ (Междисциплинарные исследования) / под

- ред. И.А. Герасимовой. – М. : ИФРАН, 2008. – 247 с.
15. Киященко Л.П. В поисках исчезающей предметности (очерки о синергетике языка) / Л.П. Киященко. – М. : ИФРАН, 2000. – 241 с.
 16. Гундорова Т. Проявления слова. Дискусия раннього модернізму. Постмодерна інтерпретація / Т. Гундорова. – К. : Літопис, 1997. – 297 с.
 17. Ставицька Л.О. Естетика слова в українській поезії 10–30 рр. XX ст. / Л.О. Ставицька. – К. : Правда Ярославичів, 2000. – 156 с.
 18. Gide A. Le traité du Narcisse : Théorie du symbole / A. Gide. – Режим доступу: <http://fr.groups.yahoo.com/group/ebooksgratuits>
 19. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / Ж.-П. Сартр. – М. : Республика, 2000. – 639 с.
 20. Baudelaire Ch. Les Fleurs du Mal / Ch. Baudelaire. – P. : Libraires-Éditeurs Poulet-Malassis et de Broise, 1857. – 248 p.
 21. Rimbaud A. Poésies complètes / A. Rimbaud. – P. : Libraires-Éditeurs Poulet-Malassis et de Broise, 1895. – 356 p.
 22. Verlaine P. Œuvres poétiques / P. Verlaine. – Reproduction : Num. BNF de l'éd. de, P. : Bibliopolis, 1998-1999. Reprod. de l'éd. de, P.: Garnier, 1987.
 23. Павличко С.Д. Дискурс модернізму в українській літературі / С.Д. Павличко. – К. : Либідь, 1999. – 447 с.
 24. Башляр Г. Земля и грезы воли / Г. Башляр. – М. : Издательство гуманитарной литературы, 2000. – 384 с.
 25. Кожевникова Н.А. Словоупотребление в русской поэзии начала XX в. / Н.А. Кожевникова. – М. : Наука, 1986. – 251 с.
 26. Кононенко В.І. Концепт і символ: лінгвокультурологічний аспект / В.І. Кононенко // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана: зб. наук. ст. / Відпов. ред. О.О. Тараненко. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 157–162.
 27. Зедльмайер Г. Искусство и истина / Г. Зедльмайер. – М. : Axioma, 2000. – 276 с.
 28. Dictionnaire culturel en langue française / sous la direction d'Alain Rey. – P.: Dictionnaires Le Robert, 2005. – 2083 p.
 29. Dictionnaire Le Petit Robert électronique / Version électronique du Nouveau Petit Robert, dictionnaire analogique et alphabétique de la langue française. – P. : Bureau van Dijk, 1997.
 30. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
 31. Смушинська І.В. Суб'єктивна модальність французької прози / І.В. Смушинська. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 255 с.
 32. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / сост. В. Андреева и др. – М. : Локид; Миф, 2000. – 576 с.
 33. Тарасенко В.В. Фрактальная семиотика: «слепые пятна», перипетии и узнавания / В.В. Тарасенко. – М. : УРСС, 2009. – 232 с.

Тарасова Е. А. «Зеркальность» в дискурсе ранне-го французского модернизма: когнитивный и синергетический аспекты

Аннотация. В статье рассматривается проблема понимания французского поэтического текста эпохи раннего модернизма как нелинейной, динамической системы. Этот вопрос тесно связывается с теоретико-методологическими положениями когнитивной поэтики.

Ключевые слова: концепт, синергетика, поэтический образ, символ.

Tarasova O. «Mirroring» in the discourse of early French modernism: cognitive and synergetic perspectives

Summary. In the article the understanding problem of French poetic text of early modernism era is considered as nonlinearly system, but dynamic system. This issue is closely linked with the theoretical and methodological positions of cognitive poetics.

Key words: concept, Synergetics, poetic image, symbol.

Улітіна Н. О.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
факультету романо-германської філології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ РЕКЛАМНОГО СЛОГАНА

Анотація. В цій статті автор зосереджує свою увагу на дослідженні гендерного аспекту рекламного слогану. Слід зазначити, що це дослідження актуальне, яка зумовлена тим фактом, що реклама функціонує в усіх сферах нашого життя. Під час дослідження автор визначив усі типи чоловічої та жіночої реклами, а також їх відмітні особливості.

Ключові слова: гендерний аспект, рекламний слоган, стать, реклама.

Постановка проблеми. Кожна культура чітко диференціює поведінку людини в залежності від статі, приписуючи їй певні соціальні ролі, моделі поведінки, когнітивні стереотипи тощо. У цьому розумінні бути чоловіком або жінкою – це дотримуватися певних соціальних очікувань, що висуває суспільство до людини на підставі «гендерних правил».

Дослідження, у фокусі яких знаходиться гендер – соціокультурний конструкт, пов'язаний з приписуванням індивіду певних якостей та норм поведінки на основі його біологічної статі, є відносно новою галуззю гуманітарного знання. Актуальність дослідження обумовлена збільшенням у житті сучасного суспільства ролі реклами, яка активно впливає на його соціальні інститути і має значний вплив на соціальну поведінку людей. Реклама передає інформацію не лише про товари, послуги, але й про міжособистісні взаємовідносини чоловіків та жінок. Слід зазначити, що рекламне повідомлення практично завжди гендерно-орієнтоване та озвучується жінкою або чоловіком як виконавцем тієї чи іншої гендерної ролі. Об'єктом дослідження є рекламні слогани (РС), що функціонують в англійській усній рекламі. **Метою статті** є дослідження гендерного спрямування рекламного слогана. Відповідно до поставленої мети в дослідженні вирішуються наступні завдання: дати характеристику рекламним слоганам у залежності від їх адресного спрямування; проаналізувати й узагальнити існуючі класифікації гендерно-орієнтованих слоганів; виявити мовні особливості слоганів, озвучених чоловіками та жінками.

Термін «гендерний», який поступово набуває все більшого поширення в спеціальній літературі, походить від англійського «gender» («рід», «стать»), що походить, у свою чергу, від латинського «genus». До недавнього часу в побутовому англійському мовленні це слово вживалося як синонім слова «sex» (стать). Сьогодні ж, завдяки зусиллям феміністичного руху, ці дві лексичні одиниці повністю розійшлися [15, с. 38]: за словом «sex» закріпилося значення, пов'язане з фізичною стороною статевих відмінностей, тоді як слово «gender» стало позначати те, «у що суспільство перетворює фізичні, анатомічні та психологічні відмінності людей» [18, с. 40]. По-іншому це можна

сформулювати так: гендер – сума уявлень та очікувань, які пов'язані в суспільстві з «жіночністю» та «мужністю» [1, с. 71].

Останнім часом гендерні дослідження посідають особливе місце в лінгвістиці [6; 7; 8; 13; 15]. У їх фокусі перебувають культурні та соціальні фактори, що визначають ставлення суспільства до чоловіків та жінок, стереотипні уявлення про чоловічі та жіночі якості – все те, що переводить проблематику статі з галузі біології до сфери соціального життя та культури [7; 13]. Лінгвістична гендерологія – новий науковий напрямок, якому властиві специфічні риси будь-якого нового напрямку, тобто недостатня розробленість понятійного апарату і категорій. Нова наукова дисципліна лише знаходиться в процесі вироблення власних, властивих лише їй методів та прийомів дослідження. Разом з тим, працюючи в мовознавчому науковому полі та застосовуючи, головним чином, методи аналізу, розроблені для лінгвістичних досліджень, вчені користуються і даними інших наукових дисциплін, як споріднених, так і інших гуманітарних наук [12, с. 48–57].

В найзагальнішому плані дослідження гендера в мовознавстві стосується двох груп проблем. До першої групи відносяться мова та відображення в ній статі. Мета такого підходу полягає в описі та поясненні того, як проявляється в мові наявність людей різної статі (досліджуються в першу чергу номінативна система, лексикон, синтаксис, категорія роду тощо), які оцінки приписуються чоловікам та жінкам і в яких семантичних галузях вони найбільш помітно/виразно виражені. До другої групи проблем відносять мовленнєву і в цілому комунікативну поведінку чоловіків та жінок, де виділяються типові стратегії та тактики, гендерно-специфічний вибір одиниць лексикону, способи досягнення успіху в комунікації, переваги у виборі лексики, синтаксичних конструкцій тощо – тобто специфіка чоловічого та жіночого говоріння.

Таким чином, гендерні дослідження направлені на вивчення того, як стать адресанта впливає на структуру, і лінгвістичні особливості тексту. Проте не менш важливим є врахування фактора адресата. Логічно припустити, що людина легше сприймає текст, створений «її» мовою, тобто жінка краще сприймає «жіночий» текст (тобто текст, створений жінкою або створений за законами, що визнаються жінкою-автором), а чоловік – «чоловічий».

При дослідженні мовленнєвої і в цілому комунікативної поведінки гендер розглядається як один із параметрів, за допомогою якого в спілкуванні конструюється соціальна ідентичність мовця. Як правило, він взаємодіє з іншими параметрами – статусом, віком, соціальною групою тощо.

У кожній культурі існують традиції та ритуали спілкування, не однакові для чоловіків та жінок. У зв'язку з цим

Д. Таннен говорить про гендерлект – соціально і культурно обумовлених особливостей спілкування чоловіків та жінок [17].

Психолінгвістичні та соціолінгвістичні дослідження гендера присвячені вивченню особливостей письмових і усних текстів, породжених чоловіками та жінками, впливу статевовікових особливостей мовця на процес вербальної комунікації, гендерної специфіки сприйняття мовлення, впливу фактора статі на поведінку інформантів в асоціативному експерименті.

Автори одного з таких експериментів [20] прийшли до наступних висновків (підкресливши, що вони є результатом окремих, початкових спостережень, які потребують подальшої розробки):

- типова риса побудови тексту, властива жінкам, – включення під час розмови тематики, яку породжує обстановка мовлення, дії, що виконують мовці, тощо. На думку авторів, переключення тематики пов'язано не з статтю жінок, а, скоріше, з їх соціальними, сімейними ролями, наприклад, з роллю господарки дому;

- чоловіки переключаються важче, виявляючи деяку «психологічну глухоту» – захоплюючись темою, що обговорюється, не реагують на репліки, з нею не пов'язані;

- жінки частіше посилаються на особистий досвід і наводять приклади конкретних випадків з досвіду найближчого оточення;

- у чоловічому мовленні спостерігаються також термінологічність, прагнення до точності номінації, сильніший вплив фактора «професія» (вважається, що чоловіки більше говорять про роботу), більша, у порівнянні з жіночою, тенденція до використання експресивних, особливо стилістично знижених засобів, спеціальне огрубіння мовлення;

- асоціативні поля в чоловічому та жіночому мовленні співвіднесені з різними фрагментами картини світу: спорт, полювання, військова сфера (для чоловіків) та природа, тварини, оточуючий повсякденний світ (для жінок);

- у жінок помітна тенденція до інтенсифікації перш за все позитивної оцінки. Чоловіки більш виражено використовують негативну оцінку, включають стилістично знижену, лайливу лексику та інвективи.

При створенні та розміщенні рекламної об'яви враховується, на кого розрахована реклама, тобто важливий, перш за все, адресат (потенційний покупець) рекламного повідомлення [11, с. 146], у зв'язку із чим у розрахунок приймається також гендерна специфіка цільової аудиторії.

Питанням гендера в рекламі присвячені роботи А.В. Грошева, І.А. Гусейнової, О.В. Дудолодової, М.В. Томської [1; 2; 3; 5; 6; 18]. Частина дослідників знаходить вираження гендерних переваг у візуальному ряді (фотографії, малюнки тощо), а також у змісті (а саме в специфічних образах, що створюються авторами тексту). Проте гендерні переваги в рекламному тексті експліковані і на мовному рівні, тобто «чоловічий» та «жіночий» тексти мають не лише екстралінгвістичні, але й лінгвістичні відмінності.

У зв'язку з питаннями гендерно-орієнтованого рекламного тексту розмежовується поняття потенційного та істинного покупця. У рекламі часто створюється ситуація, коли адресат (потенційний покупець) та істинний покупець не збігаються: рекламовані духи та дезодоран-

ти для чоловіків купують жінки, а для жінок – чоловіки. Отже, вплив РС «*New Fragrance For Men*» (Paco Rabanne) здійснюється, перш за все, на жінок-покупців і лише потім – на безпосереднього адресата – чоловіка [16].

Такі дослідники як І.В. Грошев, О.А. Супрун стверджують, що стратегії привертання інтересу в адресата ґрунтуються на двох моментах: приналежності до певної статі та соціального класу. Таким чином, потрібно говорити про соціально-ієрархічну обумовленість гендерного аспекту рекламної комунікації [2; 16], виходячи з чого, реклама є не лише певною системою представлення об'єктів, що програмує споживача на придбання того чи іншого товару, на ту чи іншу поведінку, на ті чи інші взаємовідносини, але й своєрідним ідеологічним конструктом, кодом, що вибудовує систему символічних цінностей: соціальних, моральних, гендерних, сімейних та інших [7, с. 68].

Рекламодавці природним чином «продають» споживачу загальновізану версію соціального, соціально-гендерного світу та взаємовідносин у ньому, тобто «підказують», що очікують від вас оточуючі в більш або менш типовій ситуації та якими повинні бути ваші дії [2, с. 175].

Якщо рекламна компанія розраховує на жінок (і як на читачок/слухачок/глядачок, і як на покупців), то її рекламне повідомлення виходить з ролі жінки в суспільстві і в родині, з того, як жінка може «зробити себе гарною та привабити чоловіка» [5, с. 85].

Існує певний «жіночий тип» реклами – «*gossip adverts*», який поділяється на декілька підструктур [16, с. 93]:

- 1) «*core-structure – presence of a protagonist friend*», в якій образ жінки представлений відомою акторкою, моделлю, суперзіркою: *It's One Of The Pleasures Of Being A Woman (Chanel)*, («Chanel» – Катрін Ден'єв);

- 2) «*derived structure*», підструктура, яка передбачає, що товар або послуга націлені на пересічну жінку, а не на знаменитість: *You see the advertising with these marvelous skins and you think: «Oh, I'll be like that in a week», so you rush out and buy it and you do not realise they're under three inches of make-up (Vichy Skin care)*;

- 3) «*reversed structure – gossip contact*», підструктура, яка передбачає здійснення спілкування із знаменитостями: *Dear Hally Hansen Nail Experts, how can I give myself a professional manicure at home? (Hally Hansen nail-polish)*;

- 4) «*multiple identity*» – у межах цієї підструктури товар, що рекламується, підходить усім жінкам без виключення: *Because I'm Worth It – Because You Worth It Too (L'Oreal)*;

- 5) «*Cynderella myth*»: цей тип реклами не інформативний, а емотивний за характером; реклама орієнтована на самотніх дівчат, що прагнуть зустріти свого принца, або на не дуже забезпечених представників обох статей, в яких тепер з'явилася можливість придбати автомобіль або котедж: *Who says you can not afford a Sporty Coupe, a family saloon and a handy estate? (Chevette)*.

В теперішній рекламі, розрахованій на чоловіків і здатній зацікавити їх, пропоновані товари служать, перш за все, підкресленню краси чоловічого тіла і всього образу чоловіка-метросексуала, а також іншим гедоністичним цілям [21, с. 49]. Зазначимо, що реклама чоловічої парфумерії почалася лише біля 1970 р., до цього часу в суспільній думці чоловіки, які користувалися парфумом, сприймалися як гомосексуалісти. Зв'язок між певними запахами та ознаками «чоловічого начала» з'явився пізніше

з поширенням «*deodorant for men*», «*after-shave*» [4, с. 81].

Розмежування товарів на чоловічі та жіночі почалося задовго до системного вивчення гендерних переваг покупців. Наприклад, вже в 1950-х роках реклама була орієнтована за ознакою статі. На чоловіків завжди була направлена реклама автомобілів, алкогольних напоїв, цигарок, інструментів та видів страхування [6]. Зараз цей список поповнився новими товарами та послугами: ескортні та еротичні послуги, одяг та аксесуари (раніше вважалося, що до одруження одяг чоловікові купує мати, після – це завдання дружини), ювелірні вироби, атлетичні тренажери, засоби гігієни, продукти харчування, медичні препарати та багато іншого.

У зв'язку з розширенням спектра чоловічих гендерних ролей, у рекламному бізнесі «чоловічу рекламу» поділяють на наступні види:

1) «*man and his family*»: ця роль передбачає, що чоловік є головою в родині і все сконцентровано навколо нього одного: *If He Comes Home «Under Pressure» Give Him Tea (National tea council)*;

2) «*independent man*»: починаючи з 1970-х років на зміну образу «чоловіка-сім'янина», приходять образ незалежного та гордого одинака, символу мужності та сили, космічного начала (образ «*cosmic man*»). Образ метросексуала, що створюється нині, також відноситься до вторинного виду [7, с. 25]: *Howard Makes Clothes For Men Who Make Love (Howard menswear)*.

Українські та російські вчені, говорячи про образ чоловіка в рекламі, вводять поняття «маскулінності» [6; 8; 9].

Величезна кількість рекламної продукції надає досить широкую картину того, які варіанти репрезентації чоловічого образу не просто формуються та використовуються нею, а ведуть цілком серйозну конкуренцію за потенційного глядача-споживача. З одного боку, такого роду репрезентація дозволяє говорити про маскуліність у рекламі як про показове явище, при якому образ чоловіка визначається, перш за все, як образ сім'янина та власника [3, с. 47].

З іншого боку, у рекламі акцентується ілюзорний, символічний характер маскуліності, що містить всі основні компоненти, за допомогою яких сьогодні конструюється модель чи то «майже вимерлого», чи то «вмираючого», чи то «справжнього чоловіка, що почав відроджуватися» [4, с. 79]. Компонентів не так багато: вік, влада (домінування) і, головне, – стиль життя, тобто сталий набір предметів, способів та форм споживання [12, с. 52].

Експлікація та взаємодія гендерних ролей у рекламних роликах мають свої особливості. Звертаючись до телевізійної реклами сухих супів, пральних порошків та відбілюючих засобів, можна зазначити, що їх сюжетні конструкції марковані відсутнім чоловіком. Маніакальне захоплення рутинним господарством, що демонструється в рекламі жіночими персонажами, видає приховану наявність маскуліності в рекламі [3, с. 45].

Дослідники акцентують увагу і на те, що чоловіче тіло, яке з'являється в рекламних роликах, часто (є й виключення) відзначено недоліком, ледь помітним недоліком, який можна легко усунути. Так, чоловік або страждає від голоду, і тоді жінка подає йому гарячу тарілку супу; або він є жертвою деяких агресивних сил, що атакують його тіло ззовні (наприклад, нежить або ж лупа), і тоді жінка вступає в протистояння з цими силами і знаходить

швидке вирішення проблеми (ліки, шампунь проти лупи тощо) [7, с. 67].

Саме жіночий світ, що репрезентується в ракурсі «традиційно жіночого», симетрично повторює ту біологічну інтерпретацію історії, яка до цього часу виробляється класом чоловіків. Вмілі жінки та непрактичні чоловіки – це клішовані образи, що підкреслюють природність гендерних відношень, які існують у суспільстві [3, с. 46].

Останнім часом статус ділової жінки набуває все більшого поширення, тобто соціальний статус жінки змінюється, і «чоловіча логіка», що відсилає до патріархальних стереотипів, вже не є головною [5, с. 86].

У зв'язку з гендерним аспектом, рекламну образотворчу невербальну мову іноді називають «гендерлектом». Жестикуляція чоловіка – кулаки, біцепси – це вид своєрідної зброї чоловіка-власника. Жести жінок більш стримані, жінки частіше дивляться на чоловіків, кидаючи «обожнюючий» інтимний погляд, обіймають, цілують. Чоловік у рекламі агресивний та лідирує, зображується гра між чоловіком та жінкою – це гра у «владу та підпорядкування» [1, с. 75].

Особливості мови жінок та чоловіків пояснюються, з одного боку, біологічними розбіжностями, поділом соціальних сфер мовного спілкування; а з іншого боку, сферою мовної свідомості – динамічного та комплексного середовища, що існує у вигляді різноманітних мовленнєвих побудов і яке становить єдність когнітивних, емоційних та мовленнєвих процесів [13, с. 115].

До нової тенденції в рекламному бізнесі, продиктованої прагненням до гендерної коректності, відноситься спроба залучення чоловіків до реклами продукту, який традиційно асоціюється з дітьми та жінками, причому залучення не просто перших ліпших представників чоловічої статі, а саме тих, які по праву служать в очах суспільства втіленням чоловічого начала [5, с. 86]. Сам факт появи чоловіка, та ще й представника американського футболу Дж. Елуея в рекламі «дитячого» продукту (молока) можна вважати своєрідним проривом, досягнутим під впливом ідей фемінізму. Але в цілому, однак, матеріали показують, що в рекламі продовжують відтворюватися старі гендерні стереотипи, нові ж ще не прижилися [19, с. 10]. Цей висновок підтверджується матеріалами деяких рекламних кампаній, де в просуванні аналогічних товарів задіяні герої обох статей [18].

Приймаючи до уваги гендерні позиції рекламних повідомлень, М.В. Томська, А.В. Кириліна виділяють наступні групи РС [7; 8; 18]:

1) безпосереднє звернення до жінки або чоловіка (індивідуальний підхід): рекламні слогани, направлені жінці, апелюють до її бажання виглядати гарною, подібати оточуючим (у першу чергу, чоловікам) і самій собі; пропонувані товари або послуги націлені на підкреслення жіночності та прагнення до незалежності. Часто жінка в рекламі, образ якої має магнетичну привабливість, звертається до жінки-адресата, прагнучи впливати на емоційному рівні та акцентувати «жіночість» та жіноче начало (особливо в рекламі парфумерії) [10, с. 108];

2) опосередковане («підставне») звернення до аудиторії: найчастіше рекламник звертається до потенційного покупця через «підставного» адресата: до жінки-покупця через чоловіка адресата і навпаки;

3) універсальне звертання без гендерного уособлення («*people, men, those, you*»): звертання ґрунтується на

«масовий» апеляції – це стосується всіх, хто в цьому може бути зацікавлений, хто зараховує себе до заявленого в РС класу або типу людей [7, с. 117].

Отже, можна зробити наступні **висновки**: виявлені групи РС відтворюють тенденції західного суспільства, де різниця між гендерним статусом чоловіка та жінки в економічному, політичному, а також культурно-соціальному планах призводить до появи в рекламній індустрії так званого «рекламного індивідуалізму», який припускає як нівелювання статевих розбіжностей та появи стилю «*unisex*», так і збереження традиційних гендерних ролей. Наведемо приклади рекламного індивідуалізму: «рекламна жінка» у Франції молода, життєлюбна, весела, безтурботна, сексуальна, не самотня, але й не заміжня; в Англії – це заміжня, випечена, впевнена в собі, оточена дорогими речами; що стосується України та Росії, то на вказаному етапі розвитку реклами складно виділити який-небудь певний образ «рекламної жінки» [10, с. 111–112].

Один з найважливіших аспектів вивчення реклами, що звучить, пов'язаний з використанням напрацювань гендерної фонології та фоностилістики. Як вважає Є.А. Сомова, можливості тембрової сугестії величезні, але мало досліджені [14], між тим роль цього явища в створенні рекламного образу є значною. У рекламі ефективність тембрової та фонологічної сугестії нерідко вивчається у зв'язку з доцільністю актуалізації гендерних ролей.

Література:

1. Грошев И. В. Гендерная невербальная коммуникация в рекламе / И. В. Грошев // СОЦИС : Соц. исслед. – М. : ИС РАН. – 1999. – № 4. – С. 71–77.
2. Грошев И. В. Рекламные технологии гендера / И. В. Грошев // Общественные науки и современность. – М., 2000. – № 4. – С. 172–177.
3. Грошев И. В. Гендерные образы рекламы / И. В. Грошев // Вопросы психологии. – 2000. – № 6. – С. 39–49.
4. Гусева Ю. Е. Дуализм образа мужчины в популярных журналах: брутальный супермен и /или инфантильный муж / Ю. Е. Гусева // Гендерные исследования в гуманитарных науках: современные подходы. Ч. II. Социология, политология, юриспруденция, экономика. – Иваново, 2000. – Ч. 2. – С. 79–83.
5. Гусейнова И. А. Гендерный аспект в текстах современной рекламы (на материалах журнальной прессы ФРГ) / И. А. Гусейнова, М. В. Томская // Филологические науки. – М. : МО РФ, 2000. – № 3. – С. 81–92.
6. Дудолодова О. В. Динамика языковой репрезентации гендера в английском публицистическом дискурсе (вторая половина XX ст. – начало XXI ст.): автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / О. В. Дудолодова. – Харьков, 2003. – 20 с.
7. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты / А. В. Кирилина. – М. : Институт социологии РАН, 1999. – 189 с.
8. Кирилина А. В. «Мужественность» и «женственность» с точки зрения лингвиста / А. В. Кирилина // Женщина в российском обществе. – М., 1998. – № 2. – С. 21–27.
9. Малес Л. Гендерна сегрегація в процесі соціалізації / Л. Малес // Філософсько-антропологічні студії. – К. : Стилюс, 2001. – С. 109–116.
10. Мурза Т. Л. Реклама в женских журналах как социально-

11. психологический феномен / Т. Л. Мурза // Вестник МГУ. Социология и
12. политология. – М., 2001. – Серия 18. № 3. – С. 106–112.
13. Печенина Ю. А. Фактор адресата в текстах современной рекламы / Ю. А. Печенина // Семантика языковых единиц. – М., 1998. – Т. 2. – С. 146–147.
14. Полубиченко Л. В. «Мужской» и «женский» язык рекламы / Л. В. Полубиченко // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2000. – № 2 – С. 48–57.
15. Потапов В. В. Многоуровневая стратегия в лингвистической
16. гендерологии / В. В. Потапов // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 2002. – № 1. – С. 103–130.
17. Сомова Е. А. Тембральная метафоризация в радиоречи [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.relga.ru/Environment/WebObjects/tgu>.
18. Сохацкая О. Л. Репрезентация гендера в языке как предмет изучения феминистской лингвистики / О. Л. Сохацкая // Бодуэновские чтения. Бодуэн де Куртенэ и современная лингвистика : Междунар. науч. конф. – Казань : Казан. ун-т, 2001. – Т. 2. – С. 37–38.
19. Супрун О. А. Гендерные аспекты в рекламном тексте [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://archvuz.ru/numbers/2005_2/k42.
20. Таннен Д. Ты меня не понимаешь! (Общение женщин с мужчинами) / Д. Таннен. – СПб. : Вече, Персей, Аст, 1996. – 432 с.
21. Томская М. В. Гендерный аспект социального рекламного дискурса / М. В. Томская // Гендер: язык, культура, коммуникация. – М., 2001. – С. 328–333.
22. Халеева И. И. Гендер в теории и практике обучения межкультурной коммуникации / И. И. Халеева // Гендер: язык, культура, коммуникация. – М. : МГЛУ, 2001. – С. 7–11.
23. Чолач И. А. Гендерный аспект рекламы: воссоздание и конструирование мужских и женских социальных характеристик [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.aclub.ru/articles.php?id=221>.
24. Wernick A. Promotional Culture: Advertising and Ideology in late Capitalism / A. Wernick. – London : Sage Publications Ltd., 1991. – 127 p.

Улитина Н. А. Гендерный аспект рекламного слогана

Аннотация. В статье автор уделяет основное внимание на исследование гендерного аспекта рекламного слогана. Следует отметить, что актуальность исследования обусловлена тем, что реклама функционирует во всех сферах нашей жизни. В ходе исследования автор определил все типы мужской и женской рекламы, а также их отличительные особенности.

Ключевые слова: гендерный аспект, рекламный слоган, пол, реклама.

Ulitina N. Gender aspect of the commercial slogan

Summary. In this article the author focuses his major attention on the investigation of the gender aspect of the commercial slogan. It should be mentioned that this research is topical. It is stipulated by the fact that advertising functions in all spheres of our life. In the course of the research the author found out types of woman's and man's commercial and also their distinctive features.

Key words: gender aspect, commercial slogan, sex, advertising.

*Фісяк І. Є.,
аспірант кафедри німецької філології
Східноєвропейського університету імені Лесі Українки*

ПРАГМАТИКА ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ НА ПОЗНАЧЕННЯ МІЖСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН

Анотація. Статтю присвячено дослідженню фразеологічних одиниць німецької мови, які об'єднані спільним значенням «міжособистісні відносини». Зокрема, у статті розглядається прагматичний аспект вживання фразеологічних одиниць у мовленні та особливості вербалізації в них емоцій.

Ключові слова: міжособистісні відносини, фразеологічна одиниця, прагматичний аспект, комунікативна стратегія, емотивність.

Постановка проблеми. Вивчаючи процес розширення фразеологічного складу мови та проблеми комунікації, все більшого значення набуває вивчення семантики фразеологічних одиниць (далі – ФО) та прагматичного аспекту їх реалізації. Саме правильне та доцільне їх застосування в мовленнєвій ситуації допомагає зробити висловлювання емотивно колоритним, влучним, а комунікативне завдання – завершеним.

Семантична група «міжособистісні відносини» як лінгвістичне психологічне явище відображаються в мові за допомогою слів та фразеологізмів. В ідеальному денотаті ФО (Г.В. Колшанський, В.Н. Телія) зберігається гносеологічний зв'язок з об'єктивними ознаками, характеристиками відносин, ставлення людей один до одного, які виражені досліджуваними ФО [5]. М.М. Літвінова розглядає семантичну структуру ФО, що складається з інформаційних блоків (макрокомпонентів): граматичного, денотативного, мотиваційно-образного, емотивного, функціонально-стилістичного, лінгвокультурного, кожен з яких має семну структуру [3], що дозволяє повною мірою дослідити семантику означених фразеологічних одиниць. У сучасній науці часто використовується поняття стратегії, вперше введеним Т.А. ван Дейком, та вживається в мовознавстві для позначення «властивості когнітивних планів, які представляють собою загальну організацію певної послідовності дій та включають ціль та цілі взаємодії» [4, с. 296]. Щоб реалізувати так звані стратегічні плани, слід врахувати передумови подальшої взаємодії ФО та мовленнєвої ситуації. Засобами реалізації стратегій є тактичні ходи, як «комплекс прийомів когнітивного, семантичного, риторичного, прагматичного планів» [6, с. 370]. Усі ці досліджені фактори у своєму поєднанні дозволяють зрозуміти специфіку проблеми та продовжити дослідження в заданому руслі.

Метою статті є встановлення семантичних особливостей фразеологічних одиниць, що означають міжособистісні відносини, визначення основних принципів їх прагматично ефективної реалізації за умови вербалізації в них емоцій.

Виклад основного матеріалу. Явище емотивності у функціоналізації фразеологічних одиниць дає змогу реалізувати прагматичні завдання. Часто така реалізація залежить від інтенсивності, експресивності висловлювання, а іноді – навпаки: від стриманості, тактовності, лабільності. Так, ці обидві категорії складають внутрішньо-лінгвістичну форму висловлювання із фразеологічною основою, створюють ефект виразності та образотворчості мови, виконують не просто інформативну функцію, а здійснюють посиленний психологічний вплив на реципієнта. В обох випадках вибору адресатом засобів інтенсифікації висловлювання головною його метою є максимальна реалізація мовних стратегій і вплив на співрозмовника.

Величезну роль під час визначення стратегії мовленнєвого вживання фразеологізмів відіграють їх системні якості. Важливим фактором виступає граматичний макрокомпонент значення. Так, предикатні ФО володіють не обмеженими функціональними можливостями завдяки мінливості дієслівного компонента. Адресант може використати такі ФО в різноманітних функціях, де найчастіше своє призначення вони знаходять як простий присудок, обставина та додаток, чим номінують функціональність повідомлення в цілому [1, с. 21].

Комунікативні стратегії в межах прагматичного аспекту функціонування фразеологічних одиниць виступають вищою формою досягнення прагматичного завдання в комунікації, оскільки є свідомим інструментом здійснення впливу на адресата. Найчастіше й найпродуктивніше у своєму прагненні справити враження цим інструментом користуються журналісти та політики. Такий досвід беззаперечно цікавий із лінгвістичного погляду, тому що фразеологічні одиниці, будучи фольклорним надбанням, на перший погляд важко поєднуються з резонантними промовами політиків чи офіційними журналістськими замітками, які ці промови коментують.

Стратегії перебувають на трьох мовних структурних рівнях: на рівні слів і твердих словникових комбінацій, на рівні мовленнєвих структур – здебільшого у формі послідовності пропозицій. Предмет означеного нами дослідження – лише словникові комбінації, а саме семантика фразеологічних одиниць на позначення міжособистісних відносин.

Стратегічний підхід ґрунтується на загальних знаннях і когнітивних моделях соціуму й індивіда. У стратегічному процесі немає гарантованого успіху, «як немає і єдиного для всіх носіїв мови уявлення про ту чи іншу взаємодію» [2, с. 55]. Комунікативні стратегії мають глибинний зв'язок із мотивами, що керують мовленнєвою поведінкою особи й очевидний зв'язок із потребами та бажаннями [2,

с. 57]. Вибір фразеологічних одиниць може варіюватися залежно від мети висловлювання та ступеня бажаного впливу реципієнта, що зумовлює добір ключових слів у фразеологічному виразі.

Емотивність та експресивність фразеологічних одиниць на позначення міжособистісних відносин у публіцистиці – визначальні характеристики у вербалізації мовних стратегій, головною метою яких є маніпуляція реципієнта через нав'язування йому суб'єктивного ставлення до тих чи інших фактів або інформації.

Фразеологічні одиниці можуть і пом'якшувати висловлювання, і гіперболізувати його. Так, ФО *jemandem die Hölle heiß machen* – замість *jemandem bedrohen* (погрожувати) надає виразу більшого емотивного забарвлення, і, змінюючи нейтральну оцінку, висловлювання набуває кардинально негативної. Адресант доносить реципієнтові не лише фактичну інформацію, а й передає свій внутрішній емоційний стан, ставлення до співрозмовника. При цьому і в першому, і в другому прикладах норми максимум комунікації Грайса дотримані абсолютно рівноцінно. Отже, зміст висловлювання, на відміну від його якості, не є складником прагматичного значення. У таких виразах має місце так звана «мовна ввічливість», що передбачає донести інформацію до адресата, не образивши його.

Інтенсивність прояву емоцій, виражених фразеологічним значенням, залежить від суб'єктивно-модального аспекту оцінки, параметри якого задані контекстом [3, с. 18].

Класифіковані вище ФО на позначення міжособистісних відносин за почуттями й емоціями в інших контекстах демонструють не лише зміну або відсутність попередньо описаних емоцій у їх семантиці, а й виявляють посилений прагматичний ефект, що заданий мовною ситуацією та інтенціями журналіста.

Розглянемо ФО, описані в неформальному спілкуванні для позначення інтересу як емоції, наприклад, *die Ohren aufsperrn*: «*Also wenn der betreffende Kollege, den der Kanzler so genau unter Kontrolle hat, im Wahlkampf die Augen zu – und die Ohren aufgesperrt hätte, da würde sich doch seine lästige Frage in Bonn erübrigen, oder? Sie nehmen immer alles so genau, die Journalisten*» [Die Zeit, 26.01.1987, Nr. 04]. На перший погляд, у незалежній актуалізації та за наявності контексту наведена ФО виражає інтерес як емоцію, проте у сфері прагматичного впливу, який складає описане висловлювання повністю, важливою є сама емоція, а не її означення. Наголошуючи вербально заявлений факт, підсилюючи його емотивно за допомогою ФО, навіть підтверджувальний приклад, адресант свідомо дискредитує можливу думку адресата стосовно заявленої інформації та маніпулює потрібне враження реципієнта щодо сказаного. Так, для успішності прагматичного завдання в семантичному доборі ФО враховується емотивність, як наслідок – результативність стратегічної реалізації.

За посередництвом фразеологічних одиниць, обраних контекстом, емоція набуває підсилення та вербалізується в прагматичному завданні, свідомо заданому адресантом: «*Dreigestirn stand etwas abseits. Unter den 24 Augen des Gesetzes passierte nun etwas, was die Herzen der Verfassungsschützer höher schlagen ließ und der Zentrale in Ostberlin beim Lesen dieses Berichtes die Haare zu Bergetreiben wird*» [Die Zeit 13.03.1970].

Адресант може самостійно та свідомо задавати тон повідомлення та обирати прагматично потрібний ступінь емоційної наповненості, регулюючи та спрямовуючи враження та можливу реакцію реципієнта: «*Interessant wird sein, ob die Union aus dem jetzigen Streit ein paar Lehren ziehen wird. Viele ihrer Wirtschaftspolitiker dürften mit den Ohren geschlackert haben, als plötzlich von einem Mindestlohn für die Postbranche von fast zehn Euro die Rede war*» [Die Zeit, 19.09.2007 (online)].

Поширена в міжособистісній комунікації радість як емоція семантично зберігається у ФО різних типів відносин та стилів мовлення, проте набуває відтінку іронічності в контексті політичної взаємодії, змальованої в публіцистиці: «*Die Grünen erwarteten von einem potenziellen Kanzler Lafontaine, dem Erneuerer, mehr als von Gerhard Schröder. Ein Moment der wahren Empfindung war es, als am Wahlabend 1998 Lafontaine glücklich Gerhard Schröder um den Hals fiel...*» [Die Zeit, 01.02.2010, Nr. 05]. Радість, зображена в міжособистісних відносинах між Лафонтене та Шредером, має іронічний відтінок, так автор висміює політичну ситуацію, мініпультивно нав'язуючи своє ставлення до неї реципієнту.

На відміну від інтенції експлікації, емоції радості в реалізації прагматичного завдання, яке задає з дозволу адресанта здебільшого іронічний тон повідомленню, смуток, розчарування чи страждання як емоції, слугують для підсилення зображення драматичності описаної ситуації: «*Jetzt erst beginnt die Zeit, in der der Blick auf die Tabelle tiefe Wunden in die Vereine reißt. In der, wie bei Union Berlin, die Herzen brechen, sie demnächst auseinander gehen, nur noch nicht wissen wie*» [Berliner Zeitung, 09.10.2002].

Образ як емоція у фразеологічному вираженні допомагає автору реалізувати прагматичну функцію, імпліцитно схилиючись у підтримці одній зі сторін описаних міжособистісних відносин. За допомогою експлікації емоції образи за участю фразеологічних одиниць, використовуючи тактику пом'якшення та наведення конкретного прикладу в ситуації, автор спрямовує реципієнта до сформованої ним думки, маніпулюючи можливістю на формулювання власного враження.

Завдяки дослідженню ФОМВ у публіцистиці, окрім яскраво виражених емоцій, які завдяки своїй експресії здійснюють вагомий вплив у реалізації прагматичної функції, важливим фактором прагматичного аспекту є присутність фразеологічних одиниць на позначення семантичної групи «інтимні відносини». Цікавим є те, що часто такий тип відносин максимально слугує для відображення емотивності висловлювання і за допомогою іронії та контрасту підсилює прагматичний ефект та допомагає реалізувати комунікативні стратегії. Узуальна верифікація таких ФОМВ простежується найчастіше для опису політичних взаємовідносин у публіцистиці: «*Das angespannte Verhältnis zu Peking und Washingtons Zick-Zack-Kurs galt lange Zeit als Schwachpunkt in der amerikanischen Außenpolitik. Indem Präsident Bill Clinton nun dem chinesischen Staatspräsidenten Jiang Zemin vor dessen Amerika-Besuch sogar den Hof macht, habe sich der ewige Opportunist Clinton aber selbst übertroffen, sagen seine Kritiker. Der US-Präsident wolle Jiang "quasi als Gastgeschenk" ein neues Abkommen über die Entwicklung von Atomkraftwerken anbieten*» [Berliner Zeitung, 13.10.1997]. ФО *den Hof machen* за відсутності контексту позиціонує

лише відносини чоловіка й жінки, проте в описаному вище прикладі наведений фразеологізм дещо гіперболізує бажання Б. Клінтона вплинути на Я. Цема, що завдяки використанню ФО доносить до адресанта певну комічність ситуації.

Фразеологічні одиниці на позначення сфери залицяння також присутні в публіцистичній комунікації політичної, економічної тематики, проте продемонстрована сфера залицяння не між чоловіком і жінкою, а між можливими (діючими) діловими або політичними партнерами: «*Klar, dass Kim Jong-Il der EU schöne Augen macht; so hofft er, dem Druck der Amerikaner zu entgehen*» [Der Tagesspiegel, 06.05.2001]. Однак у наведеному прагматичному вираженні сфера залицяння спрямована не на завоювання чоловіком жінки чи навпаки, а на досягнення певних професійних амбіцій, здобуття потрібних ділових партнерів: «*Und Heydekampf verhehlt auch nicht, dass in den sechziger Jahren, als NSU auf Freiersfüßen ging, Daimler-Benz sein Wunschpartner war*» [Die Zeit, 18.04.1975, Nr. 17].

Висновки. Фразеологічні одиниці на позначення міжособистісних відносин групи «інтимні відносини» користуються особливою популярністю в публіцистичному стилі для опису відносин політичної та економічної сфер для реалізації певних прагматичних цілей. Серед емоцій активними в лінгвістичному аспекті показали себе радість та інтерес. Саме ФО зазначеного семантичного змісту виконують прагматичні передумови емотивності вербалізації, із відповідною структурою внутрішньої форми, змінами компонентів та ідентифікацією маркерів емотивності. Прагматична мета передбачає опосередковану реалізацію мовних стратегій дискредитації та маніпуляції і у взаємній кооперації, і ізольовано. Водночас слід зазначити, що комунікативні стратегії в публіцистичному стилі виражені нечітко, оскільки є опосередкованими, зображають непряму комунікацію між учасниками політичного чи ділового спілкування, а згадана комунікація реалізує стратегічний вплив за допомогою третьої особи – автора друкованого видання, який здійснює свій власний стратегічний план у бажанні вплинути на адресата. Перспектива подальшого дослідження дає змогу вивчати прагматичний аспект вживання фразеологічних одиниць на позначення міжособистісних відносин у мовленні, зокрема їх роль у реалізації комунікативних стратегій у мовленні з метою ефективного спілкування.

Література:

1. Захарова М. А. Стратегия речевого использования образных фразеологизмов английского языка (на материале ФЕ с пространственной структурой) : автореф. дис. ... канд. филол. Наук : 10.02.04 / М. А. Захарова. – Моск. ордена дружбы народов гос. лингв. ун-т. – М.: [б. и.], 1999. – 24 с.

2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи: [монография] / О. С. Иссерс. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – С. 106–107
3. Літвінова М. М. Семантичні властивості фразеологічних одиниць зі значенням рис характеру людини (на матеріалі німецької мови XIX – XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.04 / М. М. Літвінова. – Х., 2004. – 20 с.
4. Т. А. ван Дейк. Язык. Познание. Коммуникация. Пер. с англ. / [В. В. Петрова] ; под ред. В. И. Герасимова. – М.: Прогресс, 1989. – С. 294–300.
5. Телия В. М. Вторинна номінація і його види / В. М. Телия // Мовна номінація. Види найменувань. – М.: Наука, 1977. – С. 129–221.
6. Третьяк Ю. Ю. Дискурсивні стратегії інтерв'юера, орієнтовані на масового адресата, в публіцистичному жанрі інтерв'ю-презентації на сторінках французького літературного журналу «LIRE» / Ю. Ю. Третьяк // Мова і культура. Вип. 6. – К., 2003. – С. 366–378.
7. Berliner Zeitung. 09.10.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dwds.de>.
8. Berliner Zeitung. 13.10.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dwds.de>.
9. Müller K. Lexikon der Redensarten / Klaus Müller. – Bertelsmann Lexikon-Verlag, 1994. – 781 s.
10. Die Zeit, 26.01.1987, Nr. 04 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dwds.de>.
11. Die Zeit, 13.03.1970 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dwds.de>.
12. Die Zeit, 19.09.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dwds.de>.
13. Die Zeit, 01.02.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dwds.de>.
14. Der Tagesspiegel, 06.05.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dwds.de>.
15. Die Zeit, 18.04.1975, Nr. 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dwds.de>.

Фісяк І. Е. Прагматика вербалізації емоцій в фразеологічних одиницях со значенням межличностных отношений

Аннотація. Стаття посвячена дослідженню фразеологічних одиниць німецького мови, які об'єднані загальним значенням «межличностные отношения». В частині, в статті розглядається прагматичний аспект використання фразеологічних одиниць в мові і особливості вербалізації в них емоцій.

Ключевые слова: межличностные отношения, фразеологическая единица, прагматический аспект, коммуникативная стратегия, эмотивность.

Fisiak I. Pragmatics of emotions' verbalization in phraseological units denoting interpersonal relationships

Summary. German idioms combined with a common meaning “interpersonal relationships” are investigated in the article. In particular, the pragmatic aspect of the idioms' usage in speech and peculiarities of emotions' verbalization in them are discussed.

Key words: interpersonal relations, phraseological unit, pragmatic aspect, communicative strategy, emotiveness.

*Фоменко Е. Г.,**доктор филологических наук, доцент,
профессор кафедры теории и практики перевода
Классического частного университета*

СИНЕРГЕТИКА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ДИСКУРСА

Аннотация. Фазовый переход в художественном дискурсе происходит в момент ломки текстовой системы, когда давление неустойчивых состояний в художественных текстах у разных писателей заставляет систему радикально трансформироваться.

Ключевые слова: синергетика, художественный дискурс, фазовое пространство, фазовый переход, свернутая повествовательность.

Постановка проблемы. Общая теория текста может получить новый импульс, опираясь на синергетическую методологическую платформу с ее акцентом на фазовом пространстве, фазовых переходах, неустойчивости, нелинейности, самоорганизации и синергетическом моделировании языка [4] и текста [7]. Синергетический подход изучает самоорганизацию и саморегулирование системы текста [8] в совместной эволюции когнитивного, лингвистического, дискурсивного и культурного пространств [3, с. 115–119; 2, с. 30]. На синергетику художественного дискурса распространяется синергетическое понимание человека как микрокосма, синтезирующего стадии своего становления в трансформациях структурных составляющих на изломах пространственной симметрии, в соотношениях между эмерджентными свойствами структурных форм и нелинейным развитием сложных систем [14]. В русле синергетики художественного дискурса представляется возможным решить такие проблемы, которые являются насущными для современной общей теории текста: эволюционный холизм художественного дискурса как результат синергетического обмена триады «автор-читатель-текст»; нелинейный синтез воплощенного художественного переживания в ризоморфной среде художественного дискурса; ко-эволюция автора-читателя-текста сквозь колебания параметров порядка в рассеянных приращениях смысла.

Лингвотипологическая природа англоязычного художественного текста [10] может быть объяснена выходом в художественный дискурс современности, где происходит синергетический обмен между авторами, авторами и читателями, авторами и текстами, читателями и текстами в синергетическом холизме триады «автор-читатель-текст». В нашем понимании, синергетика художественного дискурса обладает потенциалом для изучения «единства различного» [4, с. 31], которое, например, прослеживается в эпоху Дж. Джойса (далее – эпоха Джойса).

Мы определяем художественный дискурс как открытую, динамичную, нелинейную, самоорганизующуюся текстовую систему, в которой рассеиваются индивидуально-авторские концепции в пространственной одновременности автора-читателя-текста.

Можно предположить, что эпоха Джойса, благодаря его собственным усилиям и поддержке современными

ему англоязычными писателями, а также новаторству М. Пруста и А. Белого, есть фазовое пространство мирового художественного дискурса, разрушившее закрепленное веками господство традиционной иерархической повествовательности.

Актуальность поставленной проблемы состоит в том, что эмерджентные явления и внутреннее устройство художественного дискурса не получили должного освещения. Адаптация текстовой системы в условиях свертывания традиционной повествовательности, наблюдаемая в эпоху Джойса, не касается отдельного художественного текста. Поток сознания Л. Стерна, не подхваченный его современниками, приводит в движение хаос, который в эпоху Джойса становится новым порядком, адаптированным художественным дискурсом. Происходит ломка повествовательной модели художественного текста; освободившееся в ходе свертывания повествования пространство требует заполнения, ориентируясь не на сюжет, как прежде, а на художественное переживание первичности языка в иных структурах и средах, чем иерархия повествовательных категорий.

Изменение текстовой системы можно проследить только в художественном дискурсе, где происходит синергетический обмен между индивидуально-авторскими концепциями.

Цель статьи – обозначить перспективы синергетики художественного дискурса как ответвления в общей теории текста.

Состояние вопроса. Еще Аристотель считал, что за феноменом индивидуального творчества стоит приращение смысла, возникшее вследствие напряжения между формой и содержанием. В начале двадцатого века понятие синергии получает новое осмысление в рамках типологии эволюционных процессов. Л. Киященко полагает, что синергетика имеет своей целью установление колебаний синергетических систем об устойчивости к неустойчивости и обратно [5]. Синергетика художественного дискурса изучает синергетическое движение языка художественной литературы в системе текста сквозь колебания художественного дискурса.

Синергетические исследования дискурса сближаются пониманием роли дискурса как среды, где устанавливаются режимы и порядки системы текста. Общим является усилие преодолеть изучение художественного текста вне среды, действие которой многомерно. Обращение к художественному дискурсу с его множеством художественных текстов является необходимым для преодоления фрагментарности в изучении лингвотипологических свойств художественного текста. Девиативность не возникает на пустом месте и не осмысливается как таковая вне среды художественного дискурса.

Конструюя синергетическую модель текстообразования, И. Моисеева определяет текст как «самоорганизующуюся, самонастраивающуюся систему, обладающую свойством эмерджентности» [7, с. 10]. Синергетическому моделированию, по мысли И. Моисеевой, подлежат комбинаторные возможности текстовых структур, сценарии текстообразования, варианты возможности текстовых структур, позиционная детерминация процесса самоорганизации системных/асистемных структур в процессе текстообразования. И. Моисеева вводит понятие деривационной способности как свойства воспроизведения и тиражирования языковых структур в параметрах протяженности во внутритекстовом пространстве-времени, воспроизводства и тиражирования, самовоспроизводства и самотиражирования [7, с. 28].

Моделирование инвариантной организации текста, проведенное И. Моисеевой, близко нашему пониманию лингвотипологической природы художественного текста. И. Моисеева верно указывает, что усложнение системы текста ведет к качественному скачку, то есть изменению. Синергетическая концепция И. Моисеевой доказывает, что синергетические процессы в тексте обладают протяженностью. Однако тиражирование и самотиражирование являются разными процессами. Первый процесс связан с рассеиванием неустойчивых явлений в художественном дискурсе для формирования устойчивого инварианта, в то время как второй процесс ускоряет рассеивание девиаций в художественном дискурсе благодаря накоплению повторяемой неустойчивости, прежде всего, в прецедентном тексте.

Развивая синергетическую парадигму, Л. Пихтовникова проводит мысль о состоянии взаимозависимости между текстом и контекстом, приводимом в движение дискурсом. Она считает аттракторами цели дискурса, определяющими синергетический вектор исследования разных типов текста [9]. Л. Пихтовникова прослеживает самоорганизацию дискурса во взаимном моделировании подсистем. Для синергетики художественного дискурса ценным является объяснение природы включенности художественного текста в художественный дискурс, а также преодоление искусственного разделения между художественным дискурсом, средой рассеивания художественных текстов, и художественным текстом, который начинает функционировать в триаде «автор-читатель-текст».

С позиции когнитивной синергетики художественного дискурса, Н. Алефиренко выдвигает на первый план проблему имплицитности, которая «формируется многоканальной когнитивно-синергетической природой образного дискурса, порождающего художественный текст» [1, с. 5]. Н. Алефиренко делает важное замечание о том, что художественный дискурс создает среду для системы текста [1, 7]. Он считает, что самоорганизация в системе художественного текста регулируется четырьмя энергопотоками: 1) сенсорно-перцептивная образность; 2) знаково-символическая интерпретация первичных образов; 3) действие превращений форм в тексте; 4) воздействие экстралингвистической среды. Их совместные усилия определяют ассоциативно-деривационную сущность художественного дискурса [1, с. 30].

В коллективной монографии под редакцией Г. Фишера и Ф. Вассена высказывается мысль, что новое рождается

взаимодействием индивидуально-авторского и коллективного. Авторы подчеркивают, что творчество не имеет исключительно индивидуальной или коллективной природы; творчество – это всегда обмен взаимодействием [13, с. 13]. Речь идет о сетевидной интерактивности, которая обеспечивает взаимодействие индивидуального и коллективного.

Обобщая вышеупомянутые исследования, следует подчеркнуть, что художественный дискурс выступает средой, в которой неожиданный синергетический эффект достигается коллективными усилиями творцов художественного слова, становясь результатом их коллективного творчества, которым хаос индивидуально-авторской интенции уравновешивается порядком повествовательности, опоры на культурные (духовные) константы культуры, интерпретационным опытом читателя, встроенного в триаду автор-читатель-текст. Сам писатель, сближаясь с отобранной для синергетического обмена системой текста, включается в диалог с предшественниками и современниками, подключая их для рассеивания собственного художественного текста в художественном дискурсе своей эпохи. Подключаясь к интерпретационному каналу, в котором уже начат синергетический обмен писателем, читатель подключает среду, в которой сквозь конкретный художественный текст проходят другие (часто разновременные) тексты. Например, «Внутренний замок» Т. Авильской с метафорой души в замке с многими комнатами вступает в синергетический обмен с лабиринтом ассоциативности, который свойствен М. Прусту и Дж. Джойсу.

Концептуальный аппарат синергетики художественного дискурса. Ключевыми понятиями для синергетики художественного дискурса являются:

– **Система текста** опирается на пять лингвотипологических структур знания. Это: 1) когнитивная структура знания, опирающаяся на опыт повествовательности; 2) индивидуально-авторская концепция, выводимая в универсалиях ДЕЙСТВИЯ, НЕ-ДЕЙСТВИЯ, ЕДИНЕНИЯ, НЕ-ЕДИНЕНИЯ; 3) референтная структура знания ЧЕЛОВЕК; 4) светоцветовая картина мира; 5) референтная структура знания ПРОСТРАНСТВО и ВРЕМЯ.

– *Лингвотипологическое моделирование* художественного дискурса эпохи в составляющих системы текста описывает фазовые переходы в художественном дискурсе через выявление природы изменчивости в истории языка художественной литературы наложением пяти лингвотипологических структур знания.

– *Фазовый переход в художественном дискурсе* – самоусложнение системы текста в синергетическом напряжении старой и новой модели художественного текста, вплоть до порога разрушения старой модели и возникновения новой.

– *Самоорганизация системы текста* – тиражирование изменений в фазовом переходе от одной лингвотипологической модели к другой.

– *Девиативность* – колебания в системе текста, приводящие художественный дискурс в состояние неустойчивости.

– *Гномонность* – конструирование художественного дискурса приращениями нечто подобного.

– *Ризоморфная среда* – рассеивание сетевидных приращений смысла в художественном дискурсе.

Обоснование фазового перехода от индивидуального новаторства Стерна до коллективной ломки художественного дискурса в эпоху Джойса. Система текста была приведена в движение эмерджентной потоком сознания в «Тристане Шенди» Л. Стерна. Хотя техника потока сознания в эпоху Стерна оставалась индивидуальным проявлением новаторства, ее подхват в разных языках и культурах в XIX веке и теоретическое обоснование потока сознания Дж. Джемсом и коллективного бессознательно К. Юнгом ввели художественный дискурс в синергетическое напряжение. Стали вырабатываться новые связи благодаря отказу от традиционной повествовательности и смене аттрактора повествовательности аттрактором эпифанического откровения. Заимствование хаоса прежней эпохи (ассоциативный поток сознания Л. Стерна) и его тиражирование разными писателями (сенсорные впечатления Э. Дюжардена, поток сознания в «Джакомо Джойсе» и внутренний монолог Дж. Джойса, не прямой внутренний монолог В. Вульф, внутренний анализ М. Пруста и Д. Ричардсон и так далее) приводят к новому порядку, ломающему иерархию повествовательных категорий.

Свернутое повествование остается в первом макроструктурном кольце, где неустойчивость усиливается отбором культурных (духовных) констант, распределяемых в матрице ДЕЙСТВИЯ, НЕ-ДЕЙСТВИЯ, ЕДИНЕНИЯ, НЕ-ЕДИНЕНИЯ. Синергетическое напряжение создается тем, что одна из сторон остается в импликации, что приводит матрицу в состояние движения. Свернутость повествования и колебания внутри матрицы с заданным вектором восстановления гармонии ее сторон синергетическим вектором направляются в интерпретационный канал. Он становится стержнем, открытым для синергетического обмена с художественным дискурсом. Такое построение художественного текста превращает его в гипертекст, так как свернутая повествовательность позволяет развернуть в полноценное повествование любую надстройку смысла минимальными языковыми средствами.

Такой обмен требует рассеяния, в котором неустойчивость в виде отклонений от литературно-художественных норм множится. На принцип рассеяния указывает Дж. Джойс, заявляя, что сам перенес технику сенсорных впечатлений, использованную французским писателем Э. Дюжарденом в англоязычный художественный дискурс. В свою очередь, Э. Дюжарден утверждает, что обязан музыкальным лейтмотивам Р. Вагнера, принцип которых воплотил художественной прозой. Но сенсорные впечатления использованы Дж. Джойсом только в «Сиренах» («Улисс»). Зато музыкализация потока сознания, сходная у Э. Дюжардена и Дж. Джойса, обнаруживается и в «Симфониях» А. Белого, «Наполеоновской симфонии» Э. Берджесса, «Контрапункте» О. Хаксли, «Фальшивомонетчиках» А. Жида. При этом о внутреннем монологе, которым прославился Дж. Джойс, впервые заговорил Н. Чернышевский. Иными словами, новаторство Джойса не является его революционным изобретением.

Рассеяние в фазовом пространстве художественного дискурса предполагает сближение художественных текстов, конструируемых новой моделью, и их отсечение от художественных текстов, асимметричных ей. Новая модель, вытесняя старую модель, стремится к единообразию. Она множит нечто подобное, запустив механизм са-

моорганизации. Инструментом самоподобия становится аттрактор, разграничивающий основные модели художественного текста: старая модель с аттрактором повествования трансформируется в новую модель с аттрактором художественного переживания-озарения (подвешенная точка у М. Пруста [6], эпифаническое откровение у Дж. Джойса [10], «вихревое движение и космическое ощущение» у А. Белого» [2, с. 440]). Вытесняя традиционную повествовательную модель, новая модель выдвигает эпифаническое искусство, в основе которого лежит эстетика эпифании, опираясь на эпифанию бытия, взятую из поэтических текстов XIX века.

Специфической формой рассеяния является ризома, которая, по определению Ж. Делеза и Ф. Гваттари, есть нечто между, некое интермеццо нелинейной и неиерархической природы. Ризомность называют соприкосновением множественности [12, с. 147]. В художественном дискурсе современности создается ризоморфная среда, возникающая в приращениях одновременных смыслов. Эпифаническая модель художественного текста рассеивается в ризоморфной среде, проходя сквозь художественный дискурс с аттрактором эпифании. Накапливаемые читателем схематизации, ассоциативные сети и конфигурации переживаются духовной реальностью общечеловеческих ценностей. Они рассеиваются по плато множественных соприкосновений в специально организованной писателем дискурсивной среде сознания, в которую вплетается сознание читателя, движущегося сквозь читательскую современность.

Ризоморфная среда возникает в извлечении из девятиформы одновременных смыслов, приращение которых возможно в их векторном рассеивании по разным плато духовных (культурных) констант. Например, в «Поминках по Финнегану» ризоморфная среда образуется словами-саквояжами, которые одновременно являются иноязычными ослышками. В эпизоде о русском генерале Дж. Джойс придумывает ослышку *breeder to sweatoslaves* [15, с. 309]. Одновременные смыслы возникают из прочтения новообразования как славянского имени Святослав, славянских культурных (духовных) констант «свет»/«свято»/«слава», концептуализации колониального захвата («пот рабов»). В ризоморфной среде данная ослышка рассеивается по плато славянского мира, христианского стремления к свету и святости, подвига и славы, колониальных захватов, не свободы порабощения. Рассеяние происходит в сетевых конфигурациях. Например: *sweatoslaves / your rumba round me garden* [15, с. 309]. С одной стороны, румба – кубинский танец африканского происхождения, танец людей, насильно перевезенных для работы на другой территории. С другой стороны, Святослав и морской термин «румб» – «направление», заимствованный русским языком из нидерландского. В обоих случаях приращение смысла идет через направление, которое повторяется в разновременности: вывоз рабов на американский континент, путь из варяг в греки, кельтский имрам, плавание Одиссея. Ризоматическое понимание художественного дискурса предполагает единство множественности в непрерывном становлении системы текста. Например, Ж. Делез и Ф. Гваттари считают, что в художественные тексты Ф. Кафки иначе, чем через ризому, вообще войти нельзя [11, с. 59].

Таким образом, новая модель создается эволюционным путем самоусложнения, сменой аттрактора, высвобождением фазового пространства для рассеивания девиаций в параметрах нового порядка гипертекста, в ризоморфной среде, в результате отбора конструктивных неустойчивых состояний разными писателями для создания новых параметров порядка, отвечающих философии художественного дискурса эпохи. Фазовый переход от Л. Стерна до эпохи Дж. Джойса утверждает новый порядок свернутого повествования в высвобождаемой ризоморфной среде для циркуляции неустойчивых состояний в аттракторе озарения (эпифании).

Выводы и перспективы. Синергетика художественного дискурса изучает систему текста в момент перехода из одного состояния в другое. Перспективы синергетики художественного дискурса следует обозначить так: 1) синергетический обмен между индивидуально-авторскими концепциями в открытом для их взаимодействия и рассеивания художественном дискурсе; 2) самоорганизация коллективного идиостиля эпохи в состоянии девиативности, нелинейности и открытости; 3) выявление эмерджентных явлений, потенциальных для фазового перехода в художественном дискурсе; 4) рассмотрение изменчивости художественного дискурса в рассеиваемом радикализме фазового перехода; 5) выявление природы девиативности как двигателя радикализуемой неустойчивости.

Литература:

1. Алефиренко Н.Ф. Категория имплицитности художественного текста в когнитивно-дискурсивном аспекте / Н.Ф. Алефиренко // Гуманитарные исследования. – 2 (38). – Астрахань : Астраханский госуниверситет, 2011. – С. 28–34.
2. Бердяев Н. Собрание сочинений / Н. Бердяев. – Париж : YMCA-Press, 1989. – Т. 3. – 714 с.
3. Домброван Т.И. Язык в контексте синергетики / Т.И. Домброван. – Одесса: КП ОГТ, 2013. – 342 с.
4. Домброван Т.И. Синергетическая модель развития английского языка / Т.И. Домброван. – Одесса : КП ОГТ, 2014. – 399 с.
5. Киященко Л.П. В поисках исчезающей предметности (Очерки о синергетике языка) / Л.П. Киященко. – М. : ИФ РАН, 2000. – 199 с.
6. Мамардашвили М. Психологическая топология пути / М. Мамардашвили. – СПб : Русский Христианский Гуманитарный Институт, 1997. – 570 с.

7. Моисеева И.Ю. Синергетическая модель текстообразования : автореф. дис. ... док. филол. Наук : 10.02.19 «Теория языка» / И.Ю. Моисеева. – Челябинск, 2007. – 38 с.
8. Мышкина Н.Л. Концептуально-терминологическая специфика контрадиктно-синергетической лингвистики / Л.Н. Мышкина // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – 24 (239): Филология. Искусствоведение. – Вып. 57. – С. 94–96.
9. Пихтовникова Л.С. Лингвосинергетика: основы и очерк направлений: Монография / Л.С. Пихтовникова. – Харьков : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2012. – 180 с.
10. Фоменко Е.Г. Эпифаническое откровение Джеймса Джойса / Е.Г. Фоменко. – Запорожье : Классический приватный университет, 2014. – 180 с.
11. Davis C. Critical Excess: Overreading in Derrida, Deleuze, Levinas, Zizek and Cavell / C. Davis. – Stanford: Stanford University Press, 2010. – 217 p.
12. Faber R., Stevenson A.M. Secrets of Becoming: Negotiating Whitehead, Deleuze, and Butler / R. Faber, A.M. Stevenson. – New York, NY : Fordham University Press, 2011. – 278 p.
13. Fischer G., Vassen F. Collective Creativity: Collaborative Work in the Sciences, Literature, and the Arts. – Amsterdam, New York : Rodopi, 2011. – 368 p.
14. Knyazeva H. The riddle of a human being: A human singularity of co-evolutionary processes. Cosmos and history / H. Knyazeva // The Journal of Natural and Social Philosophy. – 2008. – 4 (1–2). – 244 p.

Иллюстративный источник:

1. Joyce J. Finnegans Wake / J. Joyce. – L. : Penguin Books, 2000. – 628 p.

Фоменко О. Г. Синергетика художнього дискурсу

Анотація. Фазовий перехід у художньому дискурсі відбувається у момент ломки текстової системи, коли тиск нестійких станів в художніх текстах у різних письменників примушує систему радикально трансформуватися.

Ключові слова: синергетика, художній дискурс, фазовий простір, фазовий перехід, згорнута нарративність.

Fomenko E. Synergetics of literary (fictional) discourse

Summary. The phase shift in literary (fictional) discourse takes place at the breakdown of a text system when the pressure of unstable conditions in fictional texts by different writers makes the system radically transform.

Key words: synergetics, literary discourse, phase space, phase shift, folded narrativity.

*Худолій А. О.,
доктор політичних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської філології
Національного університету «Острозька академія»*

ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ «МИР» У ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВАХ АМЕРИКАНСЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ

Анотація. Статтю присвячено аналізу концепту МИР, вербально репрезентованого в промовах американських очільників. Розглянуто особливості концептуальної картини світу президентів США. Описано випадки семантичної репрезентації концепту МИР з метою розкриття специфіки згаданого концепту. Автор підкреслює важливість вивчення концептуальної картини світу американських політиків і засобів їхнього вираження. Висвітлено комунікативно-прагматичну спрямованість промов американських президентів. Виокремлено базові поняття картини світу американських політиків.

Ключові слова: картина світу, політична промова, концепт, концептуальна картина світу, прагматика.

Постановка проблеми. В умовах розвитку комунікативно-когнітивної парадигми набуває актуальності дослідження чинників, що відображають спосіб мислення та поведінки американських політиків. Питання вивчення політичних промов (що відображають картину світу американців) та їхнього впливу на свідомість виборців, їхнє мислення та поведінку залишається осторонь наукових досліджень, що створює сприятливий ґрунт для лінгвістичних розвідок цього питання.

Підхід до оцінки промов американських лідерів передбачає аналіз різних аспектів політичної комунікації. Лінгвістичний аналіз політичного дискурсу американських президентів здійснила О.С. Фоменко [12]. І.В. Андрусак аналізувала лексику політичної коректності, зокрема номінативний та прагматичний аспекти [2]. Н.М. Миронова акцентувала увагу на оцінній складовій у політичних промовах [6]. К.С. Серажим узагальнила існуючі підходи до дискурсу, зосередивши увагу на соціолінгвальних особливостях дискурсу [11]. А.П. Чудінов присвятив низку праць політичній лінгвістиці, аналізуючи політичні промови, водночас використовуючи ширший комунікативний підхід [13]. О.Й. Шейгал вивчала жанрові особливості політичних текстів [15]. Прагматико-функціональні особливості політичного дискурсу США та України вивчала І.С. Бутова [3]. Численний науковий доробок згаданих вчених свідчить про суттєві зміни в підходах до аналізу лінгвістичних особливостей політичних промов американських лідерів. Незважаючи на численні дослідження, аналіз ключових концептів у промовах американських президентів залишився поза увагою науковців. Ми вбачаємо наше завдання в аналізі базових концептів американських президентів, серед яких домінуючим є концепт МИР.

Дослідження засноване на положенні праць у галузі комунікативної лінгвістики, когнітивної лінгвістики та лінгвістики тексту, в яких увага акцентується на осмисленні характеристик та функцій текстів політичної комунікації.

Особливістю політичних промов є їхня широка функціональна спрямованість, яка відображена в лексиці, якою послуговуються політики. Матеріалом для аналізу слугують промови президентів США.

Актуальним виявляється аналіз лексичних особливостей політичної промови, її функціональної спрямованості у світлі базових понять картини світу американців.

Метою статті є дослідження концепту МИР, який виявлено в промовах американських президентів. Мета передбачає виконання таких завдань:

- описати концепт МИР, який відображений у промовах президентів США;
- прослідкувати зв'язок між концептом, його прагматичною спрямованістю та когнітивними процесами;
- висвітлити семантичні особливості лексичних одиниць, що відбивають концепт МИР у політичних промовах американських президентів.

Виклад основного матеріалу. Ми розглядаємо політичну промову президентів як форму публічного виступу, процес комунікації і як один з видів соціальної дії. Оскільки промова реалізується як дія, за якою стоять досить широкі групи суспільства, то передбачається і високий ступінь її суспільного впливу. Діючи в полі визначеної формальності, політична промова набуває яскраво вираженої функціональності і зорієнтована на прагматично обґрунтовану презентацію очікуваних змістово-понятійних структур. Основний зміст політичних промов полягає в тому, щоб сформулювати цілі, цінності і суспільно-політичну стратегію однієї політичної групи щодо виборців, а також щодо своїх політичних опонентів.

Комунікативний підхід до аналізу політичних промов ставить на меті дослідження їхніх особливостей в умовах виконання різних комунікативних завдань, факторів їх реалізації в контексті. Комунікативний підхід відображає в лексиці та семантиці існування реальних зв'язків, які встановлюються між мовними одиницями в мовленнєвих ситуаціях [5, с. 9]. На основі того, що мовна одиниця в комунікативному акті виступає одночасно як номінативна одиниця й елемент комунікації, ми визнаємо збіг основних цілей і завдань комунікативного та функціонального підходів до аналізу мовних даних і розглядаємо мову як засіб, спрямований на аудиторію. Комунікативний вплив політичних текстів носить ідеологічний характер.

Словесне та символічне вираження можна зобразити такою схемою: *зміни в комунікації* → *зміни в моделі світу* → *зміни в поведінці* [10, с. 97].

Взагалі, як відзначає З.І. Шмідт, будь-яка соціальна дія міцно пов'язана з мовою, цим досконалим засобом для конструювання значення, формою передачі інформації, засобом комунікації, а відтак, і підготовки дії та впливу [16, с. 81]. Слова та тексти можуть самі собою передавати політичні погляди в завуальованій формі, форма вираження в низці випадків може закривати реальний зміст, виступати важливим засобом впливу.

Визначені інституційні та соціальні рамки чи структури забезпечують створення повідомлень як однієї із форм «конструювання дійсності». Вони визначають те, як політики сприймають світ, а звідси й події цього світу. Такого типу підходи мають цікаве когнітивне забарвлення, оскільки вони мають відношення до правил, категорій і процедур інтерпретації, які використовують політики в ході відтворення ситуації, що лежить в основі повідомлень [4, с. 233].

Мова як система, крім комунікативного, вміщує ще й прагматичний компонент, який пов'язаний з управлінням і координацією людської діяльності [1, с. 23]. Модель впливу політичних текстів на читача можна охарактеризувати таким набором складників: вхід (В), підсилення (П), резонанс (Р). Комунікативний ланцюжок набирає такого вигляду: В → П → Р [9, с. 26]. Тематика входу забезпечує масовість одночасного проникнення в масову свідомість. Систематика підсилення спрямована на змістовні характеристики, тобто повідомлення, щоб отримати поширення, повинно відповідати потребам аудиторії. Інформація, що поширюється, створює комунікативний резонанс. Резонанс виникає за допомогою вдалих вербальних висловлювань, які починають жити самостійним життям після їхньої появи [9, с. 26]. Вони орієнтовані на ідеологічні координати своєї системи.

Політична промова прагматично спрямована, тобто має стратегічні і тактичні завдання [1, с. 15]. Будь-яка політична промова потенційно, у стратегічному сенсі, спрямована на зміну або підтримку поточної політичної ситуації, на перерозподіл або підтримку існуючого балансу сил влади. Її базовою інструментальною функцією є боротьба за владу. У межах всього соціуму вона виконує функцію інтеграції та диференціації. Інтеграція виявлялася, наприклад, упродовж періоду «холодної війни», коли політичні промови американських президентів сприяли згуртуванню народу в протистоянні з ворогом, яким на той час був СРСР. Функція диференціації сприяла відчуженню групових агентів зовнішньої політики. Політичні промови виконують функції інтерпретації та орієнтації, оскільки під час виступу політики пояснюють значущість тих чи інших подій, розкривають їхні причинно-наслідкові зв'язки та кореляції з іншими подіями, роблять висновки і дають певні оцінки. Доповнює спрямованість політичної промови функція контролю, згідно з якою політик намагається створити передумови для уніфікації поведінки, думок, почуттів і бажань значної кількості індивідів, тобто маніпулювання суспільною свідомістю.

Компонентом політичних промов є концепти, які відображають погляди політичного діяча, його бачення та сприйняття реалій. Це складні утворення, що охоплюють

як хибну, так і правдиву інформацію. Концепти слугують стандартом політичного мислення, втілюють моделі поведінки, впливають на політичні рішення мас, спричиняють певні зрушення в людській свідомості та формують образи тих чи інших народів. Концепти безпосередньо пов'язані з мовною картиною світу американських лідерів.

Вимовлене слово є засобом доступу до концептуальних знань. Почувши слово, ми отримуємо доступ і можемо підключити до мисленнєвої діяльності інші концептуальні ознаки, не названі вказаним словом. Слово – це ключ, що «відкриває» людині концепт як одиницю мисленнєвої активності та дає змогу скористатись ним у мисленнєвій діяльності. А мовний знак «вмикає» концепт у нашій свідомості, активізує її в цілому і запускає процес мислення [8, с. 16].

Використаний у ході дослідження контент-аналіз дав змогу виявити концепти американських президентів. У картині світу Г. Трумена, Д. Ейзенхауера, Дж. Кеннеді, Дж. Форда, Дж. Картера, Л. Джонсона, Дж. Буша-ст., Б. Клінтона, Дж. Буша-мол. та Б. Обами домінуючими є такі концепти: СВОБОДА, ВІЙНА, МИР, ВОРОГ, ДРУГ тощо. Індикаторами виявлених концептів стали найбільш уживані категорії, зокрема «богообраність», «світове лідерство», «вільний народ світу», «демократія», «диктатура», «агресія», «війна», «військова могутність», «збройні сили», «мирне співіснування», «мирні угоди», «роззброєння», «образ ворога», «загроза», «небезпека», «друзі» і «союзники». Виявлені концепти в риториці американських президентів не виникли спонтанно, вони пройшли період зародження та визрівання. На їхнє формування вплинули політичні традиції.

Концепти відіграють важливу роль у формуванні образу світу як окремої людини, так і суспільств. Аналіз концептів американських політиків свідчить про те, що існує певна схема загальної моделі світу. Виступи американських президентів вписуються в існуючу модель ментальних і вербальних уявлень про світ та місце США в цьому світі. Концептосфера чутливо реагує на зміни в суспільстві, житті того чи іншого етносу. Зміст концепту може видозмінюватися в залежності від конкретних обставин, сприйнятливості до змін носіїв тієї чи іншої мови [7, с. 183].

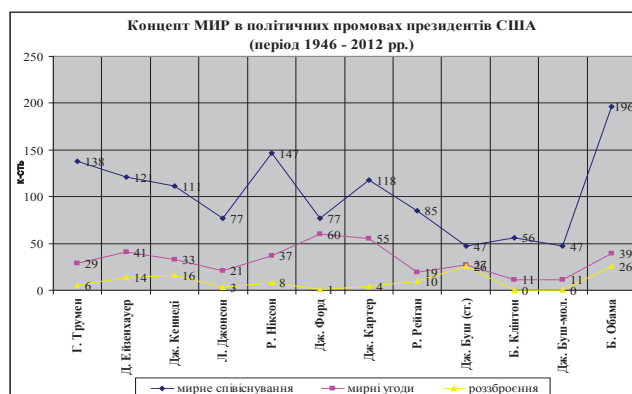
Мовна картина політичного світу США є складним утворенням ментальних одиниць (концептів, настанов, міфів, цінностей тощо), що відносяться до політичної сфери комунікації та політичного дискурсу. Зазначені вище ментальні одиниці політичних текстів більшою чи меншою мірою нав'язують людині (читачу/слухачу) певне бачення світу, особливо в аспекті його категоризації та оцінки. Цілком закономірно, що політики в реальному житті відтворюють типові моделі поведінки, що узгоджуються з існуючими уявленнями та настановами.

Слід зазначити, що в картині світу американських президентів МИР є одним із ключових понять. Для того, щоб глибше усвідомити особливості зовнішньої політики зазначених американських президентів, ми здійснили контент-аналіз їхніх основних промов. Для аналізу було використано десять ключових промов кожного з американських очільників.

Концепт МИР репрезентований у промовах кожного американського президент, і як потужний інструмент маніпулювання суспільною свідомістю він певною мірою

впливає на прийняття рішень та курс зовнішньої політики. Кожен президент, продовжуючи традиції попередників, намагався перенести уявлення про свободу на інші країни та континенти (див. таблицю 1).

Таблиця 1

У нашому дослідженні ми здійснили аналіз концепту МИР крізь призму світогляду американських президентів, з Г. Трумена до Б. Обами.

Ключовим поняттям і найбільш чисельним у світогляді Г. Трумена є поняття МИРУ, проте проголошуючи мир, Г. Трумен готувався до війни, підтримуючи розробку атомної бомби, збільшуючи витрати на озброєння. Друге місце серед понять, пов'язаних з війною та миром, обіймає КОМУНІСТИЧНА АГРЕСІЯ. Таку позицію підтверджує політика, спрямована на підтримку Греції та Туреччини, що вибрали демократичний шлях розвитку, відмовившись від комуністичної моделі. Ворогом виступав СРСР, тому США готувалися до війни, а значна кількість згадок про ВІЙНУ підтверджує цю ідею. Г. Трумен, незважаючи на союзницькі дії у ході Другої світової війни, не вважав СРСР дружньою країною. Тому МИРНІ УГОДИ не є ключовими поняттями в його риторичі (див. таблицю 1).

Американські політики сприймали радянську політику як експансіоністську за своїм змістом, а СРСР був загрозою для американських інтересів. США скористалися своєю політичною економічною та військовою владою для того, щоб попередити поширення радянського впливу.

Риторика Д. Ейзенхауера мало чим відрізняється від політичних заяв Г. Трумена. На першому місці в риторичі американського президента – МИР. Проте, як і його попередник, він був антикомуністом. Незважаючи на активну позицію «яструбів», він намагався дотримуватися середньої позиції, що не заважало йому продовжувати посилювати військову міць збройних сил США. Як і Г. Трумен, він був переконаний, що війна в Кореї була виправданою. Комунізм був ворогом номер один для США.

У політичних заявах президента Дж. Кеннеді йдеться про мирну політику, проте зовнішня політика США свідчила про агресивний курс адміністрації. Президент Кеннеді, заявляючи про мир, «втягувався» у В'єтнам без обдуманого, зваженого підходу. У зазначених діях було відсутнє політичне та культурне розуміння ситуації, на яких зазвичай ґрунтується прагматизм та активність політиків. США покладаються лише на свої власні сили, на ВІЙСЬКОВУ МІЦЬ. Водночас, ключове місце в його промовах належить поняттю МИР (див. таблицю 1).

У промовах Л. Джонсона ключове місце займає В'єтнам. Президент Джонсон успадкував війну у В'єтнамі від

свого попередника, президента Дж. Кеннеді. В'єтнамська війна стала центральною темою його першої прес-конференції як президента 7 грудня 1963 року. МИР займає другу позицію в його промовах. Але це не завадило йому проводити політику ескалації в Південно-Східній Азії, згадаймо підтримку Південної Кореї, Конго, інтервенцію в Домініканську республіку. Як і попередні президенти, Л. Джонсон покладався на ВІЙСЬКОВУ МІЦЬ США.

Політику Л. Джонсона продовжив Р. Ніксон. У 1969 році Р. Ніксон та радник національної безпеки Г. Кісінджер розпочали політику розрядки у відносинах з СРСР. Вони вважали, що США мали інструменти впливу на політику СРСР. Розрядка базувалася на припущенні, що різні інтереси та цілі двох супердержав можна було поєднати з метою побудувати відносини не лише на основі конфлікту, але й на основі співпраці, задовольняючи спільні інтереси. Аналізуючи промови Р. Ніксона, ми виявили, що МИР є ключовим поняттям у риторичі президента. У порівнянні з політикою попередніх президентів зростає роль МИРНИХ УГОД. Така риторика американського президента узгоджується з його політикою послаблення напруження в протистоянні з СРСР і на світовій арені загалом. Проте незначною є кількість згадок про роззброєння, що свідчить про те, що такий процес був складним на той час.

В риторичі Дж. Форда провідною темою є поняття МИР і В'єтнам, оскільки проблема в Південно-Східній Азії дісталася йому в спадок від попередників. З усіх президентів-попередників він був одним із небагатьох, хто доклав зусиль до покращення ситуації у В'єтнамі. Мирні зусилля Дж. Форда принесли результати, зокрема підписання Хельсінкської Декларації. Зростає кількість згадок про МИРНІ УГОДИ, проте небезпека війни залишається. Частково президент покладається на ВІЙСЬКОВУ МІЦЬ США та ЗБРОЙНІ СИЛИ країни.

Промови Дж. Картера висвітлюють ключові поняття його картини світу, серед яких ключовим є МИР, АФГАНІСТАН, ВІЙНА, РАДЯНСЬКА АГРЕСІЯ, КУБА. МИР є одним із ключових концептів його риторичі. Досить високою є імовірність підписання МИРНИХ ДОГОВОРІВ.

Дж. Картера змінив Р. Рейган, який був переконаним, що політика розрядки була одностороннім процесом. У своїх промовах Р. Рейган виступає за МИР, судячи за кількісним показником понять, проте його політика була однією з найбільш агресивних по відношенню до СРСР. Президент покладався на ВІЙСЬКОВУ МІЦЬ США в питаннях можливої війни з Радянським Союзом, вірив у СИЛУ, особливо військову, моральні чесноти і зло комунізму. Адміністрація Рейгана підтримувала повстанців в Афганістані, контраст у Нікарагуа, ініціювала таємні операції проти СРСР. Президент розгорнув широкомасштабну ідеологічну війну проти СРСР. Р. Рейган був переконаний, що період розрядки дав змогу СРСР випередити США у військовій силі та політичному впливі на країни третього світу.

Р. Рейгана змінив Дж. Буш. Серед ключових понять американського президента Дж. Буша виступають такі, як МИР, ЗБРОЙНІ СИЛИ, ВІЙСЬКОВА МІЦЬ, ВІЙНА, Саддам Хусейн. Американський президент згадає і МИРНІ УГОДИ, що свідчить про готовність до компромісних рішень (див. таблицю 1).

Провідним поняттям у промовах Б. Клінтона виступає МИР, проте мир ґрунтується на ВІЙСЬКОВІЙ СИЛІ США

та ЗБРОЙНИХ СИЛАХ. Упродовж свого президентства Б. Клінтон втягнув країну у війну в Сомалі, на Гаїті, завдав повітряних та наземних ударів по сербам у колишній Югославії.

Серед ключових понять у риторичі Дж. Буша виступає поняття МИР. Менше трапляється понять на позначення АГРЕСІЇ та МИРНИХ УГОД (див. Таблицю 1).

Риторика Б. Обама спрямована на підтримку миру у світі (див. таблицю 1). У політичних заявах президента найвищим є показник понять на позначення МИРНОГО СПІВІСНУВАННЯ, низьким є показник МИРНИХ УГОД і високим – РОЗЗБРОСННЯ. Його політичні заяви узгоджуються з його зовнішньополітичними кроками, що свідчить про спроби президента відновити імідж США як лідера світу і посередника мирного процесу.

На початку 90-х років на Заході посилюлися сподівання на тривалу мирну епоху, падіння престижу армії та воєнних професій, схильність до пацифізму, проте ситуація кардинально змінилася в кінці 90-х років ХХ століття.

Висновки. Таким чином, аналіз мовних засобів формування концепту МИР у промовах американських президентів доводить спрямованість політичних промов на створення позитивного образу США завдяки концепту МИР. Відповідно до політичних промов, що відображають картину світу американських очільників, Америка слугує взірцем, оплотом свобод і демократії, у той час як вороги та суперники є порушниками таких засад.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі таких концептів як ДРУГ, ВОРОГ, які віддзеркалюють особливості картини світу американських політиків.

Література:

1. Алтунян А.Г. Анализ политических текстов / А.Г. Алтунян. – М.: Университетская книга; Логос, 2006. – 384 с.
2. Андрусак І.В. Лексика політичної коректності: номінативний та прагматичний аспекти / І.В. Андрусак // Сучасні дослідження з іноземної філології: Зб. наук. праць. Відп. ред. Фабіан М.П. – Ужгород: ТзОВ «Папірус-Ф», 2008. – Вип. 6. – С. 41–46.
3. Бутова І.С. Прагматико-функціональні особливості політичного дискурсу США та України ХХІ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / І.С. Бутова. – Львів, 2011. – 20 с.
4. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Дейк Т.А. ван. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
5. Левицкий А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка / Левицкий А.Э. – К.: «АСА», 1998. – 362 с.
6. Миронова Н.Н. Политический дискурс vs оценочный дискурс / Н.Н. Миронова // Политический дискурс в России. – Москва: Наука, 1997. – С. 41–50.
7. Полужин М.М. Концепт як базова когнітивна сутність / М.М. Полужин, Н.Ф. Венжинович // Мовні і концептуальні картини світу. – № 5. – Київ, 2001. – С. 182–184.
8. Попова. З.Д. Язык и национальная картина мира / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: Изд-во «Истоки», 2002. – 59 с.

9. Почепцов Г.Г. Информационные войны. Основы военно-коммуникативных исследований / Г.Г. Почепцов. – Ровно: ППФ Волинські обереги, 1999. – 350 с.
10. Почепцов Г.Г. Имиджелогия / А.Э. Почепцов. – М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2000. – 768 с.
11. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектура, варіативність: [монографія] / [К. Серажим]; за ред. В. Різуна. – К.: КНУ, 2002. – 392 с.
12. Фоменко О.С. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки ХХ століття): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / О.С. Фоменко. – К., 1998. – 18 с.
13. Чудинов А.П. Политическая лингвистика / А.П. Чудинов. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 256 с.
14. Швейцер А.Д. Современная социолінгвистика. Теории, проблемы, методы / А.Д. Швейцер. – М.: Наука, 1976. – 176 с.
15. Шейгал Е.И. Инаугурационное обращение как жанр политического дискурса / Е.И. Шейгал // Жанры речи-3. – Саратов, 2002. – С. 205–214.
16. Schmidt S.J. Sprache und Politik: Zum Postulat rationalen politischen Handelns / S.J. Schmidt // Sprache und Gesellschaft. – München: VEB Max Niemeier Verlag, 1972. – S. 81–101.

Худолій А. А. Вербальное выражение концепта МИР в политических речах американских президентов (1945–2012 гг.)

Аннотация. Статья посвящена анализу концепта МИР, выявленного в речах американских руководителей. Рассмотрены особенности концептуальной картины мира президентов США. Описаны случаи семантической репрезентации концепта МИР с целью раскрытия специфики выше упомянутого концепта. Автор подчеркивает важность изучения концептуальной картины мира американских лидеров и средств их выражения. Освещена коммуникативно-прагматическая направленность речей американских президентов. Выявлены базовые понятия картины мира американских политиков.

Ключевые слова: картина мира, политическая речь, концепт, концептуальная картина мира, прагматика.

Khudoliy A. Verbal reflection of the concept of PEACE in political speeches of American presidents

Summary. The article deals with analysis of the concept of PEACE distinguished in speeches of American leaders. Peculiarities of the conceptual picture of the world of the United States presidents are described. Cases of semantic representation of the concept of PEACE are analyzed in order to illustrate specifics of the above mentioned concept. The author indicates to importance of studying the conceptual picture of the world of American leaders and means of its expression. Communicative and pragmatic orientation of speeches, delivered by American politicians, is highlighted. Basic notions of the picture of the world of American politicians are distinguished.

Key words: picture of world, political speech, concept, conceptual picture of world, pragmatics.

Шавловская Т. С.,
кандидат филологических наук,
старший преподаватель кафедры немецкого языка и перевода
Измайльского государственного гуманитарного университета

СОЦИОЛИНГВИСТИКА ЭМОТИВНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ НЕМЕЦКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЕ

Аннотация. В статье представлен обзор синтаксических стилистических средств создания и выражения эмотивности современного немецкого молодежного сленга, таких как анафора, перечисление, сравнение и других, проанализированы основные типы редукции синтаксической схемы в немецком молодежном сленге.

Ключевые слова: молодежный сленг, синтаксис, эмотивность, анафора, перечисление, сравнение, эллипсис, анаколуп, апозиопезис, зевгма.

Постановка проблемы. Одной из важных составляющих, формирующих словарную базу любого языка, является молодежный сленг. Последний образует собственную субсистему, которая находится в тесной взаимосвязи с другими языковыми субсистемами. Новые формы общественных отношений всегда в определенной степени влияют на молодое поколение – социально наиболее перспективный слой общества, языковая компетенция и речевое поведение которого во многом определяют направление развития других социальных систем языка, в том числе бытового общения и литературного языка. Молодежный сленг как язык широкого диапазона применения в общении молодежи является своеобразным показателем их уровня развития, интересов, вкуса, потребностей и так далее.

Функционирование молодежного сленга предусматривает изменения нормативной речи как в лексико-семантической, так и в грамматической системе, в первую очередь связанные с категорией эмотивности, поскольку молодежь как возрастная/социальная группа отличается от остальных социальных групп именно экспрессивностью речи.

Структура любого языка состоит из определенных правил и норм. Наиболее организованной и упорядоченной с этой точки зрения является грамматическая система языка, которая включает в себя морфологический, синтаксический и словообразовательный уровни.

Отклонение от традиционных установленных правил грамматики считается нарушением нормы и является признаком недостаточной образованности. Однако если речь идет о молодежном сленге, следует отметить, что чрезмерная эмоциональность социальной группы «молодежь» способствует не только внедрению в язык новой лексики, но и предполагает некоторые отклонения от общепринятых грамматических правил. Нарушение молодыми людьми норм языка происходит неосознанно, под влиянием эмоций, ведь молодежный сленг существует, прежде всего, в форме устной речи.

Для немецкой молодежи нормой становятся сознательные нарушения правил синтаксиса и морфологии. Так, предложение «*Ich gehe Schule*» можно услышать сегодня от любого немецкого школьника. Отсутствие артикля и пред-

лога упрощает предложение, но не изменяет его содержания. К тому же такие нарушения нормы, по словам самих учащихся, экономят время и сокращают дистанцию между немецкими и иностранными школьниками. Всем известный вопрос «*Wie geht es dir?*» за последние годы тоже потерпел значительных изменений: «... *keiner redet heute so ...*» (примеры автора). На смену классическому литературному высказыванию пришло «*Was geht?*» Некоторые германисты считают такие отклонения от литературного языка угрожающими, которые впоследствии могут привести к регрессированию или даже исчезновению немецкого языка.

Ученые-наблюдатели жизни молодежи считают словообразование молодежного сленга «очень агрессивным, даже вульгарным» [1, с. 184]. J. Rohwer [2, с. 41] говоря о молодежном сленге, употребляет слова «*Sprachverlust*» и «*tendenzielle Sprachlosigkeit*», Н. J. Dörpp [3, с. 18] говорит о регрессивном использовании языка, Н. Stubenrauch [4, с. 45] считает, что в молодежном сленге вообще не существует синтаксиса, и уточняет: «... *eine kaputte Sprache benötigt auch keine intakte Syntax*». Семантика молодежной речи тоже поддалась его критике: «*Vorsicht-Distanz-Neutralisierung-Tabuisierung-Entpersönlichung-vagehalten – sich verstecken*».

Проанализировав высказывания вышеуказанных лингвистов, считаем необходимым отметить, что все нарушения грамматических норм в молодежном сленге являются следствием излишней эмоциональности представителей указанной возрастной группы.

Структурные изменения в речи происходят почти всегда во взаимодействии с фонетическими факторами (интонацией, ударением, изменением длительности гласных звуков), вместе с тем грамматические явления можно рассматривать и автономно. Эмотивный потенциал немецкого молодежного сленга с точки зрения грамматики ярче всего проявляется на синтаксическом уровне.

Именно поэтому **целью** статьи является выявление и анализ стилистических синтаксических средств, выражающих эмотивность в современном немецком молодежном сленге.

Изложение основного материала. Синтаксис немецкого литературного языка является образцом упорядоченности и консерватизма. Несмотря на то, что любой язык со временем изменяется под воздействием определенных политических, экономических и социальных событий, структура предложения стандартного немецкого языка всегда подчинялась общепризнанным нормам. Однако под влиянием эмоций человек почти всегда прибегает к нарушению некоторых правил, что является следствием неспособности контролировать свою речь в определенных жизненных ситуациях.

Представители возрастной категории «молодежь» являются, в большинстве своем, несформированными личностями-

ми, которые стремятся самоутвердиться в обществе и всегда подвластны эмоциям.

Эмоционально напряженное состояние влияет не только на поведение человека, но и на способ выражения мыслей. Поэтому в речи молодых людей, находящихся в состоянии эмоционального напряжения, часто наблюдаются отклонения от норм построения предложения, нарушение порядка слов в высказывании.

Источником иллюстративного материала для статьи послужили произведения современной немецкой художественной прозы Gold N. *Ein Girlie packt aus.* – 1999 и *Stuckradbarre von B. Soloalbum.* – 2001, в которых часто встречаются примеры употребления молодежного сленга в речи персонажей.

Определяющей чертой молодежного немецкого сленга является применение синтаксических стилистических средств, которые мы, вслед за Я.В. Гнездиловой [5, с. 71] делим на три группы:

1) непосредственное повторение лексических единиц (анафора, эпифора, контактное, дистантное и обрамляющее повторение, многосоюзие, переспросы) и опосредованное повторение синтаксических структур с их полным/частичным воспроизведением (параллелизм, перечисление, синтаксическая тавтология, хиазм);

2) трансформация структуры предложения: эллипсис, инверсия, парцелляция, олицетворение, сочиненность вместо подчиненности;

3) расширение/осложнение синтаксической структуры предложения вследствие её необязательности и самостоятельности (вставные конструкции, обращения, эмфатические структуры, уточнение.)

Центральной фигурой синтаксических стилистических средств первой группы является повтор, поскольку, несмотря на видовое разнообразие средств этой группы, принцип их функционирования носит одинаковый характер, что проявляется в повторении языковых единиц [6, с. 17–18].

В молодежном сленге средства этой группы подтверждают тот факт, что обдумывание и формулирование мысли происходит непосредственно в процессе речи, то есть последняя является спонтанной, ведь повторение свидетельствует либо о поиске более точного слова или выражения для их передачи, либо о высоком эмоциональном возбуждении, в результате которого говорящий фокусирует свое внимание на содержании, а не на форме выражения. Наиболее повторяющиеся единицы указывают на то, что именно вывело говорящего из эмоционального равновесия. Они также передают напряжение, волнение, неодобрение, насмешку, страх, растерянность и другие эмоции, присущие говорящему в момент высказывания.

Проиллюстрируем синтаксические стилистические средства группы повтора на примерах: *TT nie mehr live, nie mehr im Fernsehen, überhaupt nie mehr. Ich bin blind vor Tränen...* [10].

Взволнованность девушки отражается в: а) повторе лексических единиц: анафорическом, эпифорическом (*nie mehr*); б) перечислении (*live, im Fernsehen, überhaupt nie mehr*). Вместе эти средства характеризуют эмоции героини, которая находится в состоянии глубокого разочарования. Однако в высказывании не наблюдается хаотического формулирования мысли. Повтор способствует здесь постепенному нагнетанию эмоциональной атмосферы.

Warum Menschen ein (!) Bier trinken, ist mir immer ein Rätsel... Ich finde, entweder 3 Bier und mehr oder kein Bier, sonst ist Bier sinnlos [11].

Целью четырехкратного повторения существительного *Bier* является не только демонстрация важности пива в жизни молодого человека, но и желание доказать уникальность своего мнения, собственную правоту.

Повтор безличной конструкции в следующем высказывании указывает скорее на раздражение говорящего, он перечисляет все, по его мнению, негативные свойства напитка. С добавлением каждого нового лексического компонента повышается эмоциональное напряжение предложения:

Im normalen Zustand mag ich Cola nicht, es ist süß, es ist klebrig, es schmeckt nach Dickwerden, nach Pickeln sogar [11].

Дополнительно здесь употребляются такие фигуры, как метафора (*schmeckt nach Dickwerden*) и сравнения (*schmeckt nach Pickeln*), что усиливает экспрессивность.

Вторую группу стилистических синтаксических средств и приемов составляют инверсия, олицетворение, эллипсис, общей чертой которых в речи немецкой молодежи является трансформация структуры предложения, когда под влиянием эмоционального состояния на первый план выходит наиболее важная, преимущественно новая информация. Говорящий начинает разговор с того, что для него актуально, занимает его мысли и эмоции в определенный момент общения, указывая, что он хочет что-то выяснить, уточнить и так далее. Центральное место среди средств группы трансформации занимает инверсия, которая проявляется в нарушении традиционного порядка слов в предложении:

Voll geil. Ratte hat in Verweis kassiert, wegen Rumschleppens einer Schlagwaffe und Verletzung des Lehrerkörpers. Das Erbsenhirn hat heute nämlich beim Schwenken der Kotschaufel die Siegert voll auf die Nase getroffen. Bor, war sie sauer! Aber so was von sauer! [10].

Возбуждение героини передается главным образом с помощью вербальных средств. Они здесь представлены синтаксическими единицами, а именно: восклицательными предложениями, инвертированным оборотом (*Ratte hat in Verweis kassiert, wegen Rumschleppens einer Schlagwaffe und Verletzung des Lehrerkörpers.*), и средством группы повтора – эпифорой (*sauer*).

... Ich setze meine Brille ab. Ich werfe sie in den Fluss. Tschüß, Brille, tschüß, Vergangenheit. Es geht auch ohne. Ohne Brille. Ohne Haare. Ohne Freundin? Hoffentlich [11].

Эмоциональность в примере передается посредством парцелляции, когда из-за высокого возбуждения и отчаяния герой высказывает важные для него характеристики отдельными предложениями. Кроме того, анафорические повторы (*ohne, tschüß*) указывают на высокую степень безнадежности и попытку изобрести для себя смысл жизни.

Основными типами редукции синтаксической схемы в молодежном сленге являются:

– эллипсис: «*Ja, war 'ne tolle Zeit. (...) Vorprogramm gemacht von «Procol Harum», ..., Musiker kennengelernt und auch bißchen was von der Professionalität mitgekriegt...*» [11];

– апозиопезис: «*Ja ich also ich kann ja vielleicht mal mal wolltet ihr was sagen wenn wen ihr meint worans gelegen hat also ich glaub es hat wohl daran gelegn...*» [11];

– анаколуф: «*Ich sage, ich bin auch nicht euer Kollege. Denn ich bin, ich bin kein... ich prostituiere mich nicht*» [7, с. 80], которые указывают на то, что формулировка мысли происходит

при ее создании, на высокую эмоциональную возбудимость и вызванную ею несостоятельностью верно и своевременно подобрать необходимые слова.

Средства третьей группы – вводные элементы, эмфатические структуры, уточнения – указывают на расширение и усложнение синтаксической структуры предложения. Центральной фигурой этой группы являются вводные элементы. Это следует из того, что они разбивают структуру главного высказывания, грамматически и контекстуально не интегрируются, указывая на несовершенство, дефект спонтанной речи. Вводные элементы преимущественно представлены поисковыми/«пустыми» словами, «заполнителями пауз», которые, во-первых, указывают на то, что говорящему «не хватает слов» для выражения своего мнения, во-вторых, дают время на обдумывание высказывания: *Ist bestimmt da ein... Ja! Dieses...dies Arschloch hat das gemacht!* [11].

Кроме указанных синтаксических стилистических средств выражения эмотивности, следует остановиться на зевгме – стилистической фигуре речи, синтаксически однородном сочетании семантически разнородных слов или соединений [8, с. 164]. Применение зевгмы в молодежной речи всегда создает комический эффект, наделяя объект, явление, личность целостной иронической характеристикой. Стилистический эффект, который возникает при употреблении зевгмы, строится на парадоксальной комбинации строгой внешней морфо-синтаксической симметрии с более или менее резкой внутренней семантической асимметрией [9, с. 87].

В следующих примерах прослеживается ярко выраженный комический эффект в молодежных высказываниях благодаря употреблению зевгмы: *Simone hat eine große Wohnung und große Titten. Ich hatte noch nie eine Frau mit so großer Wohnung und so großen Titten. Ich hätte das aber gerne mal, beides* [11].

Встреча с богатой красивой женщиной вызывает у молодого человека восторг, и он сознательно совмещает в высказывании несовместимые по семантике понятия *Wohnung* и *Titten*, которые, по его мнению, редко комбинируются среди преимуществ одного человека даже в реальной жизни.

Mutti tauchte so um kurz nach sieben mit Bobo und den drei Unaussprechlichen auf (Tampons, Hundeschaukel und Nusse) [10].

В приведенном примере источником комизма является семантический сдвиг, который возникает из-за неосознанного смещения говорящим в синтаксической модели предложения: компонент *Nusse* (учитель девушки и одновременно любовник ее матери) перемещается из группы косвенного дополнения к глаголу *aufsuchen* к прямому приложению – *Tampons, Hundeschaukel*. Тринадцатилетняя девушка-подросток стесняется, оказываясь лицом к лицу с проблемами взрослой жизни – так называемыми критическими днями и связанными с ними хлопотами, необходимостью выгуливать собаку, убирая за ней продукты её жизнедеятельности, интимными отношениями, и использует метафору *die drei Unaussprechlichen*, называя их. Все эмотивные единицы вместе свидетельствуют о досаде, смущении героини, передают ее ироническое отношение к ситуации.

Эмотивность в следующем высказывании достигается благодаря сочетанию косвенно совместимых понятий *Dienst* и *Rollstühle*, одно из которых является дополнением глагола *schieben* в прямом значении (Rollstühle), другое (Dienst) – в переносном: *Zwei Wochen Sozialdienst. In den Osterferien.*

Und wo? ... Im Trottelmuseum Sankt-Clarissenheim, also genau dem Altenheim, in dem Ratte wegen Schwerer Körperverletzung Dienst und Rollstühle schiebt [10].

Во всех рассмотренных примерах собеседникам известно значение каждой из сочетаемых лексических единиц, но они неверно их комбинируют, и комический эффект возникает именно из-за совмещения несовместимого.

Выводы. Согласно результатам исследования, употребление в немецком молодежном сленге вышеуказанных синтаксических стилистических средств объясняется не только чрезмерной эмоциональностью представителей социальной группы «молодежь», но и их недостаточной информированностью, отсутствием жизненного опыта и должного образования.

Показателем эмотивности предложения является также акцентуация служебных слов, поскольку согласно норме в эмотивно-нейтральном предложении ударными являются только знаменательные слова.

Грамматический уровень языка включает в себя набор как специальных, так и трансформированных средств выражения эмоций. Специальные конструкции можно разделить на такие, которые выражают одну эмоцию, и на те, что интенсифицируют эмотивность имеющихся в них компонентов. Трансформированные структуры выражают как предметно-логическое, так и эмотивное значение. Показателем эмотивной окраски является определенное отклонение от нормы, от логичности построения предложения как средства коммуникации. Транспозиция грамматической структуры, связанная с изменением отношений между элементами грамматического уровня, а также с взаимодействием лексического и грамматического уровней, становится возможной в пределах единицы высшего уровня – текста.

Литература:

1. Dröge F. Gutachten zu dem Prozeß gegen die 14 Berliner Herausgeber des Mescalero-Textes von dem Berliner Landgericht / F. Dröge. – Berlin-West : Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft fuer Auswaertige Politik, 1978. – S. 181–202.
2. Rohwer J. Revolutionäres Potential in der neuen Jugend / J. Rohwer // Das Argument. – 1979. – № 113. – S. 40–43.
3. Dörpp H. Narziß: Ein neuer Sozialisationstyp? / H. Dörpp. – Bensheim : Peter Lang, 1979. – 31 s.
4. Stubenrauch H. Scheiße, irgendwie blick ich da halt nicht mehr durch / H. Stubenrauch // Päd. extra. – 1978. – № 3 – S. 44–47.
5. Гнезділова Я. В. Емоційність та емотивність сучасного англomовного дискурсу: структурний, семантичний і прагматичний аспекти : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Я. В. Гнезділова. – К., 2007 – 292 с.
6. Бекетова Е. В. Структура, семантика та функції фігур повтору в аргументативних текстах // Вісник КПУ: (актуальні проблеми вивчення мови, мовлення і перекладу): дослідження молодих учених / Е. В. Бекетова. – 1997. – Вып. 4. – С. 17–23.
7. David B. Jugendsprache zwischen Tradition und Fortschritt. Ein aktuelles Phänomen im historischen Vergleich / B. David // Schriftenreihe Impulse, hg. Vom didaktischen Zentrum der Universität Frankfurt. – 1987. – Band 5. – 122 s.
8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
9. Береговская Э. М. Экспрессивный синтаксис: [учеб. пособие к спецкурсу] / Э. М. Береговская. – М. : Рохос, 2004. – 208 с.

Источники иллюстративного материала:

1. Gold N. Ein Girlie packt aus. Geheime Enthüllungen eines Teenagers. –München, 1999.
2. Stuckrad-Barre B. Soloalbum. – Berlin, 2002.

Шавловська Т. С. Соціолінгвістика емотивності у сучасній німецькій художній прозі

Анотація. У статті подано огляд синтаксичних стилістичних засобів створення та вираження емотивності сучасного німецького молодіжного сленгу, зокрема анафори, переліку, порівняння та інших, проаналізовано основні типи редукції синтаксичної схеми у німецькому молодіжному сленгу.

Ключові слова: молодіжний сленг, синтаксис, емотивність, анафора, перелік, порівняння, еліipsis, анаколут, апозіопезіс, зевгма.

Shavlovska T. Sociolinguistics of emotiveness in the modern German fiction

Summary. The article presents an overview of syntactic stylistic means of creating and expression of emotiveness in the modern youth slang, such as anaphora, enumeration, comparison and others. The main types of syntactic scheme reduction are analyzed.

Key words: youth slang, syntax, emotiveness, anaphora, enumeration, comparison, ellipsis, anacoluthon, aposiopesis, zeugma.

*Shevchenko M. Y.,**assistant professor of the foreign languages department,
Donbass State Pedagogical University**Kutova V. S.,**student of the third course of foreign languages department,
Donbass State Pedagogical University*

TIME CONCEPTUALIZATION IN THE PROCESS OF LEARNING THE CATEGORIES OF ENGLISH VERBS

Summary. The article traces the actualization of temporal relations in English, in particular features of categorization time. The conceptual sphere of time, the interaction of temporal grammatical categories of the English verb are depicted. Chronotope is considered as a unity of time and place that is inextricably linked with deixis. Three deictic tentative moments inherent in any grammatical construction are identified: the moment of the act or event, the indication of time or reference, the moment of speech.

Key words: grammatical category, temporality, deixis, time categorization, time localization, morphological composition.

The growing variety of fiction interpretations of time and space and their ways of expressing cause levels of their detailed researching. Language characteristics are changed very slowly and the inner processes are not entirely determined for a long period of observation, that's why the categorization of time and temporal relations in different languages are important for the theory of linguistic science and the practice of teaching of foreign languages.

Scientific research of the categories of time is important to study. One considers space and time as independent concepts. The problems in temporal process and its functional and semantic field have been studied by Russian linguists A. Bondarko, I. Halperin, S. Turaeva, G. Žolotova Z. Ahmetzhanova, N. Shaymerdinova and others. I. Halperin considers the space and time continuum as «constant formation of something in space i. e. eternal movement of time in it» [5, p. 67]. O. Moskalska researches local temporal axis of the text, D. Likhachev measures the space of fiction, the time of fiction is analyzed in works by V. Ivanov, D. Medrisha, G. Friedlander, S. Turaeva.

Mankind cognizes the phenomenon of objective reality fixes them in mental experience as concepts representing speakers' ideology in different languages. Being essential characteristic of life the concept of time does not maintain objective changes. However, human's subjective perception gives the impact on lexical and grammatical expressions of time.

The subject of research is the cognitive concept «time» represented in different forms in English. The aim of the study is the analysis of the «time» concept, the research of the integrative process of temporal grammatical categories of English verbs, the characteristics of time, the principle of anthropocentrism. The above mentioned aim is realized solving the following **tasks:** to examine the characteristics of human's perception causing the formation of temporal outlook. **The**

object of the research is grammatical categories of time in English. **The materials** of the research are works of modern British and American writers of the second half of the XXth century.

Cognitive linguistics has determined the direction of the studying of the linguistic phenomena because the temporal characteristics play extra role in individual perception. The time categories are related to temporal relations in English therefore it is important to study their interaction.

There is a clear distinction between the phenomenon of time that exists independently from consciousness and the perceptual variant of time. Perceptual time is subjective, but the existence of a human is considered to be the present time [8, p. 29]. The conceptualization of temporal relations affects the characteristics of both objective and perceptual time. «The main point of the debates is the status of «progressing» or to be done, as well as the past, the present and the future, i. e. the characteristics of time that do not have special analogues. According to Kant, the time (as well as the space) applies only to the perceiver but not to the inner things. According to McTaggart the non-time lines can be temporal ones» [11, p. 14].

The linguistic aspect of the characterization of time is associated with the concept of temporality. The essence of this category is correlated with the expression of the temporal characteristic and relations to reality of human's consciousness. «Temporality – is functional and semantic category that expresses the essence of the physical and philosophical aspects of time with different linguistic devices of time expression: a set of grammatical, lexical and combined methods and devices, where the mark of temporality is grammatical time» [4, p. 25].

Shendels underlines that in the text as in a product of communication the linguistic category of time can be entirely revealed, the basic element of which is the grammatical time. As the grammar isn't able to reproduce the full range of temporal relations, the modification, the specification, the detalisation are provided in lexis and communicative situation [13, p. 16]. The authors use the whole system of temporality to convey the subjective sides of the character within the limits of the context. Particularly they use the retardation which serves to slow the picture, the event or to stop the action, vice versa, to accelerate the tempo of time. Retardation is often used in large segments of speech in complex syntactical units, in the paragraphs and even in poetry. For example, Kipling's poem «If» contains retardation in the very headline. The denouement appears only in the last two sentences. The realization of the main thought is shown in all seven stanzas preceding

the last eight one that contains the main idea. Therefore, each stanza is not a complete semantic unity and each thought is outlined in the conditional clause that provides an opportunity to use retardation:

«If you can make one heap of all your winnings, And risk it on one turn of pitch-and-toss. And lose, and start again at your beginnings. And never breathe a word about your loss;

If you can force your heart and nerve and sinew. To serve your turn long after they are gone. And so hold on when there is nothing in you Except the Will which says to them: Hold on!» [14, p. 73].

According to Bakhtin, literary chronotope is formally meaningful category of literary text, and this term expresses the indivisibility of time and space concepts. Bakhtin defines interconnection, interdependence of time and space in the text: «...time is compressed, condensed, becomes visible in fiction; the space is intensified, drawing into the movement of time, the plot and history. Features of the time are disclosed in space, and the space is conceptualized and is measured by time. The chronotope is characterized by the intersection of lines and by the unity of features» [2, p. 5].

The grammatical time may appear as the form of outlook that combines the features of a real, perceptual and individual time. Therefore, the consideration of temporal relations in English is correlated with the principle of anthropocentrism which, according to O. Kubryakova, is the main principle of linguistics development in the late twentieth. In her opinion, «anthropocentrism being a specific principle of the research lies in studying the scientific options and their role for a person, according to their goals of life, and their function for the development of human's personality» [9, p. 47].

The pronunciation of word requires a moment of time m . So the period of time is equal to the sum of separate moments in order to form the statement or the phrase: $t=m+m_1+m_2+m_3+...m$. But on the other hand, the point localization of present tense does not contain the functioning of its forms and actually describes the events of the past or the future: 1. «*On the other side of the fence a uniformed guard was hurrying toward them. Well, you're in it now, Doyle told himself. At least you get to keep the five thousand dollar retainer check even if you decline his offer ... whatever it turns out to be*» [15, p. 239]. 2. «*The earth rotates round its axis*» [7, p. 83].

Both examples demonstrate situation referring to the present moment with a vivid habitual meaning that according to B. Comrie is an undeniable feature of the syntagm itself. The interpretation of these syntagms as universal truths is based on extralinguistic factors. B. Comrie's approach to the understanding of meaning of the present time can be challenged; the habitual characteristics are not necessarily but they are actual only for the moment of speech. These properties are valid for the situation that has broad measures of time [3, p. 304].

Thus, the moment of speech – is the referent of the moment «now». But otherwise the moment of speech is represented as unclear diffusive boundary of the moment localization, which always moves to the right in the time axis. Also the present moment «now» can be expanded and acquires certain duration, without punctual localization. These features are corresponded to the grammatical categories of time represented in the works of Guillaume [6, p. 217]. It reflects the vector of human thought getting ontological experience of time and is characterized by bidirectionality.

«Moment of speech» is an expression of the speaker's point of view and the starting point of reference in temporal relations within a particular situation that has an important long factual character. In this case, «synchronous vs. retrospective points» are opposed [11, p. 416]. In the synchronical point the speaker describes the situation in the definite moment of time. In the retrospective point – the situation belongs to different time plans. The starting point may be a different moment – that is derived from the primary point of time. The concept of temporary derivative orientation is well illustrated in the following example: «*Doyle had been grateful, an hour earlier, when the stewardess woke him to tell him to fasten his seat belt, for he'd been dreaming about Rebecca's death again*» [15, p. 183].

In this example, the situation in the first part «Doyle had been grateful» does not coincide with the moment of speech and moves a starting point to the past. Relations of precedence in two situations are fixed in the form of verbal linguistic sign (Past Simple and Past Perfect).

The example shows that Past Simple and Past Perfect have different temporary centers. In general, absolute and relative times (Past Simple and Past Perfect) have a common property of localizing events in time, but different centers of time [10, p. 16]. The forms of the so-called «absolute time» indicate that the actions expressed with them precede and follow the moment of speech and are done in that very moment. Thus, the role of the moment of speech for the forms of the absolute time is very important.

The starting point is defined as «temporal deictic center» being «extra-linguistic reflection of the moment of speech as the center of the temporal orientation in the process of speech that is established in the language system and its subsystems» [10, p. 16]. The speaker marks the act of updating time and space [1, p. 5].

The event is the smallest element in the supersystem of objective real world. Chronotope is seen as a unity of time and place connected with deixis. There are three moments in any grammatical construction to play local and temporal characteristics of chronotope: the point of event, the point of reference, the point of speech [12, p. 116]. The correlation of these points determines the existence of fixed time plans: present – is a time simultaneous with the moment of speech; past – is a time preceding it; future – is a period of time that follows the moment of speech.

Taking into account the temporal characteristics of time, and its segments in fiction and philosophical time, fiction and grammatical time in literary text are considered to be absolutely different concepts. There is no compulsory condition in determination of fiction time. Grammatical time is able to express integrity of action in a particular space that allows using different of grammatical tenses. The theoretical sight on the conceptualization of time in the process of learning the categories of English verbs that are studied in modern linguistics has shown that this issue is to be analyzed in different branches of linguistics. In this work, we found some partial features of categorization of time in English.

Literature:

1. Апресян Ю. Д. Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира / Ю. Д. Апресян // Семиотика и информатика. – Вып. 28. – 1986. – С. 5–33.
2. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Худ. лит., 1975. – 502с.
3. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики: Тем-

- поральность. Модальность / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1992. – 304 с.
4. Бондарко А. В., Беляева Е. И. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность / А. В. Бондаренко. – Л. : Наука, 1990. – 263 с.
 5. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 138 с.
 6. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Г. Гийом // Сб. неизд. текстов. – М. : Прогресс, 1992. – 217 с.
 7. Каушанская В. Л. Грамматика английского языка / В. Л. Каушанская. – М., 2006. – 83 с.
 8. Кравченко А. И. Язык и восприятие: Когнитивные аспекты языковой категоризации / А. И. Кравченко. – Иркутск : ИГЛУ, 1996. – С. 27–141.
 9. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа), Язык науки конца XX в. Е. С. Кубрякова. – М., 1995. – 212 с.
 10. Макрова В. С. Временные отношения плана прошедшего в английском языке (лексико-грамматический аспект) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.03 «Слов'янські мови» / В. С. Макрова. – М., 1992. – 16 с.
 11. Падучева Е. В. Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива / Е. В. Падучева. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 464 с.
 12. Рябова М. Ю. Временная референция в английском языке / М. Ю. Рябова. – Кемерово : Кузбассиздат, 1993. – 166 с.
 13. Шендельс Е. И. Категория времени в коммуникативном аспекте. ИЯШ, № 4, 1986. – С. 16–21.
 14. Eliot T. S. A Choice of Kipling's Verse / T. S. Eliot. – New York : Charles Scribner's Sons, 1943 – 73 p.
 15. Powers T. The Anubis Gates / T. Powers. – New York : The Berkley Publishing Group, 1997. – 387 p.

Шевченко М. Ю. Концептуалізація часу в процесі вивчення категорій дієслова в англійській мові

Анотація. У статті простежена актуалізація темпоральних відносин англійської мови, зокрема особли-

востей категоризації часу. Розглянуто концептосферу «час», взаємодію темпоральних граматичних категорій англійського дієслова. Доведено, що лінгвістичний аспект тісно пов'язаний з відображенням темпоральності і відносин дійсності. Хронотоп розглядається як єдність часу і місця, нерозривно пов'язаних дейксисом. Виділено три дейктичні орієнтовні моменти, які властиві будь-якій граматичній конструкції: момент дії або події, момент вказівки, або референції, момент мови.

Ключові слова: граматична категорія, темпоральність, дейксис, категоризація часу, локалізація часу, морфологічний склад.

Шевченко М. Ю. Концептуалізація времени в процессе изучения категорий глагола в английском языке

Аннотация. В статье прослежена актуализация темпоральных отношений английского языка, в частности особенностей категоризации времени. Рассматривается концептосфера «время», взаимодействие темпоральных грамматических категорий английского глагола. Доказано, что лингвистический аспект тесно связан с отражением темпоральности. Хронотоп рассматривается как единство времени и места, неразрывно связанных с дейксисом. Выделены три дейктические ориентировочные моменты, которые присущи любой грамматической конструкции: момент действия или события, момент указания, или референции, момент речи.

Ключевые слова: грамматическая категория, темпоральность, дейксис, категоризация времени, локализация времени, морфологический состав.

*Щербина С. М.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри англійської філології**Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*

МОВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТІВ SUCCESS ТА FAILURE В АНГЛОМОВНОМУ РЕЛІГІЙНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі сучасних англомовних проповідей)

Анотація. У статті розглядаються особливості мовної об'єктивації концептів SUCCESS TA FAILURE в англомовному релігійному дискурсі. Встановлено первинні та вторинні засоби вербалізації досліджуваних концептів у текстах англомовних релігійних проповідей. Змодельовано предметно-акціональний фрейм, який відображає внутрішню організацію концептів SUCCESS TA FAILURE в англомовному релігійному дискурсі.

Ключові слова: концепт, релігійний дискурс, засоби вербалізації, бінарна опозиція, фрейм, англомовна лінгвокультура.

Постановка проблеми. У зрізі новітніх антропоцентричних досліджень вивчення національно-специфічних особливостей сприйняття світу певним етносом неможливе без звернення до світогляду мовної особистості, під яким зазвичай розуміють «систему поглядів на світ та місце людини в ньому, що визначає її ставлення до світу, інших людей та самої себе» [1, с. 72]. Світогляд визначає самосвідомість особистості, її ціннісні орієнтації, оцінки й поведінку. Як сукупність поглядів на світ, світогляд безсумнівно виражається в оцінному ставленні до явищ навколишньої дійсності. Оскільки орієнтація на ціннісні установки етносу залежить як від лінгвальних, так і позалінгвальних чинників, дослідник постійно перебуває в пошуку ключових конфігурантів впливу на національне світобачення [3, с. 225].

Як відомо, світогляд англійської лінгвокультури формувалася під впливом багатьох суттєвих факторів. Важливу роль у формуванні національного характеру відіграла поява у Великобританії Хартії Вольностей (the Magna Carta), яка заклала підвалини розвитку індивідуалізму (individualism) як складової національної самобутності англійської лінгвокультури. Успіхи та досягнення в різних сферах життя, думка про винятковість та висока самооцінка зіграли свою роль у формуванні свідомості наступних поколінь. Віра в те, що їхніх успіх є ознакою Божої благодаті, висунула перед представниками англійської лінгвокультури основні життєві орієнтири.

Безсумнівно, релігія є одним із основних факторів формування будь-якого національного характеру, англійського зокрема. Англомовна лінгвокультура вже давно перебуває під впливом релігійного віровчення, що знаходить своє відображення в мові, оскільки мова є віддзеркаленням суспільної свідомості і реагує на всі зміни в суспільстві, у тому числі релігійні.

Дослідження концептуальних та мовних засобів віддзеркалення реальності у свідомості людини набуває деда-

лі більшої актуальності в працях зарубіжних та вітчизняних лінгвістів (Дж. Лакофф, А. Вежбицька, А. Левицький, А. Мартинюк, А. Приходько, М. Полюжин, Ю. Степанов та багато інших). При цьому, як вже зазначалося, виникає необхідність врахування культурно-релігійних традицій, крізь призму яких проходить процес сприйняття цієї реальності [1, с. 76]. Дослідники беруть до уваги аспект релігійної комунікації як способу передання життєво важливих для людини і суспільства етичних смислів, що стають так званими ціннісними орієнтирами. У цьому спектрі матеріалом для аналізу слугують тексти релігійного дискурсу. Релігійний дискурс зазвичай визначають як сукупність актуалізованих текстів різних жанрів релігійної тематики, що характеризуються певною сукупністю категоріальних ознак, серед яких важливе місце відводиться таким ознакам, як каузативність, аргументованість, авторитетність, дидактичність, антропоцентричність, інтертекстуальність, емотивність, експресивність [2, с. 222].

Провідною ідеєю релігійного дискурсу є комунікативно-прагматична мотивація, що полягає в прямій інтенції мовця звернутися до Бога, отримати прощення своїх гріхів та очистити душу. Формування релігійної картини світу та її концептуалізація здійснюється на основі ієрархічної системи цінностей, закладених у Біблії. Елементи Біблійного інтертексту пронизують всі жанрові формати релігійного дискурсу, серед яких важливе місце відводиться проповідям – специфічному виду мовної комунікації, що полягає в тлумаченні священних текстів. У контексті сучасних суспільно-культурних самовизначень головна мета проповіді полягає в необхідності адаптувати свій первинний текст (Біблію) так, щоб він не просто відображав головні цінності християнства, закладені в Біблії, але й відповідав релігійним канонам сучасності.

Метою наукової розвідки є розглянути особливості мовної об'єктивації концептів SUCCESS та FAILURE в англомовному релігійному дискурсі. Матеріалом запропонованого дослідження слугували релігійні проповіді, відібрані на англійському веб-сайті [7]. До уваги бралися англомовні проповіді, які містять ключову ідею феноменів успіху та поразки. Беручи до уваги зазначені критерії, ми відібрали для аналізу 122 англомовні проповіді, що відображають асоціативно-образний потенціал концептів SUCCESS та FAILURE.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить аналіз текстів англомовних релігійних проповідей, концепти SUCCESS та FAILURE характеризуються когнітивно-семантичною вибірковістю щодо мовних засобів їх репрезентації в англомовному релігійному дискурсі, що очевид-

но зумовлено специфічним каузативно-аргументованим потенціалом цього дискурсу програмувати певний спосіб мислення і діяльності віруючої людини. До первинних засобів вербалізації концептів SUCCESS та FAILURE в англомовному релігійному дискурсі відносимо імена концептів – лексеми success/failure та їх частиномовні похідні – дієслова succeed/fail, що виступають домінантами синонімічних рядів, члени яких демонструють варіативні можливості вербального аранжування концептів SUCCESS та FAILURE в англомовному релігійному дискурсі. Зокрема, синонімічний ряд дієслова to succeed містить складову make good, а дієслова fail – go wrong. З метою конкретизувати вербальну фіксацію концептів SUCCESS та FAILURE за допомогою лексем good і wrong, звернемося до лексикографічних джерел. За даними тлумачних словників семантична структура лексеми make good містить ядерний компонент «поведінка», що доповнюється такими диференційними семами, як *right* (правильна), *well* (хороша), *according to moral standarts* (та, яка відповідає моральним принципам) [5]. Ядерний компонент «поведінка» набуває більш деталізованого змісту завдяки аналізу синонімічних маркерів лексеми good, які демонструють широкий спектр когнітивно-семантичних параметрів поведінки людини. Це такі маркери як: *righteous, moral, honest, obedient, kind, good-natured, merciful, generous*. Аналіз мовного матеріалу показав, що всі ці маркери є ключовими елементами текстів англомовних проповідей та складовими номінативного поля концепту SUCCESS у спектрі релігійного дискурсу. Це підтверджується більшістю контекстуальних фрагментів, де фігурують такі валоративи успіху як: *righteousness, obedience, mercy, kindness*. Ключовою ідеєю текстів сучасних англомовних проповідей є ідея про те, що людина може досягти успіху лише обравши шлях праведних, що пролягає через покірність та дотримання Божих заповідей: «*There can be no success without God. Even though some people may think they have wisdom, strength and money they are not successful if they are not seeking first the kingdom of God and his righteousness*» (Paul Fritz «*Success is from the Lord*» (November, 2002)). Лише «духовний успіх» (так званий *spiritual success*), що є результатом Божого благословення, є найдорожчим скарбом: «*History will prove that every great and successful task has always involved some of the most difficult problems and trials along the way. Facing and overcoming inevitable hardships make victory even sweeter! So, you can be successful but only you follow God's secrets for spiritual success*» (R. Mallari «*Secrets of spiritual success*» (December, 2011)). Він не має нічого спільного з «матеріальним успіхом» (*material success*), який за релігійним віровченням не приносить очікуваної радості від життя: «*Godly success is not based upon any worldly system. It's not all about the money, the house or the car you drive, it is based upon the kingdom of God and his ways. Success is knowing the Word and doing things in God's set order*» (Jeff Budzinski «*Three steps to Godly Living*» (December, 2009)).

Будучи орієнтованою на матеріальний успіх нацією, представники англо-американської спільноти нерідко надають надто високу оцінку матеріальним цінностям, що призводить до неправильних дій (*go wrong*), тобто дій, які не схвалюються Богом. Проаналізувавши семантичну структуру лексеми wrong, виділяємо ядерну складову

«припускатися помилки», що за даними тлумачних словників означає: *be not in the correct way* (збитися з правильного шляху), *to pursue an immoral course* (не слідувати моральним засадам), *be not liked and respectful* (складати про себе негативне враження) [6, с. 453]. Дії такої людини отримують негативну оцінку, яка есплікується через синонімічний ряд лексеми wrong, члени якого маркують поведінку такої людини як: *bad* (погану), *sinful* (зрішну), *immoral* (таку, що не відповідає моральним принципам), *evil* (зі злими намірами), *dishonest* (нечесну по відношенню до інших), *dishonourable* (що не заслуговує на повагу) [6, с. 678]. Така поведінка викликає осуд та прирікає на невдачі. Аналіз мовного матеріалу вказує на те, що, готуючи тексти проповідей, проповідники часто описують таку поведінку з метою навернути зневірених на шлях істини та відвернути різного роду невдачі, що очікують на тих, хто веде грішний спосіб життя: «*You live a sinful life if you live by statistics, if you live by yardsticks like bank accounts and degrees and property and prestige, you will never have enough! And you will always be a failure. You will always be a failure if you choose to measure your life but what you have accumulated*» (Joseph Smith, *Has my life been a failure* (April 2000)).

Для того, щоб не викликати гнів Бога та приректи себе на поразку, людині необхідно багато працювати над собою. Лише так вона може здобути найдорожче з усіх знань – Біблійну мудрість, найголовнішим принципом якої є покора людини перед Богом та неухильне наслідування його заповідям: «*A successful life according to the Bible is a life lived with wisdom. There is wisdom literature in the Bible that tells you how to live your life. What James is going to do for us this morning is peel away the veneer and show us an uncensored look at how we can live with wisdom in our life and really live with success*» (Jud Wilhite «*Christianity Uncensored*» (June, 2007)).

Окрім фізичної праці, що веде до успішного життя на землі, для релігійного віровчення більш важливою є і духовна праця, що полягає в молитві. Бо людина повинна бути сильною не лише фізично, але й духовно. Лише через молитву віруюча людина може отримати ключ до прощення гріхів та спасіння душі. Досягти успіху через молитву означає отримати Боже благословення (*be blessed*). Лексема *blessed* містить такі семантичні ознаки як: *holy* (святий), *favoured by God* (обраний Богом) [5], тобто успішна людина – це перш за все благословенна Богом людина: «*One Essential Ingredient for Success = Gift of God's Blessing = «He Gives» «For He gives to His beloved even in his sleep» If man receives the blessing while he is sleeping, it is evident that the fruit of his labours depend on God's gracious gift rather than on his own labours. The Lord delights to give good gifts to His beloved children*» (Paul Apple «*No success apart from God's blessing*» (January, 2001)).

Бездуховність людини, порушення нею Божественного закону не дає право на Боже благословення та прирікає на грішне життя. Гріх стає однією з найбільших перешкод на шляху до успіху. Він робить людину слабкою (*wicked*), нездатною покинути світ зневірених: *Remember, sin will always take you further than you want to go. That's what sin does. It may seem so small and insignificant at first, but it continues to grow and grows until, if left unchecked, leads to your downfall* (Charles Wall Jr. «*Truth about sin*» (August, 2000)).

Проте яким б важким не був гріх, за Біблійним віровченням грішна людина ще може спасти свою душу, покавшись. Отримавши прощення гріхів (forgiveness), вона ще може отримати Боже благословення. Ілюстрацією цієї концепції є використання в текстах проповідей Біблійних уривків, як наприклад: *If now I have grace in your eyes, let the Lord go among us, for this is a stiff-necked people, and give us forgiveness for our wrongdoing and our sin, and take us for your heritage [Exo 34:9].*

Метаморфози перетворення зневіреної людини в праведну можливі лише завдяки вірі. Віра усуває безодню між Богом і людиною та відкриває перед нею нове життя, сповнене Божого благословення. Успіх християнина за релігійним вченням криється у вірі: *«Bible defines faith as a forward focus. People of faith never stay mired but always look forward to what God is seeking to do next. People of faith never settle in the present. They keep pioneering toward God's promising, preferred future»* (Tim Smith «Revision Success» (April, 2008)). Лише віра дає надію на краще майбутнє та є запорукою безтурботного та щасливого життя.

Ідея сповненого успіхом та радістю виражається через мотиви паремій та афористичних виразів, що зазвичай слугують сповнені настановами повчального змісту: *«He who goes after righteousness and mercy will get life, righteousness, and honour» [Pro 21:21].* Як свідчать проведенні нами дослідження, семантичне поле більшості паремій та афоризмів відомих людей, що об'єктивують концепти SUCCESS < FAILURE, свідчить про закладення концептуальних основ їх бінарного мислення [4, с. 298]. У релігійному контексті концептуальний простір таких паремій наповнений бінарними категоріями, які, з одного боку, описують життя праведних (успішне, сповнене радіщами життя), а з іншого боку – застерігають про можливі невдачі чи навіть смерть, що можуть спіткати зневірених. У таких пареміях об'єктивация концептів SUCCESS < FAILURE здійснюється за допомогою різних номінативних засобів опозиційного характеру, які містять у собі експліцитний аксіологічний показник (добре – погано). Як, наприклад, *righteousness – unrighteousness, upright – evil-doer, right-wrong, wicked-strong, reward-punishment, wisely-foolishly* тощо. Розглянемо такі паремії: *The lips of the upright man have knowledge of what is pleasing, but twisted are the mouths of evil-doers [Pro 10:32]; Kings reward servants who act wisely, but they punish those who act foolishly [Pro 14:35].* Всі вони, на нашу думку, сповіщають про майбутнє людей. Таким чином, людина заздалегідь знає, що її очікує, і має право вибору життя, яке їй до вподоби.

Ще одним із продуктивних способів вербалізації концептів SUCCESS та FAILURE в текстах англійських проповідей є використання вторинних засобів номінації – метафоричних та метонімічних моделей, що наділяють концепти SUCCESS та FAILURE новими асоціаціями та образами. Найбільш питому вагу в розкритті образно-перцептивного змісту референтних концептів SUCCESS та FAILURE відіграють кореляції, що осмислюють їх у образах ЛЮДИНИ, ФІЗИЧНОГО ОБ'ЄКТА. Мовний матеріал свідчить про те, що успіх і поразка можуть уподібнюватися людині, на що вказують різноманітні антропоморфні ознаки та частотність вживань успіху і поразки в позиції

Агенса. Зокрема, для концепту FAILURE властиві ознаки досвідченого вчителя, при цьому спостерігається його можливість дати хороший багаж знань, які в подальшому можуть стати запорукою успіху. На наш погляд одна з ключових персоніфікованих метафор ПОРАЗКА – ВЧИТЕЛЬ переплітається з важливою ціллю, що стоїть перед поразкою, а саме винести з невдач позитивний досвід, який допоможе запобігти негативних наслідків у майбутньому.

Онтологічні метафори УСПІХ – ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ (ПРЕДМЕТ) актуалізуються рядом словосполучень: *measure of success, quality of success, quantity of success.* Уподібнюючись фізичному об'єкту, успіх здобуває певні характеристики властиві предметним специфікаціям, такі як міра, кількість, якість: *God's measure of success is not based on the world standards. What some people might think of as successful may actually be phony from God's eyes. God works in us to give us fruit that is both seen in qualitative and quantitative measures (Paul Fritz «Success is from the Lord» (November, 2002)).*

Онтологічна метафорична модель ПОРАЗКА – ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ актуалізує ПОРАЗКУ як ТЯГАР, який несе на собі людина: *«Each of us will one time or another fail. But we must make a new start otherwise we will live the rest of our life with the heavy burden of sorrow and regret...»* (John Hambly «The Failure is not fatal» (July, 2003)). З іншого боку ПОРАЗКА постає перед нами у вигляді ІНСТРУМЕНТА в руках БОГА: *«Failure is a tool in God's hands to make the things right in us and in this world»* (Jim Kane «Overcoming failure» (January, 2004)).

Метафорична модель УСПІХ – МЕНТАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ зображає УСПІХ як МАТЕМАТИЧНУ ЗАДАЧУ, яка має бути вирішена за певною формулою: *«Don't forget the theoretical math and don't lose the relevancy of us today/ The relevancy of us today is what I call the «the formula for success» for our journey from Earth to glory. The formula for success is in GOD'S WORD plus PRAYER»* (Greg Johnson «Formula for success» (December, 2006)).

Образно-перцептивна складова концептів SUCCESS та FAILURE в текстах англійських проповідей доповнюється і орієнтаційними метафоричними моделями «ВЕРХ – НИЗ», «ВПЕРЕД – НАЗАД». Опозиційно-орієнтаційна модель ВЕРХ – НИЗ втілюється через когнітивно-семантичний простір лексем НЕБО – ЗЕМЛЯ. Так, небеса символізують довге та щасливе життя: *And those who are wise will be shining like the light of the outstretched sky; and those by whom numbers have been turned to righteousness will be like the stars for ever and ever [Dan 12:3],* а на землі інколи панують злидні, розруха, зло: *And the Lord saw that the sin of man was great on the earth, and that all the thoughts of his heart were evil [Gen 6:5].*

Засобами номінації концептів SUCCESS та FAILURE в текстах англійських проповідей виступають і метонімічні кореляції, побудовані на моделі «частина замість цілого», які найчастіше проектуються за допомогою соматизмів *hand, eye, ears.* Так, лексема *right hand* характеризує праведну людину, що вірить у силу Божого благословення: *Then I will give praise to you, saying that your right hand is able to give you salvation [Job 40:14].* Лексеми *eye, ear* характеризують людину, що повернулася на путь істини та змогла дослухатись до слова Божого: *Truly my eye*

has seen all this, word of it has come to my ear, and I have knowledge of it [Job 31:1].

Іншими метонімічними моделями є моделі, побудовані за проекцією ознаки людини замість самої людини (*peace of mind*). Наприклад: «*But true faith, with peace of mind, is of good profit*» [1Ti 6:6]; назва місця перебування Бога замість нього самого: «*For lifting up my hand to heaven I say, By my unending life*» [Deu 32:40]; властивість замість носія властивості: «*And I will put him like a nail in a safe place; and he will be for a seat of glory to his father's family*» [Isa 22:23].

Когнітивно-дискурсивну об'єктивізацію концептів SUCCESS та FAILURE у релігійному дискурсі можемо представити у вигляді предметно-акціонального фрейму, слотами якого виступають такі константи: ХТО (суб'єкт дії) є ТАКИЙ (віруюча людина), діє ЯК («засіб дії» – дотримання морально-етичних форм заборони), ЧОМУ (мета дії – блаженне життя на землі). У випадку концепту FAILURE слоти залишаються такими ж, проте їх наповнення змінюється: ХТО (суб'єкт дії) є ТАКИЙ (віруюча людина), діє ЯК (засіб дії – порушує морально-етичні настанови), ЧОМУ (мета дії – корисливі мотиви) РЕЗУЛЬТАТ (наслідок дії – втрата шляху істини, приречення на невдачі та страждання).

Висновки. Таким чином, вербальна репрезентація концептів SUCCESS та FAILURE у релігійному дискурсі охоплює широкий діапазон номінативних засобів: іменників, прикметників, дієслів, ад'єктивних виразів, паремій, фразеологізмів, клішованих виразів, важливе місце серед яких займають стилістичні засоби об'єктивізації концептів SUCCESS та FAILURE, а саме метафори, що містять елементи Біблійних символів та метонімічні моделі, побудовані за проекцією «частина – ціле».

Когнітивно-дискурсивна об'єктивізація концептів SUCCESS та FAILURE у релігійному дискурсі представлена предметно-акціональним фреймом, який відображає внутрішню організацію концептів SUCCESS та FAILURE в англомовному релігійному дискурсі.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в проведенні компаративного аналізу засобів вербалізації концептів SUCCESS та FAILURE у різномовних інституціональних та неінституціональних дискурсах з метою встановлення спільних та відмінних способів концептуалізації бінарної опозиції SUCCESS <> FAILURE представниками різних лінгвокультур.

Література:

1. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.

2. Малікова О.М. Особливості вербалізації концепту FAITH в англомовному фідестичному дискурсі / О.М. Малікова // Мовні та концептуальні картини світу. – К., 2009. – Вип. 26. – Ч. 2. – С. 217–227.
3. Юцишин О.І. Поняття національного характеру, ментальності і національної свідомості як інструмент культурологічного аналізу / О.І. Юцишин // Наука, Релігія, Суспільство. – 2004. – № 4. – С. 221–226.
4. Щербина С.М. Концепти SUCCESS та FAILURE в асоціативно-образній системі англомовних паремійних одиниць / С.М. Щербина // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – Вип. 104 (2). – С. 294–298.
5. The Compact Oxford English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.askoxford.com>.
6. Longman Dictionary of Contemporary English. Longman. 1984. – P. 1112
7. English sermons online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.preaching.com/sermons>.

Щербина С. Н. Языковая объективация концептов SUCCESS и FAILURE в англоязычном религиозном дискурсе (на материале современных англоязычных проповедей)

Аннотация. В статье рассматриваются особенности языковой объективации концептов SUCCESS и FAILURE в англоязычном религиозном дискурсе. Установлены первичные и вторичные средства вербаллизации исследованных концептов в текстах англоязычных проповедей. Смоделирован предметно-акциональный фрейм, который отображает внутреннюю организацию концептов SUCCESS и FAILURE в англоязычном религиозном дискурсе.

Ключевые слова: концепт, религиозный дискурс, средства вербаллизации, бинарная оппозиция, фрейм, англоязычная лингвокультура.

Shcherbina S. The linguistic representation of the concepts SUCCESS and FAILURE in the English religious discourse (on the material of present-day English sermons)

Summary. The article deals with the peculiarities of linguistic representation of the concepts SUCCESS <> FAILURE in the English religious discourse. The nominative means of the verbal representation of the concepts SUCCESS <> FAILURE in the present-day English sermons are defined. The frame structure of the concepts SUCCESS <> FAILURE is represented by the objective and actional frames which reflect the internal organization of the chosen concepts.

Key words: concept, religious discourse, the means of verbalization, binary opposition, frame, English-speaking linguocultural community.

Януш Х. М.,

аспірант

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

СЕМАНТИЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ЛЕКСЕМИ «HEIMWEH». ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ «ШВЕЙЦАРСЬКОГО ФЕНОМЕНУ»

Анотація. У запропонованій статті здійснена спроба дослідження джерел походження поняття «Heimweh» (туга за батьківщиною), його розуміння та інтерпретації в різні історичні часи, не тільки в німецькомовній картині світу, але й точки зору його сприйняття носіями швейцарського варіанту німецької мови. Розглянуто історію виникнення зазначеного поняття як фахового медичного терміну, його поступову трансформацію і перенесення на мистецько-літературну ниву.

Ключові слова: діахронічне дослідження, етимологія, ностальгія, поняття, семантика.

Heimweh ist Versammlung mitten in der unverständlichen Fremde, es ist ein Massenüberfall der Fremde auf den Eingewanderten.

Carl Ludwig Schleich

Постановка проблеми. Зміна парадигматичних домінант, повернення до «людського начала» неухильно призвело до модифікації не тільки засобів і методів роботи, кардинально протилежним став сам ракурс досліджень. Міждисциплінарність стала не просто популярною, а фактично домінантою наукового знання в теперішньому світі. Проте це не просто мода, а історична закономірність, яка із плином часу стає все більш помітною і потрібною. Прикладом цього можуть слугувати лінгвістичні дослідження, що стосуються діахронічного аспекту виникнення і становлення понять, їх перехід з однієї галузі знань в іншу, переформатування вже здобутих знань та зміна акцентів. Але для того, щоб це показати, необхідні ґрунтовні дослідження в зазначеному напрямі.

Важливим фактором, який робить людину власне людиною, є її емоційність. Існування людини без емоцій просто неможливе. Якщо спробувати «відключити» емоційну і емотивну складові або хоча б спробувати їх відмежувати від людини, то вже існування останньої стане сумнівним. Серед всього розмаїття емоцій, які допомагають нам бути собою, є одна, яка не просто підтримує нас, а робить із купки людей націю. Це любов до батьківщини. У сучасному світі, який переповнений міграційними процесами, актуальними стають питання не просто дому, батьківщини чи її вибору, а туги за нею. Для позначення цього стану в німецькій мові існує лексема Heimweh. Враховуючи актуальність зазначеної теми, метою нашої роботи є дослідження історичного процесу становлення поняття «Heimweh» у німецько- і «швейцарськомовній» картинах світу.

Поняття «Heimweh» досліджували С. Бунке («Heimweh: Studien zur Kultur und Literaturgeschichte einer

tödlichen Krankheit»), Е. Р. Маурер («Heimweh: Geschmack der Heimat») та інші.

Виклад основного матеріалу. Що стосується дефініції слова Heimweh, то словник Duden подає наступне визначення: «*Große Sehnsucht nach der fernen Heimat oder einem dort wohnenden geliebten Menschen, bei dem man sich geborgen fühlte*» [4]. Як бачимо, ця дефініція підкреслює емоційність досліджуваного поняття, але тут не сказано ні слова про можливість його розгляду в суто науковому значенні, яке вживається на позначення певної хвороби, як це було раніше, коли це слово власне і виникло. Цікавим є той факт, що довгий час воно не входило до тезаурусу літературної мови, а залишалось у тіні діалектизмів. Так, перша писемна згадка датована 1569 роком. У своєму звіті, який відомий швейцарський воєначальник написав і надіслав у місто Люцерн, будучи на воєнному завданні у Франції, де командував загонами швейцарських найманців, були такі слова: «*Sunst stat es von Gotz gnaden zimlich wol vm vns alle, wie ich vor ouch, m. H., gschriben han: zimlich fil kranz; es ist Houtpmann Thammans fortferrieh, der Sonnenberg gestorben von heinwe, sunst weiss ich sidt mim lesten schreiben nieman, aber es ist von eim knecht verwundt gsin Lydwig Pfyffer*» [6, с. 90]. Ще одну писемну згадку досліджуваної лексеми, яка відноситься до 1651 року, знаходимо в 15 томі Швейцарського ідіотикону (Schweizerisches Idiotikon): «*[Anrede] die auch ußert Vatterland sind, als die sind Soldaten und Handwercksgesellen... kömm etwann das Heimwee so starck an, daß si daran sterbind, da sonst man noch von keinem Predicanten hört, daß ihm dz Heimwee sölcher Gestalt ankommen, daß er dran gestorben seige*» [12]. Проте ці факти не були чисельними через діалектичний характер лексеми.

Швейцарський лікар Йоганнес Гофер «відкрив» нову, на його думку, «хворобу». Саме вона стала основою для написання його дисертаційної праці під назвою «*Dissertatio medica de Nostalgia oder Heimweh*», яку він оприлюднив у 1688 році (за іншими даними робота була написана в 1678 році [5, с. 5]). Для номінації цієї недуги він «сконструював» слово *nostalgia*, використавши грецькі основи *νόστος* (*nostos* – нім. Rückkehr (in die Heimat)) і *ἄλγος* (*algos* – нім. Schmerz), яким з дещо видозміненим значенням активно послуговуються і до сьогоднішнього дня. Його першочергова дефініція була фактично синонімом до слова Heimweh, про що свідчить дисертація автора і її заголовок. Пізніше (у 1710 році) він спробував знайти нову лексему на позначення уже відкритої ним же хвороби. Зі слів *pothos* «Sehnsucht», *patris idos* «Waterland» і *algos* «Schmerz» автор сконструював *Pothopatridalgia*. Проте ця лексема не набула широкого вжитку і не закріпилась ні в подальших наукових дослідженнях у цій галузі, ні тим паче в розмовній мові.

Що стосується феномену як такого, то дослідники розходяться в гіпотезах. Деякі науковці стверджують, що без конкретної номінації явища як такого існувати не може, тобто навіть якщо натяки є, то це зовсім не означає, що мова йде саме про досліджуване поняття чи факт. Проте ми дотримуємось іншої думки. Ми вважаємо, що для експлікації наявності однієї ключової лексеми не є обов'язковою умовою. Адже існує багато так званих невербалізованих концептів чи феноменів, які в системі мови не мають стандартних і до того ж регулярних засобів мовної об'єктивації.

Ми схилиємося до думки, що першою писемною згадкою слова *Heimweh* стала не докторська робота зазначеного автора, а поема Гомера «Одіссея», в якій дуже гостро і детально описаний цей стан, але він не підсумований єдиною дефініцією.

*«Denn nichts ist doch süßer als unsere Heimat und Eltern,
Wenn man auch in der Fern ein Haus voll köstlicher Güter,
Unter fremden Leuten, getrennt
von den Seinen, bewohnt!»* [7].

Такі згадки можна знайти не тільки в Гомера, але й у Цицерона, коли він перебував далеко від Риму, у «Божественній комедії» Данте. Але це не конкретна назва. Ностальгія постає у вигляді суму, переживань, спогадів, цілого ансамблю почуттів, які передаються метафорично, які є реальними, а не фіктивними, які існують без конкретної мовної номінації і для висловлення яких ця сама дефініція є неважливою.

PURGATORIO: VIII CANTO

*Era già l'ora che volge il disio
ai navicanti e 'ntenerisce il core
lo di c'han detto ai dolci amici addio... [2].*

*DER LÄUTERUNGSBERG: VIII Gesang
Schon war die Stunde, welche das Verlangen
der Schiffer wendet und ihr Herz erweicht,
am Tag, dass sie von Freunden weggegangen...
(Übersetzt von Wilhelm G. Hertz.*

München)

Чистилище: Пісня VIII

*Була година, що наводить тугу
На моряків, м'якшить-бо серце їм
За вигуком «бувай!» смутному другу... [1].*

Як бачимо, існування феномену не залежить від уніфікованої однослівної номінації. Проте Й. Гофер і 1688 рік стали початком ери ґрунтовних, саме наукових досліджень «туги за батьківщиною». На цьому ґрунті виникає хвиля наукових пошуків і численних спроб лікарів дослідити і описати зазначену хворобу, симптомами якої, на думку вченого, були сповільнений кровообіг, уповільнене серцебиття, незначне розширення і можлива закупорка кровоносних судин, підвищення температури тіла, зниження життєдіяльності організму, що може призвести до летальних випадків:

*«...Nervensaft wird durch den beständigen Tiefsinn
der Seele erschöpft, daher werden die natürlichen und
Muskelbewegungen matt, der Umlauf des Bluts wird langsam,
es wird dick, zu Stockungen geneigt, und erzeugt, durch die
langsame Bewegung des Herzens, und schwache Ausdehnung
der Gefäße, Beängstigung: auch erweckt es schleichende
Fieber, und Verstopfungen der Glandeln [Drüsen]. Endlich,
nach erschöpften Lebensgeistern, und der Schwächung
aller Verrichtungen, beschleunigt diese Sehnsucht den Tod»* [13, с. 141].

Проте (за твердженням дослідника) ця хвороба не є невиліковною. Якщо хворий має можливість повернутись додому, то він обов'язково видужає, оздоровлення організму може відбутись по дорозі додому, зразу після приїзду або після декількох днів перебування на батьківщині. Навіть надія на повернення могла значно покращити стан недужого. Якщо ж повернення до звичного середовища існування за якихось причин було неможливим, то спостерігались випадки втрати або потьмарення здорового глузду чи навіть божевілля. *«Dahergegen die Mehrsten, die diese Reise nicht antreten konnten, nach immer mehr erschöpften Kräften, endlich gestorben, oder in Wahnwitz, selbst in Tollheit verfallen sind»* [13, с. 142]. Проте без «належного лікування» пацієнти могли також померти.

У 1710 році вийшла не менш важлива праця Теодора Цвінгера «Fasciculus Dissertationum Medicarum Selectiorum», який у своїх дослідженнях пішов іще далі, висунувши гіпотезу про те, що будь-яке нагадування про рідний край, батьківщину могло бути поштовхом до виникнення і швидкого прогресування цієї хвороби. Яскравим прикладом, на його думку, могли слугувати численні випадки дезертирства швейцарських солдатів-найманців, які, за свідченнями самих дезертирів чи очевидців втечі, зважувались на такий крок після того, як чули традиційні швейцарські альпійські пісні пастухів, так звані *Kuhreihen*.

Що стосується інших спроб пояснення причин хвороби *Heimweh*, то серед них швейцарський лікар і природознавець Я. Шейхцер називає повітряний тиск. Оскільки швейцарці живуть в Альпах, то звикли до того тиску, який характерний для гірських районів, а тиск у низинних місцевостях значно відрізняється, це впливає на легені і дихальну систему загалом, що призводить до порушення циркуляції крові і погіршення самопочуття всього організму, як наслідок можливість летальних випадків [10]. Окрім того, автор висловлює думку, що відсутність звичних умов існування, у цьому випадку мається на увазі чисте альпійське повітря, а також систематичне вживання молочних страв, що є типовим для мешканців Швейцарії, є наслідком розвитку чи прогресування хвороби «*Heimweh*».

Здебільшого «нові» дослідження недуги «*Heimweh*» не поповнювали медицину інноваційними фактами, а лиш підтверджували «істину», проголошену Й. Гофером, нагромаджуючи кількість прикладів захворювання, їх описів, незначних корегувань і часткових доповнень тих думок і ідей, про які писав науковець. Принципово новим етапом у розвитку історії захворювання стала праця Ф. Г. фон Гмеліна «Über das *Heimweh*», в якій автор висловив думку про те, що *Heimweh*, далека від нозології (це вчення про хвороби, яке досліджує біологічні, а також медичні основи недуг, їх етіологію, патогенез та класифікації та профілактику захворювань) і повинна відноситись до патології (як розділу етіології) [5, с. 10]. Він досліджував симптоми хвороби в дітей, які ненадовго залишили батьківський дім і не поїхали в іншу країну, а просто потрапили в інше оточення, яке до того ж знаходилось не на значній відстані домівки. Це наштовхнуло його на думку, що «... dass wir das *Heimweh* bloß als eine Krankheitsursache, nicht als seine Krankheit ansehen dürfen» [5, с. 13]. Автор вважає, що *Heimweh* може стати каталізатором або причиною виникнення не просто хвороби, а навіть епідемій. На доказ цього він наводить приклади із праці італійського лікаря,

який здебільшого займався вивченням питань епідеміології, Б. Рамадзіні про епідемію в Женеві 1716 року та епідемію тифу при облозі Майнца в 1813 році [там же].

Цілий ряд робіт, присвячених дослідженню нової «недуги», а також гіпотеза про те, що вона може спостерігатися тільки в швейцарців, (яка була пізніше спростована Й. Шлегелем у праці «Das Heimweh und der Selbstmord», автор навів приклади фіксування проявів недуги у французів, британців, німців, австрійців, італійців, росіян і турків), стали причиною виникнення ще однієї лексеми на її позначення, а саме Schweizer Krankheit або Schweizerkrankheit. Завдяки праці Й. Гофера новоконструйоване слово Nostalgia довгий час вважалася одним із синонімів до Heimweh. У синонімічному значенні вони вживалися аж до XX століття. Пізніше новостворене слово зазнало впливу англословного світу, дещо видозмінило своє лексичне наповнення і стало вживатись не тільки для позначення туги за домівкою в просторовому значенні, але і як сум за минулим:

«Die Nostalgie war nämlich ursprünglich ein medizinischer Begriff. Sie bezeichnete nichts anderes als Heimweh. Sie galt somit nicht einer zeitlich, sondern einer räumlich rückwärtsgewandten Sehnsucht» [9, с. 7].

Адже здебільшого люди розуміють, що «ностальгія – це туга за часом, помилково прийнята за тугу за простором». Доповнюючи цей афоризм, хочеться наголосити, що це не просто туга за часом, це туга за колишніми миттєвостями щастя. І хоча в наш час психологи не зараховують Heimweh до списку хвороб, але і не відкидають існування самого феномену, досліджуючи його не тільки у світі дорослих, але і у сфері дитячої психології.

Фактично першим, хто зацікавився історією виникнення самого слова Heimweh, був Ф. Клюге. У 1902 році вийшла його праця, присвячена вивченню цього питання [8].

Якщо ж уважно прослідкувати синонімічний ряд слова Heimweh, то його складовими в різні історичні періоди виступали And, Jammer und Langezeit [10] у швейцарському варіанті німецької мови, а також Heimatsehnsucht, Heimverlangen, Heimkrankheit oder Heimsucht у німецькій мові [11, с. 72]. На сьогоднішній день швейцарські лексеми-синоніми є застарілими та вийшли із повсякденного вжитку. Наприклад, And, яке вживалось для позначення якоїсь прикраси, образи, горя і туги, у швабському діалекті використовувалось у значенні Heimweh. А згідно даних, які знаходимо в словнику братів Грімм, бачимо, що в XVII – XVIII століттях слово And вживалось в розмовній мові, а в XVIII столітті його практично перестали застосовувати. «... Im 16. Jh., seltner im 17. übrig, im 18. von der Volkssprache abgesehen, ganz erloschen...» [3]. Схожість у значенні мало також слово Jammer. Поряд із звичними для сьогодення тлумаченнями – плач, горе, біда, нещастя – словник братів Грімм подає і наступну дефініцію: «Mundartlich ist jammer auch die Sehnsucht nach den Eltern oder Kindern, bei Thieren nach den Jungen oder nach der Mutter; das heimweh» [3], яке проте не є одним із основних, а знаходиться лиш на десятому місці. Як зазначає Christian Schmid-Cadalbert, найдовше це слово залишалось в активному вжитку в швабському діалекті. Цікавим є також той факт, що поруч із звичним узагальненим значенням Sehnsucht його використовували як спеціальну лексему для позначення Heimweh [11, с. 71]. Значення

лексеми Langezeit сьогодні дуже важко знайти в словниках чи відшукати будь-які приклади її вживання. Проте, як свідчать джерела, у баварському і алеманському діалектах німецької мови її використовували для позначення поняття Sehnsucht і Heimweh, хоча до XVII століття його використовували в значенні «Weile» oder «Langeweile». «Auch im Berndeutschen sagt man nicht «I ha Heiwee», sondern «I ha Längiziti» [11, с. 72].

Лексема Heimweh довгий час вживалася виключно в швейцарському діалекті. Щоправда, є одна «рання» згадка, яка датована 1663 роком: «... in Justus Georg Schotteis Ausführlicher Arbeit von der Teutschen Hauptsprache von 1663. Dort steht knapp und ohne weitere Erläuterung: «Heimmaht/Heimwehe/davon jener starb».

Надзвичайно цікавим є також той факт, що виникнувши в царині медицини, поняття «Heimweh» набуло найбільшого поширення і популярності в мистецтві: літературі, живописі та музиці. Це наводить на думку, що мають бути якісь точки перетину цих світів, якась родзинка, яка б зацікавила митців. Через гіпотезу про вплив Kuhreihen на виникнення і прогресування недуги, а також через ідеалізацію способу життя жителів Альп, поняття «Heimweh» зуміло перейти із медично-наукової сфери до культурної, а також міцно, глибоко та надовго там вкоренитись, набувши емоційного-одухотвореного сенсу. Не дивно, що Heimweh стало не просто популярним словом, а фактично символом епохи Романтизму.

Незважаючи на свою привабливість, часи його домінування швидко закінчились. Причиною такого «занепаду» в XVIII столітті стало його швейцарське «коріння». У цей час практично все, що мало статус «швейцарського», автоматично вважалось провінційним. Так «мода» стала приводом до «краху і забуття» цілої «епохи домінування Heimweh».

Висновки. Виникнення, столітнє домінування слова і поняття «Heimweh» у медицині, а також зарахування його до рангу хвороб не зменшило його «привабливості» для інших сфер людського життя, а загостило цікавість до нової хвилі досліджень у цьому напрямі. Не слід забувати, що в XVII – XIX століттях Швейцарія не була високорозвиненою країною, про неї і її жителів говорили здебільшого в зневажливому тоні, а чоловіча частина населення здебільшого воювали як найманці по всій Європі. Саме тому виникнення феномену Heimweh у цій країні є настільки цікавим. Із впевненістю можна говорити про цілу епоху Heimwehkultur. Тому дослідження історії виникнення поняття є лиш першою ланкою в розкритті його як цілісного і багатогранного концепту, або ж як розгляду цього явища в складі універсальної лінгвокультурної домінанти БАТЬКІВЩИНА. Перспективними, на нашу думку, будуть подальші, більш ґрунтовні дослідження в цьому напрямі, а саме встановлення всіх можливих способів вербалізації поняття «Heimweh» у німецькій мові, включаючи не тільки лексику, але і фразеологізми; дослідження частотності вживань представлених лексико-фразеологічних одиниць шляхом їх перевірки за допомогою електронних корпусів німецької мови, співставлення та порівняння отриманих результатів із українською та іншими слов'янськими мовами; проведення соціологічного опитування серед українських та німецьких емігрантів, подальше опрацювання отриманих результатів з метою виявлення спільних та відмінних рис зазначених лінгвоетнічних груп.

Література:

1. Данте А. Божественна комедія. – Переклад Євгена Дроб'язка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ae-lib.org.ua/texts/dante_divina_comedia_ua.htm#2-08/
2. Alighieri Dante. La comedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.centocanti.it/Template/detailCanti.asp?LN=IT&IDFolder=197&IDOggetto=1995>.
3. Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://woerterbuchnetz.de/DWB/?sigle=DWB&mode>.
4. Duden Deutsches Universalwörterbuch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.duden.de/rechtschreibung/Heimweh>.
5. Gottlob F. Über das Heimweh, hauptsächlich in seinen Beziehungen zur Staats-Arzneikunde / Ferdinand Gottlob von Gmelin. – Tübingen, im Monat April 1840. – 76 s.
6. Gröf S. Diagnose: Heimweh. Begriffsgeschichtliche Betrachtungen zu einem Phänomen zwischen Wissenschaft und Literatur / Siegfried Gröf // Kunst und Wissenschaft um 1800. – Würzburg : Königshausen & Neumann GmbH, 2000. – S. 89–108.
7. Homer. Odyssee. IX. Gesang. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zeno.org/Literatur/M/Homer/Epen/Odyssee>.
8. Kluge F. Heimweh. In Zeitschrift für deutsche Wortforschung 2 (1902). – 234–235 s.
9. Leuschner Udo. Sehn-Sucht 26 Studien zum Thema Nostalgie von Udo Leuschner. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.udo-leuschner.de/pdf/sehnsucht.pdf>.
10. Schmid Christian. Heimweh in: Historisches Lexikon der Schweiz HLS . [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D17439.php.
11. Schmid-Cadalbert Christian. Heimweh oder Heimmacht : zur Geschichte einer einst tödlichen Schweizer Krankheit in: Schweizerisches Archiv für Volkskunde 89 (1993). – Heft 1. – S. 69–85.
12. Schweizerisches Idiotikon digital – Band XV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://digital.idiotikon2.ch/idtkn/id15.htm#page/150043>.
13. Wyder M. Kräuter, Kröpfe, Höhenkuren – die Alpen in der Medizin – die Medizin in den Alpen ; Texte aus zehn Jahrhunderten / M. Wyder. – Zürich : Neue Zürcher Zeitung, 2003. – 268 s.

Януш К. М. Семантическая реконструкция лексемы «Heimweh». История возникновения «швейцарского феномена»

Аннотация. В предлагаемой статье предпринята попытка исследования источников происхождения понятия «Heimweh» (тоска по родине), его понимания и интерпретации в разные исторические времена, не только в немецкоязычной картине мира, но и с точки зрения его восприятия носителями швейцарского варианта немецкого языка. Рассмотрена история возникновения этого понятия как профессионального медицинского термина, его постепенная трансформация и перемещение в художественно- литературную сферу.

Ключевые слова: диахроническое исследование, этимология, ностальгия, понятие, семантика.

Yanush Kh. The semantic reconstruction of word “Heimweh”. The history of the appearance of “swiss phenomenon”

Summary. In this article we attempt to research the origins of the notion “Heimweh” (homesickness), its understanding and interpretation in different historical times, not only in German-speaking world picture, but also in terms of its perception of native Swiss German language version. The history of this concept as a professional medical term, its gradual transformation and movement in artistic and literary sphere.

Key words: diachronically research, etymology, nostalgia, notion, semantic.

Яхонтова Т. В.,

доктор філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка

ЖАНРОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ

Анотація. У статті проаналізовано провідні жанрові характеристики міжнародного англомовного наукового журналу – нуклеарного мультимодального гіпержанру формальної наукової комунікації – та запроновано його жанрограму, або «жанровий портрет».

Ключові слова: жанр, англомовний науковий журнал, лінгвістична генологія наукової комунікації, мікрожанр, макрожанр, гіпержанр, нуклеарний жанр, мультимодальний жанр, формальна наукова комунікація, жанрограма.

Постановка проблеми. Жанросферу сучасної англомовної науки утворює значна кількість жанрів, домінантним з яких є журнальна стаття. Її особливий ролі в науковій комунікації посприяла сукупність соціоісторичних і текстових чинників – невеликий текстовий обсяг, чіткий структурно-смысловий формат і мовні конвенції, що викристалізувалися в процесі еволюції жанру, канонізовані шляхи дистрибуції та адаптивність до різних соціотехнічних обставин спілкування, зокрема до електронного каналу. Значення статті як нуклеарної комунікативної одиниці сучасної англомовної науки яскраво підсумував британський дослідник С. Монтгомері, який назвав її *that master narrative of our time* (провідною оповідною формою нашої епохи) [12].

Окремі риси й елементи різних видів статей, а також їх загальні характеристики вже неодноразово ставали об'єктом дослідницької уваги українських та зарубіжних філологів у різний час [1–4; 9; 11; 13; 14–15]. Однак дослідники наукової статті не звертали увагу на той факт, що як жанр вона реалізується лише в складі більшого жанрового фрейму – наукового журналу, і досі не приділили йому уваги.

Отже, мета цієї статті полягає в першій науковій спробі виявлення головних жанрових характеристик сучасного англомовного міжнародного наукового журналу та їх узагальненні у вигляді «жанрового портрету», або жанрограми. Дослідження здійснено в рамках нового мовознавчого напрямку – *лінгвістичної генології наукової комунікації* [11] – на основі *загально-лінгвогенологічного аналізу*, який передбачає узагальнену лінгвокомунікативну характеристику обраного жанру на основі результатів попередніх досліджень (у разі їх наявності) та емпіричних спостережень дослідника [10].

Виклад основного матеріалу дослідження. Різноманітні науково-галузеві журнали є на цей час основними дистриб'юторами наукового знання, засобами архівації визнаних науковими спільнотами дослідницьких результатів та інструментами створення професійної репутації

науковця [5]. Їх особливу роль зумовлено новими технологічними і, відповідно, поліграфічними можливостями, що з'явилися в 50–60-х рр. минулого століття та уможливили швидкий друк текстів і якісне відтворення в них різноманітних візуальних засобів. Провідну роль нині відіграють міжнародні журнали із жорсткою системою конкурентного відбору статей, яка передбачає їх анонімне рецензування спеціально запрошеними фахівцями з певної галузі та дотримання чітко окреслених загальних вимог до тематики, обсягу і зовнішнього оформлення текстів. Загальновідомо, що сучасні міжнародні журнали виконують функції «сторожів» (*gatekeepers*, за влучною метафорою, широкоживаною в англомовних наукових середовищах), які дозволяють входити на наукові території лише працям належного рівня. Усі вони встановлюють свої критерії стосовно відбору наукової проблематики, підходів до її аналізу й оформлення текстів, що сприяє підтриманню відповідних стандартів у проведенні досліджень та їх письмовій фіксації.

Рейтинг журналу формується залежно від оцінки якості опублікованих у ньому матеріалів. Провідну роль тут відіграє індекс цитування наукових праць (*SCI, Science Citation Index*) – система Філадельфійського інституту наукової інформації, основою якої є зв'язки між документами за прямими, зворотними і перехресними посиланнями. Інформаційну базу індексу цитування складають три масиви, що об'єднують три різних групи дисциплін і враховують їх специфіку: індекс цитування природничих наук (власне *Science Citation Index – SCI*), індекс цитування суспільних наук (*Social Science Citation Index – SSCI*) та індекс цитування в гуманітарних науках, літературі та мистецтві (*Arts and Humanities Citation Index – A&HCI*). На цей час індекс цитування виконує такі функції: 1) інформаційний пошук на допомогу дослідникам та науковим інституціям; 2) використання зв'язків між публікаціями для вивчення структури наукових галузей та прогнозування їх розвитку; 3) оцінка якості публікацій науковою спільнотою [6].

Визначення рейтингу того або іншого журналу ґрунтується на статистичній інформації про цитування опублікованих у ньому праць, яку репрезентує числовий показник під назвою «імпаکت-фактор» (англ. *impact factor*). Зараз його розраховує замість Інституту наукової інформації компанія *Thomson Reuters* та публікує в журналі *Journal Citation Report*. Відомим є і ресурсний Інтернет-механізм *Journal Citation Reports on the Web (JCR Web)*, який допомагає вимірювати науковий вплив і рівень більше ніж 8 400 журналів у приблизно 200 наукових дисциплінах та показує зв'язок між цитуванням і цитованими журналами.

Імпакт-фактор дозволяє судити про якість опублікованих статей у наукових журналах та загальний рівень цих видань. Публікація статей у журналах, для яких обчислюється імпакт-фактор, та його величина стають підставою для фінансування досліджень і наукових інституцій та кар'єрного просування науковців.

Зростання обсягів наукового знання та безпрецедентне пришвидшення інформаційного обміну в другій половині ХХ століття стимулювали процеси створення установ і видавництва, які б ефективно забезпечували потреби науковців в оприлюдненні своїх ідей та доступі до нового знання. Так, почали виникати видавництва, які поєднували функції створення і розповсюдження журналів та розробки інноваційних технологій для надання різних видів швидкого доступу до наукової інформації. Прикладом такого видавництва може слугувати всесвітньо відома (серед науковців) компанія *Elsevier* (www.elsevier.com), яка публікує біля 2000 журналів у різних галузях та постійно впроваджує технології доступу та обробки найсучаснішого наукового контенту. Міжнародні журнали, що виходять друком у видавництві *Elsevier*, репрезентують передній край сучасної науки і можуть вважатися еталонними, принаймні для розгляду типових рис журналів як провідних комунікативних фреймів сучасної науки.

Науковий журнал можна вважати *нуклеарним* жанром жанросфери сучасної науки з огляду на його провідну роль у реалізації цілей, завдань і принципів науки. Він також є репрезентантом *формальної* наукової комунікації, оскільки документально фіксує наукову інформацію крізь форми публікації наукової літератури, загальноприйняті в сучасний історичний період [7].

Для виявлення провідних характеристик наукового журналу важливо встановити його ієрархічне місце серед інших комунікативних форматів, корисним тут видається уведення таких генологічних термінів, як мікрожанр, макрожанр і гіпержанр.

Мікрожанром можна вважати жанр короткої текстової форми, який достатньо міцно пов'язаний з іншим жанром або входить у його склад (наприклад, анотація наукової статті). *Макрожанр* є комплексним жанром, у склад якого входять за ієрархічним принципом інші, залежні від нього жанри, найчастіше меншого обсягу. За своєю комунікативною сутністю, це – поліжанровий типізований фрейм, що вирізняється власною логікою когнітивно-дискурсивної побудови, стійкою, конвенційною організацією, цілісністю і завершеністю. Прикладом макрожанру може слугувати наукова стаття, у склад якої входять такі мікрожанри, як анотація, біографічна довідка, подяка. *Гіпержанр* – достатньо велике поліжанрове утворення, у якому жанри і макрожанри об'єднуються за принципом лінійних зв'язків. Він володіє певною цілісністю, зумовленою єдністю комунікативного смислу та конвенціонізованою структурою, хоча спаяність між його компонентами-жанрами може бути достатньо слабкою. Прикладом гіпержанру і є науковий журнал, що вільно об'єднує макрожанри (статті) та жанри (передмови редактора, рецензії, оглядові статті, діалогічні дискусії, інформаційні повідомлення, рекламу) без встановлення жорстких залежних стосунків між ними. Ключовим компонентом наукового журналу є макрожанр наукової статті. Наукові журнали мають свої специфічні *жанрові елементи* (тобто мікротексти, «спаяні» з текстом

жанру завдяки своїй комунікативній вторинності) – назву, логотип, зміст.

Узагальнена жанрова мета наукового журналу, очевидно, полягає в наданні суспільно-ратифікованого комунікативного простору для оприлюднення, розповсюдження та обговорення нового наукового знання. Журнал виступає *медіатором* – посередником між науковцями та іншими зацікавленими гравцями на арені сучасної науки, такими як самі дослідники, потенційні працедавці, інвестори та рекламодавці в науково-технічній і науково-академічній сферах.

Науковий журнал – *поліадресантний та поліадресатний*. Його реципієнтами є члени наукових дисциплінарних спільнот, дослідницьку тематику яких представлено в журналі, а також інші особи, дотичні до наукової діяльності. Так само узагальненим адресантом журналу потенційно є ті ж самі категорії продуцентів і реципієнтів наукового знання, тобто в межах журналів постійно відбуваються процеси обернення статусно-рівних, на перший погляд, жанрових ролей. Автори журналу цілком залежні від жанрового *суперадресанта* – редакційної колегії, а в реальній практиці – головного редактора, який формує редакційну політику, першим ознайомлюється з поданим матеріалом, вирішує, чи слід його давати на експертну оцінку, а потім приймає остаточне рішення про його друк. Таким чином, журнал має свою адресантну структуру, яка є чітко ієрархічною. Більше того, адресанти-автори статей як головних, ключових компонентів наукового журналу, є залежними від експертів, що рецензують праці і виносять свої вердикти. Отже, статусний характер головної частини адресантів наукового журналу є, принаймні, *амбівалентним*, залежним від стадій їх перебування в комунікативному просторі журналу: на стадії розгляду праць він підпорядкований суперадресанту та рецензентам, а на стадії оприлюдненого існування в журналі – дорівнює статусу узагальненого адресата.

Традиційно журнали реалізовувались крізь письмовий канал комунікації, а їх фізичними субстратами виступали організовані сукупності паперових текстів. Сьогодні журнали зазвичай мають дві версії – повну паперову і повну або неповну електронну, яка включає тексти найважливіших складників жанру – статей та рецензій, іноді редакторських передмов, як правило, у форматі *PDF*, який часто є повним аналогом паперового тексту, але з деякими додатковими можливостями, наприклад, електронним переходом від посилання в тексті до його опису в списку літератури. Таким чином, наукові журнали є на сьогодні *бісубстратними*.

Досить давно існують моносубстратні, суто електронні журнали, які все активніше завойовують позиції на ринку науки. Зростання їхньої кількості свідчить про успіхи міжнародної ініціативи «Відкритий доступ» (англ. *Open Access*, розпочалася 2002 року), спрямованої на забезпечення вільного доступу до наукових результатів у всіх галузях знання за допомогою Інтернету. Ідея вільного доступу передбачає безкоштовний доступ читачів до онлайн-публікацій з правом їх читати, завантажувати, копіювати, робити на них посилання та індексувати. Таким чином, завдяки новим комунікаційним можливостям відбувся вихід за межі традиційного наукового журналу зі зміною конвенціонізованих шляхів дистрибуції наукових видань. Для паперових

журналів залишається принцип загалом безкоштовних для авторів публікацій з платним доступом до них читачів крізь підписку (яку найчастіше здійснюють бібліотеки та наукові інституції) або купівлю окремих статей в електронному форматі, у той час електронні журнали просять авторів (або їх спонсорів) оплатити публікацію, але роблять її доступною для усіх користувачів Інтернету. Тим самим наукові досягнення наближаються до суспільства, а наукові спільноти долають притаманну їм замкненість, певний професійний трайбализм.

Електронний канал і журнали суттєво змінили особливості просторово-текстової локалізації журналів і, відповідно, характер їх рецепції. У традиційному паперовому вигляді текст журнальних матеріалів розміщується на повній сторінці, тобто як у книзі, або (у випадку великоформатних видань) у дві колонки. Під час читання погляд реципієнта постійно рухається зліва направо, його лінійне сприйняття тексту не порушується, а загальний перцептивний фон залишається стабільним.

На сайтах електронних журналів матеріали публікуються одночасно і у форматі *PDF*, і у форматі *HTML*, який дозволяє насичувати тексти гіпертекстовими посиланнями. Відповідно, під час ознайомлення з електронними науковими журналами відбувається інтеракція читача з гіпертекстом, стимулюється нелінійне, одночасне синтагматико-парадигматичне сприйняття інформації, значно розширюється перцептивний контекст журналу завдяки потенційному включенню необмеженої кількості гіперпосилань. Отже, зміна каналу комунікації впливає на особливості сприйняття конкретних жанрових реалізацій навіть при їх повній смисловій тотожності.

Окрім того, електронний формат розширює і семіотичну структуру наукових журналів. Традиційні журнали є бімодальними, тобто реалізуються крізь вербальний та візуальний коди. Онлайн-журнали активно залучають аудіо- та відеоматеріали, які суттєво збагачують шляхи презентації і рецепції наукового знання. Вони також постійно запроваджують нові технологічні можливості наукового пошуку, наприклад, надають можливість побачити інші праці дослідників, на які посилається автор в опублікованій в електронному журналі статті. Більше того, нове медійне середовище модифікує і жанрово-структурний аспект наукової комунікації: наприклад, відомий журнал вільного доступу в галузі фізики з надзвичайно високим імпаکت-фактором *New Journal of Physics* (*iopscience.iop.org*) запровадив новий журнальний жанр під англійською назвою *general scientific summary* (укр. загальнонаукове резюме). Текстові реалізації цього жанру супроводжують статті, але, на відміну від загальновідомих анотацій, вони апелюють до широкої наукової аудиторії з метою зробити цілі і контент журналу більш прозорими і зрозумілими.

Не відстають у боротьбі за читача і видавництва паперових журналів. Приміром, вищезгаданий *Elsevier* запровадив *ScienceDirect* – базу електронних текстів журнальних статей з понад 2 500 реферованих журналів та розділів приблизно 11 000 книг. На сайті цього видавництва у вільному доступі знаходяться анотації праць, а також надаються інформаційно-пошукові можливості, такі, як відстеження перехресних посилань або довідкової літератури, дотичної до теми кожної статті. Ці інновації модифікують комунікативну домінанту наукових

журналів, доповнюючи презентацію нового наукового знання як жанрову макроціль додатковою спрямованістю на інформаційний пошук. Вони також змінюють орієнтаційний простір (термін С. І. Потапенка [8]) реципієнтів наукового журналу як ментальну структуру, що встановлює межі застосування різних засобів взаємодії індивіда з дійсністю, перетворюють його на динамічний процес полівекторного орієнтування. Можна стверджувати, що можливості Інтернету *трансформували журнали як традиційні колективні засоби демонстрування досягнень членів наукових спільнот у інструменти індивідуалізованого пошуку наукової інформації з актуалізацією різноманітних тематико-смислових зв'язків і потенційно необмеженим розширенням їх перцептивного контексту*.

Кожний журнал у тій або іншій галузі прагне мати свою специфіку, що відбивається на ознаках публікованих у ньому статей, передусім на виборі окремих тем і типів досліджень, а також на загальних особливостях формату і структуруванні текстів. Особливості дискурсу журналів зумовлюються і суттєвим впливом галузевого чинника, що залишає свій відбиток на мовно-риторичних та структурно-композиційних особливостях матеріалів, що публікуються в них. Так, навіть побіжне ознайомлення з журналами з різних дисциплін, що публікуються видавництвом *Elsevier*, показує наявність мовних рис, виявлених у текстах наукових творів з певних наукових дисциплін [11]: наприклад, у текстах статей з журналів у галузі прикладної математики помітно вживання особового займенника *we* на позначення автора одноосібної праці, а в журнальних статтях з прикладної лінгвістики в аналогічних статтях використовується *I*. При цьому для журналів з різних галузей наукового знання характерне дотримання норм англійського науково-академічного стилю, тобто уникання редукованих граматичних форм та зниженої лексики, вживання термінології, загальнонаукових слів і фраз, що дозволяють модулювати твердження в досить широкому діапазоні. Певну структурно-композиційну та мовностилістичну варіативність журнальних наукових текстів зумовлює їх жанровий аспект: приміром, для наукових статей характерні чітка композиційна організація та експліцитне текстове структурування, тоді як рецензії можуть вирізнятися вільнішою побудовою та есеїстичністю викладу.

Спробуємо тепер узагальнити головні особливості жанру сучасного англійського наукового журналу у вигляді так званого *жанрового «портрета»*, або в більш наукових термінах – *жанрограми*. Жанрограма – це запис жанрових конвенцій, нормативних для продукування конкретних реалізацій певного жанру. Метафора портрета актуалізує дескриптивний та зразково-модельний аспекти параметризації жанрів.

Створення жанрового «портрета» відбувається на основі *жанрових дескрипторів*, що відображають певні універсали, які маніфестують себе крізь тексти-реалізації жанрів. На думку автора статті, для узагальнення провідних ознак наукового журналу вони повинні охоплювати такі параметри: 1) жанрова мета (комплекс комунікативних цілей); 2) жанрові ролі користувачів (узагальнений жанровий адресант, адресат і характер стосунків та інтеракції між ними, адресантно-адресатна конфігурація); 3) приналежність до типу наукової комунікації, місце і

статус у жанровій системі; 4) модус (канал комунікації); 5) фізичний субстрат жанру; 6) вид жанру (залежно від інших жанрів); 7) конвенціонізовані шляхи дистрибуції жанру; 8) просторово-текстова локалізація; 9) семіотичний статус; 10) обсяг конкретно-текстових реалізацій та ступінь їх формального структурування; 11) особливості когнітивно-функціональної організації семантики жанру;

12) наявність та характер жанрових елементів; 13) мовностилістичне втілення (приналежність до певного стилю, загальна характеристика мовних засобів, особливо помітні жанроспецифічні мовні характеристики); 14) експліцитні міжжанрові зв'язки; 15) ступінь впливу прагматичного чинника галузевої належності.

Жанрограма наукового журналу наведена в таблиці 1.

Таблиця 1

**Жанрограма («жанровий портрет»)
міжнародного англомовного наукового журналу**

№	Дескриптор	Конвенції
1.	Жанрова мета (комунікативні цілі)	1) надання суспільно-ратифікованого комунікативного простору для оприлюднення нового наукового знання; 2) посередництво між науковцями та іншими потенційно зацікавленими гравцями на ринку науки
2.	Адресантно-адресатна конфігурація	поліадресант та поліадресат – члени науково-галузевих спільнот з взаємооберненими функціями продуцентів і реципієнтів наукового знання (додатковий поліадресат – інші особи, дотичні до наукової діяльності); суперадресант – редакційна колегія з суперіорною стосовно адресанта статусною роллю
3.	Місце і статус у жанросфері	нуклеарний жанр формальної наукової комунікації
4.	Модус(и) (канал комунікації)	письмовий та електронний
5.	Фізичний субстрат(и)	паперовий та електронний
6.	Вид жанру	гіпержанр (вільне об'єднує жанри і макрожанри, визначені редакційною політикою, передусім статті, анотації до них, рецензії, передмови редактора, дискусії, конференційні повідомлення, рекламу тощо)
7.	Шляхи дистрибуції	через опублікування з попереднім рецензуванням членами відповідних спільнот та схваленням редколегії
8.	Просторово-текстова локалізація	складається з самодостатніх текстів, має назву, обкладинку, зміст, певне зовнішньо-текстове оформлення; вебсайт з навігаційним меню, що уможливує перехід до окремих компонентів гіпержанру
9.	Семіотичний статус	бімодальний (вербально-візуальний – у випадку паперової версії); мультимодальний (у випадку електронної)
10.	Обсяг конкретно-текстових реалізацій та ступінь їх формального структурування	широкий діапазон текстового обсягу (50-1000 сторінок); високий рівень формального структурування в межах самого журнального гіпержанру та його внутрішньожанрових складників (паперова версія); гіпертекстове структурування електронних версій
11.	Когнітивно-функціональна організація семантики	жанрово-специфічна в межах кожного жанру, що входять у склад журнального гіпержанру
12.	Жанрові елементи	назва, зміст, окремі візуальні засоби (логотип); жанрово-специфічні в межах кожного жанру, що входять у склад гіпержанру
13.	Мовностилістичне втілення	науково-академічний стиль; специфічне мовностилістичне втілення в межах кожного жанру, що входять у склад гіпержанру
14.	Експліцитні міжжанрові зв'язки	з подібними за структурою жанрами формально-первинної наукової комунікації (збірниками наукових праць, колективними монографіями)
15.	Вплив дисциплінарного чинника	наявність дисциплінарно-специфічних особливостей у загальній організації та редакційних вимогах

Жанрограма презентує статичний на даний час жанровий «портрет» міжнародного англомовного наукового журналу. Він є «живим», доступним для подальших наповнень, уточнень та змін.

Висновки. Як показав проведений загально-лінгвогенетичний аналіз, англомовний науковий журнал – це нуклеарний мультимодальний гіпержанр формальної наукової комунікації, що має ряд дистинктивних різнорівневих характеристик, які узагальнено в наведеній жанрограмі. Оскільки це фактично недосліджений жанр, то потрібний подальший аналіз його структурних та мовно-риторичних особливостей залежно передусім від галузевого чинника. Цікавим видається також дослідження

особливостей наукових журналів у діахронії, а також у лінгвокультурному порівнянні.

Література:

- Гоосен Е. В. Англоязычная научно-педагогическая статья: лексико-семантические и функциональные особенности : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Е. В. Гоосен. – Белгород, 2011. – 22 с.
- Ільченко О. М. Етикет англомовного наукового дискурсу / О. М. Ільченко. – К. : Політехніка, 2002. – 288 с.
- Клинг В. И. Лингвистические параметры жанров функционального стиля научной прозы (на материале современной английской медицинской литературы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / В. И. Клинг. – М., 1989. – 23 с.

4. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации / И. М. Колегаева. – Одесса : Редакционно-издательский отдел областного управления по печати, 1991. – 124 с.
5. Коммуникация в современной науке : [сб. переводов] / под ред. Э. М. Мирского и В. Н. Садовского. – М. : Прогресс, 1976. – 438 с.
6. Лебедев С. А. Философия науки: словарь основных терминов / С. А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2006. – С. 74–75.
7. Мирский Э. М. Проблемы исследования коммуникации в науке : [вступ. ст.] / Э. М. Мирский, В. И. Садовский // Коммуникация в современной науке / ред. Л. В. Блинников. – М. : Прогресс, 1976. – С. 5–24.
8. Потапенко С. І. Сучасний англomовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти / С. І. Потапенко – К. : Видво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – 391 с.
9. Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації / Т. В. Радзівська. – К. : Ін т укр. мови, 1993. – 194 с.
10. Яхонтова Т. В. Жанри первинної наукової комунікації: сучасні тенденції розвитку / Яхонтова Т. В. – Наук. вісн. Дрогобиць. держ. пед. ун-ту. Сер. «Філол. Науки» (мовознавство). Дрогобиць, 2014. – С. 135–140.
11. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : [монографія] / Т. В. Яхонтова. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 420 с.
12. Montgomery S. L. The Scientific Voice / S. L. Montgomery. – New York : The Guilford Press, 1996. – 459 p.
13. Paltridge B. Genre, Frames, and Writing in Research Settings / B. Paltridge. – Amsterdam : Benjamins, 1997. – 192 p.
14. Swales J. M. Genre Analysis: English in Academic and Research Settings / J. M. Swales. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1990. – 260 p.
15. Swales J. M. Research Genres: Exploration and Applications / J. M. Swales. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2004. – 316 p.

Яхонтова Т. В. Жанровые характеристики современного англоязычного научного журнала

Аннотация. В статье проанализированы главные жанровые характеристики международного англоязычного научного журнала – нуклеарного мультимодального гипержанра формальной научной коммуникации – и предложена его жанрограмма, или «жанровый портрет».

Ключевые слова: жанр, англоязычный научный журнал, лингвистическая генология научной коммуникации, микрожанр, макрожанр, гипержанр, нуклеарный жанр, мультимодальный жанр, формальная научная коммуникация, жанрограмма.

Yakhontova T. Genre features of the present-day English scientific journal

Summary. The article analyzes main genre features of the international English scientific journal – a nuclear multimodal hypergenre of formal research communication – and offers its genrogram, or “genre portrait”.

Key words: genre, English scientific journal, linguistic genology of research communication, microgenre, macrogenre, hypergenre, nuclear genre, multimodal genre, formal research communication, genrogram.

НОТАТКИ

ЗМІСТ

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРА

<i>Анікеєнко Ю. А.</i> КАТЕГОРІЯ РОЗДІЛОВОЇ СУРЯДНОСТІ В ЛОГІКО-ГРАМАТИЧНОМУ ІНТЕРПРЕТУВАННІ.....	4
<i>Баранник Н. О.</i> СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	8
<i>Біличенко О. Л.</i> ТВОРЧИСТЬ Й. ДУЧИЧА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-СЕРБСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ.....	12
<i>Величко Н. В.</i> ОЦІННІСТЬ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ А. П. ЧЕХОВА (НА МАТЕРІАЛІ ЛИСТІВ 1898–1904 РР.).....	17
<i>Гладченко А. М.</i> ДО ПИТАННЯ УТВОРЕННЯ ДЕЯКИХ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ГРУП СЛІВ ЧЕСЬКОЇ МОВИ.....	20
<i>Грамма К. М.</i> ПОНЯТТЯ «ОЗНАКА» ЯК ЛОГІКО-ФІЛОСОФСЬКА ТА ЛІНГВІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ.....	23
<i>Гунчик І. В.</i> МАЛОВІДОМА ЗБІРКА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ «ПРОСТОНАРОДНИХ МОЛИТОВ» ПРО СОН ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ В ЗАПИСАХ 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ.....	27
<i>Дейна Л. В.</i> ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СТРУКТУРИ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ НА ТЛІ ЩОДЕННИКОВОГО ДИСКУРСУ.....	30
<i>Дмитренко Н. В.</i> ДИСКУРС ЛІТЕРАТУРНО-ЖИВОПИСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ТВОРЧОСТІ Я. ІВАШКЕВИЧА.....	34
<i>Казарин В. П., Новикова М. А.</i> СТИХОТВОРЕНИЕ А. А. АХМАТОВОЙ «ВИЖУ ВЫЦВЕТШИЙ ФЛАГ НАД ТАМОЖНЕЙ...» (ОПЫТЫ РЕАЛЬНОГО И ПОЭТОЛОГИЧЕСКОГО КОММЕНТАРИЯ).....	37
<i>Карабльова О. В.</i> СЮЖЕТНА МОДЕЛЬ ЗІТКНЕННЯ ЖІНОЧОГО ДОСВІДУ З МАСКУЛІННИМ СВІТОМ У МАЛІЙ ПРОЗІ ІРИНИ ВІЛЬДЕ.....	46
<i>Кулікова О. А.</i> АКТУАЛІЗАЦІЯ ЕКСПРЕСИВНО-МОДАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ У РЕЧЕННЯХ ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНОЇ СТРУКТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ВИСЛОВЛЮВАНЬ, ПОБУДОВАНИХ ЗА СХЕМОЮ «ЩОБ+VFINIT»).....	49
<i>Микитченко С. М.</i> КАТЕГОРІЯ МЕТИ В ЛІНГВО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ТЛУМАЧЕННІ.....	52
<i>Мишеніна Т. М.</i> ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ В СТРУКТУРІ СИНОНІМІЧНИХ РЯДІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	57
<i>Морошану (Демьянова) Л. И.</i> ЛЕКСИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ К СЛОВАРЮ ГОВОРА СЕЛА ЛИПОВЕНЬ-СОКОЛИНЦЫ СУЧАВСКОГО ОКРУГА РУМЫНИИ (V).....	62
<i>Петров А. В.</i> ПРЕДИКАТНЫЙ ФРАГМЕНТ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ С ИНВАРИАНТОМ «ЛИШИТЬ ЖИЗНИ КОГО» В РУССКОМ ЯЗЫКЕ.....	65
<i>Римар Н. Ю.</i> НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ХУДОЖНЬОГО РОЗПОВІДАННЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....	70
<i>Рубан А. А., Маторин Б. И.</i> ЖАНРОВАЯ И МЕТРИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ СБОРНИКА И. А. БРОДСКОГО «ПЕЙЗАЖ С НАВОДНЕНИЕМ».....	74
<i>Слюніна О. В.</i> АРХЕТИПНИЙ КОНЦЕПТ СОНЦЕ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ.....	77

<i>Лященко О. А.</i> ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕТАФОРИ В ГАЗЕТНОМУ ТЕКСТІ.....	148
<i>Мерзлюк Д. О.</i> СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ КАТЕГОРІЇ ВИДУ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ.....	151
<i>Наваренко І. А.</i> АНТРОПОЦЕНТРИЧНА ПАРАДИГМА ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ.....	154
<i>Оверчук О. В.</i> ЕМОЦІЙНО-ОЦІННА СЕМАНТИКА АНГЛОМОВНОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛАХ ВЕБ-КОМЕНТАРІВ САЙТУ YOUTUBE).....	157
<i>Осташова О. І.</i> ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ В ХУДОЖНЬОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ.....	160
<i>Поклад Т. С.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ АНГЛОМОВНИХ ДЕСКРИПЦІЙ ПАРФУМІВ.....	164
<i>Сініцина В. В.</i> СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ-ТЕРМІНІВ ГАЛУЗІ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	168
<i>Скробот А. І.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІСПАНСЬКИХ ПАРЕМІЙ З АНІМАЛІСТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ.....	173
<i>Степанюк М. П.</i> ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПОЗИТИВНИХ ТА НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ У ТВОРЧОСТІ СЕСТЕР Ш. БРОНТЕ ТА Е. БРОНТЕ.....	176
<i>Тарасова О. А.</i> «ДЗЕРКАЛЬНІСТЬ» У ДИСКУРСІ РАНЬОГО ФРАНЦУЗЬКОГО МОДЕРНІЗМУ: КОГНІТИВНИЙ ТА СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТИ.....	179
<i>Улітіна Н. О.</i> ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ РЕКЛАМНОГО СЛОГАНУ.....	183
<i>Фісяк І. Є.</i> ПРАГМАТИКА ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ НА ПОЗНАЧЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН	187
<i>Фоменко Е. Г.</i> СИНЕРГЕТИКА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ДИСКУРСА.....	190
<i>Худолій А. О.</i> ВЕРБАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ «МИР» У ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВАХ АМЕРИКАНСЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ.....	194
<i>Шавловская Т. С.</i> СОЦИОЛІНГВІСТИКА ЕМОТИВНОСТІ В СОВРЕМЕННОЙ НЕМЕЦЬКОЇ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЕ.....	198
<i>Shevchenko M. Y., Kutova V. S.</i> TIME CONCEPTUALIZATION IN THE PROCESS OF LEARNING THE CATEGORIES OF ENGLISH VERBS.....	202
<i>Щербина С. М.</i> МОВНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТІВ SUCCESS ТА FAILURE В АНГЛОМОВНОМУ РЕЛІГІЙНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ПРОПОВІДЕЙ).....	205
<i>Януш Х. М.</i> СЕМАНТИЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ЛЕКСЕМИ «НЕЙМВЕН». ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ «ШВЕЙЦАРСЬКОГО ФЕНОМЕНУ».....	209
<i>Яхонтова Т. В.</i> ЖАНРОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ.....	213

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 10 том 1, 2014

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Скрипченко О.О.

Комп'ютерна верстка – Кузнєцова Н.С.

Підписано до друку 25.11.2014 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 29,80, ум.-друк. арк. 25,81.

Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 2511-14.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.)

Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua